MUKG fol XI en XII achter XIII en XIV

137

Het eerste Boeck

Van de Architecturen Sebastiani Serlij / tracterende van Geometrie.

Over-gheset uyt d'Italiaensche in Nederduytsche sprake, door Pieter Coecke van Aelst, doen ter tijdt Schilder der K. Majesteyt.

t'AMSTERDAM,
By Hendrick Laurensz. Boeckverkooper/ op't Water/ in't Schrijfboeck. Anno 1616.

Den beminders der Architecturen
S.

DAt onse aucteur Sebastiaen Serlius om zijn leeringe van Architecturen behaechlijck te maken / den vierden Boeck vander ghemeenen reglen eerst uyt heeft laten gaen / ende daer nae den derden Boeck vander Antiquiteyt / vreesende dat / hadde hy aende Geometrie ende Perspective eerst begost / (midts dat die selve (al zijnse cleyne) niet so genoechlijck in zi'n om in te studeren als d'andere) datter luttel yemant lust soude toe gehadt hebbē. Die selve oorsake beminde Leser / heeft my dus langhe ghehouden / eer ick dees twee Boecken oock hebbe willen translateren ende uytgheven / Jae was wel van sinne de selve t'eenemale te verlaten / en hadde die begheerte van sommighen ghedaen / daer ick meer om doen soude / mits dat ick sie dat hem den meestendeel van onsen wercklieden / alleene metter handelinghen laten ghenoeghen / ende luttel daer op achten / oft heur wercken met rechter Simmetrien gemaeckt zijn / dat welcke nochtans seer confuys is voor die verstandighe te sien / in sulcken sonderlinghen wercken / de welcke aengaende der handelinghen / byna den Italiaenschen soude moghen voorgheset worden. Waeromme dat mijn wenschen wel zijn soude / ghemerckt dat ick noch desen arbeyt ende cost aenveert hebbe te doen / tot vorderinghe van onser natien / dat hem niemant die voor werckman soude willen ghehouden zijn / en wilde laten verdrieten / desen arbeyt in handen te nemen / ende dien reglen achtervolghende / maecke dat hy ende zijn werck moghen te vollen ghepresen worden.

Het eerste Boeck der Architecturen van Sebastiaen Serlius, tracterende van Geometrien.

Dat eerste Capittel.

HOe noottelijck dat die alder sekerste conste van Geometrien eenen yeghelijcken Constenaer ende Werckman is / moghen betuyghen alle die ghene die eenen tijdtlanck sonder de selve ghestudeert ende ghewrocht hebben: die selve dan naderhandt tot eenigher kennissen vander voorseyder const ghecomen zijnde/en sullen niet alleenlijck hen selven verlachen/ maer inder waerheydt moeten bekennen dat alle 'tghene dat welcke van hen lieden te voren gheordinneert ende ghemaeckt is / niet besiens weert en was. Midts dat dan die leeringhe van Architecturen veel edele conste bevanghende is/ soo sal ten eersten van noode zijn dat die Architect/ten alderminsten (mach hijs niet/meer hebben)soo veel daer af weet/dat hy die beginselen van Geometrien verstae/op dat hy in dat ghetal vande steenbedervers niet en sy/de welcke den naem van eenen Architect voeren / ende en souden nauwelijck weten te antwoorden/ wat een punct/ een linie/een pleyne/ oft een corpus ware / Jae noch veel min souden sy weten te segghen / wat correspondentie oft harmonie ware : maer volghende deur haer goetduncken andere blinde voorganghers/die sonder redene ghewrocht hebben/ soo maken sy't noch ergher: dat welcke een oorsaecke is van vele onbesneden wercken diemen in diversche plaetsen siet.

Waeromme dat die Geometrie den eersten graet is van allen goeden consten/ vande welcke dat ick den Architect soo veele te kennen gheven wille / dat hy met goeden redenen sijn werck sal moghen verantwoorden: Aengaende den speculatien van Euclides/ende ander auctoren die van Geometrien ghescreven hebben/ die sal ick voorby gaen/nemende alleenlijck sommighe bloemkens uyt haren hof/ om daer mede deur den corsten wech die my moghelijck zijn sal / te tracteren van diversche deursnydinghe van linien / met sommighen demonstratien / ende meyne oock die selve soo opentlijck in schrifte ende in figuren te stellen / datse een yeghelijck sal connen begrijpen ende verstaen: adverterende den leser dat hy aende tweede figure niet en gae/ voor dat hy d'eerste wel verstaen heeft / ende altijts so voorts gaende / sal hy tot sijnder meyninghe moghen comen.

Vander Geometrien

Punct.

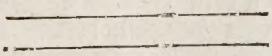
TEn eersten/so moetmen weten/dat punct een stipken ofte eenen steeck is/diemen niet ghedeelen en can/want hy en heeft lenghde noch breedde.

Linie.

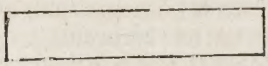
De linie is een rechte vervolghende ymaginatie inder leng-den / beginnende aen eenen punct / ende sy eyndet oock met ee-nen punct/maer sy en heeft gheen breedde.

Paralellen.

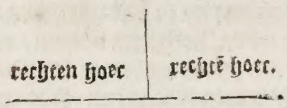
Als twee linien even wijdt van malkanderen staen/so wor-den die selve nae d'latijn paralellen ende oock equedistanten ghenoemt.

Superficie.

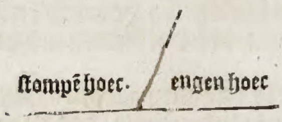

Als nu die twee equedistanten op elck eynde met een linie ghesloten waren/soo soudet een superficie heeten/ ende desghe-lijckx alle spatien hoedanich dat die met eenighe linien ghesl-oten oft ombanghen zijn / die heten alle superficien oft pleynen.

Perpendiculare linie

Soo wanneer dat op een dweerse rechte linie/ een opstaende linie gheset wordt in zijn loot oft winckhaeck / soo noemtmen die selve een perpendiculaer linie/ oft ooc Catheta: eñ die hoec-ken op beyden syden/heetmen rechte hoecken ende winckelen.

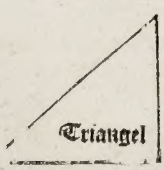
Wanneer dat op een diversche rechte linie / een ander linie gheset wordt sonder loot / soo veel dan als sy ter eender syden hellende is/soo veel sal dien hoeck onder scherper/ ende den an-deren hoeck soo veel stomper oft botter zijn dan eenen rechten hoeck: ende den enghen hoeck wordt in't Latijn Acutus/ ende den wijdden hoeck Obtusus ghenaemt.

Eenen hoeck diemen Piramidal / ende oock Acutus in La-tijn noemt / die is / als twee even langhe rechte linien / boven aen eenen punct versamen/ghelijck dees figure betoont.

Als dan een sulcken figure / met noch een even langhe linie onder af ghesloten wordt/soo noemtmen dat eenen trianghel/ dats eenen dry-hoeck/ende heeft dry scherpe hoecken/dats dat sy engher dan den winckelhaeck zijn.

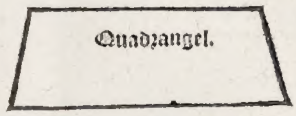

Den trianghel die ghemaeckt wordt van twee even langhe linien ende ghesloten met noch een langher linie dan d'ander twee zijn/alsulcken sal twee ghelijcke syden hebben.

Maer den trianghel die van drij onghelijcke linien ghemaeckt wordt/die sal oock drij onghelijcke hoecken hebben.

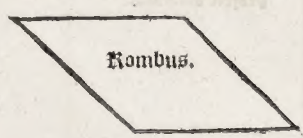

Als twee langhe ende twee corte linien winckelhaeckx aen een ghevoecht zijn/soo heetet eenen quadranghel met ghelijcke sijden oft hoecken: maer als alle viere linien van onghelijcke linghden zijn / soo ist eenen quadranghel van onghelijcke sijden ghelijck desen.

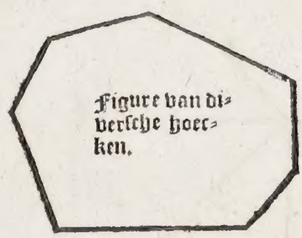

Beminde Leser, hoe wel dat alle vierhoeckighe figuren moghen quadranghelen ghenoemt worden, nochtans, midts dat het recht viercant quadratus heet, soo sal ick, tot veranderinghe van dien, alle figuren die een tafel ghelijcken (dats langher dan breedt) quadranglen noemen.

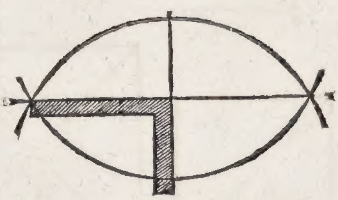
VOechtmen vier even langhe linien winckelhaeckx aen een/ soo heetet quadraet/ ende is een viercant: maer alsmen die twee hoecken scherp maeckt/ midts dat dan d'ander twee hoecken soo veel botter oft stomper zijn moeten/ soo wordet een rombus ghenaemt.

HOe wel datmen alle dese voorghetoonde figuren lichtelijck in een gherecht viercant verkeeren mach / soo moghen nochtans den Architect noch ander figuren met diverschen hoecken voorcomen/van welcker ghelijcken dat ick ten lesten die maniere oock toonen sal / om alsulcken in een oprecht viercant te bringhen.

Superfitie van cromme linie.

ALs men met eenen passer eenen booghe treckt / ende van op dien booghe weder eenen anderen daer teghen treckt/ dat sal een superficie van crommen linien heetē met twee ghelijcke hoecken / ende trecktmen dan vanden eenen hoeck totten anderen een rechte linie/ende desghelijckx vanden eenen punct oft centre daer den passer ghestaen heeft/totten anderen punct oock een rechte linie / soo vindtmen daer deur den rechten winckelhaeck.

MAer trecktmen met eenen passer een gheheele ronde linie/dat sal eenen volmaeckten circkel ende ronde superficie zijn: ende den punct inden middelt/ heetmen den centre: de buytenste linie/heetmen circumferentie: Ende trecktmen een rechte linie deur den centre / die wordt diameter ghenaemt/om dat hy den circkel in twee even groote deelē scheyt.

Vander Geometrien

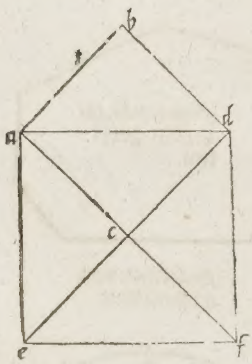
halven circkel.

Als de halve circumferentie met den diameter deur den centre afghesneden is / soo heetment eenen halven circkel: ende rechtmen een loot-linie op den centre/soo maect de selve linie twee rechte quartieren van eenen circkel/ende deelt oor den Diameter in twee halve Diameters.

Wanneer datmen vier even langhe linien winckelhaeckx aen een voecht/die selve maken een perfect viercant datmen quadratus noemt: ende trecktmen dan van den eenen hoeck tot den anderen een rechte linie / die heetmen Diagonus/ om datse t'viercant overhoop in twee ghelijcke deelen schepdt.

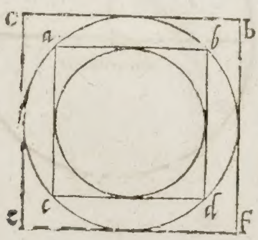

Nu die Architect somnighe vanden noottelijcsten superficien gesien heeft / soo moet hy noch voorder varen ende leeren die selve vergrooten ende minderen/ ende oock in ander forme verkeeren/ maer nochtans datse even veel velts inhoudende zijn.

Ende ten eersten/ ist datmen uyt de lenghde van den Diagonus voorsept (mits het toevoeghen van noch drie even langhe linien)een ander viercant maeckt / dat selve viercant sal noch eens soo groot zijn als d'eerste/ ende is te verstaen/dat het viercant A.B.C.D. deur den Diagonus in twee trianghels ghescheyden wordt / ende dat grooter viercant A. D. F. E. houdt vier alsulcken trianghels / nudts dat die twee voorghetoonde viercanten becommert in een hanghen/ soo zijnse hier(tot meerder verclaringhe) noch eens elck verschepden ghestelt:ende dat quadrat G. ghelijck ghesept is / houdt twee trianghels / ende dat quadrat H. vier alsulcke trianghels/alsoo dat de proeve daer af claer ghenoech is.

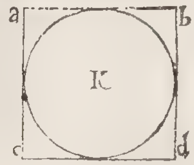

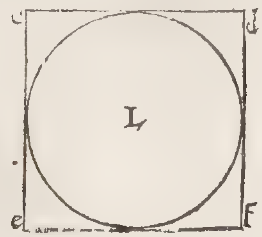

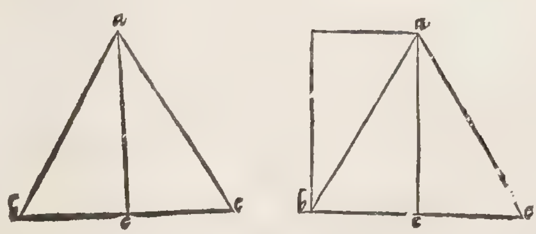
Maecktmen binnen een viercant eenen circkel die de vier sijden ghenaecken/ende trecktmen buyten dat viercant noch eenen circkel/die de vier hoecken A. B. C. D. ghenaken / soo sal den buytensten circkel noch so groot zijn dan den binnensten/ want maecktmen buyten om den grootsten circkel noch een viercant C. D. E. F. soo sullen die twee viercanten den anderen voorghetoonden viercanten ghelijckformich zijn / die noodeloose proeve staet hier in ghereeckent K. L. tot meerder verclaringhe.

Item hier uyt wordt die projecture/ dat den uytspronck/ der Basen/ vande Thuscaensche colomme genomen/ desghelijckx oock de breedde vanden fondamenten onder haren muer van Vitruvio beschreven.

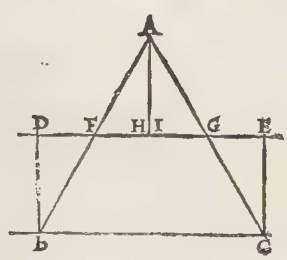

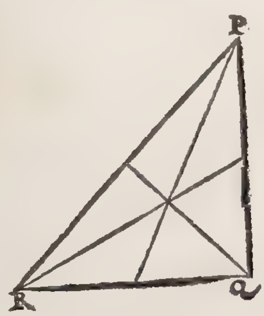
Die Architect moet noch voort varen/ ende weten hoe datmen eenen trianghel in eenen quadranghel verandeeren/ende ooc ten lesten in een recht quadraet brenghen mach/ waer toe dat ick diversche weghen setten wil / ende ten eersten. Neemt eenen triangel van gelijcken hoecken/als a.b. c. ende deelt die base (dat is den naem van alle benedenste linie) b. c. in twee ghelijcke deelen / ende set daer e. dan treckt vanden punct a. tot e. een linie/ die selve sal den triangel in twee gelijcke deelen schepden. Neemtmen dan dat deel a. e. c. ende settet teghen d'ander deel a. e. b. soo heeftmen eenen quadranghel a. d. b. c. van eenen trianghel ghemaeckt.

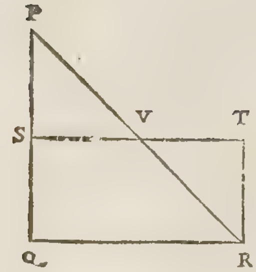

Noch machmen desen trianghel in een ander maniere verwandelen / deelende de linien A. B. ende A. C. elck in twee ghelijcke deelen / als F. ende G. Dan treckmen daer deur een linie D. E. so lanc als die base B.C. daerna sluyt die twee equidistanten recht winclich/ so sal dien quadrangel B.C.D.E. so veel inhouden als den triangel A.B.C. Ende die proeve daer af is / dat die twee triangels B. D. F. ende G.E.C. effen soo veel in houden als die twee ander trianghels A.F.H. ende A.I.G.

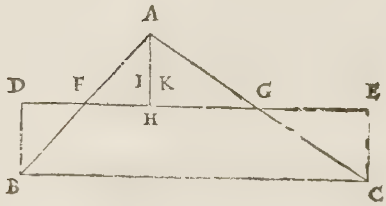

Eenen trianghel met eenen rechten hoeck machmen driemael in twee ghelijcke stucken snyden/deelende elcke sijde in 2. portien/ gelijckmen inde figure P. Q. R. bevinden can deur die dry linien die op elcke sijde twee even groote trianghels maken.

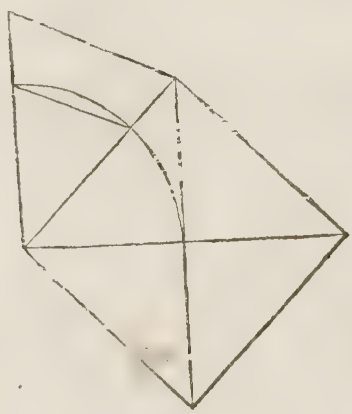

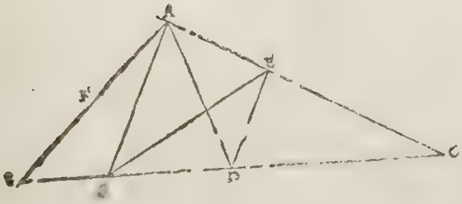
DEn selven trianghel P. Q. R. machmen aldus in eenen quadranghel veranderen. Deelt in syde P. Q. ende die syde P. R. elck in twee ghelijcke deelen/ daernae treckt een linie S. T. soo lanck als Q. R. ende daer nae T. R. recht winckelich ghesloten zijnde/ soo houdt dien quadrangle soo veel spacien als den voorseyden triangle/ ter causen dat den afghesnedenen trianghel P. S. V. van ghelijcker grooten is/ metten toegheſetten trianghel V. T. R.

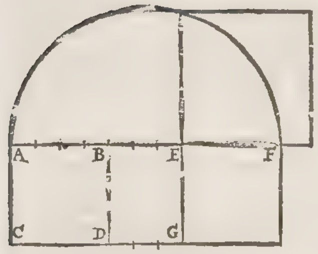
AL is oock eenen trianghel van ongheliicken syden/ soo machmen dien nochtans in eenen quadranghele veranderen/ in manieren ghelijck voren byden rechten triangel gheleert is. Want al en zijn die twee afghesneden trianghels/ ende die twee bygheboechde/ niet even groot: soo zijn doch die trianghels A. F. I. ende B. D. F. even groot. Ende ten anderen den trianghel A. G. K. ende G. C. E. zijn oock elckanderen ghelijck/ alsoo dat die afghesneden/ ende die toegeboechde trianghels even groot zijn. By dese voorghetoonde veranderinghen machmen ghemackelyck meten/ hoe vele voeten/ ellen/ oft roeyen viercants/ dat een driecantighe superfitie inhoudende is.

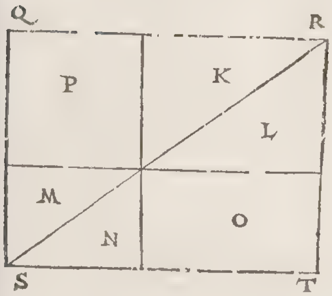
MAer oft het ghebiele dat een triangulare dats driecan[tighe] superficie oft pleyne moeste overdweers in twee ghelijcke deelen ghescheyden worden/ soo sou men moe[s]ten uyt eene vanden syden diemen deursnyden wilt/ een recht viercant maken ghelijck vande syde A B/ ende trecken daer inne twee Diagonen van hoecke tot hoecke/ die sullen u inde[n] middele vanden viercante den centre C. toonen. Als dan se[t] den passer met den eenen voet op den hoeck A. ende grijpt met ten anderen voet den centre C. ende draeyt oft circkelt deur dat driecant dat ghy deelen wilt/ soo vindy de twee puncten/ daer ghy u scheydende linie deurtrecken sult. Die hier af proe[ve] begheert neme elck stuck/ ende verandere dat in eenen qua[dr]anghel ende daer nae in een quadraet (ghelijck hier nae ghetoont sal worden) ende hy salt oprecht vinden.

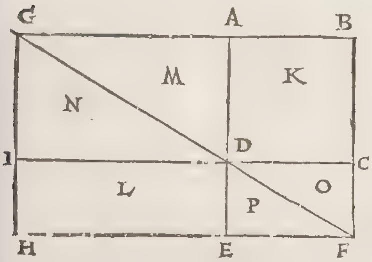
ANderen last mocht den Architect voorcomen/ midts dat hy sonderlinghe moet weten een erve te scheyden/ in manieren datter niemandt by vercort en worde Nu ofter dan een driecantighe erve ware van ongheliicken syden/ hebbende op eene vanden syden eenen bornput/ maer niet inden middel[t], ende men moeste dien trianghel oft driecantighe erve in twee ghelijcke deelen scheyden/ in sulcker manieren/ dat elck op zijn erve mocht dien put ghebruycken: soo salmen aldus doen: Ick neme eenen trianghel A. B. C. ende den put is gheteeckent met G. Nu deylt de linie B. C. met een doncker linie in twee ghelijcke deelen als D. Ende treckende dan een linie van D tot A. soo is den trianghel in twee ghelijcke deelen ghescheyden/ maer beyde en moghen sy noch aenden put niet comen Nu treckt dan noch een doncker linie vanden bornput G. tot A. Ende upten punct D. suldy eene equedistantie teghen G A. setten gheteekent met E. Ende treckende dan vanden punt G. die swarte linie tot den E. die selve sal u dat stuck erven in twee even veel inhoudende deelen scheyden/ ende elck sal de[n] bornput t'eynden van zijnder erven hebben/ want dat deel A B. G. E. inhoudt effen soo veel voeten oft roeden als dat dee[l] gheteekent G. E. C.

ICk hebbe hier voren getoont hoe datmen een viercante superficie noch eens soo groot maken soude/ nu mochtet ghevallen datmen maer anderhalf mael/ oft oock meer ofte min soude willen vergrooten/ soo is dan den Architect dit oock van noode daer by te weten: Om dit te toonen/ soo neem ick voor my een recht viercant A. B. C. D. ende dat wil ick noch drie quaert grooter hebben/ die selve drie quaert set ick dan daer besijden aen/ alsoo dat sy met den quadrate t'samen eenen quadranghel A. E. C. G. maecken: om dan dien quadrangle in een recht quadraet te brenghen/ so verlenght die linie A. E. noch van eenen quadrate/ ofte vande sijde des quadranghels E. G. ende set daer F. nu maeckt op de linie A. F. eenen halven circkel/ ende treet die linie van G. E. opwaerts tot teghen den halven circkel/ die selve opstaende linie sal u teghen den circkel die een sijde vanden begheerden quadrate toonen: dat welcke quadraet dan ghefo rmeert zijnde/ sal even soo veel inhouden als den ghemaeckten quadranghel/ ende aldus machmen alle quadrangulare (dat is/ langhwerpighe viercanten) in een even veel houdende quadraet veranderen.

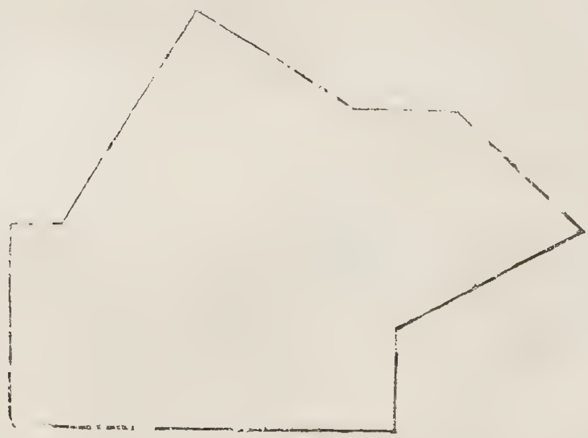

OM nu de proeve te toonen van't ghene dat voren ghelcert is/ soo moetmen den quadranghel met zijnen quadrate te samen in't viercante besluyten/ ghelijck Q. R. S. T. ende treckt vanden hoeck R. tot den hoeck S. eenen Diagonus/ soo ist dan seker dat dien Diagonus twee ghelijcke deelen maeckt: Nu seyt Euclides dat/ alsmen van ghelijcke deelen eenighe ghelijcke deelen wech-neemt oft af-snijdt/ soo blijven die restende deelen oock ghelijck: trecktmen dan den trianghel K. ende L. daer af/ ende den trianghel M. N. die welcke elckanderen ghelijck zijn soo is die rechte viercante superficie P. oock van ghelijcken inhouden/ met der langher superfitien O.

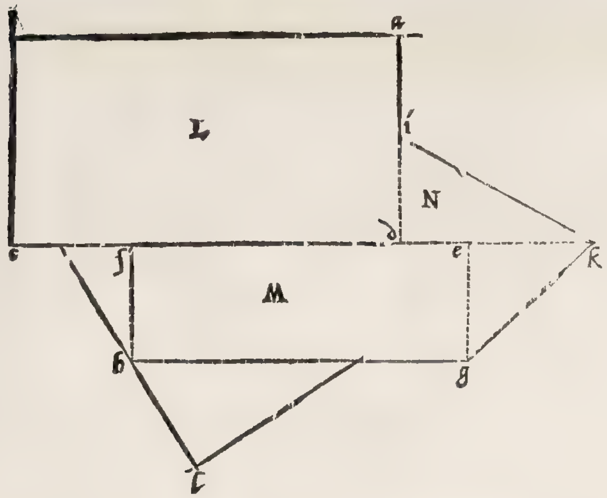

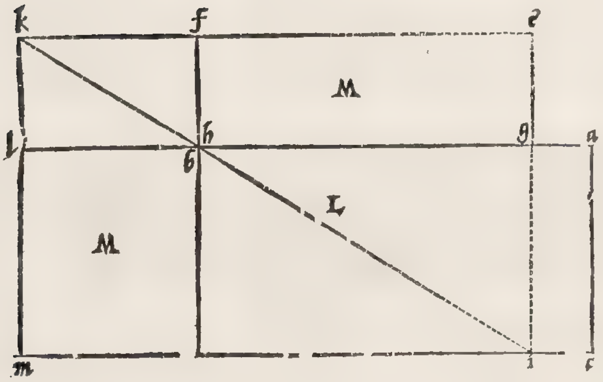
WEderomme moechdy een quadraet lichtelijck in eenen quadranghel veranderen/ soo lanck oft smal als ghy dien behoeven sult doende aldus: Neemt u quadraet A. B. C. D. ende verlenght u linie A. B. ende de linie B. C. dat ghedaen zijnde, soo set die lenghde vanden quadranghel die ghy begheert op de linie A. G. ende treckt dan upten punct G. voorby den hoeck des quadraats D. tot teghen de linie C. E. daer vindy die cortste linie vanden quadranghel. Alsoo moechdy ter contrarien/ deur die smalle sijde vanden quadranghel die langhste oock vinden ghelijckmen deur die voor ghetoonde figure oock proberen mach/ want alsmen die trianghulen M. N. ende O. P. die elcanderen ghelijc zijn wech-neemt/ soo blijven die twee deelen K. L. oock elckanderen ghelijck.

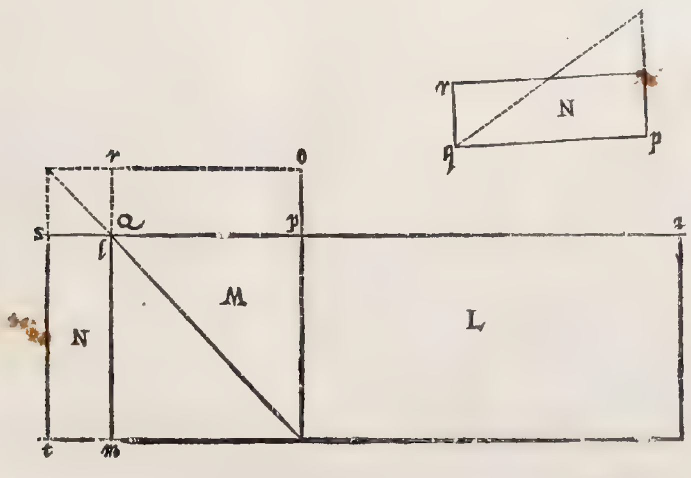
Den Architect mochte by ghevalle een forme van diversche ongheliјcke sijden voor de hant comen/ende dat hyse soude moeten in een quadrangulare / oft oock in een quadrate forme veranderen / om dat rechte inhouden / te weten / ende bysonder alst meer dan een persoon toebehoorde / het ware landt ofte ander dinghen : want al en conste die Architect oft Landtme-ter gheen Arithmetica/oft ciferen/ soo en sal hem dees reghel niet faelgeeren / oft oock yemanden anders die soude willen het bedroch van een cleermaker ondersoecken . Dus seg' ick dan/hoeda-nighe forme dat het wesen mach/ick neme dese hier beneden/ so soeckt daer dat grootste quadraet ofte quadranghel uyt te meten dat u moghelijck is/daernae soo soeckt daer noch een quadraet oft quadranghel oock soo groot als ghy muecht uyt de reste te maecken ende muechdy daernae noch meer quadraten ofte quadrangulen daer uyt trecken (ick meene alle met rechte hoecken) die sul-dy oock nemen/ maer condy gheen meer vinden / soo maeckt triangulen oock soo groot als ghy muecht / van welcke triangulen dat voren oock gheleert is/ hoe mense in quadranglen verande-ren mach/ende laet dan dees stucken elck bysonder met caracteren gheteeckent worden ghelijck-men inde navolghende figure sien mach.

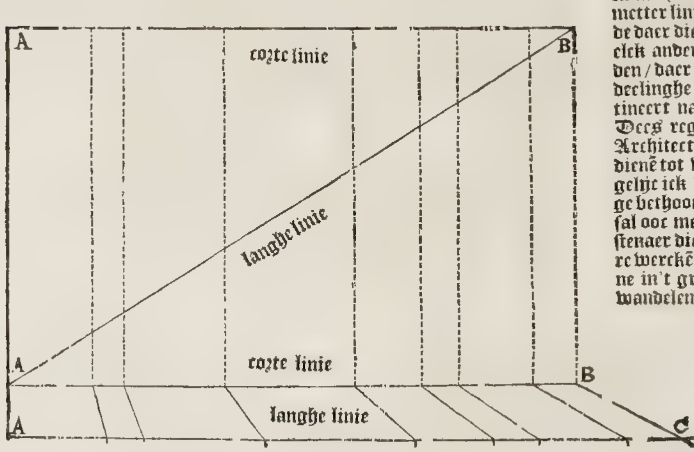
Laet by exempelen u veelhoeckighe figure/ten eersten met den grooten quadranghel a.b.c d. uyt gheteeckent zijn ende daer nae met noch eenen minderen quadranghel/ als e. f. g. h/ de reste zijn alle triangulen. Nu set den grootsten quadranghel L.op een plaetse bysonder:ende daer nae den anderen gheteeckent met M. dien set daer boven oppe / in manieren dat die twee hoecken ende sijden ghelijck staen : dat ghedaen zijnde / verlenght dan die linie e. f. ende oock die linie e, g. ende daerse onder den grooten quadranghel L. raeckt/daer set een l. van aen dees i. dan een diagonale linie ghetoghen zijnde / deur de hoecken b. h. die selve sal u aenden punct k. deur dat sluyten van b. l. m. d. eenen anderen quadranghel wijsen / van ghelijcken inhouden dat den quadranghel M. is, alsoo dat den ghehelen quadranghel a. c. l. m. die twee voorseyde quadran-ghels inhoudt. Aengaende den triangulen / alsmen die selve nae de voorgheghevcn leeringhen in quadranglen verandert heeft/ ghelijckmen byden trianghel N. siet/ soo machmen die quadran-ghelen oock inden grooten voeghen/ghelijck (tot minder becommeringhe) den vergrootten qua-dranghel a. l. m.c. noch eens bysonder ghestelt wordt met den cleynen quadranghel o.p. q.r. daer op gheset/ende wordt deur de diagonal linie achter den grooten ghevoecht te weten l. m. t. s,bey-de gheteeckent met N. Alsoo dat den quadranghel a. c. s. t. drie quadranghels inhoudt / te weten/ L. M. N. ende soo veele allser daer meer is meuchdy by deser manieren al in eenen quadranghel brenghen / het en ware datter eenighe cromme linien inne quamen / die sal noch[illegible]s die inghe-nieuse Architect bycans moghen quadren: desen quadranghel machmen indien datmens behoeft oock in een perfect viercant setten/ghelijck voren gheleert is.

a
L
i
N
d
c
f
e
k
M
b
g
l

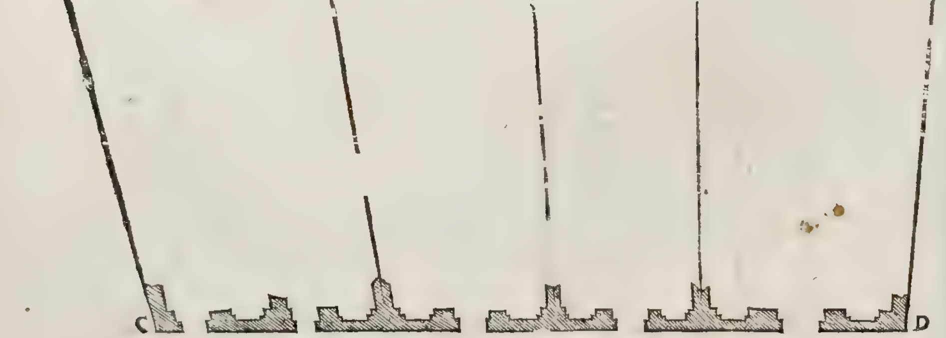

k
f
e
M
l
h
g
a
b
L
M
m
i
c

r
N
p
q
r
o
s
a
p
z
l
M
L
N
t
m

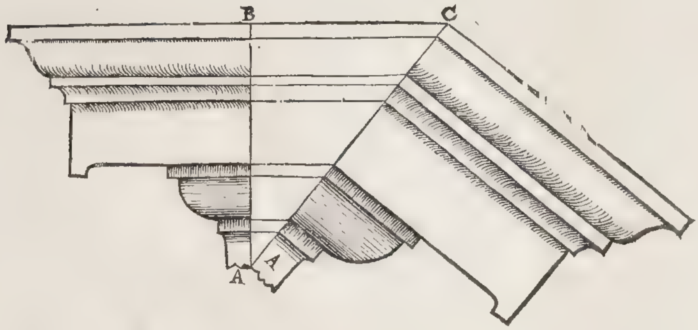
ALsmen een linie oft ander dinck heeft van onghelijcken deelen/ ende daer is noch een ander langher linie oft ander dinck/dat welckmen oock in onghelijcke deelen begheert te setten/ nae advenant vander corter linien: so sy dan de cortste linie A. B. ende de lanckste A. C. nu is van noode dat ghy vanden bovensten hoeck A. eenen winckelhaec maect/gelijck A. B. ende A. A. daer nae neemt uwe langer linie ende setse metten eynde C. aende B. eñ voeget d'ander eynde tegen die hangende linie A. A. nu laet uyt elcken punct vander bovenster linien A. B. een hanghende loot rechte linie vallē op de linie A. C. alsoo datse immers equistant zijn metter linien A. A. ende daer die selve linien elck anderen deursnyden / daer is die rechte deelinghe gheproporcineert nae de cleyne. Dees regel en sal den Architect niet alleene dienē tot vele dingen/ gelijc ick dier sommige bethoonen sal/maer sal oock menigen Constenaer dienen/ om hare werckē van het cleyne in't groote te verwandelen.

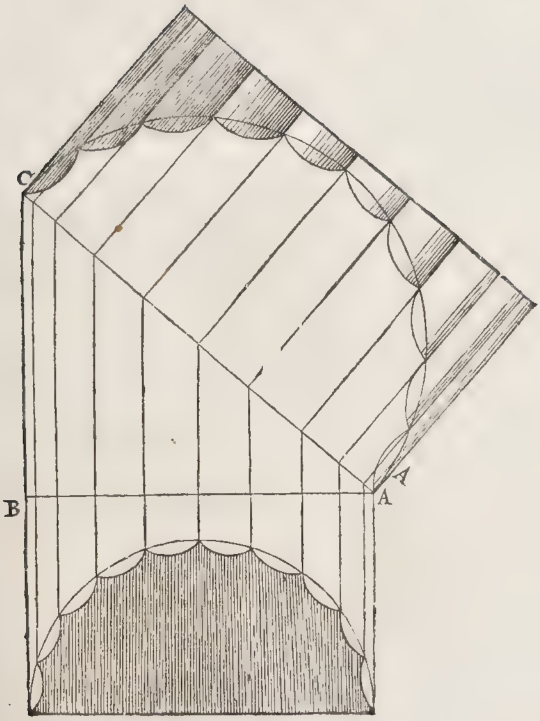

TOt een exempel van des voorseyt is/ soo neem ick eenighe huysinghen /oft erven/ van diverscher wijden / die welcke voren smalder dan achter zijn souden / de welcke huysinghen mochten deur brandt oft oorloghe soo gheruyneert zijn / datmen voren tusschen C. D. maer eenighe litteecken van scheydinghen en saghe/ende datmen achter t'eynden den hof tusschen A B. niet met allen en saghe. Nu als d'ongheluck ghepasseert ware/ende dat yeghelijck zijn erve weder begheerde / so sal den Architect als erfscheyder van noode zijn/nae de voorghetoonde reghel/de lanckxste linie nae de cortste te deelen/om eenen yeghelijcken dat zijne te gheven/ghelijckmen dat by deser navolghender figuren begrijpen mach.

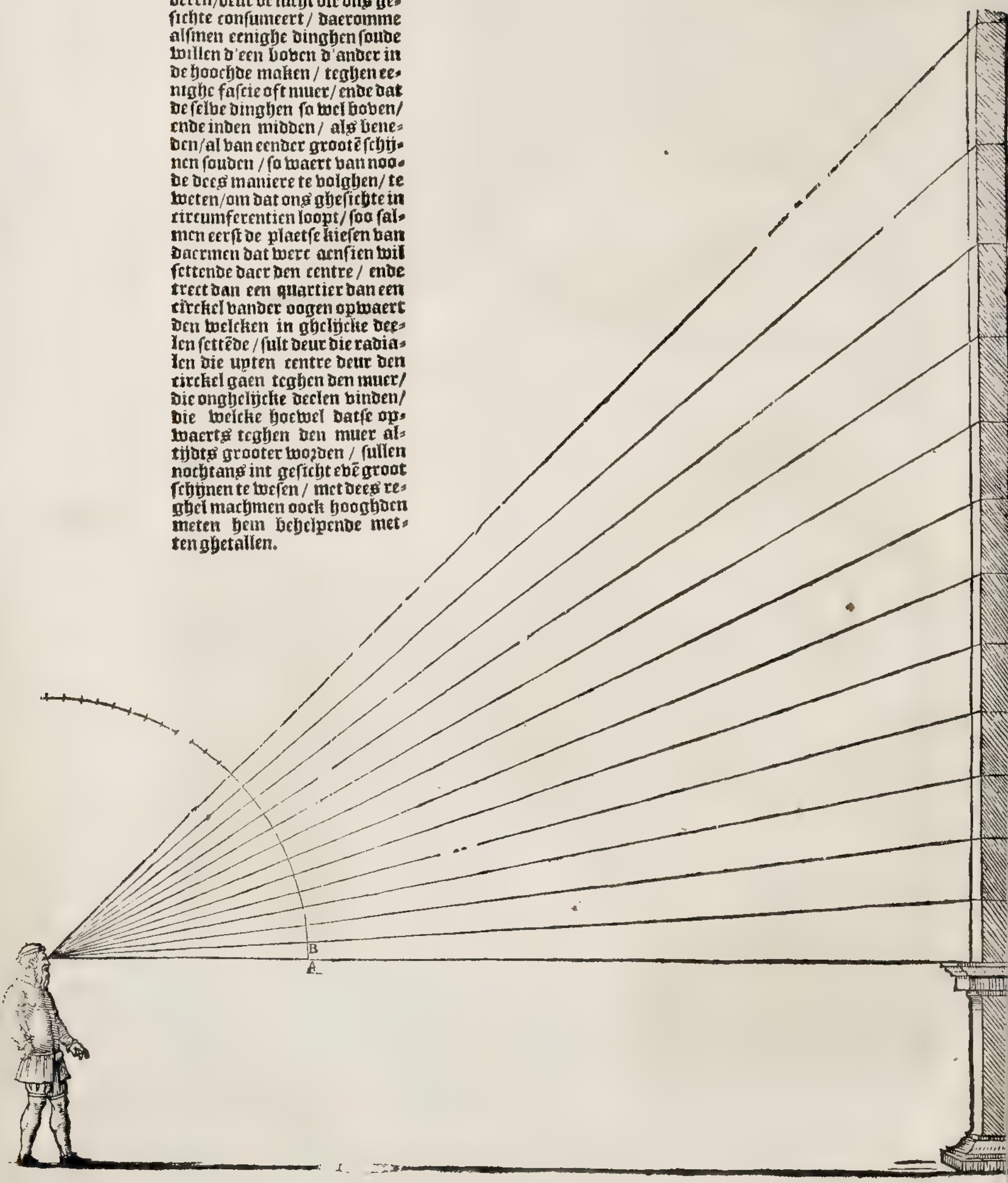
Die Architect mochte een welghepropoortioncerde cornice hebben / ende soude die selve willen vergrooten / behoudende die selve proportie / soo sal hy dat deur die voorgheleerde maniere / connen te weghe bringhen: ghelijck in dese navolghende figuere ghetoont wordt / deur de corte linie A. B. ende die verlinghde linie A. C.

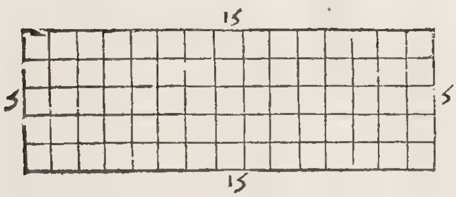

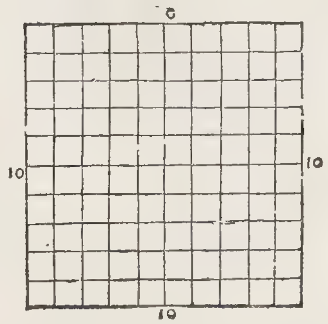
Desgelijckx mocht die Architect behoeven een ghecanelleerde colomne te vergrooten, dat welcke hy deur de twee voorsz linien oock doen mach: Ende al is die colomne Dorica / nochtans verstaet het hem op alle manierẽ van colommen: Oock en sal dees reghle niet alleen tot dees drij ghetoonde figuren dienen / maer tot so veelderley / dat soud ickse alle toonen / behoefde wel eenen boec alleẽ daer af te maken waeromme dat wy't den Architect hier met overgheven willen.

Hoe eenich materiael dinck voorder van onſen gheſichte gaet / hoe dat het meer ſchijnt te verminderen/deur de lucht die ons geſichte conſumeert / daeromme alſmen eenighe dinghen ſoude willen d'een boven d'ander in de hoochde maken / teghen eenighe faſcie oft muer/ ende dat de ſelve dinghen ſo wel boven/ ende inden midden / als beneden/al van eender grooteẽ ſchijnen ſouden / ſo waert van noode dees maniere te volghen/ te weten/om dat ons gheſichte in circumferentien loopt/ ſoo ſalmen eerſt de plaetſe kieſen van daermen dat werc aenſien wil ſettende daer den centre / ende trect dan een quartier van een circkel vander oogen opwaert den welcken in ghelijcke deelen ſettẽde / ſult deur die radialen die upten centre deur den circkel gaen teghen den muer/ die onghelijcke deelen vinden/ die welcke hoewel datſe opwaerts teghen den muer altijdts grooter worden / ſullen nochtans int geſicht evẽ groot ſchijnen te weſen / met dees reghel machmen oock hooghden meten hem behelpende metten ghetallen.

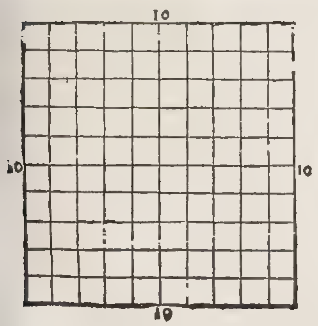

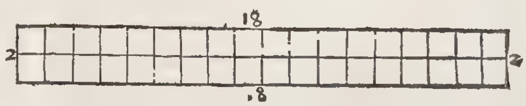
VEle zijnder die meynen dat een voorgheghevé linie/in wat manieren datmenſe ſluytende is/even veel velts begrijpt/ dat is/ te weten/ oftmen een coorde hadde van veertich voeten/ ende datmen die ſelve ront/ eywijs drieeant/ viercant/ vijfcant/ etc. leyde ende diverſchelijck uytreckte/ſo en ſouden die ſuperficien niet van even ghelijcken inhouden zijn / dat welckmen aen dees viercante figuren merckē mach/want d'eerſte linie houdt op elcke ſijde thien/dat maecke veertich ende dat velt houdt tienmael tien maeckt hondert : d'ander linie houdt op die twee lanckſte ſijden vijftien / ende op de twee cortſte ſijden vijf / makende oock veertich, maer vijfmael vijftien en maken maer vijfentſeventich.

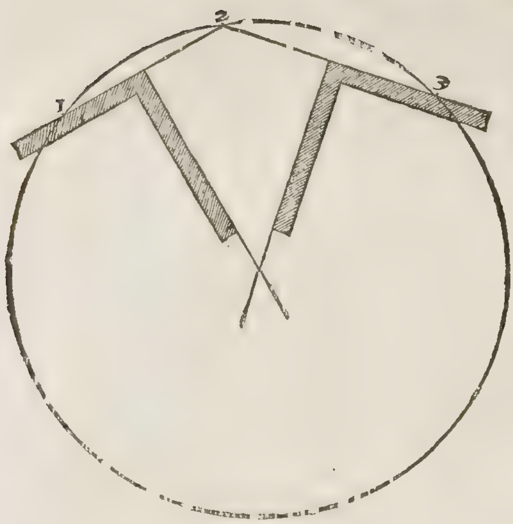

INdien datmen dat quadraet noch meer uytreckte / alſoo datmen den twee lanckſte ſijden elck achtien gave / ſoo moeſten die cortſte ſijden elck twee hebben om veertich te zijn op de linie/maer dat velt en ſoude maer ſeſſendertich inhouden . Ende hier ſietmen wat een perfecte forme/tegen een onperfecte vermach : ende dees reghel ſal den Architect dienen/ om niet haeſt bedroghen te worden/van d'eene forme teghen die andere te ghelijcken.

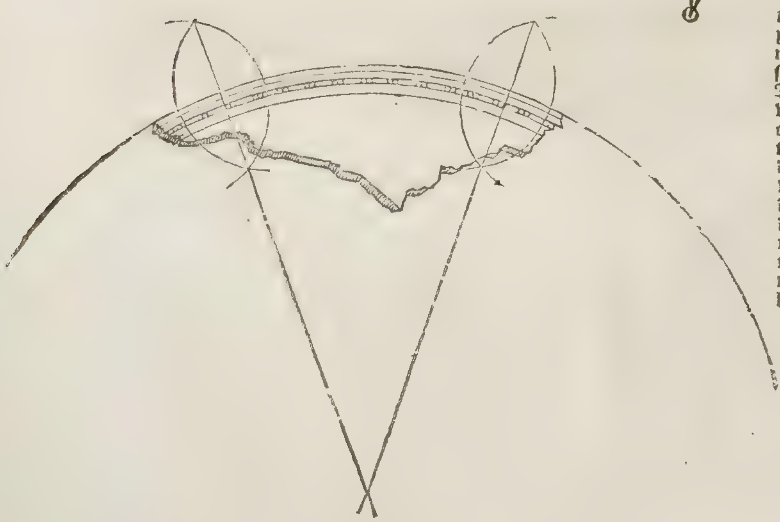

Iemant ſal drie punctē ſteecken (behoudelijck datſe niet op een rechte linie en ſtaen) ende begeerende datmen (een circumferentie makende) den paſſer deur alle drie die puncten leyde. Om dit te doen/ ſoo ſalmen vanden punct 1. tot den punct 2. een linie trecken/ ende vanden punct 2. tot 3. noch eene/ die twee linien dan ſalmen elck in tween deelen/ ende den winckelhaeck ter helft ſettende/ ghelijckmen in de figure ſiet/ de ſelve ſullen u deur dat over een cruycen den centre wijſen/ om den paſſer metten eenen voet te ſetten/ ende met den anderen deur alle drie die puncten te circkelen.

In ander maniere machmen den centre vanden drie puncten vinden/ makende metten paſſer vanden eenen punct tot den anderen/ een tweehoeckige ſuperficie/ deur welcke hoecken twee rechte linien ghetrocken/ lanck ghenoech nederwaerts/ die ſullen u daerſe over een cruycen den centre vanden drie puncten toonen.

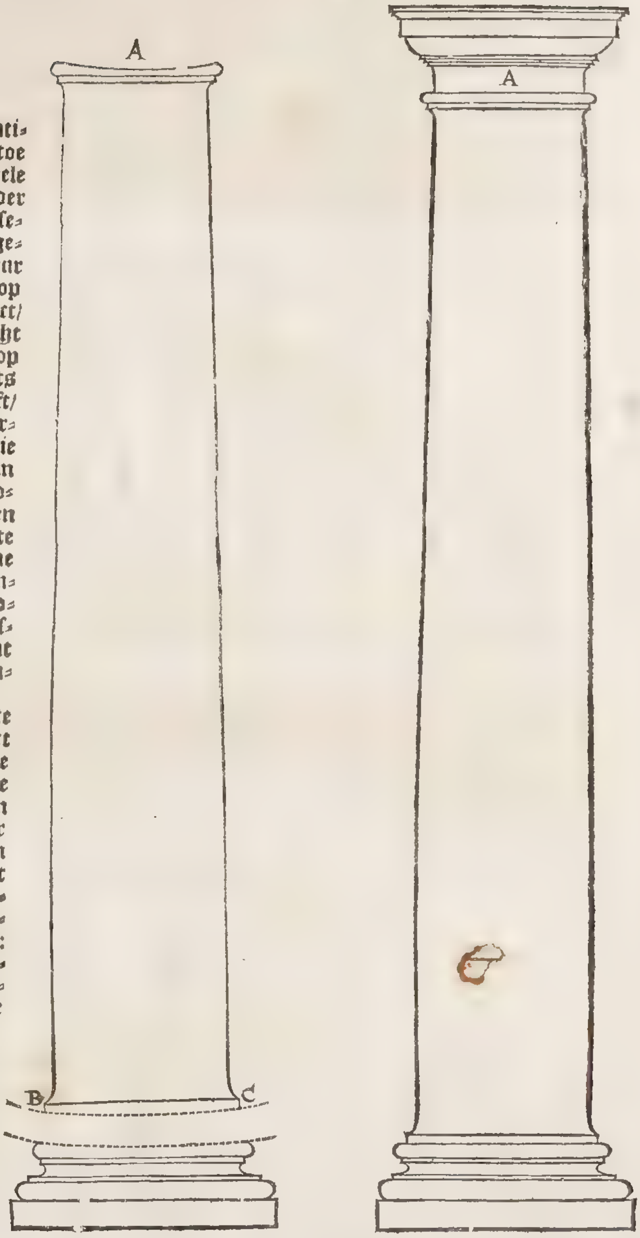

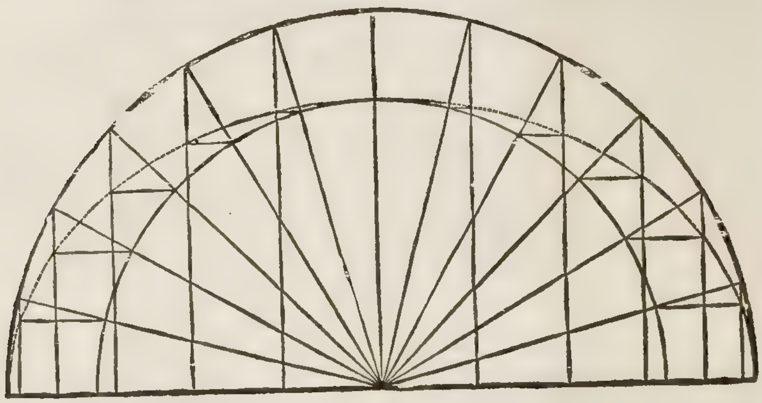
Op datmen niet meynē en ſoude dat dit maer ydelheydt en ware/ ende nerghens tot en diende/ ſoo mach nochtans den Architect eenigh ſtuck van een rondt in handen comen/ om dat in't werc te voeghen ende de reſte daer aen te volmaecken/ van dat welcke ſtuck/ dat hy met deſer regulen den centre/ de circumferentie/ ende den diameter vinden mach/ alſoo men in de figure mercken mach.

MEn vindt inde Antiquitept / eñ daer toe inde Moderne/ veele Colommen/ de welcke onder in't verſamen metten baſement ghequetſt zijn ende gebroken/ dat welcke comt deur dat haer baſen niet wel op den winckelhaeck gemaect/ ofte datſe niet wel loot recht gheſet en zijn / alſoo datſe op d'een ſijde meer ghewichts dan op de ander ſijde heeft/ waer deur dat die cantẽ berſten moeten/ dat welcke die architect/ midts kenniſſe van linien ende behulp van Geometriẽ hebbende voorcomen mach by deſer manieren / te weten datmen de colomme onder rontachtich make/ ende de baſe cavere ende uptho le / alſoo dat die colomme alſ mẽſe op haer loot ſet/ terſtont haer ſelven ſchicken ſal ſonder quetſen.

Om deſe rondicheydt te vinden/ ſalmẽ den eenẽ punct vanden paſſer op't hooghſte vander colommen ſetten te weten/ onder die A. ende den anderen voet van den paſſer op den punct B. dien ſelven dan omdraeyende tot C. dat ſal die rondicheydt zijn / makende ooc die caveringe vander baſen op de ſelve mate: deſghelijckx mach men metten capitel oock doen / ghelijckmen inde colomme daer by ſiet.

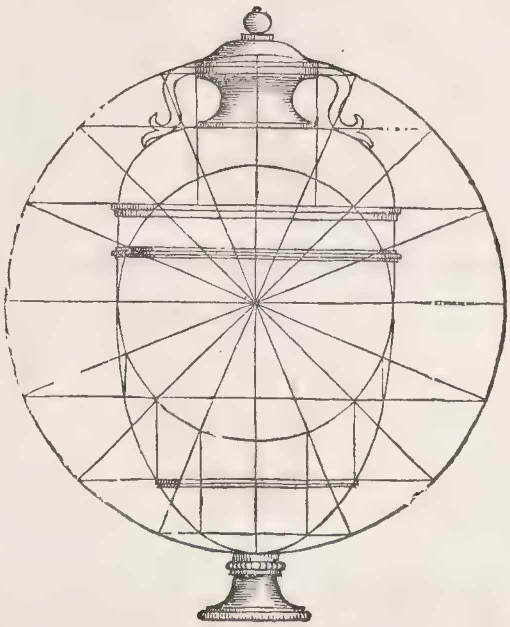
Wil die Architect een brugh/booghe/ oft ander ront welfsel maken/dat het wijdder sy dan van eenen halven circkel / hoewel dat die metsers die practijcke vander coorden hebben/waer deur dat sy alsulcken welfsels maken die der ooghen-contenteren/noch-tans wilt die Architect die rechte theorijcke ende reden volghen / soo mach hy desen wech houden ghelijck hier ghetoont wordt. Als hy dan die wijdde ende die hooghde heeft/soo sal hy upten mid-delt eenen halven circkel maken/ daer nae sal hy op den selven centre. noch eenen minderen circkel maecken/ende dien niet grooter. dan hy den booghe hoogh maken en wilt / daernae salmen den grootsten circkel in ghelijcke deelen setten / de welcke alle met linien ghetrocken na den centre/ soo salmen oock andere perpendiclen daer upt op haer loot hanghen / ende daer die linien die totten centre gaen / den minsten circkel deur snyden / van daer salmen die dweerse linien teghen die per-pendiclen trecken/ ende daerse versamen daer sal den ghesochten booghe overghetoghen worden/ ghelijck metten stipkens ofte punckens hier onder ghetoont wordt.

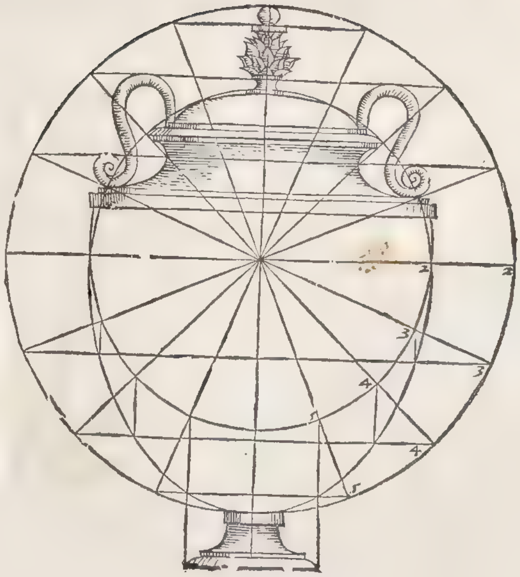
Ende alsmen dien booghe noch neerder begheert te maken / soo salmen nae de voorschrevene reghel voorts varen/ ende maken den binnensten circkel soo veel cleynder/ ende is te weten/ dat hoemen den grootsten circkel in meer portien deelt / hoe datmen die begheerde cromme linie ghemackelijcker trecken sal. Wt dees regule volghen veel meer ander dinghen / ghelijckmen hier nae bevinden sal.

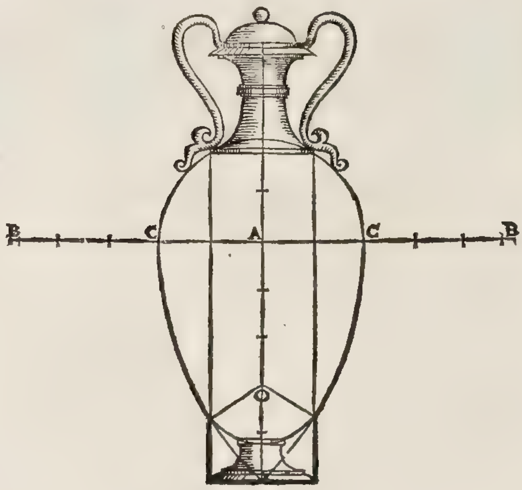
Denckende op die voorghegheven reghel / soo is my inden sinne ghecomen een maniere om verscheyden soorten van vasen hier deur te maken / ende en is niet van noode dat ick daer eenighe sonderlinghe verclaringhe af sette / dan alleenlijck dat soo wijdt alsmen die vase maecken wilt / alsoo groot maectmen den binnensten circkel. Vande reste can de ingenieuse Architect / den toeganck upter figuren ghemercken / te weten / hoe de linien nae den centre ghetrocken zijnde / ende de paralellen / ende upten cleynen circkel die perpendiculen hanghende / die vase ghe-formeert wort / den voet ende den hals sullen na wille des architects ghemaeckt worden.

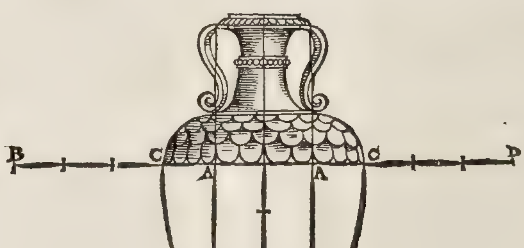
Maer wilmen dat corpus van der vasen dicker hebben so moetmen den halven circkel soo veel grooter maken / ende maken den buyc onder hanghende upt den cleynen circkel tot teghen de grooten circkel / deur dat vallen der perpendiclen op die dweerse linien / gelijck met 3. 4. 5. ghetoont wordt / alsoo dat men deur dees manieren veelderley vasen different vande mijne maken mach: den hals ende decksel van dese vasen / blijven binnen den cleynen circkel / die ander leden ende ornamenten / zijn altijts na wille van den inghenieusen werckman.

HEt is een schoon tijtcortinghe metten passer te studeren / waer mede datmen by tijden vindt t'ghene datmen nemmermeer en soude ghepeynst hebben. Desghelijckx is my desen nacht ghebeurt want soeckende een naerder reghel/om een ey te maken van die scherpsinnighe Albert Durer ghestelt heeft soo heb ick daer deur die maniere ghevonden om een antijcsche vase te maecken/ settende den voet onder aen den punct vande eye ende den hals metten hanthaven / boven op dat dickste vanden eye/maer dat ey salmen eerst aldus formeren. Maeckt een recht cruyce van twee linien / ende deelt u dweerse linie in tien gelijcke deelen/dat is op elcke sijde vijf/ daer na set den passer op den centre A ende grijpt met den anderē voet twee deelen/ te weten op C. makende opwaerts eenen halven circkel / dat ghedaen zijnde/ set den eenen voet vandē passer op dat punct geteeckent met B. ende grijpt met den anderen den uytersten punct C. draeyende nederwaerts teghen den perpendicle/ ende desghelijckx van der anderen sijden oock doende sullen beneden eenen punct maken: daerna neemt die helft vanden halven circkel boven / te weten / twee deelen / ende set die vanden ondersten punct des perpendikels opwaerts boven O / daer sal den centre staen om dat ey te sluyten: de reste onder sal voor den voet zijn / den hals machmen onghevaerlijck twee deelen hooghe maken/ ende d'ander al nae believen des weremans/ oft achtervolgende dees figure.

NOch machmen een ander fase maken na de voorgheghheven reghel / maer uyt die puncten A (de welcke die breedde vanden voet/en de wijdde vanden mont toonen) salmen van die C. opwaerts circkelen tot teghen die twee perpendiclen/daer sal dat corpus gesloten worden: den hals daer boven staende/ sal twee deelen hoogh zijn/maer die andere cieraten sullen na wille ende believen vanden werckman zijn.

DJe vijfste figure heetmen een sexquialtera/dat is te seggen van een viercant ende noch een helft van dien viercante daer by ghevoecht.

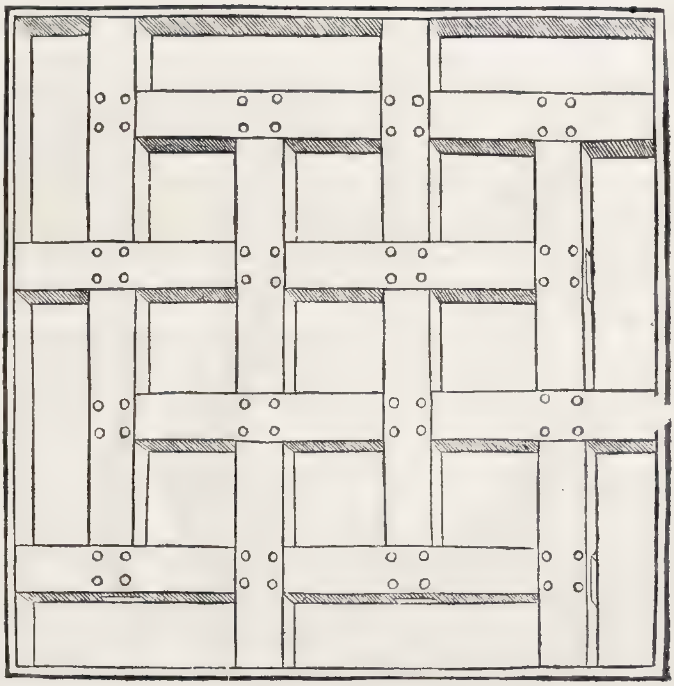
DEse seste figure noemtmē superbitienstertias / dat is te segghen/van een viercant/ende twee derdendeelen / van dien selven viercant daer by ghesett.

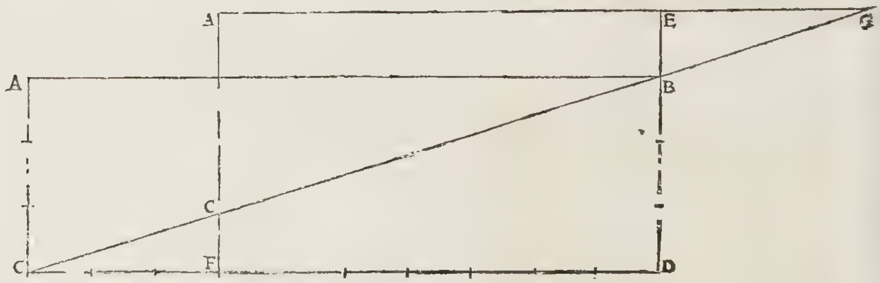
DEse sevenste ende leste figure wordt dupla(dats dobbel) ghenaemt/want sy is van twee viercanten neven een ghesett/ende men en vindt i nde goede Antijcse wercken/ gheene forme die twee viercanten passeert/ ten waren geweest logien/ galerien/ oft ander wandelinghen/ooch hebben sommighe poorten/deuren/ende vensters in der hoochden wat ghepasseert/ maer cameren noch salen en sullen by den verstandighen dees lenghde niet passeren.

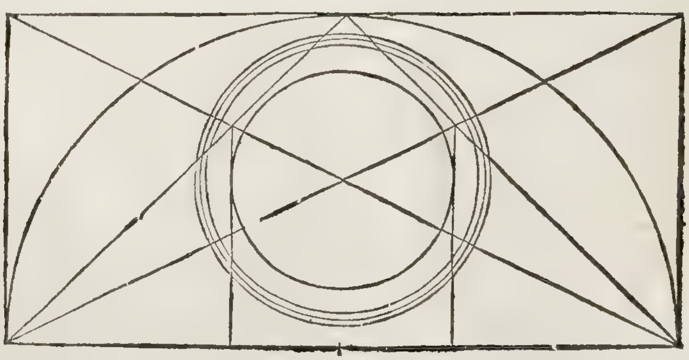
DJversche accidenten mogen dē architect in handē comen gelijc dit/ dat is datmen een solderinghe soude legghen in eene plaetse lanc ende breet zijnde vijftien voeten ende de ribbē en souden maer veertien voeten lanc zijn ende daer en ware anders geē hout te crijgen/ so salmen in sulcker noot die bindinghe moghen makē gelijcmen hier tegenwoordich siet/ op dat die ribbē dienen mogen/ ende dit sal oock sterc genoech zijn.

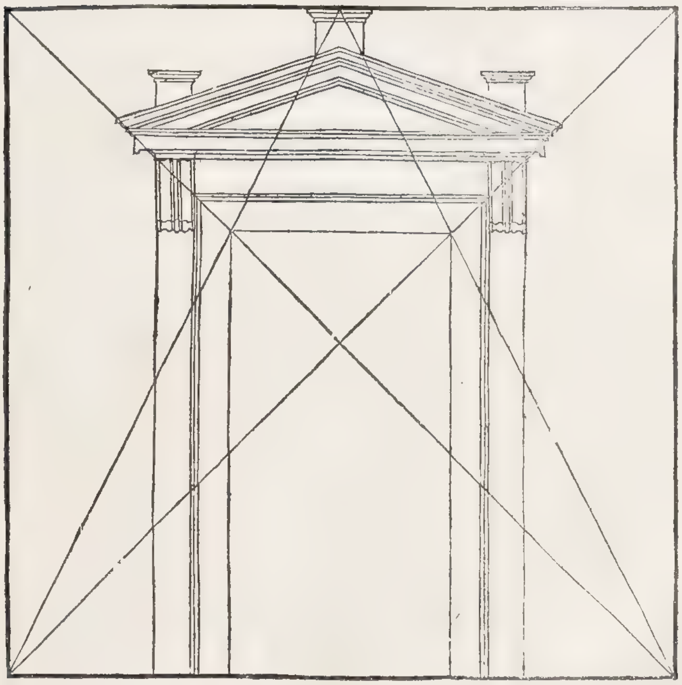
NOch mocht het gheballen datmen een tafel vinden soude/ lanck zijnde thien voeten/ende breet zijnde drie voeten met dese tafel soudemen gheerne een deure sluyten/van seven voeten hoogh/ende breet ofte wijdt vier voeten. Wiltmen dan dees tafel inder lenghde in tween saghen/ ende settense onder elkanderen / en makense maer ses voeten inder hooghden / ende men behoefter seven : wiltmen maer die drie voet afcorten/soo om daer metten vierden voet inder breedden te voldoen/soo sal die eene sijde al te seer ghelapt zijn/daeromme salmense in deser manieren deelen. Neemt u tafel van tien voeten lanck/ende drie voeten breet gheteeckent met A. B C. D/ die selve tafel salmen in diagono / dats vanden hoeck C. tot B. in twee ghelijcke deelen saghen / daerna salmen dat een stuck drie voeten achterwaerts trecken na de B/alsoo sal dan die linie A. F. vier voeten lanck zijn / ende desghelijckx soo sal oock de linie E. D. vier voeten houden. By desen middel hebdy u deure A. E. F. D van seven voeten lanck/ende van vier voeten breedt/ende u sullen noch overschieten die driecantighe stucken E.B.G. ende C.F.C.

HEt ghebuert somtijdts dat die Architect in eenen tempel een ooghe oft ronde venster te maken heeft ghelijck die Antiquen useerden / ende hy is in twijfelinghe van haerder grooten : indien dat hy die met Geometrike redenen ende linien maken wilt / soo sal hy ten eersten die breedde meten vander plaetsen daer hyse setten wil/ende daer salmen eenen halven circkel inne maken/den welcken halven circkel in eenen quadranghel ghesloten zijnde / soo salmen deur twee diagonen den centre vinden / daerna salmen noch twee linien trecken alsoo datse van inde benedenste hoecken tot boven den centre / teghen den halven circkel versamen/ende daer de selve linien duer die diagonen snijden/daer salmen twee perpendiclen maken/ die selve perpendiclen sullen u die wijdde vander ghesochter ooghen toonen : die lijste rontsomme/machmen dat seste deel vanden Diameter (desselven rondt) breedt maken.

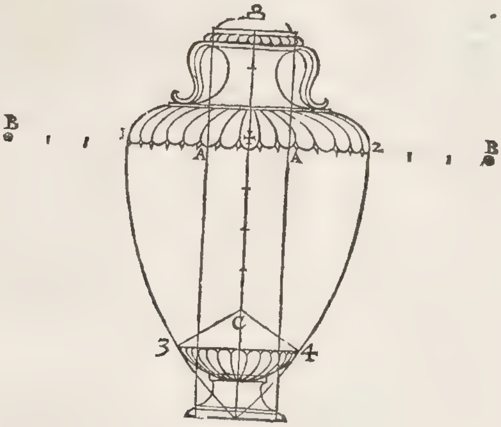

WIlt die Architect desghelijcx een poorte oft deure aen een tempel binden/de welcke na de plaetse gheproportioneert zijn sal/so mach hy de wijdde binnen den tempel nemen oft de breedde vanden muer buyten/is den tempel cleyn/ende zijnder pilaren oft pilasters/soo salmen die wijdde tusschen beyden nemen / ende die selve breedde in't viercant setten/te weten soo hooghe als breedt/in welcke viercant die Diagonen ende die ander twee deursnijdende linien u niet alleene die wijdde vander deuren toonen en sullen / maer oock die termijnen vanden ornamenten der selver ghelijckmen inde figure sien mach. Ende ghevallet datmen aen eenen tempel ende drie deuren drie ooghen maeckt / soo machmen voor de cleynste / dees proportie volghen. Ende hoewel beminde Leser/dat die intersectien ende duersnijdinghen van Linien sonder eynde zijn/soo wil ick als nu/op dat ick t'niet te lanck en make/Geometrie hier eynden.

Hier eyndet dat eerste boeck der Architecturen tracterende van Geometrien/uyten Italiaens in Duytsch overgheset deur Pieter Coeck van Aelst Schilder.

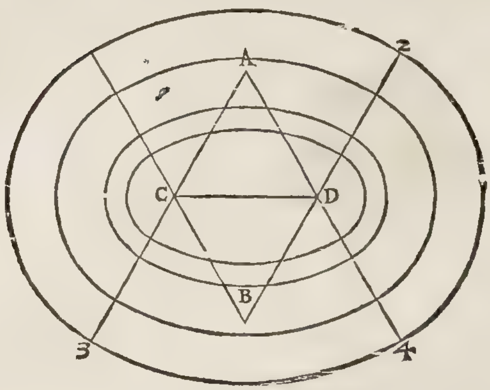
MEn mach deur deſen wech noch ander differente vaſen maken / maer deſe naervolghende ſalmen aldus maken: datmen die dweerſe linie in twaelven deele/makende oock deur de puncten A. twee perpendiclen/ om den voet / ende den hals te toonen. Daernae ſettende den eenen voet vanden paſſer op B. ende den anderen voet op 1. draeyende nederwaerts teghen den perpendicle / deſghelijckx vander ander ſijden op 2. ghedaen zynde ſoo ſet uwen paſſer op den punct C. ende rakende die ſijden 3. ende 4. ſoo ſal den bodem vander vaſen gheſloten zijn. Daerna ſet den paſſer op den punct tuſſcheu die 1. ende die A. makende opwaerts een quartier cirkels / ende doende deſghelyckx tuſſchen 2. ende A. dat ſal die rondicheyt vander vaſen boven zyn/die andere vier deelen blijven vooz den hals van der vaſen metten heyſen.

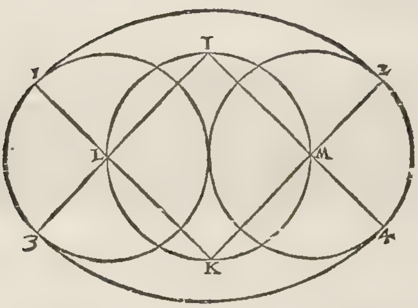
MEn mach noch vaſen deur een circulare fozme allecne maken/makende oock een recht cruyce daer inne/ende deelende elcke linie in ſes deelen: den halven circule ſal vooz den buyck vander vaſen zijn ende noch een ſeſte deel opwaerts vooz een friſe/ op datter meer plaetſen ſy om te vercieren: een ander deel ſal den hals hooghe zijn/ ende noch een deel dat deckſel / den voet hoewel dat hy maer een half deel hooghe en is/ mach wel een ſeſte deel buyten dat ront gaen. Ende al en heb ick hier maer ſes manieren van vaſen gheſtelt / nochtans machmen deur dees voozghetoonde regulen andere vaſen ſonder eynde maken / ende ſonderlinghe machmenſe veranderen deur haer oznamenten / daer ick niet af ſetten en wil / om datmen die linien te badt ſien ſoude.

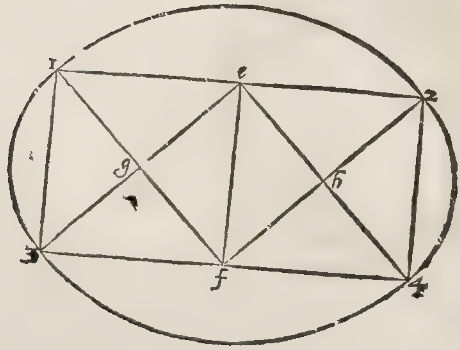
In diverſche manieren machmen ouale formen maecken / maer ick ſal alleene vier manieren daer af ſetten. Om dees eerſte figure te maken / ſoo ſalmen twee perfecte triangulen boven een ſetten ghelijck een rombus oft ruyte / ende aende vergaderinghen ſalmen die linien deur treccken tot 1. 2. 3. 4. ende die hoecken A.B.C.D. ſullen die vier centers zijn / daerna ſet den eenen voet des paſſers op de B. ende den anderen op 1. draeyende den ſelven tot 2. daerna van inden punct A. ende 3. tot 4. ſalmen oock omdraeyen: dat ghedaen zijnde / ſet den paſſer inden punct C. ende grijpende de 1. ſoo draeyten tot op 3. ende wederom van inden punct D. draeyende van twee tot 4. ſoo ſal die forme gheſloten zijn: men ſal oock weten dat / hoe deſe figuren nae der haren centre comen / hoe datſe geſtreckter worden: ende ter contrarien / hoe datmenſe wijder van den centers maect / hoe datſe ronder worden / nochtans en moghenſe gheenen perfecten circkel worden / om datſe meer dan eenen centre hebben.

Tot dees tweede ouale / ſalmen ten eerſtẽ drij circkels maken alſomen ſiet / treckende daer die vier rechte linien inne / die vier centers ſullen I.K.L.M. zijn: daerna ſettende den eenen punct vanden paſſer inder K. ſoo ſalmen mettẽ anderen punct van 1. tot 2. draeyen. Deſgelijcx ſonder den paſſer te ontſetten / ſo ſalmen den eenen voet inde I. ſettende / van 3. tot 4. oock draeyende de reſte ſluyten / ende deſe figure ghelijckt ſeer eenen eye.

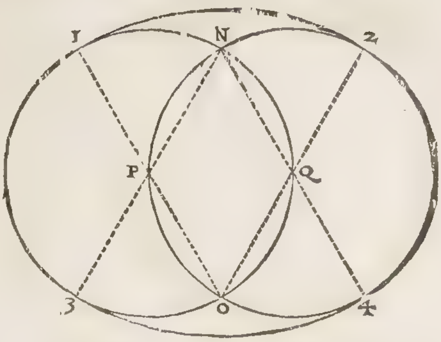

Dees derde forme maecktmen deur twee vierkantẽ / treckende daer die diagonen inne / die welcke ſullen de twee centers G.H. toonen / ende d'ander twee ſullen de hoecken E. ende F. zijn daerna vanden punct F. tot 1. circkelt tot 2. Deſghelijcx doet oock van E. tot 3. ende 4. dat ghedaen ſijnde / ſoo ſuldy upten punct G. ende upten punct H. die twee ſijden 1.3. ende 1.4. ſluyten.

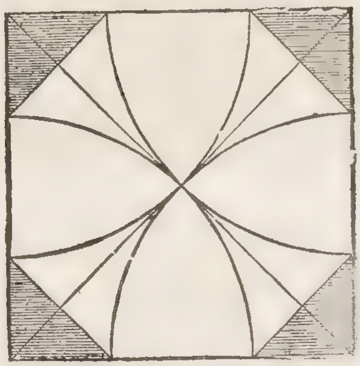
VVIltmen dees vierde ovale formeren so maeckt twee circkels/ also datse elckanders centre deursnydẽ/ ende die andere twee centers sullen op die vergaderingen N.O. zijn: daer na die rechte linien ghetrocken zijnde oft niet/ soo salmen upt den punct O. ende desghelijckx upt den punct N. die twee sijden 1.2. ende 3.4. sluyten.

Ende al seyt onse autheur dat het vier soorten van ovalen zijn / nochtans soo is dees leste figure vander selver formen dat die eerste is / anders dan dat dese ghemaeckelijcker te maken is.

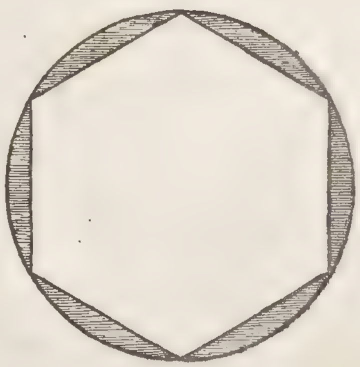

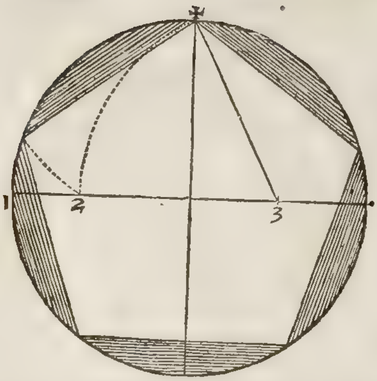
Behalven den circkel soo zijnder vele figuren die nae t'ronde trecken/ gelijck den vijfhoeck/ den seshoeck/ den seven hoeck / achthoeck/ neghenhoeck/tienhoeck etc. Maer op dees tijdt sullen wy alleenlijck van dees drie principale tracteren / midts datse meest te passe comen.

Desen octogonus oft achthoeck treet men upt een recht viercant/ treckende eerst die Diagonen/ welcke u den centre wijsen sullẽ/daer na neemt den passer ende set dien metten eenen voet op de hoecken des quadraets ende leydende den anderen voet deur den centre / circulende teghen die sijden vanden quadraete / daer sullen u rechte puncten staen om den achthoeck te maken. Ende hoewel datment deur den circkel alleen soude moghen doen / makende een cruys daer inne / ende deelende elc quartier in tween/ soo soudet doch wat ghebedelt schijnen/ alsoo dat dit sekerder ende perfecter is.

Den Hexagonus dat is den seshoeck maecktmen alder gemackelijcst binnen den circkel/ want alsmen den circkel beschreven oft ghemaeckt heeft/soo salmen sonder den passer te versetten/ die circumferentie in ses ghelijcke deelen setten / ende treckende van den eenen punct tot den anderen die linien / soo sal den ses-hoeck ghesloten zijn.

Maer den pentagonus dats den vijfhoeck/en is niet ſoo licht om te maken als d'andere/midts dat hy van onpaer ghetal is/dies niettemin ſo machmen dien aldus maecken. Als den circkel ghemaeckt is ſoo ſetmen daer inne een recht cruys / ende men deelt die een helft vande dweerſe linie in tween gheteeckent met 3. dan ſetmen den eenen voet van den paſſer op de 3. ende met den anderen reyckende den punct onder t'cruyce / ſoo draeyten nederwaerts / tot op de dweerſe linie geteeckent met 2. van daer dan tot onder dat cruys/ſuldy die lenghde van elcke ſijde des pentagonus vinden. In deſe figure vindtmen oock den decagonus / dats tien-hoeck / want vanden centre tot 2. dat ſal een ſijde daer af zijn. Noch mochtmen een ſeſtien hoeck maken uyt die wijdde 1. 2. ende ſettemen eenen perpendicle op den punct 3. ſoo ſeyt Albert Durer / dat dien ſelven den ſeven-hoeck maken ſoude

Deſe figure ſal den gheenen ſeer behulpelijck zijn/ die een circumferentie behoeft in eenich onpaer ghetal te deelen / hoe veele dat het oock is: maer op dat wy den Leſer niet confuys en maecken met die menichte / ſoo ſullen wy alleene deſen ſetten/ ghedeelt in neghenen/ende die ſal een exempel voor alle die andere zijn. Dus neemt dan voor u dat vierdedeel van eenen circkel / ende deelt dat in neghenen/ſoo ſullen die vier van dien deelen een neghenſte deel vande gheheele circumferentie maken: desghelijckx ſalmen verſtaen/deeltmen een quadrant in elven / twaelven / oft derthienen etc. want altijdts ſullen die vier deelen van dien u ghesochte wijdde zijn.

Daer zijn vele quandragulare proportiē/ maer ick ſalder hier alleene ſeven vanden principaelen ſetten / die den Architect meeſt dienen ende te paſſe comen ſullen.

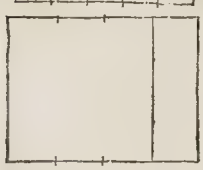
Ende ten eerſten/ſo is deſe forme een recht viercant qaudratus ghenoemt.

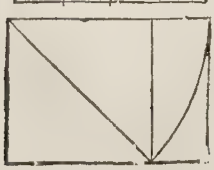
Dees tweede forme oft figure / noemtmē in't latijn ſexquiquarta/ dat is / te weeten / van een viercant ende een vierendeel vanden ſelven viercante daer aen gheſet.

De derde figure / heetmen in't latijn ſexquitertia/dat is/te weten/van een viercant ende een derdendeel vanden ſelven viercante daer aen gheſet.

Dees vierde forme noemtmen diagonea/ vande linie diagonos / de welcke linie dat viercant overhoop deelt / den welcken diagonus mettē paſſer van onder opwaerts ghelept zijnde / ſal u die lenghde vanden diagonalen quadranghel thoonen maer van deſe proportie en canmen gheen reghel by ghetal gheſetten.

Het tweede Boeck

Van de Architecturen Sebastiani Serlij/ tracterende van Perspectiven/dat is het insien deur 't vercorten.

Over-ghesett uyt d'Italiaensche in Nederduytsche sprake, door Pieter Coecke van Aelst, doen ter tijdt Schilder der K. Majesteyt.

t'AMSTERDAM,
By Hendrick Laurensz. Boeck-verkooper/op't Water/ in't Schrijf-boeck,
Anno 1616.

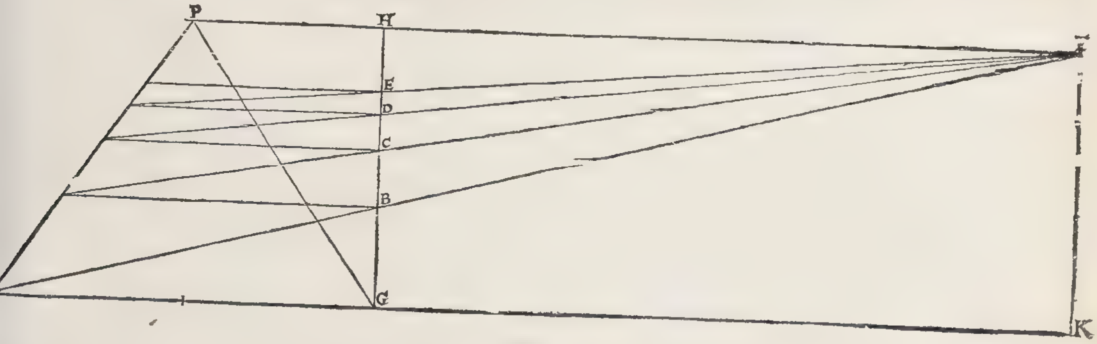
Dat tweede Boeck.

Dat tweede Capittel.

Een tractaet van Perſpectiven, aengaende der ſuperficien.

HOewel dat die ſubtile conſt van perſpectiven ſeer difficil ende moeyelijck is om in ſchrifte te ſetten/ ende aldermeeſt de corporen oft ghelijvighe dinghen/ welcke uyten gront opghetrocken worden: want t'is een conſte diemen niet ſoo wel deur figuren oft ſchriften begrijpen en can/ als deur een onderwijſinghe die onderlinghe gheſchiet/ dies niet te min midts dat ick inden eerſten boeck ghetracteert heb van Geometrien/ ſonder de welcke dat de perſpective niet en ware, ſoo ſal ick arbeyden deur den cortſten wech dat my moghelijck zijn ſal, hier in deſen tweeden boeck, den Architect ſo veel daer af t'ondecken/ dat hy hem daer mede ſal connen behelpen in zijn wercken. Ick en wil my niet becommeren int philoſopheren oft diſputeren wat perſpective is/ of waer uyt datſe haren oorſpronck neemt/ mits dat die alderdiepſinnichſte Euclides ſubtilichlijck metter ſpeculatien daer af tracteert. Maer om aende Practica te comen ende t'gheene dat de Architect behoeft/ ſoo ſalmen weten dat perſpective is/ t'ghene/ dat Vitruvius Scenographie noemt/ te weten/ het opſtaende eñ die ſijden van eenige edificien/ oft oock van eenighe ſuperficien oft corporen. Dees perſpective dan/ hanght principalijck in drie linien/ is die baſe beneden/ daer alle dinghen hare beginſel uyt nemen/ die tweede linie/ is de welcke nae den punct gaet/ die ſommighe t'ghesicht/ andere orizont noemen/ maer orizont is zijnen rechten naem/ want den orizont is alomme daer hem ons gheſicht eyndet: die derde/ is de linie vander diſtantien/ de welcke behoort altijts te ſtaen vander ſelver hoochden dat den orizont is maer verre oft by/ nae de gheleghentheyt/ ghelijck wy dat tot zijnder plaetſen verhalen ende wijſen ſullen. Deſen orizont dan verſtaet hem ter hoochden van onſer ooghen te ſtaen gelijck oft de Architect teghen eenen platten muer eenighe metſelrie betoonen wilde/ nemende zijn beginſel op den gront daer de voeten vande aenſienders ſtaen ſouden/ in ſulcken gheval ſal t reden zijn/ dat den orizont ſoo hooghe ſy als ons ooghe/ ende die diſtantie om dat werck te ſien/ ſal inde bequaemſte plaetſe gheſet worden die daer ontrent is/ ghelijck oft dat in een ſale oft ander camer ware/ ſo ſal die diſtantie aenden inganck genomen worden/ ende iſt in oft t'eynden eenen hof oft galerie/ ſoo ſal die diſtantie altijts aende inganck vander ſelver: plaetſen gheſet worden. Item iſt in een ſtrate teghen eenen muer of huys/ ſoo ſalmen die diſtantie op d'ander ſijde teghen over ſetten/ maer oft in ſulcken ghevalle de ſtrate ſeer nauwe ware ſoo ſal't goet zijn datmen een wijdder diſtantie ymagineere/ op dat die vercortingẽ niet te wreet oft onplaiſant en comen: want hoe dat die diſtantie langher oft wijdder is/ hoe dat het werck bevallijcker ende meer ſal ſchijnen te ververren. Maer wilment werck vijf oft ſes voeten hooge (vanden gront daermen op ſtaet) beginnen/ ſoo ſoudt wel reden zijn dat den orizont ghelijck onſer ooghen ſtondt/ ghelijck gheſeyt is/ maer midts datmen van ſulcken metſelrie ghenen gront ſie en ſoude/ waer deur dat het bovenſte (indien men ſeer hooch wercken wilde) onbevallijck der ooghen comen ſoude/ ſoo ſalmen in ſulcken accident wel mogen oorlof nemen om den orizont wat hoogher te ſetten/ ter diſcretien van eenen verſtandighen werckman: maer nochtans met ghelijck ſommighe licentieuſe ende onverſtandighe/ die ergheus ter hoochden van dertich oft veertich voeten/ eenighe hiſtorie oft ander dinck met huyſinghen maecken daer t gheſichte oock alſoo hooghe ſtaet t'welck onredelijck is. Ende in ſulcken dolinghe en zijn de verſtandighe wercklieden noyt ghevallen/ want daerſe eenighe dinghen boven ons gheſichte ghemaeckt hebben/ daer en heeftmen gheenen gront gheſien van dien ſelven wercke/ want de groote conſt van perſpectiven heeftſe inden toom ghehouden. Ende daeromme ghelijck voren gheſeyt is/ dat de perſpective den Architect ſeer noottelijck is/ ſoo en ſal die perſpectijf gheen wercken maken ſonder architecture/ noch de Architect ſonder perſpective. Dat die waer is blijckt byden Architecten van onſe tijden/ inden welcken dat de goede Architecture heeft beginnen te bloeyen. Want Bramant een verwecker der welgheſchicter achitecturen/ en was hy niet eerſt een ſchilder/ ende ſeer verſtandich inde perſpective/ eer hy hem totten bouwen ſchicte? Die gheluckſalighe Raphael Durbijn en was hy niet d'aldervermaertſte ſchilder, ende welgeinſtrueert in perſpectiven/ eer hy van architecturen wrachte? Die alder voorſichtichſte Balthaſar Peruſſi van Sienen was oock een ſchilder ende in perſpectiven alſoo gheleert/ dat hy willende onderſoecken ſommighe maten van colommen ende andere antijcſe dinghen/ om die in perſpectiven ſetten/ ereech te ſulcken behaghen inde proportien ende maten/ dat hy hem gheheelijck totter architecturen begaf/ inde welcke dat hy alſoo toenam/ dat nauwelijck zijns ghelijcken en was? De verſtandige Jeronymus Genga en was hy oock niet een excellent ſchilder ende alderbaerenſt in perſpectiven/ ghelijck de ſchoone Scenen betuycht hebben/ de welcke hy maeckte ter believten van zijnen Heere Franciſco Maria Hertoghe van Orbijn/ onder wiens ſchaduwe dat hy een d'alderbeſte Architect ghewordeu is/ Julius Romanus een waerachtich diſcipel vanden ghelijckſalighen Raphael Durbin/ is deur de perſpective ende ſchilderie een d'alderbeſte architect ghewordeu. Om dan tot mijnen propooſte te keeren/ ſoo ſeghe ick/ datmen behoort neerſtigh ende voorſichtich te zijn in deſe conſte/ inde welcke dat ick aen cleyne dinghen eerſt beginnen ſal/ ende allenerkens voorvarende hoogher climmen/ tot dat ick u nae mijn vermoghen te boven ghelept ende t'gheheele inhouden ghewesen ende gheleert ſal hebben.

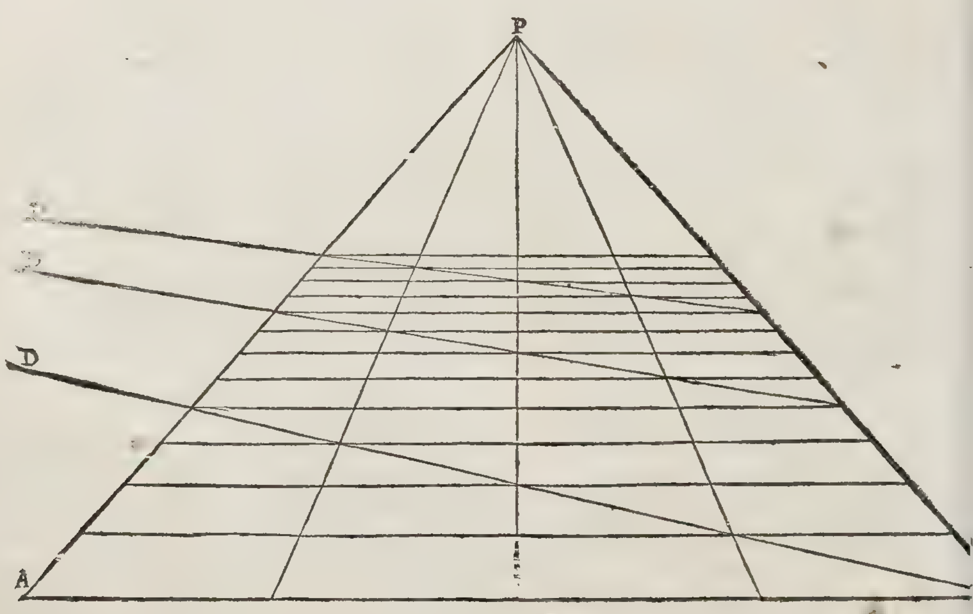
Ende om datmen duer cleyne totten grooten comt soo sal ick beginnen die maniere te toonen om een vierkant int vercortē te setten/waer uyt dat alle d'ander spruyten sal:de base dan van desen vierkante sal A. G. zijn/ ende die hoochde vanden orisont (ghelijck ghesept is) salmen ymagineren ghelijckx der ooghen / ende die sal staen aende P. daer sullen alle die linien toeloopen / ghelyck die linien van der sijden A. P. ende G. P. dan rechtmen op den eenen hoeck vanden quadrat eenen perpendicle G. H. dat ghedaen zijnde soo treckt die base A. G. K. lanck ghenoech/ende desghelijckx suldy upten orisont een paralelle oft equidistante vander basen leyden / soo verre als ghy wilt dat d ooghe oft het ghesichte staen sal van't gheene datmen aensien wilt / want hoemen wilt dat het vierkant meer vercorte / hoe datmen metten ghesichte I. voorder vander H. gaen moet om dat vierkant aen te sien. Ende nemende dan H. I. voor de distantie / soo salmen vanden punct I. totten hoeck A. een linie trecken / ende daer de linie den perpendicle H. G. deur snijdt / te weten aen B. daer sal de termijn vande vercortende vierkante zijn / ghelijckmen inde figure sien mach. Maer wiltmen noch meer vierkanten d'een boven d'ander maken op den selven orisont oft punct/ soo salmen noch een linie vanden vercortenden hoeck des vierkants totter I. trecken / ende daerse den gheseyden perpendicle duersnijdt/ te weten aen C. daer sal dat tweede vierkant afghesneden worden/ ende alsoo salmen noch een linie moghen tot aende punct der distantien trecken / ende daer sy die lootlinie raeckt / te weten aen D. daer salmen dat derde vierkant maken / desghelyckx machmen met E. doen/ ende voorts tot onder den orisont gaen.

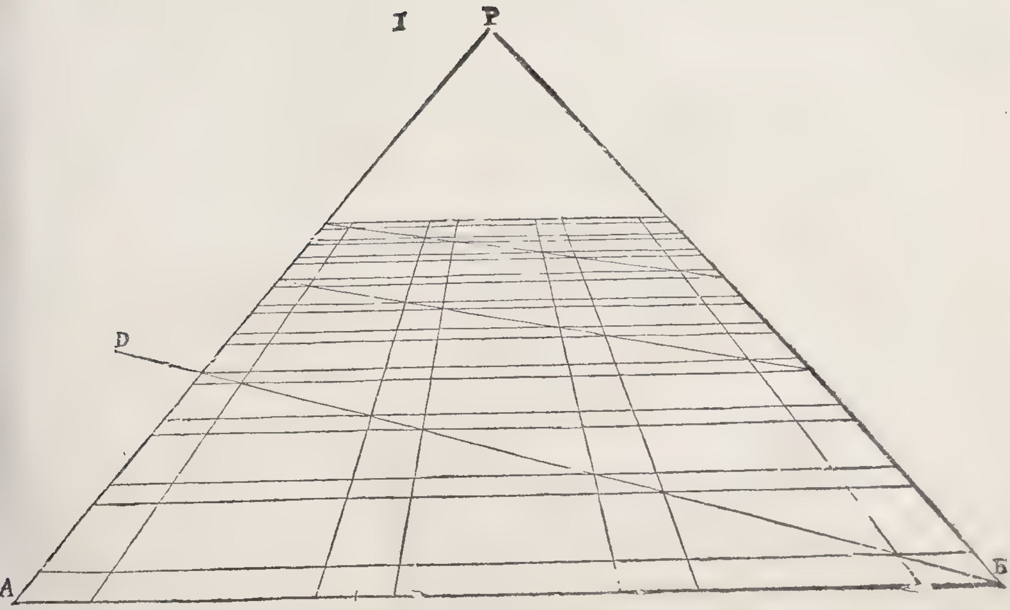
Dees voorghegheven regle is die perfecste / ende men canse proberen deur die linie G. H. de welcke dat men die linie vanden quadrate noemt / maer om dat het meerder becommeringhe van linien is/ ende daer toe lancksamer/so sal dees navolghende regle corter zijn ende lichter te wercke gaen dan d ander/ want als die base A. G. ghetrocken is / ende die twee linien vander sijden makende eenen trianghel A. P. G. soo salmen die twee paralellen/ te weten vande base ende vanden orisont lanck ghenoech trecken/ende so verre asmen staen wilt om d'werc af te sien/so verre salmen den perpendicle I. K. verscheyden vanden hoeck G. setten / daernae salmen dan upten punct I. tot inden hoeck A. een linie trecken / ende daerse de linie G. P. daersnijdt/ daer sal den termijn vanden eersten vercortende vierkante zijn. Ende wiltmen van dien vierkanten noch meer daer op maken/soo salmen doen ghelijck voren gheleert is Hoewel datter noch ander weghen zijn om een vierkant te doen vercorten / soo sullen wy nochtans dees maniere volghen/voor de corste ende de ghemackelyckste om in schrifte te setten.

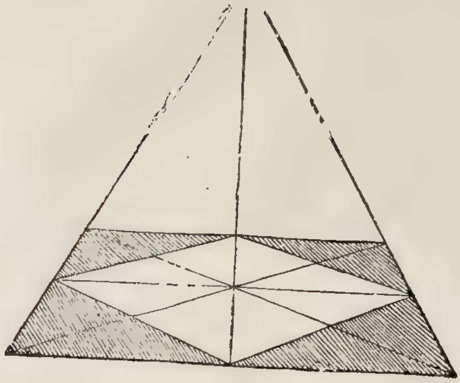

Diverſche gronden ende diverſche diſtantien / moetmen hem ghewennen / daerom ſalmen den navolghenden grondt den welcken van drij viercanten hooghe is, aldus maken: ten eerſten / worde ghetrocken die linie A. B. ſoo lanck als dat werck breedt ſijn moet / die ſelve linie ofte baſe worde in ſoo veel ghelijcke deelen gheſet alſmen behoeft: ende die dan alle nae den Orizont oft punct ghetrocken ſijnde / ſoo ſalmen die diſtantie nae de voorghegheven reghlen ſoo verre ſetten alſmen begheert want hier en is gheen plaetſe om die te ſetten, hoe wel dat de diſtantie een lenghde ende een halve vander baſen is / ghelijckmen met $1\frac{1}{2}$. daer ghetreckent ſiet: die welcke baſe midts datſe van vier deelen is, ſoo comt dat eerſte viercant ſeſthien cleyne viercanten te bevanghen / de welcke alle ghevonden worden deur die linie B. D. want daer die ſelve die vier linien die nae den punct loopen deurſnydt / daer moetmen die paralellen overtrecken / alſoo dat die ſeſthien quadren daer deure geformeert worden. Maer wiltmen vervolghende noch ander quadren daer op ſetten / ſoo ſalmen (ghelijck voren gheleert is) noch een linie nae de diſtantie D. trecken / ende daer die ſelve de ander linien welcke nae den punct loopen deurſnydt / daer ſullen die termijnen vanden tweeden viercante ſijn / inhoudende oock viermael viel quadren: dat ſelve ſalmen verſtaen met den derden viercante / ende noch meer andere indien datmenſe behoeft. Men ſal oock weten dat die linien ghetreckent D. alle na de diſtantie loopen ghelijck voren gheleert is.

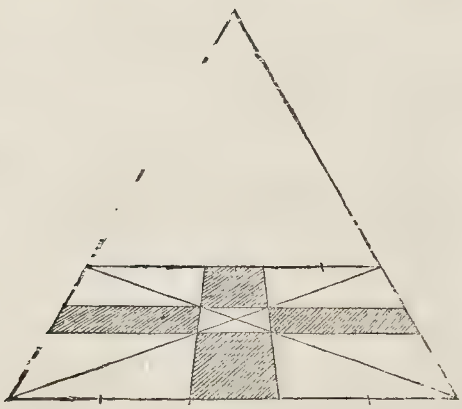

WIltmen een paveitsel maken met grooten quadren/ ende dat die selve met fascien / fasen/ oft lysten/ soo wyse noemen willen/ afghescheyden ende omfanghen worden/ soo salmen opde base A. B. de fasen ende quadren deelen/ende de selve alle na den Orisont trecken / daer nae salmen de distantie ymagineren ghelyck gheleert is, ende vanden hoeck B. tot den punct der distantien / de linie D. B. ghetrocken sijnde/soo salse midts het deursnyden van den Orisontalen / die terminen toonen vanden quadren ende fascien oft boorden/te weten/om die paralellen te trecken: Ende wiltmen dan noch dierghelijcke quadren hoogher maecken / soo moetmen noch een linie totter distanten trecken / ende daer die selve / de Orisontalen oft radialen gheraeckt/ daer salmen desghelijcks de paralellen deurtrecken: alsoo salmen metten derden oock doen / ende den punct der distantien van deser figueren / staet soo wijdt vander A. soo vele als de linie oft base A, B. lanck is. Wiltmen in dese quadren diversche formen maken / ghelijck ruyten/ cruycen/ses-hoecken oft acht-hoecken daer toe soo sal ick die maniere hier nae van elcke bysonder toonen om d'werck niet te seer te verladen.

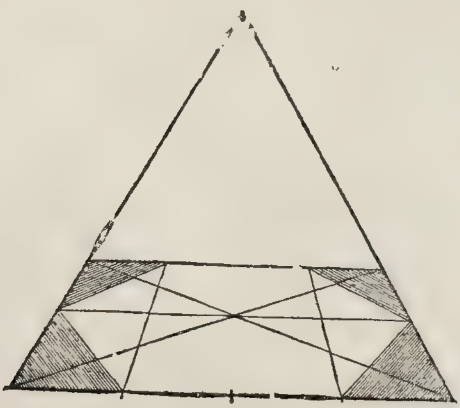

DEes figure is een quadrat/inhoudende een rupte ofte ander quadrat dat metten hoecken die ſijden vanden buytenſten quadrate geraect/waer deur dattet maer half ſo groot en is als dat buytenſte/ gelijck in't eerſte boeck van Geometrien gheleert is/ ende de maniere om die te formeren is deſe : ten eerſten ſalmen een quadraet maken na de voorgheghevén leeringhe/ met zijnder diſtantien / ende in dit quadraet ſalmen twee diagonen trecken / ende oock de rechte cruys linien / waer duer datmen de rupte lichtelijcken vinden can ghelijckmen dat altſamen inde figure ſiet:op dees maniere moechdy inde andere voorghethoonde quadren de rupten maken/ te weten/datmen daerinne diagonen ende cruyten trecke ſonder ander diſtantie te ſoecken.

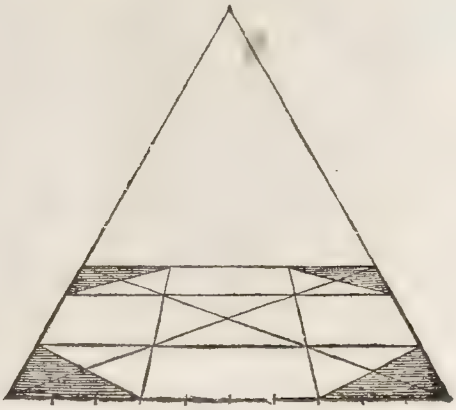

IN dees ander figuere werdt een cruyce betoont / ende om dat te maecken moetmen die benedenſte linie ofte baſe van den quadrate in vijven deelen / van welcken vijven een deel de breedde vanden cruyce is/ welcke breedde nae den punct ghetrocken ſijnde/ ende daer na die diagonale linien ſullen u die paralellen wijſen vanden cruyce/ om te ghebruycken daerment behoeft.

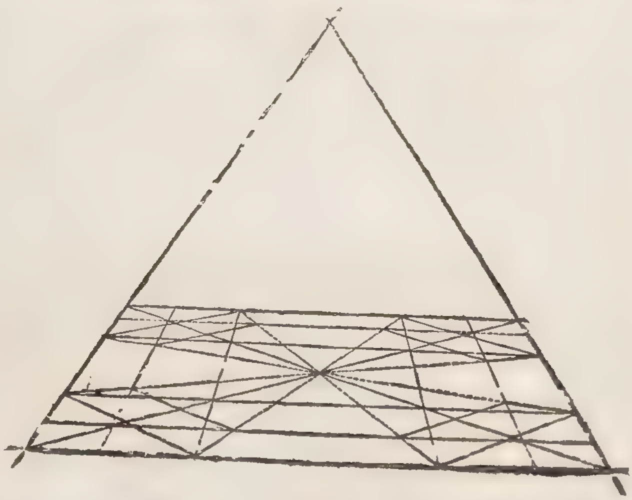

DIt achthoeckige figuere ſetmen deur veel diverſche manieren in perſpectiven / de welcke manieren altſamen ſwaer ghenoech zijn / maer om dat ick in deſen mijnen arbeyt/den lichſten wech ſoecken wille nae mijn vermoghen / ſoo heb ick dees teghenwoordighe maniere voorghenomen/ die welcke ſeer licht is/ te weten aldus. Dat het viercant gemaeckt zijnde in't vercorten/ ſoo ſalmen die baſe in thien ghelijcke deelen ſetten / ende op elcke ſijde ſalmen drie deelen laten ende inde middel / daer nae die twee linien totten orizont ghetrocken zijnde / ſo ſalmen deur die diagonalen die termijnen vanden paralellen vinden/waer uyt datmen den achthoeck ſal connen ghesluyten ghelijckmen dat inde figure begrijpen can.

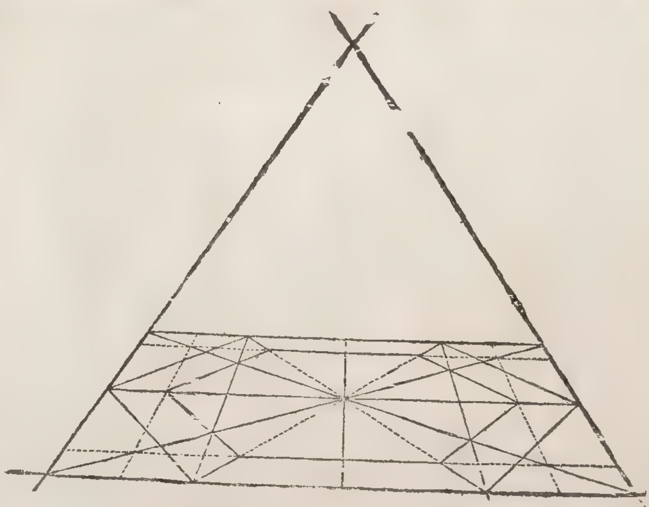
DEn coꝛtsten wech om den ses-hoeck in perspectiven te setten is desen/als dat viercant na de vooꝛgetoonde regulen int vercoꝛten gheset is/soo salmen vander basen vier gelijcke deelen maken/daer af sullen die twee inden midden blijven/ende op elcke sijde salmē daer een laten/treckende dan die twee linien ten Oꝛisont ofte punctwaerts op:daernae salmen die diagonen trecken/ ende inden middelt daerse versamen / salmen een paralelle deurtrecken / mits de welcke datmen alle die hoecken vindt om den ses-hoeck te sluyten.

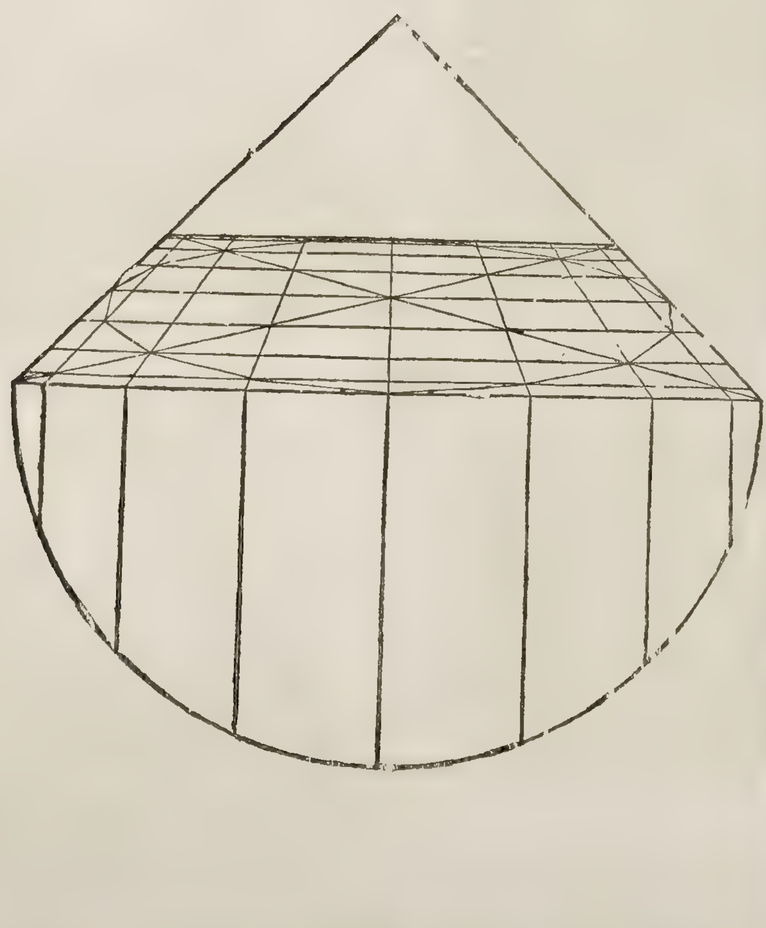
NV ick ghetoont hebbe hoe datmen simpele superficien / van viercanten/van sescanten/ende van achtcanten maken sal / soo wil ick oock toonen hoe datmense dobbel behooꝛt te maken/ te weten/dat elcke simpel figure eenen bant hebbe. Als een simpel superficie vanden ses hoeck gemaeckt is/nae de vooꝛgeseyde regle/ soo veel dan als ghy wilt dat den bant ofte fascie bꝛeedt sy/dat suldy op de base teeckenen / ende trecken die oock nae den oꝛisont. Ende daer die selve de diagonen duersnyden / daer suldy onder ende boven paralellen maken/ daer na treckende noch twee diagonen upt de vier binnenste hoeckē vanden ses-hoec/ soo suldy u termijnen vinden om den cleynsten ses-hoeck te sluyten. Welcke tweede diagonen/ paralellen/ende oꝛisontalen / alle met punctkens ghetrocken zijn tot een onderschept vandē eersten linien / op datmense d'een upten anderen kennen soude.

DEsgelijcx salmen ooc doen met de achtcantighe foꝛme : want als die selve binnen een viercant ghemaeckt is / midts makende den booꝛt vander bꝛeedden dat u belieft nae de vooꝛseyde regulen / ende dan upt elcken hoec vanden octogonus een flauwe linie nae den centre getroeken zijnde/ soo suldy die termijnen vinden / om den binnensten achthoeck te sluyten / ende als dan van hoeck tot hoeck de Linien ghetrocken zijn/soo is een booꝛt volmaeckt. Dese achthoeckighe foꝛmen machmen in ronde veranderen raeckende den middelt van elcke sijde / oft oock buyten over die hoecken hoecken / soude een clocke hant wel een circulare vercoꝛtēde rondicheyt treckē.

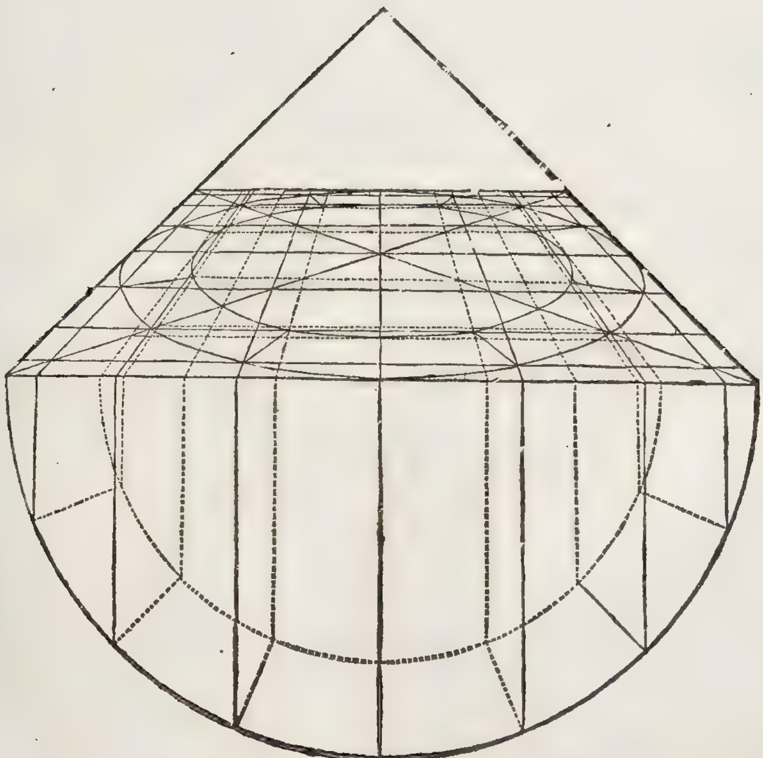

HOewel dat ick gheſeyt hebbe datmen deur den achthoeck wel een rondicheyt in't vercorten maecken ſoude/ nochtans om meerder ſekerheyt / ſalmen deur deſen wech tot naerder perfectien comen/ want hoe dat de circulare forme meer hoecken heeſt oft ſijden / hoe dat het rondt volcomender zijn ſal. Maer om dees figuere te maecken is van noode onder die baſe eenen halven circkel te maecken / ende die circumferentie is ſoo veelen te deelen alſt u b. lieft / behoudelijck datſe paer zijn in dees forme dan is den halven circkel in achten gh[e]deelt waeromme dat den gheheelen circkel in ſeſtienen comt: dat ghedaen zijnde/ ſoo moetmen uyt alle dien deelen vande circumferentie perpendiclen ſetten tot teghen die baſe vanden vercortenden quadrate: die deelen dan nae den orizont ghetoghen zijnde / ende twee diagonale linien in't quadraet ghetrocken/ die ſullen u in't deurſnijden vande orizontalen oft radialen de rechte paralellen thoonen. Begintmen daernae vanden middelſten punct der baſen ter eender ende ter ander ſijden een diagonal linken te trecken ende alſoo vanden eenen punct totten anderen opwaerts overhoeckx gaende ſoo ſal de forme gheſloten worden ghelijckmen ſiet. Waer deur oft daer o[u]er / dat het u licht zijn ſal een ronde forme metter handt te trecken want metten paſſer iſt onmoghelijck te doen dat het wel vercorten ſoude. Dees figure (diſcrete leſer) behoortmen wel vaſt te hebben, ende wel te verſtaen (ghelijckmen oock moet met die voorgheleerde) eermen vorder ſtudeert / want ſy ſal nu tot veel naevolghende ſtucken dienen/ ghelijckmen ſien ende bevinden ſal.

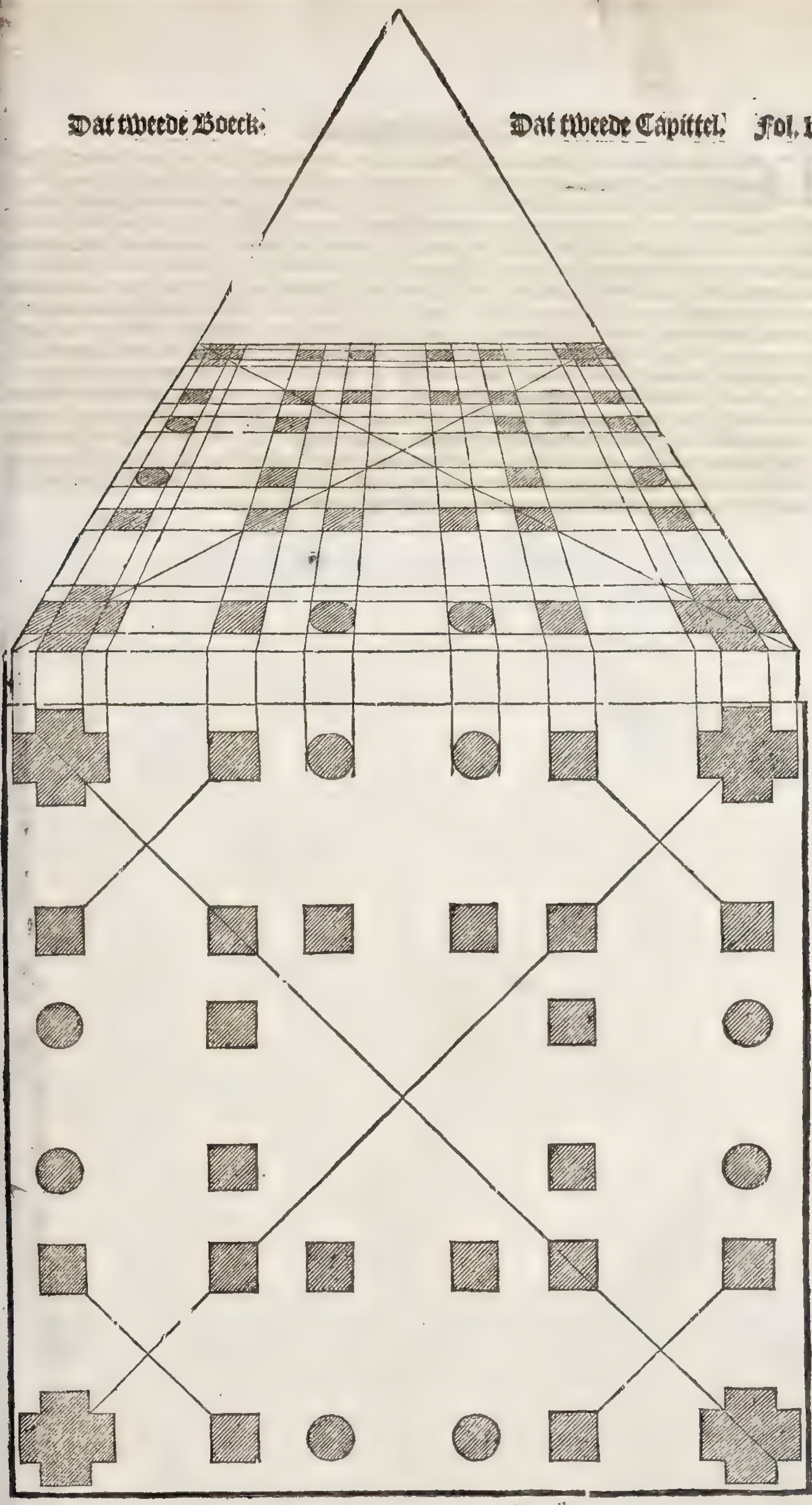
Als ghy die voorghetoonde Figure wel vaſte hebt / ſoo moet ghy noch voorder procederen ende ſluyten dit rondt oock met eenen boorde / ende nae dat ghy dien breedt hebben wilt ſoo moet ghy den buytenſten halven circkel oock maken / ende die voorghemaeckte deelen: van den grooten circle ten centerwaerts treckende / ſullen inden cleynen circkel comen / die welcke deelen vanden cleynen circle oock in perpendicle gheſet met punckens / om d'ander Linien niet te verduyſteren / ende die desghelijckx nae den orizont ghetrocken / ſoo ſuldy midts dat deurſnyden vanden diagonen die paralellen oock vinden / om dat binnenſte vercortende rondt te maeckene / achtervolghende d'eerſte maniere: ghelijckmen d'eerſte rondt met ſtercken linien / ende dat tweede met puntgens / inde Figure ſien mach.

Beminde Leſer en latet u niet verdrieten / dees Figuere ſoo langhs ende dickwils te maeckene / tot dat ghyſe wel verſtaet ende vaſt hebt / want ick weet ſekerlijck datſe den menighen ſwaer vallen ſullen / nochtans en condy ſonder deſe niet veel ghedoen / ende die deſe oock wel vaſt heeft / ſal wel lichtelijck alle naevolghende dinghen verſtaen ende maecken.

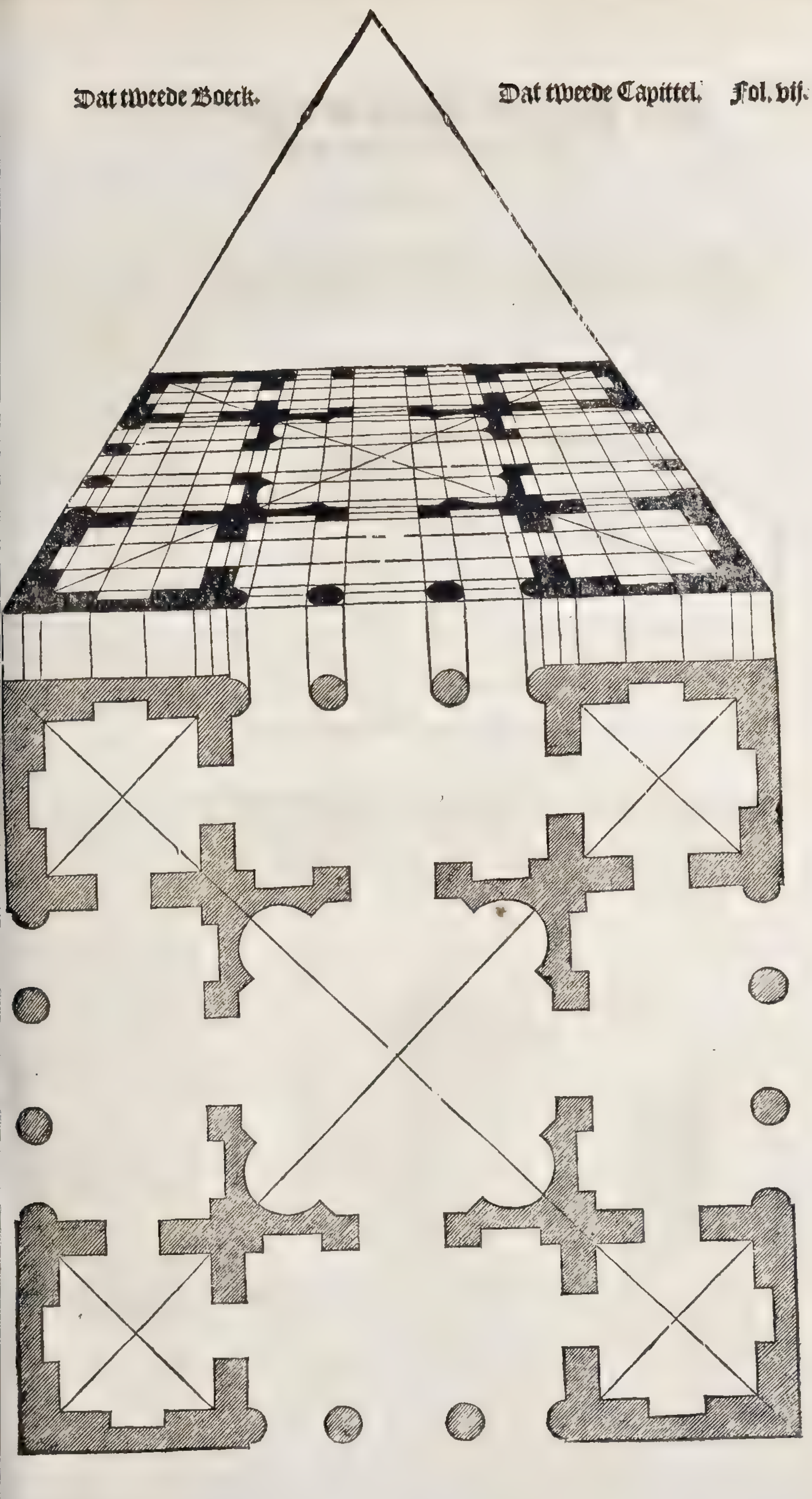

HEt ghevalt dickwils dat die Architect een edificie van buyten ende van binnen betoonen wilt/ waer toe dat hy behoeven sal den grondt eerst in perspectiven te setten / op dat hy te sekerder mach upten grondt optrecken t'ghene dat hem belieft ghesien te hebben/ende de reste inden grondt te latene/ wiltmen dan eenen grondt in perspectiven setten/ soo sal't van noode zijn om wel te maecken/dat hy eerst in platter formen ghestelt sy/op datmen hem daer upt in perspectiven trecke.

Om dit te doen/ heb ick een deurluchtighe edificie voorghenomen / op datment te lichtelijcker begrijpen mach voor dit beginsel. want als yemandt desen wech vaste heeft/ so sal hy daer na wel ander ende swaerder dinghen in perspectiven connen trecken: ick en derf oock geen groote moeyte doen om te beschrijven hoe dat dit vercorten te wercke gaen soude midts dat het soo licht ende open in figueren staet datment terstont begrijpen can : want leydende alle die linien die vanden hoecken ende sijden uptten platten grondt gaen / tot teghen die base die ghy in't vercorten stellen wilt ende die selve daer nae op den Orisont ghetrocken/midts dimagineren vander distantien soo moechdy t'vercortende vierCant sluyten : daer nae soo treckimen die twee diagonalen daerinne/ deur de welcke datmen die paralellen treckende/terstont eenen wech vindt om die colomnen ende pilasters te formeren/ alsoo dat het onmoghelijck is te faelgheren/ ende principalijck de ghene die wel verstaen ende begrepen hebben t'ghene dat voren gheleert is.

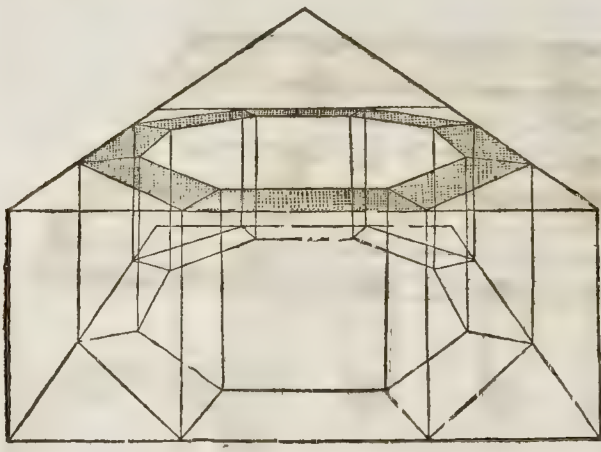
DEes naevolghende figuere is wat swaerder dan die ghepasseerde / maer alsmen altijdts vanden cleynen totten grooten gaet / soo begrijptmen die dinghen te lichtelijcker/ende boven al/soo mach hy die hem in dese const instrueren wil / t'gheene vanden ghepasseerden figueren achter laten / maer moet alle zijn neerstichheydt doen om altemale wel te verstaen / ende moetter oock zijn ghenoechte ende tijdt-cortinghe in nemen : oft anders/ die als nu d'eene/als nu d'ander figuere voorby gaen wil / om dat hy die qualijck verstaen kan (hoewel dat ick altoos arbeyde om alle swaricheyt te schouwen)soo sal hy lutter profiteren in dese conste. Die maniere dan om desen grondt in perspectiven te setten / begrijptmen claerlijck sonder andere verclaeringhen daer af te doen:maer men sal die maniere oft den toegant vander voorgetoonder figuren volgen/ u adverterende dat altijdts die twee diagonen alle d'werck regheren/midts dat deursnijden vanden orisontalen/ende hoewel datmen veel diversche gronden soude moghen maecken om hier in't vercorten te setten/so sullen nochtans dees twee ghenoech zijn voor dees reyse midts dat ick noch ander dinghen te tracteren hebbe/want de practikighe Architect sal deur dit behulp moghen andere maecken tot zijnen propooste/ende alsulcken als hy behoeven sal. Ende wilt hy alsdan eenighe stucken oprechten om te toonen/soo sal't van noode zijn / dat hy t'voorste (te weten d'ortographie)metter selver maten mete/daer den platten grondt mede ghemeten is/ ende daernae dat in't vercorten bringhe ghelijck hier nae tot zijn plaetsen ghetoont sal worden.

Van Perspectiven aengaende den Corporen oft Massijven dinghen.

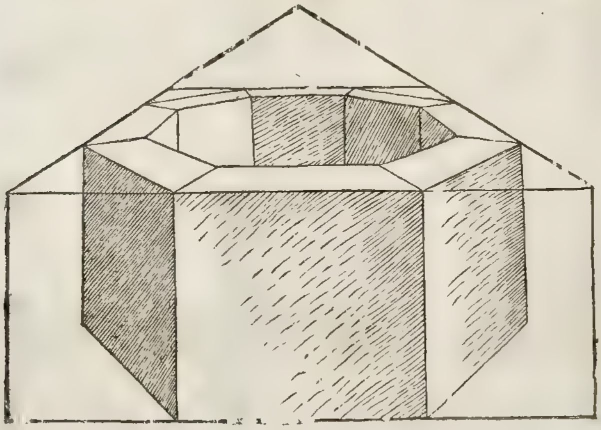
Dat derde Capittel.

AEngaende den gronden ende andere superficien van diverscher formen / daer dunckt mijn ghenoech af gedaen zijn/dus wil ick nu tracteren vande Corporen die uyten gront opgetrocken worden: Ende ten eersten so weet ghy dat te voren geleert is, hoe datmen een achthoeckige forme op haer selven maken soude ende daer na is noch getoont/hoe datmen die figure met eenen boort ombangen soude: Maer wilde die Architect in perspectiven bethoonē een opstaēde achthoeckige figure / gelijcmē seggen soude eenen put / so sal hy eerst den gront maken gelijc hy vorē getoont is /ende soo hooghe als hy wilt dat den gesepden put verheven stae van zijnen grondt boven der aerden/ daer sal hy die selve forme noch eens maken/die treckende nae den selven Orisont/daer na salmē van alle die bovenste hoecken tot die benedēste perpendiculen trecken/ soo wel vande binnenste Figure/als van de buytenste / waer deure dat het achtcantighe corpus deurschijnende geformeert zijn sal / gelijckmen inde Figure merckē mach ende begrijpen.

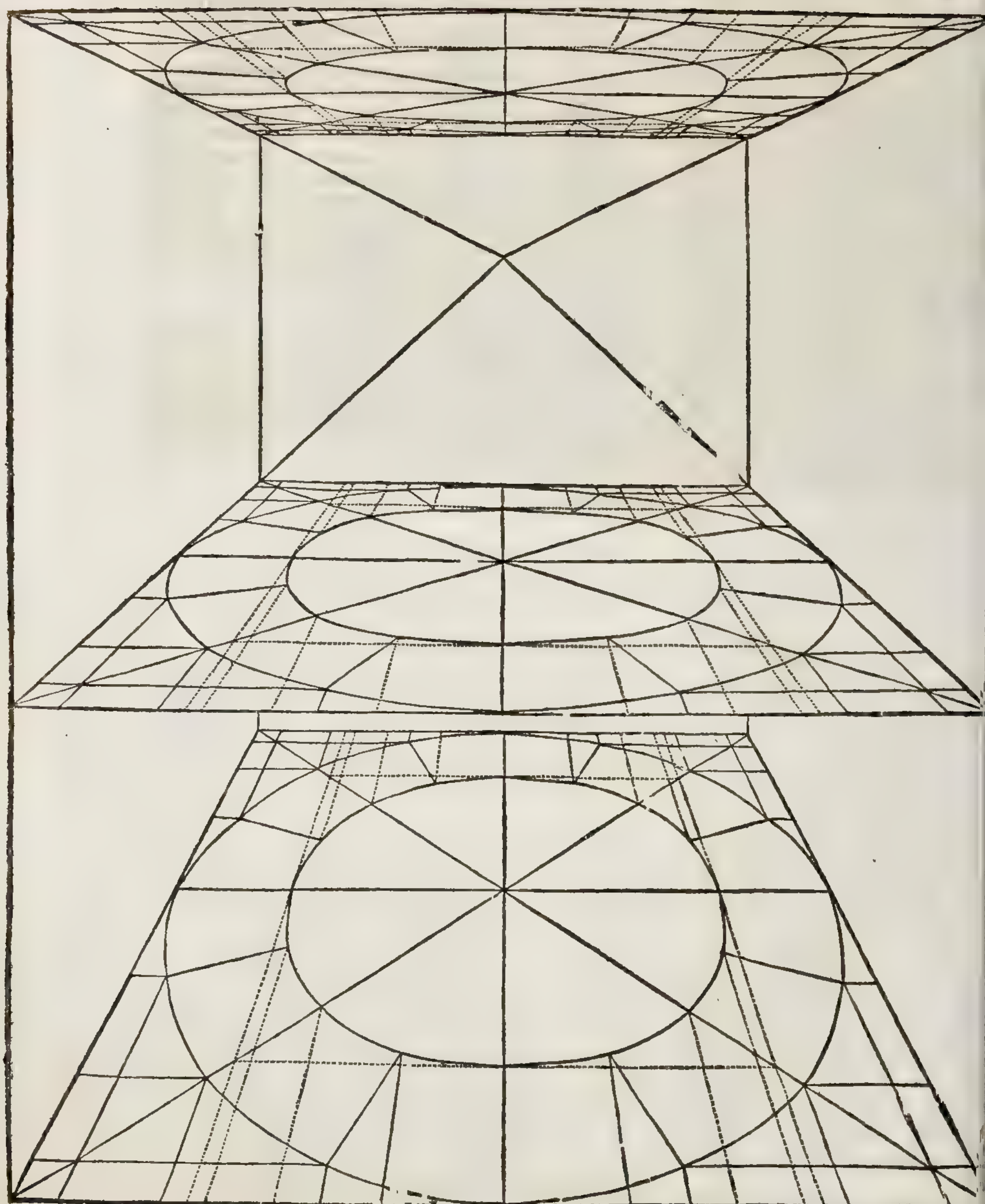
DAer is nu geseyt vanden deurschijnenden put met acht hoecken/den welcken wel van noode is te connen maken/eermen den ghelijvighen put oft ander corpus maken wilt/ghelijck desen teghenwoordighen den welcken is den selven die voor ghetoont is in formen ende maten: Maer alle die linien diemen van buyten niet sien en kan/ zijn verborghen. Ende also vele verschilt een deurluchtich corpus van een solidy ofte ghelijvich/ ghelijck ofmen t'gheraemte van eens menschen lichaem onder vleesch saghe teghen een diesgelijcke levende met zijnen vleesche dat welcke het geraemte bedect/ hoe wel dat het daer onder verborghen is.

Ēn so vele als die schilders perfeckter zijn die de Anatomiē deur merct hebben/ dan d'andere die hem alleene met dē schijne van der superfitiē laten genoeghen/alsoo ist oock metten perspecten/Want de geene die wel verstaen ēn in memorien settē willē die verborghen linien/ die selve sullen die conste beter verstaen / dan andere die hem alleene metten schijn van buyten laten ghenoeghen. Het is wel waer/ als yemant dees verborgen deelē genoech gehandelt heeft ende in memorien geset/ so sal hy hem behelpēde metten principalē veel dingen maken die perfect zijn sullen/sonder nochtans allen desen arbeydt te doen.

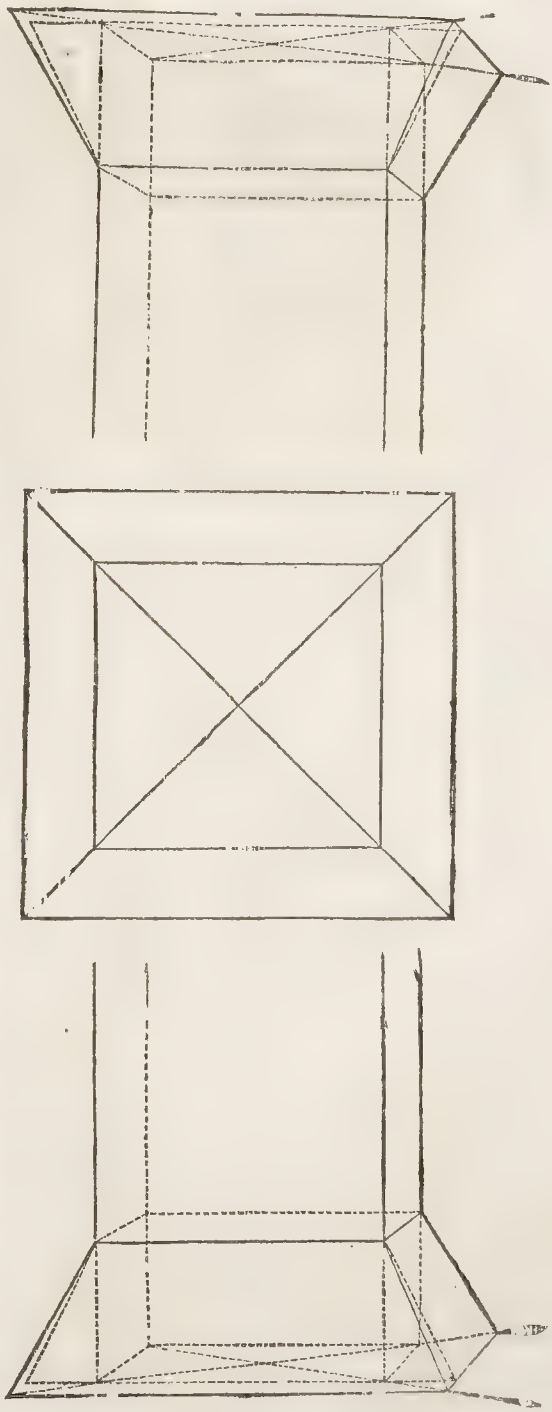
VAn dese dry naevolghende figuren/soo is elcke uyten viercante ghetrocken/in sulcker manieren als hier voren ghetoont is: ende sy loopen oock alle dry op eenen orisont oft punct ghelijck dat behoorlijck is/ met welcken figueren dat hem yemandt sal mogen behelpen in veel dinghen/ghelijck ick noch meer ghesept hebbe: ommers die dese wel vaste heeft ende verstaet sal alderley rondicheydt connen maecken/ende sonder dese te connen / sal hy lutter oft niet bedrijven moghen in circulare oft ronde dinghen/want uyt dese figueren machmen een ronde solide oft spherike edificie trecken/ met colommen / ende sonder colommen/ ende oock eenen ronden windeltrap:want dese figueren sullen u den wech toonen om die trappen in't ronde te maecken met noch meer ander dinghen / nochtans niet sonder u industrie : want wonderlijck ende sonder eynde zijn de stucken diemen hier uyt maecken kan / behoudelijck dat ghys u niet en laet verdrieten / ende dat ghy gheenen arbeyt en spaert tot dat ghyse wel vaste hebt / midts dat die booghen van poorten ende welfsels noch swaerder vallen sullen ghelijck wy dat hier nae betoonen willen/niet te min het neemt al te male zijn beginsele hier uyt. Maer wilt yemandt die hier inne begheert te studeren dees figueren ten eersten verstaen / ghelijck die sommighe vermetelijck daerinne vallen / soo gheloovick wel dat hy confuys blijven soude : maer is hy deur alle die passagien die voorghestelt zijn tot hier toe ghecommen soo wel deur die Geometrije als dees conste : soo segh ick dat hy wel van ongheluckighen groben verstande zijn soude / indien dat hy dees figueren niet en verstonde oft begrijpen en coste t'samen met alle den figueren die hier nae volghen sullen.

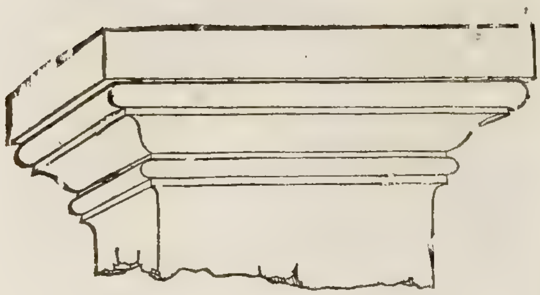
Dees dry figueren om te segghen en zijn maer drie superficien/nettemin ist datmen uyt alle die termijnen perpendicularen treckt/ soo wel binnen als buyten / ende boven als beneden/ soo suldy een deurschijnende corpus hebben : ende worden die binnenste linien bedeckt / soo sal't een massijf corpus zijn::Ende en verwondert u niet beminde Leser al schrijvick somtijdts langhe sermoonen op een dinck/want ghelijck ick van eersten ghesept hebbe dit niet alleenlijck met veel woorden en moet gheleert zijn maer waer wel van noode dat het yemanden metter handt teghenwoordichlijck ghewesen ware/om ghemackelijcken te begrijpen ende verstaen.

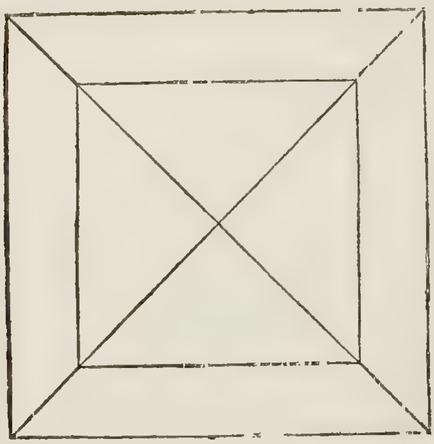

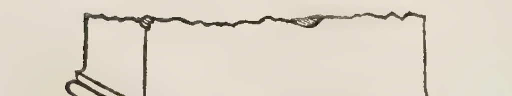
DEn meeſtendeel van groote ri vie-
ren die van de bergen afcomẽ met
eenigen tempeeſte / als ſy dan beneden
inde valeye comẽ/ſo loopenſe ſomt ŷts
buyten haer canael / ende ſo veel lants
als ſy dan op d'een ſŷde afnemen/alſo
vele gheven ſy dan weder aen d'ander
ſŷde/ alſo doet die perſpective oock in
hoeckige dingen: want ſo vele alſmen
vanden hoeck verlieſt daer men tegen
ſiet/alſoo vele waſt den anderen hoeck
die buyten ſtaet / d'welcke in deſe na-
volghende figure betoont wordt.

Aenmerckt hier dan beminde Leſer
dat het quadrat inden middel betekent
de dickte van een vier cante colomne
ofte pilaer/ende den bant daer buyten
omme betekent de dickte oft den uyt-
ſpronck vander baſen eñ vanden capi-
teele:de figure onder dees platte form
is die baſe / ende de bovenſte figure is
dat capiteel: De maniere dan om deſe
te doen vercorten/ ſal ick verclaren/eñ
ten eerſten: Ghy ſult den pilaer plat
van vooren maken ſonder ditte / ende
daer ſuldy oock die baſe ende dat capi-
teel aen formeren/ ghevende hem over
elcke zyde even veel projecturen oft
uytſproncr/ maer ghy ſultſe flaukens
trecken/ghelijck dees puntkens beto-
nen inde figuere: daer na treckt die ſy-
de vanden pilaer diemen wilt ghesien
hebben nae den orisont/ende gevonden
hebbende hoe dick dat die verkortende
ſyde zijn moet / deur die reglen die in
d'eerſte van deſer perſpectiven ghe-
toont zijn/ſoo hebdy den verkortenden
grondt vanden pilaer/ in den welcken
datmen flaukens die twee diagonen
trecken ſal langh ghenoech deure/ende
van aenden hoeck der baſen beneden
die int vercorten geſien wordt/ſal men
een linie na den orisont treckẽ/de welc-
ke datmen beneden ooc ſal latẽ ſincken
tot datſe den diagones beneden raect/
ende daer ſal den termijn vander ver-
cortender baſen zijn. Dus ſiedy dat die
perſpective daer wat af neemt/ te we-
ten/ die ſpatie tuſſchen de punctkens
eñ de ſwerte linie: nu ſalmen van dien
termijn na den anderen buytenſtẽ hoec
vander baſen een paralelle treckẽ on-
der dẽ gront vandẽ pilaer tot datſe dẽ
diagonus geraect/ daer ſuldy bevindẽ
dat der baſen toegegeven wort t'gene
dat aen d ander ſŷde afginck: aldus ſo
toont die projecture van deſer baſen/
hoe dat den eenen hoeck inwaerts ge-
trocken wort/ eñ hoe den anderen we-
der uytwaerts loopt: daer na dan: die
bovenſte linie vander baſen ooc na den
orisont getogen zijnde/ſo vindy op die
vercortende ſŷde deur een linie den
derdẽ hoec vander baſen beneden/ende
tgene dat hier vander baſen geſeyt is/
dat ſalmen inder ſelver manieren oock
vanden capitele verſtaen.

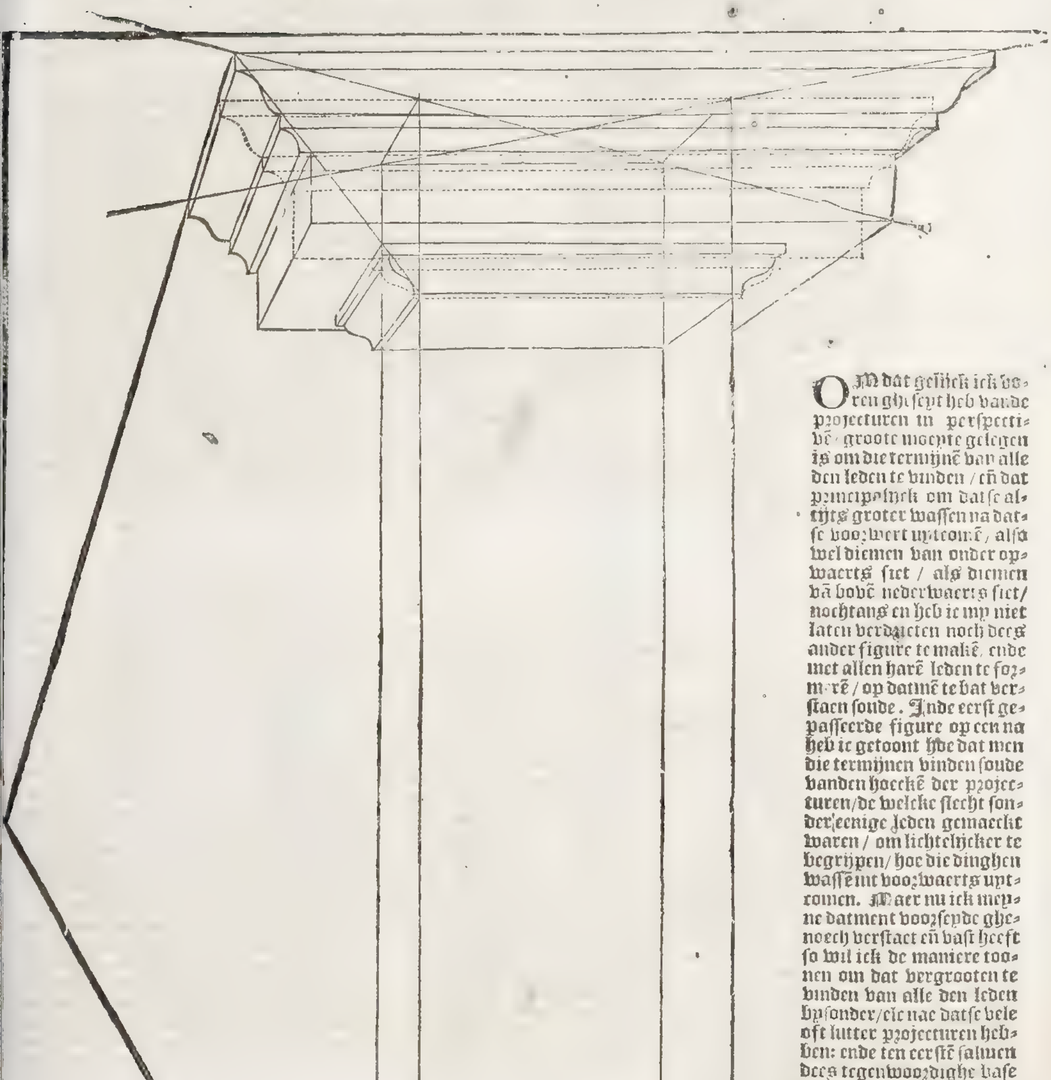

DEes andere drie figuren zijn de ſelve/die voor getoont zijn/maer die eerſte waeren deurluchtich/ ende deſe zijn geciert met alle haren leden: Ende al en heb ick inde ghepaſſeerde figuren niet ghethoont hoe datmen dees leden formerẽ ſoude/ dat welcke inder waerheydt ſeer confuys ende moeyelijc om in ſchrifte te ſetten/ ſoude geweeſt hebben/ſo heb ic alleenlijc willen die eerſte termijnen tonen / op datmenſe wel in zijn verſtant printen ſoude/ ende daer na heb ick in dees tegenwoordighe figure willen toonen/ hoeſe in d'ooge comẽ te ſtaen/ op datmen ſien mach wat effect datſe doen. Maer hier voorts(mits dattet gelijc ick geſeyt hebbe/een moeyelijcke ſake is)ſo ſal ic een ander maniere formerẽ met alle haer leden/ deur doncker Linien/ende daer nae ſal ick de maniere ſetten na mijn vermoghen/ om de termijnen van dien leden d'een na d'ander te vinden / want ſy waſſen alle te ſamen een weynich: Maer daer en tuſſchen is wel te conſidererẽ/hoe dat dees baſe ende dit capiteel aen d'een ſijde in crimpẽ ende aen d'ander ſijde uptwaſſen / ende dat ſelve moetmen daer na wel in memorien houden / op datmen in dees navolgende leſſe eerſt wel geinſtrueert ſy van't gene datmẽ makẽ wilt / want voorwaer de theorijcke ſtaet in't verſtant / maer die practike leyt inde handelingh. Daeromme waſt dat die alderverſtandichſte ſchilder Leonardus Vinci / nemmermeer gepaeyt en was van eenich dinck dat hy maeckte/ende ſeer luttel werckẽ brocht hy tot perfectiẽ/want hy ſeyde dickwils dat dit de cauſe was/te weten/dat zijn hant ſijnẽ verſtande niet voldoen en coſte. Ende angaende my ſou ick doen gelijck hy/ ſo en had ic noyt/noch en ſoude niet latẽ uytgaen eenighe van mijnen dingen: want om de waerheyt te ſeggen: wat ic make oft ſchrijve/ten vernoecht my niet : Maer gelijck in't beginſel van mijnen vierden boeck gheſeyt is/hoe dat ick het cleyne talent/d welcke my de goetheyt Gods belieft heeft te geven/hebbe liever willen int werc ſetten / dan onder d'aerde te laten verrotten ſonder eenige vrucht . Ende al en ſal ic den curieuſen niet helpen/om den gront ende die perfectie van allen dinghen te raken/ ſoo ſal ick ten minſten de leer jonghers helpen die daer niet oft luttel af weten / want dit is altijdt mijn uyterſte meyninghe gheweeſt.

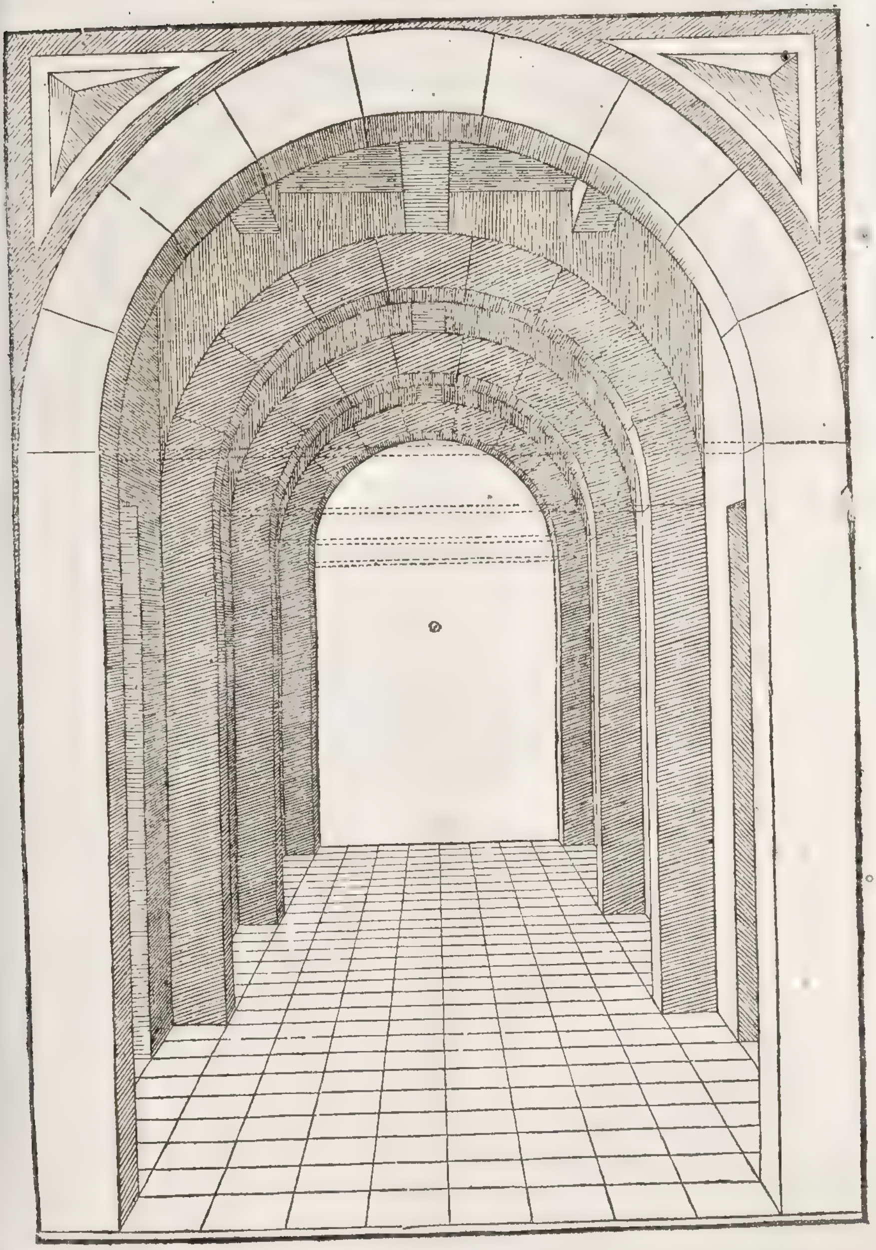

OM dat gelijck ick vooren ghyseyt heb vande projecturen in perspectivẽ / groote moeyte gelegen is om die termijnẽ van alle den leden te vinden / ẽn dat principalijck om datse altijts groter wassen na datse voorwert uytcomẽ / alsoo wel diemen van onder opwaerts siet / als diemen vã bovẽ nederwaerts siet / nochtans en heb ic my niet laten verdrieten noch dees ander figure te makẽ / ende met allen harẽ leden te formerẽ / op datmẽ te bat verstaen soude. Inde eerst gepasseerde figure op een na heb ic getoont hoe dat men die termijnen vinden soude vanden hoeckẽ der projecturen / de welcke slecht sonder eenige leden gemaeckt waren / om lichtelijcker te begrijpen / hoe die dinghen wassẽ int voorwaerts uytcomen. Maer nu ick meyne datment voorseyde ghenoech verstaet ẽn vast heeft so wil ick de maniere toonen om dat vergrooten te vinden van alle den leden bysonder / elc nae datse vele oft lutter projecturen hebben: ende ten eerstẽ salmen dees tegenwoordighe base formeren met alle harẽ leden / ende met haer rechte projecturen van vooren sonder eenich vercorten aen te sien doch salmen dat slauwelijc met eenen prinn oft

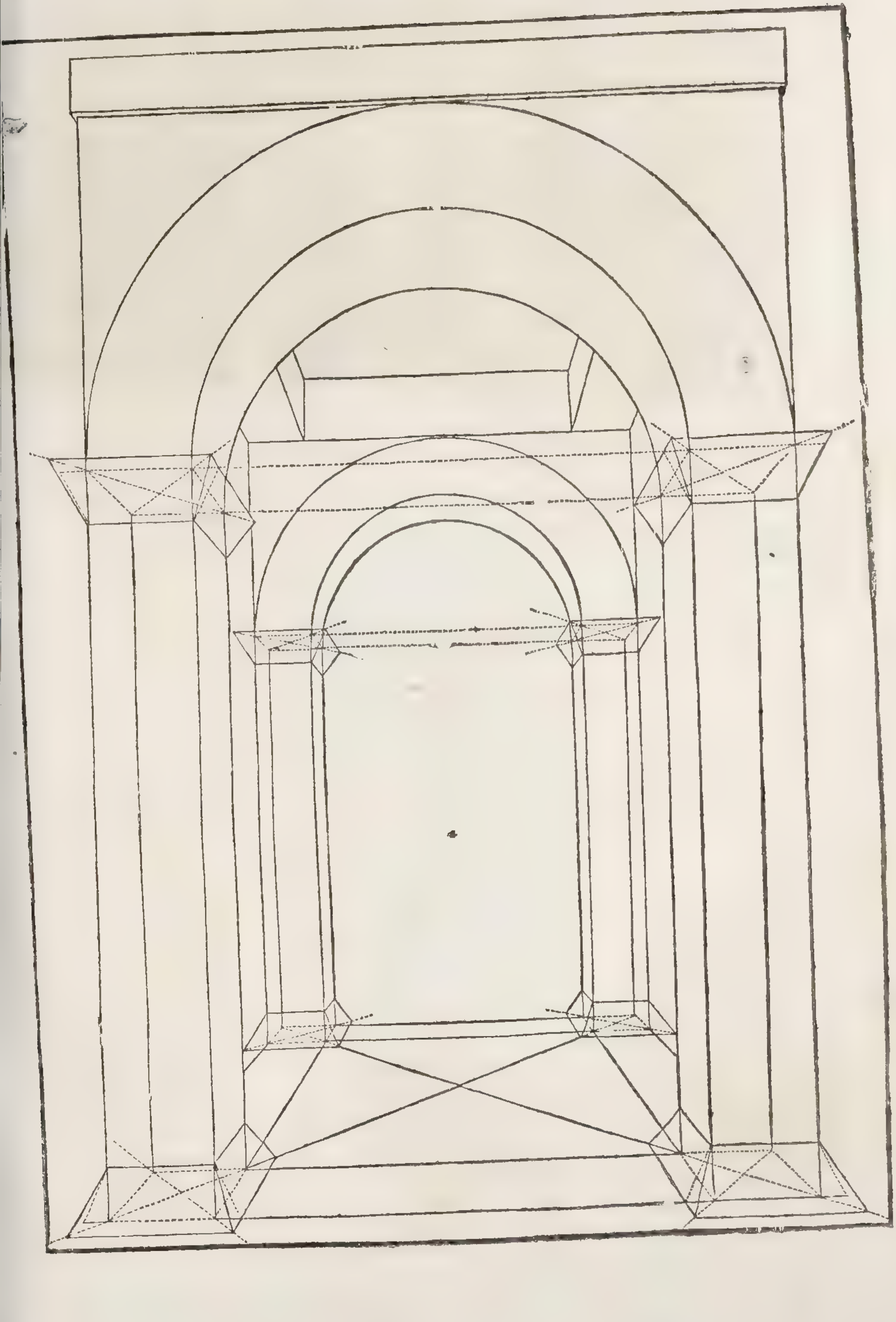
loot oft yet anders trecken / ghelijck u dat hier met puntkens betoont wordt/daernae salmen in den grondt vanden pilaer die twee diagonen lanck ghenoech uyttrecken/ende daer deur salmen ghelijck voren gheleert is dat intrecken ende dat uytwassen van dat plintus der selver basen vinden / waer af dat die onderste linie oft base van't plinthus veel meerder/ veel breeder / ende veel langher comt te zijn/dan die metten puntkens ghemaeckt is, daernae salmen op elcken hoeck van't plinthus/een opstaende linie ontrent soo hooch trecken als d'eerste plinthe/hoewel dat ick't maer aen den uytersten hoeck ghedaen heb / om d'werck binnen niet te commeren / dan salmen die bovenste hoecken van d'eerste plinthe met den puntkens oock nae den orisont trecken de welcke nederwaerts sullen tegen die twee opstaende linien raken/ende daer sullen die termijnen zijn om dat tweede ende grooter plinthus te sluyten / met eenen swarten treck / daernae treckt noch eenen swarte linie vanden binnensten hoeck der plinten opwaerts nae den orisont / daer sal die vercortende plinte ghesloten worden. Ende ghelijck die plintus over alle sijden ghesloten ende met swarte linien afghetrocken is alsoo suldy voorts met alle den anderen leden vander basen doen/ want als ghy vanden bovensten hoeck der eerstgeteeckender basen een hellende linie treckt/tot op den binnensten hoeck vander grootster plinthen metten swarten linien/daerop suldy lichtelijck die termijnen van alle den leden vinden / midts treckende de hoecken vander eerster basen na den orisont: Ende als ghy de binnenste hoecken vander basen alle geformeert hebt soo moechdy lichtelyck duer de orisontalen den anderen / ende deur die paralellen den alderbuytensten oock formeren/hoewel datmen deur de linie der distantien die gheseyde hoecken noch naerder soude moghen bringhen / ghelijckmen deur die diagonen mercken mach. Maer voor dees tijdt en willen wy van dier swaricheyt niet tracteren/want die wat verstandts heeft kan hem hier mede lichtelijck behelpen.

Dat ghene dat hier vander basen ghesept is, salmen oock verstaen vande cornice / anders dan dat alle dinghen contrarie comen/ende daermen beneden perpendicelen settet die de orisontalen oft radialen deursnijden alsoo moeten boven die lootlinien ofte catheten oock op de orisontalen vallen / ghelijckmen t'selve wat inde figuren aenmercken kan ende leeren / dan datment met woorden soude connen te verstaen gheven/oock en sal die studient hem niet vervaren ende den moet verliesen / al en kan hy ten eersten dees niet begrijpen/ want midts dickwils daerop te practiseren / soo sal hy t'metter tijdt vinden :want ten is niet ghesept datmen op eenen dach alle dinghen leeren mach/ uyt dees cornice ende base suldy alle cornicementen/het sy hoogher oft neerder / swaerder oft lichter / moghen maecken / doch treckende altijdts elck ledt nae den orisont ghelijck dat behoort.

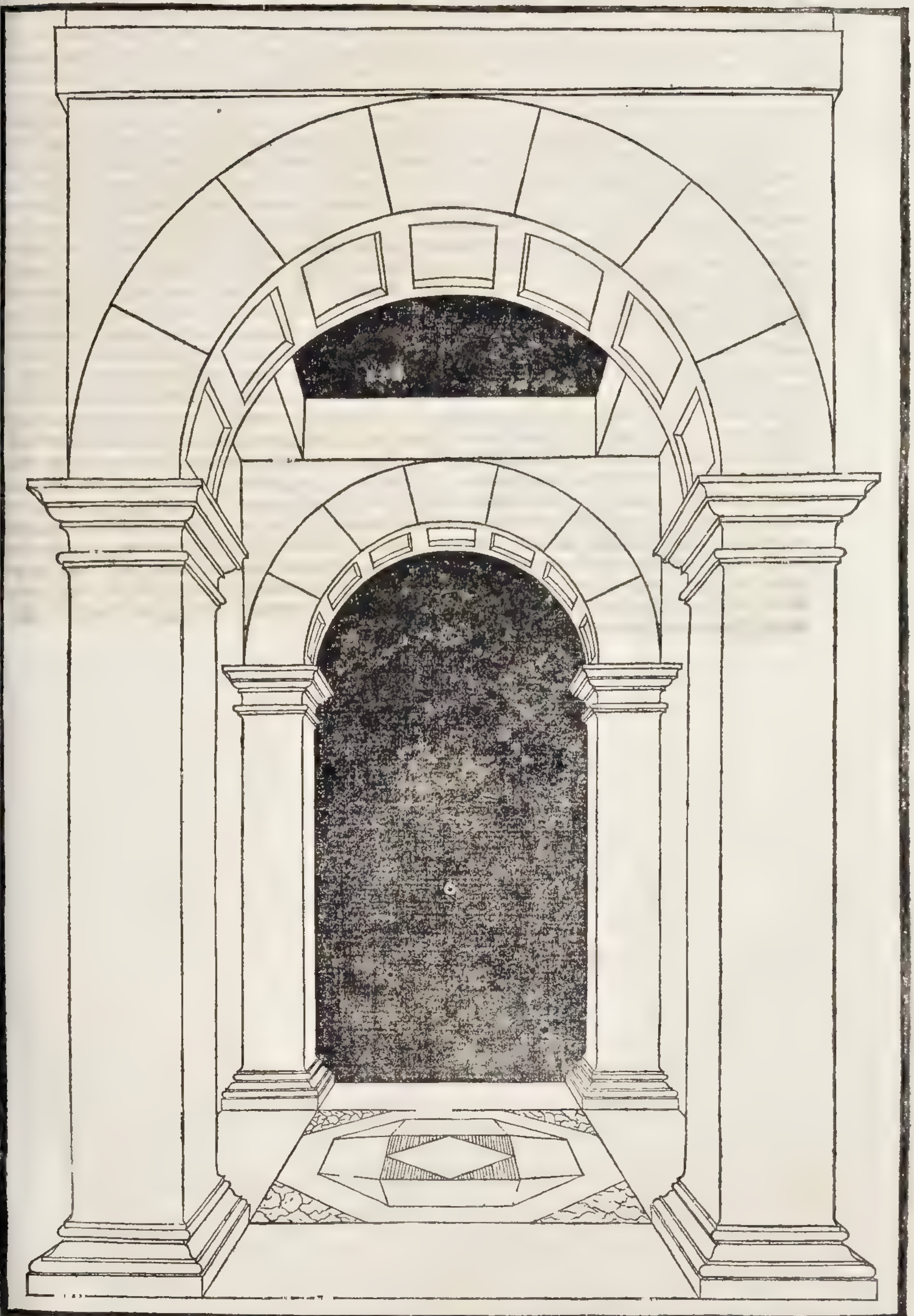
Al zijnder diversche manieren ende weghen om colommen d'eene achter d'ander op eenen grondt staende in perspectiven te setten / om daer mede poortalen/ galerien/ ende ander dinghen te maecken/soo sal nochtans dees naevolghende maniere die alderlichste zijn. Ten eersten salmen een pabiment met een quantiteyt van viercanten oft quadren maecken / ghelijck oock in't beghinsel van desen boecke gheleert is/ende die selve van alsulcker breedden als u believen sal : ick neme dat dese quadersteenen twee voet breedt zijn/de welcke sal die dickte van eenen pilaer zijn / tusschen die twee eerste pilaren beneden inde breedde sullen acht quadren staen ende die hoochde vanden pilaren nae wille ghemaeckt zijnde / ende die nae den orisont ghetoghen / soo salmen over beyde de pilaren twee dweerse Linien leyden / ende daernae salmen uyten middele van d'eerste Linie twee halve circkels maecken / boven die platte sijde van boren / ende deelen die in soo veel porten als u believt de welcke deelen sullen nae den centre vanden halven circkel ghetrocken worden/staende inde bovenste Linie : daernae salmen uyten middele vande tweede dweerse Linie den minderen halven circkel trecken / ende alle de termijnen vanden platten booghe oock nae den orisont ghetrocken zijnde / soo sal den eersten booghe ofte poorte volmaeckt zijn / die andere twee pilaren opwaerts sullen oock acht quadren van dees eerste verscheyden staen / dat welcke sal een viercant over alle sijden maecken / inhoudende vierentsestich quader-steenen, ende met deser poorten salmen handelen ghelijck metter eerster/ anders dan datmen (als sy van ghelijcker wydden zijn ghelijck dese) niet en behoeft die booghen van nieus te deelen/ want die Orisontale Linien vanden eersten booch steenen/ sullen u die termijnen van alle den anderen booghen wijsen/ hoe lanck dat die galerie oock zijn mochte/ende soo veel booghen alsser in comen mochten. Ick en hebbe hier inde sijden noch gheen booghen willen maecken/ om dat ick u in dees Lesse niet te seer quellen en soude, maer hier nae sal ick daer sonderlinghe af tracteren. Die twee deuren op elcke sijde zijn eens deels bedeckt metten pilaren, maer haer wydde is van vier quadren/ midts dat van aenden hoeck der deuren tot aenden pilaer op elcke sijde twee quadren zijn/ghelijckmen d'een helft sien ende d'ander helft achter den pilaer bedencken mach. Die balckens boven die booghen draghende den solder/kanmen wel begrijpen/al en schrijve ick daer niet sonderlinge af. Aen dees pilaren en heb ic ooc niet willen die basen oft ooc die Capiteelen setten / op dat ick't verstandt van desen niet te seer verduysteren en soude / maer hier nae sal ick daer oock bysonder af tracteren.

DEes twee booghen zijn alleenlijcken ghemaeckt om haer basen ende capiteelen daer by te toeghen vanden welcken hier voren in twee lessen bysonder gheleert is/te weten hoe datse aen d'een sijde wassen ende aen d'ander sijde afnemen / op datmen te bat bereedt sy om hier in't werc te stellen. Want inder waerheyt mochtment yemanden onderlinghe metter hande wijsen/soo soude hy dat lichtelijcker wijs worden / maer om alsoo in schrifte ende figueren te stellen/ dat het die nackomelinghen souden moghen verstaen/ so ist wel reden datmen daer breet genoech af tractere:ende op datmen de hoecken vande flauwe linien / vanden anderen hoecken der swarter linien te bat soude connen onderscheyden/ soo heb ick den punct vander distantien by ghenoech willen setten/ende den orisont te neerder/ oock heb ick de pilaren in ander maniere dan met quadren op desen grondt willen setten : aldus / set die breedde vande twee eerste pilaren op de base / van sulcker dickte als u belieft / ende treckt se binnewaerts nae den orisont dan salmen die distantie imagineren ghelijck in d'eerste gheleert is, ende dees distantie worde op beyde sijden geset/als dan wordt uyt elcken punct der distantien een linie teghen den rechten ende den slincken hoeck beneden van elcken pilaer ghetrocken. Dese diagonale linien en sullen u niet alleene die dicte vanden eersten oft voorsten pilaren in't vercorten wijsen/ maer oock die dickte vande twee andere pilaren die binnen staen / ghelijckmen die al t'samen met puntkens gheteeckent siet. Ende (ghelijck oock voren gheleert is)t'ghene dat hier van den basen der pilaren gheseyt is dat selve salmen oock opwaerts inde Capiteelen verstaen. Aengaende die dickten vanden booghen onder teghen / daer is inde voorgaende figure af gheleert / te weten / hoe datmen den centre int midden vande vier diversche punt linien setten sal / om de halve circumferentie te trecken. Dat viercant boven is vander grooten dat het beneden is inden grondt / oock en derf ick niet setten hoement maecken sal/want men siet het ghenoech inde figuere.

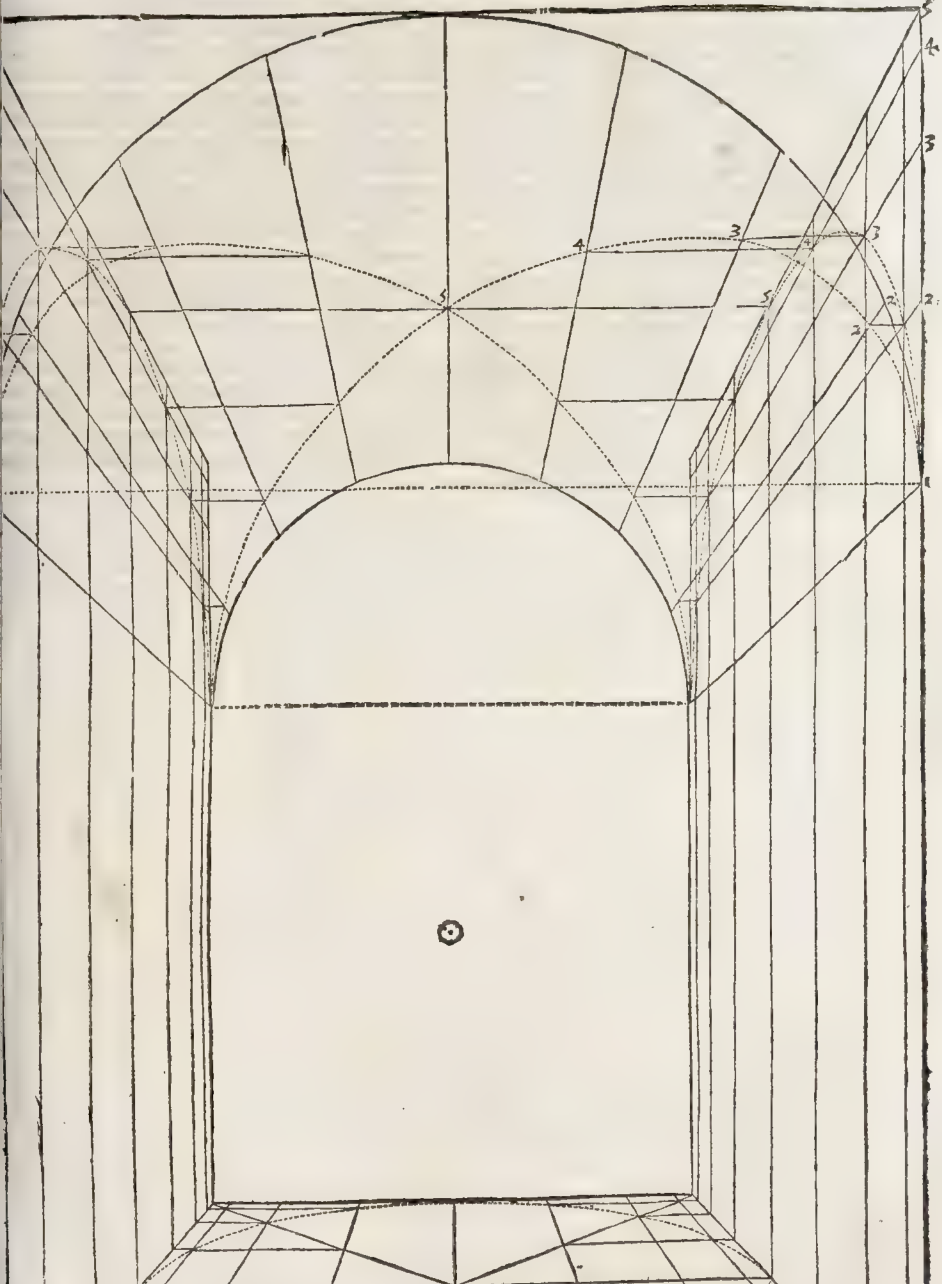

DEes naevolghende figuer is ghelijck die ghepasseerde / anders dan datter die leden van basen ende capiteelen by ghevoecht zijn / om u noch meer inne te printen ende doen verstaen / hoe dat een dinck comen sal te staen alst voldaen is: hoe wel dat ick't nochtans hier voren ghetoont hebbe. Niettemin als yemandt dese dinghen wel vast heeft / soo sal hy hem selven deur die practicke wel connen behelpen sonder altijdts desen arbeydt te doen / ghebruyckende nochtans een discretie ende een ghedencken vant ghene dat hy in sijn memorie gheprent heeft: Want voorwaer deur desen wech / te weten den grondt / soo machmen vele dinghen maecken metter practiken / dat / indien sy met goeder discretien ende van een gheoeffende handt ghemaeckt zijn / sullen altijdts haer officie wel doen / ghelijck dese booghen / die welcke onder teghen met quadren uytghedeelt sijn in deser manieren. Daer sijn ten eersten / ghelijck ghy weet / twee centers om den booghe onder te formeren: nu en moet die discrete werckman om den boort van dees quadren niet altijdts die perfectie soecken. Maer neemt by exempelen dat den booghe onder teghen ghedeelt sy in achten / ende die ses deelen sullen voor dat quadraet zijn / ende de twee deelen voor den boort die daeromme loopt / nu moetmen die spatie tusschen den eenen ende den anderen centre / oock in achten deelen / maer datse een weynich vercorten / ommers dat onderste deel teghen dat opperste / ende alsoo dan den passere een deel nederwaerts gheset sijnde / ende wat nauwer ghemaeckt / soo salmen die bovenste lijst trecken: ende daernae den passer een deel boven den benedensten centre gheset / soo salmen by ghelijcker manieren den anderen bandt trecken / daer nae salmen die quadren uyt deelen / latende den boort tusschen beyden noch eens alsoo breedt / ende die selve sullen alle op den orisont ghetoghen worden: soo vele dan als ghy die quadren sincken wilt / suldy uyten lesten centre oock metten passer trecken. Ende met deser manieren soudemen moghen diversche formen ende compartimenten maecken / maer altijdts / ghelijck ghesept is / soo sal alsulckx met discretien moeten ghemaeckt worden. Daeromme helpet vele dat yemandt wel gheinstrueert sy / want / ghebruyckende alleenlijck die principale termijnen / soo sal hy de reste moghen met practiken maecken: Nochtans dunckt my dat sommighe rigoreuse perspecten desen mijnen oorlof begrijpen sullen den welcken ick voor een antwoorde ghebe / dat sy willen voldaen daer ick faelgere / ende proeven wat differentien dat tusschen dat segghen ende tusschen het doen is.

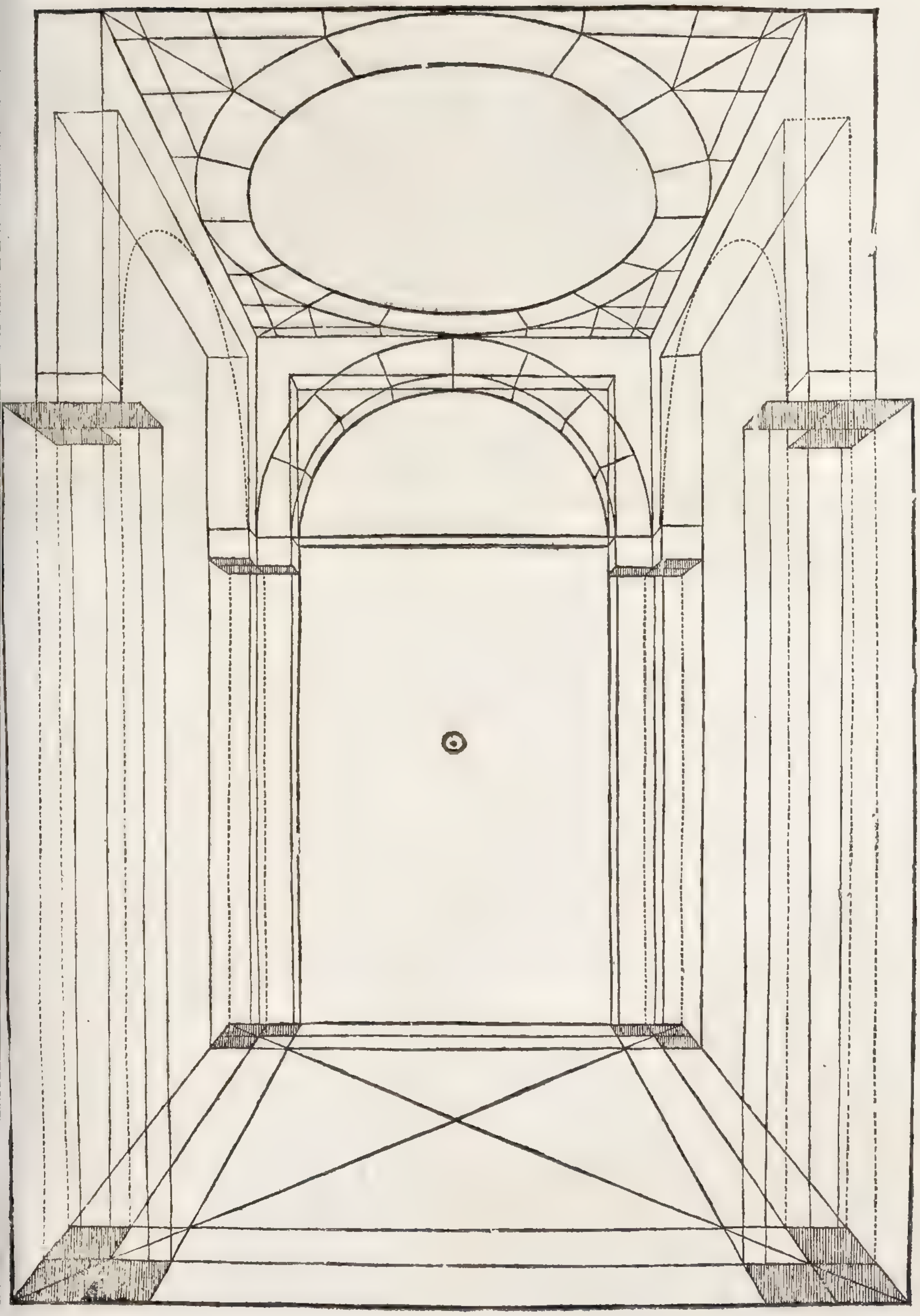

DE maniere om een ghecruyst welfsel in perspectiven te maecken/ is altijdts seer moeyelijck gheweest om yemanden te wijsen/ daeromme ist oock noch moeyelijcker om alsoo in schrifte te setten/ dat het die naekomelinghen souden connen verstaen. Niettemin midts dat het seer noottelijc is om te weten so sal ic mijn beste doen om dat te betoonen so veel als ick vermach.

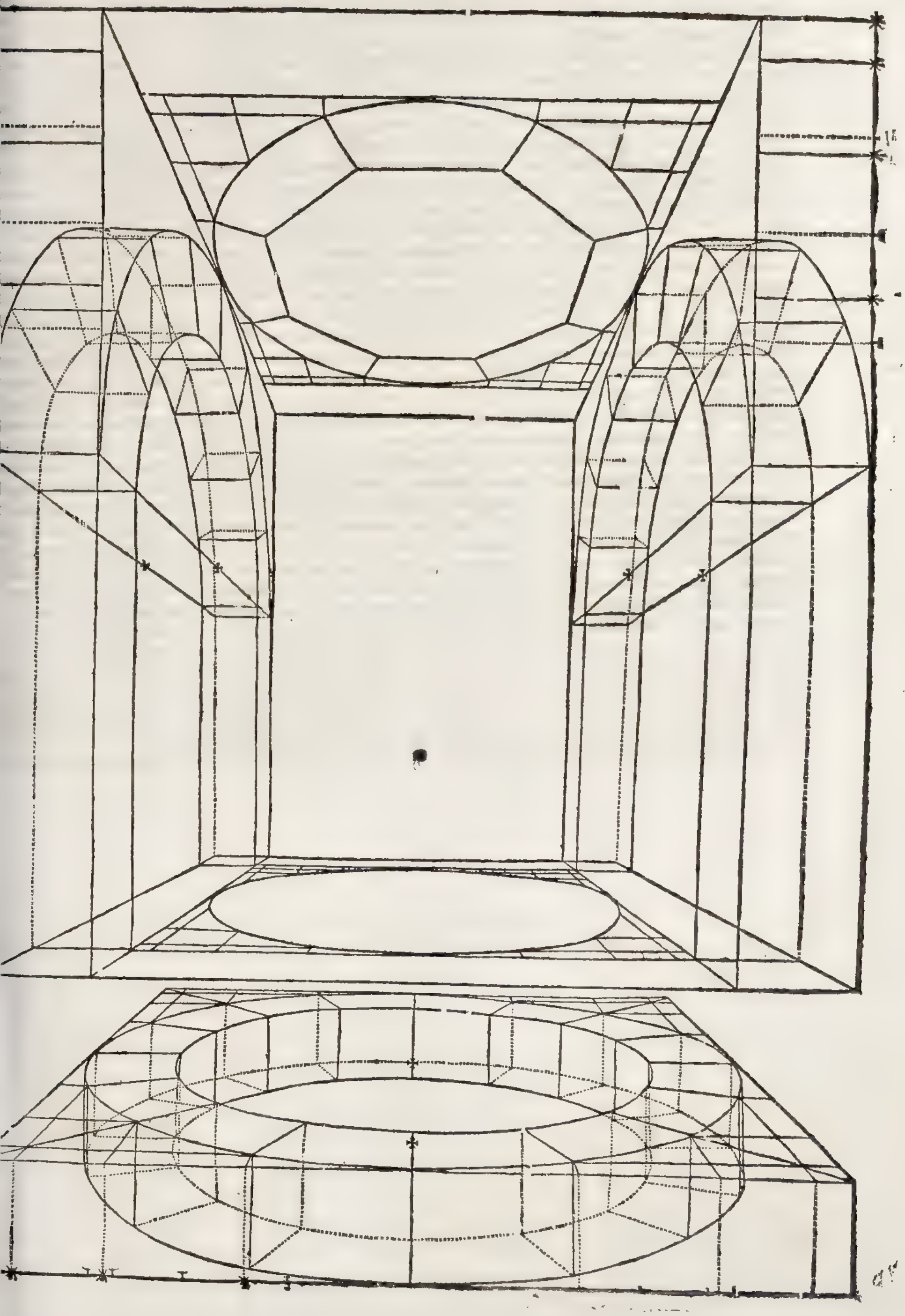
Ten eersten dan salmen die wijdde ende hooghde vanden grootsten booghe verkiesen diemen begheert/ende daer nae salmen deur die distantien beneden inden grondt een perfect vercortende viercant maecken/met noch eenen minderen booghe. Den grootsten booghe voren sal in achten ghelijcke deelen gheset worden / ende die selve deelen salmen nae den orisont trecken tot teghen den cleynen booghe: dat ghedaen sijnde soo salmen die deelen van desen grootsten booghe beneden op de base setten / ende maecken daer midts behulp vanden orisontalen ende diagonen/ eenen vercortenden circle binnen t'viercant / ghelijck oock voren tot meer plaetsen gheleert is / Die termijnen hier af sullen 1. 2. 3. 4. 5. sijn ende die selve salmen oock opwaerts besijden den grooten booghen setten / ghelijck men daer oock met 1. 2. 3. 4. 5. gheteeckent siet: Buyten dit rondt beneden metten puntkens heb ick die paralellen ghetrocken tot teghen den muer / ende daer die selve termijneren/ daer suldy al perpendiclen oprechten/ die welcke upten paralellen van dien circule ghewassen zijn. Daer nae salmen de voorseyde termijnen / welcke boven lanckx den perpendicle gheset zijn / met linien nae den orisont leyden / ende daer die selve orisontalen de perpendiclen die van beneden opghetrocken sijn deursnijden/ daer salmen eenen halven vercortenden circkel maecken/ende t'ghene dat maer op dees een sijde met cijferen gheteeckent en is, dat verstaet hem oock op d'ander sijde/ ghelijckmen dat inde figuere siet. Dees twee halve vercortende circulen ghefoormeert sijnde / soo salmen boven upt elcken middelt gheteeckent met 5. een rechte swerte linie trecken/ende daer die selve die middelste linie die vanden grootsten booghe nae den orisont gaet deursnijdt/ daer sal den termijn ende oock den middelt van t'cruysweerck zijn. Ende alsoo dan upt alle die termijnen vande twee halve circkels ter sijden salmen d'werse linien trecken / ende daer elcke verbolghende een orisontale linie des boochs gheraeckt / gheteeckent met 2. 3. 4. daer sullen die termijnen staen om die halve circkels in t'cruys te formeren / deur die welcke datmen met een cloecke handt van termijne tot termijne / met die puntkens / een vercorttende half rondt cruys maecken sal / ghelijckmen ditte ter rechter ende ter slincker handt inde figuere openlijcken sien mach ende begrijpen. Op die selve maniere soudemen te wercke gaen al sonder wat upter sijden/ maer t'is beter dit van voren wel in memorien te setten/ eermen een ander maniere versoeckt/ daer den orisont op d'een sijde staet/ op datmen alsdan/ t'ghene dat van op d'sijde ghesien wordt te ghemackelijcker maecken mach.

1
2
3
4
5

NAe dat ick dat cruys-werck op beyde sijden ghethoont hebbe hoe datmen die booghen vander sijden in't vercorten setten soude/ende upten gronde ophalen hoe wel datse enckel zijn/ soo wil ick hier nu eenen ghelijvighen booghe gaen toonen ende zijn manieren van vercorten/Maer eer ick aen sulcken betooninghe come/ die welcke seer kommerlijck ende swaer is, so wil ick u eerst die pilastren toonen welcke die gheseyde booghen draghen souden / de welcke pilastren staen soo claer in figueren dat ick gheen moeyte doen en derf om de verclaringhe daer af te beschrijven. In dese figuere en heb ick den voorsten booghe niet willen maecken/ om t'ghesichte vanden booghen ter sijden niet te becommeren/de welcke booghen ter sijden en heb ick oock maer geteeckent hoe datse staen sullen/ eñ worden altoos upten viercante getrocken/gelijcmen siet byde ordinantie die viercant is. Maer den achtersten booge den welcken inden wech niet en staet, heb ick voltrocken/ende oock in sijn viercant ghestelt. Boven in dat welffel heb ick die ronde forme gemaeckt / waer af datmen eenen ketel oft tribune maecken mochte / ende oock mochtmense dus maecken als sy wat ghesoncken ware. Aengaende den vier pilastren/die worden ghelijck voren gheleert is deur die diagonale linien (comende vanden punct der distantien) ghevonden/ alsoo dat elcken pilastre van dry viercanten comt te zijn/ staende ghelijck eenen winckel-haeck/ende op elck eynde rust sijnen booghe/der welcker booghen viere sijn sullen/ twee boogen van voren ende twee vander sijden / alsoo dat het welffel recht viercant komt te zijne / waerinne datmen cruys-werck oft ander maniere van ghewelf maecken mochte. Ende wiltmen noch voor der deure dergheliycken ordinantie maecken / soo salmen altijdts dees reghel volghen. Item daer ghy mijn schrijven niet genoech verstaen en cont/ daer suldy u metter figueren behelpen/de welcke figuere alsoo open staet / dat wiltmen een weynich arbeyt doen / men sal't met cleynder moeyten al t'samen connen begrijpen/al en waerder oock niet af ghescreven.

HJer siedy nu beminde Leser/ wat wech datmen soude moeten volghen/ om dees booghen van besijden in't vercorten te stellen: Ende ten eersten moet ghy u laten gedencken vande voorgheleerde dry ronde superficien/ hoe dat ick u daer ghenoech ghewesen hebbe/ de maniere om een ronde corpus te maecken/ maer in dees figuere toon ickt u noch veel claerder. Waeromme datmen ymagineren moet dat het ronde corpus beneden ligghende in zijn viercant is ghemaeckt/ ende sal dienen voor die twee booghen vander sijden. Dit corpus dan ghemaeckt zijnde/ ghelijck voren meer ghetoont is/ ende ghelijckmen dat nu beter siet soo behoefment eerst te setten daer die booghen beginnen boven den orisont. Ende die selve perpendiclen/ welcke vanden middelt des viercanten corpus ten hoecken waerts staen/ die salmen ghelijck paralellen ter rechter ende ter slincker sijden opwaerts vande twee booghen setten/ om daer (ghelijck voren gheleert is) die orisontalen op te leyden/ ghelijckmen dat inde figuere claerlijck mercken kan/ V adverterende/ dat die twee cruycen binnen dat corpus beneden/ de twee centers zijn om de boech-steenen onder ende boven op te trecken/ desghelijckx beteeckenen sy oock die centers vanden booghen op de orisontale linien binnen den booghen. Noch suldy weten/ hoe dat die swerte linien die circumferentien van buyten formeren ende die puntkens oft flauwe linien betoonen die forme van binnen die bedeckt wordt inde booghen/ alsoo dat die booghen deurluchtich schijnen van stucken ghemaeckt/ van welcken stucken datmen onder inde booghen mach leeren diversche compartimenten maecken. Als dan yemandt dees booghen wel vast heeft/ soo en sal hy altijdts niet behoeven desen arbeydt te doen/ maer sal deur twee principale linien/ hem behelpende metter practijcken dees booghen wel formeren/ ende aldermeest om dat den booghe die voor behoort te comen/ een groot deel vanden booghen ter sijden bedeckt/ den welcken booghe/ dat ick hier oock niet en he willen maecken/ om t'verstant vanden andere vercortende booghen daer mede niet te verduysteren. Van die circumferentie boven in't welfsel met den acht-hoeck binnen en derf ick niet sonderlinghe schrijven/ want uyt die naest ghetoonde figure kanmen dat begrijpen: desghelijckx en wil ick niet segghen vande circumferentie inden grondt/ want die wordt ghemaeckt ghelijck van-all die andere gheleert is. Item van dit ronde corpus beneden machmen oock ghelijck meer ghesey is/ veel diversche dinghen maecken die hier voor dees tijdt niet te verhalen en zijn.

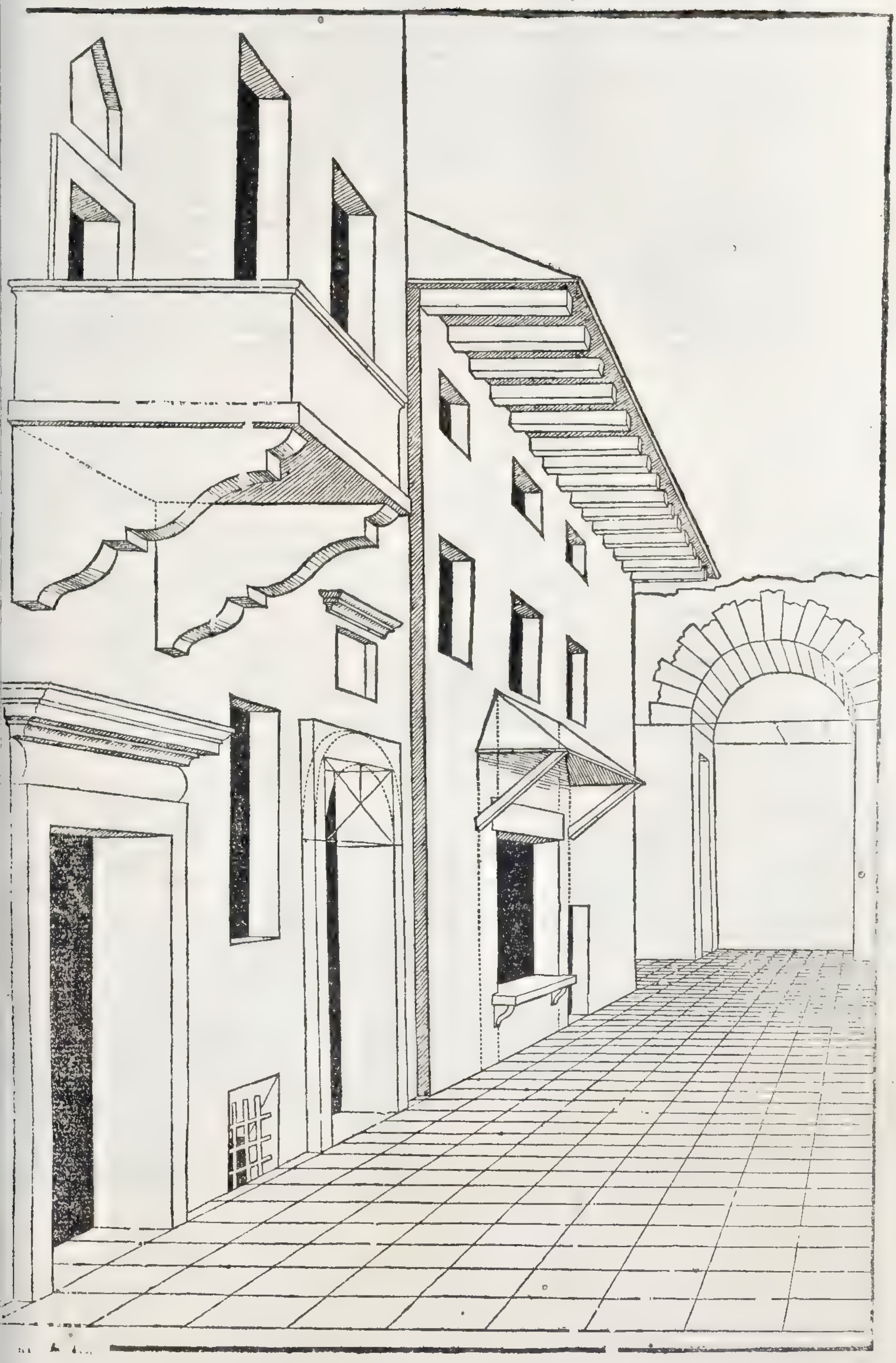

OM pilaren met haren booghen op gronden te setten dunckt my datter te voren ghenoech
af ghesept is / ende al t'ghene dat ick vanden vierkanten pilaren ghesept hebbe / dat wil
ick oock vande ronde colomne verstaen hebben / midts datmen alle ronde dinghen upten
viercanten nemen moet / alsoo wel die spira vande base / als dat ronde vande capiteelen. Die dan
alle dese voorghethoonde figueren wel vast heeft / ende bysonder dit lest gheleden corpus, sal hem
wel connen behelpen / ende niet alleene tot dierghelijcke dinghen / maer tot veel meer ander / de
welcke / in dien dat ickse in dit cleyne tractaet dat ick inden sin hadde / al betoonen woude / soo
soudet een d'alder grootste volumen worden / ende by aventueren dat my tijdt ghebreecken soude
om die ander restende (van my beloofde) boecken upt te brynghen / want soo veel dinghen en
sijnder niet die inde edificien toevallen moghen / men behoefder so veel in perspectiven te betoonen.
Laet ons nu beghinnen dees edificie die hier voor handen is upten gront te heffen / die welcke
van voren ende van op d'een sijde ghesien wordt / gelijck voren belooft is dat ick natmaels toonen
soude. Den cortsten ende seeckersten wech is / te maecken eenen grondt met veel quadren / ende
ymagineren dat het voeten, ellen / oft eenighe ander maten zijn, Maer laet ons nu elck quadraet
voor twee voeten nemen / ende alsoo ghelijck hier van voren vier quadren vanden eenen pilaer
totten anderen zijn / ende den pilaer oock een quadraet bevanckt / alsoo sullen opwaerts inden
lenghden oock altijdts vier quadren vanden eenen pilaer totten anderen zijn / ghelijckmen dit al
te samen inde figuere mercken mach. Die pilaren dan geset sijnde van alsulcker hooghden alsmen
begheert / soo worden die booghen daer boven op ghemaeckt / ende die maniere van maecken sien
men expressclijck inde figuere. Ende hoe wel datmen de booghen die achter comen niet sien en
mach / nochtans heb ickxse willen maecken / op datmen haer termijnen sien soude / eensdeels sijnse
met swerten linien ghetrocken, ende oock eensdeels sijnse met swerten linien ghetrocken / ende oock
eensdeels met puncten. Boven die booghen salmen de archytrabe / frise / ende cornice maecken,
welcker projectuere datmen maecken sal ghelijck voren bysonder daer af ghelecrt is / te weten
hoe datse teghen die twee diagonale linien haer hoecken maecken / ende met dergheliicker reglen
salmen die opperste cornice oock maecken / ghelijckmen datte in't bovenste oock sien mach daer
dat cleyn viercant metten diagonen staet: Die deuren die onder inde loghe oft galerie staen / zijn
elck breedt twee quadren / ende hooghe vier quadren. Beneden inden grondt sijn seker teeckenen
dat naghelen schijnen / die selve betoonen de wijdde vande venster boven de cornice / die welcke
venster waert datse daer gheheel stonde / soo soudtse tweemael soo hooghe als breedt zijn. De an
der naghelen opwaerts tusschen die vercortende pilaren / sijn oock de breedden vanden vercor
tenden vensters / de welcke (ghelijck gesept is) oock vier quadren hoogh zijn, maer sy sijn eensdeels
bedeckt metter cornicen. Dat stuck vanden booghe welck t'eynden staet is verschepden van deser
loghen / ghelijck den grondt dat oock uptwijst. Ick en hebbe hier oock gheen basen noch capitee
len willen maecken / om d'ander dingen niet te confonderen / maer men sal verstaen datse int werc
moeten ghestelt worden / ghelijck voren ghenoech betoont is. Ende met deser reghlen machmen
diversche edificien upten grondt trecken / ghelijck ick inde naevolghende figueren diversche for
men toonen sal. Die centers vanden boogen die sietmen alle op een orisontale geteeckent staende.

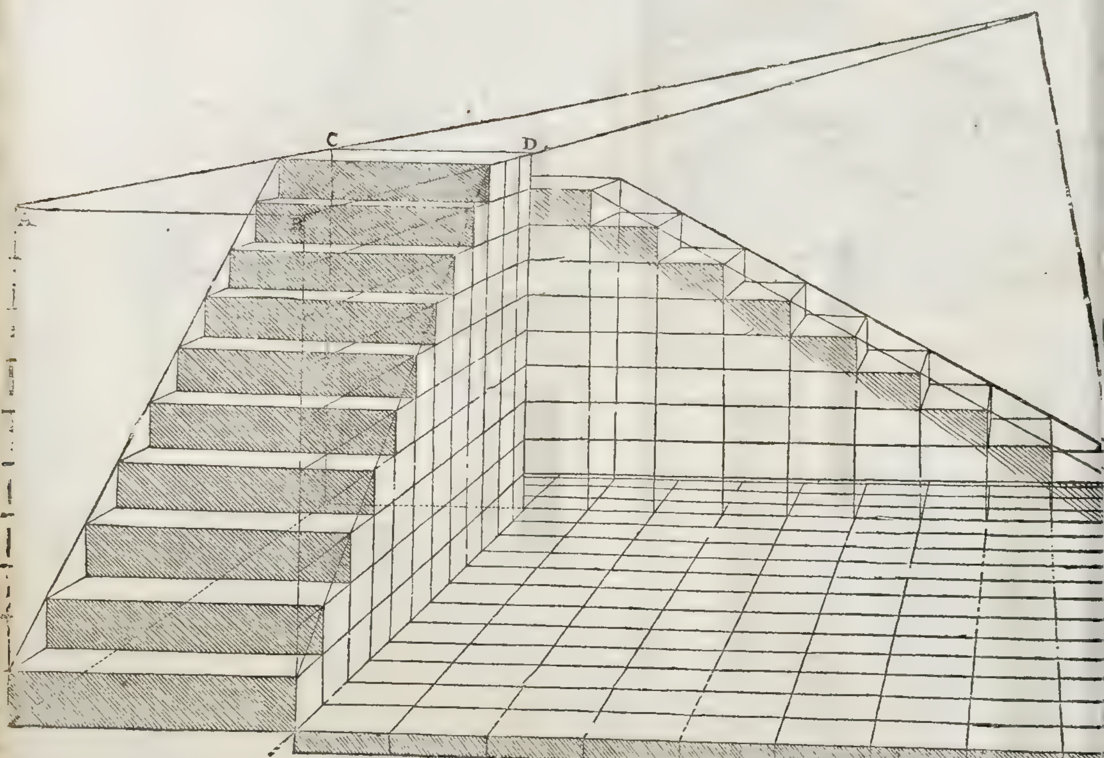

C

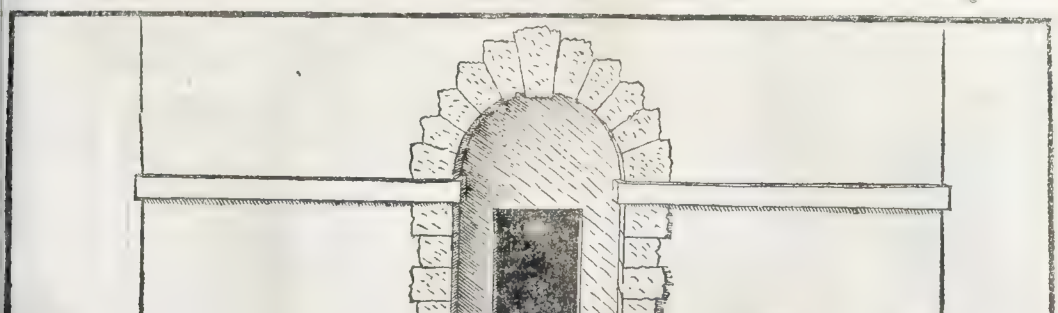
NU ick die maniere ghetoont hebbe om een galerie met booghen ende pilaren te maecken/ met oock ander dinghen daer toe dienende/ soo wil ick nu met lichter manieren toonen/ eenighe formen van huysinghen upten gronde te trecken. Men maecke dan eenen grondt met quadren lanck ghenoech opwaerts ghecontinueert de welcke quadren machmen elck schatten op twee voeten. Ende ten eersten/ soo sal inden beghinne van dees huysinghe een deure zijn/ daer af sal de breedde houden vijf voeten/ midts datse twee viercanten en half beslaet in't vercorten/ende haer hoochde sal van thien voeten sijn midts datse vijf quadren hoogh is. Haer pilasters oft antipagmentum sullen eenen voet breedt zijn/om datse een half vercortende quadraet beslaen:de frise sal oock alsoo veel houden/ ende de cornice sal soo veel min houden als dat van onder teghensien bedraecht/ ende sal metten voorghetoonden reghlen ghemaeckt worden. Vanden oversteken boven die deure sullen de modiglioenen oft mutilen rechts boven de pilasters oft antipagmenten vander deuren staen. Ende dat deurken boven op de puye comende sal rechts inden midden boven de benedenste deure staen ende sal van twee voeten breet zijn. Inden anderen hoeck van desen eersten huyse/ sal een ander deure zijn/ haer wijdde sal ses voeten houden, men machse boven ront oft viercant maecken ghelijckmen wilt. Maer waer toe wil ick mijnen tijdt verquisten om alle dees maten te beschrijven/diemen soo expressclijck inde figuere siet. alleenlijck is van noode den studiosen van desen dinghen te vermanen/ dat alle t'ghene d'welckmen upten grondt treckt in drij principale dinghen hanckt/ te weten/ inde lenghden/ inde breedden/ inde hooghden. De lenghden/sijn van eenighe huysinghen/inhoudende een seker ghetal van voeten. De breedden sijn van vensters/ deuren/ poorten/ winckels ende dierghelijcke dinghen. De hooghden sijn van poorten/ deuren/ vensters/ puyen/ cornicen/ colomnen dacken/ ende dierghelijcke dinghen. Maer daer is noch een ander/ dats vande dickte der mueren/ pilaren/ colomnen/ende pilasters. De lengden neemtmen vanden vercortenden quadren/ desghelijckx neemtmen daer upte oock die breedden:maer die hooghden neemtmen upt die breedden inder quadren/ de welcke breedde moetmen nemen vanden quadren oft halve quadrē die aende herwaertste sijde daer aen stootē: gelijc vande benedenste deure welcke thien voet hooghe is/ daer moetmen de mate vanden quadren nemen/ die op de paralelle aenden benedensten hoeck van der deuren comt/ want neemdy daer vijf quadren inder breedden/die sullen de hooghde binnen d'antipagment zijn. Ende t'ghene dat ick van deser deuren ghesept hebbe/ salmen van alle den anderen dinghen verstaen. De dickte vanden muer is twee voeten/wantmen siet dat hy een quadraet bevanckt. Dat oversteken boven vanden tweeden huyse/ is van ses voeten op den grondt ghemeten/ desghelijckx houdt oock dat oversteken oft puye vanden eersten huyse. In somma/alle dees dinghen/ gelijck ick ghesept hebbe spruyten upten grondt over alle sijden. In dees figuere en heb ick cornicementen noch colomnen oft ander ornamenten willen setten/ op datment te lichtelijcker verstaen soude. Maer een overvloeyende gheest/ wetende die termijnen/ sal deur zijn inventie hem wel connen behelpen/ om ander schoone edificien te maecken. Ende in dien dat my tijdt overschiedt/ soo wil icker selve noch hier naemaels maecken.

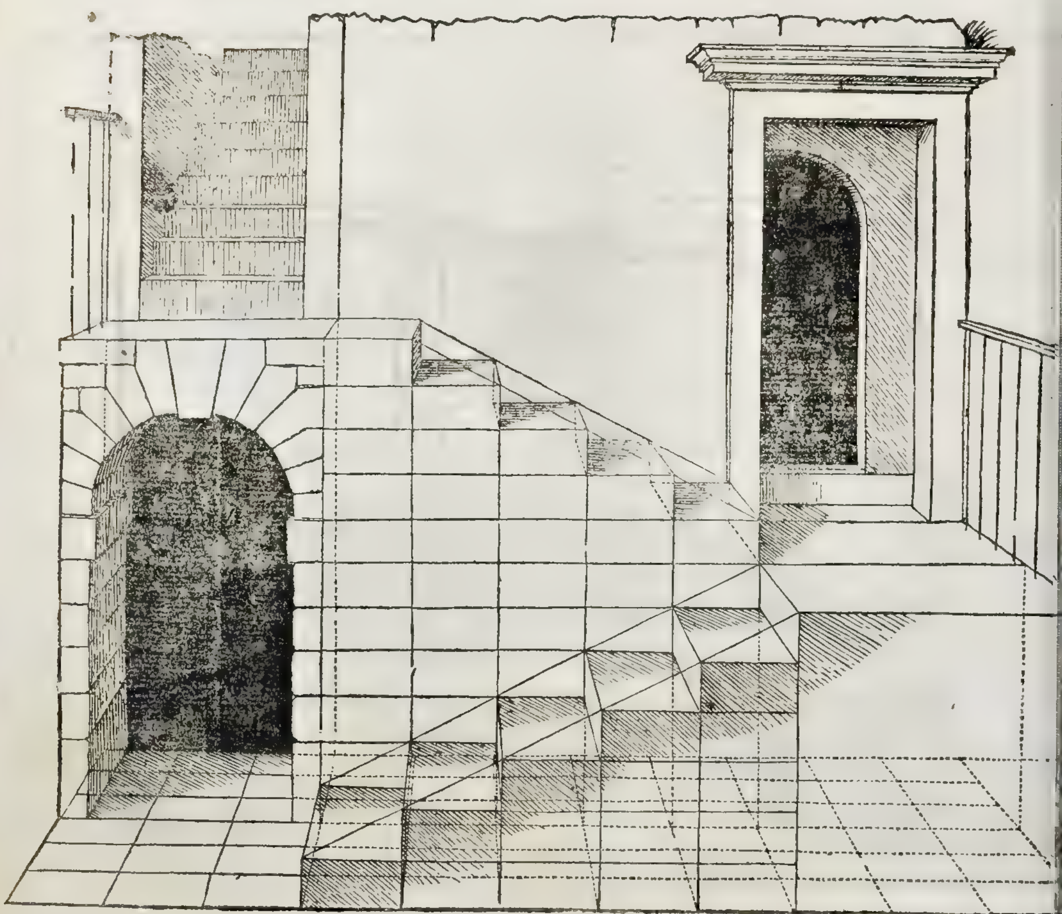
DJe trappen/graden/oft opganghen zijn ſeer noodelijck inde edificien / ende daeromme wil ick diverſche ſoorten daer af thoonen/ende beghinnen eerſt aende lichſte. Nae ghemeenen ganck ſoo is eenen trap ontrent eenen halve voet hoogh / ende ontrent eenen voet breedt op den terdt/laet dan tot deſen propooſte die quader-ſteenen van deſen grondt eenen voet houden in't viercant/daermede willen wy eenen opganck van vijf voeten hoogh maecken / ende drie voeten wijdt. Op de baſe vanden grondt ſullen wy die mate vander breedden nemen / die welcke ſal ter rechter ende ter ſlincker handt aende hoecken vanden opganck in perpendicle gheſet worden/ ghedeelt in thienen / nae uyt wijſen vander linien A. B. Daernae ſullen alle die deelen van A. B. nae den oriſont ghetoghen worden / ende dan ſalmen 9. quadren inde lenghde opwaerts nemen/ ende daer twee linien opghrecht zijnde deurſnijdende die oriſontalen van A. B/ aldaer ſullen die hoecken D, C. vanden opperſten graet zijn / inhoudende een viercant van drie quadren op elcke ſijde. Vande herwerſte hoecken der ſelver pleynen ſalmen twee hellende linien trecken tot op den benedenſten trap/daer teghen ſullen die oriſontalen ende die perpendiclen vande quadren verſamen ende die trappen ſluyten. Deſen opganck ſtaet in't vercorten van d'een ſijde / ende den anderen comt in't profil/ende houdt eenen trap min inder hoochden / dat maeckt vier voeten en half/ oock is hy van drie voeten breedt/ghelijck onder den ſelven inden gront gheteeckent wordt. Met deſe reghelen machmen die trappen oft opganghen ſoo hooch maecken alſmen wil ende maecken daer ſommighe ruſt plaetſen tuſſchen weghen/ nemende altijts de mate vanden voet des gronts/ ſoo wel om dat vercorten als d'opſtaende.

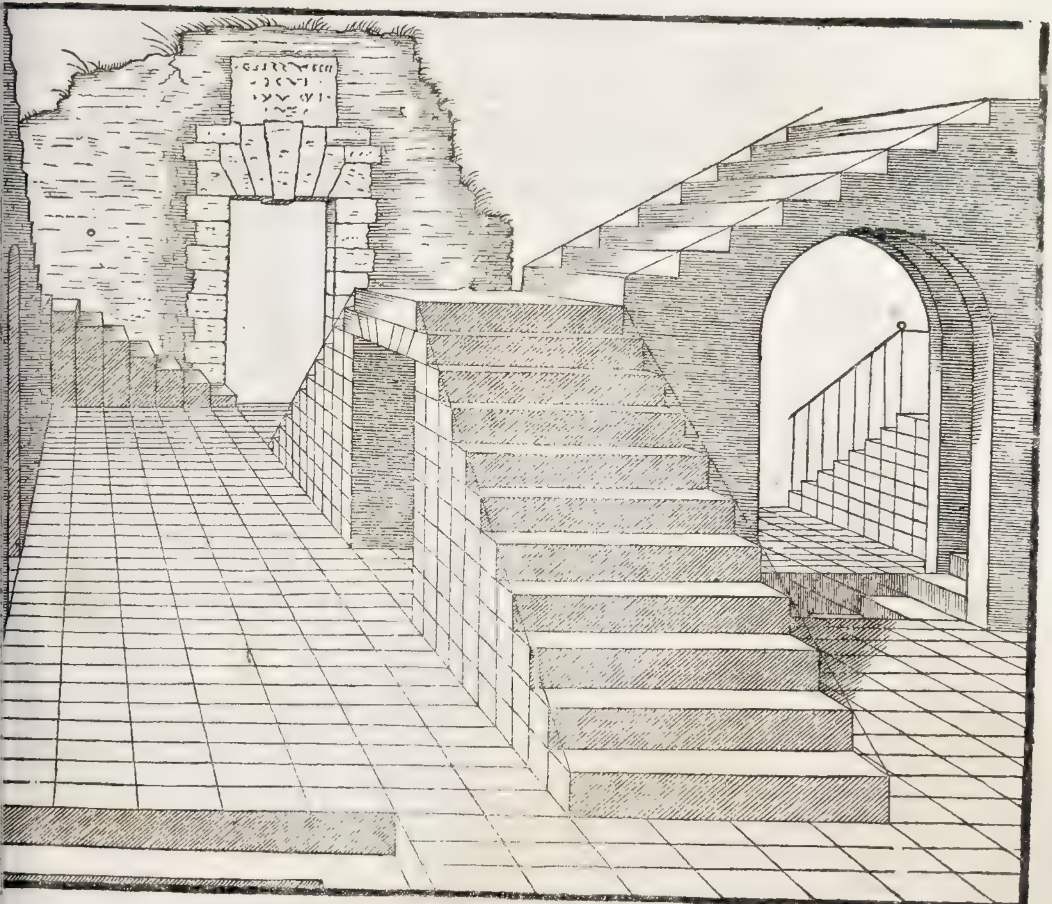
DIe opganghen in't profil staende/ maecken grooten monstre / ende zijn nochtans seer licht om in alle plaetsen te setten/ick meyne in't beworp/ ende moghen tot veel dinghen dienen/ sonderlinghe in edificien daermen sachtelijck op moet climmen / zijnse gherieflijck ende ghemackelijck/ende gheven den aensienders ick en weet wat bevalijckheyt in d'ooghe / bysonder in ghemeene plaetsen / midts datter over elcke sijde eenen is / soo machmen ter eender sijden opgaen ende ter ander sijden weder af. Ende oock al en zijnt maer alleenlijck twee opganghen soo sal nochtans yemandt by hem selven met deser inventien wel andere connen maecken ende veranderen, Hoe dat dees trappen ghemaeckt zijn ende met wat redenen/dat kanmen altsamen inde figuere begrypen al en schrijf-ick anders gheen bescheydt want ghelijck meer gheseyt is soo zijn die quadren van eenen voet breedt / ende de trappen zijn eenen halven voet hooghe / daer af dat den terdt eenen voet breedt is . De breedde vanden opganck houdt vijf voeten / alsoo wel d'eerste als de tweede/De rustike poorte houdt inder wijdden 3. voeten/ende is hooge ses voeten de welcke al schijntse ghesloten ende met een cleyn deurken open / nochtans machmense gheheel open maecken ende oock anders vercieren.Die twee sijden boven die drie trapkens / behooren vijf voet breedt te zijne/al en ist hier maer eenen voet om der engicheydt wille vanden papiere.Die perpendiclen op de sijden/ beteeckenen ghleenten / ende die selve souden aende trappen oock wel dienen/ maer om d'werck niet te becommeren heb ickx daer uytghelaten.

ONder d'ander dinghen die in perspectiven wel staen/ soo vind' ick dat die opganghen seer bevallijck comen/ ende hoe datse dickwilder keeren/ hoese beter huer affect doen/ daerom-me heb ick dees twee opganghen maecken keerende / de welcke in profil staen / nochtans sietmen den grondt ende die trappen. Desen eersten opganck is hooghe ses voeten: ende breet drie voeten / ghelijckmen dat inden grondt met puntkens ghetreckent sien mach/ de rust-plaetse tus-schen den eersten opganck ende den tweeden/ is lanc twee viercanten ende dat is om des keerens wille wel van noode. Daer teynden vinden een poortael daer af de deur wijdt is twee voeten/ haer antipagimenten zijn van eenen halven voet op elcke sijde/ alsoo dat de plaetse van drie voeten ghe-vult is. Die perpendiclen van deser rechter sijden aende pleyne, betoonen een leninge diemen van yser/ houdt, oft steen maecken mach / desghelijckx machmen lanckx den opganghen nederwaerts ende opwaerts oock doen settende op elcken trap een baluster. Die hoochde van dit gheleente sal twee voet en halve houden/ want alsoo ist ghemackelijcker om die handt aen te houden. Hoe dan dees trappen upten grondt opghetrocken worden/ al ist datment upter figueren sonder ghe-schrifte wel verstaen soude / soo heb ick nochtans daer af willen vermanen / voor de gheene die cranck van onthouden zijn. Die rustike poorte oft ronde deure onder die pleyne / tusschen den tweeden opganck ende den derden en is niet dieper dan tot aenden muer. Boven die selve deur staet noch eenen opganck van voren / om welcken te maken so is die maniere voren genoech geleert anders soudemen den gront onder inde rustike deure moeten continueren om upten selven op te trecken.

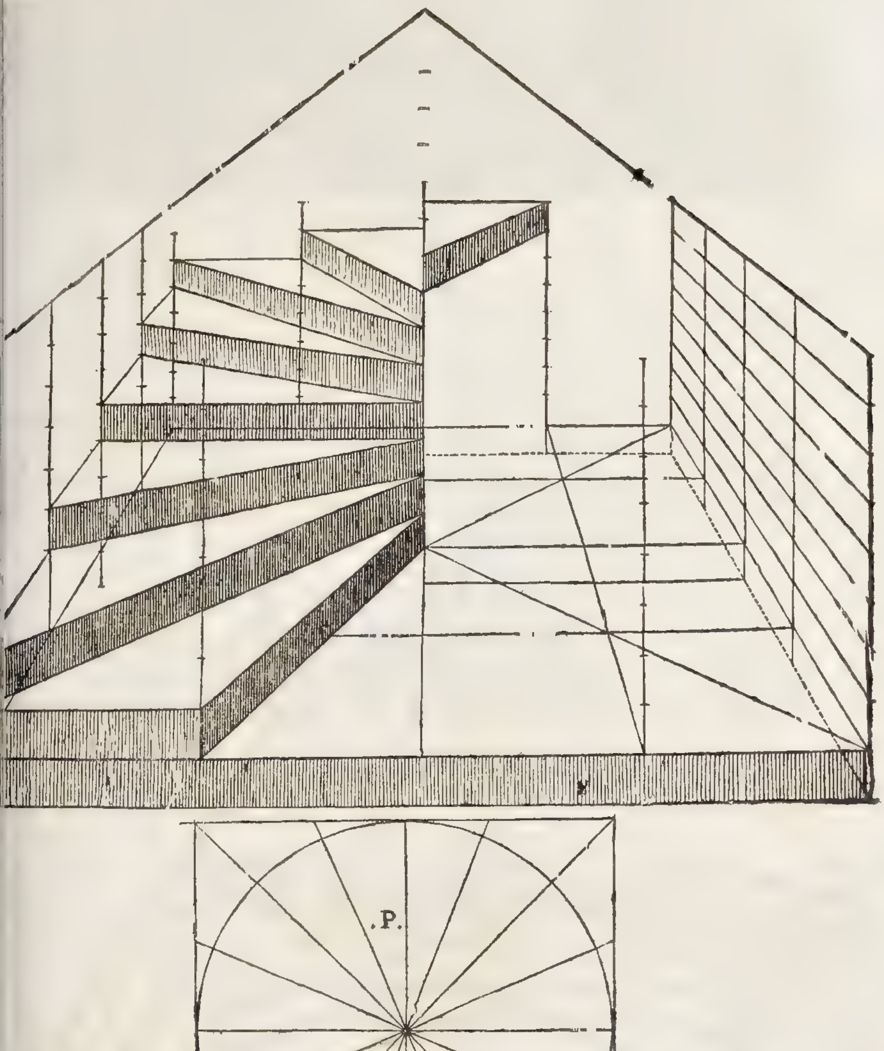

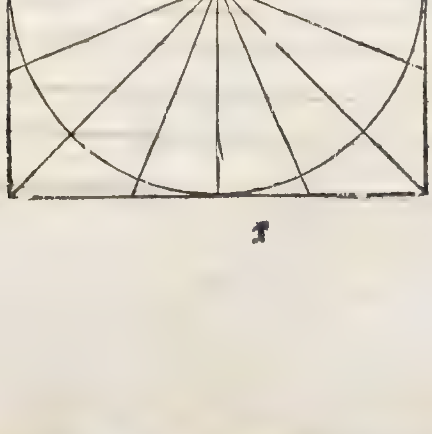
VAn dees diverſche opganghen ben ick ſeker/datſe eensdeels verſtaen worden ſullen ſonder t'gheſchrifte ende byſonder den middelſten/welcken van twee ſijden opgaet/ alſoo ſal den bovenſten oock/midts dat
y ſoo wel uyten gronde opghetrocken is als alle d'ander/ ende is breedt ſes voeten/ghelijckmen dat inden
rondt recht onder die pleyne ſien ende tellen mach. De twee booghen onder den tweeden opgangh houden
lck eenen voet inder dicken, waer deur dat den afganck binnen vier voeten wijdt is / ende wordt oock uy-
en grondt ghetrocken ghelijck alle die andere. Den anderen opganck diemen deur die booghen ſiet, daer af
nercktmen ghenoech hoe dat hy ghemaeckt is. Alſoo iſt oock met die twee opganghen ter ſlincker ſijden/
vant vande voorſte trappen aende ruſtike deure / daer ſietmen ghenoech hoe datſe uyten grondt opghe-
rocken zijn/ende hebben boven t'eynden een pleyne om herwaerts nae den anderen opganck te comen/den
welcken oock uyten pavimente opghetrocken is ghelijck alle d'andere / te weten / elcken trap eenen halven
oet hooghe/ende eenen voet breedt inden terdt. Maer in ſoo cleyne dinghen iſt quaet te meten/maer is ge-
oech datmen de maniere hier deur ſien mach / ende alſment dan in't groote maeckt / ſoo ſalmen bevinden
at het wel comen ſal: Onder dees leſt ghenoemde trappen ſtaet oock een ronde deure/die is wijdt 5. voeten.
Op deſen grondt ende op dees trappen ſoude een goet ſchilder moghen travailleren om figuren in diverſche
manieren te ſetten/het ſy ſtaende ofte ſittende op de trappen / ende gheſtreckt op den grondt in't vercorten/
nde dat by deſer manieren. Men ſette de figueren daermen wilt metten voeten / ende men neme dan ſes al-
ulcke voeten oft quadren als daerſi opſtaen/ende dat ſal haer hooghde zijn, want dat is een gemeene mans
mate ende dit ſalmen voren ende achter / ende tot allen plaetſen obſerveren: Ende is die figuere op eenighe
trappen / ſoo neemt dan de mate van dien trap daerſe op ſtaet ende maecktſe twaelf trappen hooghe / dat
welcke oock ſes voeten zijn ſullen. Ende is de figuere legghende doet desghelijckx maer leyt ſy vercortende
op den grondt/ſoo ſuldy de lenghde aen de vercortende quadren nemen/etc.

VEelderley opganghen heb ick ghetoont / maer daer isser noch ander / die welcke / een die niet wel inde ghepasseerde gheinstrueert en is/sal luttel oft niet verstaen van dese twee die ick hier voorts betoonen wille. Ende den eersten sal eenen windel-trap in't vierkante sijn/ maer die desen vierkanten maken can/die sal den ronden oock wel connen maken/ want t'is al een dinck sonderlinghe als hy de reghlen vanden voorghetoonden ronden corporen ghebruyckt.

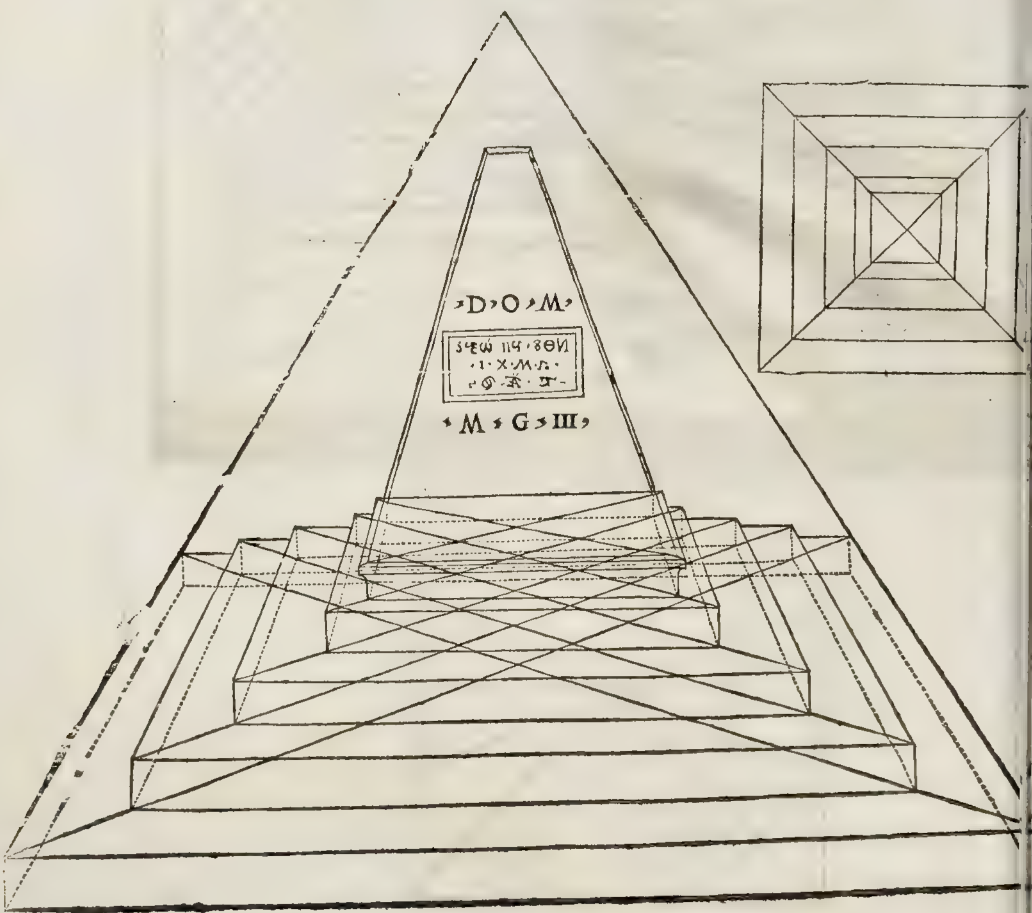
Die figuere P. is den grondt van desen windel-trap maer is veel minder dan den bovensten om de plaetse te winnen. Desen selven viercanten grondt salmen in't vercorten setten eenen halven voet hooghe/dat sal voor den eersten trap oft tert zijn. Daernae salmen voren op elck eynde eenen perpendicle rechten ende setten daer halve voetten oppe soo hooghe alsmen den opganck begeert. Desghelijcken perpendiculen salmen oock tusschen den middelt ende die hoecken setten/ daer nae salmen die termijnen vander rechter ende vander slincker sijden nae den orisont trecken/ die selve sullen u die perpendiculen welcke upten termijnen der trappen ghestelt sijn deursnijden / ende vander hoochden dat die twee hoeck-perpendiclen zijn ende oock metter selver maten/soo sal men die twee ander perpendiclen tusschen die hoecken ende den middelt stellen. Daer nae salmen op den middelsten termijn vanden grondt oock eene perpendicle setten/ ende deelen dien metten hal-ven voet diemen inden middelsten perpendikel ter sijden vindt. Voorts salmen upt desen perpen-dicle des centers teghen den naesten perpendicle beneden ter slincker handt / met twee linien den eersten trap formeren. Den tweeden trap salmen oock upten perpendicle des centers inden vol-ghenden hoeck sluyten. Daer nae salmen upt dien hoecke een linie nae den orisont trecken / die welcke sal tegen den tweeden perpendicle den termijn maken vanden derden trappe/den welcken datmen oock nae de voorseyde reghle boven sluyten sal. Wt dien hoeck van den trap salmen oock een orisontale trecken/die sal den termijn raken vanden vierden graet/den welcken oock gesloten zijnde / soo salmen dien hoeck oock op den orisont leyden / ende die sal den termijn vanden vijften trap vinden. Nae dat dien trap oock met linien ghesloten is/soo salmen den hoeck nae den orison trecken: de welcke linie sal den termijn vanden sesten hoeck vinden teghen den achtersten perpen-dicle: Ende dien met linien oock ghesloten zijnde / soo salmen upt dien selven hoecke een paralel trecken tot den termijn vanden sevensten graet oft trap ende niet na den orisont/mits dat het te ander sijde vanden viercanten grondt is. Aldus dan soudemen voorts rontsomme moghen wer-ken van trappe te trappe/achtervolghende altijdts dees reghle/ die welcke u niet faelgeren en sal

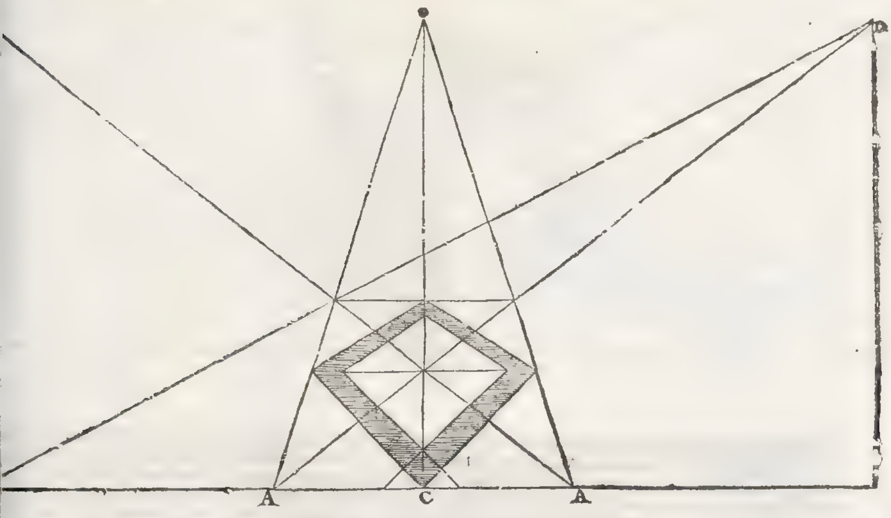

.P.

Vander Perspectiven

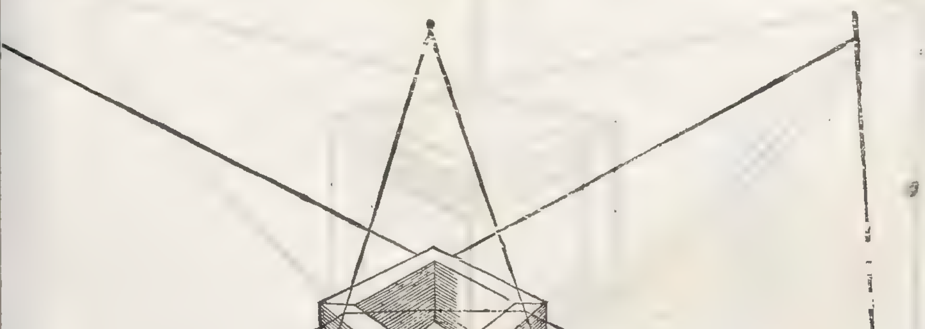
Op dat ick niet eenighe manieren van opganghen achter en late / ende aldermeest die dickwils te pas
comen/soo heb ick noch desen willen maecken daermen van alle sijden opclimt/ waer af dat den gron
boven ter rechter handt staet/ hoewel in't cleyne. Ende desen opganck salmen aldus maecken: Ten eerst
salmen een viercant vercortende corpus van eenen halven voet hooghe maecken/ Op dit platte sullen
diagonen ghetrocken worden / ende vanden hoeck innewaerts sal op elcke syde eenen voet breedt ghelat
worden/ende die termijnen daer af nae den orisont gheleyt / soo sullen u op die diagonalen de hoecken va
den tweeden den trap wijsen. Nu en behoef ick u niet te schrijven hoe dat ghy die minderende hoochde va
den tweeden trap vinden sult/ den welcken dan met paralellen ende orisontalen rontomme ghesloten zijnd
soo salmen op die tweede pleyne oock twee diagonen trecken / de welcke dat u (midts doende ghelijck vo
seyt is)den derden trap wijsen sullen: den welcken oock met linien ghesloten zijnde/soo suldy den vierden e
de oock den vijften met derghelijcke reghelen vinden ende formeren connen. Dees Piramide is daer u
fantasien op gheset om t'velt te vullen: Oock en derf ick niet segghen waer toe dat dees trappen dien
sullen/want ten minsten d'een helft vindtmen ghenoech in't werck / te weten / voor poorten van palayse
van kercken ende ander groote woonighen / daer toe opganghen van altaren. Men mach deur desen we
die ronde opgangen oock maken/ja ooc van ses oft acht hoecken/ gelijck dat by haren formen ghetoont i

Ek hadde den studiosen van desen mijnen arbeydt belooft/so veel in perspectiven t'instrueren/dat hy zijn concepten van eenighe edificien soude moghen in perspectiven betoonen/meynende daer af eenighe simpel manieren te setten/ gelijck zijn soude/eenen enckelen oft dobbelen grondt te formeren om daer eenich corpus op te rechten / ende meynde ier mede voldaen hebben. Maer vallende van d'een werck in't ander/ soo ben ick in een pelagus ghecomen / dat by iontueren te diep is voor mijn crachten/ende dat heboen die begheerten ghedaen van eenen die mi te gebieden heeft. nde daerom/nu als ick meynde hier een eynde te maecken van desen boecke / soo begin ick weder van een swaerder aterie te tracteren/de welcke reghel datmen buyten t'vierkant noemt/al ist nochtans datse also wel nae den orisont getoghen worden als nae de distantien/ghelijckmen in dees navolghende figure sien mach/de welcke een recht ver= rtende vierkant betoont/inhoudende een ander vierkant dat welckmen deur die distantien oock formeren can sonder isont/doch soudemen moeten de syden vanden vierkant op de base noch eens so wydt setten. Ende ghelijckmen twee gelijcke syden van dese vierkante overhoeck siet/alsoo zijn de twee distantien oock ghelijck ghetekent met D. Item o vele alsmen wilt dat dit vierkant meer vercorten sal/alsoo veel salmen die distantien vorder vande orisont trecken/ de soo veel alsmen wilt dat de fasen oft boorden vanden vierkante breedt zijn / soo veel breedden moetmen op de ba= tusschen C. A. tweemael teeckenen. Alle die termijnen van desen vierkante over hoeckx staende/gaen alle nae de di= ntien/ende gheene nae den orisont dan alleenlijck dat vierkant daer inne ghesetis.

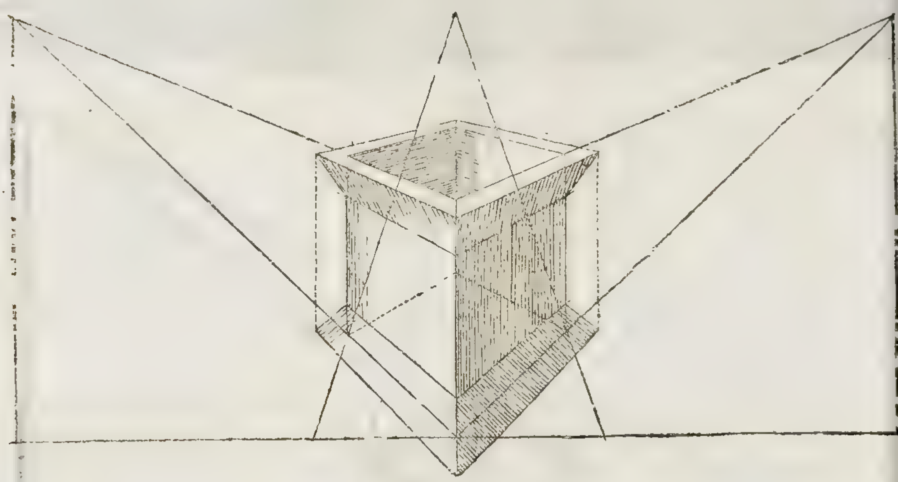

Nu ick ghetoont heb hoe datmen een superficie overhoeck oft buyten t'vierkant doen vercorten soude / so wil ick hier die manière toonen om zijn corpus vander selver grootten upt te heffen / oock met den selven orisont ende de selve distantien / het welcke corpus binnen hol is / ende men macht soo hooghe heffen alsmen wilt/maer ick hebt met wille wat neder gelaten om datmen den gront sien soude. Ende upt dees figure mach= n begrijpen tot hoe veel dinghen datse soude moghen dienen: oock salse meer oft min dienen/nae dat een mensche meer oft min indicien heeft. En= die sal ghenoech syn voor dees vierkante ghelijckghe dinghen/anders dan dat ick hier voorts toonen wille hoe datmense met cornicen maken soude.

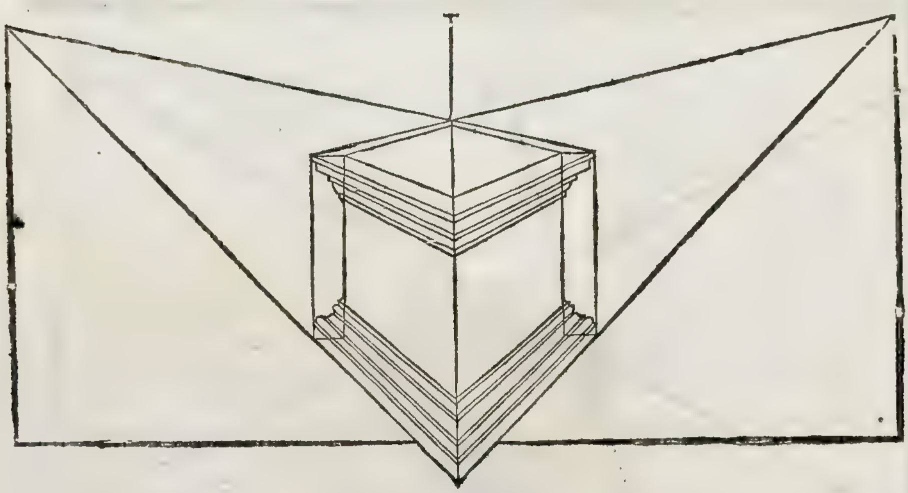

Van der Perſpectiven.

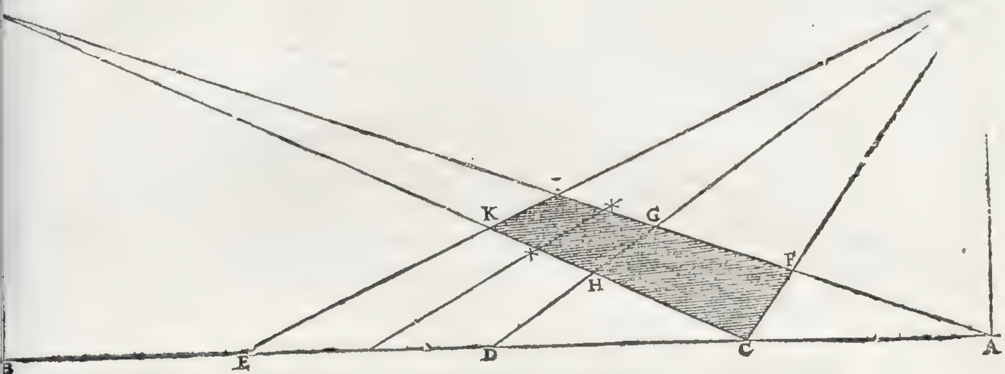
DEes teghenwoordighe figuere is oock metten voorghetoonden orisont ende met de ſelve diſtantien gheformeert gelijck die voorgaende/ anders dan datſe een weynich neerder ſtaen. Om dit corpus van boven ende beneden te lijſten/ſoo ſalmen die groote vande lijſt bedencken/ ende de ſelve groote tegen dat corpus boven ende beneden treecken: daer nae ſalmen de lijſten boven haer behoorlijcke projectuere gheven/ende van dien hoecken ſalmen perpendiculen laten vallen tot op den hoeck beneden/waer deur dat ghy de projectueren van baſe ende Cima hebben ſult / de welcke nae de diſtantien ende niet nae den orisont ghetoghen worden. Nu ſiedy hoe dat haer die cornicementen ſchicken buyten om dat viercant corpus / hoewel dat dit alleene voor cornicen ſonder leden is/om t'verſtant van dien niet te verduyſteren / want hier nae ſal ick in't byſonder vanden leden tracteren.

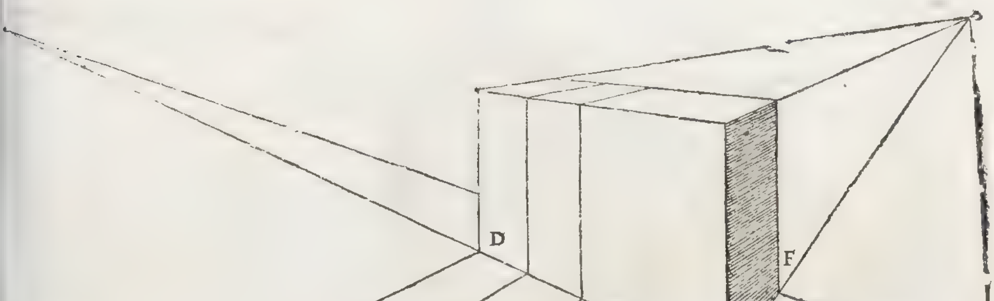
HIer voren is ghesept vanden cornicen ſonder leden die deſen ghelijbighen quadren dienen ſouden ende
was wel van noode daer eenighe termijnen af te gheven. Nu worden hier in figueren de voorſeyde cor-
nicen met haren leden ghetoont/ de welcke datmen oock op ander manieren mach nae den wille vanden Ar-
chitect / om die te minderen ende te meerderen ghelijck by ander cornicementen gheſeyt is / uſerende noch-
tans een ſeker diſcretie ende goede juditie om alſulcke leden te verkieſen die der ooghen moghen bevallijck
zijn. Want daer zijn ſomtijdts cornicen die ſoo verre overſtecken/datmen daer onder niet ſien en ſoude vande
reſten/daerom zijn in ſulcken gheval die leden daer nae te ordineren/ alſo datſe de ooghen moghen bevallen.

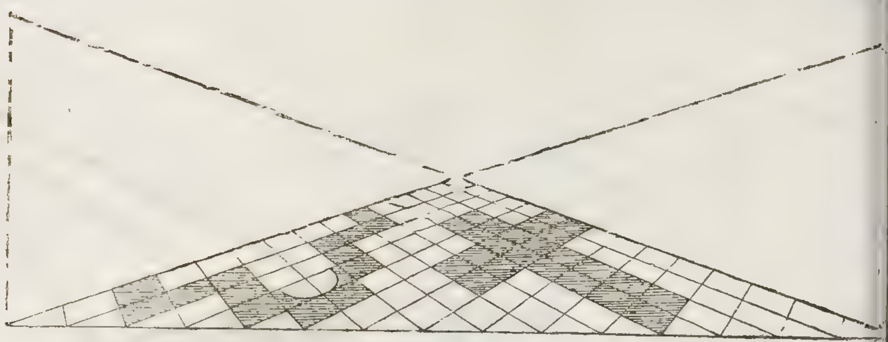
Die vier voorghetoonde figueren hebben die distantien ghelijckelijcken wijdt vanden orisont/te weten/ soo veel op d'een sijde als op d ander: maer de figure hier onder is op een maniere ghemaeckt/alsoo dat e orisonten dienen voor distantie ende orisont. Om dit te verstaen beghint aldus: Ten eersten worde die ase A. B. ghemaeckt/ende worde in vier ghelijcke deelen gheset als C. D. E. die linien C. D. worden ter echter handt nae den orisont ghetrocken: ende die linien A. C. worden ter slincker handt nae den orisont hetrocken/de welcke sullen een perfect vercortende viercant formeren/ welcke viercant datmen meer van 'een sijde dan van d'ander siet. De vier hoecken van dese viercante overhoeckx zijn/ F. G. H. C. ende wildy it viercant verlinghen van noch een helft/soo suldy de base D. E. in tween deelen/ende dien termijn nae den risont ghetrocken ter rechter sijden/ daer suldy u half viercant vinden gheteeckent met twee sterrekens. Maer wildy't noch een half viercant verlenghen/ soo treckt eenen termijn E. oock totten rechten orisont/ ie linie sal u aen J. K dat ander halve viercant wijsen/ alsoo dat dees superfitie van twee perfecte vier= anten zijn sal. Ende dit sal den ingenieusen Architect tot veel dingen dienen die ick niet en verhale om cort e maecken.

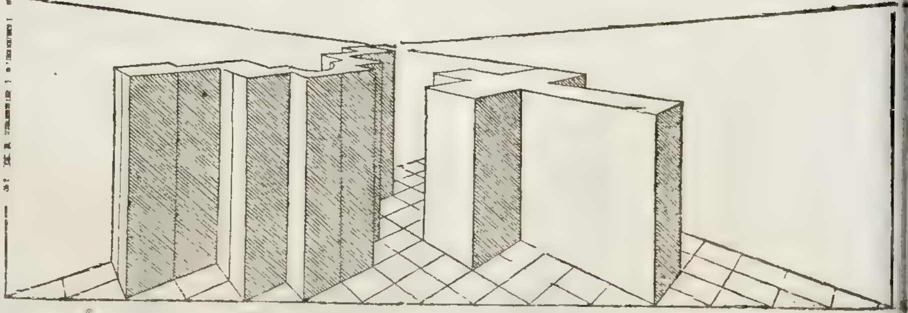
Dit corpus hier onder gheteeckent / is uyt de ghepasseerde superfitie ghehreven / ende is metten selven orisonten ghemaeckt / dat welcke corpus houdt oock twee quadren inder lenghden ende een quadraet inder hoochden/ want die linie C. D. is in perpendicle op den benedensten hoeck gheset / daer dat die ander superficie boven op gheset wordt. Aldus dan is dit corpus van twee viercanten / ick meyne twee viercan= ten lanck/ende een viercant breedt ende hooch. Ende dit corpus ghelijck ick voren gheseyt hebbe sal tot veel dinghen dienen. Maer wildy noch meer cuben inder lenghden hebben/ soo verlenght de base in soo veel dee= len meer/ende ghy sult altijdts de waerheyt hier af vinden. Wildy desghelijckx oock dit corpus lijsten/soo suldy die voorghetoonde reghelen volghen.

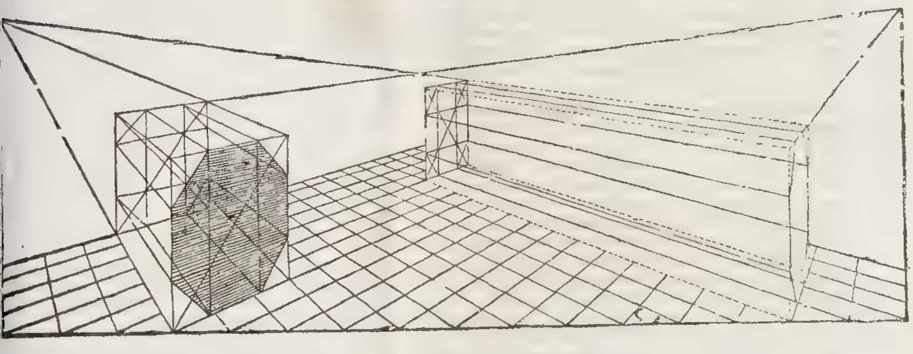
MAer wiltmen diversche dinghen op eenen grondt formeren/soo sal't goet sijn datmen eerst een paviment maecke/ghelijckmen hier onder betoont siet/ende daer op deur die quadren gaen formeren eenich dinck datmen wilt. Ende hoe dat die quadren minder sijn ende in meerder ghetal/ hoe datmen daer alle dinghen ghemackelijcker op maecken sal. Dat cruyce op desen grondt ghemaeckt/ is alleenlijck om u den wech ende den toeganck te openen: maer van sulcker formen mochtmen een Christen moderne kercke maecken. D'ander forme daer besijden betoont een stuck fundaments van een edificie:maer alle dees dinghen machmen daerna in groo ter formen maecken ende oock vercieren/somtijdts die orisonten versettende op datment meer up ter sijden sien mach/nochtans dat de orisonten altijdts van eender hooghde staende blijven.

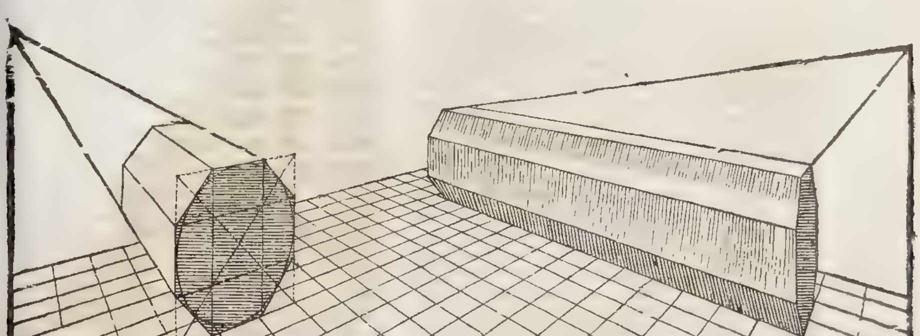
VVT dese voorghetoonde superficien heb ick noch dees corporen willen heffen/ om te betoonen hoe dat die selve orisonten daer inne wercken/ soo wel boven als beneden alsoo ghy bevinden sult metter experientien. Ende inder waerheydt dese wercken diemen overhoeckx siet/souden wel eenen boeck alleen behoeven/maer alsoo ick ghesept hebbe soo was mijn meyninghe drij oft vier figueren daer af te maken/ doch sal icker tot tienen toe maken latende den student oock wat arbeyden vanden welcken dat ick seker ben. Indien dat hy meer ooghen ende meer patientien heeft dan ick/ dat hy veel dinghen vinden sal daer ick niet af en schrijve oft in figueren en sette.

OP dees pavimenten overhoecx/gelijc geſept/iſmachmen formeren datmen wilt/maer in dit paveytſel hier onder/ſietmen een colomme liggen van acht canten / de welcke dat drie quadren inder dickten beſlaet/ende inder lenghden veerthien. Deſen achthoeck is van noode upten viercante te trecken/gelijck op zijn plaetſe ghetoont is/ende dit vierccant ſiet men met puntkens ghemaeckt / ende daernae die termijnen vanden achthoeck met ſwarte linien ghetrocken . Maer midts datmen deſen achthoeck al te ſeer van op de ſijde ſiet/om ghemackelijck upten viercante te maecken / ſoo heb ick daer bevonden noch een ander ſtuck ghemaeckt/dat welcke midts dattet naerder zijn orizont comt/ ſoo veel meer van voren ghesien wordt van d andere/ hoewel dat het niet ſoo langh en is / maer van der helft van d andere / ghelijckmen dat inden grondt ſien ende tellen mach . Ende waert dat dees achthoeckighe figuere noch naerder onder den orizont ſtonde / ſoo ſoudeſe noch veel bat van voren ghesien worden/ nochtans en ſoudeſe nimmermeer gheheel van voren comen/midts datſe buytent vierccant ende overhoeckx ſtaet.

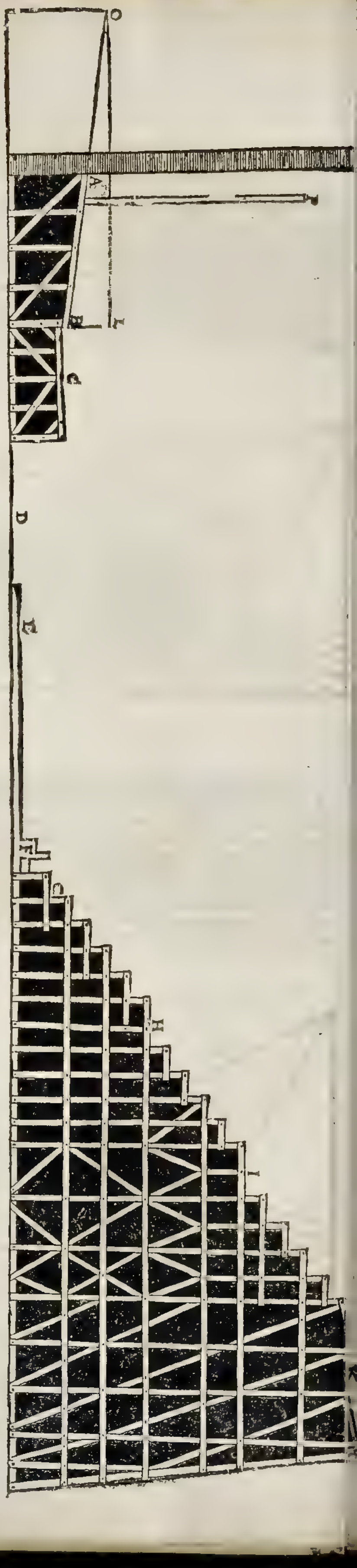

DEes colommen zijn de ſelve die voorghetoont zijn / maer die andere waren deurſchijnich ende deſe zijn maſſijf/waer upt dat die cloecke Architect diverſche dingen vinden ſal/exercerende hem in deſen wech/ hoewel datter noch ander weghen zijn / ghelijck Albert Durer ghetoont heeft deur traem te ſien met een draet . Noch iſſer een ander maniere diemen upten platten formen treckt / ende is den alder ſekerſten wech/ maer ſeer moeyelijck om beſchrijven waeromme dat ick dees maniere voor my ghenomen hebbe als de lichſte om betoonen. Ende en hadt ickx niet ghelaten om ander dinghen van meerder importantien te voorderen/ick ſoude diverſche corporen ende huyſinghen op dees maniere ghetrocken hebben / maer om dat ick oock wat tracteren wille vanden Scenen ende t'bereytſel van Comedien ende Traghedien/diemen in onſen tijden coſtumeert ende aldermeeſt in Italien/ſoo ſal ick een eynde van deſen vierccanten overhoeckx maken/ latende ghelijck gheſept is/eenen anderen oock wat ſoecken ende voorts bringhen.

Vander Perſpectiven

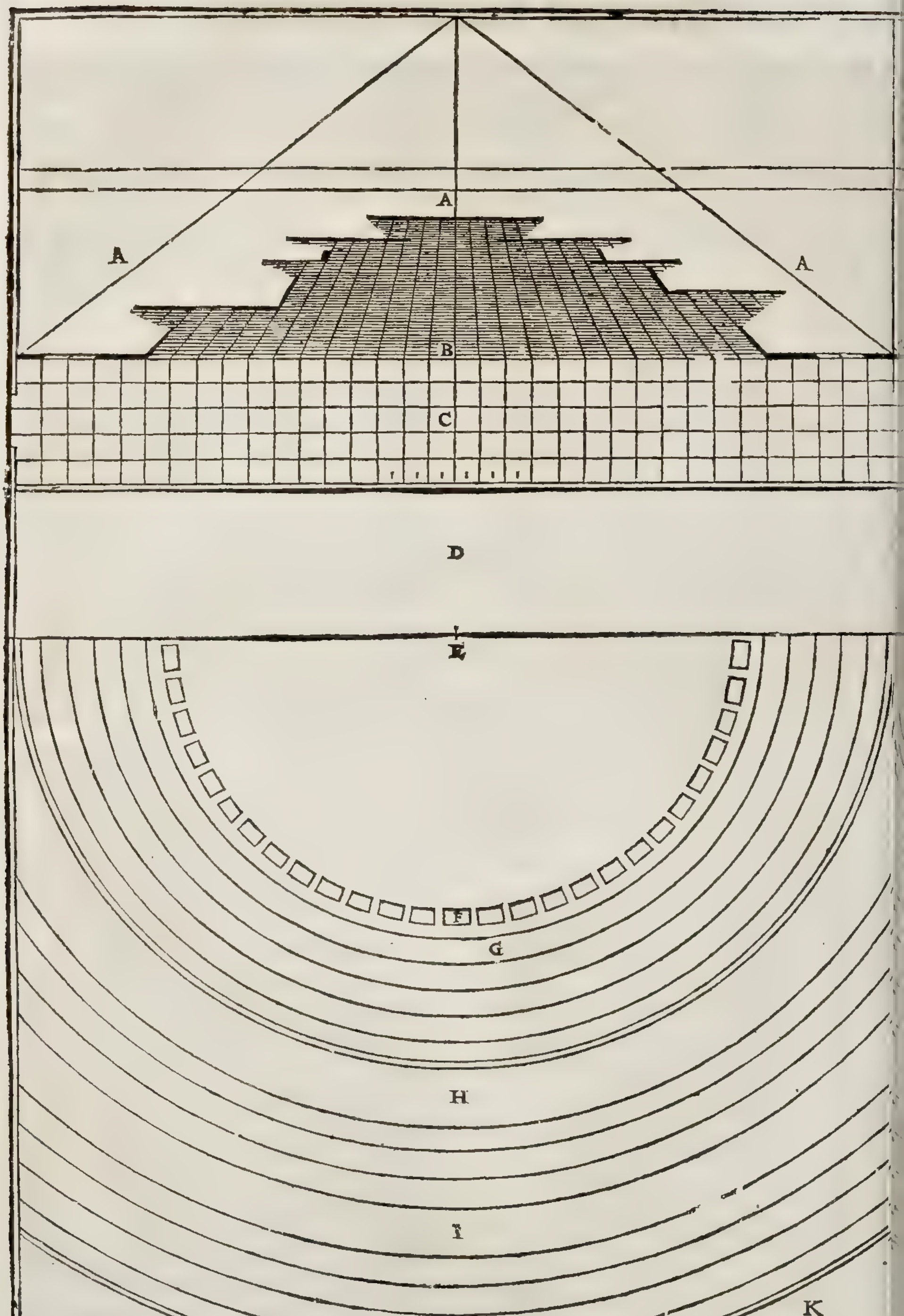
OM dat ick hier voorts tracteren wille vanden Theatren ende vandē Scenen daer toe dienende / ghelijckmen die nu in onſen tijden ghebruyckt. In welcke Scenen dat het ſeer ſwaer zijn ſal te begrijpen waer ende hoe datmen den orizont daer in behoort te ſetten / mits dattet een ander maniere is dan vanden ghepaſſeerden reglen. Daerom heb ick voor d'eerſte dit profil willen maecken / op dat den gront deur die profil d'een metten anderen te bat verſtaen ſouden moghen worden: nochtans waert wel behoorlijck eerſt op den gront te ſtuderen / ende indien datment inden grondt niet al begrijpen en coſte/ſo ſoudemen totten profile comen om beter beſcheet te ſien. Ten eerſten dan ſal ick aenden ſolder voren beginnen/ den welcken ſal gelijcx der oogen/ vander eerden verheven ſtāe/ende hy ſal plat/dats te ſeggen op den waterpas gemaect zijn geteeckent met C. Ende den ſolder van B. totter A. ſal onder de ſelve A. verheven ſtaen een neghenſte deel zijnder lenghden. Ende dat opſtaende achter die ſtellagie met een M. boven geteeckent dat is den muer vander ſalen oft yet anders / daer deſe Scene tegen gemaect worden ſal. 'Tghene dat daer een weynich vandē muer indē perpendicel ſtaet getekent met P. dat ſal dē want oft dat ſchutſel achter vander Scenen zijn/om tuſſchē dat ende den muer deur te gaen. Den termijn O. dat is den orizont. Die linie metten punthens comende dweers op den waterpas van L. tot O. daer die ſelve teghen dat ſchutſel P. ſtoot daer ſalmen den orizont ſetten om alleen voor dat ſchutſel te dienen. Ende voorwaerts comende na de L. ſo ſal dees linie altijts den orizont zijn / voor alle die ortographien vanden huyſingē die voorwaerts uyt ſtaen ſullen. Maer die Scenographien oft verortende ſijden vanden huyſingen / die ſullen haren orizont voorder achterwaerts hebben ſtaende tot aende O. Ende t'is wel reden dat die huyſinghen welcke in effect twee ſijden hebben (gelijc deſe moeten getimmert wordē datſe ten twee ſijden uytſien) dat die oock twee orizontalen hebben/dit is nu aengaende den profil vander Scenen Maer die plaetſe diemen Proſcentie noemt is die/ welcke metter D. geteeckent is. Ende dat deel E. heetmen Orcheſtra/ ende is eenen halven voet verheven vander aerden. Daermen de F. geteeckent ſiet/dat zijn de ſitplaetſen vanden edelſten mannen. Ende die eerſte graden geteeckent G. ſullen voor die edelſte vrouwen zijn/ ende climmende voorts opwaerts / daer ſullen altijts minder van afcomſte ſittē. Die breeder plaetſe geteeckent met H. is eenen ganc. Deſgelijcx is ooc de plaetſe J. Tuſſchen die H. ende die J. ſullen die ſonderlinge edelmannen ſitten. Ende vander L. opwaerts ſullen die minder edelmannen ſitten. Maer die groote ſpatie geteeckent met K. ſal voor de ghemeen officiers ende ander ghemeente zijn / welcke plaetſe datmen meerder ende minder maken ſal nae dat de ſale oft ander plaetſe lanc is. Ēn dat theatre met die Scene die ick in Vincente gemaeckt hebbe/ waren bycans op dees maniere. Ēn vanden eenen hoec oft horen des theaters tot den anderen/waren tachtentich voeten/want dit was gemaeckt/op een plaetſe daer ic ruymten genoech had/maer die Scene en was ſo breet niet / mits datſe aen een loge gevoecht was. Dat geraemte vander ſtellagien was in een gevoecht/gelijcmē in dees figuere ſien mach. Ende met dat dit theatre in een open plaetſe ſtondt daert gheenen muer en hadde/ daerment aen hadde mogen vaſt maken ſo woud ict achter inde circumferentie wat ſtekende maecken tot meerder vaſtheyt ende ſterckten.

Tractaet vander Scenen.

ONder alle dingen die van menschen handen ghemaeckt moghen worden/ om met verwonderinge t'aenschouwen ende der oogen ende den geeste te contenterene / dat is nae mijn duncken die toerustinghe van eender Scenen als mense gaet ontdecken/daermen op een cleyne plaetse sien mach/gemaect deur timmeringe ende const van perspectiven groote palaysen/groote Templen ende diversche huysingen / so van by als van verre/ruyme plaetsen met huysingen beset/lange straten gecruyst met ander wegen/ Archen triumphal/ alderhoochste colommen/ Piramiden/ Obelisken/ ende duysentderleye schoone dinghen / verciert met ontellijcken lichten/ groote/ middelbare ende cleyne/ nae dat het gelegen is/de welcke so constelijck geordineert zijn / datse veelderleye alderclaerste gesteenten representeren/ghelijck Diamanten/Robinen/ Saphiren/ Smaragden/ Jacinten/ ende dergelycke dingen. Daer sietmen die claerlichtende mane met haren hoornen allenexkens opgaen/ende alreede ggeclommen eer dat het die sienders gewaer worden oft sien climmen hebben. In sommige ander Scenen sietmen den opganc vanden sonnen met haren omganc/ende int voleynden vanden comedien soo sietmense ondergaen met sulcker conste/dat veel aensienders van sulcke dingen verbaest zijn. Alsment ooc behoeft/so sietmen deur const eenigen Godt vanden Hemel dalen: men siet oock sommighe Cometen ende sommige sterren schieten deur de lucht/men siet ooc daerna op de Scene comen diversche personagen seer rijckelijck geciert met diversche leureyen ende vremde soorten van cledingen / so voor morischen als musike. Somtyts sietmen vremde goedierten/daer kinderen ende mans binnen zijn/hoppelende springhende ende loopende so wel nae den aert vande beesten/dattet niet en is sonder verwonderen vanden aensienders / welcke dingen altsamen so bevallijck zijn in d'ooge/datmen niet schoonders en soude connen bedencken van materiale dingen met handen gemaect. Maer mits dat wy nu in een ander maniere van perspectiven gecomen zyn/ so willē wy daer wat breeder af tracteren. Dees tegenwoordige perspective daer wy af spreken sullen/ al ist datse diversch is vandē reglen die voor getoont zijn/mits dat de voorsz gheimagineert zijn op eenen platten muer/ eñ dees andere regle om datse materiael is en verheven/so ist wel redene datmen daer eenen anderen wech inne houde duer gemeen usancie so maectmen ten eersten eenen solder/die ten minsten also hooghe vanden eerden is als ooghe vanden mensche te weten in't voorste deel getekent met C. Maer d'ander deel achterwaerts daer de huysingen opstaen/maecktmen achter tegen de muer een negenste deel verheven/te weten/datmen de pleyne in negenē deele/ende achter tegen den muer den soldere een van dien deelen hooger legge dan voren aende B. ende moet wel effen ende sterc zijn ter causen vande morisdansers. Dit hangen van desen solder heb ick seer geriefl ijck bevonden met der experientien/ want in Vicencen (dwelc een pompeuse ende rijcke stadt is onder die ander van Italien) daer maectick een Theatre ende Scene van houte/ also ick meyne datter binnen onsen tijden geen grooter gemaeckt en is/om den wonderlijcke vertoningen die daer gebuerden/gelyck van wagenen/elephanten ende ander moriskén: daer ordineerde ic dat voor de hangende Scene eenen solder op't waterpas liggen soude/den welcken soldre dat 12. voet breet ende tsestich voet lanc was na vermogen vander plaetsen/daer vandt ic sulcke dingen seer geriefl ijc ende toonbaer. Desen voorstē soldre mits dat hy recht was/ so en moeste zijn pavement den orisont niet obedieren/ maer zijn quadren waren t'allen sijden recht winclich/ maer van aen't beginsel des climmenden solders B. so gingen alle de quadren na den uptersten orisont O. de welcke mits haer behoorlijcke distantie vercorteden seer wel. Ende om dat sommige den orisont van deser Sciographien geset hebben tegen den want rechts boven op den solder/ waer duere dattet schijnt dat de huysinghen al in een loopen / soo heb ick my bedacht metten orisont voor der duere te gane/ dat welcke my alsdoen soo wel bevallen heeft/ dat ick in sulcken wercken altijts desen wech gehouden hebbe / ende also raed ick oor den genen die behagen in sulcken const hebben/ datse desen wech houden voor den besten/ gelijc ic in dees naevolghende figure betoonen sal/ende oock ghesept hebbe by dat profil vanden Theatre ende vander Scenen.

Ende om dat die toereydinge der comedien van drie manierē zijn/ te weten/ die comica/ die tragica ende die satirica/ so sal ick nu tracteren vande comica/ vande welcke dat de huysingen na den gemenen man moeten gemaeckt worden/ welcke dingen datmen meestendeel onder dac maect/ in eenige sale die t'eynden een camer heeft tot gerief vanden personagien/ ende derwaerts ist datmen den soldre vanden Scenen maeckt gelijck gesept is ende betoont in't profil. Ten eersten so is dat deel C. den platten solder ende laet ons nemen dat elck quadraet twee voeten houde op elcke syde/ desgelyck sullen die vanden hangende solder voor aende base oock twee voet breet zijn ende is getekent met B. Ende gelijc ic voorgesept heb/ so en is myn meyninge niet/ dat ic den orisont hier af tegē t'schutsel achter inde Scene setten wille/ maer so vele als vanden beginsel des paviments B. totten muer is, so verre wil ic datmen achter deur den muer oock passere/ ende also sullen alle de huysingen ende ander dingen liefl ijcker comen in't vercorten Ende alsmen deur die bequame distantie alle die quadren na den orisont getrocken sijnde vercort heeft, so salmen de huysingen daer op rechten vercortende metten quadersteenen/ de welcke huysingen zijn de grove linien op den gront getekent / so wel voor d'opstaende als voor t'vercorten. Ende alsulcke huysingen heb ick altijts gemaeckt van sparren ende latten, daer heb ick voorts lijnwaet overgetrocken/ makende daerinne dueren ende vensters, van voren ende int vercorten na de occasien. Ooc heb ic sommige dingen voren van halven taillen gemaect van houte / dwelcke der schilderien seer beholpen heeft om d'leven te gelijcken. Alle die spatien van aende wandē totten muer getekent A. sullē voor de personagien zijn/ daer toe moet den achtersten want inde middelt ten minsten twee voet vanden muer staen/ op dat de personagen ongesien van d'een syde in d'ander gaen. Daer na so salmen eenē termijn oprechten aent beginsel vandē paviment B dat sal den punct L. zijn. Ende van daer tot aenden orisont worde een linie getrockē die int profil met puncten getekent is. die sal van gelijcker hoochden zijn/ ende daer die selve den achtersten want raect vandē Scenen/ daer sal den orisont van dien want staen/ ende dien orisont en sal maer voor dien want allene dienen. Maer spantmē een coorde oft yet anders van daer tot aenden termijn L so machmen eenē draet daer aen vestigen om dien voorwaerts ende achterwaerts te schuyven/ om den selven upten onberoerlijcken orisont/ in alle de ortografie oft de huysingen van voren te besighen. Maer den orisont die duer den muer gaet/ sal tot alle die vercortende syden vandē huysingē dienen. Eñ om dat men den muer soude moeten breken alsmen desen orisont int groote soude willen gebruycken dat welcke niet geschien en mach/ so heb ic altijts een cleyn modelle van houte ende papier gemaect juyst op zyn mate / ende daer nae upt de selve modelle van stucke te stucke int groote overgeset. Maer dees lesse sal den sommigen swaer vallen om te verstane/ diesniettemin/ so sal van noode zijn te arbeyden in modellen ende experientien te maken/ ende studerende salmen den wech vinden/ ende om dat men lutter salen vint hoe groot datse ooc zijn / daermen Theatren in maken can dan seer gedwongen/ so heb ic nochtans om de Antieken te volgen na mijn vermogen/ alsulcken deelē van desen Theatren willen maken/ als in een sale souden mogen staen. Daeromme sal dat deel D. voor de proscenie dienen/ ende die circulare plaetse getekent met E. sal de Orchestra zijn: rontsomme dees Orchestre zijn de plaetsen om d'alder edelste te sitten getekent met F. Die eerste graden getekent met G. zijn voor de edelste vrouwen op te sittene. De plaetse H. is een strate/ also is ooc dat deel I. Te midden tusschen dees graden zijn trapkens om gemackelijcker op te climmen. De plaetsen getekent met K. salmē achterwaert so groot maken als de sale verdragen mach: ende is wat hangende gemaeckt op dat de menichte d'een over d'ander soude moghen sien.

A
A
A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
K

AEngaende die dispositie vanden Theatre ende vander Scenen / te weten vanden gront / is genoech getracteert/
nu wel ic vande Scene in perspectiven bysonder spreken/ende om dat gelijc geseyt is/de Scenen van drie soorten
gemaect worden/dat is Comica/om Comedien te spelen:de Tragica/om die Tragedien:ende de Satirica/om de sacy=
en. So sal dees eerste Comica zijn/vande welcke dat de huysingen slecht zijn willen gelijc voor borgers/maer voor al
datter geen bordeelken en gebreke/ende een hostelrye/ende een kercke:sulcken dingen zijn daer in van noode. Om dees
huysingen op den gront te rechten/daer is voren genoech af geseyt/en ooc hoe datmen metten orisont leven sal/niette=
nin/op datmen te bat geinstrueert sy/aengaende de formen van sulckē huysingē/so heb ic hier willen een figure daer
af toonen tot verlichtinge vanden genen die in sulcke dingen genuechte nemen/maer mits dat dees figure so cleyn is/
so en heb ic alle die maten niet connen observeren/dan dat ic meer op de inventie geacht hebbe/op datmen daer uyt lee=
re huysingen verkiesen die int werc wel staen gelijc soude zijn een deurluchtige galerie oft loge daermen noch een an=
der huysinge duersage. Die overstekingē comen seer wel inde vercortende syden/desgelijcx eenige cornicen uytgesne=
den op d'eynden/ende verselschapt metten anderen geschilderden cornicen staen ooc seer wel int werc. Also doen ooc de
huysingē die op de syde groot oversteken hebben gelijc de herberge vanden mannen: ende boven alle dinc/so moetmen
verkiesen de cleynste huysen voren te setten op datmen boven de cleyne noch meer ander edificien sien mach, gelijcmen
boven thuyskken vande roffiane oft roppelersse siet/want settemen de grootste voren ende datse dan altyts minder den
so en soude die plaetse vanden Scenen niet so gelijckelijc gevult zijn: ende hoewel dat dees dingen alle op eenen dach
gemaeckt zijn van eender syden/dies niet te min mits dat men de menichte vanden lichte inden midden set/hangende
boven de Scene/so soudet beter staen datmen den dach vanden middelt name, ende alle de ronden ende quadren diemen
inde edificiē siet/dat zijn alle artificielle lichten van diverschen coloren duerschijnende, vanden welcken dat ic de ma=
niere om die te maken int leste van desen boecke setten sal. De venstren die van voren staen/sal groot zijn datmense van
gelase ofte papiere make/met licht daer achtere. Maer soud' ick hier schrijven t'gene dat ic weet daer toe te dienene/
tsoude veel te lanck vallen / daerom laet ick dat in't verstant vande ghene die hem daer in oeffenen willen.

Vander Perſpectiven

DE huyſinghen van de Tragica/moeten gemaeckt zijn vooꝛ groote perſonagien / om dat die accidenten van am
reuſheyt ende vꝛeemde avontueren/wꝛeede doodinghen (nae datmen inde anticke ende moderne tragedien lee
zijn altoos ghebuert in huyſen van grooten Heeren/Hertogen oft Pꝛincen/ommers van Coninghen. Daeromme e
ſalmen in ſulcken toeruſtinghe gheen huyſen maecken dan vooꝛ heerſchappen / ghelijck hier ghetoont woꝛdt in dee
figure inde welcke midts datſe ſoo cleyne is/en heb ick gheen Coninckliycke palaiſen connen maecken/maer t'ſal d
Archiect ghenoech zijn dat hy de maniere ſiet waer uyt dat hy hem nae de plaetſe ſal connen behelpen / ende ghelij
ick byde Comica gheſeyt hebbe/ dat hy altijdts ſoecke d'ooghe vanden aenſienders te behaghene / ende hem niet
ontſie/een cleyne edificie vooꝛ een groote te ſettene om der vooꝛſeyder redenen wille. Ende om dat ic alle mijn Scen
op latten ende lijnwaet ghemaeckt hebbe/ſoo ſijnder nochtans ſomtijdts van noode eenighe verhevene dinghen v
houte te maeckene ghelijck die edificie ter ſlincker ſijden/vande welcke dat die pilaren op een (doch vercoꝛtende)
ſement ſtaen / met ſommighe trappen al met lijnwaet becleedt / ende de coꝛnicen uytſpꝛinghende / aldus ſalmen de
oꝛdine volghen totter boꝛſweringhe toe . Maer om der galerijen plaetſe te ghevene / ſoo ſalmen dien andere verc
tenden doeck wat achterwaerts ſetten / ende maecken hem boven een coꝛnice alſoomen ſiet / t'ghene dan dat ick v
deſer edificien gheſeyt hebbe/ſalmen van alle den anderen verſtaen/maer inde edificien die verre achterwaerts ſtae
ſal die goede ſchilderie alleene voldoen ſonder yet te verheffene : aengaende den artificialen lichten/ is byde Comi
gheſeyt. Alle t ghene datmen boven de dacken maeckt uytſtekende/gelijck ſchouwen/ toꝛrens/ obiliſchen/ende and
beelden/ſalmen al op een dun bert maecken/rontſomme uytgheſneden ende wel ghecoloꝛeert/maer maecktmen eeni
platte beelden die moeten verre vander handt ſtaen / op datmenſe van op de ſijde niet en ſie. In deſe Scenen/hoe
dat ſommighe daer perſonagien in gheſchildert hebben ghelijckende d'leven / te weten op een galerie/ oft binnen e
derre oock een hondt/oft catte/oft ander dier/ſoo en ben ick van dien aviſe niet/ want het blijft te langhe ſtaende ſo
der rueren/maer maecktmen daer yet dat laghe en ſliepe/dat ſoud' ick paſſeren. Ooc machmen beelden/ hiſtoꝛien/o
fabulen dichten van merber oft ander materie op eenen wandt / maer om d'leven te repꝛeſenteren dat hem behooꝛt
rueren/daer ſal ick in't leſte noch wat af ſegghen hoe menſe maecken ſoude.

DE Satyrica/is om Satiren te representeren/inde welcke datmen begrijpt/oft meer beschimpt/alle de gene die een wilt oft onmanierlijck leven leyden/ende inde Anticke Satiren waren sy bycans metten vinger gewesen sonder respect/daer uyt datmen verstaen mach dat sulcken dinghen den boeren toeghelaten was/ die alle dinghen bot uyte segghen/ waeromme dat Vitruuius tracterende vande Scene/ wilt dat de selve met boomen/ rootsen/ berghen/ cruyden/ ende blommen ghציert zijn sullen/ oock met cleynen dorphuttekens/ ghelijckmen siet. Ende midts datmen in onsen tijden dese dinghen meest inden winter maeckt alsmen lutter groen boomen ende cruyden met blommen vindt/ so salmen mogen met consten dees dinghen van syden maken/de welcke meer ghepresen sullen worden dan de naturale/ ende ghelijckmen inde Scenen vande comica ofte tragica de huysinghe ende ander edificien van schilderien maeckt/ alsoo salmen oock in dese moghen boomen/ cruyden ende ander dinghen maecken. Ende hoe dat sulcken dinghen meer consten/hoese meer gheacht sullen worden/ want het zijn dinghen die grootmoedighe ende rycke Heeren behooren te doene die welcke vyandt vande vrechept zijn. Dit heb ick met mijn ooghen ghesien in sommige Scenen die van Jeronimo Genga geordineert waren duer beliefte van synen patroon Francisco Maria Hertoge van Vrbim/ daer ick sulcken liberaelheyts merckte inden Prince ende soo goeden judicie inden Architect/ daer toe soo goede schickinghe in t'ghene dat daer ghespeelt werdt/als ick opt van myner leven ghesien hadde. Och Godt wat magnificentie was daer te siene van soo veel boomen ende vruchten/soo veel cruyden ende diversche blommen alle van fyn syde ghemaeckt van diversche coloren. Die watercanten ende rootsen ghציert met kyckhoornen/slecken/ schiltpadden vorschen haghedissen slanghen ende ander ghedierten/troncken van corale perlenmoper/ende ander schelpen gheboocht tusschen de steenen met soo veel diversche schoone dinghen/dat soud ickse alle beschryven my soude tydt ghebreken. Ick en wil niet segghen vanden satyren/triumphen meermunnen diversche monstren/ende ander vremde dieren gemaeckt met sulcker const/ daer menschen in waren diese deden gaen ende tueren na de natuere ende t'wesen van dien gedierten. En deed ickt niet om de materie te corten/ick soude vanden costelijcke cleederen van sommighen herders segghen ghemaeckt van gouden laken ende van syden/costelijck ghevoedert met perswerck. Noch soud ick segghen van sommigen visschers/die welcke niet min rijckelijck van d'anderen waren/de netten ende vischroeden waren verguIt etc Noch soud ick van sommighe dorpmeyskens ende nimphen seggen welcker cleederen die avaritie verachteden/maer ick wille al dees dinghen inden verstande van den indüstrieusen Architecten laten/die welcke sullen alsulcke dinghen maken/als sy patroonen vinden die hem laten na haren sin wercken ende niet daer men soecht wat het costen sal.

Van Artificialen lichten vanden Scenen,

ICk heb inde tractaten vande Scenen belooft de maniere te gheven hoemen dees lichten maken soude duersch
nende van diversche coloren, daeromme dat ic eerst vande Hemelblauwe verwe seggen/ de welcke eenen Saph
ghelijckt ende noch veel schoonder. Neemt een stuck Salamoniac ende neemt een barbiers becken ofte diergh
lijcken/ende doet daer wat waters inne/als dan soo wrijft dit stuck soudts daerinne al ontstucken alsoo dat het al g
smolten sy/ doende daer altijdts water toe nae dat ghy wilt dat het licht oft doncker van verwen sy, dat gedaen zijn
de wildy't dan schoon ende claer hebben/soo distelleert duer eenen vilt in een ander vat / so hebdy een clare Hemelbla
we/vander welcker alleene dat ghy veelderleye blauwen maken mueght met watere. Wildy nu coluer van Amira
den maecken/soo doet in dat blauw water wat saffraen/nae dat ghy't hooghe oft licht hebben wilt/want ten is ge
noodt hier maten oft ghewichten af te setten, midts dat u die experientie sulcx wel leeren sal. Wildy coluer van R
bijnen maken/indien dat ghy zijt daermen rooden wijn vindt / so en behoefdy anders niet dan dien met water ble
te maecken soo verre alst noodt is/maer hebdy den wijn niet/ soo neemt bresil ghebroken/ende doet dat in eenen ke
waters met wat alluyns doet het sieden ẽn schuymet wel / daerna doettet duer den vilt passeren/ ende gebruyckt d
met water ende asyn. Wildy eenen Baleys conterfeyten/ dien suldy van rooden ende witten wijn onder een gemen
maken, maer den witten wijn alleene sal den Topas ende Crisolut ghelijcken. Die fonteyne oft ghemeen water du
den vilt ghepasseert/ sal den Diamant ghelijcken/maer om dit wel te doene/ salmen op een glas hoven moeten form
van puncten ende taflen doen maken, ende die met water vullẽ. Maer de maniere om dees dverschijnende coloren
hare plaetse te setten/sal dese zijn: men sal achter die geschilderde huysingen daer dees coloren in staen sullen/een de
ne berdt setten / uytghesneden inder manieren dat dees lichten uytghedeelt sullen worden / het sy rondt oft vierca
ruyt wijs / oft ey wijs / etc. ende achter dat selve sal een ander stercker berdt plat ghelegt worden/ om de flessch
ende ander fatsoenen van glasen met desen water op te stane/ de welcke datmen voeghen sal teghen die gaten geli
dat behoort/ommers datse wel vaste geset worden datse niet en vallen duer dat ghetummel van dansen oft springe
vanden moriskẽn. Daer nae salmen achter de glasen groote lampen setten/ op dat het licht altijt op eenen pas blij
ende waren de flesschen oft ander formen van glasen / op de sijde daer t'licht stonde / plat oft liever hol/soo soude
claerder schijnen /ende die coloren souden te duerluchtigher toonen/desghelijcx salmen oock metten gaten op de t
rortende sijde doen. Maer behoeftmen somtijts een groot licht dat meer toone dan d'andere so salmen daer een tor
se achter setten/ende achter die tortse een geschuert beckẽ / welcx reflexie oft weerschijn/sal de radien vander son
conterfeyten. Noch machmen ooc gelas van alle coloren voor sommige viercante/geruyte/ende ander formen set
met haren lichten daer achter. Maer alle dees lichten dienende totten coloren / en sullen de ghene niet zijn welck
Scene verlichten sullen/want men moet daer groote menichte van tortsen voor de Scene hanghen: men mach o
boven de Scene eenige candelaers met groote keersen setten/ende op de candelaers machmen eenige vasen met wa
setten/inde welcke datmen een stuck camphers doen sal / dat welcke brandende sal een schoon licht maecken ende
riecken. Somtijts soudet gheballen yet te moeten maecken/ dat soude schijnen te verbranden het sy wat het wille,
selve salmen wel netten metten besten gebranden wijn/ende dat met een keerse ontsteckende/ soo sal't geheel overbr
den ende nochtans onghequelt blijven. Ende hoewel datmen van desen vieren veel meer soude moghen seggen/so
ic nochtans voor dees tijt hier met ophouden/maer willen spreken van sommige dingẽ die den aensienders geno
lijck zijn. Terwijlen dan dat die Scene ledich is vande personagien/so sal de Architect bereet hebben eenige ordin
tien van figuren/van sulcker grootten als daerse te passeren hebben / ende die sullen van stijf papier ghemaeckt
rontsomme uytgesneden ende geschildert / betonende alsulcken bootsen alsmen begeert/ de welcke figuren rustem
len tegen een regle oft latte van houte dweers over die Scene daer eenige poorte oft duere oft strate gemaeckt st
ende daer laner sal yemant van achterduere oft huysinge/die figuren doen passerẽ, somtijts in formen van music
met instrumenten ende ooc gelijc sangers/waer toe datmen achter die Scene met instrumenten spelen ende singen
somtijts salmen eenen hoop knechten te voete/ende ander te peerde met trommelen pijpen ende trompetten doen
seren/de welcke met sachten geluyde van trommelen/pijpen/trompetten/ende onder geroep van achter gemaect h
den dat volck wacker ende wel te vreden. Ist datmen een planete oft ander dinck behoeft duer de lucht te doen pa
ren/so moet dat ooc op dick papier gemaect ende uytgesnedẽ worden/daer nae achter de Scene te weten, aende uy
ste huysingen vander Scenen/daer sal eenen yseren draet dweers overghetrocken zijn/ende met eenighe rinckx ki
daer duere/achter dat papier vast gemaect/de welcke planete oft ander dinck/sal vander ander sijden duer yeman
met eenen swarten draet suetkens getrocken worden/ maer het moet verre van't gesichte zijn/alsoo datmen den ee
noch den ander draet gesien en can. Somtijden salmen donder ende blixem behoeven/ dienende totten spele/soo ma
men den donder aldus maken: gemeenlijck maecktmen de Scenen (ghelijck geseyt is) aen d'eynde van een groote
daer ghemeenlijck eenen solder boven oft ontrent is / waer op datmen eenen grooten busloot sal doen rollen/om
donder te conterfeyten. Den blixem salmen aldus maken, daer sal yemant achter die Scene zijn in een hooghe pla
hebbende inde handt eenen doosken / waer af dat het decksel vol gaetkens zijn sal/ende inden middelt van dien sch
sal een bernende keerse staen/nu sal die met poeyer van vernis gevult zijn / ende werpende die hant metter doosen
waerts/so sal dat poeyer inde keerse vliegende den blixem genoech conterfeyten. Maer aengaende den strael oft
schieten vanden blixem/so salmen eenen yseren draet trecken over die Scene die neder dale/daer salmen een fuseye
doen/geciert met clater gout oft clinckende foelige somen dat verstaet / ende terwijlen datmen rommele metten cl
so salmen een slange af schieten/ende metten selven t'vier inde fuseye stekende sal't goet effect doen. Maer soud ic't
alle dingen opt nauste willen tracteren die ick weet dat tot sulcke dinghen diende/het soude te lanck vallen/daerom
me wil ick van deser perspectiven een eynde maecken.

FINIS.

Hier eyndet dat tweede boeck der Architecturen tracterende van perspectiven/uyten
Italiaensche in duytschen overgheset duer Peeter Coeck van Aelst schildere/
ende is ghevisiteert ende gheapprobeert by mijn Heere Joannes Gos-
swini van Oorschot/Prochiaen van s. Jacops T'hantwer-
pen. Met Privilegie der K. Majesteyt/
onderteeckent P. de Lens.

Het derde Boeck,

Handelende van de alder=vermaertste Antique edificien van Templen/Theatren/Amphitheatren/Paleysen/Thermen/Obeliscken/Brugghen/Archen-triumphal/etc. Beschreven ende gefigureert met haren gronden ende maten: oock de plaetsen daerse staen/ende wiese dede maken.

Aen den Leser.

HOewel dat veel diversche auctoren ons wonderlijcke beschrijvinghen van architecturen/ als vanden Egyptienen/Asianen / Grecken / ende meer andere natien ghemaeckt zijnde achterghelaten hebben/alsoo dat wy lesende den ooren moghen genoech doen aengaende der grooten/te weten/hoe lanck/breedt ende diep dat eenighe metselrien gheweest zijn/soo en connen wy nochtans den ooghen ende der begheerlijckheyt van sulcken ongheloofiycken hantwerc ende const te sien daermede niet vernoeghen / ten ware dat ons de eeuwe van dien tijde ghegunt hadde/aenghesien dat de reliquen van alsulcke wercken al meest deur den tijt vernielt zijn/dat wy de figueren t'samen byder letter hadden moghen in't beworp sien / gelijck wy in desen tegenwoordighen boeck niet alleenlijck lesen en moghen wat ten lesten na alle andere natien die Romeynen ghebouwen hebben/maer hebben eenen alsulcken aucteur voorhanden die de figuren (sulckx alsmense noch in wesen vindt) van stuck tot stucke / niet alleene by roeden/ellen/voeten/ende palmen/ maer oock by minuten scherpelijck ghemeten ende wel gheconterfeyt ons voorghestelt heeft. Ende hoewel dat ick gheen meyninghe en hadde desen boeck vande antiquiteyt der Romeynen in onser talen te drucken / midts dat haer de sprake niet verre ghenoech en streckt / oft dat by avonturen der lief-hebbers te weynich zijn om mijn oncosten te verhalen/soo en heb ickt nochtans niet connen ghelaten/want my dat groote werck der fortificatien vander vermaerder stadt van Antwerpen daer toe ghedronghen heeft/ende dat daeromme / op dat een yeghelijck die hem verwonderende is vander grooten/d'welck met ontallijcken costen gemaeckt wordt/hierinne sien ende by hem selven overlegghen mach/wat grooter ja noodelooser costen by dit te ghelijcken/dat dit Romeynen (ick swijghe andere natien) voortijden ghedaen hebben in't maken van Obeliscen/ Piramiden/Thermen/Theatren/ Amphiteatren/ Archentrimphal/ ende meer andere dinghen die alleene tot ghenoechten ende trimphen dienden: waer deur te vermoeden is/dat om eene alsulcken stadt/tot welvaert van desen lande/te beschermen/ datse die versterckinge eer noch vromer dan sy is/souden ghemaeckt hebben. Nu is te noteren/dat alle t'ghene d'welcke die Romeynen gemaect hebben/niet gheheelijck met der leeringhen van Vitruvio en overcomt/alsoo datter veel die dese ende dierghelijcke stucken gheconterfeyt hebben / daer deur gheabuseert zijn/want de sommighe nauwelijck glooven souden/ dat indien tijden soo wel als nu alderleye werck-lieden waren d'een beter dan d'andere/d'welck hemlieden onwetentlijck heeft doen ende noch doet maken/ dinghen/ die de goede Antiquen niet gheerne en souden verdreghen hebben / waer af dat sy in desen boeck goet onderwijs vinden sullen/ende leeren(indient hen belieft te lesen)t'goede uyten quade te scheyden/waer toe dat sonderlinghe den voorghedruckten vierden boeck dient/want daerinne die gheheele somme der maten besloten is: ende alsoo inden selven vierden boeck inde voorreden beloofd is soo en suldy hier in desen derden boeck niet alleene vinden/ten eersten die Ichnographien/ende daer op volghende die Ortographien/ midtsgaders oock een deel der Sciographien/vanden vermaemsten Antiquiteyten van Romen/van Italien/ende eensdeels van daer buyten: maer oock van den excellensten edificien in onsen tijden / ende bysonder van Bramante ghemaeckt. Alsoo dat die Leser wel gheinstrueert zijnde inden voorseyden vierden boeck daer alle de ordinen wel verclaert zijn/sal moghen by hem selven ordelen wat wel ende qualijck ghemaeckt is/op datmen met eener costen te samen een goet ende een onstraffelijck werck maken mach.

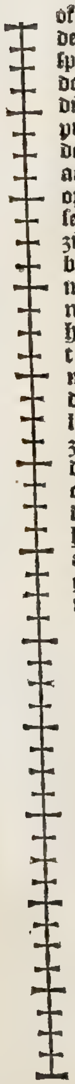
Dat derde Boeck,

Van der Antiquiteyt.

Dat vierde Capittel.

ONder alle de Antique edificien die in Rome ghesien worden/ so dunct my dat het Panthe-
on (voor een stuck werckx alleene) dat alderschoonste/dat aldergheheelste/ ende dat alder-
beste verstaen is; ende is soo veel wonderlijcker dan d'andere/ als hebbende dat selve stuck
werckx veel leden/dat die selve altsamen so wel correspondèren tot dien linie/ dat een yegelijck per-
soon siende alsulcke correspondentie/ vindt hem daerinne vernoecht te zijn / eñ dit comt daer deur/
dat die vernuftige Architect/de welcke daer vinder af was/ vercorẽ heeft die alderperfecste forme/
te weten/de ronde waer af datse gemeenlijc onse lieve vrouwe de ronde heet/ want van binnẽ is so
veel hoochden als breedden. Ende by avonturen dat de voorseyde Architect/ considerende/dat al-
le dinghen die ordentlijck procederen / een principael ende eenich hooft hebben/ vanden welcken
de nederste af hanghen/wilde oock dat dees edificie alleene een licht hebben soude/ende dat in't al-
derhoogste deel op dat het hem in allen plaetsen ghelijckelijck uytbreyden soude / ghelijckmen in
effecte siet dat het oock doet/ want boven d'andere dinghen die heur perfect licht hebben/ soo zijn-
der de ses capellen/ de welcke midts datse binnen de dickte des muers staen/ behoorden duyster te
zijn/nochtans hebben sy haer behoefelijck licht deur dat toebrengen van sommige treckende ven-
sters boven de ghenoemde capellen / d'welcke hem dat tweede licht gheven / ghenomen van dat
bovenste gat/alsoo datter gheen soo cleynen dinck en is t'heeft zijn deel vanden lichte : ende dit en
is sonder groote judicie niet ghemaeckt/ want wesende desen tempel van ouden tijden gedediceert
tot allen de Goden, waer deur datter veel beelden in stonden (d'welcke de diversche tabernaculen/
niechen/ ende vensterkens bethoonen) behoefde dat elck heur behoorlijck hadden. Waeromme dat
de gheene die ghenoechte nemen in statuen ende ander verheven dinghen by hun te houden: be-
hoefden wel een alsulcken cabinet dat zijn licht van boven ontfinghe/ op datse (latende elck op zijn
plaetse) niet en derfden met den stucke d'licht gaen ontleenen. Nu om tot onsen eerste propooste te
comen/ midts dat my dat Pantheon de alder volcomenste Architecture dunckt zijnde die ick noch
gesien hebbe/ so hevet my goet gedocht die selve ooc hier in't beginsel ende voor een hooft van alle
d'ander edificien te setten. De fundateur van desen tempel (na dat Plinius set in meer dan een
plaetse) was Marcus Agrippa om te volbrenghen de wille van Augusto Cesare: de welcke onder-
comen vander doot en mochts niet volbrenghen / aldus wert desen tempel ontrent dat vertienste
Jaer ons Heeren ghebouwen/dat welcke comt ontrent vijf duysent twee hondert/ ende drie jaren
van beginsel der werelt. Inden gheseyden tempel (nae't schijnen van Plinio) waren die capiteelen
van cooper/ende hy schrijft oock dat Diogenes beelt-snijder van Athenen die seer gheprese ne Ca-
riatiden inde pilaren maeckte/ende dat oock de statuen boven dat frontispicium gestelt zijnde seer
ghepresen waren / hoewel datse deur de hoogde der plaetsen niet ghecelebreert en waren. Desen
tempel wert geslagen vanden blixem / ende verbranden ontrent dat 12 jaer Trojani des Keysers/
t'welc comt ontrent den Jare ons Heeren hondert ende dertien : ende den jare der werelt vijf duy-
sent drie hondert en elf. Ende Lucius Septimius Severus/ ende Marcus Aurelius Antonius de-
den hem repareren met alle zijnen ornamenten/ ghelijck dat blijckt by den gheschrifte inde archi-
trabe vanden ghevel / de welcke ornamenten men ghelooven mach al van nieuws ghemaeckt te
zijn (anders behoorden die Cariatiden van Diogenes daer noch te zijn. Maer inder waerheyt soo
was de Architect diese ordineerde seer judicieus ende stantaftich / want met goeder judicien heeft
hy de leden seer wel connen verghelijcken met dat corpus / ende en wilde de wercken met veel sne-
den niet verdrucken/ maer (ghelijck tot zijnder plaetsen breeder ghesept sal worden / wistse wijsse-
lijck uyt te deylen: oock heeft hy in't gheheele werck de ordine vande Corinthie geobserveert/ en-
de en wilde daer gheen ander onder menghen : daer toe zijn de maten in alle de leden so wel geob-
serveert als ick in eenich ander werck gesien ende gemeten hebbe: waeromme datmen desen tem-
pel wel een exempel van Architecturẽ heeten mach. Maer settende dees redenen op d'sijde, wantse
den Architect luttel aengheven / soo wil ick aende particulare maten comen: ende op dat wy met
ordinantien in dese Antiquiteyt voortvaren / soo sal die eerste figuere de Ichnographie zijn / die
tweede de Ortographie/ende de derde de Sciographie. Dees navolghende figure is dan de Ich-
nographie/ dats den grondt vanden voorseyden tempel / den welcken gemeten is met de Antique

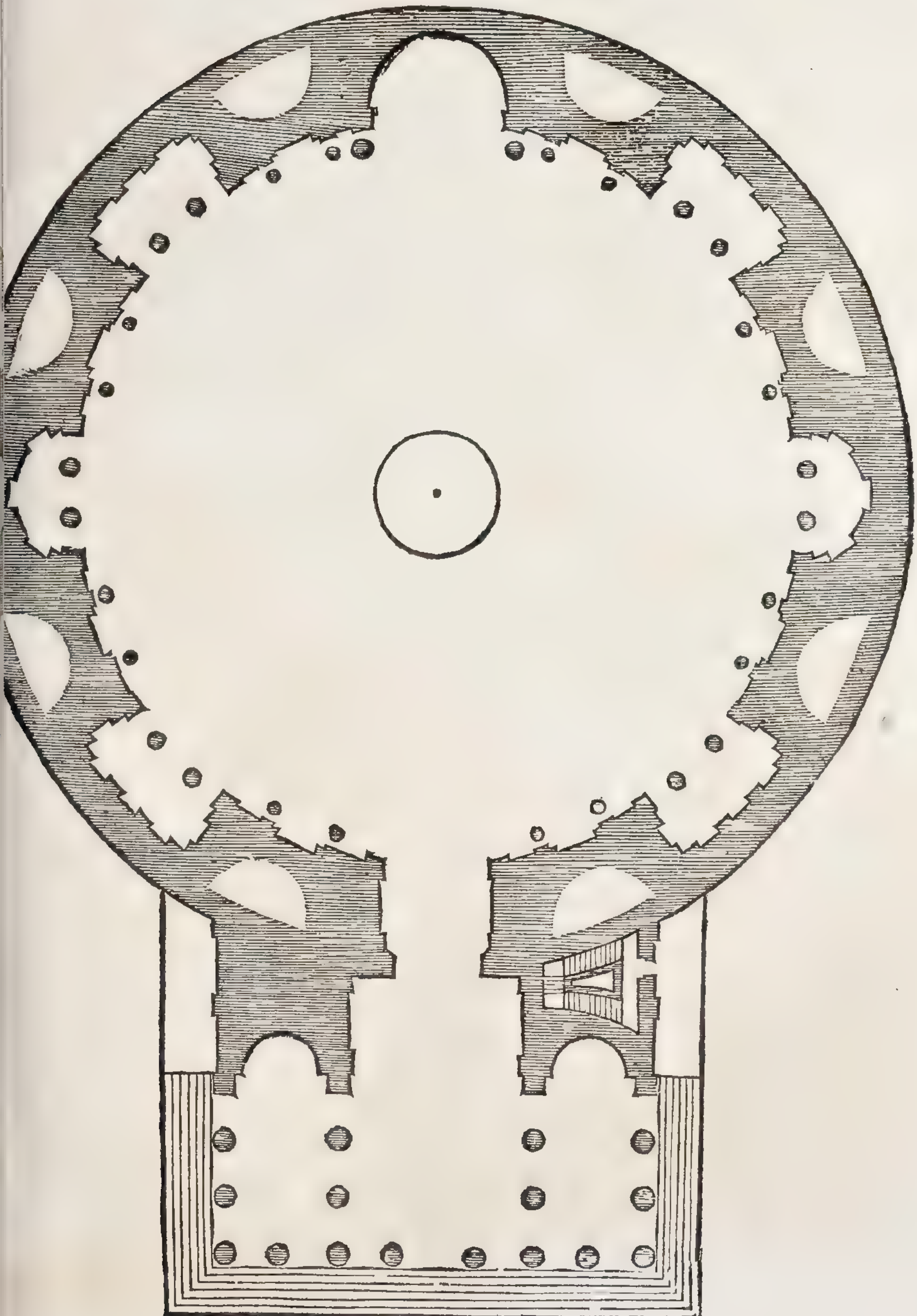
oft oude

oft oude Roomsche palme hier besijden gestelt. Ende eerst sprekende van dat portael/ daer af zijn de colommen dicke ses palmen ende neghenentwintich minuten: de intercolomnien (dat zijn de spatien van de eene colomme aen d'andere) houden acht palmen ende neghen minuten/ de breedde des portaels is van veertich palmen: de breedde vande platte pilaren des portaels is ghelijck den diameter der colommen/ de wijdde vande nicchen tusschen de pilaren is van tien palmen/ ende de pilasters ter sijden zijn van twee palmen/ de wijdde der poorten houdt sessentwintich palmen ende een halve de wijdde des gheheelen tempels te weten den vloer binnen vanden eenen muer tot aen den andren hout hondert en vierentneghentich palmen: effen also veel houdt de hoochde van op den vloer/ tot boven aenden ondersten boort vanden lichtgate. Dat selve ronde gat is wijt sessendertich palmen en halve: vande ses capellen welcke binnen de dickte vanden muer ghemaeckt zijn is elck breet sesentwintich palmen ende dertich minuten/ ende gaen half soo diep inden muer behalven de dickte der viercanter pilaren op elcke sijde: maer die principale capelle is dertich palmen breedt/ ende is oock eenen halven circkel behalven de ghesepde pilaren: de dickte der colomnen van alle den capellen is van vijf palmen min drie minuten/ desghelijckx houden de viercante hoeckpilaren der ghesepder capellen. De colomnen der tabernaculen tusschen de capellen zijn dick twee palmen: de dickte vanden muer die den gheheelen tempel omvanght is van eenendertich palmen. Ende al ist sake dat de capellen den muer ghenoech uptholen/ so zijn nochtans tusschen beyden van binnen den muer ydele plaetsen/ welcke sommighe segghen dat voor wintplaetsen ghelaten zijn ter causen vander eertbevinghe. Maer ick gheve my selven te verstaen datse ghelaten zijn te vullen om de stoffe te sparen/ midts dat sy circkelwijs is aller manieren sterc ghenoech zijn/ den opganck welmen ter slinckerhant siet was oock ter rechterhant om op dat portael te gaen/ oock ginckmen van daer noch rontsomme den tempel boven de capellen deur een secreten ganck die daer noch is/ deur den welcken datmen oock buyten aende trappen gaet/ om tot boven in't hoochste der edificien te climmen/ met veel opganghen die daer rontsomme zijn. Dit fundament achtmen dat het al een masse was ende van buyten veel plaetsen besloech/ alsoo dat sommighe ghebueren ghewaer worden zijn/ welcke willende bouwen hebben in't graven sulck fundament ghevonden.

Dits de oude Romeynsche palme/ ende is ghedeelt in twaelf vingheren/ ende elcken vinger is noch in vieren gedeelt/ ende worden genaemt minuten/ met welcker maten dese tegenwoordige edificie met al heuren navolghenden deelen ghemeten is.

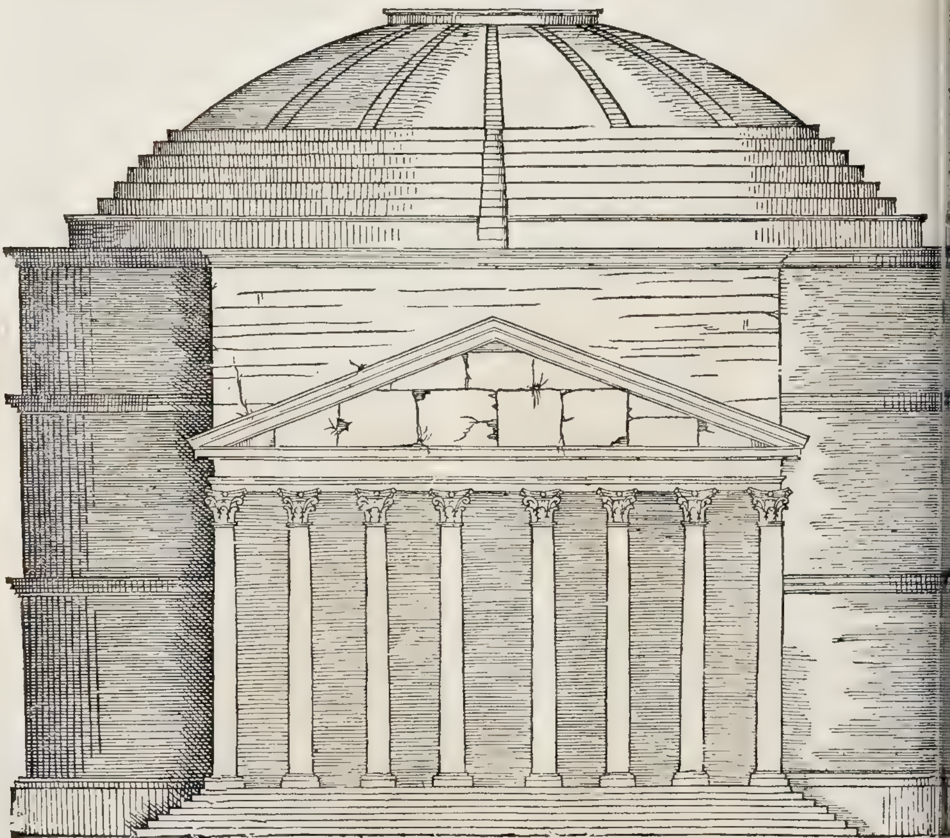
Den grondt van dat Pantheon ghenaemt de Rotonde.

Van der Antiquiteyt.

De forme van dat Pantheon van buyten.

DEse ondergesette figure betoont de geheele forme van dat Pantheon recht van voren aen te sien/ ende al ist datmen nu ter tydt inden inganck sommige trappen nederwaerts gaet/ nochtans alst eerst gemaeckt was/stont het seven trappen verheven vander eerden. Het is wel reden dat sulcken ouden werck noch soo gheheel is/ overmidts dat zijn fundament niet erme= lijck aengheleyt en was/ want men hout dat het onder noch eens soo wijt was als boven/ also be= vonden is vanden ghebueren: maer laet ons tot de particulare maten comen vander eerden op= waerts. Hier voren heb ick geseyt dat den diameter vande colommen des portaels ses palmen en= de neghenentwintich minuten hout maer haer hoochde is van vierenvijftich palmen ende nege= nentwintich minuten sonder de basen eñ de capiteelen: de basen zijn hooge drie palmen eñ negen= tien minuten / de capiteelen zijn seven palmen ende sevenendertich minuten hooghe de/ hoech de vande architrabe is vijf palmen/ de frise is vijf palmen ende dertien minuten hooch: die cornice is hooghe vier palmen ende neghen minuten/ van boven op de scima der cornicen tot den punct des ghevels zijn't vierendertich palmen ende negenendertich minuten. De timpar um dats dat plat= te van desen ghevel/ achtmen dat al met silveren figuren geciert was; hoewel dat ick't in gescrifte niet ghevonden en hebbe: maer overlegghende de moghentheyt van sulcken Keysers / soo geu'ick my selven te verstaen dattet alsoo gheweest is / want hadden de Gotten ende de Wandalen ende ander natien/ de welcke Rome meer dan eens berooft hebben / coper begheert sy haddens mogen vande architraben en ander ornamenten des portaels nemen daer groote menichte is / maer t'sy hoe dat wil/ soo zijnder liteeckenen datter figuren van eenighen metal gheweest hebben.

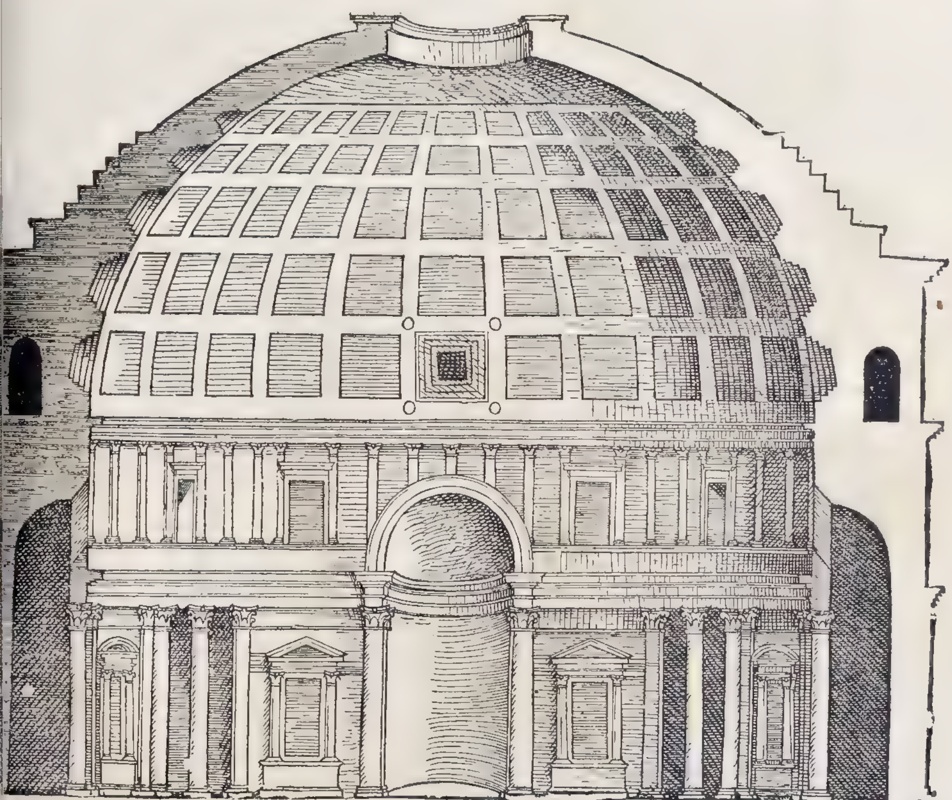

Dat deel binnen den tempel.

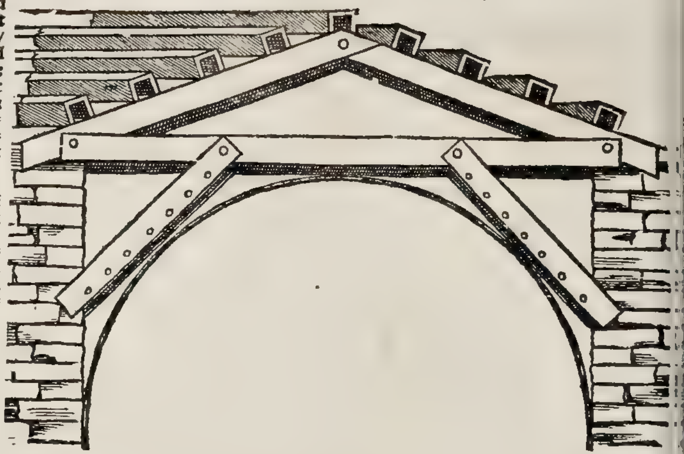
DEse navolghende figure betoont dat Pantheon van binnen/de welcke forme(also gheseyt is) ghenomen is vande sphera/midts datse so wijdt is vanden eenen muer tot aenden anderen/als sy hooge is vanden pavimente tot boven aende openheyt/de welcke wijdde en-]e hoochde elc hondert vierentnegentich palmen hout / vanden pavimente tot boven de hoochste]ornice/ende van op de cornice tot dat hoochste des welfsels is oock een gelijcke mate/te weten/ elc]vande helft vande hondert vierentneghentich palmen . De quadraturen in dat welfsel zijn altsa-]nen inder manieren van dat middelste / ende van desen is oock opinie datse met silveren gedreven]platen ghereiert waren / deur sommighe vestigien diemen noch siet : want waren sulcke verciering-]ghen van coper gemaeckt geweest/men soudese noch vinden / oft d'andere vanden portale souden]mede ghenomen zijn.

Niemandt en verwondere hem datmen in dese dingen (eysschende perspective) gheen paviment]oft andere vercortinge en siet/want ick hebt alleene upten gront willen optrecken om zijn hooch-]de in maten te toonen/op datmen die deur t'vercorten niet verliesen en soude : maer inden boeck]van perspectiven sal ick die dinghen in haer recht vercorten toonen / ende dat in diversche manie-]ren/ te weten/in superficien ende in veelderleye corporen ende in menichte van huysingen daer toe]dienende . Vander cornicen nederwaerts en sal ick nu de diversche maten niet setten / want hier]na sal ick stuck by stuck die figuren toonen ende gheven daer af bysonder maten.

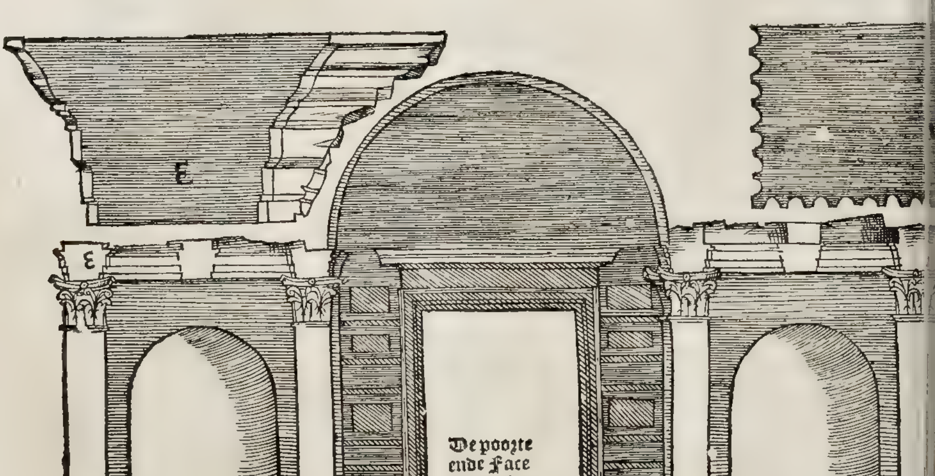
Die capelle in den middelt/al ist sake datse haer seer wel met den anderen wercke voecht/ noch-]tans ist opinie van veelen datse niet antijck en is / ter causen dat haren booghe de vijf pilaren]breeckt/dat welcke een dinck is dat die goede Antiquen noyt en ghebruyckten maer meynen dat]die byden tijden der Christenen grooter ghemaeckt is dan die andere / ghelijck de Christen tem-]pels altijdt eenen principalen altaer grooter dan die ander hebben.

Dit ornament vindtmen noch in wesen boven dat portael van dat pantheon/ ende is op dees maniere al van coperen taflē gemaect: den halven circkel en isser niet / maer daer was een cromme superficie van coper seer verciert. Ooc houden vele die opinie / dat het cieraedt van silver was/ mits der oorsaken voorgesept: maer van wat materiē dat het was / en weetmen sekerlijc niet: maer waerachtich ist/ dattet uptermaten schoon werck behoorde te zijne/ considererende aen t'gene datmen noch in wesen siet.

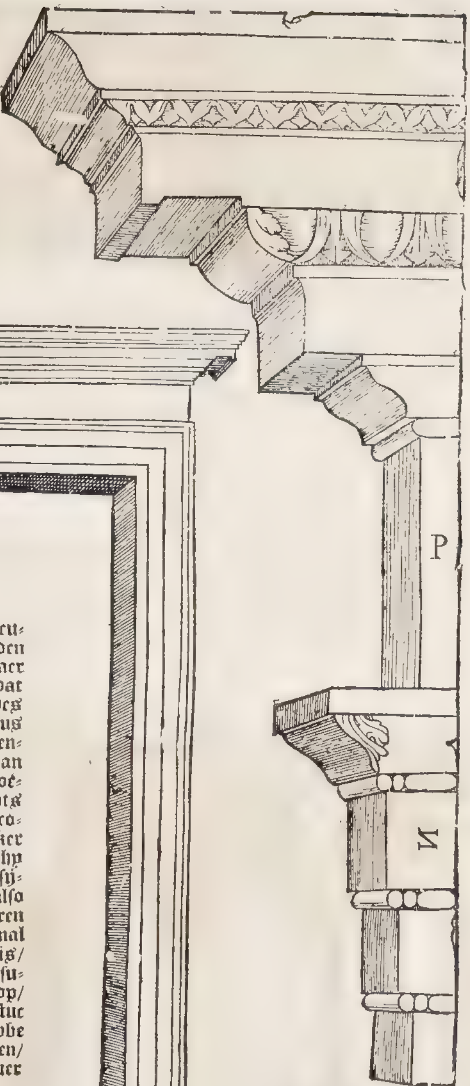

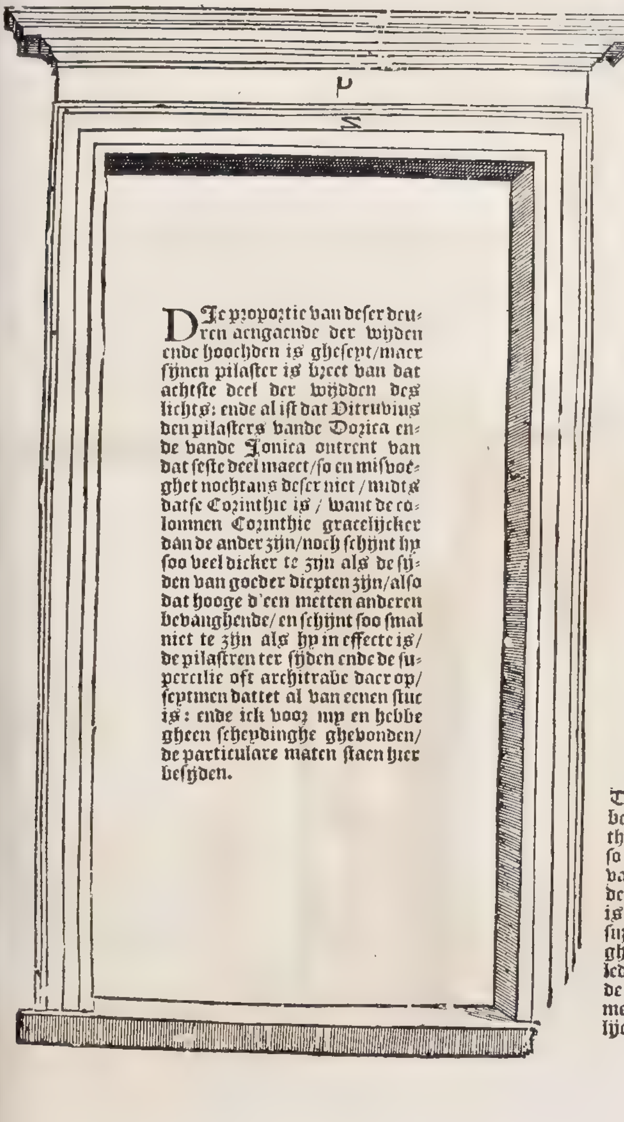
Dese figure hier onder bethoont dat aensien binnen dat poortael / het welcke soo wel inde sijden als van voren seer gheciert is met marbren / ende daer toe oock van buyten / hoe wel dat het deur den tijde seer vergaen is. De vier pilaren zijn ghecanelleert met sulcken ghetal canalen ghelijckmen hier onder siet: ende om dat de ronde colommen boven dunder worden van den diameter / daer den bodem der architraben van vier dickten der colommen is: willende dan de architrabe versellen met den viercanten pilaren/ welcke boven niet en minderen/ soo en soude den bodem zijnen perpendicle niet ghevonden hebben/ want het soude soo veel als d'minderen der ronder colommen ghefaelt hebben. Dus heeft die voorsienighe Architect de architrabe rechts boven de vier pilaren soo veel uptghebrept/ waer deur dat sulcke dinghen voegelyck staen. Aengaende der deuren/ so is de wyde van twintich palmen twee minuten / ende die hoochde veertich palmen ende vier minuten. Vanden anderen sonderlinghen maten sal ick hier na breeder tracteren.

Dees baſe is ee-ne vanden genen die aende platte pilarẽ der twee-der oꝛdinẽ ſtaen/ de welcke midts datſe verre van-der oogen ſtaen/ hebbẽ een aſtra-galus vooꝛ twe/ om d'werck niet te vercrimpen.

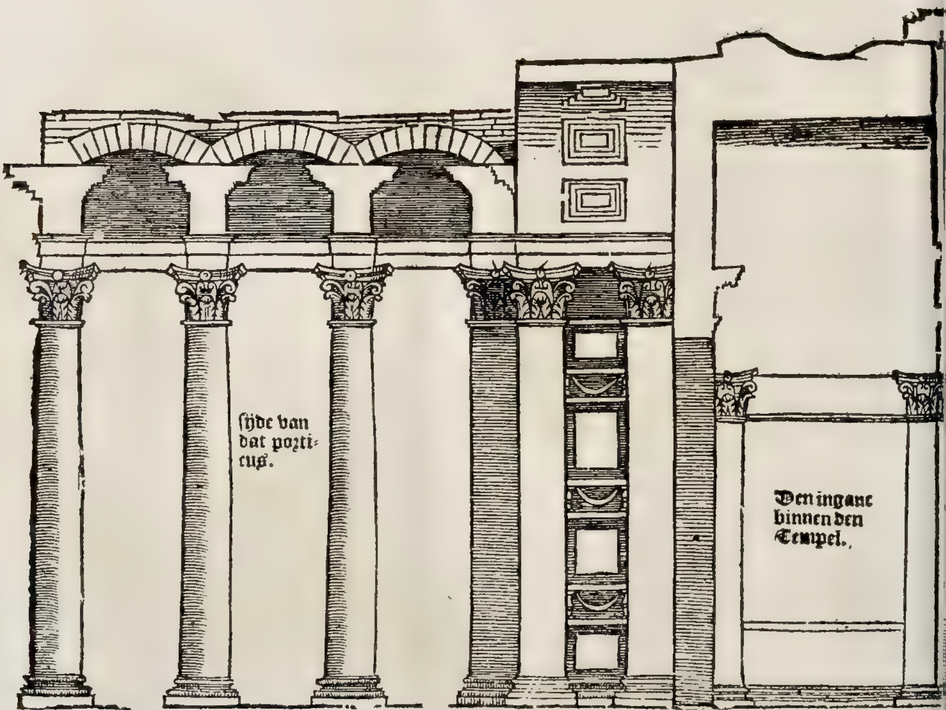

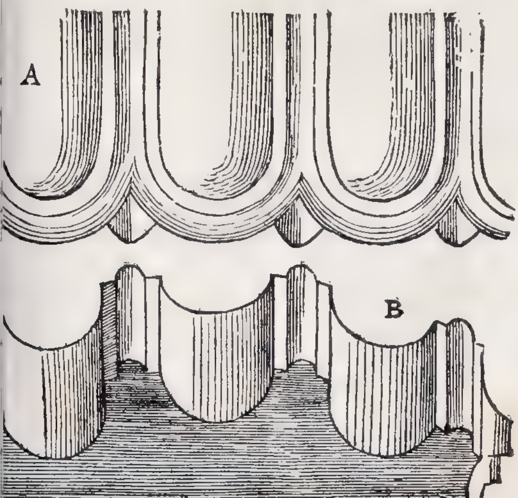
DIe pꝛopoꝛtie van deſer deu-ren aengaende der wijden ende hoochden is gheſeyt/maer ſijnen pilaſter is bꝛeet van dat achtſte deel der wijdden des lichts: ende al iſt dat Vitruvius den pilaſters vande Doꝛica en-de vande Jonica ontrent van dat ſeſte deel maect/ſo en miſvoe-ghet nochtans deſer niet / midts datſe Coꝛinthie is / want de co-lomnen Coꝛinthie gracelijcker dan de ander zijn/noch ſchijnt hy ſoo veel dicker te zijn als de ſij-den van goeder diepten zijn/alſo dat hooge d'een metten anderen bevanghende/ en ſchijnt ſoo ſmal niet te zijn als hy in effecte is/ de pilaſtren ter ſijden ende de ſu-percilie oft architrave daer op/ ſeyt men dattet al van eenen ſtuc is: ende ick vooꝛ my en hebbe gheen ſcheydinghe ghevonden/ de particulare maten ſtaen hier beſijden.

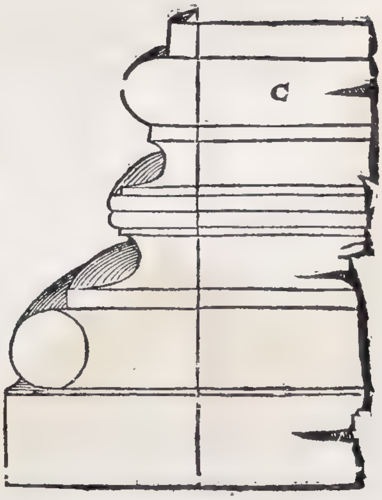
Deſe coꝛnice/friſe eñ architra-ve is bovẽ de deur vã dit Pan-theon/aengaende haer maten/ ſo is darchitrave oft ſupercilie van dat achſte deel des lichts/ de friſe mits datſe ongeſneden is/ hout derdendeel min dan de ſupercilie. De coꝛnice is hooge ghelijck de ſupercilie/ de ander leden ſijn gepꝛopoꝛtioneert na de groote / waerom datmen metten paſſere die reſte lichte-lijck vinden mach.

OM alle de deelen van dese alderschoonste ende voeghelijckste edificie te toonen/soo is wel van noode die te keeren in veel sijden / ende daeromme hebbende hier voren dat aensicht in majesteyt ghetoont/met alle den dinghen diemen van voren sien mach:soo sal ick nu de loghe / dat portael / ende den inganck des tempels van besijden toonen rechts ghelijck dat staet. Ende spreken de vande maten/so is de dickte ende hoochde der colommen ende der pilaren voren ghegeven/ daeromme en sal ick die selve niet meer verhalen : maer t'is alleene genoech die disposi-tie der dinghen van binnen te sien / de welcke al zijnse cleyne / zijn op haer mate ghetrocken ende gheproportioneert na de groote:die cleyne pilaren inden inganck des tempels zijn viercant in ma-nieren van pilasters van de welcke dat ick de maten hier na setten sal / want sy dienen oock op de hoecken vanden capellen binnen rontsomme den tempel:ende alsoo veele als de spatie van dese drie intercolommen hout/soo verre streckte dat coperen welffsel daer voren af ghesept is.

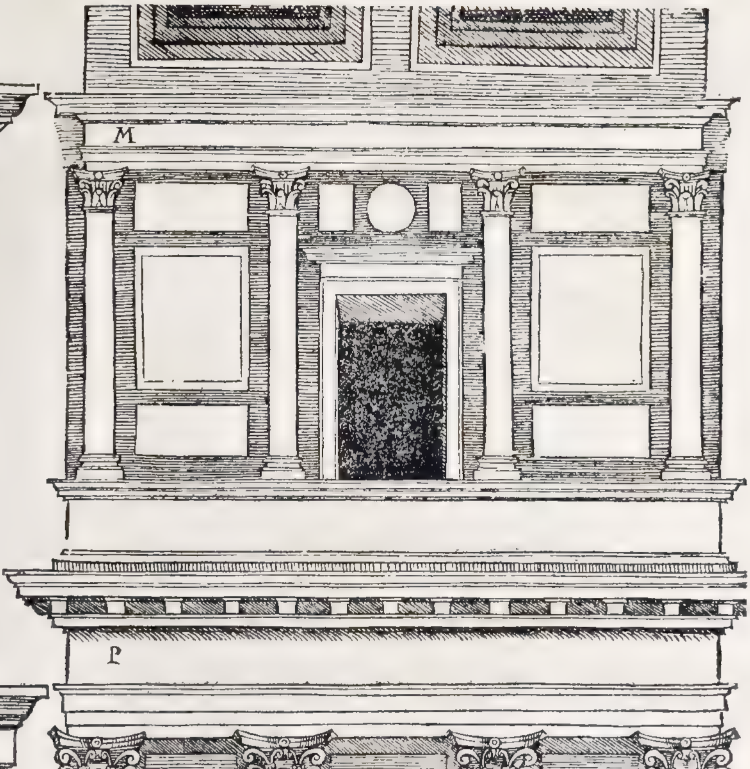
ICk en wil my niet onderwinden te schrijven van alle die maten van elcke caveringhe van den colommen die daer veele zijn in't Pantheon / maer vande colommen voor de groote capelle/ midts datse seer schoon ende uytnemende zijn/heb ick willen wat kennissen gheven:waerom-me dat dese figure hier onder gheteeckent met A. ende B. betoonen dat werck der uytgroevingen van desen colommen der grootster capellen/te weten in't platte ende in't opstaende : aengaende de forme ende dat fautsoen wort ghenoech ghetoont deur de twee figuren/dus willen wy nu de maten setten. De canalen dan zijn vierentwintich in't ghetal/ende een canael is wijdt neghen minuten en halve/dat borel oft thorus met den tween quadretten oft lijstken bevanght tsamen vier minuten ende een half want dat thorus houdt drie minuten/dus blijfter een minut en halve/ende die dan in tween ghedeelt so comt elcken quadrette op beyde sijden drie quarten van een minut. Dese caveringhe is den aensienders seer bevallijck/ende een alsulcken werck is aen de Basilica del foro transitorio, tot cieraet van eender poorten/ alsoo in't vierde boeck verhaelt is. Dese base geteeckent met C. is vanden voorghesepden colommen der grootster capellen in dat Pantheon / waer af dat de hoochde is van twee palmen ende elf minuten en halve/ende is aldus uytghedeelt dat het plinthus onder neghenthien minuten hooghe is: den ondersten thorus houdt seventhien minuten ende dat quadret daer oppe houdt drie minuten en halve ; d'eerste scotie oft trochile/is van acht minuten ende een derdendeel:dat quadret onder de astragalen is van een halve minute/ende desghelijckx houdt oock de ander boven de astragalen/ de twee astragalen houden ses minuten en halve dus comt elck astragal drie minuten ende een quaert te houden. Die tweede scotie boven de astragalen is van ses minuten: de supercilie (van Vitruvio alsoo ghenoemt) oft dat quadret onder dat tweede thorus is van een minut:dat thorus is hooghe seven minuten ende twee derdendeelen/die cinete dats den bant der colommen boven dat thorus/al en gaet der basen niet aen houdt drie minuten/die projecture van deser ghesepder basen is van drientwintich minuten gheproportioneert inder manieren hier onder ghetoont.

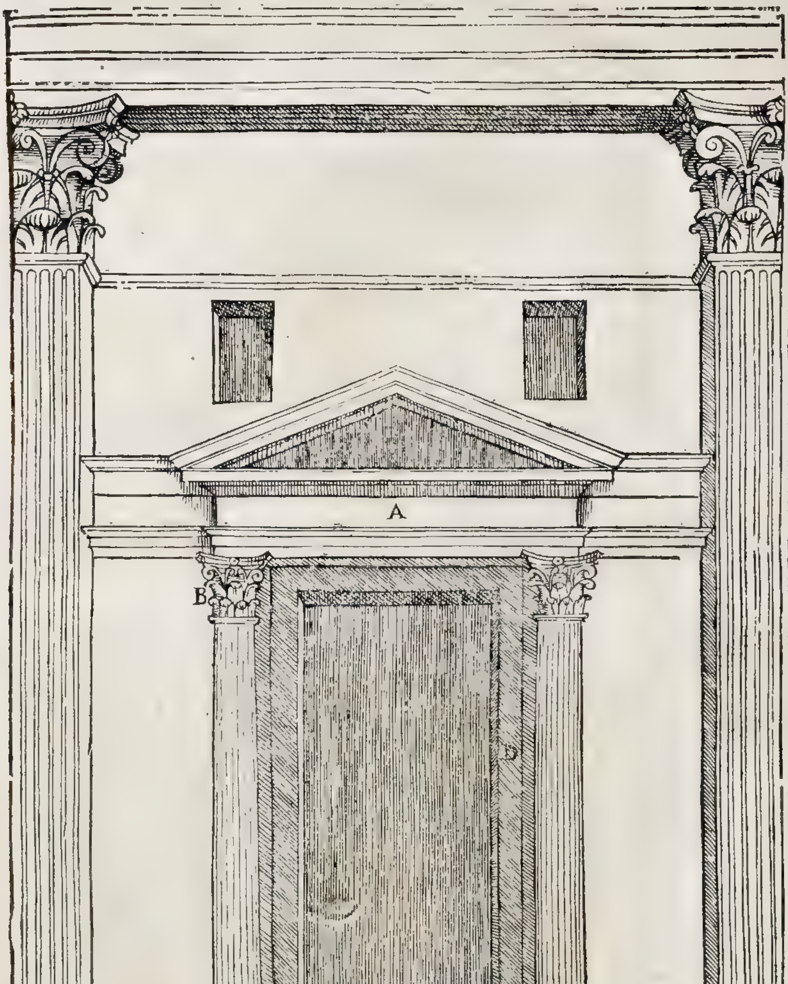

DEse navolghende figure representeert een deel van binnen dat Pantheon te weten vanden pavimente tot boven de tweede cornice die de tribune oft dat ront welfsel draecht: oock siet-men boven de cornice dat beginsel vande viercante caveringhen der gesepder tribunen: des gelijckx toont dees figure in dat benedenste deel, de wijdde van een der ses capellen, vanden welc-ken datter twee is in figuren van halven circkel ende d'ander vier in formen van eenen quadran-ghel, even wel zijnse alle ses in't aensicht ghelijckformich: elck van desen capellen heeft twee ronde colommen / ende die hoecken hebben hier viercante pilaren ghelijckmen inden voorghetoonden gront ende in dees navolghende figure sien mach: ende al ist dat die selve niet in perspectiven ghe-set en is / waer deur datmen soude moghen sien oft het een ronde oft een viercante capelle ware: dat welcke ghelaten is, om datse op haer maten blijven soude / maer niet teghenstaende so is dese voor een viercante ghestelt, d'welckmen siet aende forme vande blinde vensters die binnen dees ca-pelle staen, want d'andere souden meer ommeloopen. Die dickte van desen colommen is vijf pal-men drie minuten min, die hoochde vander basen is twee palmen en eenentwintich minuten / de hoochde der colommen sonder capiteel is veertich palmen: de hoochde des capiteels is van vijf palmen ende dertich minuten: ende alsoo comt de gheheele colomne met base ende capiteel achten-veertich palmen te houden. Die hoochde vande architrabe frise ende cornice, is te samen derthien palmen en halve/ende gheheel dees hoochde is gedeelt in tienen, want drie deelen zijn voor d'archi-trabe/d'ander drie gheeftmen den Sophoro oft der frisen/ ende de restende vier deelen salmen der cornicen gheven: vanden overblijfsel der ander leden en set ick anders gheen maten: midts dat dese proportionalijck overgheset is vande principale in dees formen, welcke daer besijden staet met P. gheteeckent. Ende inder waerheyt so begrijptmen in dees cornice de goede judicie vanden Archi-tect/de welcke daerinne voeghende de mutillen en wilder die dentilen niet in snijden, om in die ge-meene erreur niet te vallen/daer soo veel antijcken inne ghevallen zijn / ende noch hedendaeghs veel meer modernen: dat erreur welck ick segghen wil is dit / dat alle die cornicen daer mutilen in staen/ende daer onder de dentillen ghesneden hebben/ zijn vitieus, ende van Vitruvio verworpen in't vierde boeck in't tweede capittel / ende al ist dat in dese cornice/de forme vanden denticulo is/ dies niettemin/midts dat het onghesneden is /en machmiens niet dammeren in desen gevalle. Bo-ven dees cornice is een podium (ofte maniere van borstweringhe / waer af de hoochde seven pal-men ende ses minuten houdt/ende is van cleynder uptheffingen want de pilaren comen oock lut-tel upten muere. De hoochde der welcker t'samen met d'architrabe frise ende cornice / is van der-tich palmen ende sessendertich minuten: welcke hoochde in vijfen ghedeelt zijnde / soo sal dat een deel voor d'architrabe frise ende cornice zijn/ de welcke architrabe frise ende cornice gheproportio-neert na de groote staet daer besijden gheteeckent met M. in dees cornice ende oock in d'architra-be zijn de leden alsoo wel uptghedeelt / eensdeels ghesneden ende partie onghesneden/dat het zijn forme niet en verduystert: maer meer deur dat die onghesneden leden tusschen de ghesnedene on-derschoten zijn/so sietmen inde selve een wonderlijcke gratie/de venstre boven de capelle is om der selver capellen licht te gheven/dat welcke licht/hoewel dat het principale niet en is/dies niettemin om dat het radialijck vande bovenste openheyt ghetrocken is / soo ghevet der capellen haer voe-gelijcke claerheyt: tusschen de pilaren ende oock boven de venstren zijn diversche fijne steenen in ghevoecht/ ende die frise vander eerster cornicen is van d'alder fijnste profil.

M
P

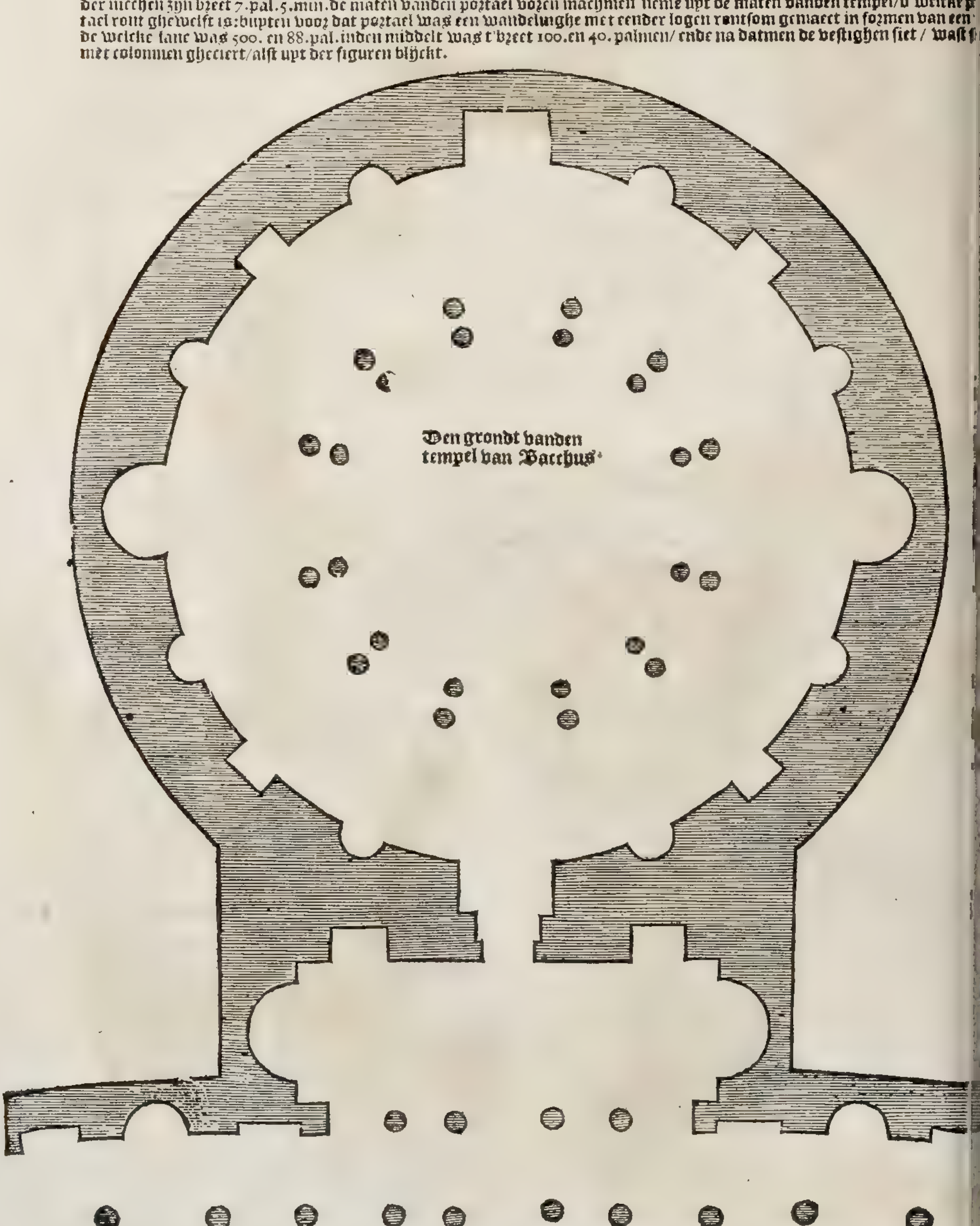
Dese figure betoont eene vanden tabernaculen die tusschen de capellen staen/ eñ de pilaren vanden sijden repre-senteren die viercante hoecpilaren vanden capellen/ hier sietmẽ wederom die schoone juditie van desen Architect/ de welcke willende d'architrabe frise ende cornice/ op den muer leyden/ eñ ghemerckt dat den viercanten pilaer op beyde sijdẽ staẽ-de/ niet so verre uyt den muer en heft datmen die gehele projectu-re der cornicen daerinne beslup-ten mochte/ soo maecte hy daer allecne die Si-me: ende de reste vandẽ anderen leden verkeerde hy in een fascie/ waer deure dat sulckẽ were gra-tieus is/ eñ ver-selschapt de or-dine. Die twee blinde venster-kens acht men dat het plaetsen van Idolẽ wa-ren. Den voet des taberna-kels is hooghe negẽ palmen eñ 12 minut de dic-te der Colom-men houdt twee palm. de hoogh-de is van sestien palmen sonder base eñ capiteel/ de basen zijn hoog eẽ palme/ die hoochde der capiteelẽ is van twee palmen en halve/ de archi-trabe houdt een palm/ desgelijcx hout de frise eñ is al van sijnen profel/ maer de hoogde der cor-nicen houdt een palme en halve/ de frõtispice is hooch vijf pal-mẽ/ d'archtra-be boven de 2. grootste pilarẽ/ hout een palmẽ eñ 3 quaert: van den anderẽ ma-tẽ sal hier voort naerder getoõt worden/ eñ van desen taberna-klen zijnder drij met scherpe ge-vels eñ ander 3. met ronden/ te wetẽ/ vãt vier-de deel des circ.

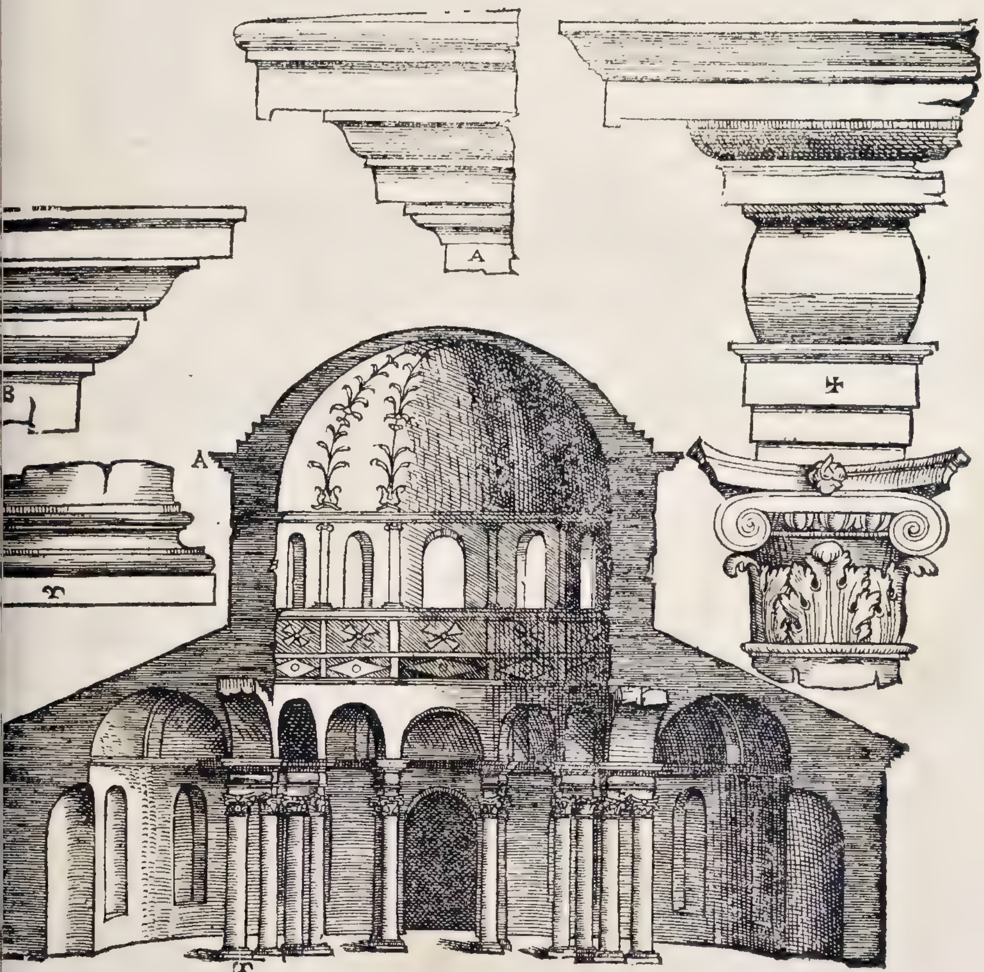
De vier figuren hier
nder zijn leden des ta-
ernakels int groote/ge-
jc de letteren A B C D
ptwijſen. Vanden ma-
n inder hooghden is
oorgheſeyt/ ende vande
rſte ſy den architect ghe-
oech dat alle dinghen
an let tot let zijn vant
roote overgheſet/ ende
ropoꝛtionalijck met di-
gentie in deſe foꝛme ge-
ꝛocht/ hoewel dat by a-
onturē den ſtudentē Vi-
ruvij deſe coꝛnice vele te
ooghe ſchijnen ſal/ tegen
e pꝛopoꝛtie der archi-
raben ende friſen/ ende
k vooꝛ my en ſoudeſe ſo
ooghe niet maken/ niet-
emin de ſelve te ſien inde
laetſe welcke groote di-
antie heeft/ ende dat ſy
iet ſeer hooghe en ſtaet
ontſe goede pꝛopoꝛtie.
Dat capiteel is verre vā
en ſchꝛiften Vitruvij/
ant t'is hooger ſonder
'abacus dan dat Vitru-
ius geeft metten abaco/
ochtans nae ghemeene
pinie zijnt de ſchoonſte
apiteelen in die in Ro-
ne zijn/ ende niet alleene
e capiteelen der taber-
aculen/ maer oock die
ande capellen zijn van
ulcker foꝛmen/ daer toe
ock die van dat poꝛtael/
n manieren dat ick oꝛ-
eel (alſoo ick van begin-
el gheſeyt hebbe) niet te
ebben ghebonden eeni-
he edificie gemaect met
neerder obſeruantie der
ꝛdinē alle deſe/ ende wil-
e ickſe alle beſchꝛijvē die
aer zijn ſoo wel binnen
ls buyten/ ick ſoude by
vonturen te lanckſaem
chijnen/ daerom ſal ick
an deſer wonderlijcker
dificien een eynde ma-
en volghende vooꝛts de
nder antiquiteyten.

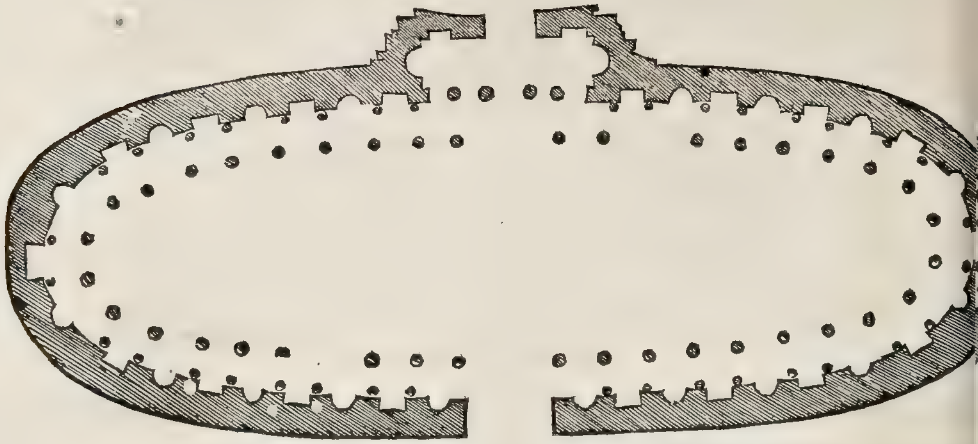
Desen tempel van Bacchus is seer antijck/ende oos geheel genoech/ hy is oock van wercke/van schoonen steenen/ende v
musaphe so wel inden paveytsel als in de mueren/ende ooc inde tribune oft ront welffsel der middelt: daer toe oock d'wel
vanden omganc ende na de ordine vande composita gemaect/den geheelen diameter binnen van muer tot muer is lanc hond
palmen waer af d'middelste corpus mettē colom̄ne omset hout. l. palmē: inde intercolomne vind ic groote differentie van d
tegen d'ander te gelijcken/ter causen dat de middelste intercolomnen oft spatien tusschē de colomnen daermen inne comt up
poortale ix. palmen ende xxx. min. hout/ende d'ander tegen over en hout maer 9. palmen eñ 9. min. de gene die teghen de gro
ste niechen over staen houden acht palmen ende 31. min. ende die andere vier restende intercolom. houden sommige 7. pal. e
minut. ende eenige 7. pal. 12. minu. De wydde vanden inganc binnen ende oock vande viercante capellen teghen over/volg
op de intercolom: ende desghelijckx volgen oock de wydden vande 2 grootste niechen oft ronde capellen heur intercolom. d'a
der niechen zijn breet 7. pal. 5. min. de maten vanden portael voren machmen nemē upt de maten vanden tempel/d'welcke p
tael ront ghewelft is: buyten voor dat portael was een wandelinghe met eender logen rontsom gemaect in formen van een
de welcke lanc was 500. en 88. pal. inden middelt was t'breet 100. en 40. palmen/ ende na datmen de vestighen siet / wast
met colomnen gheciert/alst upt der figuren blijckt.

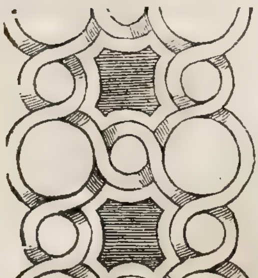
ICk heb hier vozen den grondt vanden tempel metten maten ghetoont / nu ſal ick hier onder
die oztographie van binnen in te ſien toonen/ want van buyten is hy gheheel ongheciert. Die
hoochde vanden pavimente tot in dat bovenſte vanden welffel hout ſeſſentachtich palmen/
ie dickte vanden colomnen is van twee palmen ende viertien minutē/ haer hoochde is van twee=
ntwintich palmen ende elf minuten/ die hoochde vande baſe houdt een palme ende ſeven minu=
en : de hoochde vanden capiteelen hout twee palmen ende een quaert/ die hoochde vander archi=
raben hout palme ende een quaert/ alſoo veele hout oock de friſe . Maer de hoochde vander coz=
icen hout twee palmen en halve. De particulare leden als vanden coznicen baſen ende capiteelen
ietmen hier onder gheprop oztioneert na de groote ende tot heuren plaetſen gheteeckent / deſen
empel ſtaet buyten Roome ende is ſinte Agneten ghededicert.

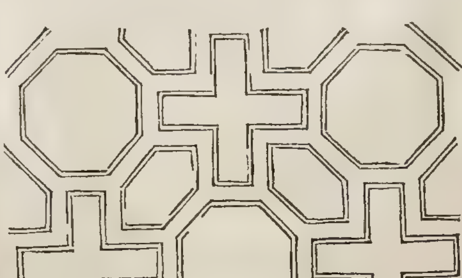

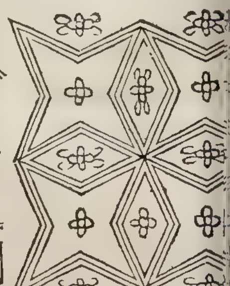
DE Ichnographie hier onder is die ghesepde wandelinghe voor den tempel van Bacchus/met eender logien rontomme alsoomen deur sommige seer gheruyneerde litteekenen begrijpen mach/ ende alomme tusschen elcke intercolomme was een nieche gheciert met colommekens/binnen de welcke niechen dat een ydole mach ghestaen hebben/ ende alsoo ghesept is/ soo was dit courtyl in formen ovael/nochtans seer lanck/te weten van 588 palmen/ende 140 palmen breedt.

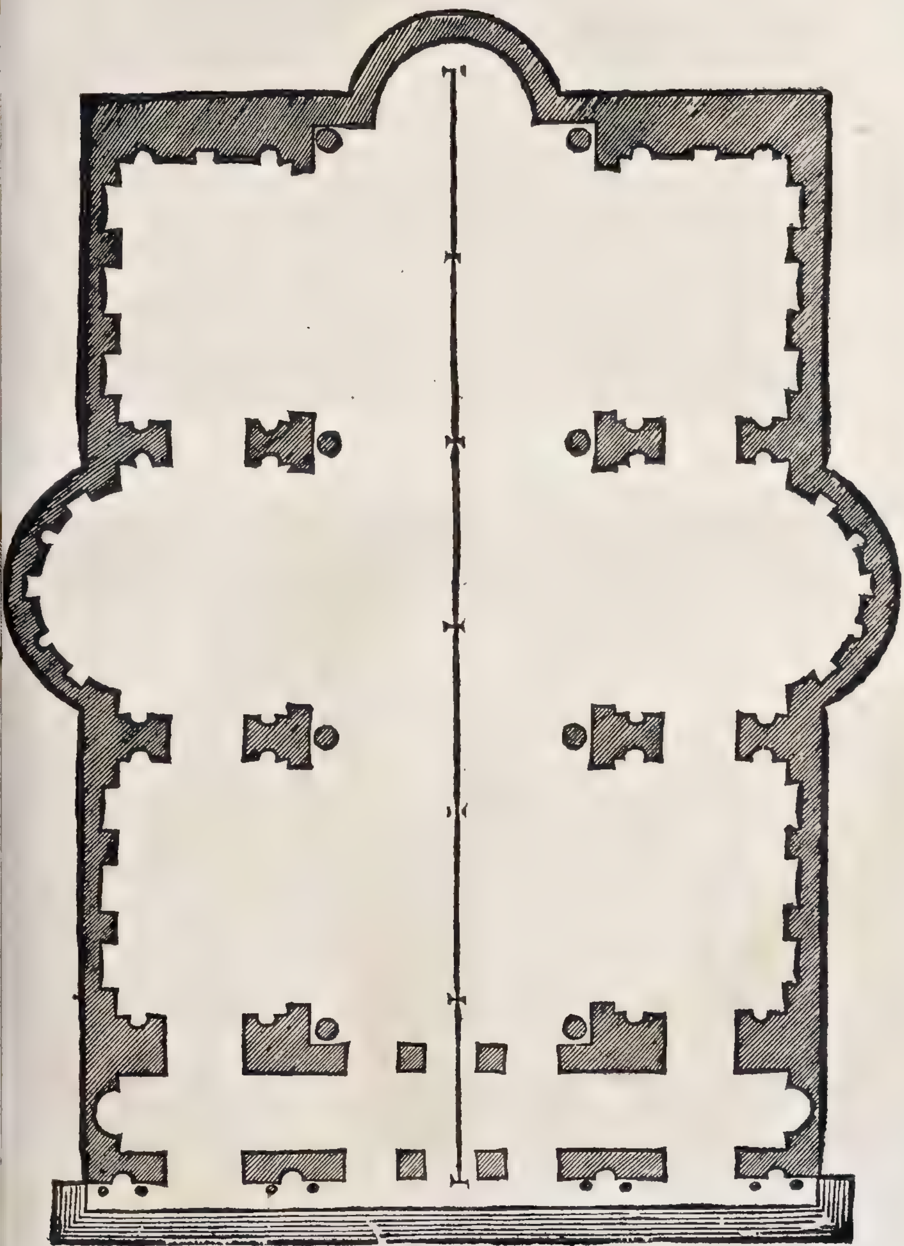
Den tempel van Bacchus alsoo ick ghesept hebbe/is rijck van veel ornamenten/ende van diversche compertimenten/de welcke ick eensdeels(maer niet alle hebbe willen thoonen/daeromme de drie inventien hier onder ghetekent staen inden selven tempel/sommighe van schoonen steenen/ende andere van musaycke.

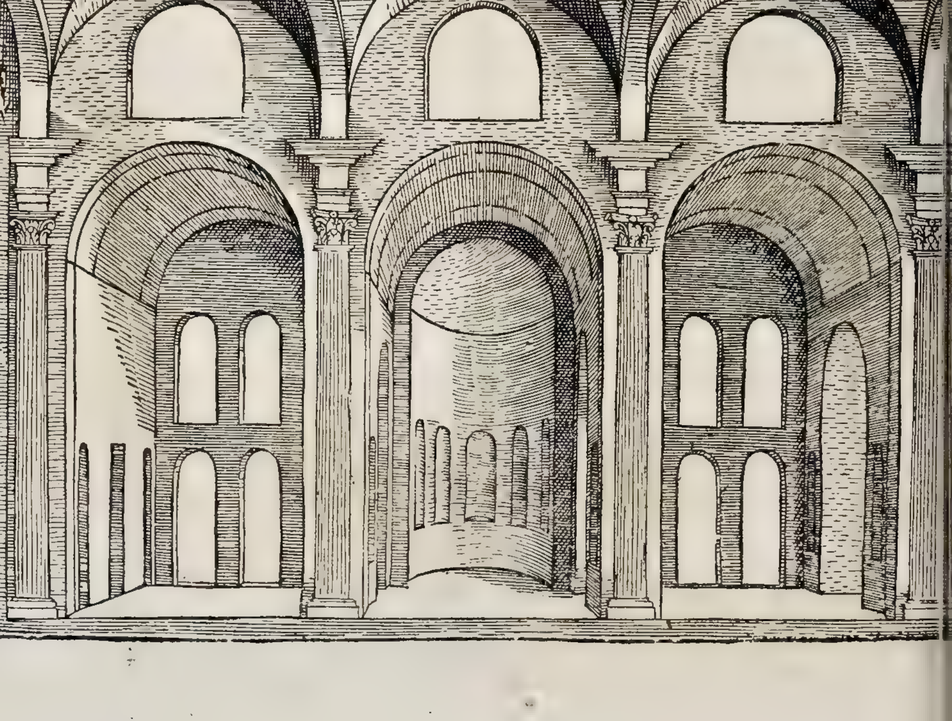

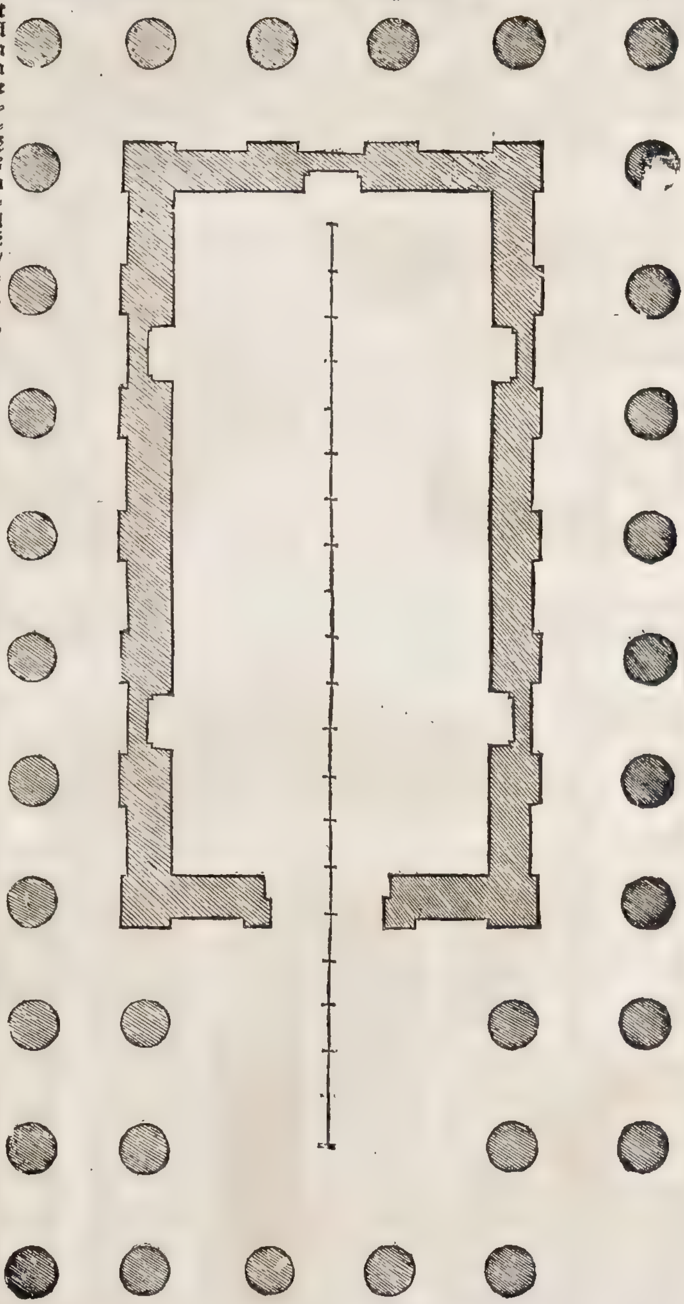
Desen tempel des pais dede de Keyser Vespa. maken by de marct van Rome/ welcken tempel dat van Plinio seer
gheprezen wort/ want hy was seer verciert met sculptueren ende met wercke van stucco / ende noch behalven die or-
namenten vanden geseyden tempel/ so dede Vespasia na de doot van Nero daer in setten al de beelden/ so wel van co-
per als merber/ de welcke de K. Nero versaemt hadde in diverse plaetsen/ welcke beelden niet in cleynen ghetale wa-
ren. Noch dede Vespa. daer in setten zyn ende zyn kinders contersfeytsel / ghemaeckt van een nieu gevonden merber
wt Ethiopia/ ghenaemt Bassalto/ hebbende coleur van yser/ een stof die seer ghepresen was in dien tyden: inden ge-
seyden tempel stont in die principale capel een statue of beelde van wit merber/ seer groot / ghemaeckt van veel stuc-
ken: van welcke riliquen dat men ghenoech vint in campidoglo / ende onder d'ander stucken is daer eenen voet/ van
welcke de naghel des grooten teens soo groot is/ dat icker ghemacklyck op ghesetten heb/ waer aen datmen de groo-
te vanden beelde mach mercken/ ende is van een goet meester ghemaeckt.

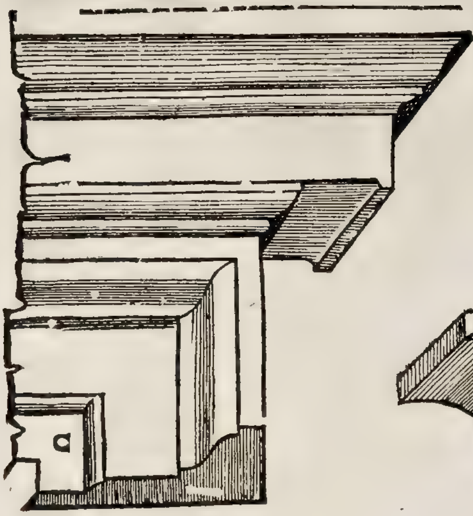
DEn gheseyden tempel is ghemeten met ellen / ende die elle is ghedeelt in twaelf portien ghenaemt oncen/ soo is dan die linie welcke inden middelt vanden gront des tempels staet een halve elle/ende ten eersten is de lengde der logien ontrent van hondert ende 22. ellen / ende die breedde is vijfthien ellen/de wijdde vanden Nicchen voor inde logie/houdt tien ellen/de dickte vanden pilaren des inganghs is vijf ellen / ende tusschen den eenen pilaer ende den anderen zijn thien ellen:die inganghen tot beyden sijden / so wel des portaels als des tempels zijn wijdt sestien ellen/de lengde vanden gheheelen tempel is ontrent hondert en tseventich ellen/de breedde houdt hondert vijfentwintich ellen/de hooft-plaetse inder middelt heut drie vijftich elle: de sijden vande pilasters daer die ronde colommen teghen staen is negen ellen en halve: ende de dickte van dien colommen is van vier ellen ende vier oncen en halve ende sy zijn ghecanelleert/ welcker canalen vierentwintich zijn/de cave van eenen canael is wijdt vijf oncen ende zijn lijste heudt een once en halve/de breedde vande principale capelle is ontrent tweendertich ellen ende is van halven circkel.Die vanden sijden gheteeckent A.ende B.zijn sevenendertich ellen breet ende gaen sestien ellen inden muer/t'welck min dan eenen halven circkel is:de dickte vanden muer rontsomme den tempel is 12.ellen/hoewel dat hy in veel plaetsen ter causen vanden onderbooghen veel dunder is.De circumferentien vanden capellen zijn ses ellen dicke/tusschen den een pilaster ende den anderen is vijfenveertich ellen/ van veel Nicchen ende vensters met meer ander particulare dinghen/ machmen begrijpen deur de gheseyde maten/ want de figuer is ghepropotioneert.Aengaende die ortographie dats dit navolghende opstaende midts dat den gront seer ghedeckt is vanden ruinen/ en heb ick niet van onder aenden grondt totter cimen moghen meten / maer deur soo veel als ick begrepen hebbe uyt een deel vanden grondt ende oock vanden ruinen diemen daer siet so heb ick dit opstaende ghemaeckt. Ick en ben niet wel seker oft die colommen dat pedestal onder hebben oft niet/midts datmen den voet vande colommen niet en siet: ende al ist oock dat Plinius dese edificie seer ghepresen heeft/nochtans zijnder onvoeghelijcke dinghen inne / ende aldermeest de cornice boven die colommen/de welcke en verselschapt haer met gheenen dinghen/maer blijft naecke alleen staende.

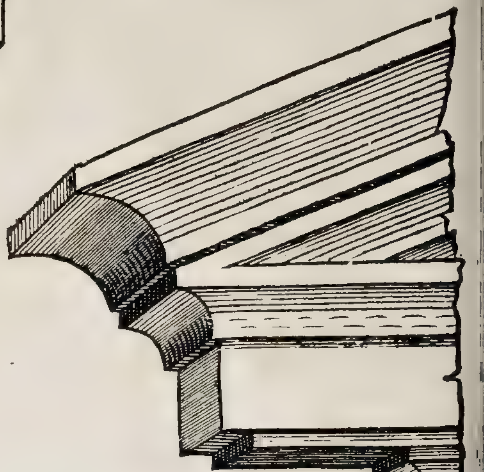

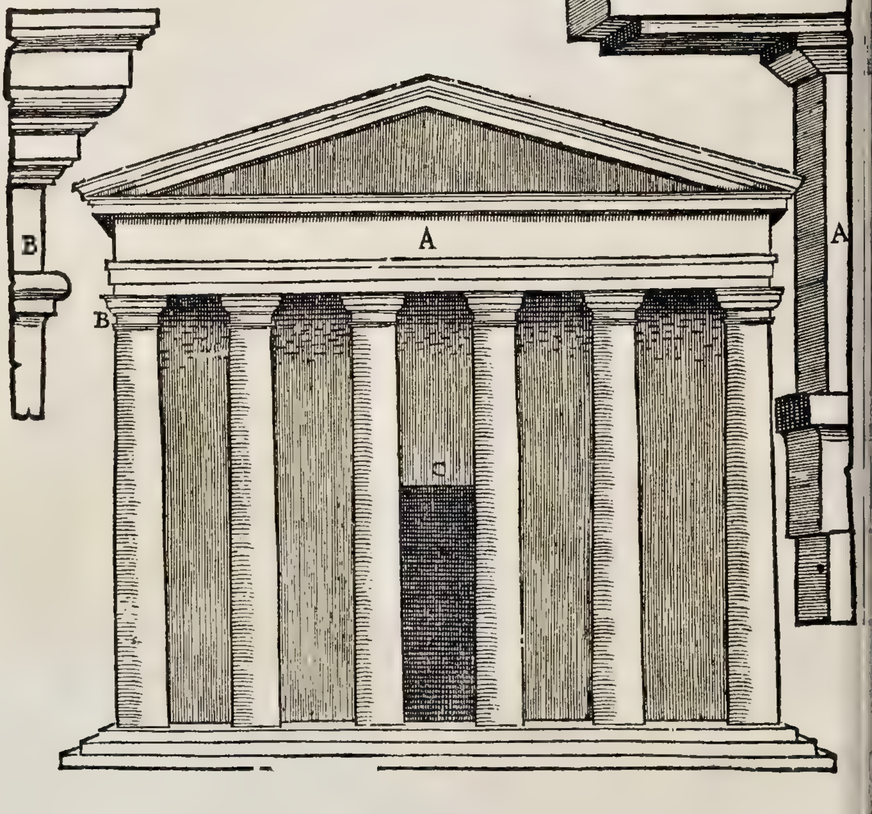
Dese edificie wordt
ghenoemt den tempel
Pietatis / den selven
tẽpel is altemale van
eenen rouwen steene
ghemaeckt/den welc-
ken datmen daer Ti-
burtium noemt na dẽ
Tyber / maer midts
dat den selven steen
spongiachtich ẽn ge-
baet is / so was hy al
met eẽ plaester die mẽ
stucco noemt gedeckt/
ende hy is seer gerut-
neert / wandt men en
siet daer geen litteec-
kenen van vensters/
des niettemin heb ic-
k inden gront gheset
waerse best voegẽ sou-
den/ dees edificie is
met een ander elle ge-
meten / de welcke ge-
deelt is in tsestich mi-
nutẽ/ ẽn die linie deur
den middelt vanden
gront dees tempels/
is dat derdedeel van-
der geseyder ellen: ten
eersten zijn de colom-
men dicke een elle en-
de achtiẽ minuten: de
intercolomme is van
vyf ellẽ en vertiẽ mi-
nuten: de wijde van-
der poorten is vier
ellen ẽn veertien mi-
nutẽ en halve: de dic-
ke des muers is van
een elle en twintich
minuten: de lenghde
vandẽ tempel/is ach-
ten ellen en twintich
minutẽ: de breede des
tempels / houdt acht
ellen en dertich minu-
ten/de galerie rontsom
den tempel was plat
ghewelft/met viercan-
ten perken / maer hoe
dat de wijde plaetse
voor den tempel ghe-
welft was en canmẽ
niet bevinden over-
mits de ruynẽ: de co-
lomnẽ van desen tem-
pel en hebbẽ geẽ basẽ/
noch eenige cincte/oft
projecture / maer sy
staen bloot op haren
grout / ooc waren sy/
alsoo ghesept is/ van
Tiberthijn ghemaeckt
ende met stucco ghe-
deckt / desen tempel
hadde de frontispicie
achter ende voren.

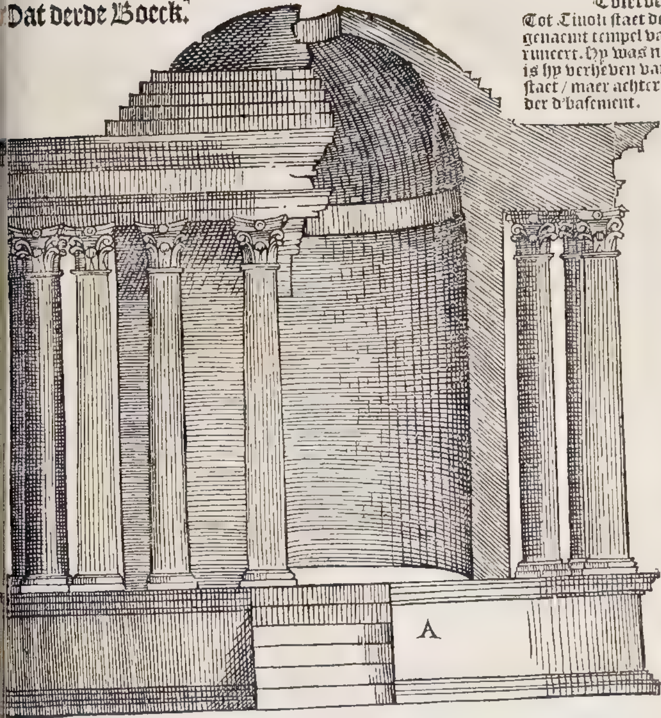
De hoochde vande colommen met den capitele is 3. minuten min dan 10 ellen / haer dickte beneden(alsoo ghesept is)hout 1 elle ende 18 minuten / en de dickte boven is van 1 elle ende 15 minuten : de hoochde vanden capitele is 47 minu.maer dat bozel ende cincte der colom.zijn mede getelt / de hoochde van d'architrabe is 36 minu. de hoochde vander frisen/is 1 elle cñ 56 min. de cozniCe is 1 elle en 8 minuten hooge:ende van daer opwaerts is dat timpanum hooge 2 ellē ende 2 minuten/ die ander particulaer leden geteeckent met den caracteren/zijn in grooter fozmen daer besyden/ende met grooter neerstichepdt na de pzincipale ghepzopoztioneert.

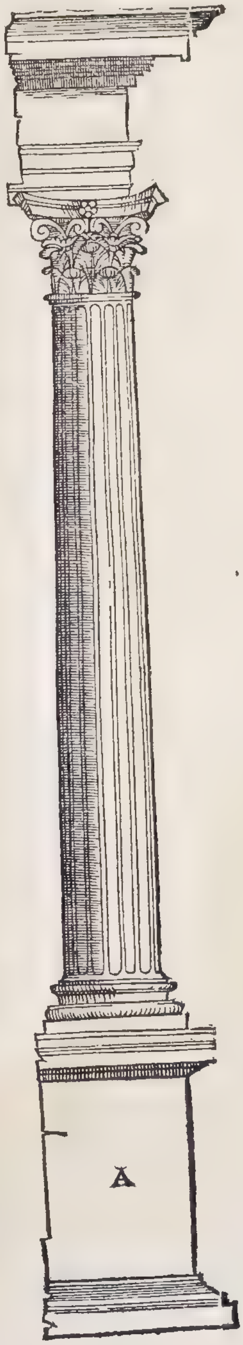

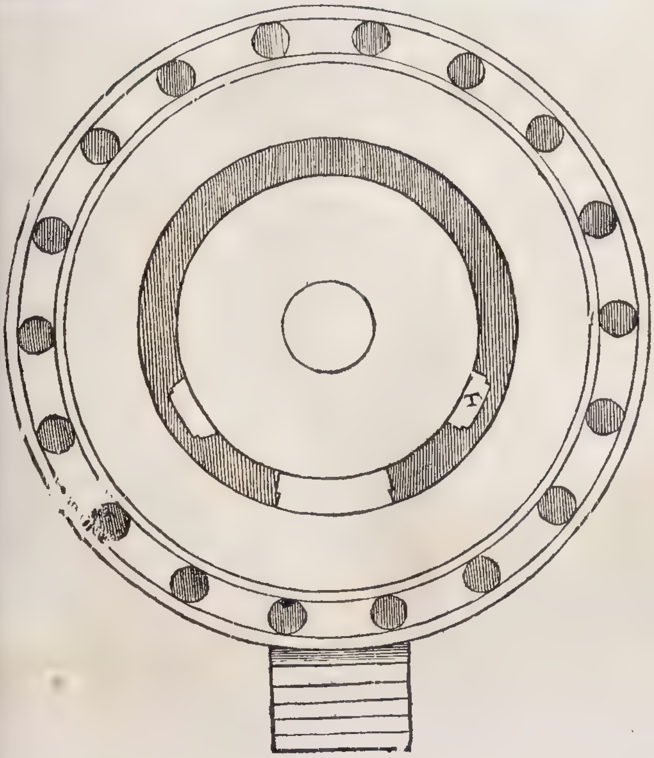

Tot Tivoli staet desen tempel op een rivier / en wort genaemt tempel van Vesta/ende in d'meeste deel gheruineert. Hy was na de Corinthia wel gewrocht/voor is hy verheven vanden eerden ghelyck dat basem 'nt staet / maer achter is meer dan seven ellen muers onder d'basement.

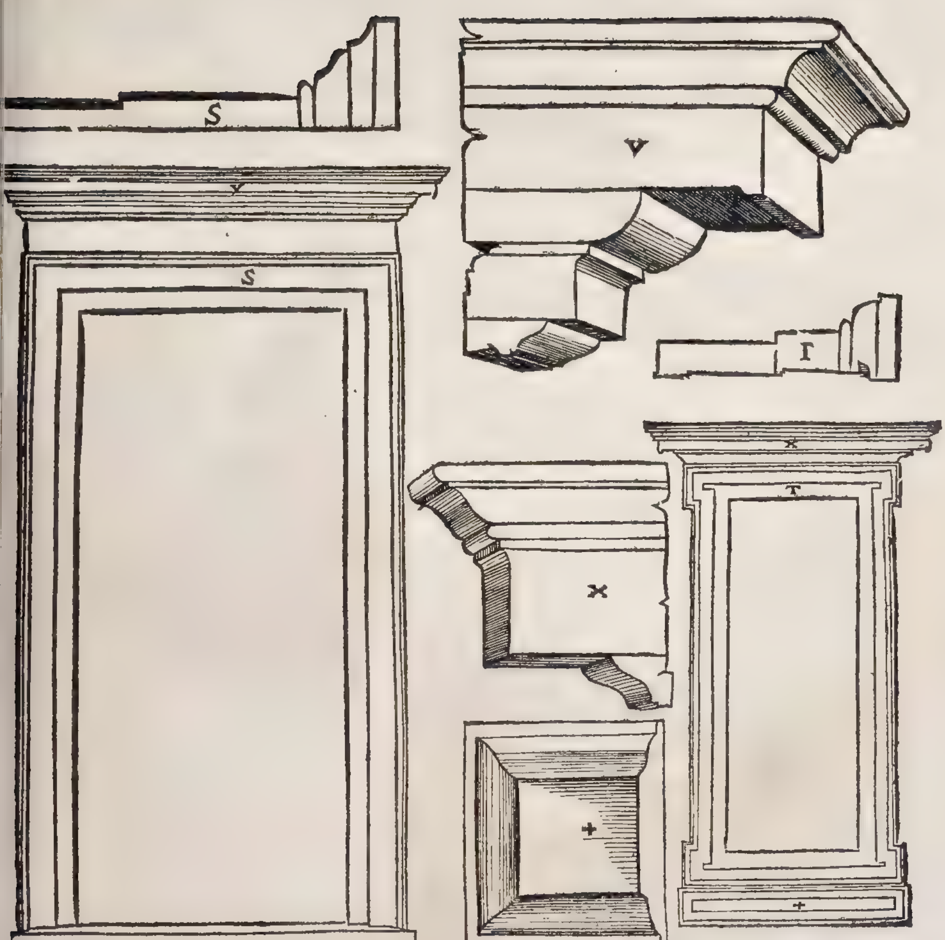

DEsen ghesepden tempel is met de laetste ellen van t'sestich minuten ghemeeten /ende ten eersten zijn die colommen dic een elle ende seventien minuten: de intercolomnie houdt twee ellen ende vierender tich minuten/tusschen de colommen ende den muer is twee ellen en halve / de dicte des muers is een elle ende dertien minuten/dat pabiment des tempels binnen hout twaelf ellen en halve/dat pedesta geteeckent A. met der colommen ende haren oznamenten/dict tot die gheheele ozdine des tempels. De hooch de vande base des pedestals is vijfenveertich minuten / ende dat velt des pedestals houdt twee ellen ende achtenveertich minuten/de coznice is sevenendertich minuten en halve hooch/ de hoochde vande base der co lommen is achtendertich minuten en halve: den tronck der colommen is thien ellen hooch / dat capiteel is een elle en vierentwintich minuten hooch. D'architrave frise ende coznice/zijn t'samen ontrent twee ellen en half hooghe/de deure hier onder gheteeckent met S. P. houdt inder hoochden neghen ellen/de breedde des lichts onder is vier ellen en vier minuten / maer de wijdde in't bovenste houdt drie ellen en vierenvijftich minuten/de welcke deure boven gheminderdt is na de leeringhe van Vitruvio: dat antipagmentum is bree tweenvijftich minuten en halve/maer de supercilie (midts der minderinge, en is maer eenenvijftich minu ten/de frise is dertich minuten hooghe/ende de coznice vierentwintich minuten. De venstre geteeckent me C. ende X. is breet een elle en sessenveertich minuten en halve/ende haer hoochde hout vijf ellen en drie minu ten/ende is boven gheminderdt ghelijck de deure: d'antipagmentum is breedt eenendertich minuten en hal ve/ende de coznice houdt oock soo veel/maer d'ander particulaer leden zijn in grooter fozmen/met den selve letteren geteeckent daer by ghesetende wel gepzopoztioneert: dese venstre is buyten ende binnen gewzocht

Dits dat derdendeel vander ghemeender ellen van t'sestich minuten/met de welcke dat den voozghetoonden tempel ende dit navolghende mede ghemeeten is.

E

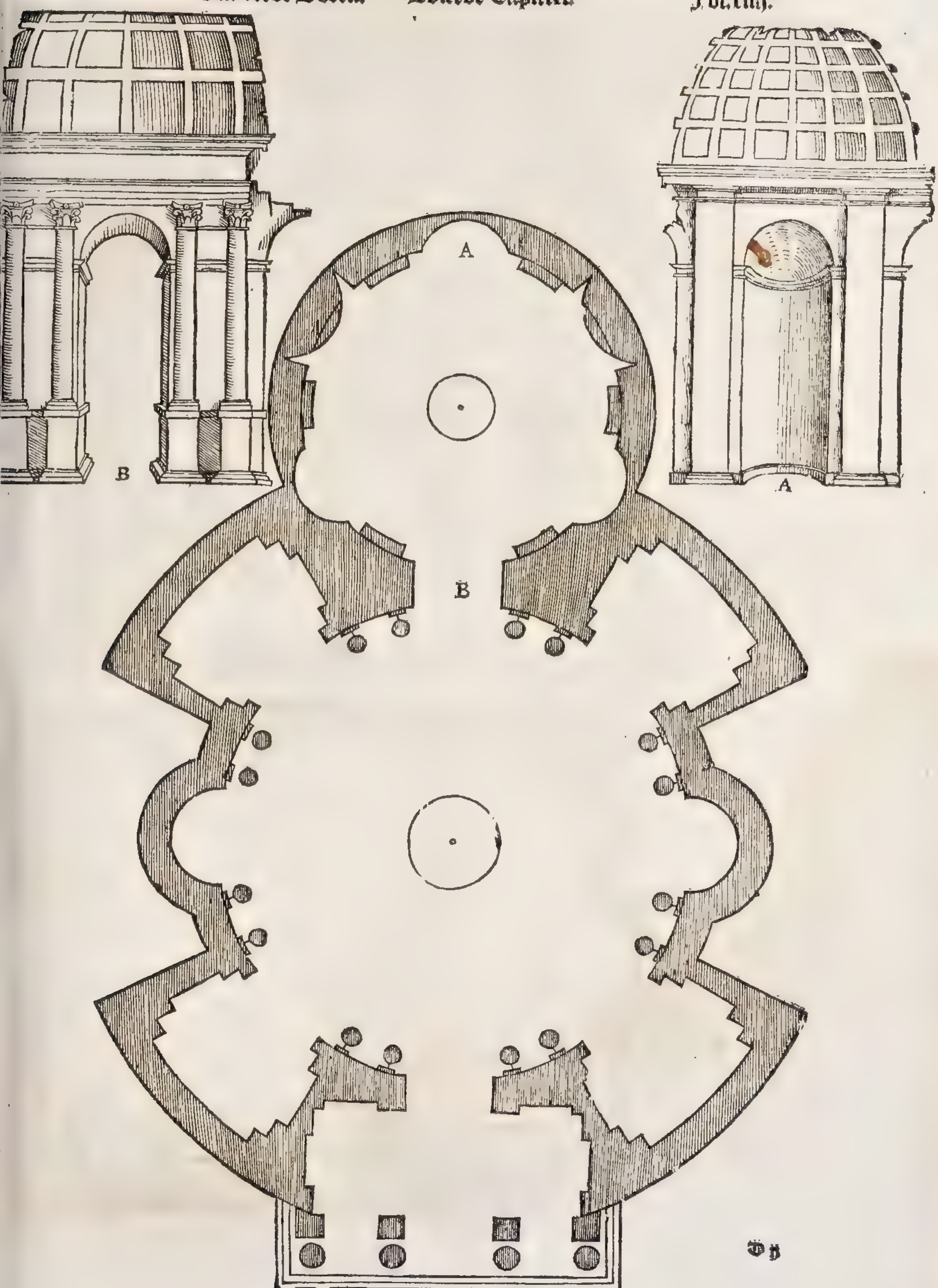
D

Van der Antiquiteyt.

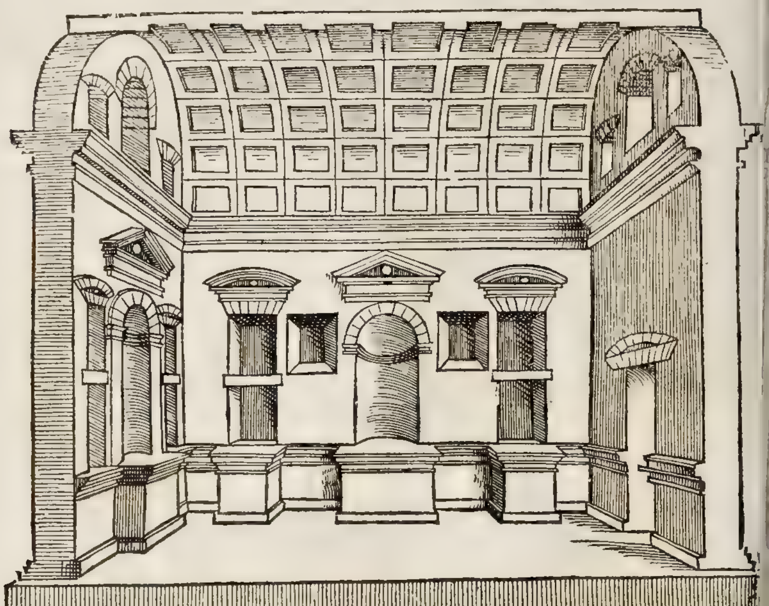

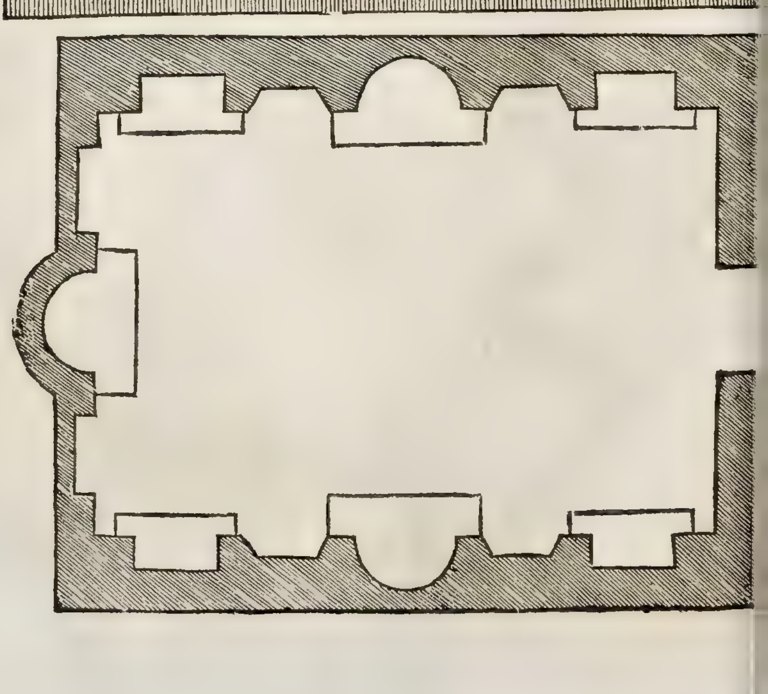
Die oude Roomsche palme vanetwaelf vingheren ende achtenveertich minuten.

Bvpten Roome staet desen seer gheruineerden tempel / ende is den meestendeel van gheba-
ken steenen ghemaeckt / oock en sietmen daer gheen van desen ornamenten inne die ick op
gherecht hebbe:maer deur soo veele alsmen upten gront begrijpen mach/ende oock consid
reren die ghepzopoztioneerde hoochde soo mocht het gheweest hebben inder manieren / ghelij
daer die twee stucken besijden met A.ende B.gheteeckent staen.Dus hebben wy alleene de mat
vande Ichnographie oft den gront des tempels / van den welcken maten datmen dat werck d
oztographien begrijpen mach. Dese Ichnographie oft plante dan is met de oude Roomsche pa
me gemeten/ ende ten eersten is de deure vanden tempel wijdt tweentwintich palmen/ die diam
ter van desen tempel houdt neghenentsestich palmen en halve / de twee nicchen vande sijden z
wijdt ghelijck de deure:desghelijckx is de deure vanden minderen tempel oock van dier breedde
alsoo zijn oock de vier capellen daer men inne gaet vander geseyder wijdden / maer achterwaer
worden sy wijder / overmidts dat de mueren vanden sijden na den centre vanden tempel loope
ende dese vier capellen (soo veel alsmen begrijpen mach) ontfanghen haer licht vanden sijden/d
diameter vanden cleynen tempel is lanck drientsestich palmen:de capellekens/so wel de uptgeh
de/als de ghehevene/ zijn breedt vijftien palmen / maer van dees twee ghehevene capellen/en c
ick niet ghemagineren hoe datse opwaerts eynde ghenomen hebben/ want daer en staet soo v
niet recht oppe datmen daer eenich bescheet af soude moghen sien dan een beginsel boven der e
den:ende alsoo ick gheseyt hebbe/ al ist datmen daer niet en siet hoe dees edificie boven der eerd
ghestaen heeft / soo heb ick nietteniin (nae mijn goedt duncken) dees oztographie willen oph
sen. Ende daeromme dat deel op d'een sijde gheteeckent met der B.repzesenteert een stuck v
den grooten tempel / ende dat ander deel gheteeckent met der A. betoont een partie vanden cl
nen tempel.

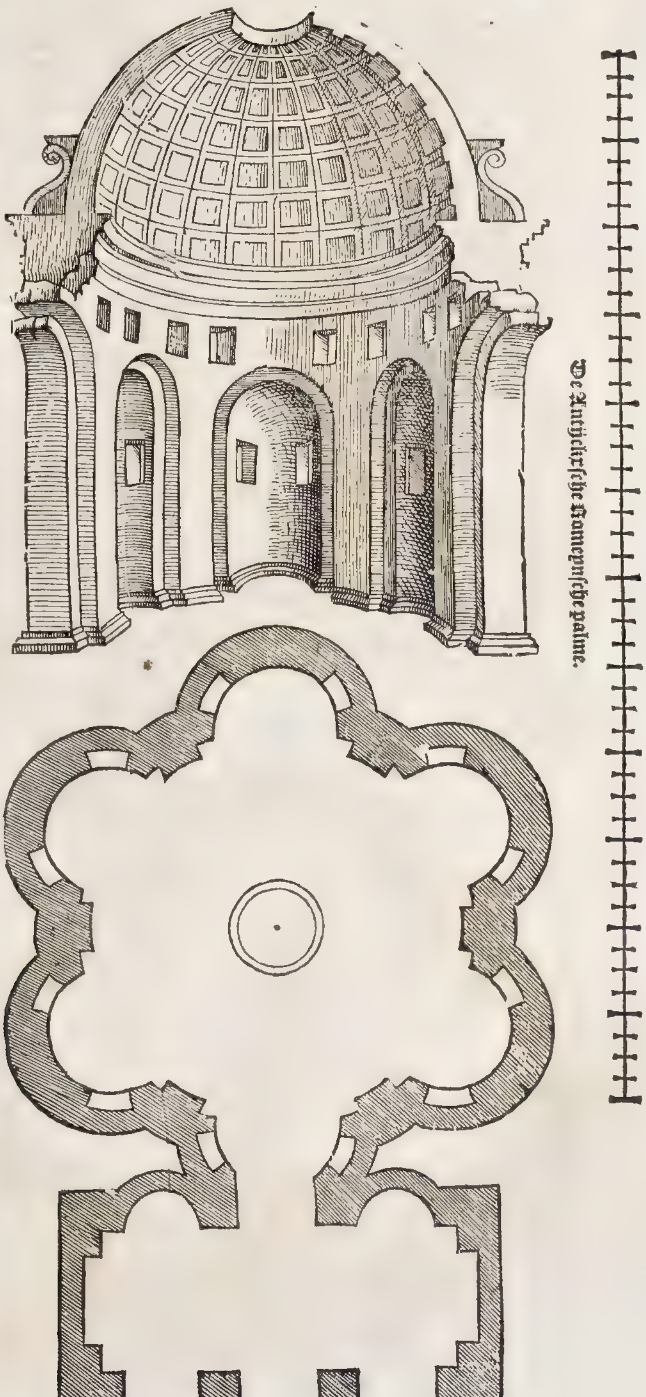

A
B
A
B

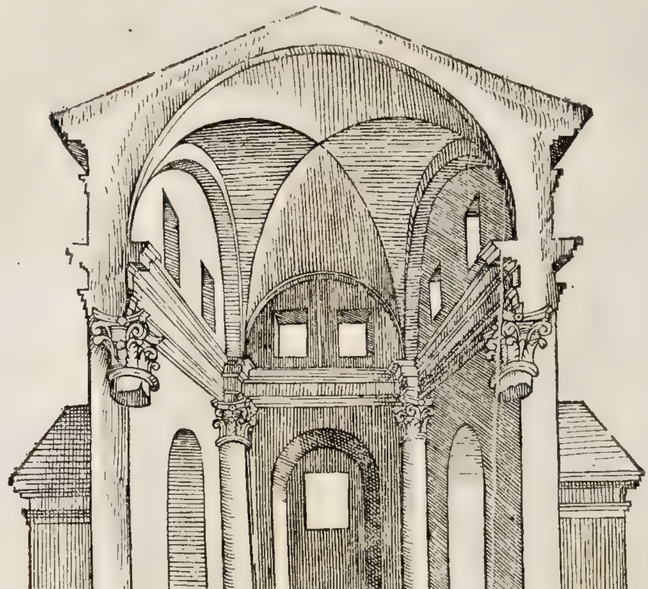
Den tempel hier onder is buyten Rome seer gheruyneert/ende is dat meeste deel van ghebacken steenen
hy en is oock niet seer groot: men can oock niet vernemen oft bevinden dat hy licht ghehadt heeft dan van
den deuren/ende vande vensters boven de cornicen: alle die ander holen waren plaetsen van Jdolen oft da
ghelijcken: de mate van desen tempel was op den wech verloren / maer ick hebbe noch wel in memorien/da
den tempel een vierkant ende een half hielt/soo wel inden gront als inder hoochden. Daerom en set ick an
ders gheen maten/maer de Architect mach hem behelpen met der inventien.

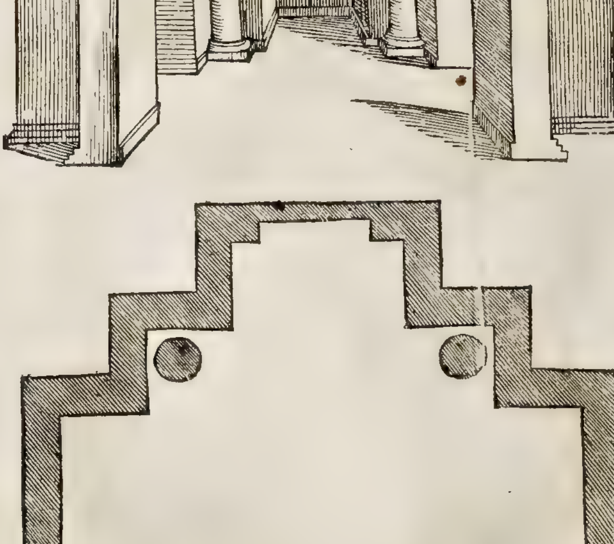

Dit tempelken is redelijcken cleyne/ gemaect van gebacken steenen / ende is gemeten met de oude Roomsche palm: de lenghde van der logen hout veertich palmẽ / eñ die breette daer af hout sestiẽ palmen/die deure is wijdt thien palmen/ de niechẽ binnẽ zijn alle van eender wijdden te weten van 14 Palmen / die spatie tusschen de niechen is van ses palmen: de reste is upten gesichte ghemeeten / te werẽ dat ic de hoogde vandẽ pavimente tot onder de Architrave scatte op 40 palmen/eñ de architrave frise ende corniee van negen palmẽ/eñ van der resten docht my dat/ alsmẽ den ketel ofte dat rondt welffel / een palme opstaens toegave / soo soude die gheheele hoochde in als comen van t'seventich palmen te zijn.

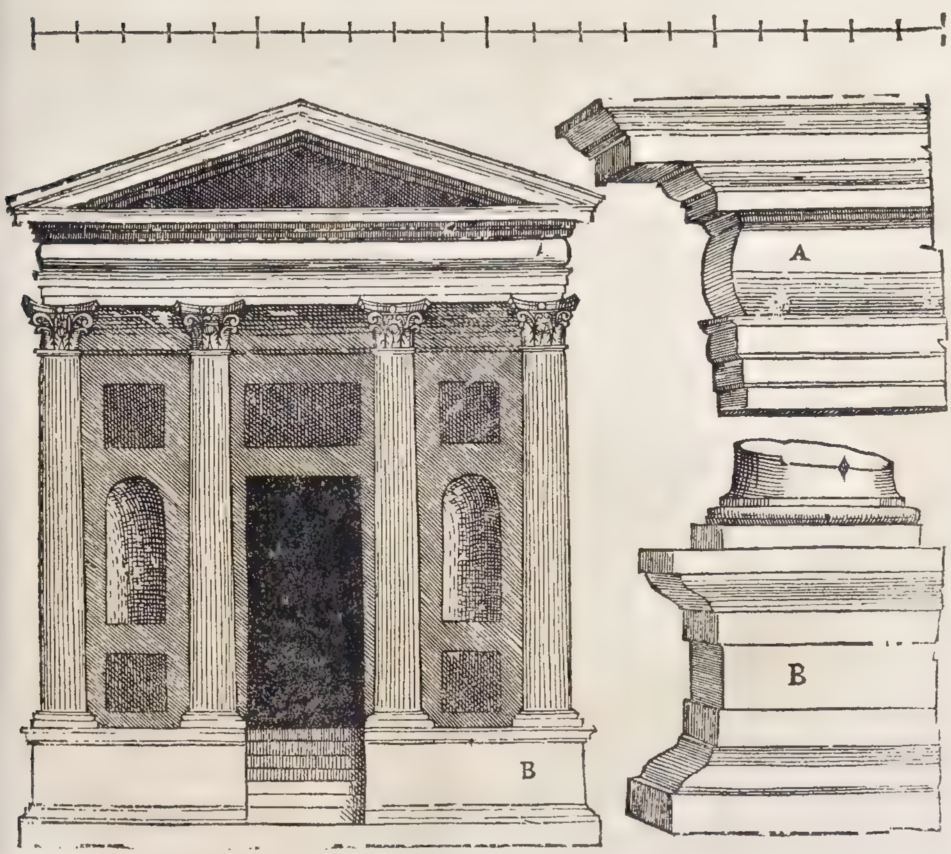

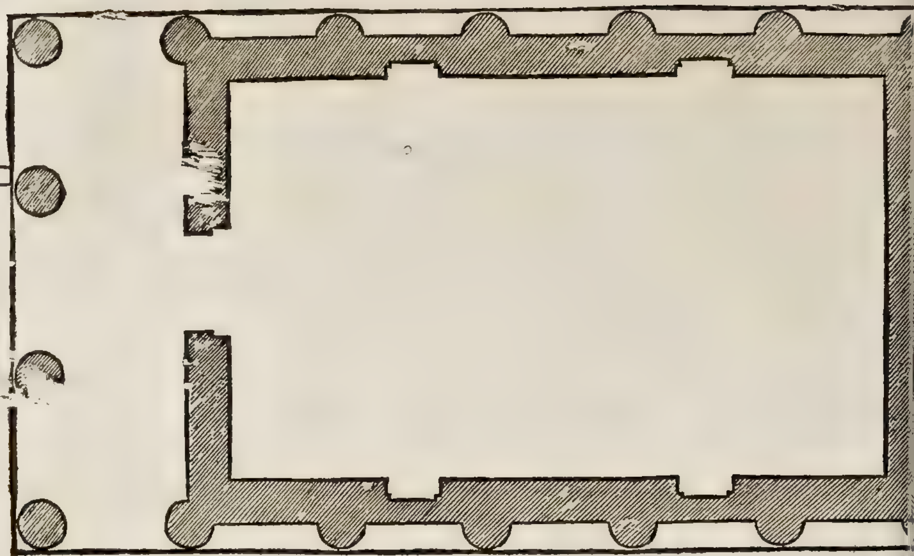

Die teghenwoordighe tempelken / is buyten Rome / eensdeels van merbere ẽ partie van ghebacken steenen gemaeckt / ende is seer verballen: men acht dat het een sepulture ghewееst heeft / ende is over alle sijdẽ recht viercant: vanden eenen muer tot den anderen / ist dertich palmen wijt: de dickte vanden muere / is twee palmẽ en halve / de wijdde vanden capellen / is 10 palmen / de deure is wijt vijf palmẽ, die hoochde vand colommen met ba sen ende capitelen is van tweentwin tich palmen en hal ve / de dickte vand colommen is lutte meer dan twee pal men / d'architrab frise ende Cornic zijn vier palmẽ ho ghe / van op de cor nice tot in't hooch ste vanden welfse zijn't elf palmen de hoochde vand. booghen der capel lẽ is twintich pal men.

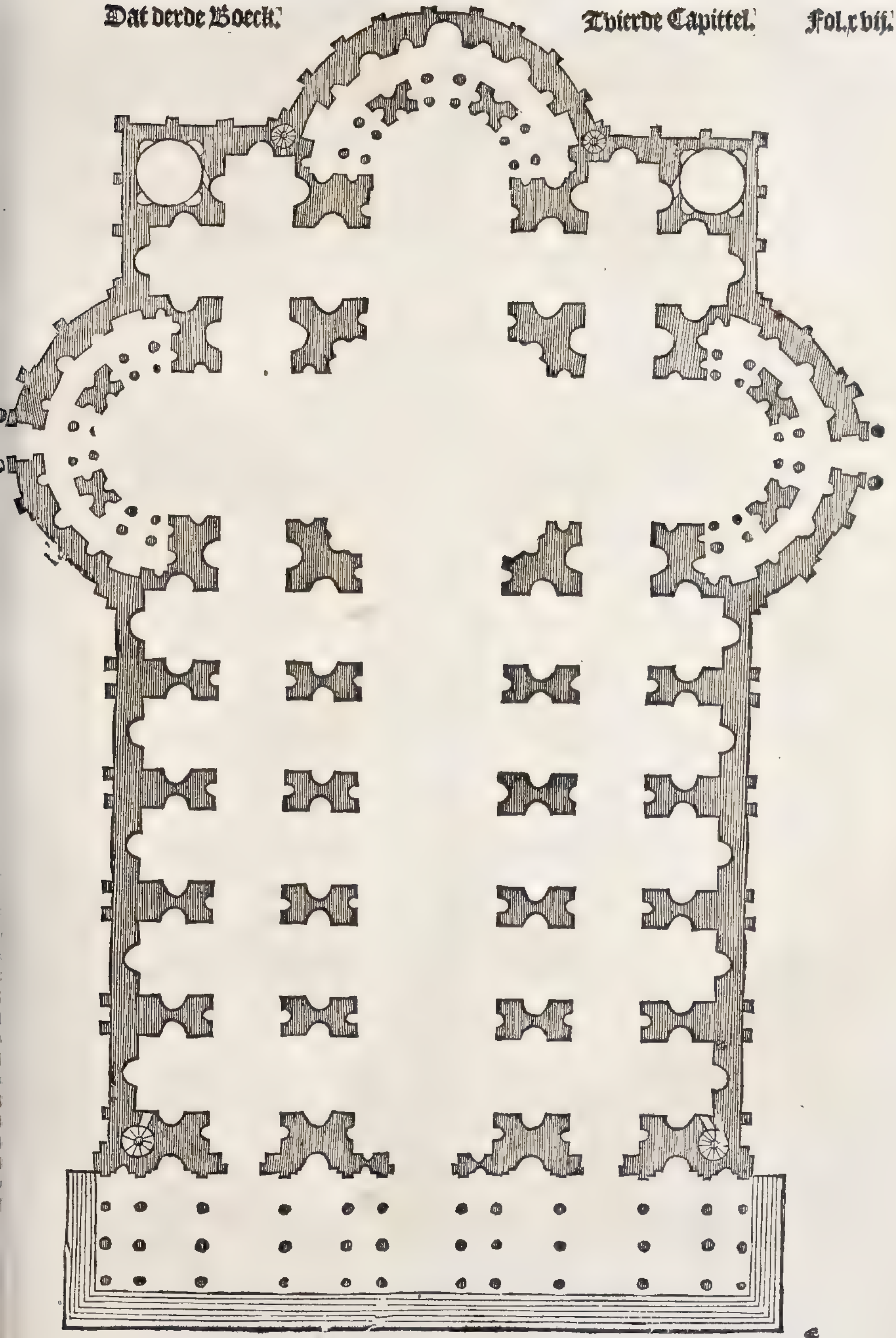
Desen tempel hier onder ghetoont/ is A Tivoli byde riviere seer vervallen/den welcken hadde de frontispitie van voren ende van achteren / de colommen vande sijden / zijn meer dan de helft uyt den muer/de wijdde des tempels vanden eenen muer tot den anderen is van 11. ellen ende is ghemeten met der ellen daer den tempel pietatis mede ghematen is / de lengde vanden tempel houdt achtien ellen : de dickte van den muer is een el ende 11. minuten/ de dickte vanden colommen des poortaels/is een el eñ een derdendeel : haer hoochde met basen eñ capiteelen houdt ontrent twaelf ellen/ die hoochde vande architrabe frise ende cornice is drie ellen/die frontispicie houdt van op de cornice tot in't hoochste drie ellen/ de hoochde vanden basemente is drie ellen en halve. Inde fascie voren en is geen litteecken van een deure / noch oock vanden nicchen ende dat overmidts der ruinen/maer ick hebt alsoo gheteeckent tot vercieringhe / midts dattet soo mocht gheweest hebben: desghelijcks en sietmen inde mueren noch inde syden / noch oock van achteren eenighe vensters/ al heb ick die hier inden grondt gheset daer't my goet ghedocht heeft: de mate vanden leden / soo vanden basemente als vande cornice boven/en sal ic in't particulaer niet noemen/ want sy zijn geproportioneert nae de antiquen daermen noch sommighe stucken af siet.

Dat derdendeel vander ghesepder ellen.

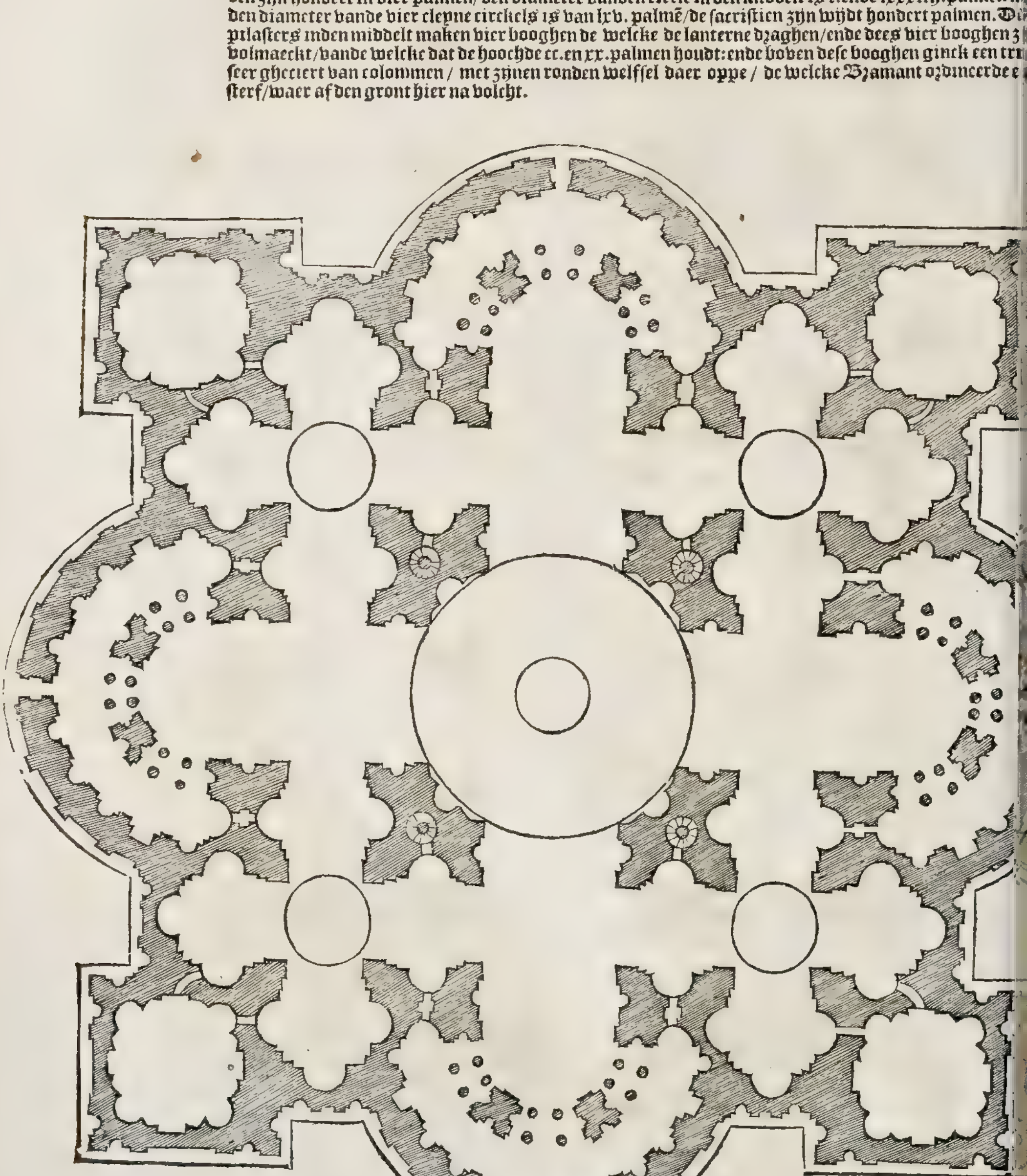

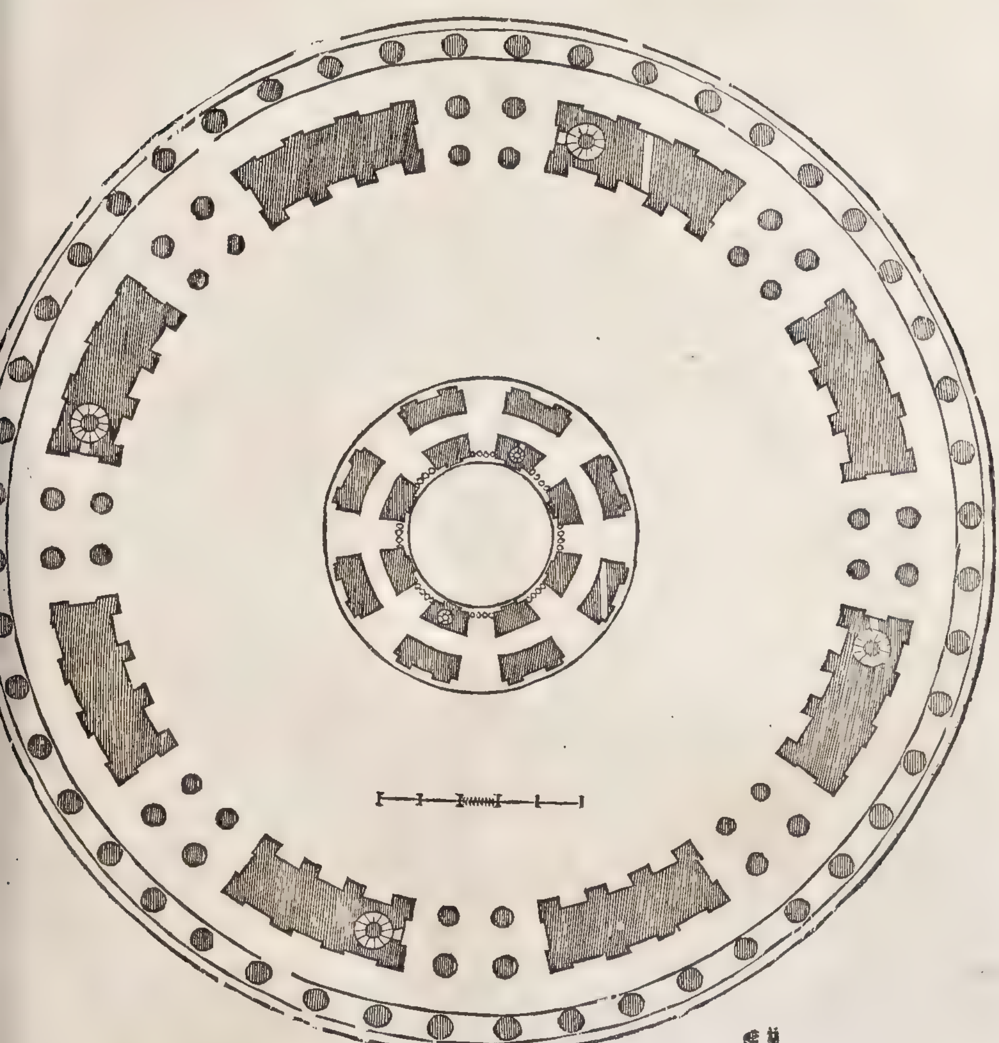
AL heb ick in't beginsel van desen boecke geseyt alleenlijc te tracteren vande Antiquiteyte
soo en wil ick daeromme niet onder my laten/ te tracteren van sommighe moderne dinge
by onsen tyden ghemaeckt/ende aldermeest om dat onse euwe so veel schoone ingenien i
de architecture ghehadt heeft. Dus was dan ten tijden van Julio secundo P.M. een werckme
ghenaemt Bramant van Casteldurante in't hertochdom van Vrbijn / de welcke een man we
van sulcker ingenien in Architecture datmen (met der hulpen ende auctoriteyt die hem de gh
noemde Paus gaf) mach segghen dat hy de goede Architecture dede verrijsen/ de welcke vand
antiquen af tot zijnen tyden hadde begraven gheweest/ de welcke Bramant leyde in zijnen tijd
het beginsel aende wonderlijcke edificie des tempels van S. Peeter in Rome:maer onder com
zijnde vander doodt/ liet niet alleene de fabrijcke onvolmaeckt/maer die modelle bleef oock onve
maeckt in sommighen deelen:waeromme dat sommighe diversche ingenien hem bemoeyt hebb
in sulcken sake/ende onder d'andere Raphael Durbijn schildere ende oot seer verstandich in d'a
chitecture (achtervolghende de vestigien van Bramante)maeckte dit betreck/dat welcke na mi
duncken is een d'alderschoonste compositie / uyt de welcke d'ingenieus architect hem behelp
mach in diversche dinghen. Ick en sal u alle die maten van desen tempel niet setten/ om dat m
(midts wel geproportioneert zijnde) uyt een deel vanden maten de reste vindē mach : den geseyd
tempel is met de oude Roomsche palme ghemeten / ende die middelste wandelinge is breet twee
tneghentich palmen/ende die vanden sijden houden half soo veel/uyt desen twee maten mach m
de reste begrijpen.

IN den tijden van Julio secundo vantmen in Rome Baltazar Petrucio van Sienen / niet alleen een excellent schilder / maer oock seer verstandich inde architecture / de welcke volghende de vest... vanden ghesepden Bramante / maeckte een modelle inder formen hier onder ghetoont / de selve t... dat den tempel vier inganghen hebben soude ende dat den hooghen altaer inden middelt staen soude / ... vier hoecken ordineerde hy vier sacristien / boven op de welcke datmē de clock-toorē maken mocht vo... cieraet / ende aldermeest inde voorste facie siende ter stadtwaerts inne. Den teghenwoordighen tem... met de oude Roomsche palme ghemeten / ende ten eersten / inden middelt vanden eenen pilaster totten a... ten zijn hondert in vier palmen / den diameter vanden circle in den middelt is c. ende lxxxiij. palmen la... den diameter vande vier cleyne circkels is van lxv. palmē / de sacristien zijn wijdt hondert palmen. Di... pilasters inden middelt maken vier booghen de welcke de lanterne draghen / ende dees vier booghen z... volmaeckt / vande welcke dat de hoochde cc. en xx. palmen houdt: ende boven dese booghen ginck een tr... seer gheciert van colommen / met zijnen ronden welfsel daer oppe / de welcke Bramant ordineerde e... sterf / waer af den gront hier na volcht.

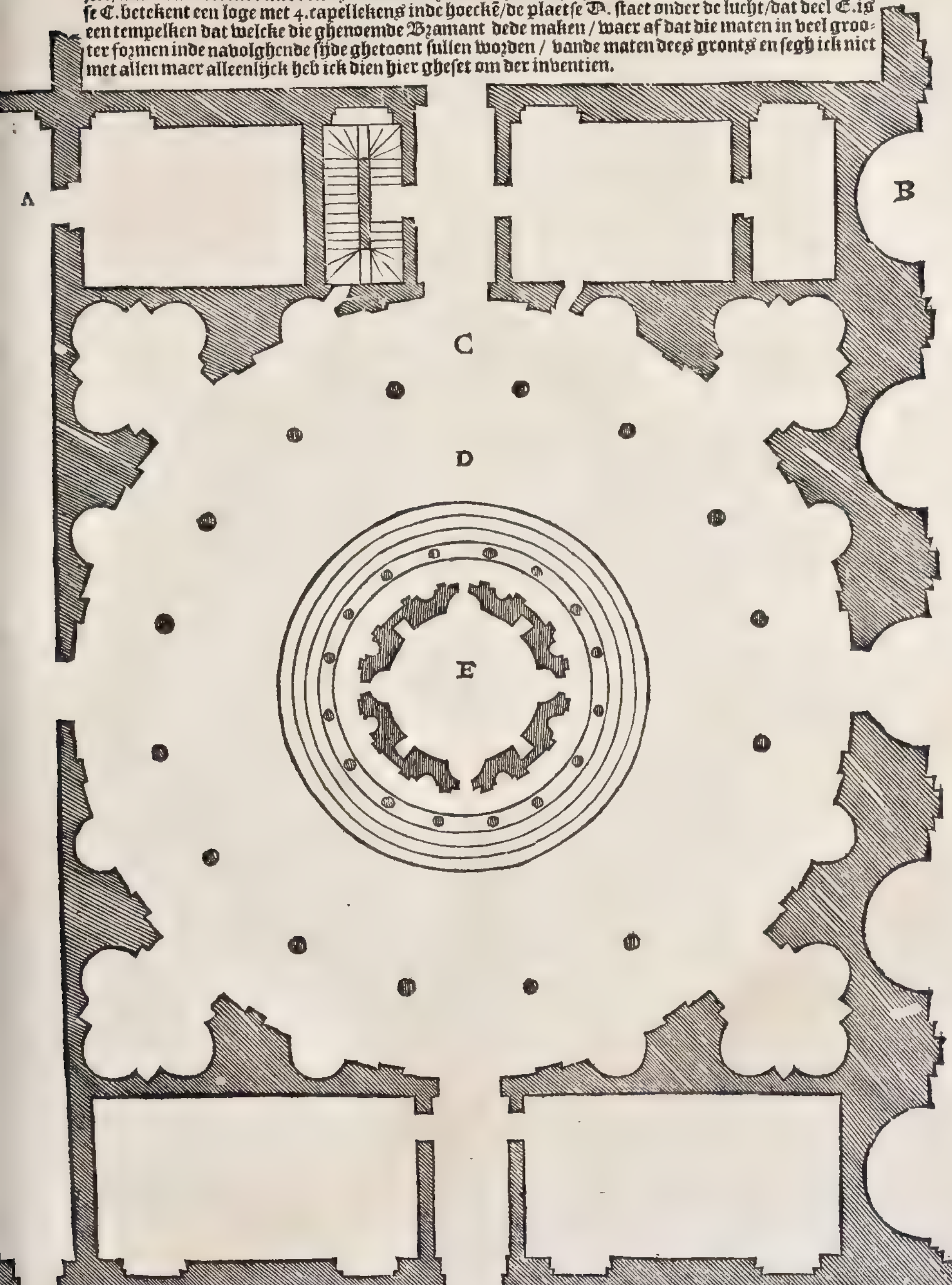
Deſe hier onder ghetoonde figure is den gront vande tribune die boven de vier booghen omme ghegaen ſoude hebben alſoo voorſeyt is / deur de welcke datmen mercken mach dat in ſulcken ſake Bramante ſtouter van begrijpe was dan voordachtich om deſwille dat een alſulcken grooten maſſe ende van ſulcken gewichte / ſoude een over goet fundament behoeven om wel ſeker te ſtaen / ende niet die te maken op vier booghen van ſulcker hoochden. Ende ter confirmatien van mijnen woorden / ſoo zijn de vier pilaſters t'ſamen met den booghen ſonder ander ghewichte daer oppe / alreede gheſeten ende gheſchuert in ſommighe plaetſen / niettemin/om dat die inventie ſchoon ende cierlijck is / ende om den Architect groot licht te gheven/ſoo heb ickſe hier willen ſetten in't bewerp. Nu op dat ick niet te langſaem en ſy inde maten te verhalen/ſoo ſal ick hier ſommighe vanden principalen ſetten / maer de reſte ſalmen moghen met die cleyne palme vinden / de welcke hier onder inden gront ſtaet/ welcke lengde dat vijftich palmen houdt/de dickte vande eerſte colommen buyten is vijf palmen/ de dickte vande tweede colomne innewaerts houdt vier palmen/ ende de dickte vande derde colomne is drie palmen ende drie quaert. De wijdde vande tribune binnen is hondert en achtentachtentich palmen / den diameter vanden cleynen lanterne inden middel hout ſeſſendertich palmen / de reſte machmen begrijpen ende meten metten cleynen palmen.

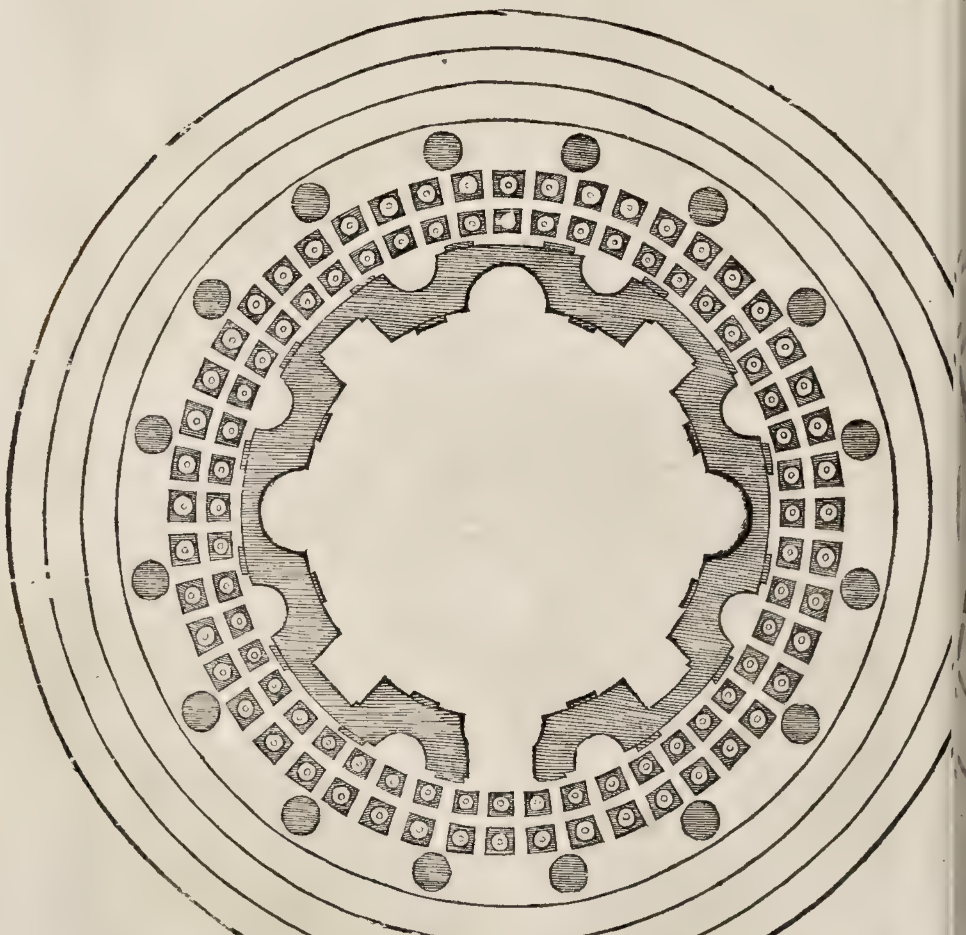
DJt is de orthographie van binnen ende van buyten/ ghetrocken uyt de gepasseerde ichnographie / aende welcke datmen mercken mach die groote masse/ ende wat ghewichte dat het soude geweest hebbē op die vier boogen/ die welcke masse alsoo ick ghesept hebbe/ soude elcken wijsen architect ghenoech te bedencken geven om boven op d'eerde te setten ende niet inde lucht tot sulcker hoochden/ ende daeromme oordeel ic dat de architect lieber wat bevreest sy dan te stoutmoedich / want is hy vreesende soo sal hy sijn dinghen wel seker maken ende en sal eens anders raet niet ver achten/ eñ also doende sal hy selden faelgeren/ maer is hy te stoutmoedich / so en sal hy dē raet van anderē niet willen aennemē / maer sal hem alleen op sijn ingenie betrouwen / waer deur dat sijn wercken dickwils te schanden comen sullen/ daeromme beslupt ic dat te groote stoutmoedichept procedeert van presumptie/ ende die presumptie van luttel wetē/ eñ segge dat de bevreesthept een virtuoos dinc is/ latende hem altijdts duncken luttel oft niet te connen/ de maten van desen wercke salmen oock met den voorghegheven clepnen palmen vinden.

Desen gront hier onder geteeckent is ooc een inventie van Bramante/ hoe wel datse noyt int werc gemaeckt was/de welcke ginck accorderende met den ouden wercke/dat deel met B. gheteeckent / is de kercke van S. Peeter in montorio buyten Roomo/ende dat deel geteeckent met A. is een oudt clooster/maer dat deel indẽ middelt ordineerde Bramant/hem behelpende met den oudẽ wercke/de plaetse C. beteekent een loge met 4. capellekens inde hoeckẽ/de plaetse D. staet onder de lucht/dat deel E. is een tempelken dat welcke die ghenoemde Bramant dede maken / waer af dat die maten in veel grooter formen inde navolghende syde ghetoont sullen worden / vande maten dees gronts en segh ick niet met allen maer alleenlijck heb ick dien hier gheset om der inventien.

IN de laeſte ſijde heb ick gheſeyt dit tempelken van Bramante breeder te toonen / dat welcke niet ſeer groot en is / maer was alleene ghemaeckt in ghedenckeniſſen van ſinte Peter D'apoſtel / want men ſeyt dat hy op de ſelve plaetſe ghecruyſt was/den gheſeyden tempel is met den ouden Roomſchen voet ghemeten/den welcken voet is van ſeſtien vinghers/ende elcken vingher is vier minuten / waer af datmen de mate vinden ſal deur de Roomſche palme grootende de ſelve vier vinghers. Den diameter van deſen tempel is van vijfentwintich voeten ende tweentwintich minuten / de wijdde vanden ganck rontſomme den tempel is van ſeven voeten / de dickte vande colommen houdt eenen voet en 25. minuten/ de wijdde vander deuren is drie voet en halve/de quadraetkens metten rondekens binnẽ welcke rontſomme den tempel gaen betoonen die lacunarij vanden welfſel boven de colommen/die dickte des muers is van vijf voeten:de reſt vanden anderen maten canmen deur die eerſte begrijpen.

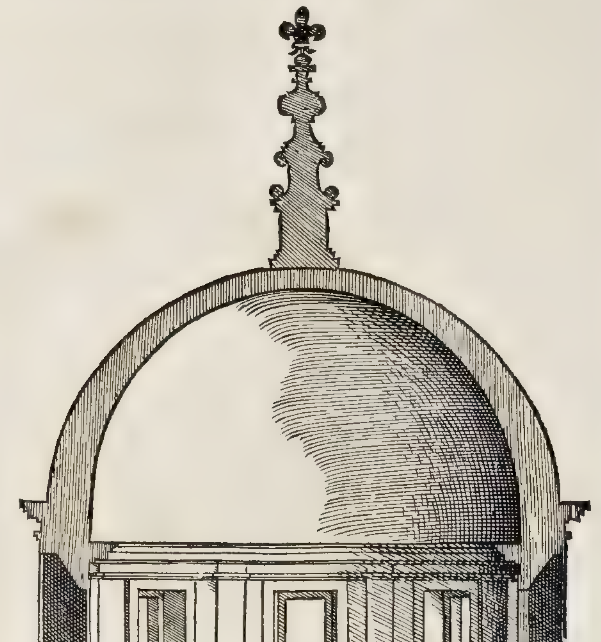

De helſt vanden ouden Romeynſchen voet.

DIt is d'opstaende vanden geseyden tempel / dat welcke bethoondt d'een helft van buyten ende d'ander helft van binnen / ende is altemale nae de Dorica gemaect gelijcmen uyt die Figuere mercken mach. Vande particulare maten sal ick swijghen / want deur den gront machmen dit opstaende begrijpen / midts dat die selve / al ist cleyn / matelick ghetekent ende van t'groote in't cleyn ghebrocht is.

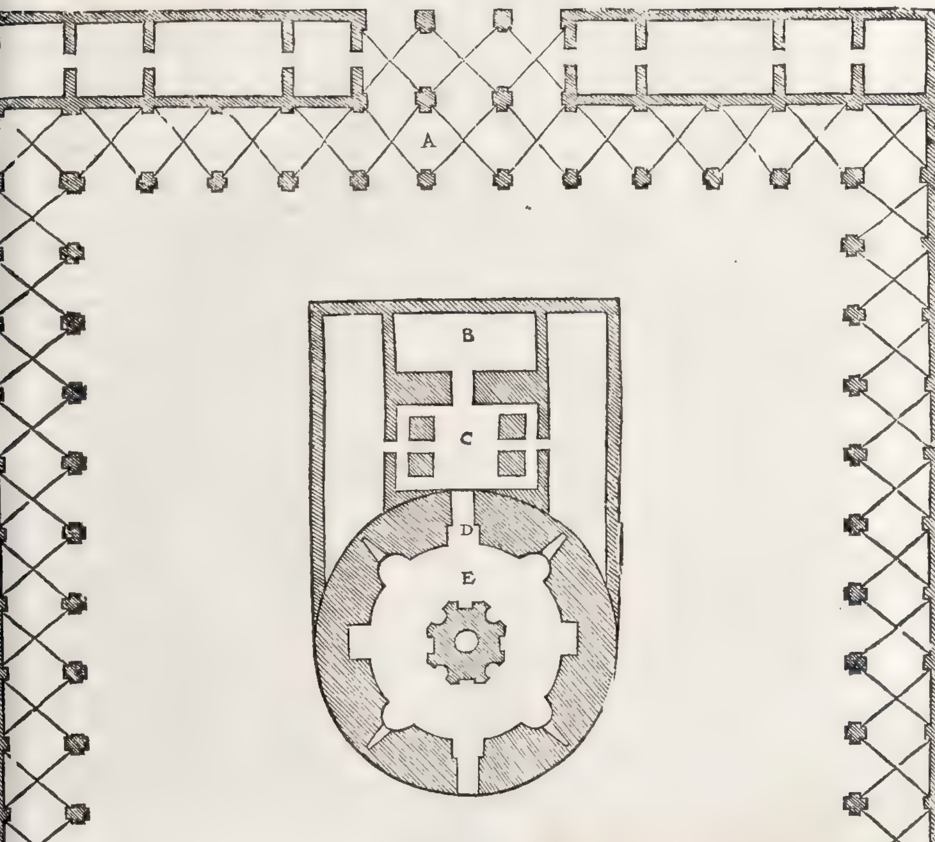
NU ick dat buytenste deel des tempels van S. Peeters ghetoont hebbe / so sal ick hier onder dat bin-nenste deel toonen / dat welcke (alsoo ghesept is) ghemaeckt is met sulcker proportien / dat den ar-chitect deur middel vanden gront alle die maten sal mogen vinden / ende hoe wel dat desen tempel t[...] hooge schijnt na de breede / midts dat hy de hoochde van twee wijdden passeert / dies niettemin deu[...] die openheyt vande vensters ende deur de nicchen die daer zijn en misstaet sulcken hoochde niet / ende princi-palijck deur de dobbele cornicen die daer rontsomme ligghen / de welcke veel vander hoochde bedeckend[...] (midts der projecturen) soo thoont hem den Tempel veel meer dan hy in effecte is.

De helft vanden ouden Roomschen voet daer den voorsz grondt van desen tempel mede gemeten was.

DEse edificie is buyten Roome tot sinte Sebastiaen/ende is al vervallē tot der Aerden toe/ende aldermeest de logien rontsomme:maer d'edificie inden middelt/midts dat het een seer vast werck is/soo is die selve noch al gheheel/ende is ghemaeckt van ghebacken steenen:men siet daer geen ornamenten met allen/ende is doncker/mits datter gheen licht en comt dan vander deuren/ende boven de vier nicchen sommighe cleyne vensterkens. Den grondt van desen wercke is ghemeten met die oude Roomsche palme/ende die lingden/met die breedden/syn met roeden ghemeten/vanden welcken een roede thien palmen hout: ten eersten de loghe gheteeckent met A. is lanck neghenenveertich roeden ende dry palmen/d'ander twee lanckrste / houden sesenvyftich roeden ende dry palmen:de breede vander logien is van t'weendertich palmen:de dicte vande hoeckpilaren / met allen haren leden is twaelf palmen/van welcken maten datmen de reste begrypen can:aengaende d'edificie inden middelt/ daer af is de plaetse B. ontdeckt/ende houdt inder lengden seven roeden en ses palmen:ende de breedde hout dry roeden vier palmen: dat deel C. is gedeckt ende hout vier roeden in't viercant: de vier pilasters/syn dicke tien palmen: de dicte des muers rontsomme de ronde edificie/is vierentwintich palmen:die plaetse gheteeckent met E. is ghewelft ende dat deel inde middelt is een masse die dat welffsel draecht ter middelt vande welcke een openheyt is/oock is dees masse ghechiert met nicchen/ de welcke d'ander die inden muer staen verselschappen: aengaende der hoochden midts dat ruynen en mat ick die niet/ende principalyck om datter gheen schoonheyt van architecturen en was.

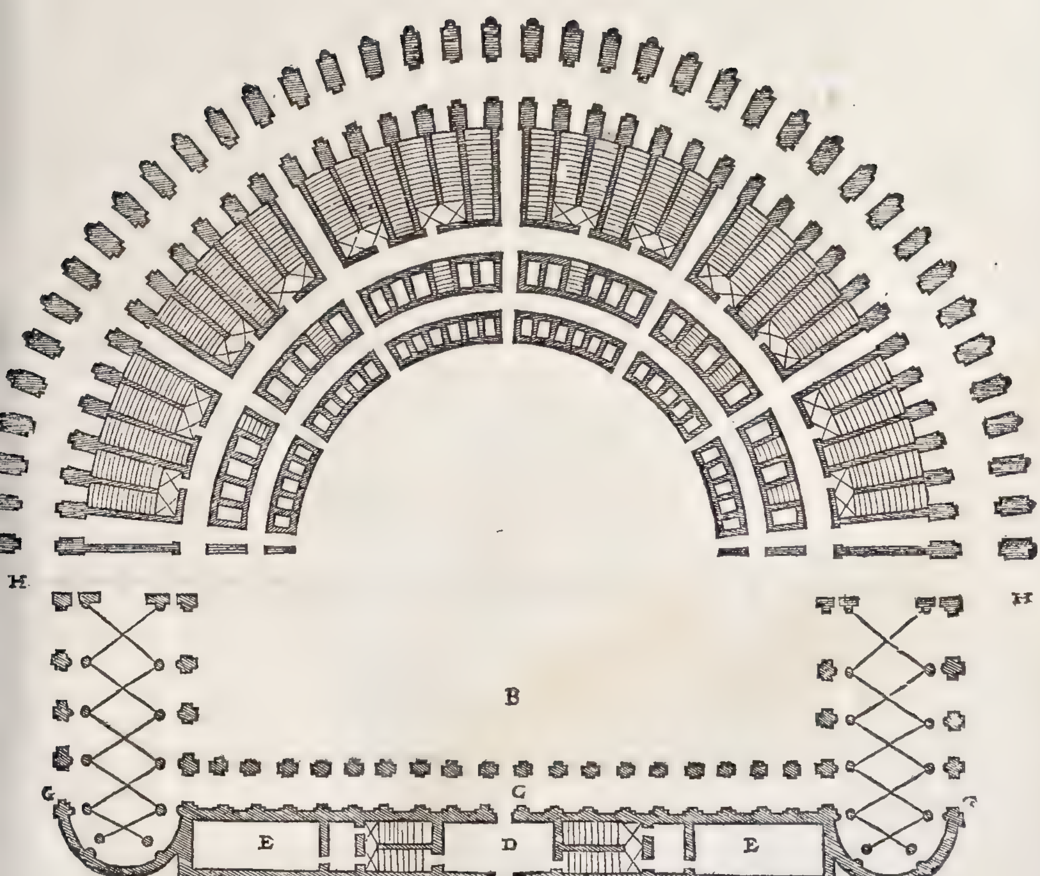

Van der Antiquiteyt.

Dit theatre dede Augustus maken onder den naem van Marcello zijnen neve ende daeromme wor
het dat theatre van Marcello ghenaemt / ende staet binnen Rome / van desen theatre siet men noc
een deel opstaende, te weten/dat deel vander logien van buyten / ende t'is alleenlijck van twe ordi
nen/dats vande Dorica ende vande Jonica / een werck inder waerheyt dat seer gheprezen wordt, a
ist dat de colommen vande Dorica gheen basen en hebben noch oock heur cincte oft eenige projecture onder
maer rusten alsoo simpelijck sonder yet daer onder op dat platte vander logien. Vanden gront deses thea
ters en hadmen niet te veel bescheets / maer ten is langhe gheleden dat de groote patricien van Roome ee
huys wilden bouwen / waer af dat de gheleghentheyt quam op een deel van desen theatre te zijne, soo wa
dit huys gheordineert deur Balthazar van Sienen een sonderlinghe architect/ende als hy de fundamente
dede graven / soo vandtmen daer veel reliquien van diversche cornicementen dees theaters / ende men on
deckte een goet deel vanden selven theatre: uyt den welcken dat Balthazar de gheheele ordinantie begreep
ende hevet met goeder diligentien gemeten/ settende dat in dees navolgende forme/ende ick selve vindend
my ontrent dees tijdt te Roome / sach daer groot deel van dien cornicementen ende hadde commoditeyt o
die te meten : ende inder waerheyt so vant ick daer alsoo schoone formen/als ick oyt ghesien hadde in eenig
oude ruinen / ende aldermeest inde capiteelen vande Dorica / ende oock inde imposten van den booghen/
welcke dat my seer duncken te overcomen met de schriften van Vitruvio; desghelijckx oock de frise trigl
phen ende methopen/correspondeeren wel ghenoech : maer die cornice Dorica / hoe wel datse seer rijcke va
leden is ende wel ghewrocht / nochtans vant ick die seer verscheyden van de leeringhe Vitruvij/ want d
selve licentieus ghenoech van leden zijnde is van sulcken hoochde/dat teghen de proportie vande architra
ende de frise / de twee derdendeelen van sulcker hoochden ghenoech souden ghe weest hebben. My en dunc
daeromme niet dat deur die licentie van desen oft van anderen antijcse dinghen eenich moderne Archite
behoort te erreren(erreren verstae ick te doen teghen die precepten van Vitruvio) noch soo vermeten te zij
dat hy een cornice oft ander dinck juyst make na sulcken proportie als hy ghesien ende ghemeten heeft/en
daer na in't werck setten / om dat het niet ghenoech en is te segghen ick mach dat doen want die antiqu
hebbent gedaen/sonder anders te considereren oftse gheproportioneert is na de reste vander edificien : no
boven dat/al was sulcke oude Architect licentieus/daeromme en moeten wy dat oock niet zijn/ wy die b
hooren/alst de reden anders niet en begheert de leeringhe van Vitruvio te houden ghelijck een guyde/ en
een onverdoolijcken regel/ om datmen van dien tijde der goeder antiquen tot onser eeuwen toe/ niemant
siet/die vander architecturen beter ende gheleerdelijcker ghescreven heeft dan hy/ende sien wy in elcke e
der const eenen oversten/ den welcken sulcken auctoriteyt ghegheven is datmen zijn woorden vol ende o
twijfelijc geloove geeft: wie sal dan loochenen (is hy niet ignorant) dat Vitruvius inder architecturen t
hoochsten graet besit / ende dat zijn schriften (daer anders gheen merckelijcke oorsake en is) behooren b
weerden en ongevioleert te zijn/hem ooc meer te gelooven dan eenige wercken vanden Romeynen gema
de welcke Romeynen hoewel datse van Griecken die oprechte ordinantie van bouwen geleert hadden, nie
min daerna als domineerders vanden Griecken/is mogelijc dat sommige daer deur licentieus geworden z
maer certeyn die daer mochte de wonderlijcke wercken sien welcke die Griecken doen maeckten: de wel
hyeans alle verdonckert ende ter neder geworpen zijn deur den tijdt ende oorloge / soude sekerlijck orde
die Griecse dinghen verre boven de Latijnsche te gaen. Also dan alle die architecten welcke de schriften v
Vitruvio damneren sullen/ende aldermeest in sulcken plaetsen die claerlijck verstaen worden/ghelijck i
ordine vande Dorica daer ick nu af spreke/ sullen als ketters inder architecturen zijn / loochenende sulc
aucteur/die van soo veel jaren herwaerts ende oock noch / geapprobeert is vanden wijsen mannen. Nu
hebbende desen uytloop ghemaeckt / den welcken van noode was tot weldaet van sulcken die dat niet g
considereert en hadden/keerende tot den propooste / so seg'ick dat desen gront gemeten was met den ou
Roomschen voet/ en ten eersten de plaetse inden middelt geteeckent met A welc men Orchestra noemt/i
diameter hondert ende vierentneghentich voeten/ende is van halven cirkel vanden eenen hoeck tot den
deren/ vander ordinen gheteeckent met H. zijn vierhondert en seventien voeten / die plaetse gheteeckent
B. ghenaemt Proscenium is gheheel spatieus/ ende daer die C. staet/is die loghe oft galerie dat sy Portic
heeten vande Scena/in't midden vande welcke dat het Pulpitum stont: dat deel met D. geteeckent, was
portael met den trappen tot beyden syden, welcke ginghen op de plaetsen gheteeckent met E. hospitalia
naemt/de twee galerien vanden sijde gheteeckent G. useerden sy om te wandelen. Welcke dinghen dat
niet meer boven der eerden en siet/midts datse met ander edificien ghedeckt zijn. Vanden sonderlingen
ten/soo vande Scene als vanden theatre ende vanden graden/ en sal ick niet voorder spreken/ midts dat
inde amphitheatre Colisco ghenoemt/naerder daer af tracteren sal/vanden welcken datmen sal moghen
grijpen hoe dat dese ghestaen hebben : maer dat deel van buyten d'welcke om dat theater ginck/sal ick n
twede figure betoonen/ende was ghemeten voor desen gront)met een ghemeene elle/de welcke in twael
ghedeelt is / welcke deelen oncen ghenoemt worden / ende elcke once heeft vijf minuten / van welcker g
seyder ellen dat dit een derdendeel is.

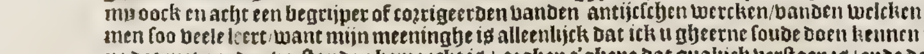
Dat derdendeel vander ellen.

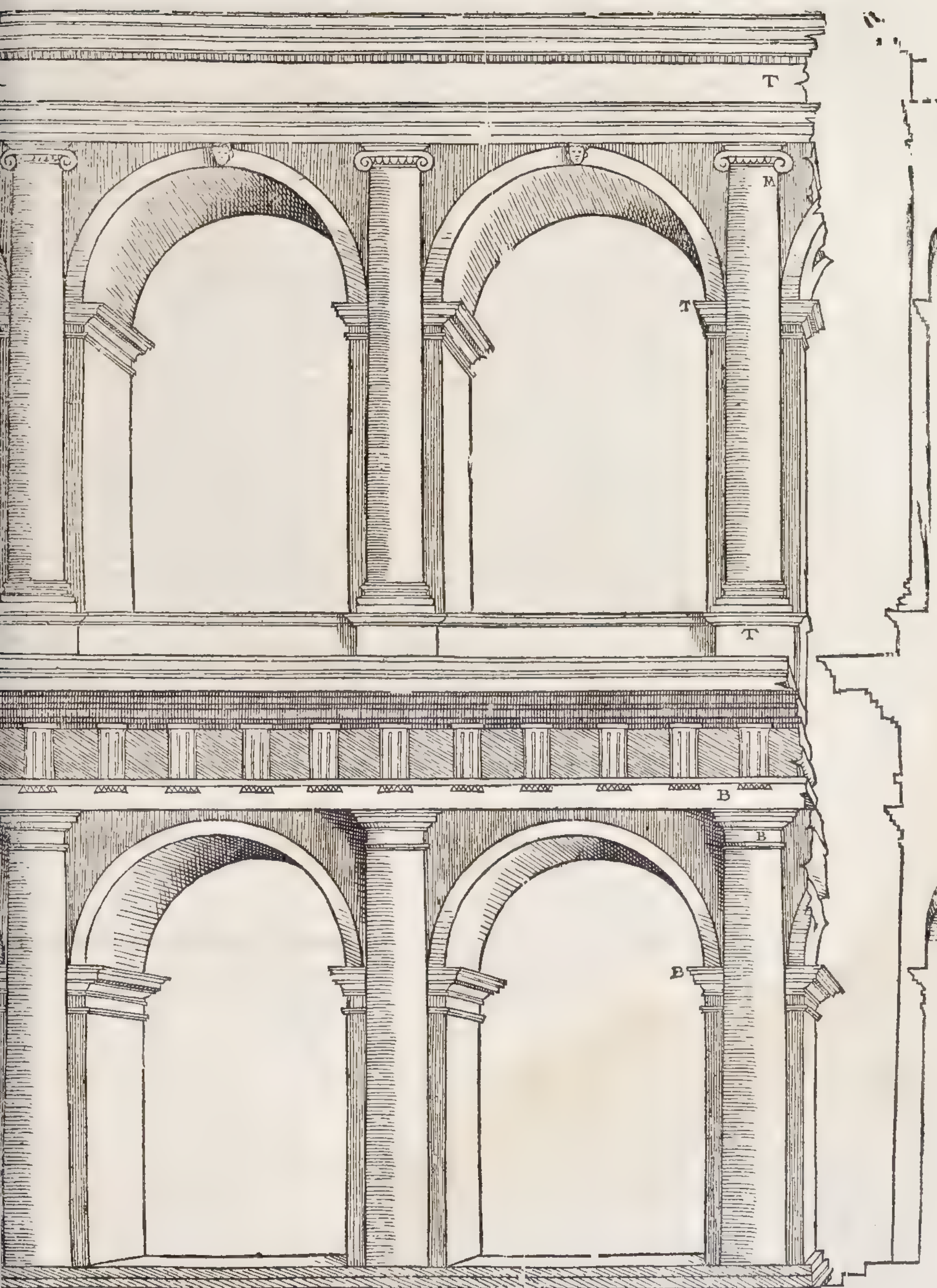

H
H
B
G
G
G
E
D
E

DEse navolghende figure representeert dat deel van buyten des voorseyden theaters / ende is met der voorghetoonder ellen ghemeten: ende ten eersten / soo houdt die dikte der colommen beneden te weten vander eersten ordinen / een elle ende drienveertich minuten in diameter ende de dickte oft den diameter boven onder dat capiteel houdt een elle ende sestien minuten: de hoochde vanden capiteele is vande helft der colomnen dickte beneden / dat welcke capiteel perfecter gheteeckent is in't vierde boeck in d'ordine vande Dorica in dat blat E. iij. ende dat selve capiteel is gheteeckent met B. desghelijckx oock de imposte daer den booghe op rust is vander selver hoochden des capiteels / ende staet oock in't selve blat te weten E. iij de pilasters besijden die colomnen houden neghenthien minuten. De wijdde van eenen booghe is seven ellen neghen minuten min / ende de hoochde houdt elf ellen ende sestien minuten / de hoochde vander architraben is neghenenveertich minuten / de hoochde vander frisen is een elle ende acht minuten: de hoochde van gheheel de cornice houdt een elle ende veertich minuten: de wijdde vander tweeder booghe (dats vander tweeder ordinen) is ghelijck de wijdde van dien beneden / maer zijn hoochde is van tien ellen ende achtenveertich minuten: de hoochde vanden pedestale onder de colomnen van deser tweder ordinen houdt een elle ende achtenveertich minuten: de dickte vanden colomnen is een elle ende vierentwintich minuten. De hoochde vanden selven colommen sonder basen ende capiteelen / is van elf ellen ende seventwintich minuten / de hoochde van dien basen is vierenveertich minuten: de hoochde vanden capiteelen te weten / binnen de voluten / van aen dat lijstken der colommen tot boven dat capiteel hout sessendertich minuten / maer de volute hanght onder d'astragal oft borel twintich minuten en halve / dat welcke in als comt te zijn van onder de voluten tot boven dat abacus sessenveertich minutē en halve: de breedde van dat abacus des selven capiteels is van een elle ende een halve / maer die breedde vanden voluten houdt twee ellen: de hoochde vander architraben houdt neghenenvijftich minuten / de hoochde vander frisen houdt achtenvijftich minuten / de hoochde vander cornice houdt een elle eñ achtenveertich minuten / de welcke cornice hout inder waerheyt de helft: meer dan sy behoorde / ist dat wy der leeringē van Vitruvio geloov gheven willen. Maer ick bidde u discrete Leser / dat ghy t'my niet voor presumptie en rekent / of my oock en acht een begrijper of corrigeerder vanden antijcschen wercken / vanden welcken dat men soo veele leert / want mijn meeninghe is alleenlijck dat ick u gheerne soude doen kennen t'gh ne dat met goeden verstande ghemaeckt is / teghen t'ghene dat qualijck verstaen is / ende dat e wil ick niet doen na mijn selfs goetduncken ghelijck oft ghy deur wy gheleert wordt / Maer me ter auctoriteyt van Vitruvio ende oock vanden goeden antiquiteyten / dat zijn die / de welcke mee met de leeringhe van den aucteur overcomen. De base van deser tweeder ordinen / ende zijn pedistal daer onder / de imposte vanden booghe / ende daer toe d'architrabe frise ende cornice / salmen al t'samen vinden in't 4. boeck inde ordine vande Jonica in dat blat K. ij. ende zijn alle gheteekent met T. desghelijckx vindy dat capiteel inden selven boeck achter op dat blat J. iiij. gh teeckent met M.

Dat derdendeel vander voorseyder ellen van tsestich minuten.

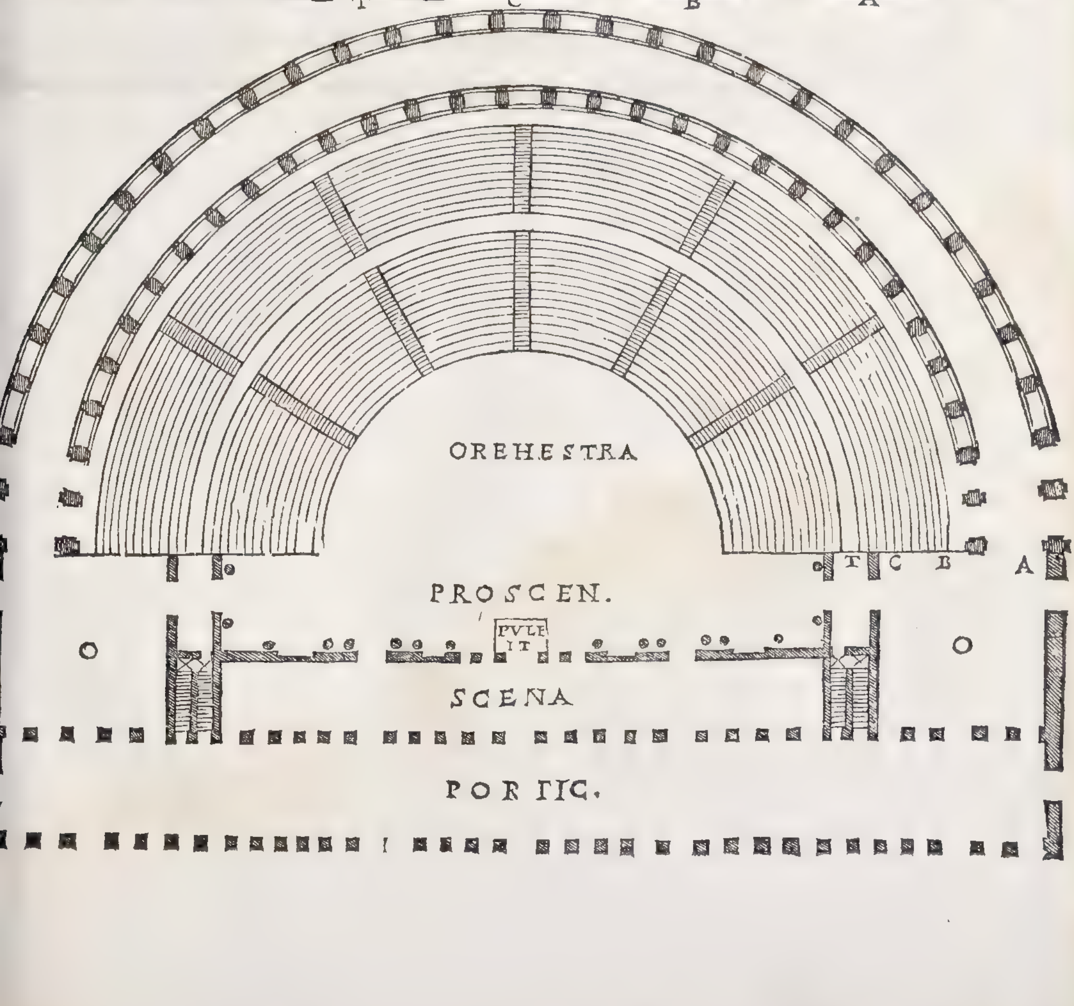

T
M
T
T
B
B
B

IN Dalmatien is een oude stadt ghenaemt Pola by der zee gheleghen / daer inder selver stadt vindtmen een groot deel van eenen theatre/in't maken vanden welcken dat hem die ingenieu- se Architect behielp met der berghe daer't aen staet / dien bergh ghebruyckende voor een deel vanden graden/ende inde pleyne beneden maeckte hy die Orchestra/ die Scena/ ende die andere edificien behoorende tot sulcken wercke: ende inder waerheyt die ruinen ende die stucken dienen tot dier plaetsen noch vindt betoonen dat dit een d'alderijckste edificie gheweest heeft van steenen ende van wercken/ende boven al begrijptmen daer groot ghetal van colommen/de sommighe al- léen staende ende andere met pilasters/ ende sommighe hoecken met viercanten pilaren ende met half ronde al in een ghebonden ende wel ghewrocht na de Corinthia/ want t'gheheele werck soo wel van buyten als van binnen was nae de maniere Corinthien ghemaeckt:dese edificie was met eenen modernen voet ghemeten, den welcken voet ghedeelt is in twaelven ghenaemt oncen/waer af dat die helft onder staet . Die navolgende figure betoont die Ichnographie ende oock dat pro- fil vanden theatre/waer af dit de maten zijn/de wijdde vande Orchestra/welcke in halven circkel is, heeft in diameter ontrent hondert ende dertich voeten / de graden oft trappen rontsomme met den twee straten oft weghen zijn van t'seventich voeten:den wech gheteeckent T.comt ghelijck te zijn met der pleynen van dat Pulpitum der Scenen op den veertiensten trap. De wijdde van dat Porticus rontsomme dat theatre is van vijftien voeten : eñ de syden vanden pilaren binnewaerts is van seven voeten en half/maer den voortooch vanden pilarē rontsomme de galerie t'samen met den colommen houdt ontrent vijf voeten inder breedden/ ende vanden eenen pilaster tot den ande- ren ist ontrent tien voeten wijdt / ende dit is aengaende den gront vanden ghesceyden theatre. De twee grootste quadren gheteeckent met O. zijn de hospitalia/ van welcker plaetsen datmen ginck inden deurganck gheteeckent met T. den welcken comt op de strate tot half weghe die trappen ghelijckmen mercken can upt den profil geteeckent met T. ende onder dien deurganck is dat deel vanden inganck: de hospitalia zijn van vijfenveertich voeten/de breedde vande Scena/houdt ee- nentwintich voeten/de breedde van dat porticus oft loge vooren is van sevenentwintich voeten ende die lengde houdt ghelijck d'edificie/ die edificie welcke boven den gront vanden theatre staet beteeckent dats profil/dat de snede deur de sijde vanden theatre . Den booge gheteeckent met A. bediet den inganck:de twee booghen C.ende B.zijn onder die trappen/de cornice besijden gheteec- kent met D. is de imposte vanden booghen: tot desen theatre en behoefden gheen opganghen om boven te climmen / want den ghesceyden bergh gaf dat ghemack om daer op te gaen / ende ooc mochtmen van der Scenen op dat theater comen midts dat het met den selven theatre vereenicht was/maer dat theatre van Marcello is verscheyden vande Scene/daer omme waren die opgan- ghen van noode.

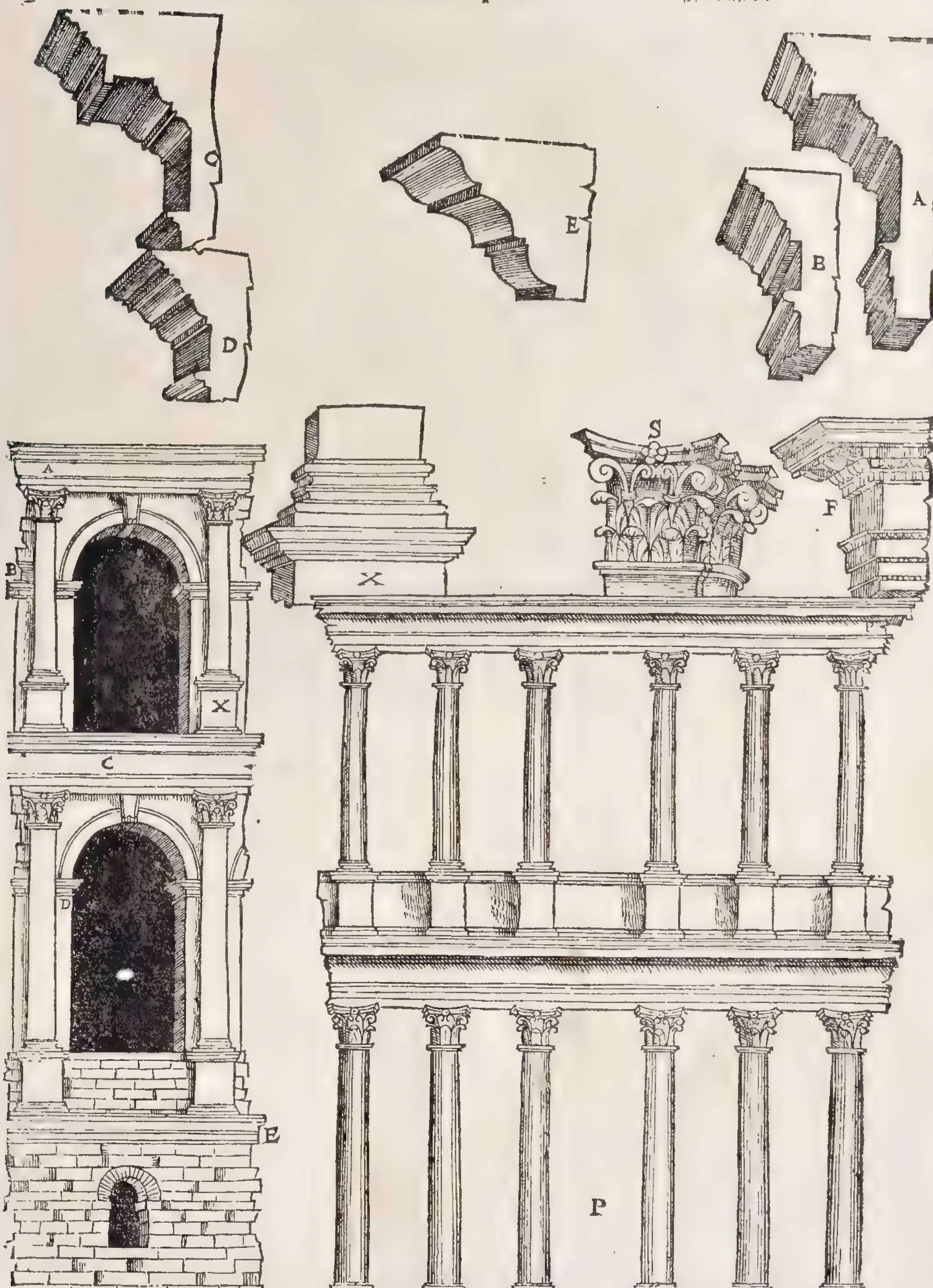
Dits de helft vanden ghemeenen voete daer dit navolghende theatre t'samen met zijnen ornamenten mede ghemeten is.

D
T
C
B
A

OREHESTRA
T C B A
PROSCEN.
PVLP IT
SCENA
PORTIC.

DIt theatre (also ick ghesept hebbe) was seer rycke van ornamenten al van herden steenen/ ende va
Corintischen wercke ghemaeckt seer wel ende ryckelyck ghewrocht: ende deur soo vele alsmen sie
inde reliquien die daer verstropt ligghen/ soo was de Scena seer rycke van colommen boven colom
men/ soo wel dobble als enckele/ ende soo wel in dat binnenste deel als dat buytenste/ met diversche
ornamenten van deuren ende van vensters: die binnenste deelen vande edificie zyn seer gheruyneert/ end
aengaende die maten van dien sal ick luttel bescheets gheven/ maer vanden buytensten deelen so sal ick een
deels die maten gheven. D eerste rustique oft boerachtighe ordine inde welcke dat gheen colommen en zy
is verheven vander eerden t'samen met gheheel die cornice gheteeckent E. ontrent sestien voeten: die hooch
ste vanden eersten pedestalen/ is van vyf voeten: de hoochde vanden colommen met den basen ende capite
len is van tweentwintich voeten/ die dickte vanden pilaren met den colommen is van vyf voeten: die dick
van dien colommen alleen/ is van twee voet en halven/ de wydde vanden booghen is ontrent thien voete
ende haer hoochde van twintich voeten/ de hoochde vande architrabe frise ende cornice is ontrent van vi
voeten/ dat tweede pedestal gheteeckent met X. is van vier voet en halven/ de hoochde van dien colomm
hout ontrent sestien voeten/ d'architrabe phrise ende cornice is hooge vier voeten/ de maten vanden partic
laren leden en set ick niet/ maer inde figuren hier voorts machmense begrypen/ wantse just na de selve gh
proportioneert zyn/ vande Scene ende met den anderen deelen van binnen en gevick geen maten met alle
maer alleenlyck heb ick hier voorts gheset een deel van dat porticus der Scenen dat welcke gheteeckent
met P. ende alsoo de cornice frise ende architrabe geteeckent met F was in t'hoochste van dien/ die capit
len gheteeckent S. stonden binnen met sommighe half ronde colommen verheven upt sommighe pilaster
dinghen die seer wel ghewrocht waren/ alle de welcke dinghen (ghelyck ick ghesept hebbe) zyn van sulck
ryckelyckhept soo van steenen als van consten/ datse wel mochten met die van Roome ghelcken worden
cornice frise ende architrabe gheteeckent met A. was in't hoochste vanden theatre/ de cornice gheteeck
B. is die imposte vanden tweeden booghe d'architrabe phrise ende cornice gheteeckent C. is die cornice
ven d'eerste booghen/ die cornice gheteeckent met D. is die imposte vanden eersten booghen/ de cornice g
teeckent met E. loopt boven dat rustyck basement rontsomme d'edificie/ dees linie hier onder is eenen h
ven voet vanden gheheelen voete daer dese edificie mede ghemeten was. Ende en verwondert u niet bem
de leser/ dat ick u alle die maten niet affirmativelyck ende nauwer ghe set en hebbe/ want dese dinghen
Polen waren deur eenen ghemeten/ die meer verstants van beworpen hadde dan van maten oft ghetale

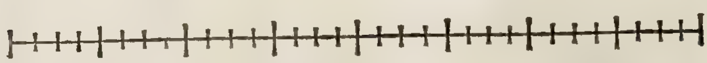
Den halven voet daer dit mede ghemeten is.

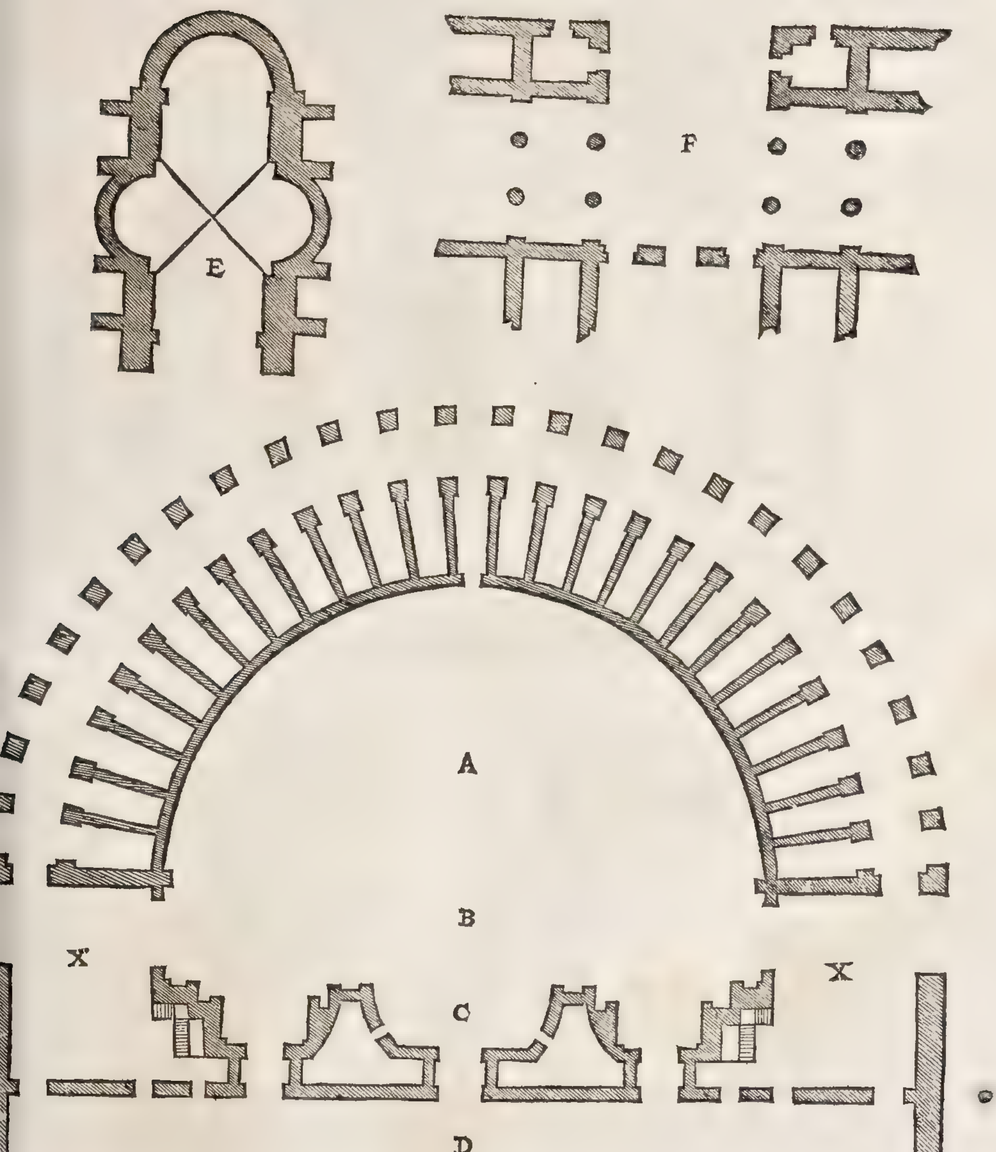

C
D
E
A
B
A
B
X
C
D
E
X
S
F
P

Van der Antiquiteyt.

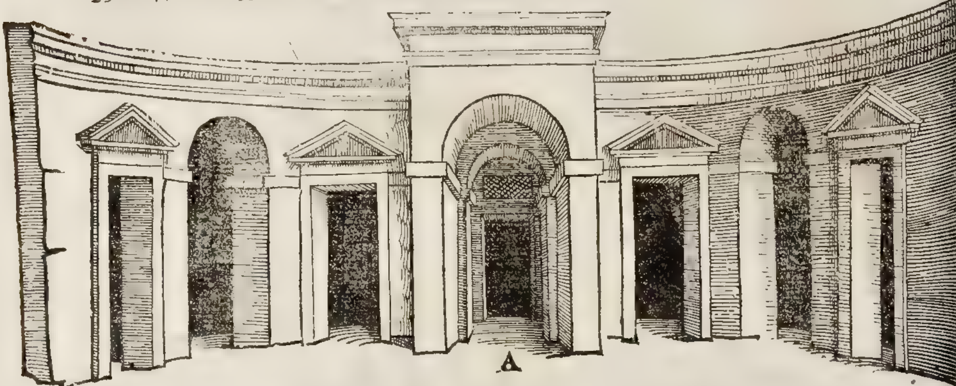
TOt Ferenten een seer antijcke stadt by Viterben gheleghen / daer zijn noch vestigien van eenen Theater dat seer gheruyneert is ende oock van luttel wercks ende ornamenten soo veel alsmen sien mach/want daer geen reliquen en zijn vanden welcken datmen soude moghen d'ornamenten begrypen: maer men siet noch dat aen het Porticus van dat theatre gaende viercante pilaren waren oock waren de trappen seer simpel/hoewel datmen mits der ruinen qualijck ghemercken can hoe datse gestaen hebben. De Scene van desen theatre is seer different vanden anderen alsoomen siet inden navolghenden gront: oock en isser niet soo veel boven der eerden staende datmen soude connen begrijpen hoe dat de Scene eñ dat Pulpitum gestaen hebben: desen gront was met den antijcksen voet ghemeten / ende ten eersten sprekende vande Orchestra A. de welcke van halven circkel is de selve heeft haren diameter lanck van hondert eenenveertich voeten en halve. Dat corpus van den theatre te weten van aende Orchestra tot den uptersten/ der hoeckpilaren van dat Porticus is vijfendertich voeten / den pilaer vanden hoecke is op elcke sijde breedt vijf voeten / den inganck van dat Porticus op de sijde vande Scene hout acht voeten: de [illegible] volute onder de trappen houdt tweentwintich voeten / de dickte des muers om die Orchestra is van drie voet en halven / de hospitalia gheteeckent met X. houden inder lengden veertich voeten en half ende inder breedden dertich voeten: de wijdde van dat Porticus om dat theatre is elf voeten/ zijn pilaren zijn dick ende breet drie voet ende een derdendeel: die wijdde vanden boogen is neghen voeten. Die effen breedde vande Orchestra gheteeckent met B. is van twintich voeten / die [illegible] plaetse van dat Pulpitum C. houdt inder lengden veertich voet en halven / maer zijn breedde is van twaelf voeten / ende zijnen deurganck houdt neghen voeten/ de plaetse geteeckent met D. be[illegible] hoort dat Porticus achter de Scena te zijn / niettemin daer en zijn geen vestigien van colomnen maer betoont dat het eenen muer gheweest is die op eenen watercant staet. De breedde van dese[illegible] plaetsen is negentien voeten en halve. Buyten desen theatre staen de vestigien van twee edificien maer die selve zijn soo seer gheruyneert datmen heur eyndinghen niet vinden en can / dies niette[illegible] min d'edificie F. deur t'ghene datmen daer siet / schijnet wel datse met andren toebehoorten om[illegible] vanghen was: de wijdde daer de F. in staet is van eenendertich voeten/ de twe cleyne stantien hou[illegible] den op d'een sijde acht voeten en halven / ende op d'ander sijde 10 voeten en halven: die booghe[illegible] daer die vier colomnen staen (de welcke ick daer voorneme in sulcken gheval) zijn inder lengde[illegible] seventwintich voeten ende een quaert ende inder breedden thien voet en halven: die breedde va[illegible] de edificie geteeckent E. is van twintich voeten/ de nicchen vande sijden houden seventien voete[illegible] de lengde van altemael is t'sestich voeten ende staet verscheyden vanden Theatre hondert en[illegible] eenen veertich voeten/ende staet verschepdẽ van d'ander edificie sessentseventich voeten en hal[illegible]

De helft vanden ouden antijcschen voet.

E
F
A
B
X
C
X
D

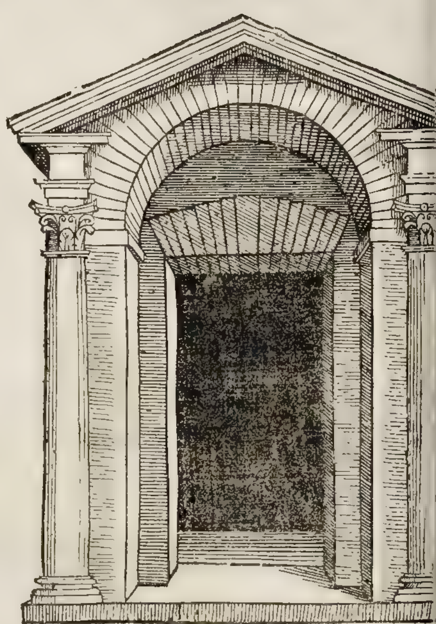
Die figuere hier onder geteeckent met A. achte ick dat het de Scene van eenen Theatre was / ende staet tusschen Fondi ende Terracina / maer vanden Theatre zijn so luttel vestigen / dat ick't niet en mat, oock en mat ick dit deel vande Scena niet / dat welcke al meer gheruyneert is dan't hier schijnt / maer te peerde sittende teeckende ick slechts de inventie: De poorte geteeckent B. staet te Spoleten / ende is seer oudt na de Dorica ghemaeckt, die en mat ick oock niet / maer teeckende d'inventie ende forme. De poorte gheteeckent met C. is tusschen Foligno ende Roome buyten der straten / ende al schijnet een licentioos ofte onbehoorlijc dinck / dat den boghe den deurganck vande architrabe / frise / ende cornice breeckt / dies nettemin en mishaechde my die inventie niet / ick en achtese oock niet te meten dan de bredde ende lenghde / de welcke ick achthien voeten ende eenentwintich voeten en halve / na mijn duncken so hadde dit een tempelken ofte sepulture gheweest / maer 't zy dat het wille 't is seer bevallijck der ooghen.

A

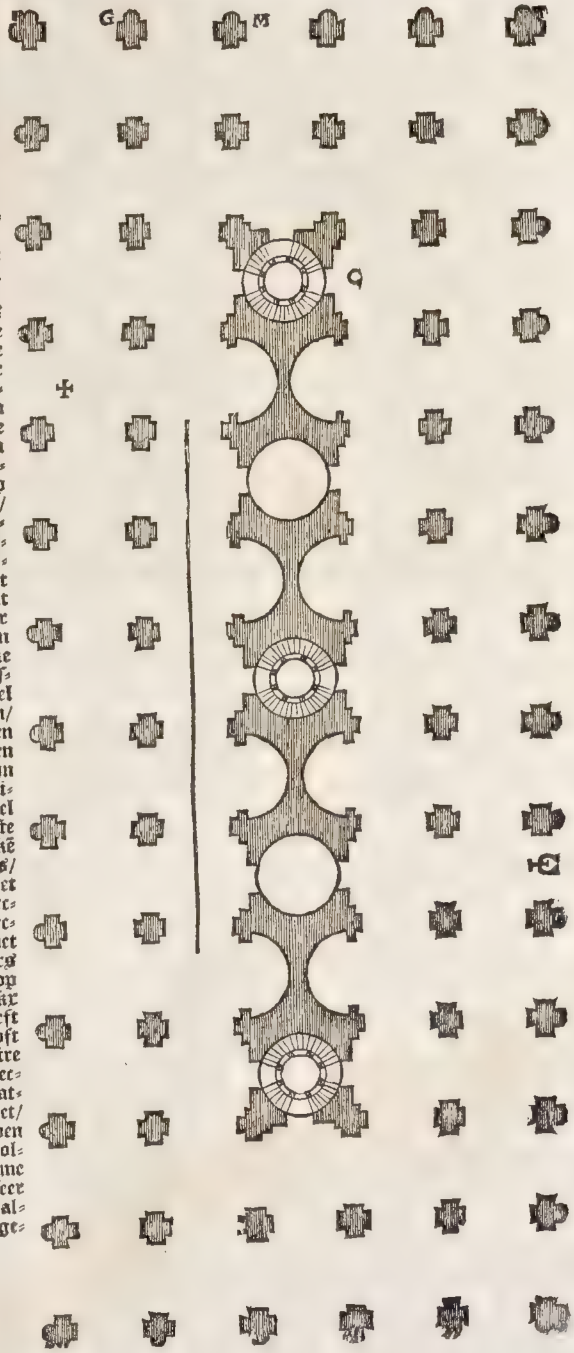

B

C

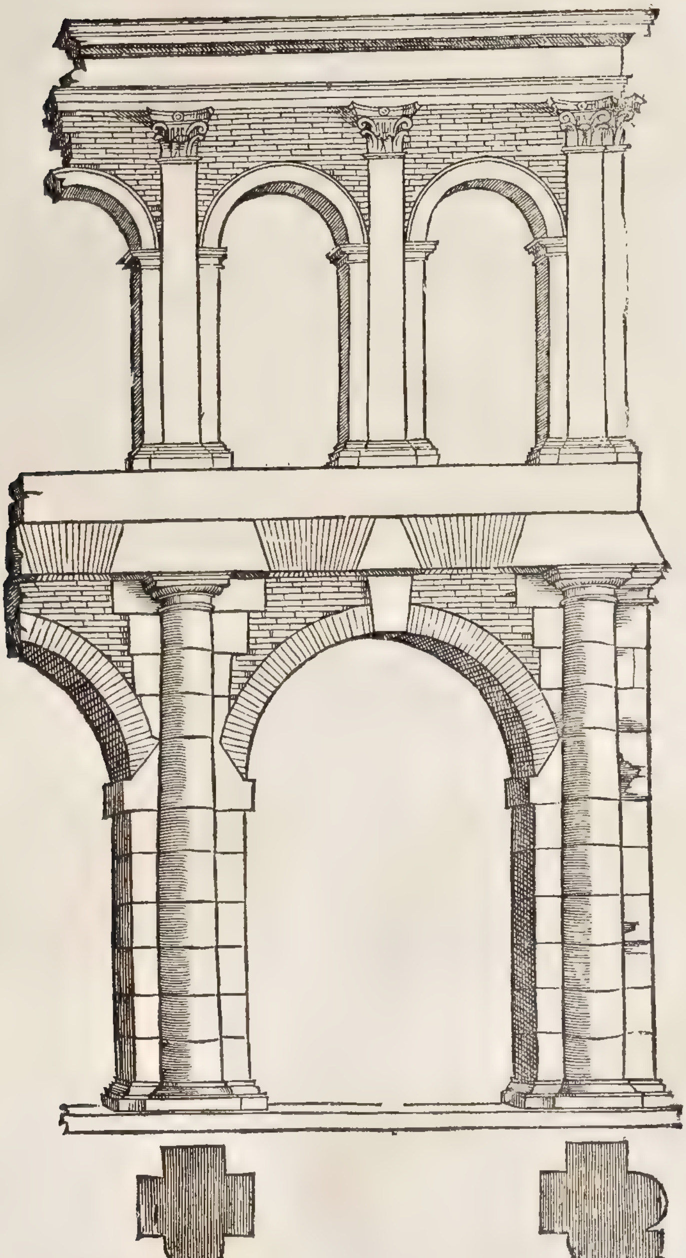
MEn seyt dat dese edificie het portticus van Pompeo was/ andere segghen dat het 't huys van Mario was/ maer vander gemeenten wordet Cacabario gheheeten: de welcke edificie na datmen bevinden can/ was aleenlijck gemaeckt om een yeghelijck sijn gevoech te doene/ want daer en is gheen wooninge met allen/ ende al ist dat dees edificie nu ter tijt bycans gheel geruyneert is/ so wasse nochtans seer groot/ en̄ bevinc veel plaetsen/ gelijckmen tot veel huysen van deser edificien in d'eerde vindt: daer die linie staet/ is als nu den wech daer men van Campo flore tot der Joden plaetse gaet/ ende daer dat + is/ staen als nu de huysen de Sancta Croce: daer de G. staet/ is de plaetse der Joden: daer de M. staet/ zijn die Maccllarij: daer de C. staet/ is dat kerckhof van Sancto Salvatore/ ende de ‹. deursneden staet/ is den voortooch vanden huyse van Celsis/ also datmen van daer sijn groote begrijpen mach. De drie rondicheden waren trappen om boven op de twee ydele rondichedē te climmen/ ende om datmen in die twee gheen vestigien van trappen en siet/ soo machmen begrijpē dat het opē plaetsen gewecst hebbē om water te maken/ want sulcke dingē zijn van noode. Dē gront van desen wercke is gemeten met der selven ellen daer dat Theatre van Marcello mede ghemeten is/ welcke mate datmen hier nae vinden sal tusschen die obilissen/ ende sal een half el van 30. minuten zijn/ ende ten eersten/ de dickte vanden pilasters is drie ellen en halve/ de dickte van den colommen is twee ellen/ die intercolommen sijn over alle sijdē negē ellē en halve/ de pilasters van de vier hoecken zijn so veel meerder dan d'ander als die uyterste hoecken daer aen staende/ den welckē hoec met goeder judiciē gemaect was/ want hy onderhoudt dien hoeck met stercten en̄ met schoonheyt van wercke/ ende hier af moghen veel architecten leeren hoe datmen de hoecken met den colommen ende met den pilasters t'samen ghebonden maken mach/ op dat den hoeck in't viercant ghelijckx den colommen come/ dat welcke geeft den hoecke meer vasticheyts dan oft den selven hoeck lanckx den pilastre getrocken ware/ ende om dat die hoecken welcke inghetrocken zijn/ ist datmense overcant in Diagono aensiet/ daer die twee ronde colommen den hoeck bedecken/ soo sullen't onvolmaeckte hoecken schijnen/ daeromme (alsoo ick ghesept hebbe) prijs ick seer dees maniere van hoecken/ ende aldermeest om datse van allen sijden gesien worden.

AEngaende der Ichnographien heb ick ghenoech geseyt / nu behoef ick eenighe kennisse van
zijnder formen boven der aerden te gheven / hoe wel datmen daer niet veel vestigien en siet
dies niet te min is daer soo vele opstaens ghevonden / hoewel verborghen/dat daer ten min
sten de schorse van buyten uyt begrepen is / de welcke inder waerheyt een inghenieuse inventie is
voor een vast werck/ende aldermeest in d'eerste ordine diemen Dorica noemen mach/hoe wel dat
se noch architrabe/noch triglyph/noch cornice en heeft: Maer daer is wel die forme/ende die selv
seer subtilijck ghemaeckt met grooter sterckten/ ende met schoone bindinghen/so wel van harder
als van gebacken steenen/alsomen inde navolgende figure siet. De dickten ende breeden voorge
seyt zijnde/ soo is die hoochde vanden colomnen met basen ende capitelen 17 ellen: ende de hooch
de vanden booghen is 15 ellen:de hoochde vanden cuneo / dats den sluytsteen boven den booghe
is 2 ellen : de hoochde vande bindinghen / de welcke in plaetse van architrabe zijn / houdt 2 ellen
schaers/ende oock soo vele houdt de fascie boven die selve: Dese tweede ordine schijnt onverdra
ghelijck / om datter een masse van eenen pilaster boven een open gat staet (een dinck dat inde
waerheyt valsch is na de reden te spreken : niettemin midts dat d'eerste ordine soo vast ende ster
is/ende deur den sluytsteen boven inden booghe/oock midts den teghensteen daer op/met de vast
fascie daer boven / ende deur die brome schouderen vanden booghen / welcke altesamen thoonen
alsulcken sterckte (ghelijck't in effect is) dat die pilastren die daer op rusten niet en schijnen alsoo
d'werck te verweghen ghelijck sy souden waert eenen simpelen booghe met zijn architrabe/phri
se/ende cornice/also dat ick deur sulcke redenen in dien subjecte dese inventie niet en blamere. Di
wijde van desen booghe is vier ellen/ende de hoochde hout negen ellen:de breede vanden pilasters
is twee ellen ende een derdendeel: die dicte vande colommen hout een elle ende een sestedeel in dia
meter:de hoochde van dien colommen is van elf ellen ende een achtstedeel met basen ende capitee
len ende zijn na de corinthia gemaeckt: de hoochde vander architraben/ frisen ende cornice is van
2 ellen ende drie quaert:hoe wel dat ick vanden leden dese cornicen/frise ende architrabe geen par
ticuliere maten gheven en mach / midts dat sulcken dinghen in wesen niet en is/maer daer is al
leenlijck soo veel muers datmen daer af de hoochde des cornicen / frisen ende architraben begrij
pen mach.

Dat derdendeel vander ellen daer dese edificie mede ghemeten is.

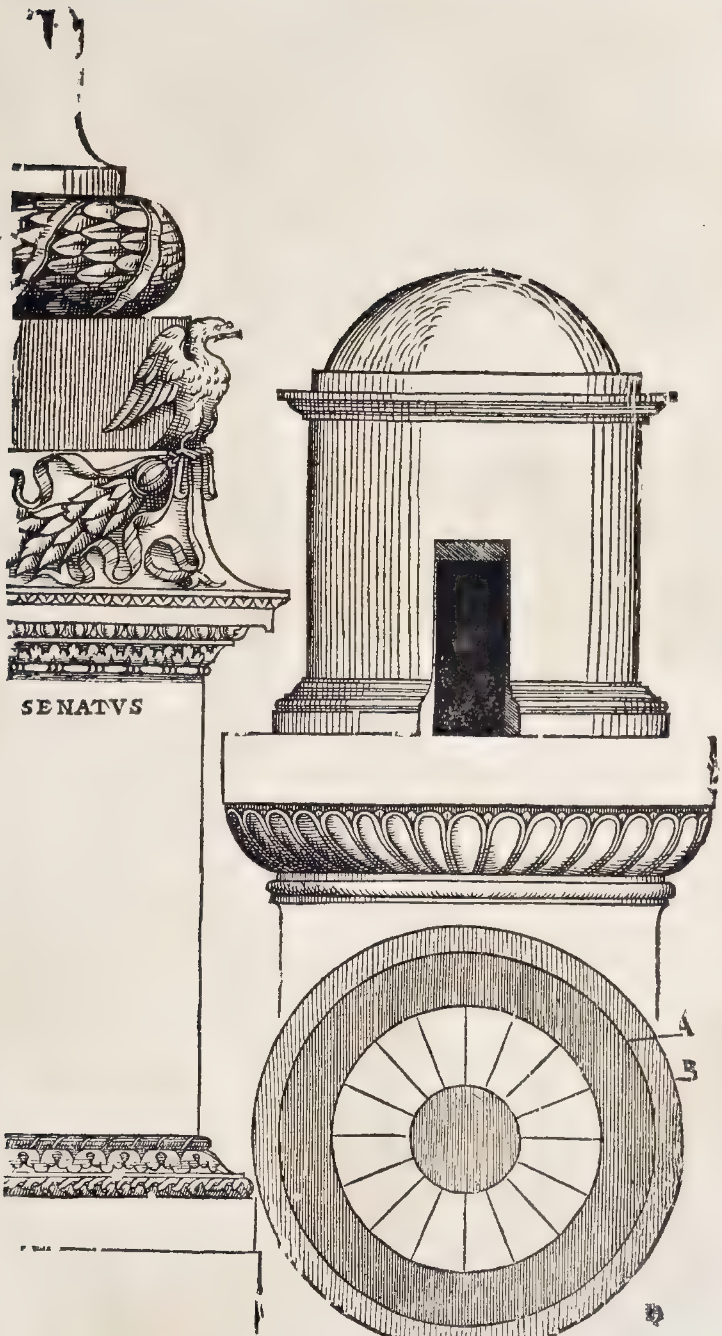

Onder d'ander schoone antiquiteyten binnen Rome/ so zijn daer twee colommen van me
oer al vol historien ghesneden van seer goeder uytgroevinghen / d'eene wordt genaemt d
colomne Antoniana/ende d'ander wordt ghenaemt die colomne Traiana: maer van de
Traiana midts dat die de gheheelste is/ soo sal icker wat notitien af gheven. Dese colomne n
datmen seyt/ dede maken die Keyser Traianus/ welcke colomne heel van merber is ende va
veel stucken ghemaeckt/ maer alsoo wel vergadert ende van aen ghevoecht datse al van een
stuck schijnt te zijn/ende om daer af de particulare maten te gheven / soo sal ick aenden voet va
zijnen basemente beginnen. Ende ten eersten de graet die in't eerste rust is hooch van drie palme
dat plinthus vander basen is hooghe een palme ende acht minuten/de ghecierde oft ghesnede
base houdt oock soo veel:dat platte vanden basemente is hooge twaelf palmen ende ses minute
die ghesneden cornice is een palme ende een halve hooch: die plaetse daer dat festoen inhanght
hooch twee palmen ende tien minuten/die gheheele base vande colomne is hooghe ses palmen e
de achtentwintich minuten / ende is aldus ghedeelt/ dat het plintus daer den arent op een van
hoecken staet. (verstaet op elcken hoeck eenen) is hooghe drie palmen ende tien minuten/dat th
rus daer boven is hooch drie palmen en acht minuten:die cincte is tien minuten hooge: die hooc
de vande colomne/ te weten / den tronck houdt hondert ende achtien palmen ende neghen min
ten:dat astragal met zijnen quadretten oft lijstkens onder d'echine hout tien minuten. De hooc
de vande echine hout twee palmen en twee minuten:de hoochde van dat abacus houdt twee p
men ende elf minuten/boven op dees colomne is een pedestal van ronder formen/deur welcke d
men cruypt vanden windeltrap/ende men macher ghemackelijck rontsomme gaen midts dat
pleyne twee palmen en half breet is:de hoochde van deser pedestale is elf palmen in als maer z
base houdt twee palmen / ende de cornice daer boven is hooghe van een palme: de cruyne bo
dat pedestal is hooch drie palmen en half de dickte van desen pedestal is twaelf palmen ende t
minuten/de dickte vande colomne boven is veertien palmen / ende haer dickte beneden houdt
tien palmen: de rondicheyt geteeckent A. inde platte forme betoont de dicte boven/eñ den circ
gheteeckent B. is dickte beneden:de wijdde vanden windeltrap houdt drie palmen, ende de sp
houdt vier palmen. De breedde vanden basement is vierentwintich palmen en ses minuten
welcke spatie zijn twee victorien ghesneden die een Epitaphie houden / onder de welcke dat t
tropheen ghesneden zijn/ende inde Epitaphie staen dise ondergheschreven lettren.

S. P. Q. R.
IMP. CÆSARI DIVI NERVÆ F. NERVÆ.
TRAIANO AVG. GERMANIC. DACICO
PONT. MAX. TRIB. POT. XVII. COS. VI. PP.
AD DECLARANDVM QVANTÆ ALTITV-
DINIS MONS ET LOCVS SIT EGESTVS.

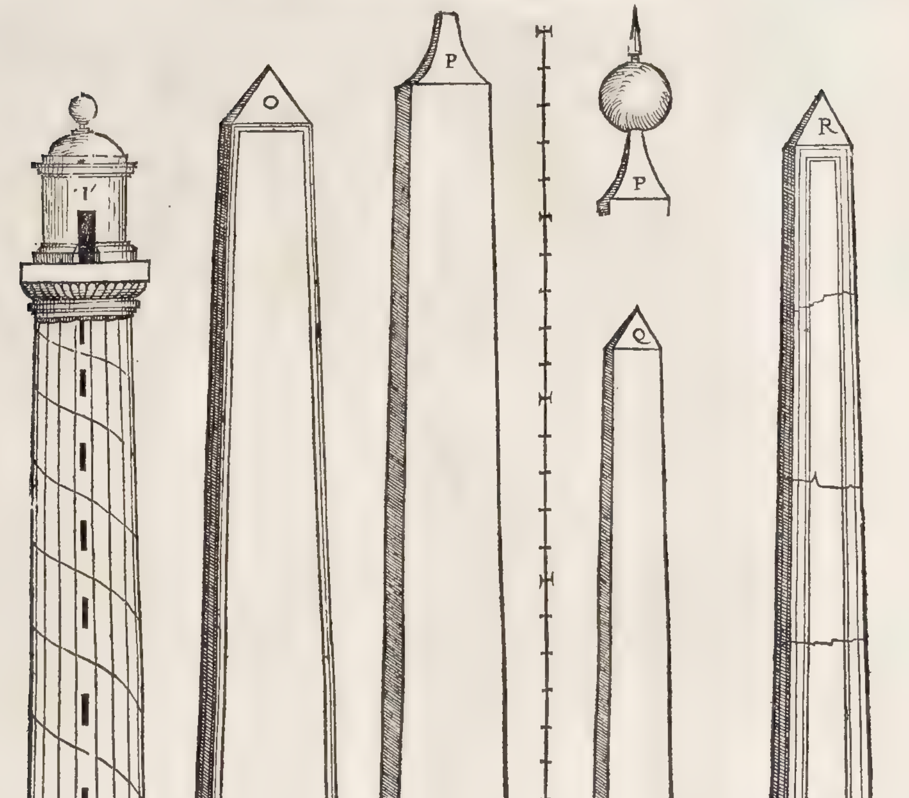
Dees colomme (alsoo ick ghesevt hebbe) is ghehistorieert van seer goeder sneden/ ende is
kiesen ghedraeyt / sy is oock ghecanelleert in manieren vande Dorica / ende inde canalen zijn
figuren ghemaeckt in sulcker manieren dat die uytheffinghe vanden figuren / de forme vande
lomme ende vanden canalen niet en benemen: tusschen welcke figuren staen sommighe venst
die dat licht op den windeltrap gheven / ende al ist dat de selve vensters in ordinen gheset zijn,
en lettense daerom der historien niet / nochtans isser daer vierenveertich/ghelijck wy de ghe
colomme inde navolghende figure toonen sullen / maer dit zijn haer leden opentlijcker geteeck
ende beschreven. Alle dese leden zijn met de oude Roomsche palme ghemeten / ende men vint
voor by de rotonde.

SENATVS
A
B

Ick hebbe hier voren breedt genoech vande colomne Trapane ende vanden particularen maten der ſelver ghetracteert, nu ſal ick hier voorts toonen die gheheele te colomne geproportioneert na de ſelve: alſoo dan/ die colomme gheteeckent met T. repreſenteert die columme Trapana: Waer uyt dat de Obeliſcen ghesproten zijn/ ende hoe datſe te Rome ghebrocht zijn/ ende waer toe datſe dienden en ſal ick niet verhalen/ om dat het Plinius breeedt ghenoech verclaert/ maer alleen de maten ſal ick hier ſetten ende toonen de formen van ſommigen die ick geſien ende ghemeten heb binnen Rome. Ende ten eerſten die Obeliſce gheteeckent O. is buyten de poorte Capena/ ende is al inghesneden met Egipſche letteren: haer dickte inden voet hout tien palmen en halve/ ende de hoogde hout tachtentich palmen/ ende deſe alleene was met de antijcſe palme ghemeten: Maer die andere drie navolghende waren met een moderne elle van tſeſtich minuten/ van welcke elle dat die linie tuſſchen die Obeliſcen ſtaende/ de helft is ghedeelt in dertich minuten: die Obeliſce gheteeckent met P. ſtaet in Vaticano dats tot S. Peters/ ende is van Egiptiſchen ſteene/ in't hoochſte vande welcke datmen ſeyt te zijn de aſſchen van Gaio Ceſare. Haer dickte beneden is vier ellen ende tweenveertich minuten/ de hoochde is van tweenveertich ellen en halve/ dat deel boven is dick drie ellen ende vier minuten/ ende onder by den voete ſtaen deſe ondergheſchrevene letteren.

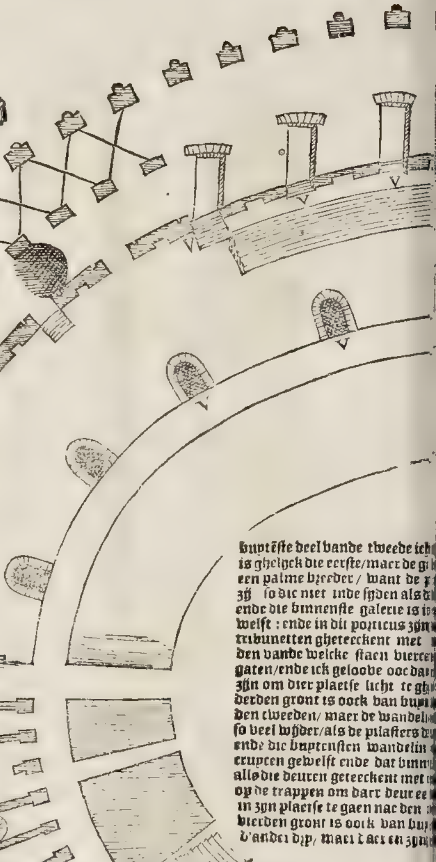
DIVI CAESARI. DIVI IVLII. F. AVGVSTO, TI.
CAESARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM,

De Obeliſce gheteeckent met Q. leyt tot ſinte Rochus in't middel vander ſtraten gebroken in drie ſtucken/ ende men ſeyt dat daer op eene diergheliicke in d'eerde begraven leyt A la Auguſta, de dicte beneden van die voorſeyde Obeliſce houdt op elcke faſcie twee ellen ende vierentwintich minuten: haer hoochde houdt ſeſſentwintich ellen en vierentwintich minuten/ de dickte boven houdt een elle ende vijfendertich minuten: zijn baſement was al van een ſtucke de Obeliſce gheteeckent met R. is in circo Antonino Caracalla, ende is ghebroken alſoomen in haer forme ſiet. De dickte van dier Obeliſcen is beneden twee ellen en vijfentwintich minuten/ ende boven is ſy dick een elle ende driendertich minuten de hoochde houdt achtentwintich ellen ende ſeſtien minuten/ ende alle de pedeſtalen zijn na de ſelve gheproportioneert. Ende hoewel datter by avonturen binnen Rome noch meer ander zijn moghen die ick niet gheſien en hebben/ nochtans heb ick die van my zijn gheſien als die bekentſte willen openbaren.

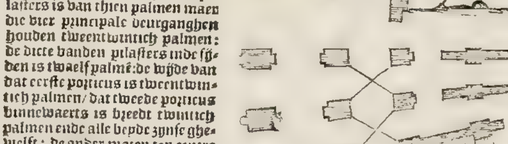
P
O
P
P
R
Q
SENATVS
DIVO

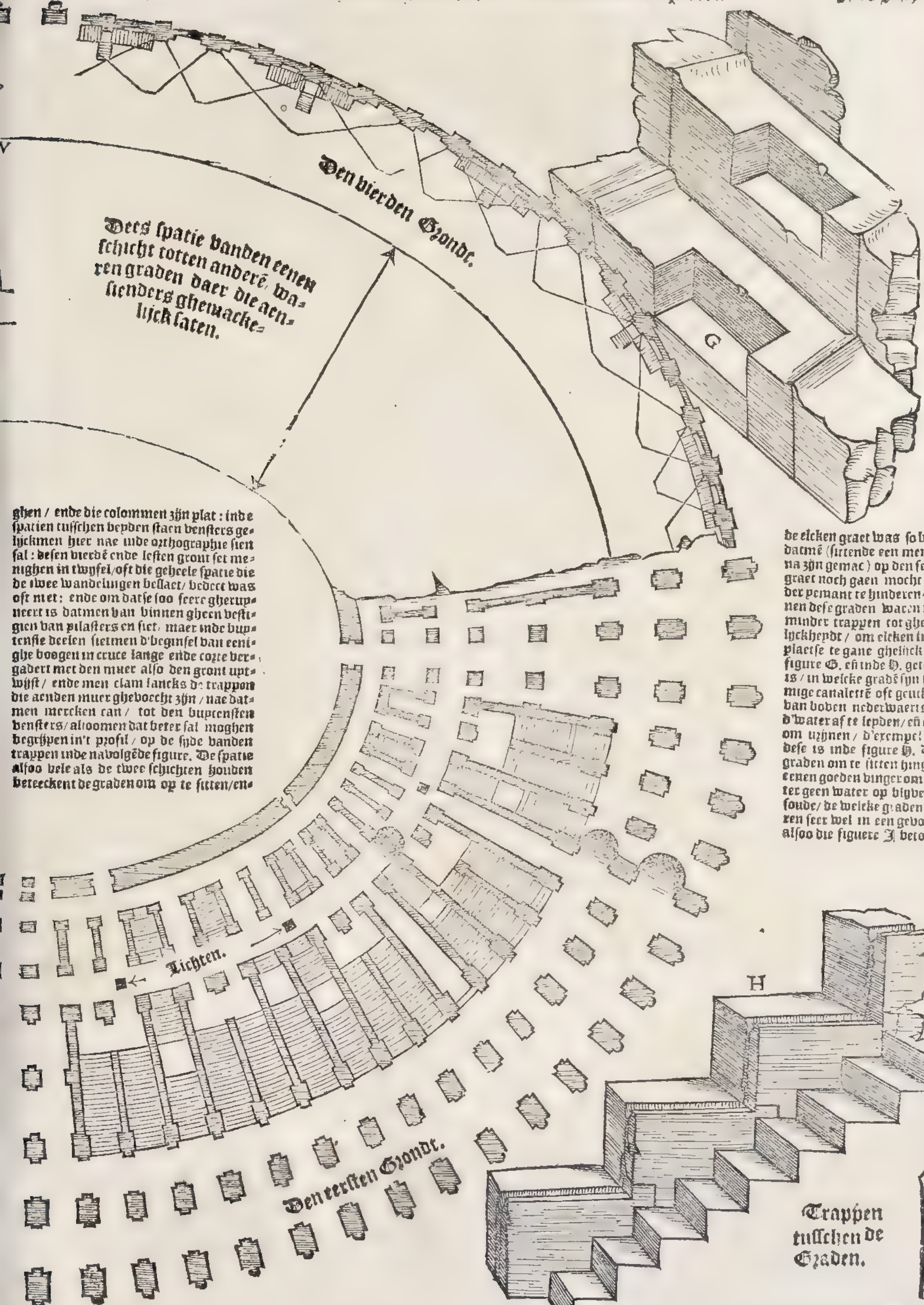

Dit amphiteatre van Roome Colisco gheheeten / dede Vespasianus de Keyser maké inde middelt vander stadt/alsoo Augustus dat ghedestineert hadde te maké: de Ichnographie daer af heb ick gedeelt in vier percelen/ (gelijck d'edificie ooc van vier ordinen is) op dat de sake te bat verstaen worde / om de groote artifie die daer inne is. Desé gront is met de antijcxsche palme gemeten / ende ten eersten beginnéde aen dat buytenste deel/so zijn die pilasteré van voren thien palmen en ses minuten breet: de dicte vande colomnen hout vier palmé, maer den pilaster op elcke zijde houdt drij palmen ende twee minuté / de wijde tusschen die pilasters is van thien palmen maer die vier principale deurganghen houden tweentwintich palmen: de dicte vanden pilasters inde sijden is twaelf palmé: de wijde van dat eerste porticus is tweentwintich palmen/ dat tweede porticus binnewaerts is breedt twintich palmen ende alle beyde zijnse ghewelft: de ander maten ten centre waerts mus datse hé selven minderen en sal ic niet verhalé / maer uyt dese buytenste machmense begrypen/ midts datse alle geproportioneert zijn na de selve: dat

buytéste deel vande tweede ich
is ghelijck die eerste/maer de g
een palme breeder / want de
zijn so die niet inde sijden als d
ende die binnenste galerie is
welft: ende in dit porticus zijn
tribunetten gheteeckent met
den vande welcke staen vierc
gaten/ende ick geloove ooc da
zijn om dier plaetse licht te gh
derden gront is oock van buy
den tweeden/ maer de wandel
so veel wijder/als de pilasters d
ende die buytensten wandelin
cruycen gewelft ende dat binn
allso die deuren geteeckent met
op de trappen om daer deur ee
in zijn plaetse te gaen nae den
vierden gront is oock van buy
d'ander drij, maer t'aer en zijn

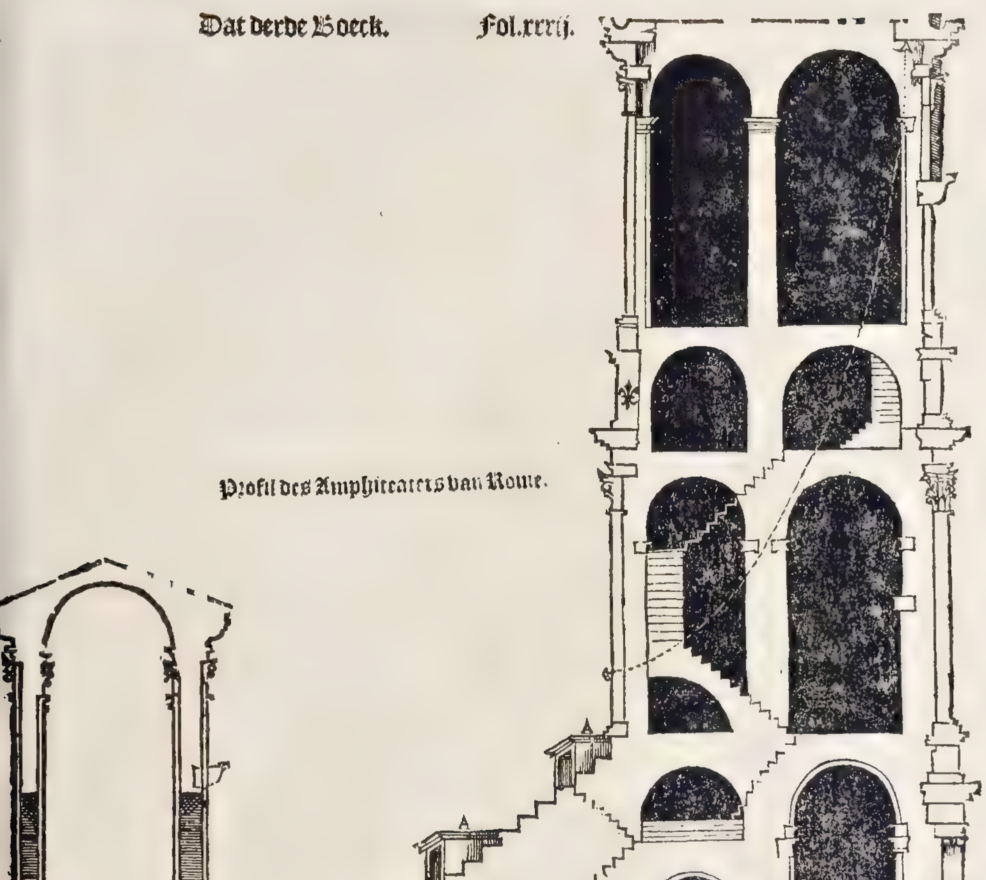

ghen / ende die colommen zijn plat : inde spatien tusschen beyden staen vensters gelijckmen hier nae inde orthographie sien sal : desen vierdē ende lesten gront set menighen in twyfel/oft die geheele spatie die de twee wandelingen beslaet/ bedect was oft niet ; ende om datse soo seere gherupneert is datmen van binnen gheen bestigien van pilasters en siet, maer inde buytenste deelen sietmen d'beginsel van eenighe boogen in cruce lange ende corte vergadert met den muer also den gront uytwijst / ende men siet lancks de trappen die aenden muer ghevoecht zijn / nae datmen mercken can / tot den buytensten vensters/ alsoomen dat beter sal moghen begrijpen in't profil / op de syde vanden trappen inde navolgēde figure. De spatie alsoo vele als de twee schichten houden beteeckent de graden om op te sitten/ende elcken graet was so breet/ datmē (sittende een mensche na zijn gemac) op den selven graet noch gaen mocht sonder yemant te hinderen, binnen dese graden waren noch minder trappen tot gheriefslyckheydt / om elcken in zijn plaetse te gane ghelijck inde figure G. ēn inde H. getoont is / in welcke gradē syn sommige canalettē oft geutkens van boven nederwaerts om d'water af te leyden/ ēn oock om uytnen / d'exempel van dese is inde figure H. Dese graden om te sitten hinghen eenen goeden vinger om datter geen water op blyven en soude/ de welcke graden waren seer wel in een gevoecht alsoo die figuere I betoont;

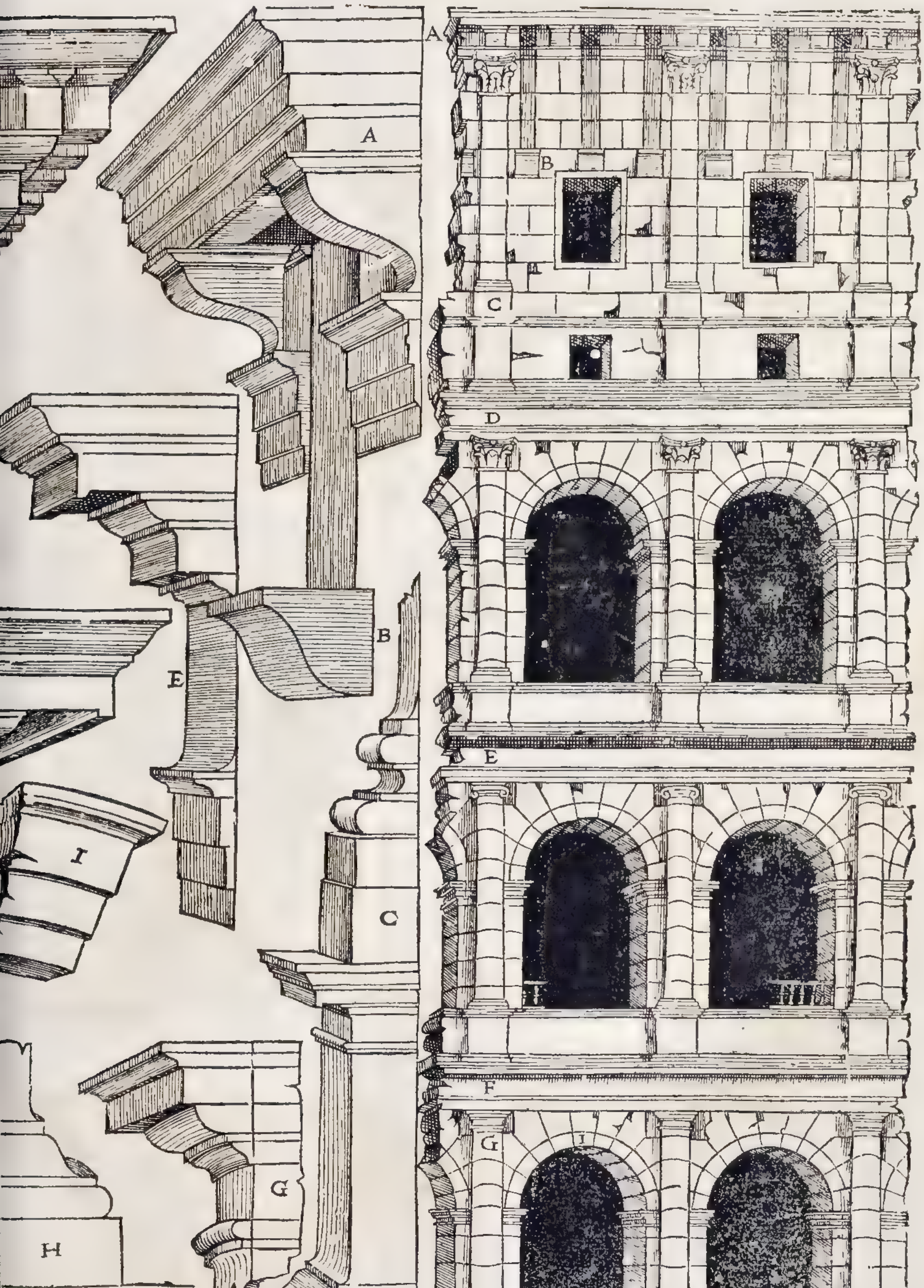
Trappen tusschen de Graden.

ICk hebbe die Ichnographie van dat Roomsche Colisco in vier manieren ghetoont ghelijck d'edificie van vier ordinen is / nu behoef ick zijn profil te betoonen deur den welcken datmen een groot deel vande inwendighe dinghen sal moghen begrijpen / ende daeromme die navolghende figure betoont gheheel d'edificie boven d'eerde ghelijck oftse te midden deur ghesneden ware/in welcke figure bekentmen eerst alle die graden daer die aensienders op saten/men siet daer oock die secrete wandelinghen hoese stonden: men begrijpt daer hoe / ende in hoe veel manieren dat die op ganghen waren/welcke voorwaer seer ghemackelijck om op ende af te gaen waren/alsoo dat in corter tijdt dat amphitheatre ghevult wordt met menichte van persoonen / ende oock veel lichtelijcker gedeelt sonder elcanderen te beletten : men begrijpt daer oock inne dat deel van buyten/hoe die dickte van den pilasters ende mueren opwaerts minderde / de welcke zijn ten binnensten deel in ghetrocken/d'welcke in trecken gheeft der edificien grooten sterckte. Ende tot eenen teecken dat het waer is soo / siet men daer noch op den dach van heden sommighe deelen vander fascien buyten noch gheheel van boven tot beneden / ende nietteniin die binnenste deelen zijn gheruyneert/ ende dat heeft die intreckinghe na den centre ghedaen / welcke t'werck teerder ende van min ghewichts ghemaeckt heeft nemende van hem selven Piramidale forme. Maer dit en is inde ghemeene edificien van Venegien niet gheobserveert/dan meer de contrarie/om dat die mueren van buyten in perpendicle zijn / ende minderen inwendich / ende dit doense (midts ghebreck van erven) om meerder spatien opwaerts te winnen: maer t'gheene dat sulcker fabrijcken helpt/is datter gheen booghen en zijn / noch welffels van eenigher sorten die de mueren afdringhen/dan de menichte vanden balcken die inde mueren ghelept ende gheanckert worden comen de mueren met den solderinghen t'samen te binden/ ende alsoo onderhoutmen sulcken edificien alsoo langhe als die balcken dueren/ de welcke datmen van tijde tot tijde vernieuwt dies nietteniin dese alsulcken fabrijcken en hebben gheen gheduericheyt ghelijck die antiquen/gemaeckt met der ordinen die men siet inde fascie vanden Colisco daer ick weder come af te spreken. Ende midts dien(alsoo ick ghesept hebbe) dat die binnenste deelen alsoo gheruineert zijn/ datmen niet met allen van dat inwendich deel en siet welck met die linie die de schichten aen d'eynden heeft / afghedeelt is/ ende om datmen geen vestigien met allen en siet / oft dat bovenste deel vanden oppersten trappen opwerts tot dat buytenste al ghedeckt was met dobbel galerien/oft dat het Porticus alleene was ende dat d'ander open bleef: soo heb ick't in twee manieren ghemaeckt/d'een is gelijckmen siet in't selve profil vereenicht met al den wercke : ende d'ander maniere is die welcke daer buyten de graden gheteeckent staet / de welcke ordinantie haer oock tot die anderen voecht / alsmense alsoo set dat de twee lelien inde pedestalen staende elcanderen ghemoeten / maer deur datmen sommighe vestigien van gheerupste welffels siet / de welcke noch binnen aen den muer hanghen alsoo den vierden gront betoont / soo oordeel ick voor my dat het een Porticus alleene was/ ende dat d'ander deel ontdeckt was omt volck te schicken/ende alsoo zijnde mochte het volck ontfanghen/ dan oft de galerien ghedobbeleert gheweest hadden. Nu om te keeren aen dat beginsel vanden graden / op dat ick gheen dinck ongheroert en late soo veel als ick sal connen / soo seg'ick dat deur die ruinen ende vervullinghen van materien die pleyne oft die plaetse inden middelt alsoo ghevult is datmen niet en merckt hoe hooghe dat die eerste graden vander pleynen ghehevent waren:maer deur de notitie ghehadt van die d'eynde ghesien heeft/ soo was den eersten graet soo hooghe dat die wilde ende andere onghetemde beesten den aensienders niet letten en mochten/ende daer was een borstweringhe met eender straten van voeghelijcker breedden om rontsomme te gaen ghelijck betoont wort daer de C. staet/ de twee openheden boven den minsten ende den meesten booghe/waren om licht te scheppen : de plaetsen verheven staende boven die graden welcke ghedeckt zijn ende ghetekent met A. dat zijn deurganghen die t'volck van buyten deur die trappen op dat Theatre brochten.

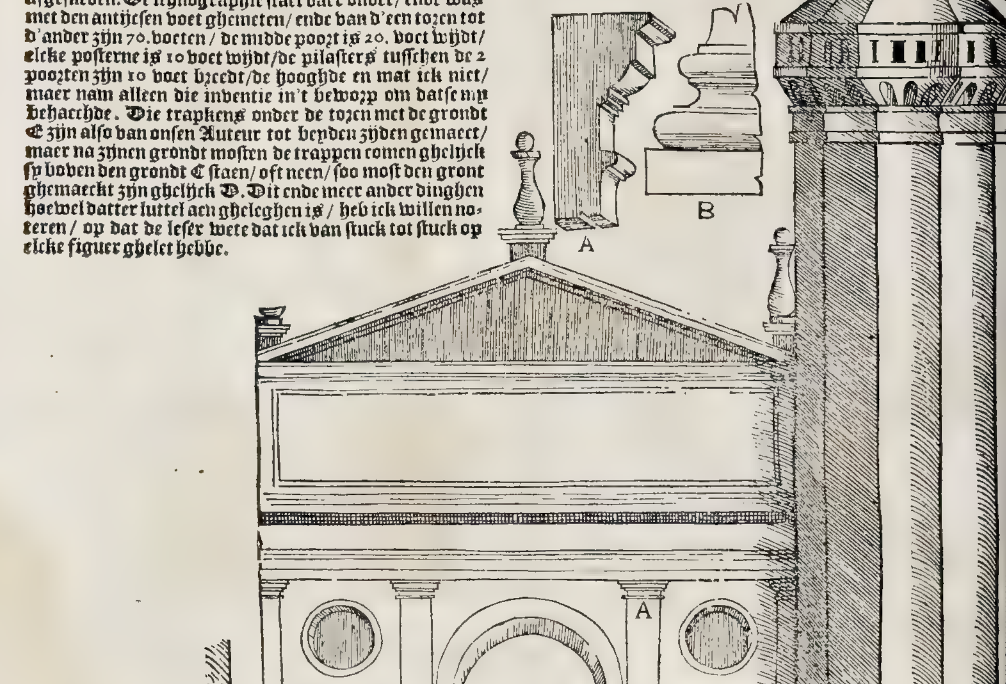
Profil des Amphiteaters van Rome.

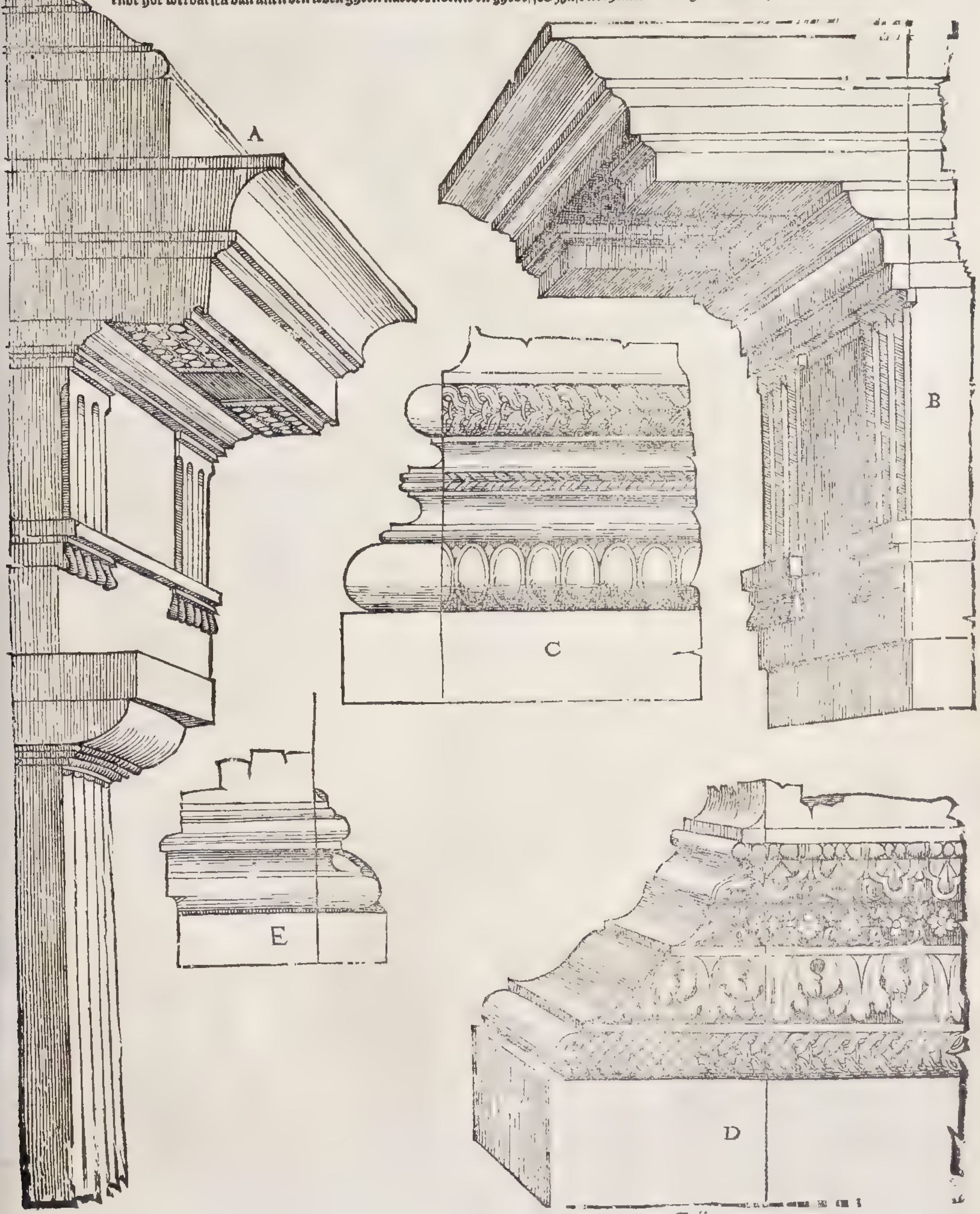
DAt buytenste deel te weten d'ortographie van dat Roomsche Colisco / is van vierdeleye ordinen ghemaeckt ende d'eerste ordine boven der eerden is na de maniere vande Dorica ghemaeckt:ende hoewel dat inde frise gheen triglyphen noch methopen en zijn / noch oock de gutten inde epistilie oft architrabe / noch oock onder de corone / de fulminen ende die gutten/ nochtans machment Dorica heeten. Die tweede ordine is na de maniere van Jonica ghemaeckt/ al ist dat de colommen niet gheärpeert en zijn/ nochtans machment in effecte Jonica heeten. Die derde ordine is na de maniere van Corinthien ghemaeckt / maer van vasten wercke sonder snede behalven die capiteelen de welcke midts haerder hoochden niet delicatelijck ghemaeckt en zijn. De vierde ordine is Composita/andere heetense Latina/om datse vanden Romeynen ghevonden is ende sommighe andere noemense Jtalica :maer men machse voorwaer wel Composita heeten/ al en waert maer deur de mutilen welcke in de frise staen / om dat gheen ander ordine de mutilen inde frise en heeft. Vele vraghen waerom dat de Romeynen dees edificie van vier ordinen ghemaeckt hebben ende dat zy't niet al van een ordine en maeckten ghelijck meer andere/ te weeten/ die van Veronen/dat welcke al geheel van rustiken wercke is ende van Pola desgelijcx:men mach daer op antwoorden dat die oude Romeynen/als domineerders over al ende aldermeest van dien volcke/vanden welcken de drie voorseyde ordinen heuren oorsponck gehadt hebben / wilden dees drie gheneratien boven een setten/ ende boven al de ordine Composita als van hem lieden gevonden setten/willende beteeckenen dat sy als triumpheerders van dien volcken wilden oock triumpheren met heuren wercken/die schickende ende menghende na heur believen:maer achterlatende dese redenen soo willen wy totten maten comen van desen buytensten deele ende ortographie. Dese edificie was verheven vander eerden twee graden/den tweeden graedt was breedt vijf palmen/ende den eersten twee: de hoochde was weynich min dan een palme/de base vande colomne en houdt gheen twee palmen/noch en is oock ghelijck de Dorica:die colomme is dick vier palmen ende twee minuten / haer hoochde is van acht en dertich palmen en vijf minuten met base ende capiteel/de hoochde vanden capiteele is ontrent twee palmen: de pilasters op elcke sijde vande colommen houden drie palmen ende drie minuten / de wijdde vanden booge is twintich palmen/ende haer hoochde is van drienderrtich palmen : van onder den booghe tot onder d'architrabe zijn vijf palmen en ses minuten / de hoochde vande architrabe is twee palmen en acht minuten / de hoochde vander frisen is drie palmen ende twee minuten/ende die cornice houdt oock so veel. Dat pedestal vander tweeder ordinen houdt acht palmen ende tien minuten inder hoochden:de hoochde vande colomne met base ende capiteel is van vijfendertich palmen. haer dickte is van vier palmen:de pilasters ende den booghe houden ghelijck die beneden. Maer die hoochde vanden booge is dertich palmen van onder den booge tot onder d'architrabe zijn vijf palmen ende ses minuten/ de hoochde van d'architrabe is drie palmen / de hoochde der frisen is twee palmen ende neghen minuten/de hoochde vande cornice is drie palmen ende negen minuten. Dat pedestal vande vierde ordine gheheeten Composita (hier heeft onsen aucteur de derde ordine vergheten/maer hoe dat is soo en verschilt sy niet veel vande Jonica) dat pedestal vande Composita dan is hooghe twaelf palmen:die onderbase daerop staende houdt vier palmen / die hoochde vande pilaren met basen ende capiteelen is van achtendertich palmen ende ses minuten: de hoochde van d'architrabe frise ende cornice is ontrent tien palmen ghedeelt in drien een deel voor de cornice/d'ander voor die frise daer die Mutilen inne staen/ende dat derde voor d'architrabe. Maer deur wat redenen dat de Architecten die mutilen inde frise setteden / dinghen die by avonturen voor die tijdt noyt ghemaeckt en waren/daer af heb ick in mijnen vierden boeck mijn goetduncken geseyt in dat beginsel vande ordine Composita. De pilaren van deser vierder ordinen zijn plat van luttel verheffinghe ende alle d'andere zijn ronde colommen/te weten/de drie derdendeelen uyt de pilasters verheven: de mutilen boven die vensters / onderhielden sommighe balcken / de welcke houten deur de gaten neder ghelaten werden/aende welcke datmen de coorden track om dat gheheel amphitheatre te decken/soo wel voor de sonne als voor de reghen ; deur wat causen de colommen al van een dickte zijn / ende datse niet d'een boven d'ander en minderen ghelijck t'schijnt dat het behooren soude / dat welcke Vitruvius wilt / als dat de tweede ordine vander eerster ghemindert zijn dat vierdedeel / daer af heb ick oock mijnen sin ghesept in dat vierde boeck in't neghenste capittel in dat tractaet vande colommen langer oft corter te makẽ: ende op dat die particulare leden worden moghen soo heb ick de besijden d'ortographie vanden Colisco gheteeckent/de welcke na de principale gheproportioneert zijn t'samen met heuren caracteren diese verghelijcken.

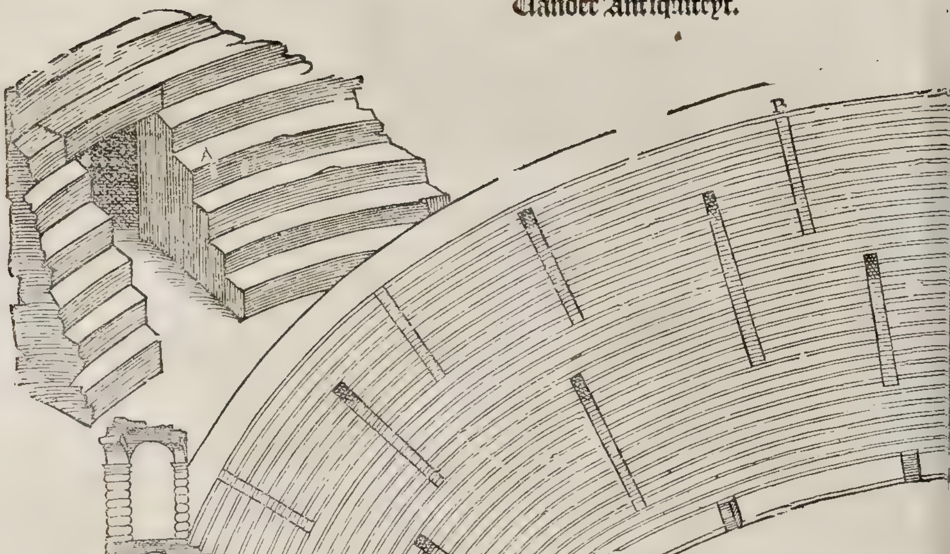

A
B
C
D
E
F
G
H
I
A
B
C
E
I
G
H

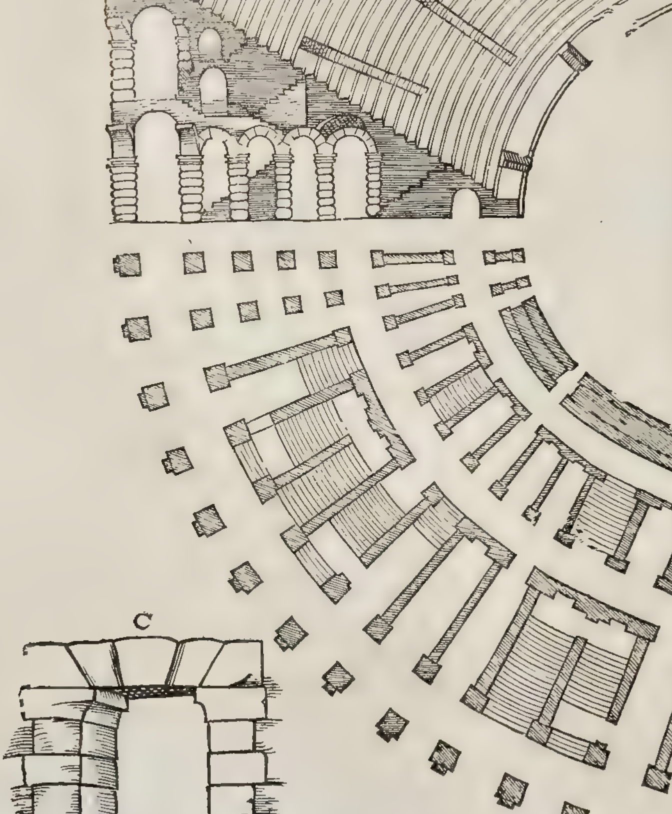
Hiſpello een ſeer antique ſtadt in't lant van Rome/ heeft een poorte die ſeer out is/ ende van wercke na de Dorica/al en zijnder trigliphen noch met hopen oft gutten. De twee torens beſijden mochten moderne ghenaemt werden aengaende den ornamenten boven/ welcke torens beyde van een fatſoene zijn / al heb ick den eenen afgeſneden. De ichnographie ſtaet daer onder/ ende was met den antijckſen voet ghemeten/ ende van d'een toren tot d'ander zijn 70. voeten / de midde poort is 20. voet wijdt/ elcke posterne is 10 voet wijdt/de pilaſters tuſſchen de 2 poorten zijn 10 voet breedt/de hooghde en mat ick niet/ maer nam alleen die inventie in't bewerp om datſe my behaechde. Die trapkens onder de toren met de grondt C zijn alſo van onſen Auteur tot beyden zijden gemaect/ maer na zijnen grondt moſten de trappen comen ghelijck ſy boven den grondt C ſtaen/ oft neen/ ſoo moſt den gront ghemaeckt zijn ghelijck D. Dit ende meer ander dinghen hoewel datter luttel aen ghelegen is / heb ick willen noteren / op dat de leſer wete dat ick van ſtuck tot ſtuck op elcke figuer ghelet hebbe.

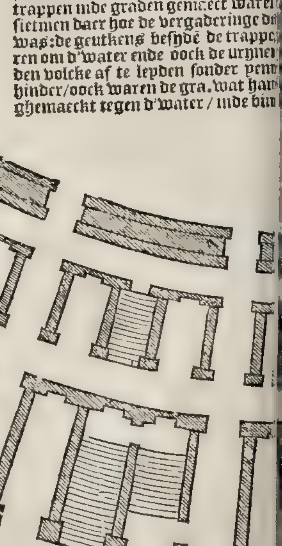
Dese cornicen/basementen ende basen/zijn reliquen vander antiquiteyt / ende die daer geteekent is met A. te weten een stuck der colommen met der architraben/ frysen, ende cornicen/ ende ooc met den basemente daer boven op/ was al van eenen steene: haer hoochde is van xj. antycxse voeten al o geproportioneert/sy was ghevonden buyten Rome by den Tyber. De ordine geteeckent met B. was inde fondamenten van S. Peeters ghevonden/ ende Bramant deedse weder begraven inde selfde plaetse: alle de leden waren oock van eenen stucke/ende was inder hoochden van vj. antijcsche voeten/ende sy is na de selve geproportioneertt: de base geteekent C. is tot S. Marcus seer wel ghewrocht van Corintischen wercke/ maer niet seer groot/ sy mach inder hoochden anderhalven voet houden/ende is ooc geproportioneert na de selve: dat basement geteekent met D. was gevonden inde plaetse Capranica. seer wel gewrocht: de hoochde der basen sonder 'tplinthus is van twee palmen/ en is ooc geproportioneert: de base geteekent met E. en was niet seer groot/ de welcke ghevonden was onder seker ruynen/ ende deur d'astragalus diese boven dat thorus heeft / soo ordelijckse composita/ ende hoe wel dat ick van allen den leden gheen naerder notitie en ghebe/soo zijnse nochtans vande groote int cleyne matelijck overghest.

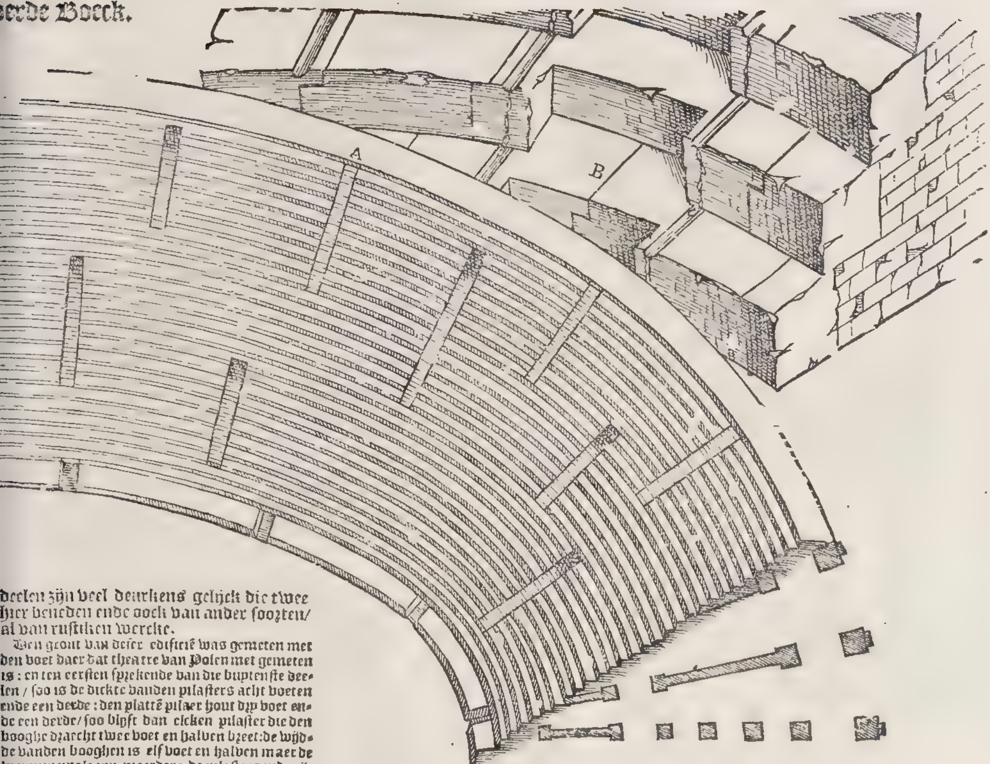

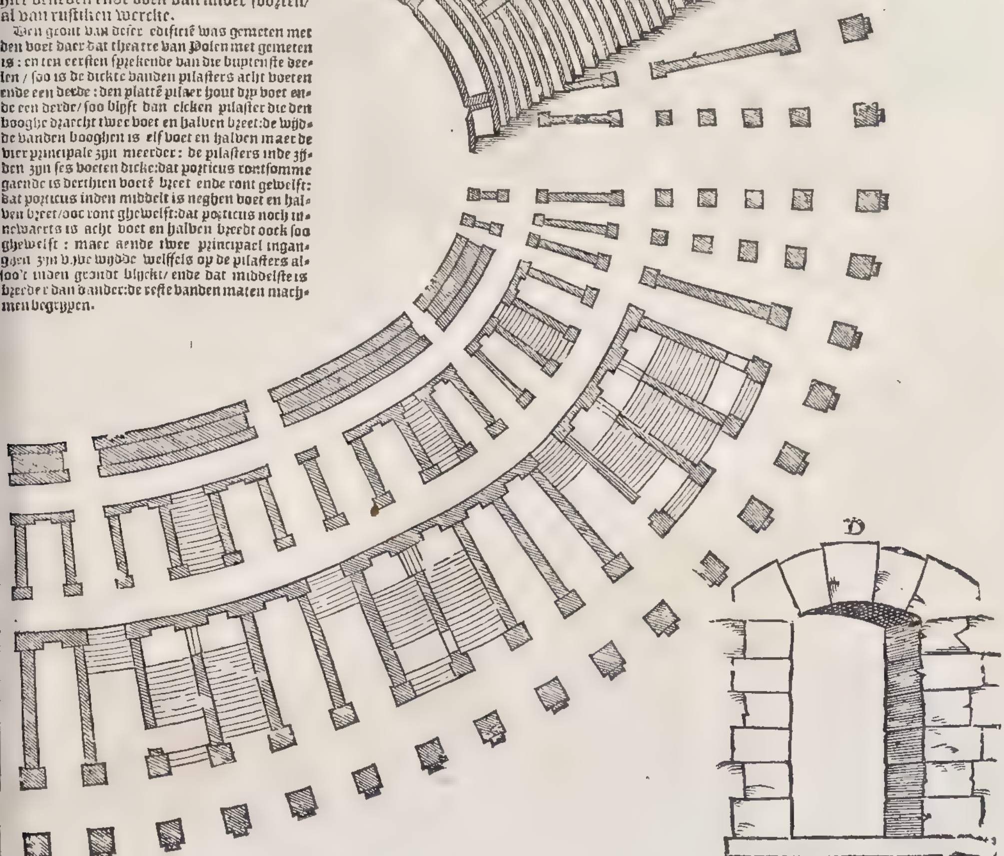
Onder vele eñ schoone antiquiteyt
in Veronen zijn/ so is daer een amph
tre van rustiken wercke genaemt A
na/ vanden welcken dat dit den gra
ende bewijst ooc een deel van dat op
de inder zijden/ooc hoe dat de graden
den : de gaten op de graden waren
kens daer men van buyten deur de t
trappen op den graet quam/ende va
af ginck tot den ghedeputeerden pl
nae elcks graet ende weerdicheyt.
figure geteeckēt A. bewijst hoe dat de
kens stonden inde selve graden : de
B. betoont hoe dat die nedergange
trappen inde graden gemaect waren
sietmen daer hoe de vergaderinge d
was: de geutkens besijdē de trappe
ren om d'water ende oock de urynen
den volcke af te leyden sonder pen
hinder/ooc waren de gra. wat har
ghemaeckt tegen d'water / inde bin

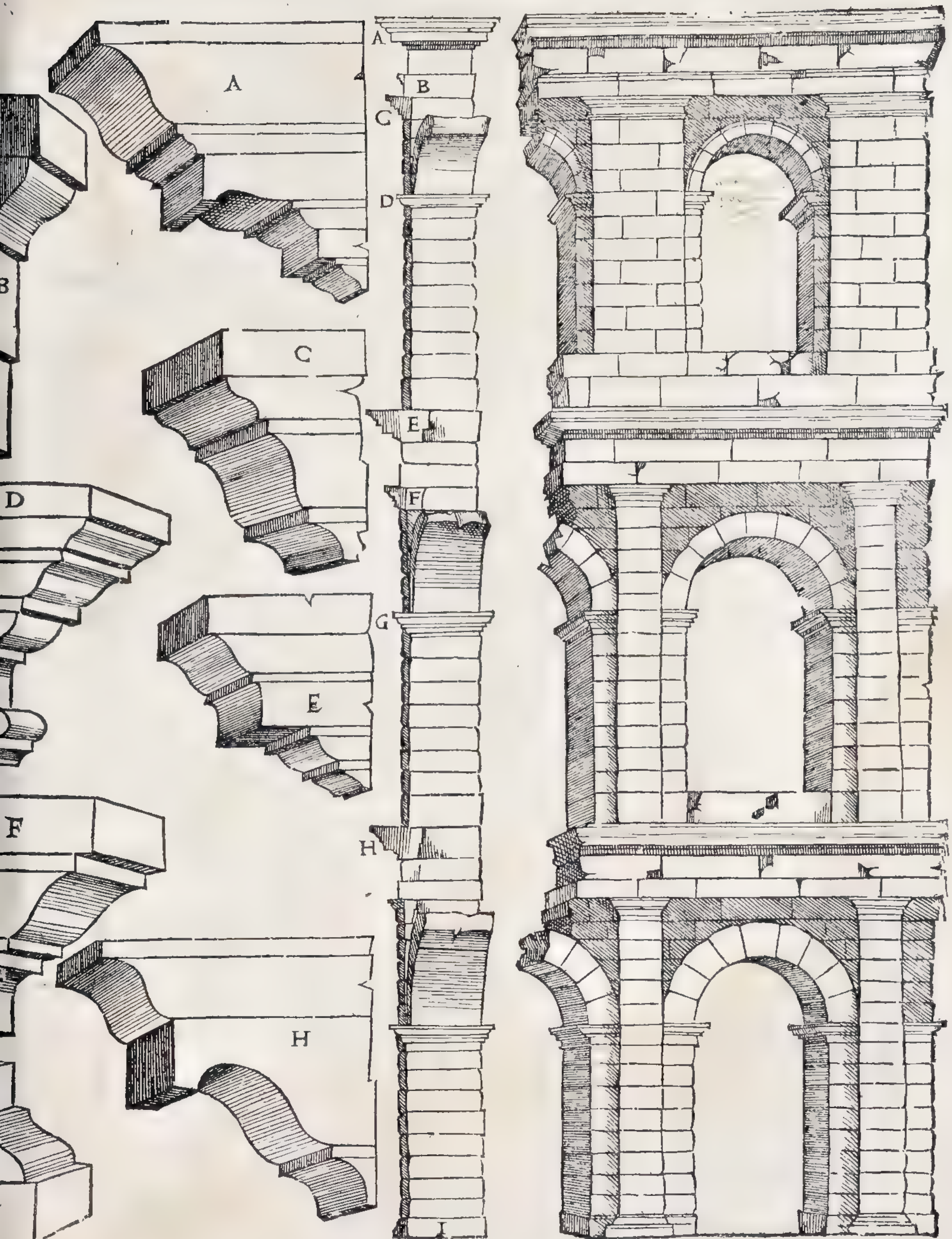

deelen zijn veel deurkens gelijck die twee hier beneden ende oock van ander soorten/ al van rustiken wercke.

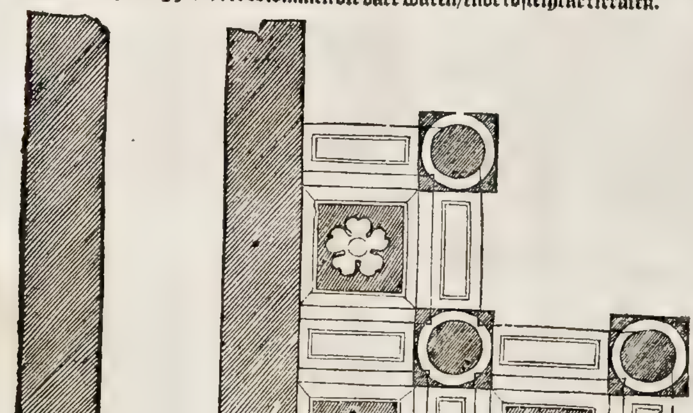
Den gront van deser edificie was gemeten met den voet daer dat theatre van Polen met gemeten is: en ten eersten sprekende van die buytenste deelen / soo is de dickte vanden pilasters acht voeten ende een derde: den platte pilaer hout dry voet ende een derde/ soo blyft dan elcken pilaster die den booghe draecht twee voet en halven breet: de wijdde vanden booghen is elf voet en halven maer de vier principale zyn meerder: de pilasters inde zijden zyn ses voeten dicke: dat porticus rontsomme gaende is derthien voete breet ende ront gewelft: dat porticus inden middelt is neghen voet en halven breet/ooc ront ghewelft: dat porticus noch innewaerts is acht voet en halven breedt oock soo ghewelft: maer aende twee principael ingangen zyn v. die wydde welffels op de pilasters alsoo't inden grondt blyckt/ ende dat middelste is breeder dan d'ander: de reste vanden maten machmen begrypen.

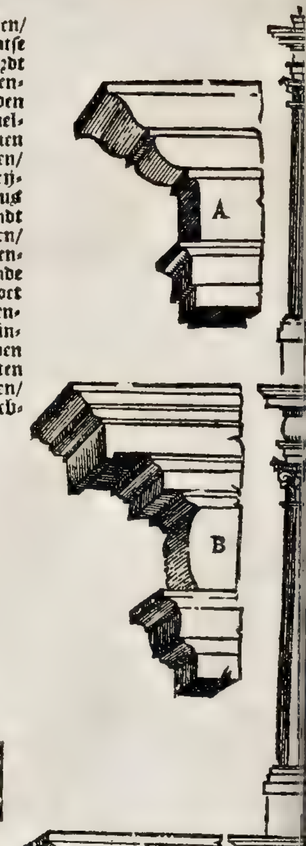

Aengaende die Ichnographie vanden voorseyden Amphitheatre/soo hebbe ick de principale maten
gheghéven/ende hebbe oock eens deels van dat opstaende ghetracteert: nu sal ick van buyten te ken-
nen gheven / dat welcke werck en mach anders niet dan rustijck ghenoemt worden / ende ghesept
hebbende vande dicten en breedden/ so en sal ick't niet meer verhaelen/maer vanden hoochden sal ick
alsoo veel kennissen ghenen als ick mach. Ende ten eersten / de hoochde van den eersten booghe houdt drien-
twintich voeten/ de hoochde vanden pilaren houdt sevenentwintich voeten : de forme vande architrabe fri-
se ende cornice is ses voeten hooghe : de borstweringhe boven de cornice is twee voet en halven hooghe / de
hoochde vanden tweeden booghe is vierentwintich voeten / ende zijn wijdde van twaelf voeten/de hoochde
vanden pilaren is sevenentwintich voeten en halve: de hoochde vander cornicen frisen ende forme der archi-
traben is vijf voeten en halve : de borstweringhe vander derder ordinen / is vier voeten en halve hooghe: de
wijdde vanden booghe is van neghen voet ende een derdendeel: de hoochde vanden booghe is van seventien
en halven/de hoochde vanden breeden pilaren is van twintich voeten in halven/teghen dese pilaren soo veel
alsmen gemercke can/ waren statuen van goeder grooten geset/de derde en leste cornice is vijf voeten hooge:
maer ick en sal hier de particulare maten vande cornicen niet setten midts dat ick de selve met grooter neer-
sticheyt overghesét hebbe nae de groote in dees cleyne forme / welcker figuren inde naevolghende sijde die
eerste zijn sullen/ ende daer beneven sal dat profil oft die snede vanden buytensten deele des amphitheaters
staen : ende ten derden volcht daer by de ortographie van eenen stucke des voorseyden amphitheaters van
buyten/dat welcke al rustikelijck ghewrocht is met steen van Veronen seer hardt zijnde : maer die cornicen
zijn een weynich liefltjcker ghemaeckt / de welcke cornicen dat diversche ende verscheyden formen hebben
vande Roomsche / ende gheltjcken seer die maniere der cornicen van't amphitheatre van Pola. Aengaende
der pleynen van desen amphitheatre dat welcke vander ghemeenen ghenoemt wort La arena, genomen van-
de arena/dat is sant/d'welck men daer in stroyde tot behoef van diversche spelen ende ghenoechten, diemen
daer bedreef / soo en heb ick den grondt niet moghen sien / maer soo veel als my vertelt was van sommighe
ouden Veronesen/seyden dat de spelen op den sande ghedaen waren/soo quam daer terstont water in presen-
tien vanden aensienders/deur sommighe conduyten / ende vulde in corter tijdt gheheel de plaetse/alsoo dat
si daer bataillien ende steeck-spelen te water met schuyten maken mochten / ende als die spelen ende ghe-
neuchten ghedaen waren/soo verloren hem de wateren/de de plaetse bleef drooghe ghelijck voren. Dit en-
de meer ander dinghen machmen ghelooven/ist dat wy willen de moghentheyt vanden Romeynen conside-
reren. Maer nae dat wy vander moghentheyt der Romeynen ende der antiquiteyt van Veronen spreken so
zijn daer noch op de vermaerde riviere Adix ghenaemt twee schoone antijcse brugghen / tusschen welcke
twee brugghen dat een d'alderschoonste spectakel was / op dat welcke mocht groot ghetal van persoonen
staen om de scheepspeelen diemen daer inde riviere dede te siene / ende dat ghesepde spectakel was langhs
den cant vanden water ghevoecht teghen eenen bergh / ende wat hoogher opwaerts boven dat spectakel
was een theater/van welcken dat haer die Scena met den spectakel vereenichde: ende om dat (alsoo ick ghe-
sept hebbe, het ghesepde theatre inden bergh met grooter const ghemaeckt / soo quam noch boven dat thea-
tre in't hoogste vanden berghe een groote edificie te staen / de welcke alle d'ander te boven ginck : maer de
ruinen van desen edificien zijn so veel ende also verworpen vanden tijt / dat het grooten cost ende tijt verlies
zijn soude die te willen vinden : maer om dat ick tot veel plaetsen van dien berghe sommighe leden daer af
ghesien hebbe/ soo maket my een verwonderinghe alleenlijck daer op denckende. Het is oock wel reden dat
die Romeynen alsulcken dinghen te Veronen maeckten / om dat het na mijn duncken de schoonste gelegent-
heyt van Italien is/so wel van pleynen als bergen ende oock van wateren/ende boven al zijn de menschen
van die stadt seer ghemeensaem ende vriendelijck.

A
B
C
D
E
F
G
H

GRoote dinghen ende in diversche formen maecten die vermaerde Romeynen/ vanden welcken datmen deur de ruinen niet begrijpen en can waer toe datse dienden/ende principalijck dees presente edificicie de welcke genoemt wordt Lesette Zone de Severo: vander edificiẽ sietmen noch een hoec opstaende ende is van drie ordinen alle van Corintischen wercke / maer men siet wel datse vanden roof van anderen edificien ghemaeckt was/midts dat sommighe colommen geraneleert ende de sommighe effen zijn / daer toe en zijn de capiteelen ende ander wercken niet alle van een maniere. De hoochde van deser edificien en heb ick niet ghemeten/ maer wel den gront ende die dickte vanden dinghen/ ende deur so veele als ick begrijpen can/soo minderen de ordinen d'een boven d'ander dat vierdedeel/also Vitruvius dat wilt in't beschreven vande theatren. Dees figure hier onder betoont den grondt vander edificien/ende oock den hemel of welfsel vande lacunarij boven de colommen/ ende hy was ghemeten met den voet daer dat theatre van polen mede gemeten is/ende ten eersten de dickte vanden muer/is 3. voet en halve: tusschen den eenen muer ende den anderen zijn 4. voet en halve / tusschen den muer ende die colommen zijn vijf voet en 3. quaert/ende alsoo houdt oock de spatie tusschen die colommen/de dickte van ender colommen houdt twee ende een quaert. In dees edificie en sietmen gheen woninghe met allen / daer toe en sietmen daer gheen vestigien oft lieteeckenen van trappen oft opganghen om boven te climmen/ maer men begrijpt wel dat in meerder grooten continueerde/daer in ander plaetsen trappen ende woningẽ mochten gestaen hebben/ ende voorwaer dese edificie als sy ghecheel was/behoorde wel groote presentie te hebben/deur t'groot ghetal der colommen die daer waren/ende costelycke cieraten.

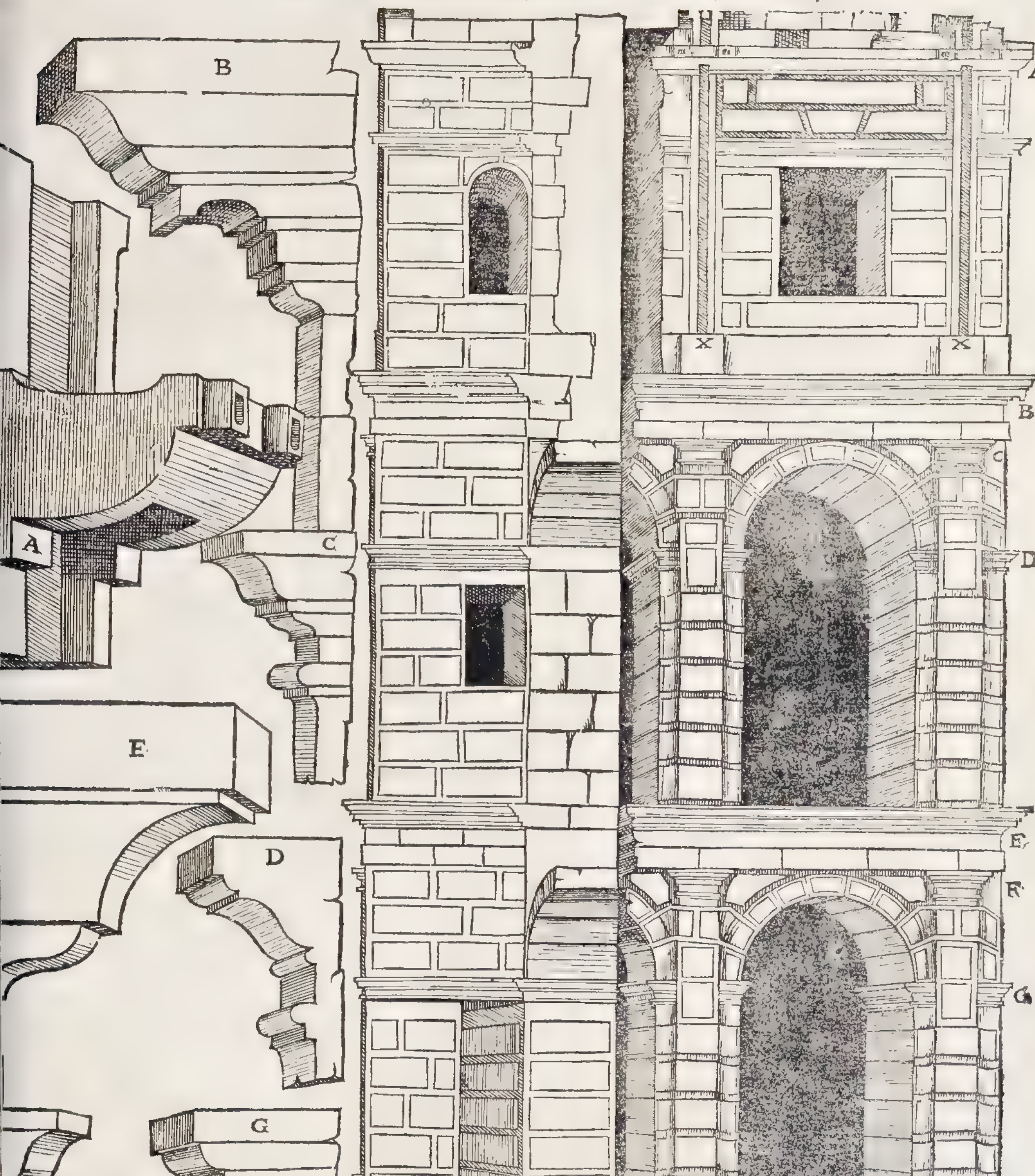
Den gront des Amphiteaters van Polen.

Tot Pola een stadt in Dalmatien is dit amphitheatre in't middel vander stadt en is noch seer geheel/ d'welcke edificie en heeft anders niet dan den eersten vleugel van buyten/ met de vier contersorten elck van drie pilastren gemaeckt/ de welcke ick gheloove datse tot stercten gemaeckt waren / mits dat desen muer aldus verlaten alleene stont/ also dat vander edificien binnen niet niet allē gemaect en was dan de buytenste mueren met zynen boogē geteekent met A. maer den aengevinge van sommige gaten die van binnen inden muer staen / machmen ghelooven datmen daer de graden en sitplaetsen van houte maeckt als sy heur feesten en speelen hielden/ dies niet te min/ tot een cieraet vander figurē heb ic dat dee van binnen daer in geteekent/ also men soude moghen maken na myn advys. Dit amphitheatre was met eenen modernen voet ghemeeten den welcken hier onder den grondt staet / de wydde vanden booghen is neghen voet en twee oncen/ maer de vier principale boogen zyn vyftien voeten wydt: den voortooch vandē pilasters is vier voet en twee oncen / den platten pilaer is breedt twee voet en twee oncen: dus comen de pilasters op elcke syde eenen voet breedt/ de pilasters inde syden houden vyf voet en drie oncen / tusschen de pilasters vande contersorten ende d'ander pilasters is drie voet 4. oncen.

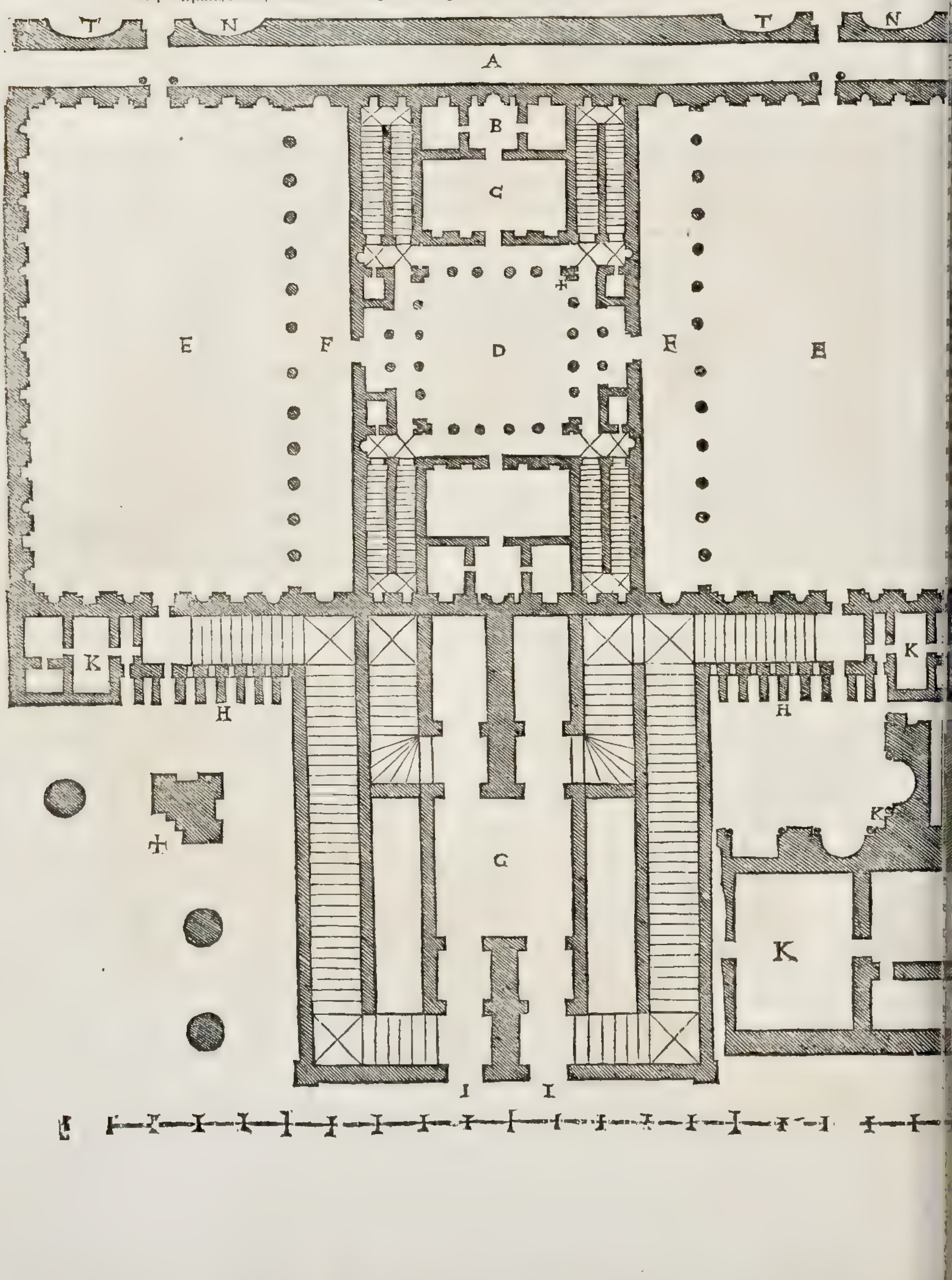
Van der Antiquiteyt.

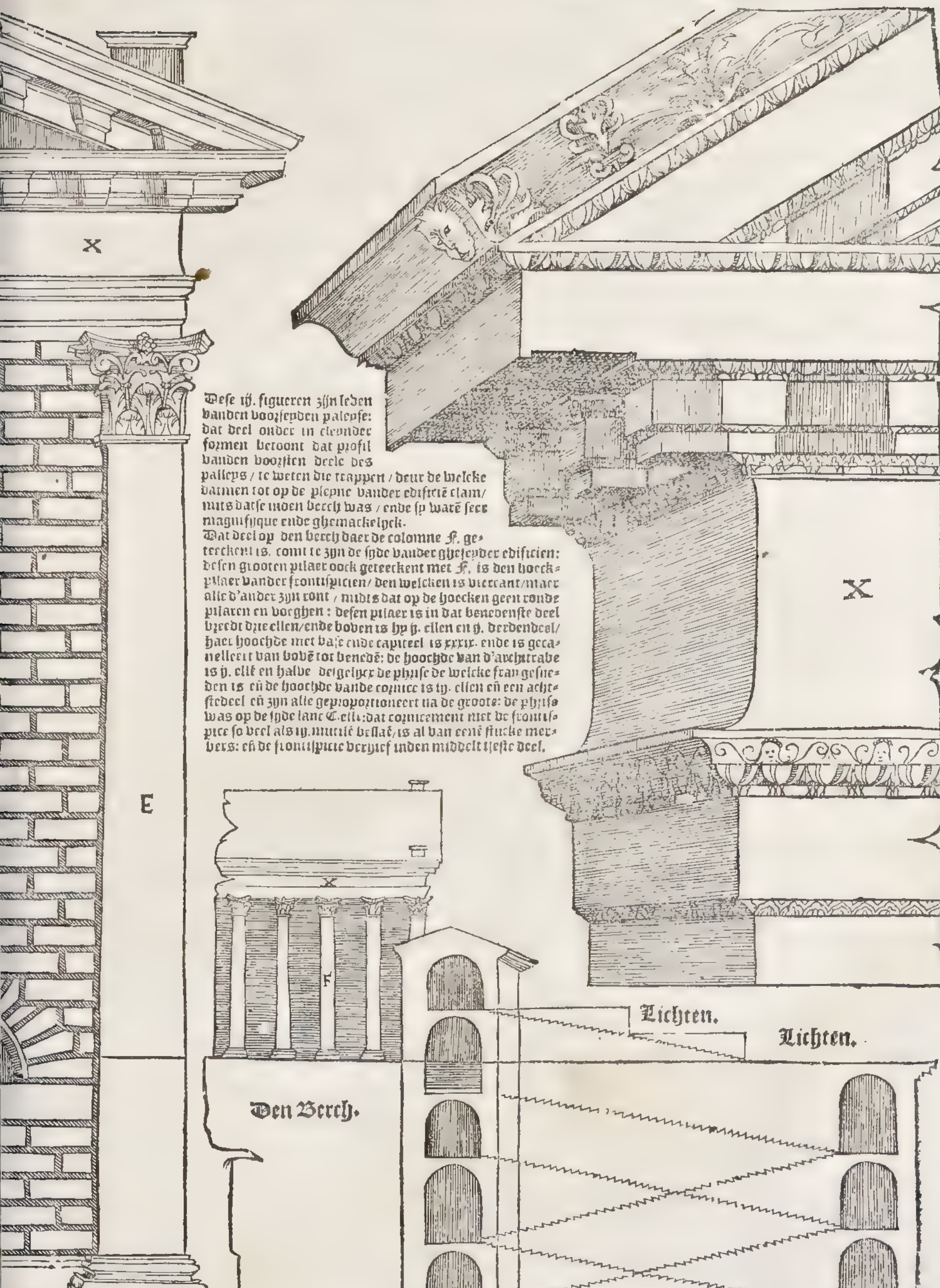
AEngaende de Ortographie oft den grondt van dat amphitheatre van Pola / heb ick gh
noech ghetracteert/maer nu behoef ick die Ortographie oft dat opstaende te bewijsen/er
de beginnende aende benedenste deelen / als aengaende den basemente dat en heeft ghee
termijnen van maten:de oorsake is dat den berch niet ghelijck en is / want inden berch en co
hem niet alleen dat pedestal te verliesen / maer oock die gheheele eerste ordine vanden boogen m
alle zijnen cornicen daeroppe/waer af dat den berch de hoochde vanden pleyne der tweeder ord
nen is / daeromme en sal ick vande hoochde des basements gheen maten niet allen gheven/ma
ick sal van daer opwarts beginnen. Soo dan die hoochde vanden pedestale onder den pilaer i
twee voet en halve:de hoogde vanden pilaer oft platte colomme met den capiteele is ontrent v
sesthien voeten/de hoochde vanden booghe houdt seventhien voet en halve, d'architrave is hoo
eenen voet ende neghen oncen/ de hoogde vander frise is negen oncen/de hoogde vander corni
is eenen voet ende tien oncen:de hoogde vande borstweringhe (ofter anders een is) boven de c
nice is hooghe ghelijck de cornice/de hoochde vanden pilaer is eenentwintich voeten ende negh
oncen met den capiteele: de hoochde vanden booghe houdt achtien voeten ende een once /
dickte des boochs houdt eenen voet ende neghen oncen / d'architrave frise ende cornice zijn v
der selver hoochden dat de onderste is/ dat basement gheteeckent X. houdt vier voeten en vier
cen. Vanden basement tot onder de cornice is neghentien voeten : de hoochde vander cornice
eenen voet en halven. Ende dit is aengaende d'ortographie vanden Amphitheatre/ de welcke
tographie is inde naevolghende sijde gheteeckent met P. Ende om dat (alsoo ick in dat tract
vander Ichnographien ghesept hebbe)dat amphitheatre op vier sijden sommighe pilasters he
de welcke tot versterckinghen ende contraforten des muers ghemaeckt waren/den welcken m
sonder ghesellschap daer binnen alsoo alleen stont / soo heb ick willen betoonen hoe datse ghest
hebben:daeromme de figuere geteeckent met Q. bewijst de sijden van dien contraforten/ende
deel gheteeckent H. representeert een pilaster / dat deel gheteeckent met I. betoont profil van
muer des amphitheaters/tusschen den pilaster H. ende den muer oft pilaster I. is eenen deurga
van drie voeten ende een derde wijdt/alsoo datter twee persoonen ghelijcker handt deurgaen
ghen. Dese contreforten hebben op elcke ordine haren grondt daer volck op staen mocht / m
daer en zijn gheen opgangen noch oock litteeckenen van trappen / maer sy worden van houte
maeckt alsoo men mercken can deur sommighe gaten voor de vensters. Ende op dat de corn
van desen teghenwoordighen edificien te bat verstaen moghen worden / soo heb ickse in gro
formen daer besijden geset op datmense meten eñ heur leden kennen mach deur de caratere
letteren die elcanderen roepen. De maniere van desen cornicementen is seer different van
Roomschen alsoomen sien mach / ende ick voor my selven en soude sulcken cornicen niet will
mijn werck maecken/maer van den Theatre deser selver stadt soud'ick my dienen/mits datse
beter manieren ende bat verstaen zijn/ende ick houde voor waer dat dit een ander Architect
different vanden anderen / het mocht oock wel zijn dat dese Architect een hoochduyts was
dat die cornicen seer der duytscher manieren ghelijcke.

Den halven ghemeenen voet/daer die Amphitheatre mede ghemeten is.

B
A
C
E
D
G
H
I
A
X
X
B
C
D
E
F
G

A Monte cavallo binnen Roome/daer nu de steenen peerden van Praxiteles ende van Phidia staen/daer zijn de vestigien van eenen
seer costelycken palleyse/van welcken dat d'een deel op den bergh stont maer dat deel vanden opganghen was teghen dat afhan-
ghen vanden berghe ghevoecht ghelyckmen in dat profil hier na sien mach: de ichnographie van deser edificien was met eender
ellen ghemeten waer af datter derdendeel hier onder staet. Ende ten eersten inde nicchen T. Ende N was ghevonden die figure van Ti-
berius ende den Nilus/die als nu in Belvedere gheset zijn: de plaetse gheteeckent A. is een strate van x. ellen wyt: dat deel gheteeckent B.
is xij ellen viercant dat deel C. is xxxvj. ellen inder lingden/ende xviij. ellen breet: de plaetse D. is xxxvj. ellen viercant: de loghen rontsom
me zyn iiij. ellen wyt/de plaetse teghen over C. B. is van dier ghelijcker maten: de wydde vanden iiij. trappen oft opganghen is vier ellen
voor elcken/ de plaetsen E. zyn courten / waer af dat elck inder lengden hondert en xiiij. ellen houdt, ende inder breeden lxij. ellen en hal-
ven: de logien F. zijn wijt xiij. ellen : de grootste trappen om op die pleyne vanden paleyse te climmen / zijn wijt xj. ellen : de deelen by de
hoecken ghetekent met K. syn xij. ellen en half breedt/ ende zyn lanck xvj. ellen en halve: die deelen H. zyn contraforten om de trappen te
onderhouden/die plaetse C is een court welck den plaetsen van binnen licht gaf: die twee deurgangē I. waren om op de trappen te gaen
ende die edificie begonste daer die trappen teghen comen die groote superbieuse frontispice was inden middelt vander edificien van als
sulcker breeden als dat middelste deel houdt sonder de courten ende sonder de galerien: die twee figuren K. ende ✠. welcke buyten den
edificien staen/daer af betoont d'een den hoeck K. in grooter ende perfecter formen/ende vander is eenen hoeck vanden conire ✠.

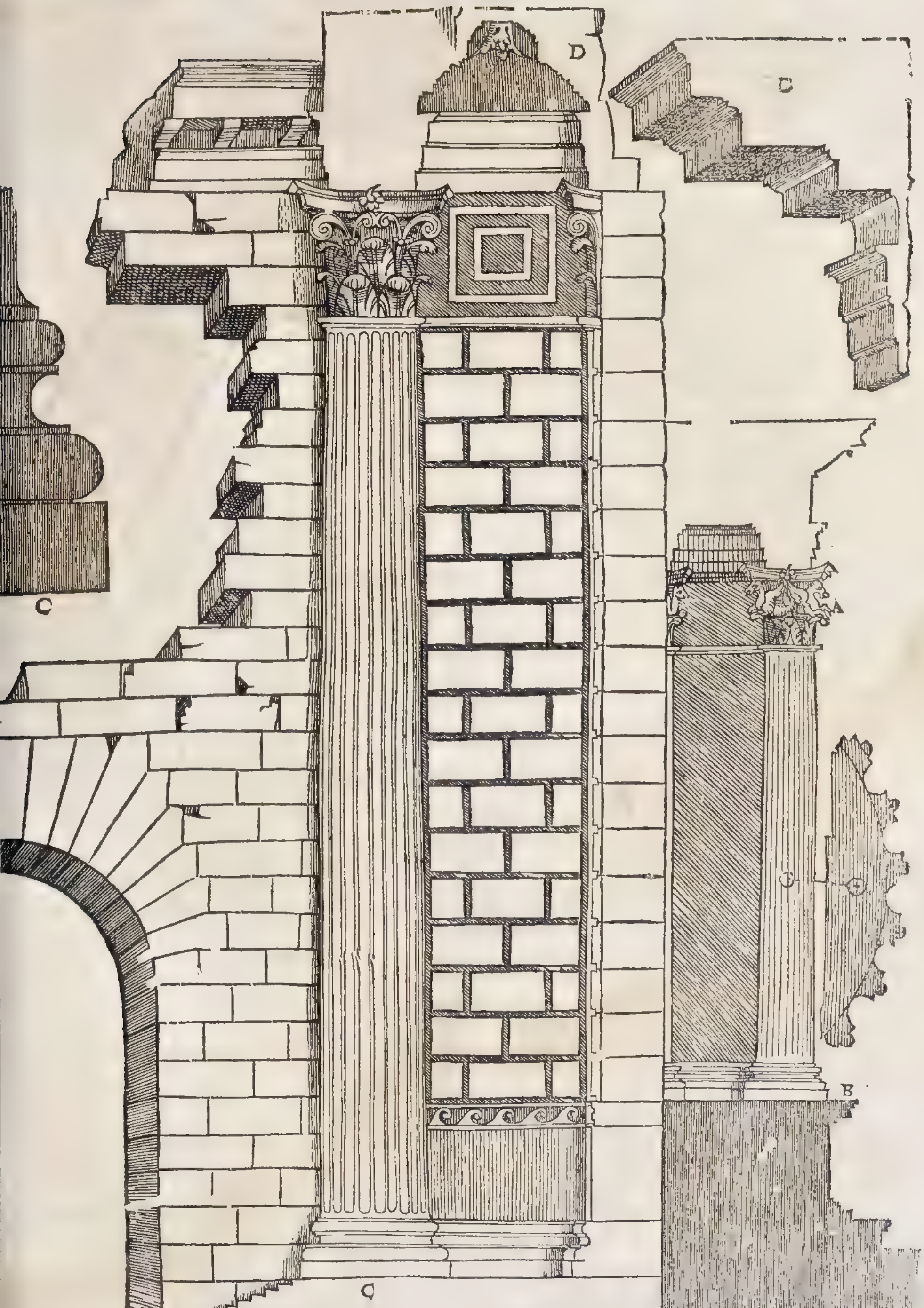
Dese ij. figueren zijn leden vanden voorseyden paleyse: dat deel onder in cleynder formen betoont dat profil vanden voorsten deele des palleys / te weten die trappen / deur de welcke datmen tot op de pleyne vander edificiē clam/ mits datse inden berch was / ende sy warē seer magnifyque ende ghemackelyck.

Dat deel op den berch daer de colomne F. geteeckent is, comt te zyn de syde vander ghezeyder edificien: desen grooten pilaer oock geteeckent met F. is den hoeckpilaer vander frontispicien/ den welcken is viercant/maer alle d'ander zyn ront / midts dat op de hoecken geen ronde pilaren en voeghen: desen pilaer is in dat beneedenste deel breedt drie ellen/ende boven is hy ij. ellen en ij. derdendeel/ haer hoochde met base ende capiteel is xxxix. ende is gecanelleert van bovē tot benedē: de hoochde van d'architrabe is ij. ellē en halve desgelycx de phrise de welcke fraey gesneden is en de hoochde vande cornice is iij. ellen en een achtstedeel en zyn alle geproportioneert na de groote: de phrise was op de syde lanc C. elle: dat cornicement met de frontispice so veel als iij. mutilē beslaē/ is al van eenē stucke marbers: en de frontispicie bevryef inden middelt tjeste deel.

Onder de ruinen van Rome vintmen veel dinghen/ uyt den welcken datmen niet ghemercken noch imagineren en can wat het gheweest heeft/ende nochtans sietmen daer veel ruinen die daer den tijdt afgheworpen ende vernielt zijn/ vanden welcken/datmen die grootmoedicheyt vanden ouden Romeynen begrijpen mach/ onder de welcke antiquiteyten dat dese naevolghende seer wel verstaen is, dats te segghen datse met seer goeden verstande ghemaeckt is/ deur t'ghene datmen daer noch siet staen, dese edificie is ghenaemt de Basilica del foro transitorio:ende men mach haer groote imagineren uyt de hoochde van dien colommen: hoewel datmen opwaerts haer eyndinghe niet en siet/ want die bovenste cornice en is daer in't werck niet/ noch daer ontrent inde ruinen en vindtmen geen stucken met allen/waer deur datmen soud connen begrijpen wat boven sulcken edificie ghestaen heeft. Dese ruine was met de ghemeene oft moderne ellen ghemeten, de welcke dat ghedeelt is in tsestich minuten/ vande welcke dat de helft tusschen de Obelisceen staet: dese colommen stonden vander aerden verheven seven graden van ghemackelijcker hoochden/ die dickte vande colomme gheteeckent met C. is van d[illegible] ellen in diameter: beneden aende base ende in't bovenste onder dat capiteel houdt den diameter twee ellen ende veertich minuten. De hoochde vanden tronck oft bloote colomme sonder de base ende sonder dat capiteel/houdt vierentwintich ellen ende vijfenvijftich minuten/ de hoochde vander basen beneden is een elle en halve:de hoochde vanden capiteele hout drie ellen en sessentwintich minuten/de hoochde vander architraben hout twee ellen ende drientwintich minuten:de cornice tusschen de colomme ende den conterpilaer, de welcke cornice met een D. gheteeckent is houdt inder hoochden een elle ende achtenveertich minuten/ de cornice daer boven(alsoo ick ghesept hebbe)en vindtmen daer niet:die intercolomnie is plat/ende is vander selver proportien gelijck de ronde colomne/ende mindert oock boven ghelijck de ronde. Dat capiteel is gefatsoneert ghelijck de capiteelen zijn van dat Pantheon oft de Rotonde: de base gheteeckent met C. is daer besijden gheset in meerder formen/ ende is gheproportioneert van maten ghelijck de groote/ ende desghelijckx sietmen daer in cornice D. in grooter formen. Ick hebbe de maten vande grootste colomne C. verhaelt, nu sal ick vande mindere gheteeckent met B. tracteren/ de welcke colomme heeft onder haer een seer schoon basement/ vanden welcken dat de hoochde ses ellen houdt. De dickte vande ghesepde colomme is in diameter beneden een elle ende een derde/ ende sy is boven gemindert na advenant van de groote colomme: haer hoochde met den basen ende den capiteele is van dertien ellen ende twee derdendeelen vander ellen, de hoochde vande base is vander helft der colommeen dickte beneden/ ende is ghefatsoneert ghelijck de groote: de hoochde vanden capiteele houdt een elle ende een halve/ dat welcke capiteel seer wel ghemaeckt is/ende zijn forme in't groote vindtmen in mijn anderen vierden boeck in't beginsel van d'ordine Composita. Dese colomme is ghestrypeert oft gheranelleert ghelijck de figure daer by uytwijst/ sy heeft oock een platte t'seghen colomme vander selver formen/de architrabe frise ende die cornice boven dees colomme houden ontrent vier ellen: de welcke cornice heeft de mutilen sonder die dentillen ende ghelijckt seer den wercke van dat Pantheon/ende deur soo veel als ick begrijpen cost soo dienden dees minder colommen voor ornament van eender poorten of deuren vande voorsepde Basilica.

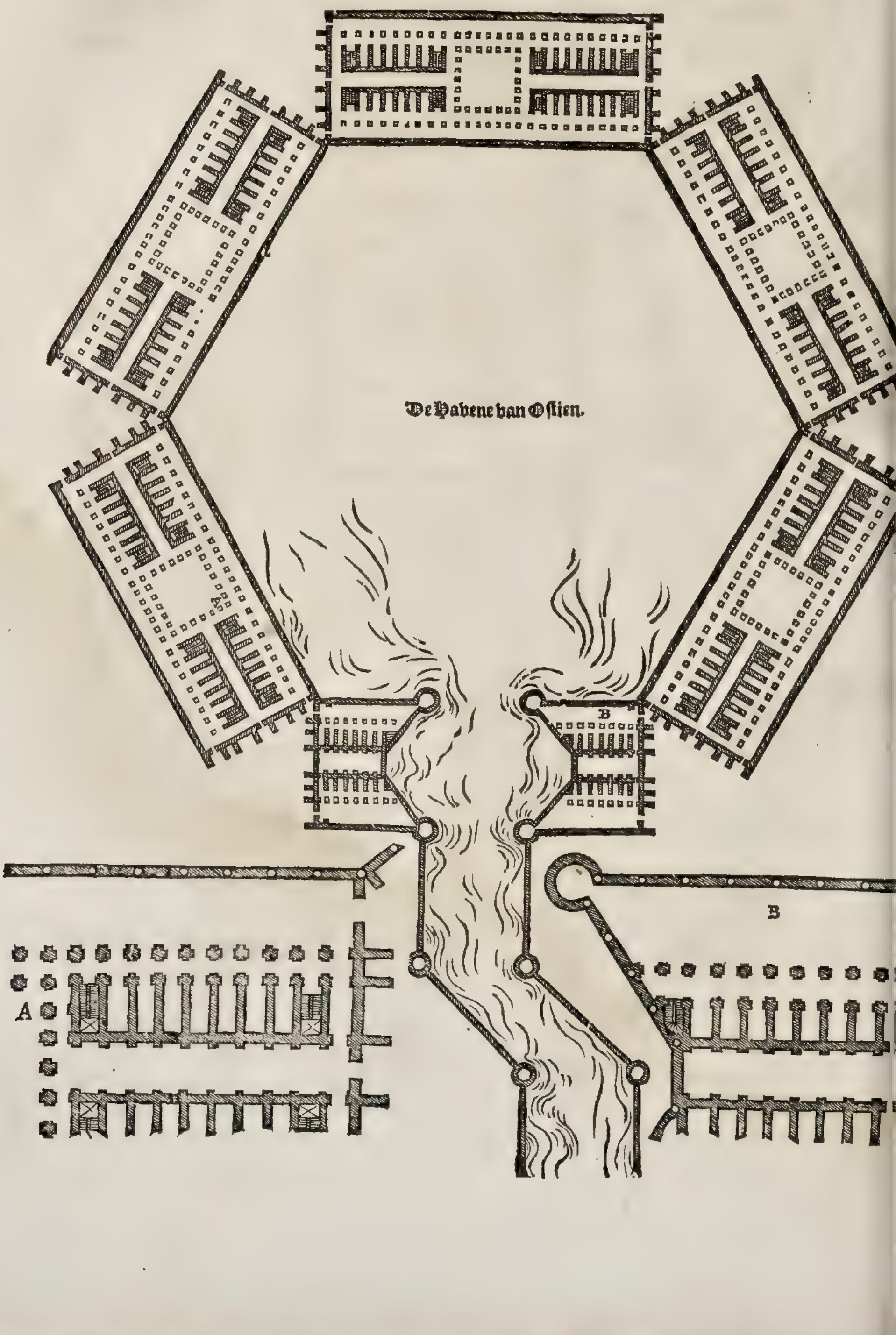
Dat derdendeel vande ghemeene elle daer dit mede ghemeten is.

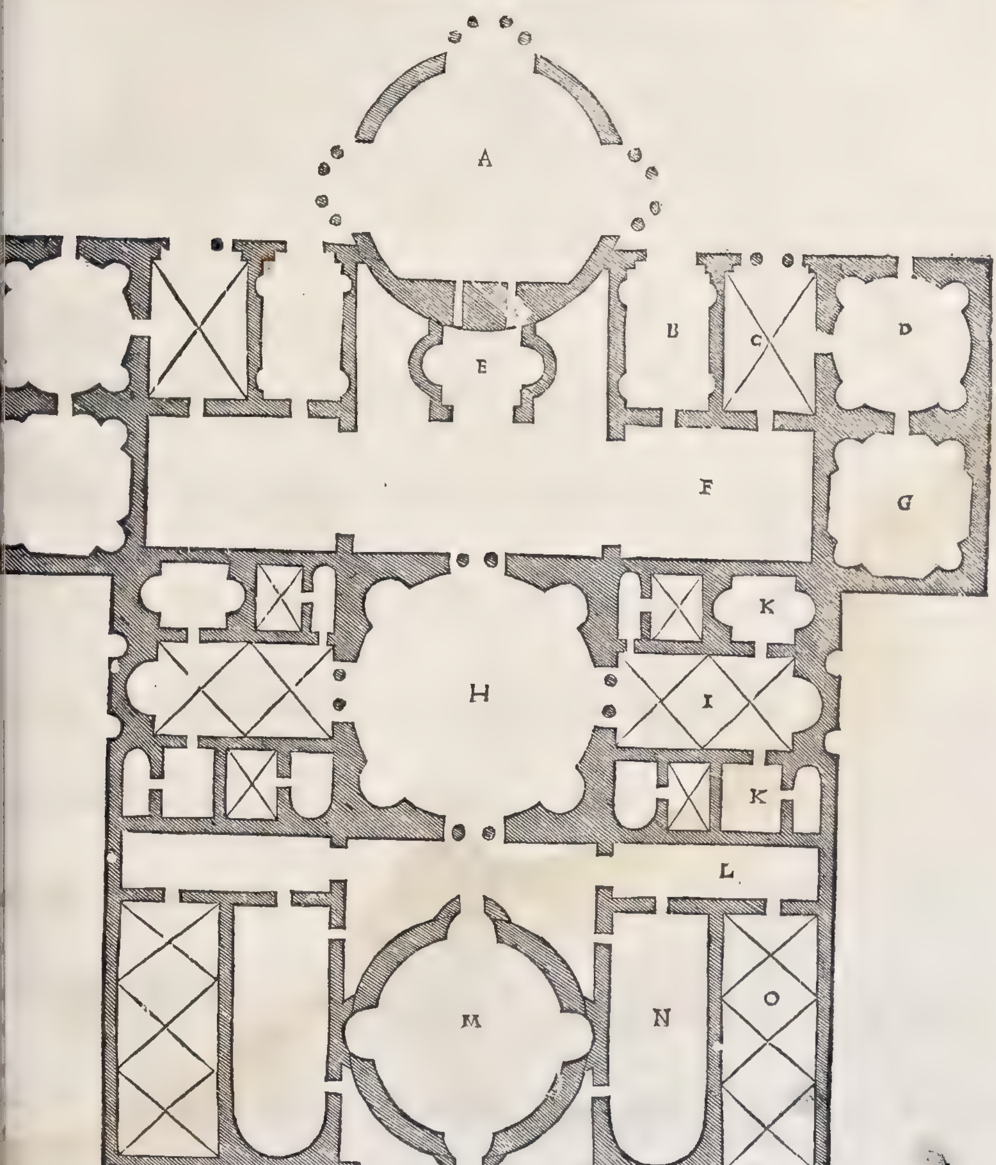

D
D
C
A
B
C

Van der Antiquiteyt.

Altijdts sochten die Romeynen deur haer grootmoedichheyt dinghen te maken / de welcke haer moghentheyt in allen saken soo wel te water als te lande betoonen souden / waer deur datse tot gherief vander stadt Roome dese wonderlijcke haven van Ostien maeckten / de welcke voorwaer deur die commoditeyt / ende die groote vander edificien / ende boven al deur haer groote stercke / wel mach wonderlijck gheheeten worden: sy is van formen hexagonyck / dat is sescantig / ende elcke face is lanck hondert en 16. roeden / ende elcke roede houdt x. palmen. van dese principale mate machmen zijn groote verstaen: elcke face hadde een ruyme wandelinghe met loghen rontsomme / ende vier appertementen oock bevanghen met loghen ende met eender wandelinghen inden middelt: ende langhs den oever aen den watercant waren troncken van colomnen in ordinen ghestelt / aende welcke datmen die schepen meerde ende vastmaeckte: ende aenden mont vander havenen waren torrekens om die in tyden van noodt voor de vyanden te wachten: ende om datmen in soo cleynen forme de appartementen qualijck kennen mach / soo heb ick die daer onder in grooter formen bygheset ende ghetеeckent met A. B.

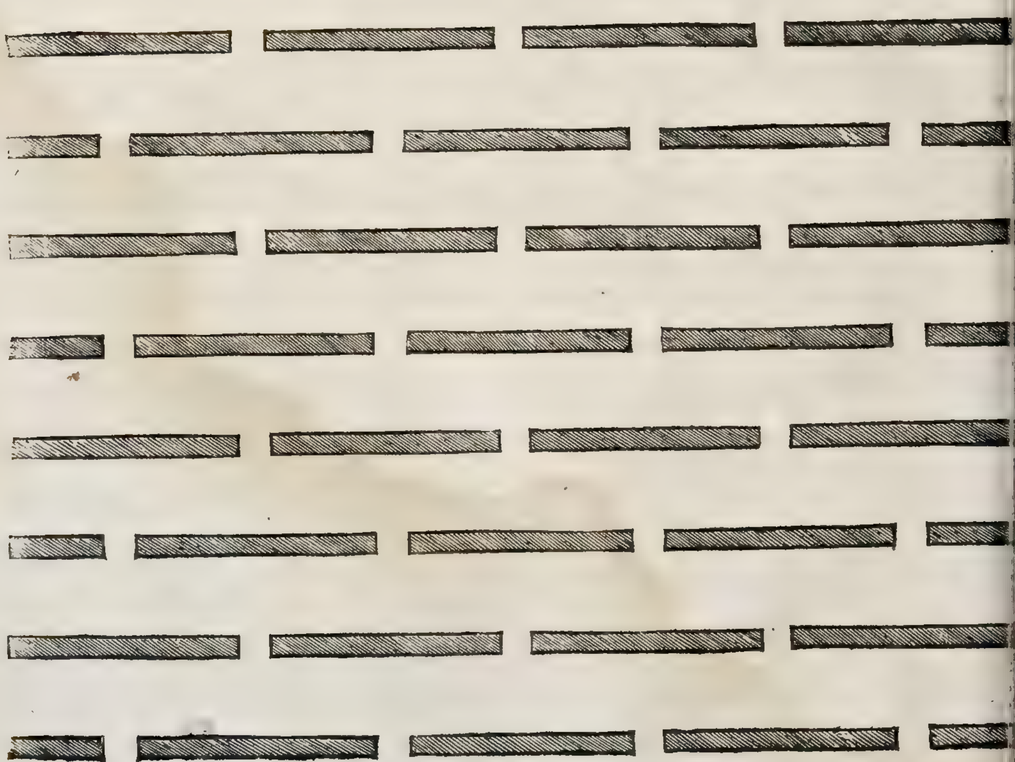
Die Thermen van Tito zijn minder dan die anderen / daerom wordense vanden volcke Therme minori genoemt/niettemin sy zijn(nae myn duncken) wel gheordineert/ di Ichnographie van desen thermen is met die antycse palme ghemeten/ende ten eersten soo hout den diameter vande ronde forme gheteeckent A. ontrent hondert ende vijftich palmen dat deel B houdt inder lengden tachtentich palmen/ende inder breedden eenenvijftich palmen/dat deel C.houdt tachtentich palmen inder lenghden/ende de breedde houter tsestich. Die forme D. is ontrent hondert palmen in diameter/ende dat portael E.houdt vijftich palmen/ dat deel F. is lanck hondert ende twintich palmen/ ende de breedde tseventich / dat achteantich deel gheteeckent G. is ontrent van hondert palmen / dat ronde deel H. is hondert en vijftich palmen in diameter. Dat deel I. is hondert palmen ende is ontrent van twee viercanten / die twee deelen elck gheteeckent met K. houden dertich palmen op elcke ijde. Dat deel L. is inder lenghden van hondert vijfentwintich palmen ende haer breedde is van dertich palmen. De rondicheyt gheteeckent met M. is ontrent van hondert en twintich palmen in diameter. Dat deel ghetekent N. is lanck hondert en achtenveertich palmen/ ende is breet sevenvijftich palmen/dat deel O. is dat selve/de conserve vanden wateren volcht hier na.

DJe conserve ofte die plaetse daermen dat water in hielt vande Thermen van Tito den so ne van Vespasiano / is seer wonderlijck ghemaeckt ende van grooter artificien: ende daa midts dat de booghen van deser conserven met sulcker ordinen gheset zijn/dat staende een persoon inden deurganck vande eene/so siet hy die altemael overdwars / ende dit is de plaetse di t'volck ghemeenlijck noemt die seven salen / ende dat daeromme / midts de spatien in ghetal va sevenen zijn / ende by dien sietmen overdwars / achterwaerts / ende voorwaerts altijdt t'gheta van seven deuren/die dickte vanden mueren is vier voet en halven: de wijdde vanden booghen i ses voeten / vanden eenen booghe tot den anderen zijn seventwintich voeten / de wijdde vande eenen muer tot den anderen houdt vijftien voeten / ende zijn rondt ghewelft van voeghelijcke hoochden de mueren ende welfsels zijn beset met een die alderhertste materie.

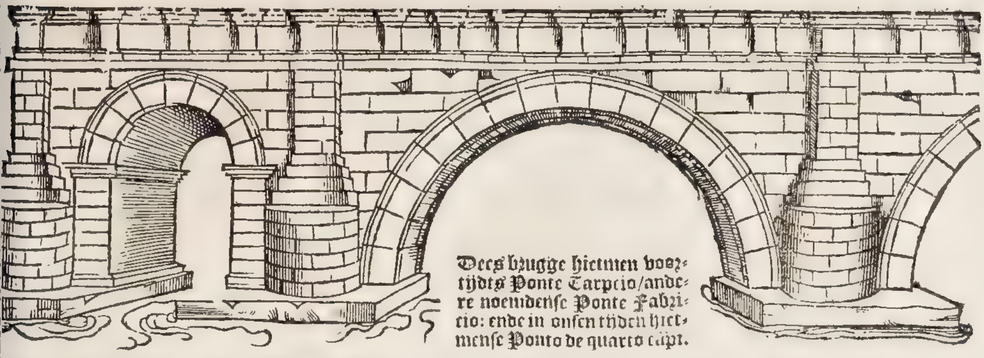
De oude Roomsche palme.

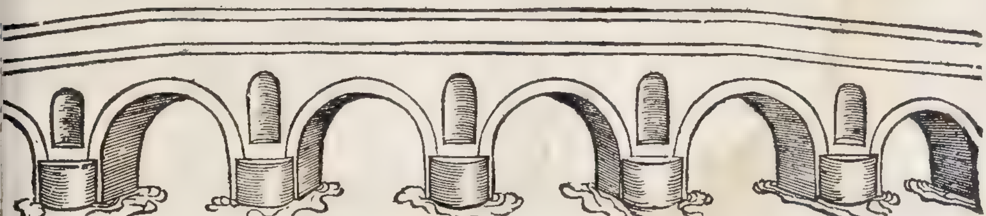

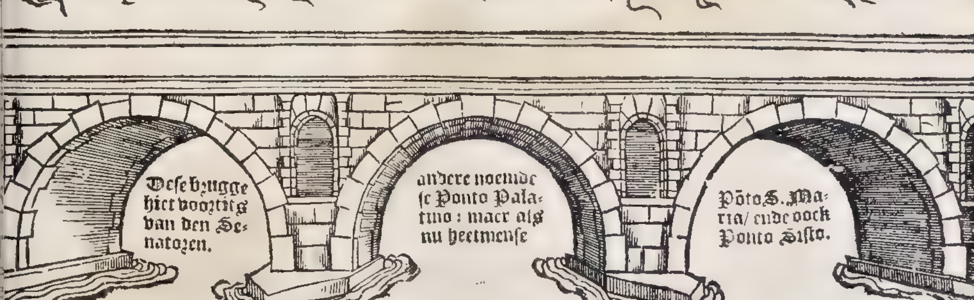
In Rome ende elders zijn veel brugghen van den Romeynen ghemaeckt / maer alleenlijck sal ick die inventie van vieren hier toonen/op datmen haer mode in't maken der brugghen sien mach.

Dees brugghe heetmen Ponte S. Angelos / om datse op den Tyber by Ingelenborch staet. By den Antiquen was dees brugghe ghenoemt Ponte Elio/van Elio Adriano.

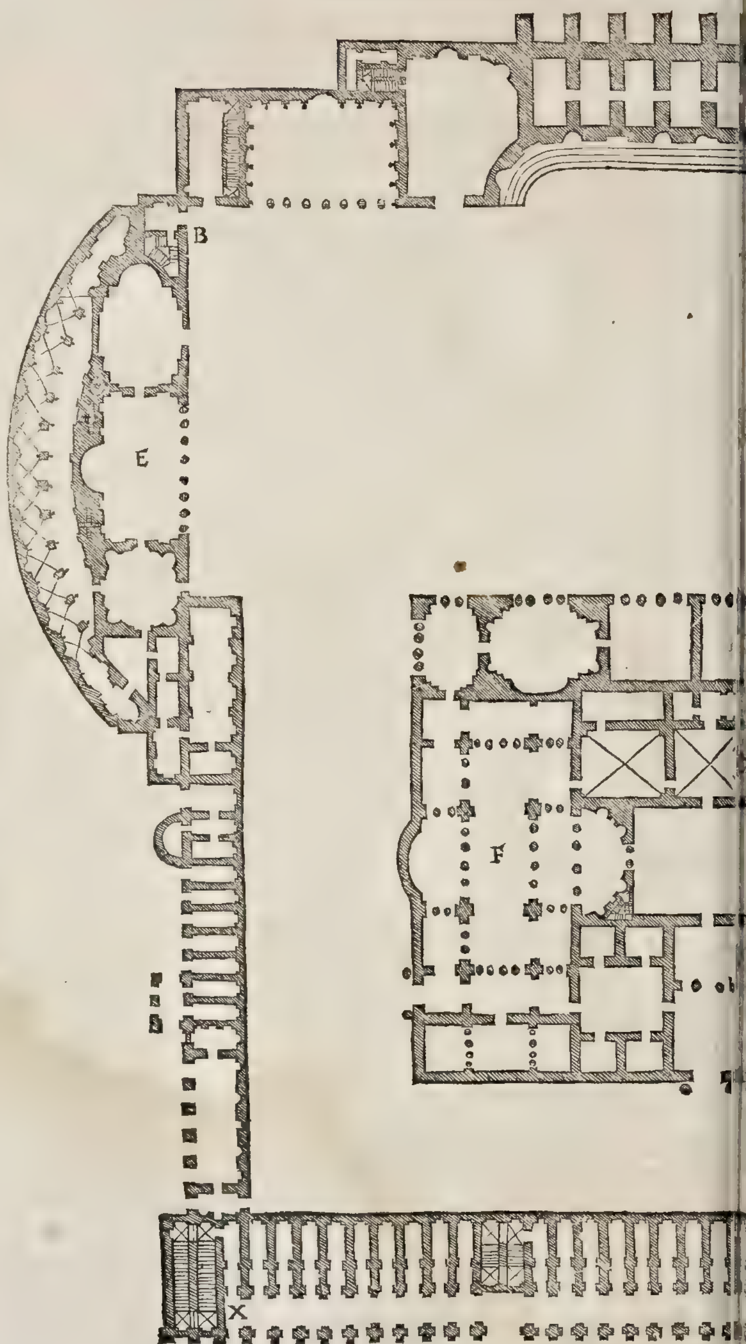

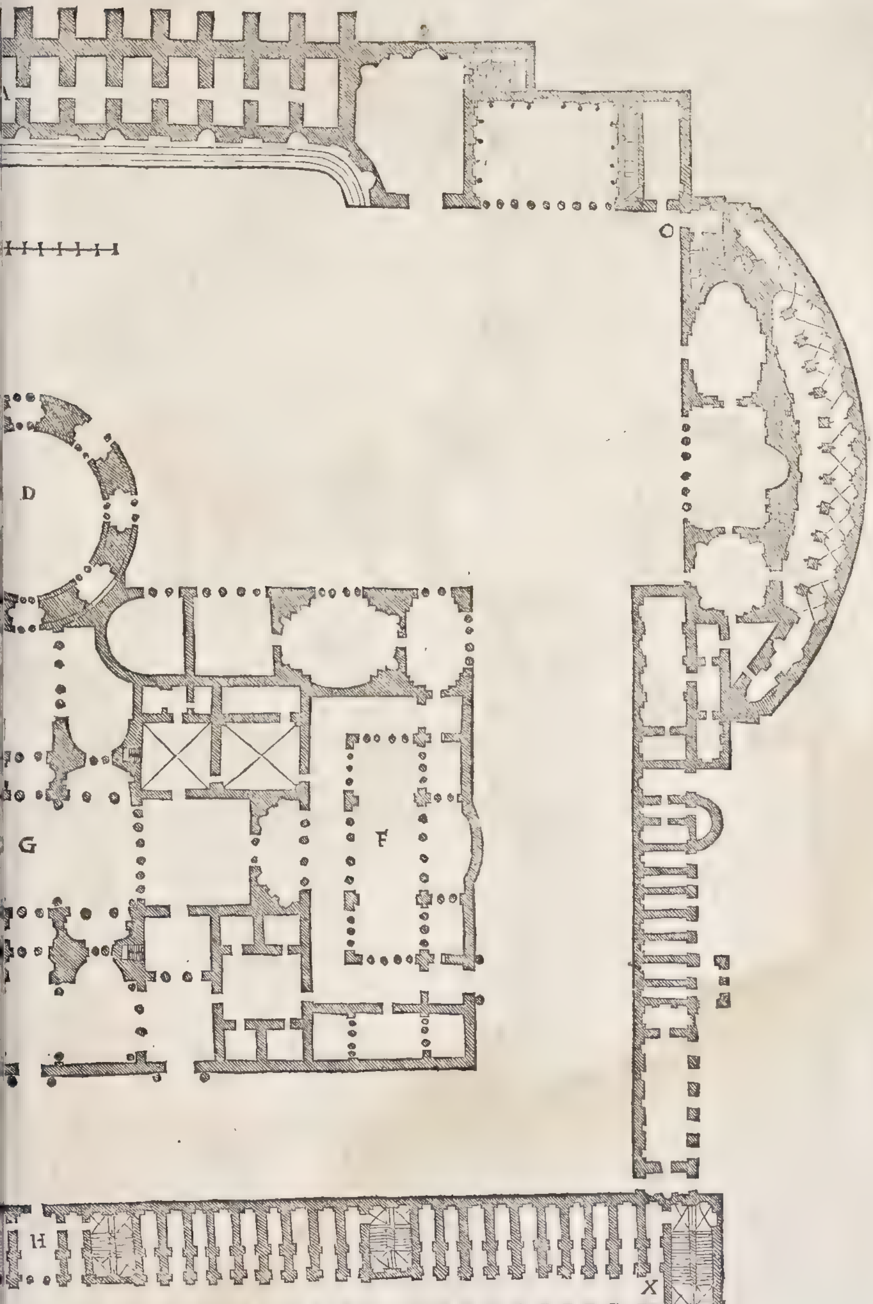

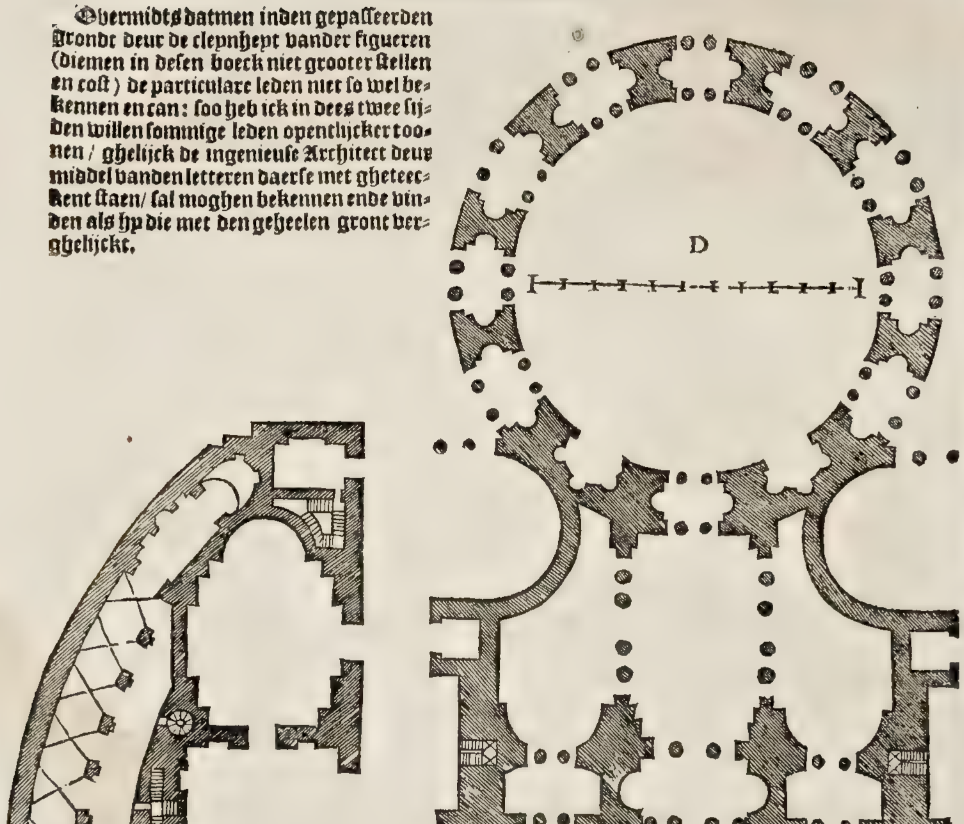
Onder d'ander Thermẽ die in Rome zijn/ so vinde ic dese Antoniane beeter verstaen te zijn/ dan die andere/ ende hoe wel dat de Thermen van Diocletiano grooter zijn/ soo vinde ic niettemin in dese teghenwoordighe veel schoõder versamingen eñ correspondẽtien in allen deelen dan in dandre/ mits dat men inde plaets C. mocht alderleye spel ende Triumphen makẽ sonder belet. Eñ om dat de thermẽ principalijc gemaect waren om te badẽ/ boven datmense tot diversche spelen gebruycte/ soo was die conservo van den wateren achter die edificie (getekent A) daerse deur de aqueductẽ altijdts ghevult dienden tot sulckẽ behoef.

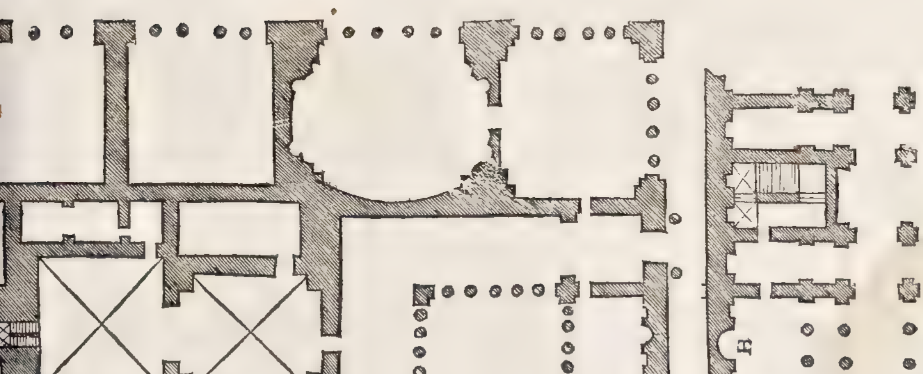

Desen gront
is ghemeten
met een ghe-
meen ellen /
vander wele-
ker dat het
derde deel
hier besijden
die Edificie
staet/ de linie
te midden in-
dē plaetse is
van hondert
ellen/ deur de
welcke dat-
men vpkans
alle de maten
sal mogē vin
den / vanden
welcken om
cortheyt wil-
le dat ick opt
nacuste niet
seggen en sal/
maer wel vā
dē principalē
dinghen: ten
eerstē eē van
dien plaetsen
vande bewa-
ringhen der
wateren is
dertich ellen
lanck / ende
sesthien ellen
breedt: dat
deel X is lanc
eenentachtē-
tich ellen/ en-
de breet vier-
enveertich:
de ronde edi-
ficie D. is
in Diameter
acht en tses-
tich ellen: de
plaetse B: C.
is sevē C. el-
len lanc: dat
deel in den
middelt ghe-
teeckēt G. is
inder lengh-
den ontrent
hondert en
drije ellen /
eñ inder wij-
den tsestich.

Overmidts datmen inden gepasseerden grondt deur de cleynheyt vander figueren (diemen in desen boeck niet grooter stellen en cost) de particulare leden niet so wel bekennen en can: soo heb ick in dees twee sijden willen sommige leden opentlijcker toonen / ghelijck de ingenieuse Architect deur middel vanden letteren daerse met gheteeckent staen/ sal moghen bekennen ende vinden als hy die met den geheelen gront vergheliickt.

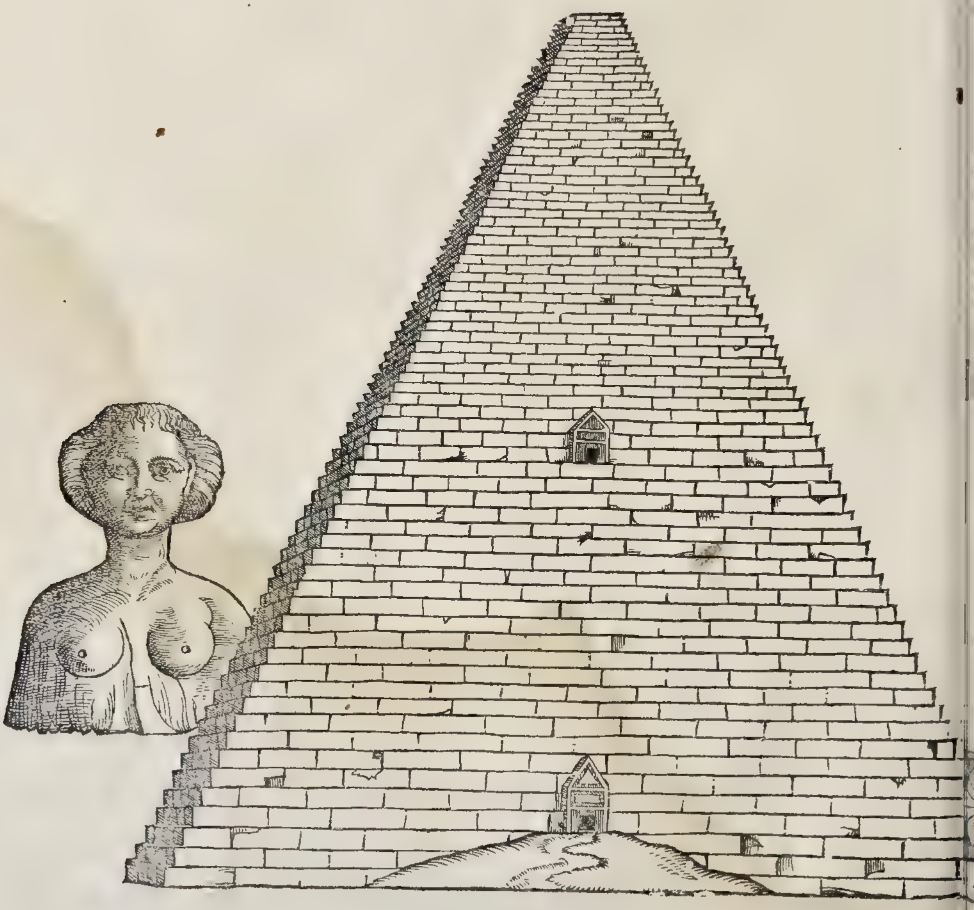

AL staen dese figuren aldus sonder ordine ende in veel stucken / soo sal nochtans de voorsienighe Architect weten/dat het leden vande ghepasseerde Thermen zijn/aensiende oock de letteren die daer inne ghestelt zijn / de welcke verghelijckende met den anderen soo sal hy vinden wat deelen dat het zijn / oock sal hy weeten dat de deelen H. ende X. niet en behooren aen dat deel F. want de figuren hier onder zijn drie besonder leden / al zijnse van noodts weghen by malcanderen gheset. Ick en heb oock die particulare maten hier niet ghegheven/ want die Architect sal hem meer behelpen met der inventien dan met den maten.

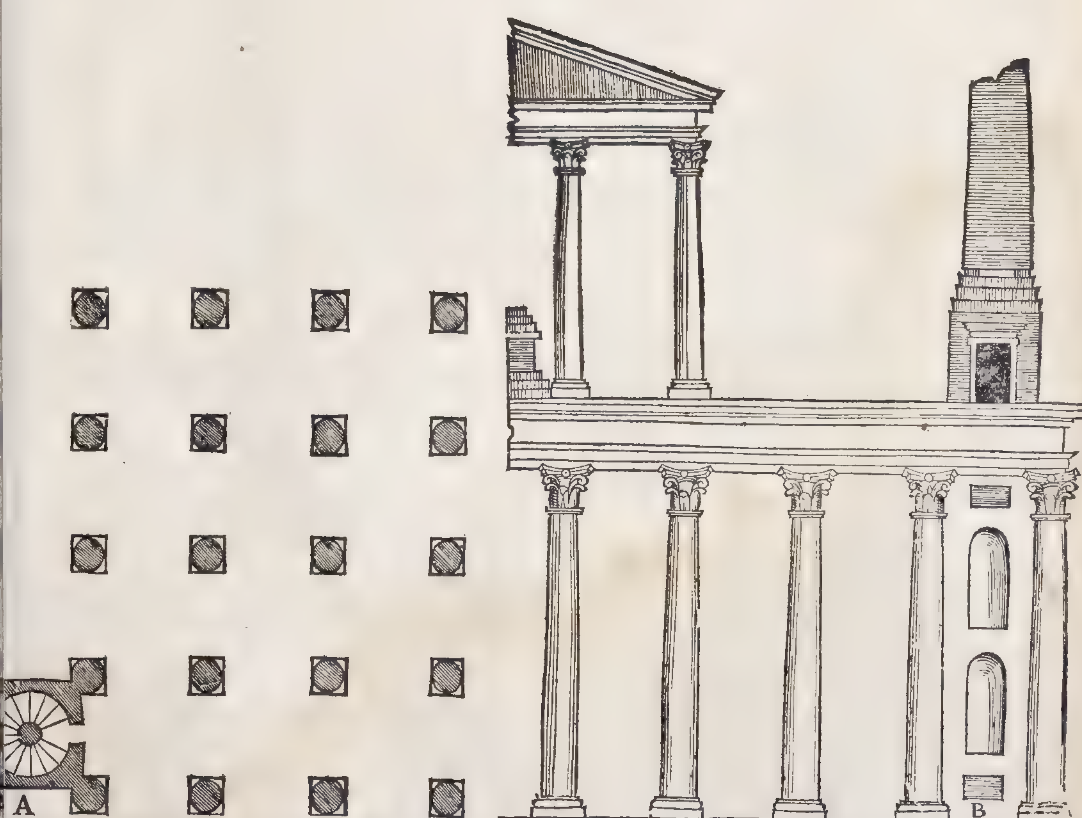

Van der Antiquiteyt.

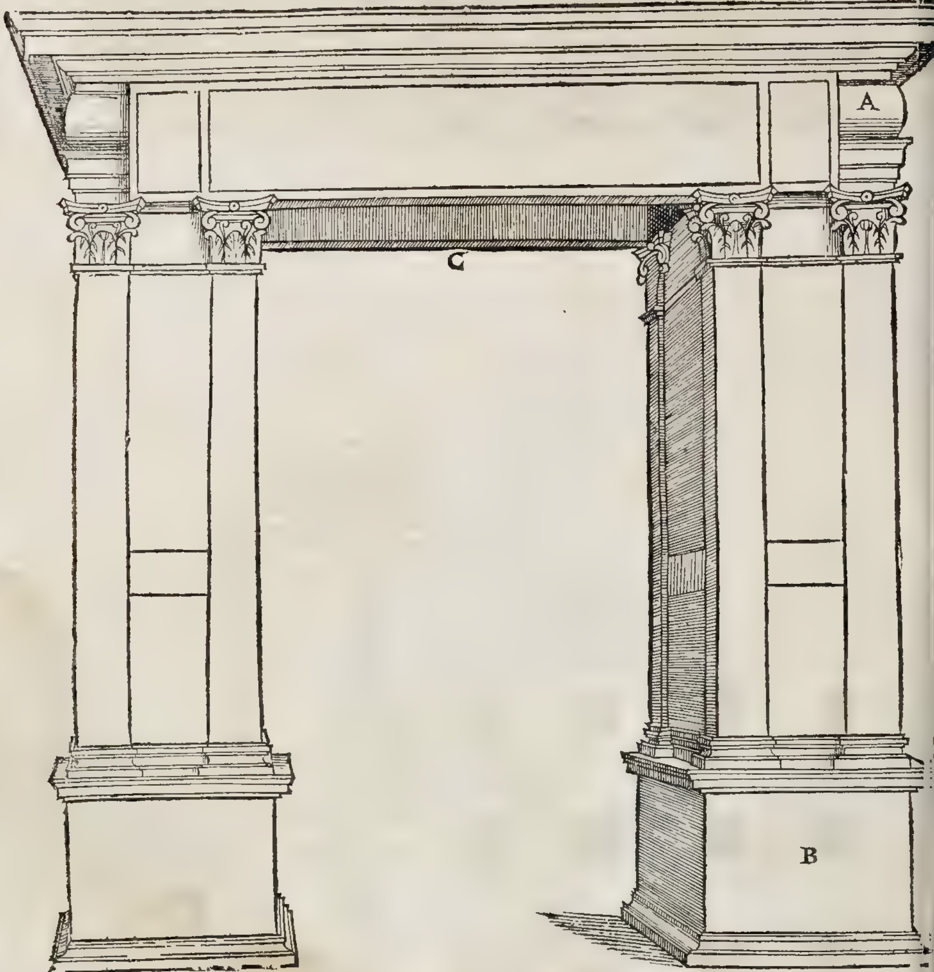
Ontrent seven mylen van Alcayzen vintmen een Piramide/vande welcke dat ic de forme toonen ende o
de maten gheven sal / alsulcke als ick die van eenen edelen man van Venegien ghehadt hebbe / de welcke
persoone die ghemeten/daer op ende daer in gheweest heeft. Dese Piramide was met schreven gemeten/e
de elcke schrede comt wat meer dan drie antijckse palmen te zijn / de base is op elcke sijde tweehondert seve
tich schreden oft passen/ende is recht vierkant. Dese is al van herden ghewassen steenen ghemaeckt / en
men mach daer van buyten op climmen (maer niet ghemackelijck) tot in t hoochste/ want elck stuck is d
palmen en halve hooghe / maer daer en is soo veel pleyns niet datmen daer ghemackelijck den voet op s
ten mach / dat ghetal vanden stucken oft trappen vander basen tot de Scima oft dat hoochste is twecho
dert ende tien/ende sy zijn alle van eender hoochde alsoo dat de hoochde vande gheheele masse soo vele hou
als de base. Men ghelooft dat de Piramide een sepulture was/ om dat daer binnen een stantie is/in't m
den vande welcke dat eenen grooten steen is / daer op men presumeert dat daer eenighe begravinghe v
weerden ghestaen heeft: om hier in te gaen soo vindtmen aen die slinckerhandt eenen opganck van steen/d
welcken keert hem om die Piramide van binnen / deur den welcken datmen tot der stantien comt. Ontre
den middelt van dees Piramide is noch eenen inganck/maer hy is vast gesloten/in dat hoochste van de
Piramide is een schoon pleyne ende breet op elcke sijde ontrent acht passen/daermen bekent dat het noch
selve pleyne is die in't volbringhen der Piramiden gemaeckt was. Niet verre van daer vintmen een hoo
van herden steene met een deel vander borst al van eenen stucke/ ende dat aensicht is lanck thien schreden o
passen / ende in dees figure staen sommighe Egiptische letteren. Van deser Piramiden ende desen hoofd
schrijft Petrus Martir/ende heeftse oock ghesien ende ghemeten/d welck weynich verschilt.

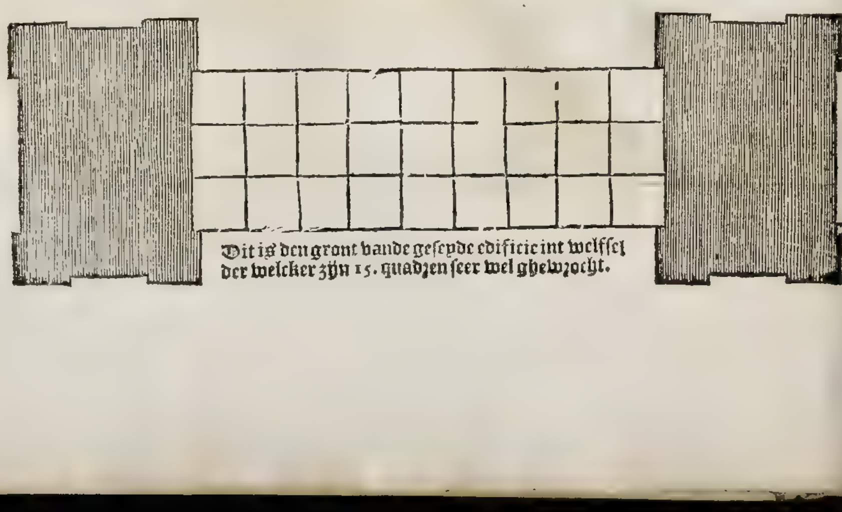
HOewel dat de Griecken de principale vinders vander goeder Architecturen waren ghelijck onse precepteur Vitruvius ende ander diversche Auctoren betuyghen dies niettemin deur de groote oirloghe / ende dat die natien van een ander machtigher verheert zijn, soo zijn de plaetsen alsoo berooft/datmen in al Griecken luttel goet werck boven der aerden siet. Maer deur soo veel als my van sommighen vertelt is/soo zijnder noch vestigien van een edificie/de welcke so veel alsmen begrijpt was van hondert colommen/ vanden welcken dat de hoochde niemant met worpen reycken en can. Maer (met oorlof van onsen Aucteur) aenghesien dat hy dit hier van hooren segghen ghemaeckt ende anders gheen mate daer af en heeft / soo heb ick alleenlijck dat vierdedeel vanden grondt by de helft vander edificien (die hy daer toe versiert heeft) gheset, waer uyt dat de Architect den gheheelen gront ende die gheheele figure sal moghen begrijpen.

Bu S. Jorls in Velabro vindtmen dese presente edificie / de welcke vanden banckiers ende vanden ossencoopers ghemaeckt was ten tijde van Lucio Septimio Severo ende van Marco Aurelio Antonino. De welcke edificie is van wercke Composita seer wel aen allen zyden geciert met sculp. turen: niemant en verwondert hem dat de prijse ende architrabe bedeckt zyn met dezer taflen/om dat behoevende daer veel schriftturen, de phrise niet ghenoech en was tot sulcken grooten ghetal van letteren daerom maecktese d'architect also / ende daer deur en brack hy die ordine vanden architect. turen niet latende haer volcomen formen inde hoecken.

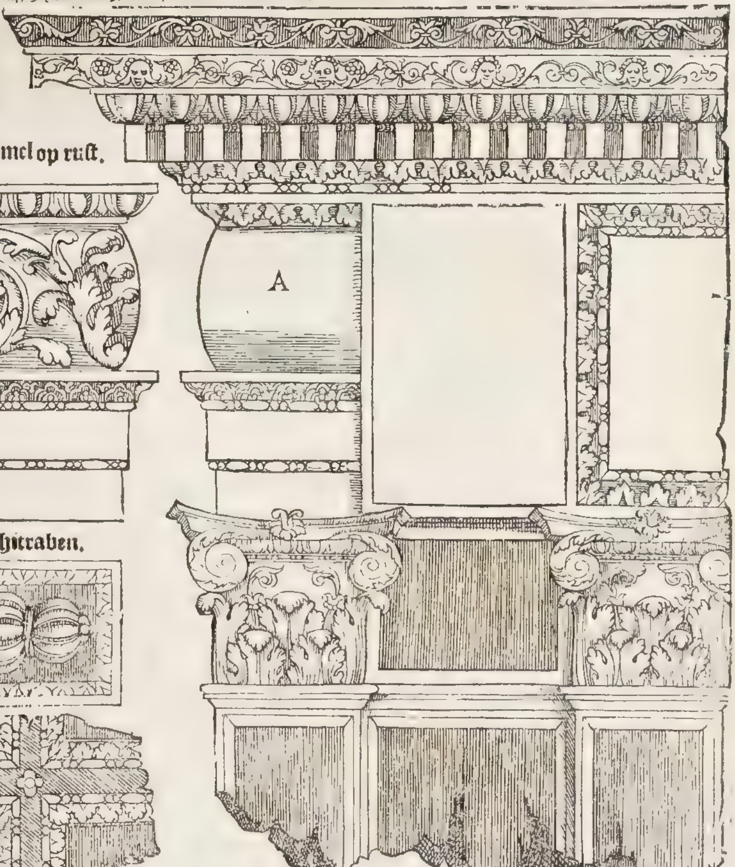

Jck en sal die maten van deser edificien niet te vollen schrijven, midts dat se verloren worden na dat het afghemeten was: maer my ghedenckt h dat die wydde tusschen den eenen ende den anderen pilastren anthetiche voeten hielt: de hoochde van dier wydden was xx. voeten de dickte van d pilasters met allen den colommen, de welcke plat zyn/is van vier voet en halben ende oock alsoo vele houden die architrabe phrise ende cornice.

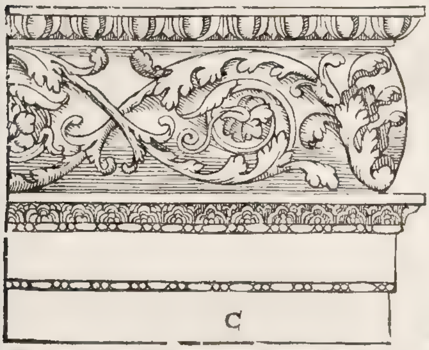

Dit is den gront vande geseyde edificie int welfsel der welcker zyn 15. quadren seer wel ghewrocht.

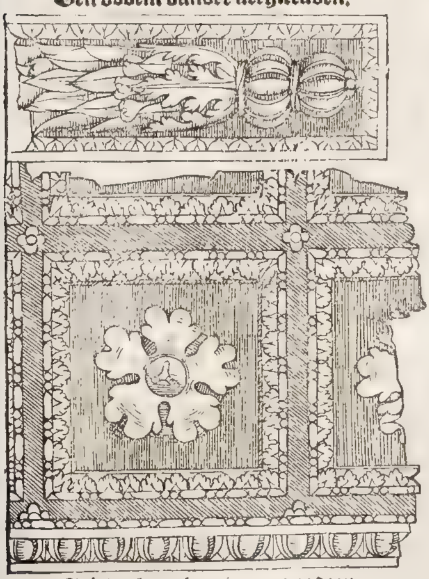
De wercken hier onder zijn de ornamenten vander voorseyder edificien / de welcke voorwaer also seer geciert is als eenich ander werc binnen Roome/want daer en is gheen spatie sonder sculpture ende is oock wel genoech gemaeckt : oock correspondeeren alle dinghen ghenoech sonder die bovenste cornice/de welcke deur die rijckelijchept vander snedē seer confuys is/sy is ooc vitieus vander echinē nederwaerts om ij. causen d'eene is/dat tusschen d'echine met den eyeren ende de dentile geen afscheyden van lijstken ofte cimatie en is dat nochtans seer van noode is om d'een vande anderē te scheyden/ende bysondere als sy alle gesnedē zijn: die andere ende noch meerder cause is/dat onder die dentile ij. wercken van eenē aerde ende oock gelijck van sneden zijn:dat welcke ic alleenlijck niet maken en soude/ maer segge expressetijck dat het onverdragelijch is/ ende sulcken dinghen en behoortmen nemmermeer te maken.

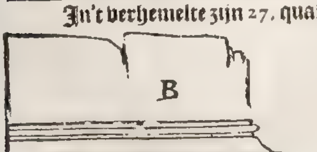
D'binnenste deel daer den Hemel op rust.

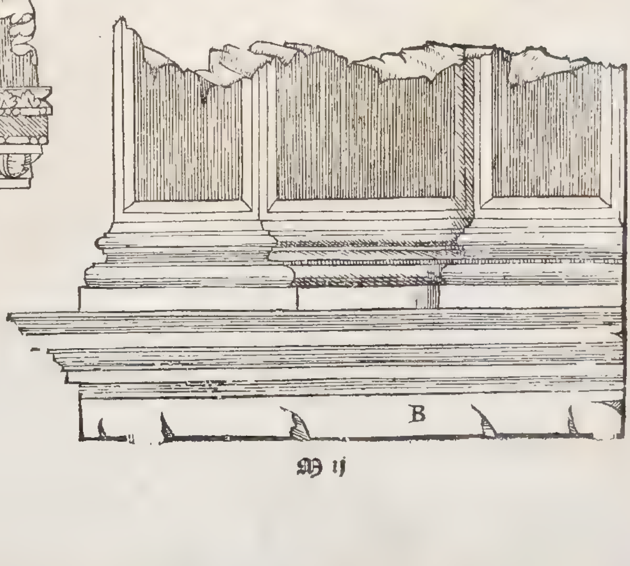

Den bodem vander architraben.

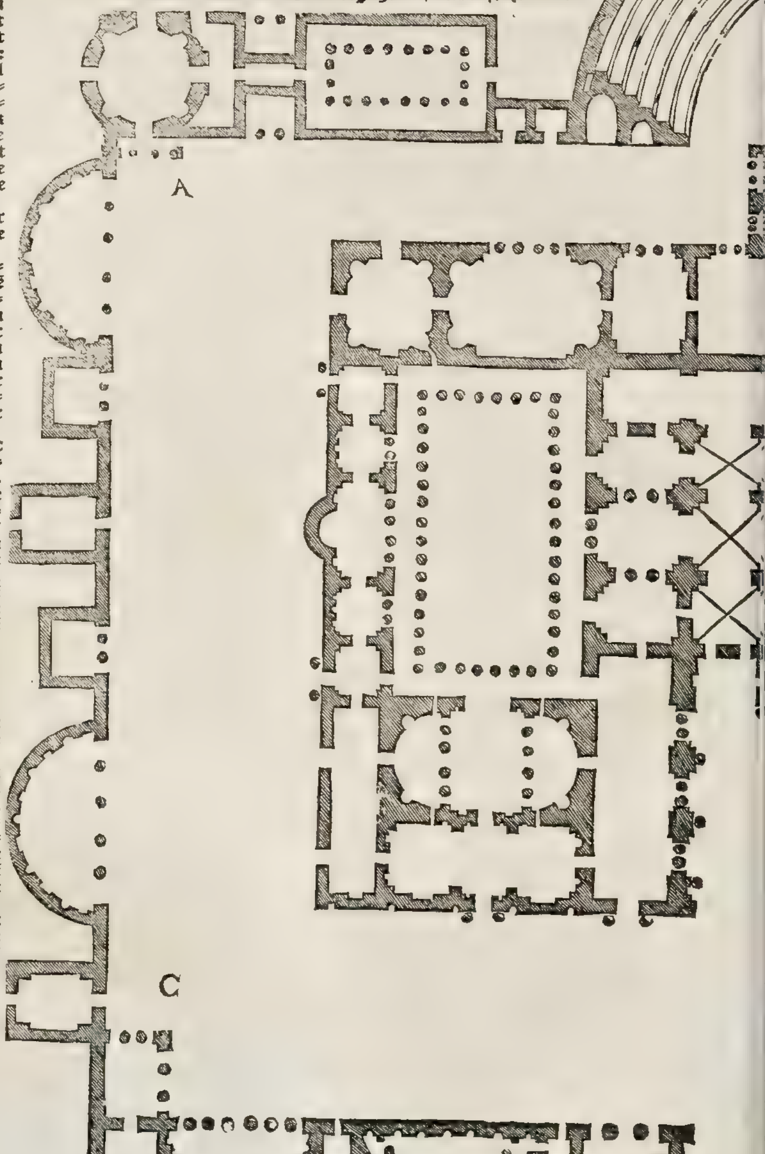

In't verhemelte zijn 27. quadren.

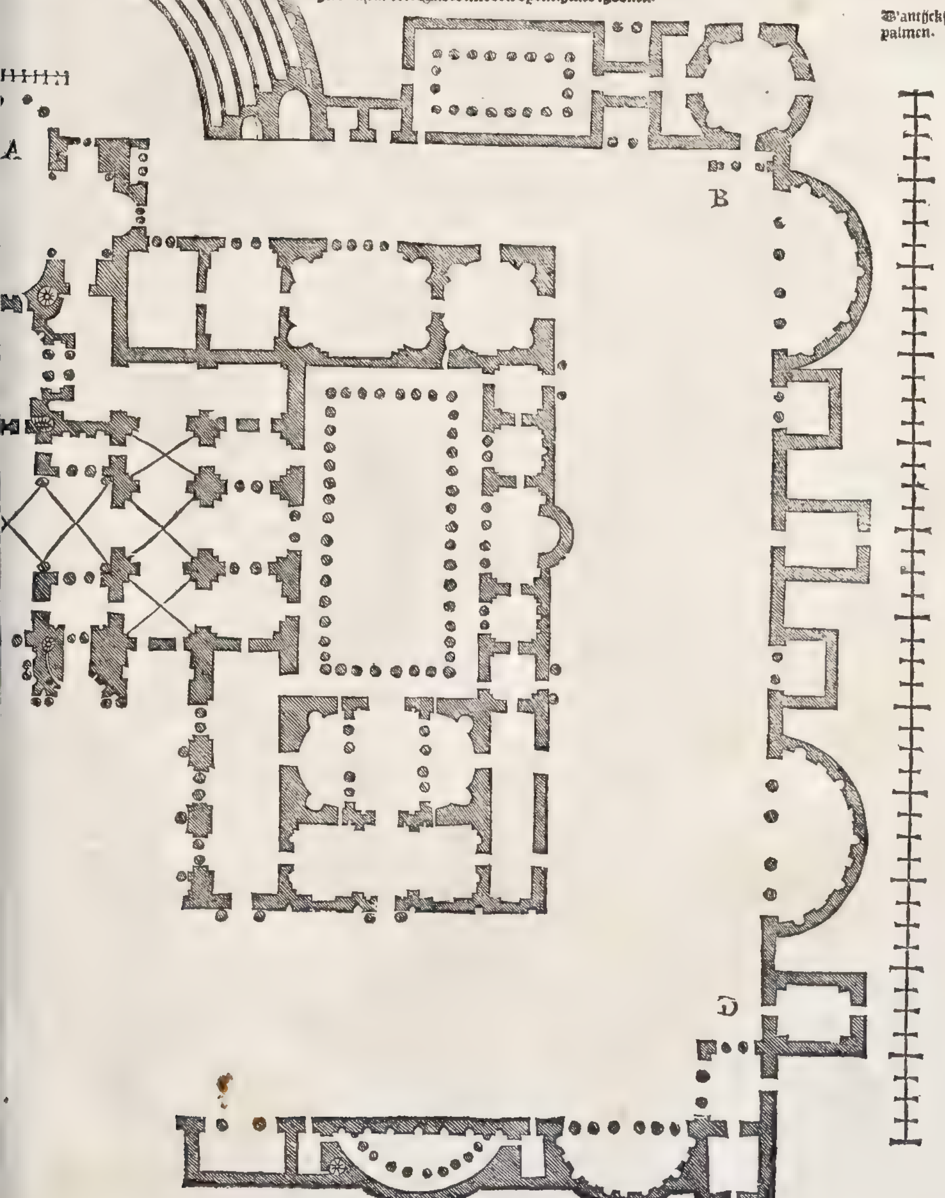

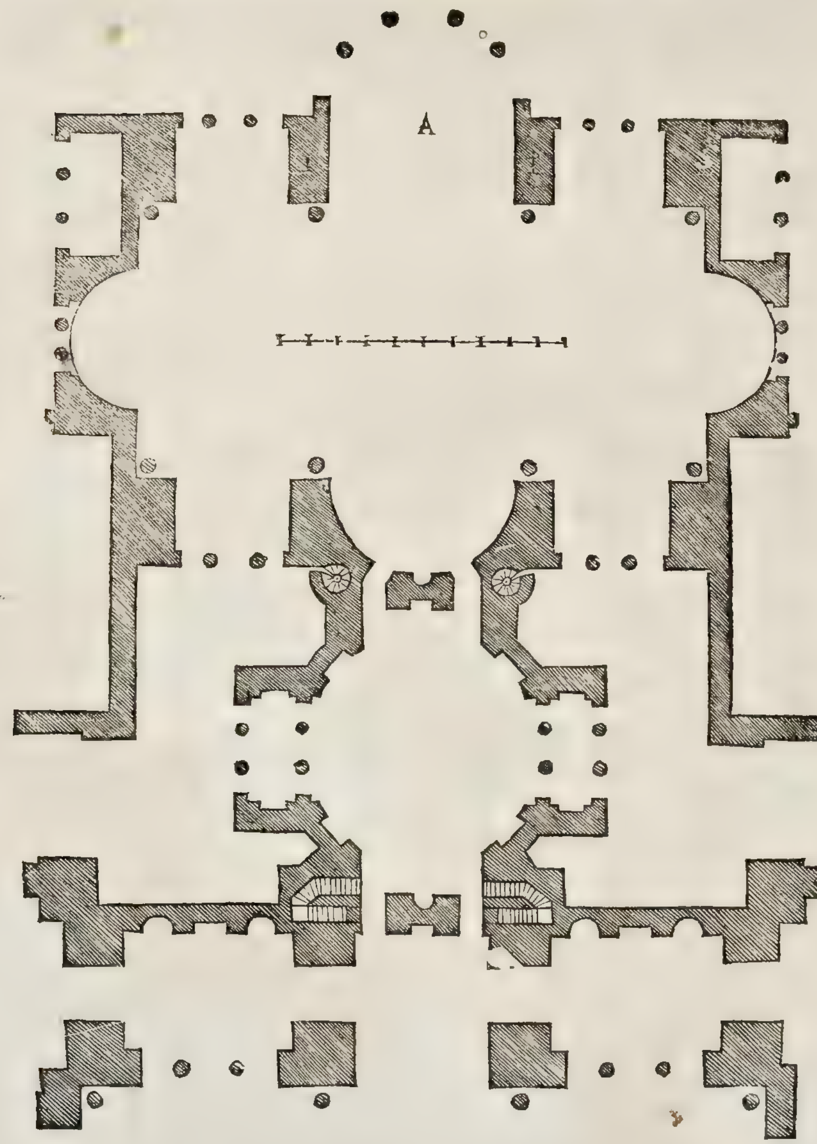
Die Thermen van Diocletiano zijn inder waerheyt een overrijcke edificie deur datmen begrypt inde ruynē diemen noch op der aerden siet/ eñ boven de groote appartementen van diverscher formen daer zynde met rijcken ornamenten/ eñ dat groot getal van colommen die daer warē/ geven groote getuygenisse van haerder grootē: eñ sekerlyc uyt die deelinge van desen gront mach de ingenieuse Architect goet behulp nemē deur die diversche formē daer in zynde. Maer men can niet geloochenē/ dat daer niet veel discordantien in en zyn/ de welcke datmen in onsen tijden niet verdragē en soude: eñ dit en seg ick niet om een alsulcken Keyser te corrigeren eñ ooc alsulcken menichte van Architectē alsmen in dien tijdē vant/ hoewel datse in doen niet seer verstandich en waren/ gelijck wel tot anderen tijden: maer segghe dit alleenlyc tot weldaet van dien/ welcke hem niet veronweerdigē en sullen dese myne schriftē te lesen. 'Tis waer dat het schoonste deel van een edificie is de correspondentie eñ syn toebehooren/ eñ datse niet becommert en zijn met dingē die der oogē lettē: daeromme seg ic waer de strate A. B. gelijck de strate C. D. so soude de geheele edificie van achter voegelycker staen/ in soorten dat al de stratē vry zyn souden ende niet becommeert met eenigen dingen: ende also dz deel der edificien inden middelt geteket A dwelck buytē dat rechte van dē muyr uyt staet ten theatre warts/ en soude de straete niet beletten/ maer daer soude die spatie tusschen dat eñ den theatre blyven diemē inde ādere theatren prosenium noēt: eñ by dier manierē souden alle de straten ruym zijn/ waer deur dat d'edificie veel schoōder correspondentie hebben soude: ic en sal vande andere A. C. eñ B. D. niet segghen/ de welcke discorderen van formen/ maer inde delen van buytē sal die ingenieuse architect uyt hē selvē wel bekennē hoe veel discordantiē dzmē daer vint: niet te min (also voorseyt is) soo zynder soo vele eñ so schoonē inventien ende uytdeelingen/ datse ingenieusen Architectē niet van cleynen behulpe zijn en sullē: Eñ u ghy sustineerders eñ verantwoorders vande antijcsche dingē sal believē my te houdē voor gheexcuseert/ ist dat ic u lieden te nae gesprokē hebbe/ want ick set my altijts ten ordeele vanden verstandighen.

Dees Ichnographie is met de antijcsche palme ghemeten / maer om dat ick in desen grondt meer gheacht heb op d'inventie/dan op ander dinck, soo en set ick hier de particulare maten niet/ende soude inder waerheydt te veel te verhalen zijn: maer ick hebben met grooter diligentien overgheset in dees cleyn forme gheproportioneert in soorten / dat die neerstige architect bycans sal mogen die maten vinden / ghebruyckende de cleyn palmen die inden halven circkel in thienen ghedeelt staen/ende elck deel is van thien palmen / dats de heele linie hondert palmen: aldus dan met den passer inde handt salmen eensveels de maten van deser edificien mogen begrijpen. Aengaende der orthographien en heb ick niet met allen willen tekenen/ ende dat om drie redenen: ten eersten door die groote ruynen met datmen daer luttel bescheyts vindt: ten anderen deur de difficulteyt van die te meten: ende ten derden/ om dat inder waerheyt deur soo vele alsmen siet / dese edificie niet ghemaeckt en was in dien gheluckighen tijdt vanden goeden architecten / want men siet daer veel discordantien ende ongheschicktheden / maer wel seer groote rijckelijckheyt van ornamenten. Ende om datmen in sulcken cleynen forme van ichnographien niet perfectelijck ghetoonen en can de forme vanden leden/ soo sal ick hier na dat deel vander middelt opentlijckes thoonen.

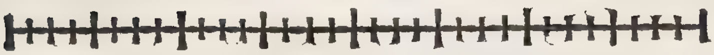

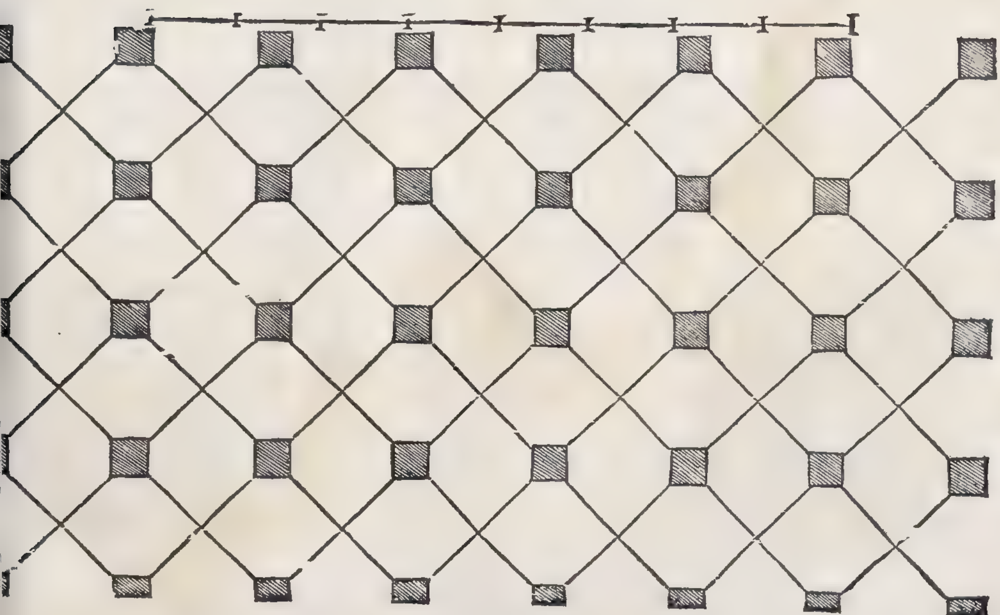
OM dat alsoo ick ghesept hebbe/den gronc vande Thermen des keysers Diocletiani overghesedt zijn in alsoo cleynen forme/ soo machmen daerinne qualijck alle dinghen van lede tot lede begrijpen:ende daerom heb ick ten minsten willen een deel een weynich grooter betoonen/dat welcke hier onder is/ende comt dat deel vander middelt te zijn ghelijck de letter A. betoont:ende die linie daer inden middelt is oock van hondert ghelijck de andere/waer uyt dat de neerstighe Architect sal moghen met den passer bycans alle de maten vinden.

DJe Thermen van Diocletiano (ghelijck ghenoech verhaelt is) ghebruyckten tot diverſche openbare genoechten ende boven al tot baden / daer toe datmen groote menichte van wateren behoefde/ de welcke wateren datmen deur conduyten van verre daer brocht/ ende daer nae werdenſe in ſommighe ſeer groote ciſternen ende conſeruen verwaert: de conſerue vande Thermen van Diocletiano ſtont in manieren ghelijck hier onder ghetoont wordt/ ſy was met pilaſters ghemaeckt / boven de welcke datſe met cruyceen ghewelft was / met haren mueren daeromme ſeer wel beſet met goeder materien/alſo vaſte dat het noch hedendachs in weſen ſtaet/ de dickte vanden pilaſters is op elcke ſijde vier voeten: tuſſchen den eenen pilaſter ende anderen is twaelf voeten ende is te verſtaen oude Romeynſche voeten / hoewel dat de voorſeyde Thermen met palmen ghemeten zijn/ende deſe linie hier onder is eenen halven ouden voet.

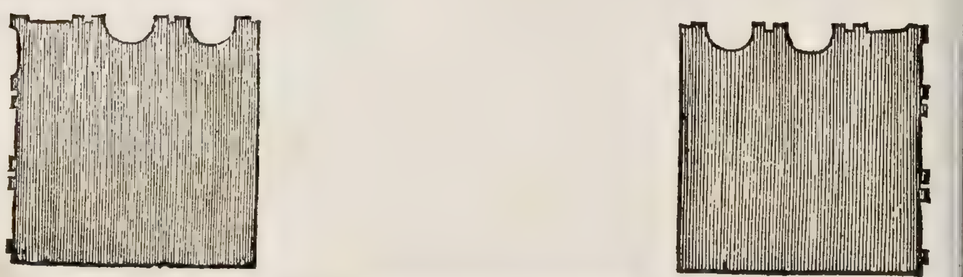
Den halven antijckſchen voet.

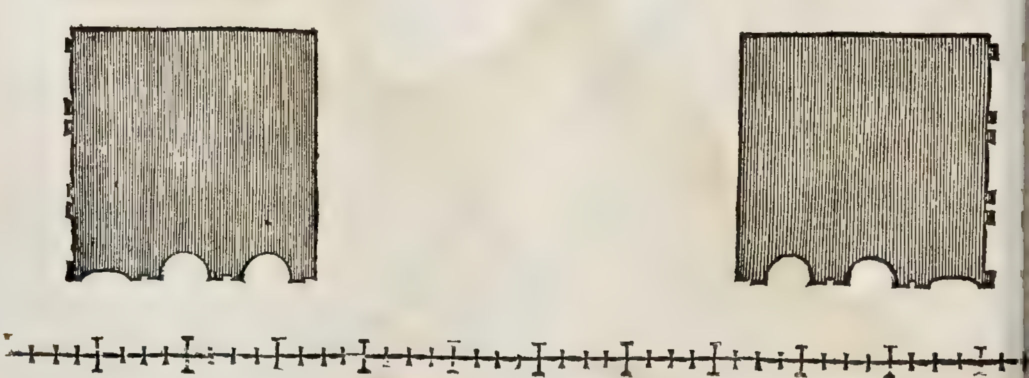

Van der Antiquiteyt.

IN Rome zijn veel antijcsche Archen-triumphael/ onder de welcke dat dees edificie vand[...] meester menichte voor een Archetriumphael gehouden wordt: niettemin deur so veel kenni[...] se alsmen daer af heeft/ soo waert Porticus oft loghe ghelijck een borse van Coopluden/ end[...] by avonturen datse van eender natien alleene ghemaeckt was/ ghelijck noch inde groote stede[...] de natien besondere plaetsen hebben/hoewel datse daerom niet gescheyden en zijn. Dit Porticu[...] was Nel foro boario/ende by den Antiquen was t'gheheeten den tempel van Janus den welcke[...] met de antijcsche palme ghemeten is. Dese edificie heeft vier poorten ghelijck den grondt hier o[...] der uytwijst/ tusschen den eenen ende den anderen pilaster zijn tweentwintich palmen: rontsom[...] me dit Porticus zijn achtenveertich nicchen/ maer daer en isser maer sestient om statuen oft bee[...] den inne te setten/ ende alle d'ander en zijn maer schijnsels/ te weten niet diep ghenoech inde[...] muer ghecaveert de welcke ghesepde nicchen waren met pilaerkens van cleynder uytheffinghe[...] gheciert/nae datmen bevindt, ende waren van Corintischen wercke/maer sy is nu al berooft va[...] sulcken ornamenten.

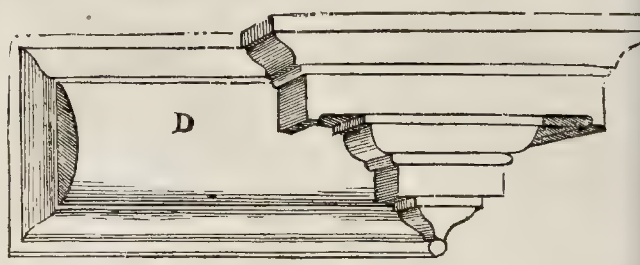
Den gront vander navolgender edificien.

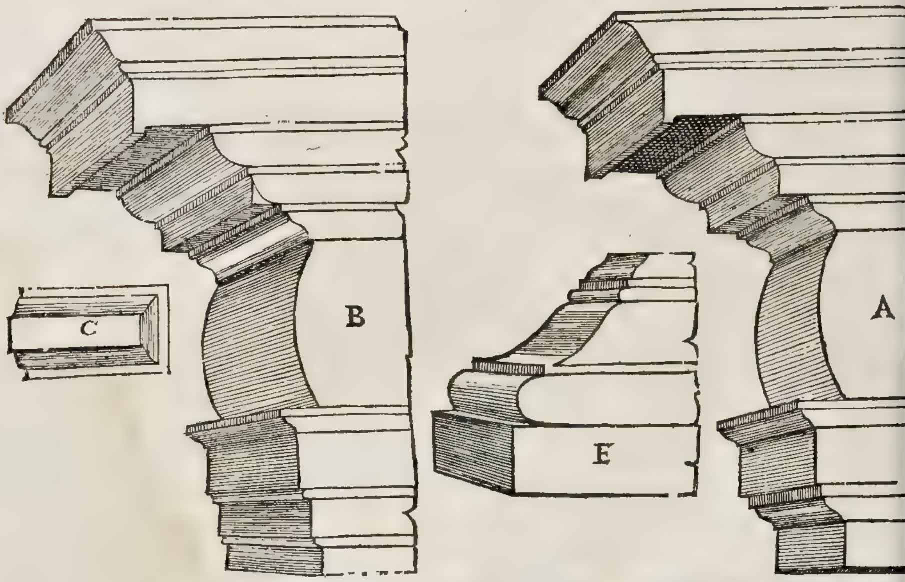

De hoochde vander booghen is 44. palmen:de hoochde vander basen beneden gheteeckent met E. is een palme ende een derdendeel.de fascie D. welcke inde hoecken in een cornice verandert wort/is van ghelijcker hoochden: de iudicie vanden Architect behaechde my seer wel in dat stuck/dat hy gheen cornice inde binnenste deelen en maeckte op datse den lieden niet en letteden die daer te doen hadden:de hoochden vanden anderen cornicen en zijn niet ghemeten/maer de forme daer af neerstijck ghecontersept zynde/volghen hier nae.

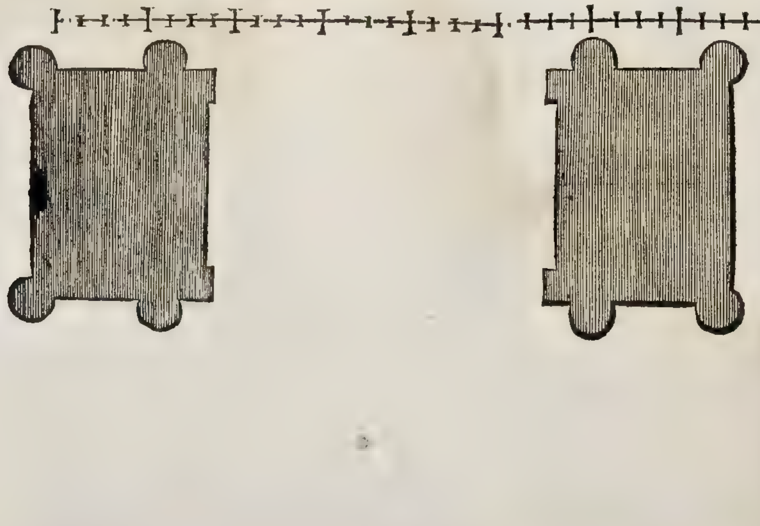

Die vijf stucken van cornicementen hier onder geteeckent/ zijn de ornamentē van dat voorgetoonde porticus: de base E ende die fascie D. waren ghemeten (also gheseyt is) ende in desen formen vanden grooten matelijc overgeset: maer die andere waren alleenlijc upten gesichte geconterfeyt muts der hoochde daerse staen ende daer is lutter differentien tusschen d'eene ēn d'andere van leden ende ooc van hoochdē: die figure C. is de fascie onder die eerste nicchē

Den naevolghenden booghe van triumphen heetmen Larce triumphale di Tito/vanden welcken dat dit hier onder den gront is/ende is ghemeten met den antijcsen voet/de wijde vanden booghe/hout achtien voeten ende seventhien minuten/die dickte vanden colommen/ is eenen voet ende sesentwintich minuten en halve/den voet daer dit mede ghemeten is/hout vierentsestich minuten / vanden welcken dat hier de helft staet.

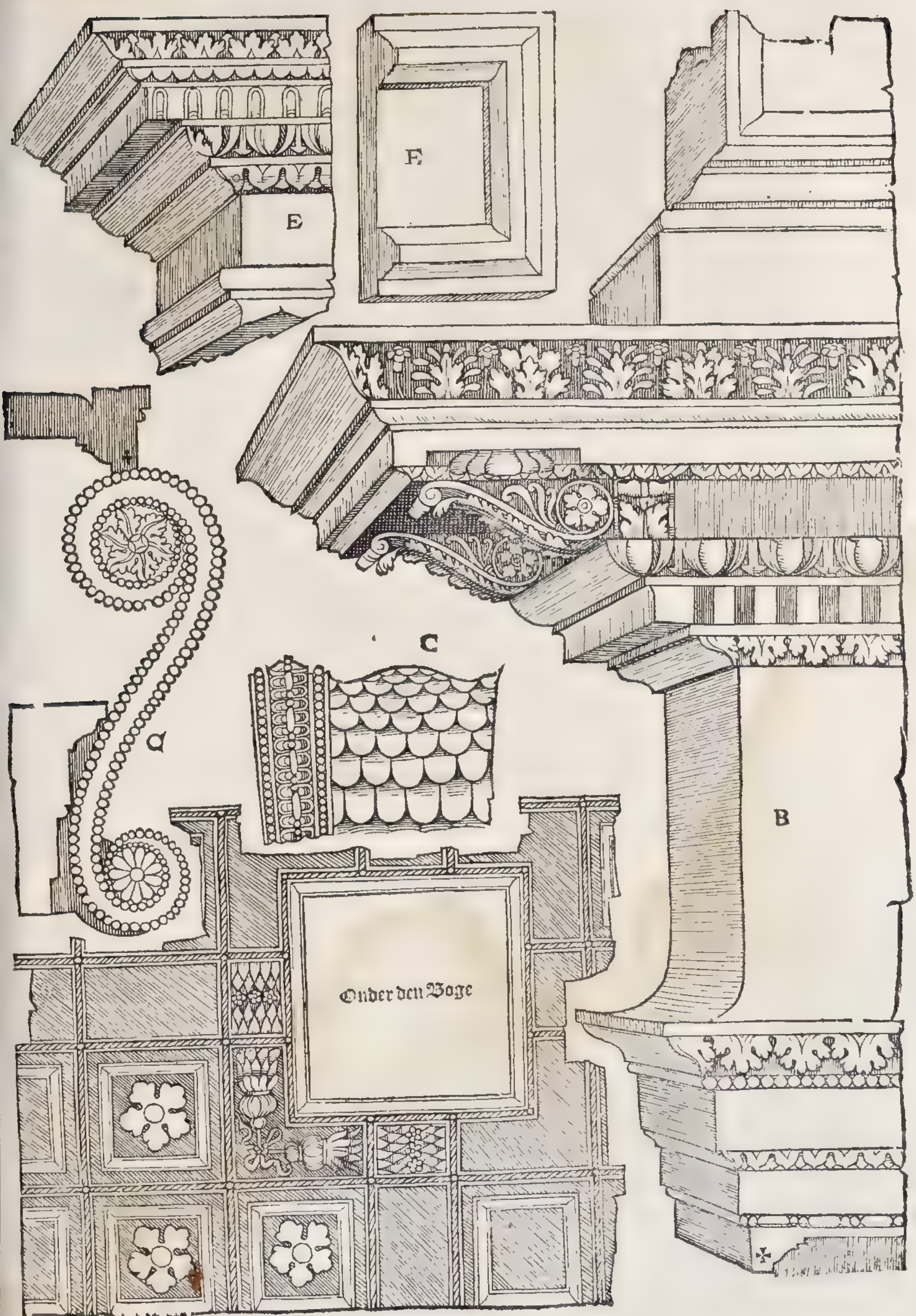
VAnden wijdden ende dickten heb ick ghesent / nu sal ick verhalen vande hoochden/ende ten eersten de hoochde van den booghe is dobbel teghen de breedde/de base vanden pedestale is hooghe twee voet vier minuten min:de cornice van dien pedestale is hooghe vijfendertich minuten: de hoochde vande basis der colommen is ontrent van eenen voet/ende alle dese leden ende oock dat capiteel vande colomne wel gheproportioneert van maten staen in't beginsel vande ordine Composita in mijnen vierden boeck. Dat platte van den pedestale is hooghe vier voet en halve:de hoochde vande colomne sonder base ende capiteel seventien voet en dertien minuten/de hoochde vanden capiteele is eenen voet en sevenentwintich minuten: de hoochde vander architraben is eenen voet ende neghentien minuten: de frise is hooghe eenen voet en seventhien minuten / de cornice is hooghe twee voeten ende ses minuten / dat basement vande epitaphie houdt ghelijck de frise/de hoochde van dier epitaphien is neghen voeten en twaelf minuten/zijn breedde is drientwintich voeten/welcke leden opentlijcker hier nae gheteeckent ende gheschreven zijn sullen.

Onder desen booghe zijn vijftien vierecante percken seer gheciert ende inden middele is een groot viercant met eenen Jupiter daer in ghesneden.

Van der Antiquiteyt.

Het soude den schrijver ende oock den leser verdrietelijck zijn / wild'ick alle de deelen van de= sen cornicementen van lede tot lede verhalen / ghelijck sy nauwe ende neerstelijck ghemeten zijn ende dat niet alleene met voeten ende minuten / maer oock met stucken van minuten: maer ick heb alleenlijck den arbeydt ghedaen om die selve niet alder neerstichEyt over te setten vande groote in dees cleyne forme / in manieren dat de discrete Leser met de passer inde handt sal de proportie moghen vinden. Wel is waer dat de ornamenten vanden meesten deel der Archen triumphael van Rome verre buyten de schriften van Vitruvio gaen / ende dit meyn ick de oorsa= ke te zijn, dat die ghesepde booghen meest alle ghemaeckt zijn met den roof van anderen edificien/ dat is van alderhande gheraepte stucken oock ist moghelijck dat die Architecten in dien tijden moetwilligh waren ende datse niet seer op de observantien en achteden, om dat het dinghen wa= ren tot ghebruyck van triumphen, ende moghelijck (ghelijckt wel te ghebeuren pleecht) met haes= sten ghemaeckt. Dat deel hier besyden gheteeckent met A. is (ghelijck voorseyt is) de base vande [illegible] Epitaphie/ dat deel B. is de hoochste cornice frise ende architrabe, de welcke cornice na mijn dunc= ken seer licentieus is midts veel redenen / ten eersten is sy veel te hooghe proportie van de nae de [illegible] architrabe ende noch boven dat isser te veel ghetals van leden ende alder meest de mutilen / ende die dentillen, de welcke ghelijck staende in een cornice van Vitruvio versteken zijn, dies nietteminn soo isse seer wel ghewrocht ende aldermeest de Scima boven/ ende had'ick een alsulcken cornice t[illegible] maken (observerende de rechte ordine) so soude ick de Scime minder maken, ende de corene meer [illegible] der, de mutilen soude ick in wesen laten / ende dat denticulus en soude ick niet snyden, maer wel de [illegible] cimatie de architrabe hier af behaecht my ghenoech, die twee leden gheteeckent C. betoonen de fasce ende dat profil vande mensola dats den sluytsteen boven den booghe / die leden gheteecken met E. betoont de imposte vanden booghe, ende d'ander is voor de fascie tusschen de colommen: d[illegible] ghesepde imposte E. is voorwaer rijcke van cieraten/ maer oock alsoo rijck dat d'een d'ander ver[illegible] donckert ende waren de leden alsoo uytghedeelt / dat d'eene ghesneden ende d'ander effen ware, soo soud ickt meer prijsen. Ende hier in was de Archtect die dat Pantheon hermaeckte seer mod[illegible] ciens/ want men siet daer sulcken confusie in zijn ornamenten niet: de wercken onder desen ghe= seyden booghe zijn seer wel ghemaeckt ende uytgedeelt / ende t'is oock een schoon compartimen[illegible] ende rijck van wercke. Den ghenen die deur droncken inde antiicse dinghen van Rome zijn, s[illegible] by avonturen duncken dat ick te stout ben / in te willen oordeelen t'gheene dat van sulcken ve[illegible] standighen ouden Romeynen ghemaeckt is / maer in desen gevalle begeere ick datse mijne woo[illegible] den voor goet nemen/ om dat alle mijn neerstichEyt is alleene die t'onderwijsen dies niet en wete[illegible] ende die hem vernederen sullen om te hooren t'ghene dat ick segghe: want ten is niet ghenoech d[illegible] antijcse dinghen te maken gelijck sy staen/ maer is een ander dinck het schoonste met der auctor[illegible] teyt van Vitruvio te connen uytkiesen ende dat leelijcke verworpen. T'is waer dat het schoonst[illegible] deel van eenen Architect is / dat hy hem niet en misgaet in't oordeelen ghelijcker veele doen / [illegible] welcke obstinaet in haren opinien maken alle dinghen alsoo sy die binnen Rome ghesien hebbe[illegible] segghende/ die Antiquen hebbent ghemaeckt/ ende decken hier met huer ongheleertheyt / sond[illegible] eenighe ander reden vanden dinghen te gheven: noch isser daer sommighe andere die segghen d[illegible] Vitruvius maer een man en was, ende dat sy oock mans zijn gheschicke om nieuwe inventien [illegible] maken/ sonder regart te nemen dat Vitruvius belijdt dat van soo veel verstandighe manne[illegible] gheleert te hebben / eensdeels in zijnen tijdt/ ende oock deur achterghelatene schriften ende wer[illegible] ken van anderen goeden meesters.

E
F
C
Q
B
Onder den Boge

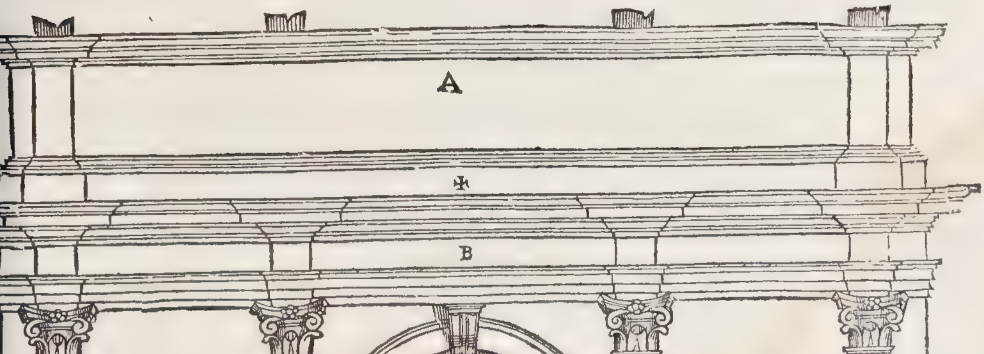
BEneden den Campidoglio is een Archetriumphael / de welcke datmen deur d'inschriptie
begrijpen mach datse ghemaeckt was ten tijde van Lucio Septimio Severo ende onde
zijnen naem : ende deur datmen merckt ende genoech bevindt/soo is de selve met roove va
ander edificien / sy is oock seer ghec.ert met goeder sneden ende uytgroevinghen / is oock rijckl
lijck ghewrocht soo wel inde sijden als van voren ende van achteren / sy was ghemeeten met d
oude Romeynsche palme van twaelf vingheren/ende elcken vingher van vier minuten/welcke r
als coimt achtenveertich minuten te zijn / de wijdde vanden booghe inden middelt houdt twee
twintich palmen ende vijftien minuten en halve de wijdde vanden booghen ter sijden houdt n
ghen palmen ende deertich minuten. De dickte vanden booghe inden sijden/is drientwintich pa
men ende v.ifentwintich minuten:die poortkens binnen den booghe zijn seven palmen en dertic
minuten wijdt/de breedde der pilasters met den colommen is acht palmen seven minuten:de dick
te vanden colommen is twee palmen ende dertich minuten . De dickte vanden platten colomme
is van achtentwintich minuten: desen booghe is als nu onder d'eerde tot boven de pedestalen/a
soo hooghe is dat eertrijck daer ghewassen midts den ruinen / maer daer is een deel ontgrave
ghewcest om te meten/nochtans en constmense tot aen de base niet ghecomen om de mate daer c
te nemen/overmidts dat het soo moyelijck was de ruinen te roeren.

Den grondt der Archentriumphal van Lucio Septimio.

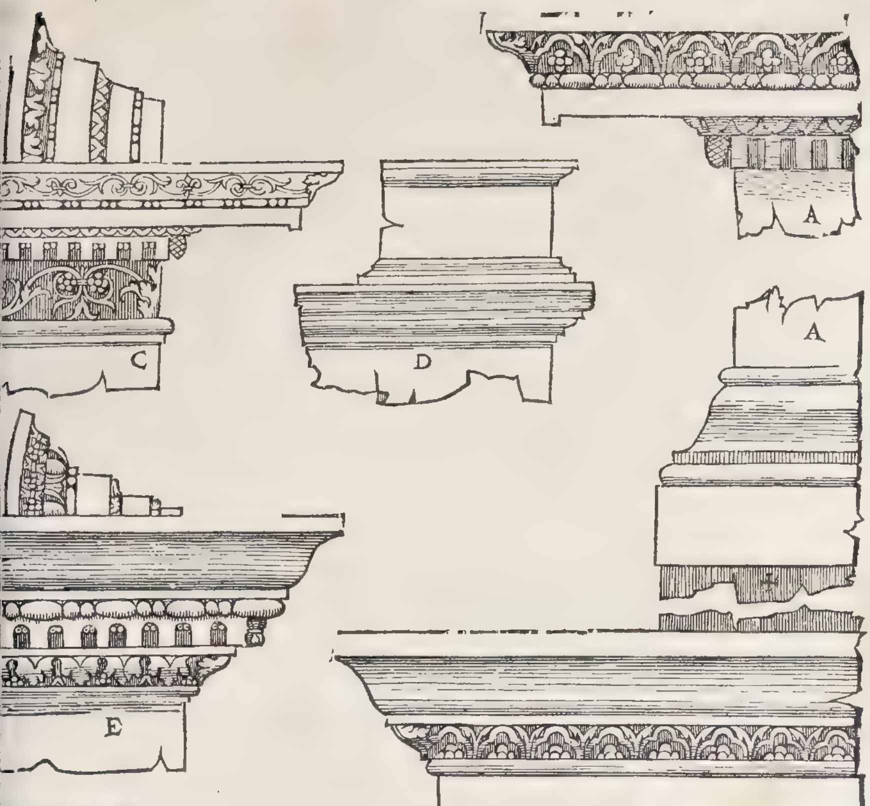

Hier voren heb ick allen de maten van deſen booghe verhaelt aengaende der Ichnographien/te weten de
ckten ende die breeden/nu ſal ick tracteren vanden hoochden/de hoochde vanden middelſten booge is vijf-
veertich palmen ende drij minuten / de hoochde vanden booghen beſijden is vijfentwintich palmen / de
hoochde vanden pedeſtalen / is ontrent thien palmen / de dickte vanden colommen (alſoo gheſept is, houdt
wee palmen ende dertich minuten in diameter beneden / maer boven onder d'capiteel houtſe twee palmen
nde ſeſtien minuten/ende haer hoochde is van drijentwintich palmen en vijfentwintich minuten/de hooch-
e vander architraben/hout een palme ende dertich minuten/ de hoochde der phrifen/hout een palme en drij
minuten/de hoochde vander cornicen is twee palmen ende veerthien minuten/de hoochde van dat plinthus/
boven de cornice gheteeckent met een ✠ is van neghenentwintich minuten/ de baſe op dat plinthus hout een
alf palme/de opperſte cornice/hout een palme ende twee minuten/de particulare leden ſullen hier na claer-
ijck verhaelt worden ende ſullen oock in grooter formen vadt gheproportioneert zijn.

IMP. CÆS. LVCIO SEPTIMIO M. FIL. SEVERO PIO PERTINACI AVG.
PATRI PATRIÆ PARTHICO ARABICO ET PARTAICO ADIABENCO
PONTIF. MAX. TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. 3. PRO.
COS. ET IMP. CÆS. M. AVRELIO FIL. ANTONINO AVG.
PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P.
OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS
OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIQ. POPVLI ROMANI PRO-
PAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQ. S.P.Q.R.

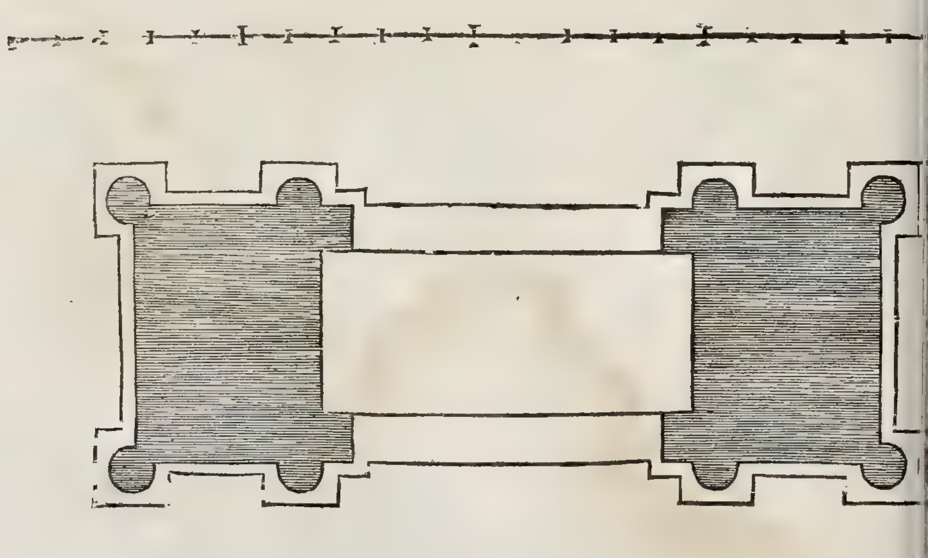

Inde ghepasseerde sijden heb ick alle de hoochden ende die breeden des boochs van triumph van Lucio Septimio Severo ghetracteert / nu sal ick die particulare ende bysondere leden v halen:alsoo ick voorghesept hebbe/soo en isser gheen mate vander basen des pedestaels, maer m mach dencken datse ten minsten soo veel hout als de cornice van dien pedestale: welcke cornice e palme hout ende also veel mach de base oock houden / van welcken leden dat de forme hier voo inden middelt staet gheteeckent met G.de base vande colommen staet daer by gheteeckent me de welcke base heeft eenen steen oft conterbase onder dat plinthus: ende dit mach by avontue ghedaen zijn/ om dat de colommen tot sulcker hoochden niet reycken en mochte alsmen behoef Dat capiteel en heb ick hier niet gheset / om datmen een dierghelijcken vinden sal in dat begin vande ordine Composita in mijnen vierden boeck / want desen booghe is van wercke Compo ta:de hoochde vande architrabe is een palme ende dertich minuten:daer teghens is die phrise v neghen palmen ende dry minuten : de welcke phrise overmidts datse vol van sculpturen is / d clem:der hoochden schijnt ter plaetsen daerse staet, oock nae de auctoriteyt van Vitruvio beho dese dat vierde deel hoogher te sijn dan d'architrabe ende dese is minder:de hoochde vander cor een is twee palmen ende veerthien minuten / de welcke inder waerheyt veel te hooghe is nae proportie van d'ander leden, ende sy toont haer noch veel te grooter/ midts datse meer projectu van hoochden heeft ende dit doet my besonder ghelooven/ dat desen booghe van diverschen ed cien gheraept ende versaemt is/ midts de vercrimpinghe der leden: de forme vande archura phrise ende cornice staet hier voorts gheteeckent met B. de hoochde vander basen boven de le cornice / is een halve palme/ de hoochde vande leste cornice is een palme ende twee minuten/ en heeft alsulcken grooten projecture ende oversteken alsmen inde figure siet:ende in sulcken plae en blamere ick die cornice niet, maer ick segghe datse met grooten verstande ghemaeckt is/om d de groote projecture die cornice veel grooter doet schijnen/ midts datse van onder opwaerts gh sien wordt,ende midts datter luttel quantiteyts van materien is comtse der edificie min te veru ghen:dese cornice is hier voorts ghetekent met A.de cornice die den grootsten booghe onderhou gheteeckent C.daer af is die projecture veel te groot/ende voor my in sulcken subject soud ick ha veel eer min projecturen gheven danse hooghe ware / op dat wy den uytsprônck t'gesicht vand booghe niet en benáme:dat werck ghetekent D. comt die fascie te zijn/welcke van colomne tot c lomne boven de twee cleyn booghen gaet/ende dese verselt haer met de cornice C.de cornice met gheteeckent is die de twee cleyn booghen onderhoudt: de welcke cornice een Scima heeft/ die i oock in d'werck alsoo niet maecken en soude om dat alle cornicen vanden welcken dat die coro haer behoorlijcke projecture niet en hebben/ sijn altijdts onbevallijck: ende dat schoonste deel va eender cornicen is, dat de croone van goeder hoochden sy/ende oock van goeder projecturen:wa omme, dat ick (voor een ghemeen regle)segghe/dat de coronen welcke hooger zijn sullen dan ha Scima ende die ten minsten alsoo veel projecturen hebben sullen als hoochden/sullen vanden ve standighen altijdts ghepresen zijn / ende dit heb ick willen vermanen om dit te adverteren welc van sulcken dinghen gheen kennisse en hebben.

A
C
D
A
E
B
F
G
G

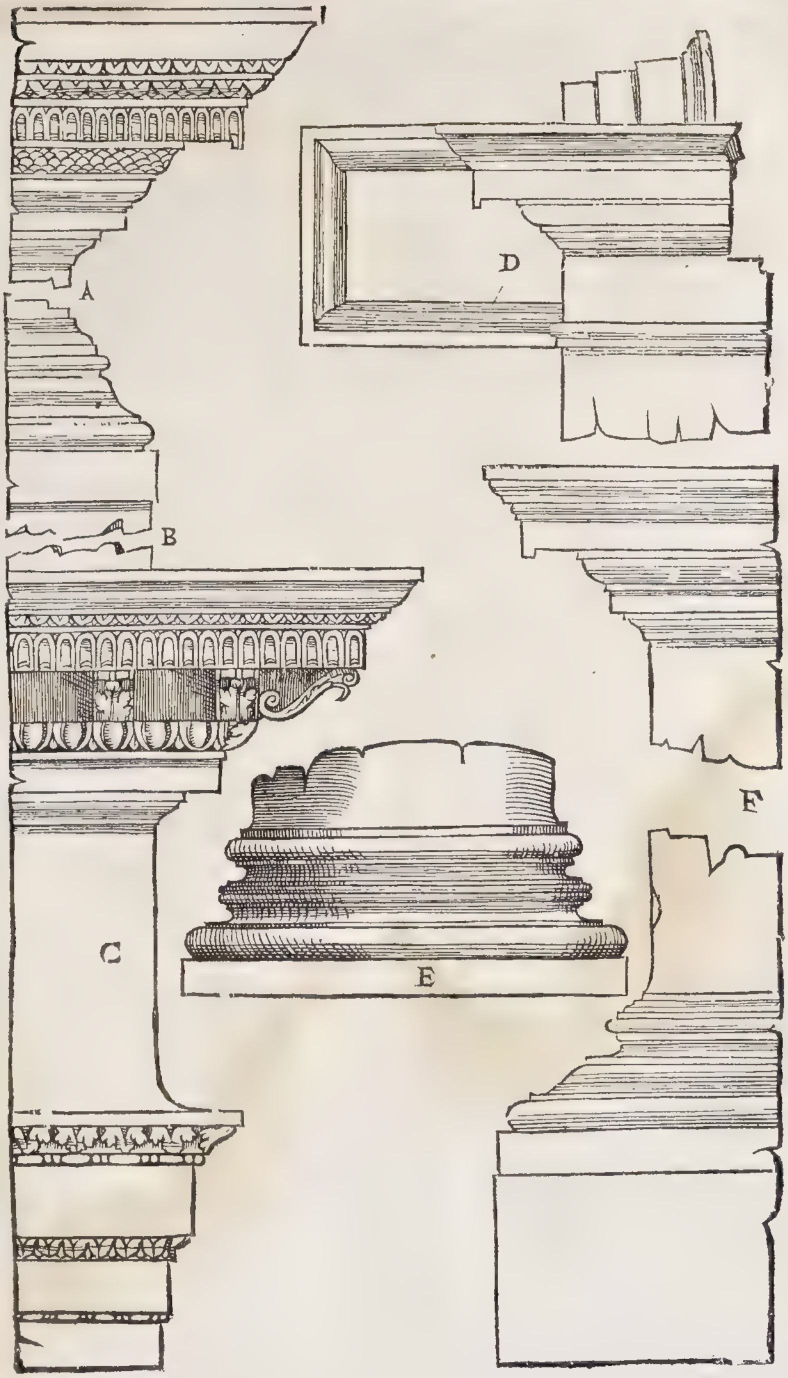
IN dat Coninckrijcke van Napels / te weten tusschen Rome ende Napels / zijn veele antiqui
teyten/midts dat de Romeynen groote geneuchte in die plaetsen hadden/onder de welcke da
dees Archetriumphael ghenoech bekent zijnde noch al gheheel ende wel ten ghesichte stae
dus heeft my goet ghedocht die in't ghetal vanden anderen booghen (welcke deur de Romeyne
ghemaeckt zijn te setten. Desen presenten booghe is tot Beneuente op dees sijde van Napels/en
de was met een moderne elle ghemeten vande welcke dat het derdendeel hier onder staet. De fi
gure hier beneden is de ichnographie vanden ghesepden booghe/ ende te verhalen deur wien de
den booghe ghemaeckt was/is noode/ want men mach dat wten gheschrifte dat daer boven in
ghesneden is verstaen:de wijdde vanden booghe is acht ellen / de dickte vanden colommen is ee
elle den pilaster onder den booghe is oock soo breedt/ de intercolomnie houdt drie ellen/de hoogh
vanden booghe is bycans dobbel teghen zijn breedde / de hoochde vande base des pedestals m
der onderbasen houdt een elle tien oncen ende ses minuten/dat platte vanden pedestale is twee e
len tien oncen / ende ses minuten hooghe / de hooghde van zijnder cornicen is neghen oncen / i
hoochde vander basen der colommẽ houdt seven oncen/ de hoochde vanden colommen sonder b
se ende capiteel is neghen ellen ende vier oncen. De dickte vanden colommen beneden is een e
in diameter/ende is boven ghemindert dat seste deel / de hoochde vanden capiteele is een elle en
vijf oncen en halve/de hooghde van de architrabe houdt vijftien oncen: de frise is hooghe seve
tien oncen/de hooghde vander cornicen is een elle drie oncen en halve: dat plinthus d'welcke a
conterbase boven die cornice staet is hooghe neghentien oncen ende een quaert / de base daer
staende houdt: inder hooghden elf oncen / de hooghde vander epitaphien is vier ellen en tw
oncen/ de hoochde vande opperste cornice is van een elle ende drie minuten / de hooghde van
imposte des boochs houdt een half elle.

Die elle daer desen booge met gemeten was/is gedeelt in twaelf oncẽ/ende elcke once in vijf mi
ten/dat comt van twaelf oncen tsestich minuten te zijn, ende dit is dat derdendeel van dier elle

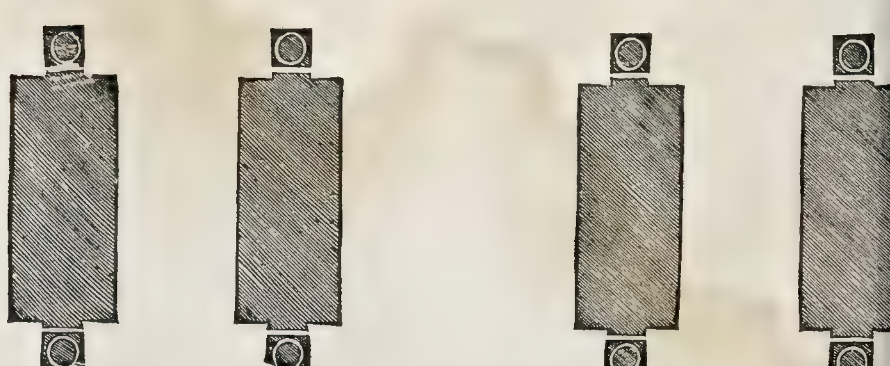

IMP. CESARI DIVI NERVÆ FILIO
NERVÆ TRAIANO OPTIMO AVG.
GERMANICO PONT. II. MAX. TRIB. I.
POTEST, XVIII. IMP. VII. COS. VII. PP.
FORTISSIMO PRINCIPI. S. P. Q. R.
A
B
C
D
E
F

DJe ornamenten des booghs van Beneventen/den welcken ick inde ghepasseerde sijde ghe-
toont hebbe, sullen hier voorts matelijck ghelijck die orgenale zijn ghetoont worden/ De
base van vanden pedestale ende daer toe zijn cornice hier voorts gheteeckent met F. zijn
voor waer twee leden van goeder manieren/ende schoone stucken van cornicementen/de base van
dien pedestale t'samen met de conterbase daer onder is hooghe een elle tien oncen ende ses minu-
ten/de cornice vanden selven pedestale is hooghe neghen oncen / de basis vande colomne is hoo-
ghe seven oncen ende is gheheel van Corintischen wercke seer wel gheproportioneert nae de co-
lomne,ende staet hier voorts gheteeckent met E. dat capiteel en heb ick hier niet gheset om dat-
men(ghelijck ick vooren ghesept heb) een sulcken vinden sal in't beginsel vande ordine Composi-
ta in mijnen vierden boeck/ midts dat desen booghe van wercke Composita is:de arch.frise ende
cornice/die boven die colomnen gaet/staen hier voorts gheteeckent met C.de welcke leden zijn seer
wel gheproportioneert aen dat remanant der edificien/ ende al ist dat de cornice wat hoogher is
dan de ordine van Vitruvio ghegheven/dies niettemin isse wel gheproportioneert van leden oock
en is daer die vicie niet die in veel ander cornicen is / de welcke de mutilen ende die dentillen t'sa-
men by een hebben staende maer dees Architect daer inne voorsichtich zijnde/en heeft de tanden
inde dentillen niet willen snyden/hoewel dat hy de forme daer af inde cornice geset heeft/om sul-
ken schande te vlieden. Dese selve consideratie hadde d'architect welcke dat Pantheon vermaec-
te, inde eerste cornice boven de capellen rontsomme den tempel van binnen/ende daeromme sy de
Architect gheadverteert sulcken schande te schouwen / ende dat hy hem niet en wille fonderen op
de dinghen vande licentieuse ende moetwillighe Architecten / ende excuseren hem segghende/die
Antiquen hebbent ghemaeckt/ick mach dat soo wel maken. Ende hoewel dat sommighe argue-
ren willen ende seggen/dat hebbende soo vele ende diversche Architecten in veel plaetsen der we-
relt(niet alleen in Italien)de cornicen met mutilen ende met den ingesneden denticulen gemaeckt/
alsoo dat sulcken usantie in een wet verkeert is, soo en soude ick dat niet observeren willen in mij-
nen dinghen/noch oock ander daer toe raden . De conterbase onder d'epitaphie boven die cornice
B.is hooghe neghentien oncen en halve/de hoochde vander basen daer oppe is elf oncen:de hoog-
de vander epitaphien is vier ellen en vier oncen / de hooghde vander cornicen is een elle ende drie
oncen / de base van deser epitaphien prijse ick met soo luttel projecturen om dat opsien van onde-
ren, maer die cornice daer ick af segghen wille / is veel te hooghe nae de proportie van d'epitaphie/
ende waerse van minder hooghden ende dat de croone meerder ende van meerder projecturen
ware/soo soude ick ghelooven datse beter staen soude/ ende ick soudese oock meer prijsen dat daer
niet soo veel sneden inne en waren/maer dat de leden alsoo uytghedeelt waren/dat d'een effen/en-
de d'ander ghesneden ware. Maer daer zijn veel Architecten / ende aldermeest nu ter tijdt/die om
t'volck te believen ende haer quade architecture te vercieren / brenghen daer soo veel sneden inne/
dat sy daer mede de architecture confonderen ende nemen hem de schoonheyt vande forme / ende
waren by eenighen tijdt de vaste ende enckele onghesnede dinghen in extime byden verstandigen
soo zijnse noch nu deser tijdt . Dese figure gheteeckent met D. is de imposte vanden booghe/ende
is seer wel verstaen voor alsulcken lidt:de selve cornice verandert haer voorts in een fascie/de welc-
ke rontsomme loopt gelijcmen siet/ende is een half elle hooch, ende al en betoont dese imposte van
den booge geẽ sculpture/sy is nochtans gesnedẽ daerse staet/ maer ic hebt vergetẽ te conterfeyten,

A
B
C
D
E
F

BY dat amphitheatre van Rome dat vanden volcke Coliſco ghenoemt is/ſtaet een ſeer ſcho
ne Archetriumphael den welcken ſeer rycke van ornamenten/ van ſtatuen oft beelden end
van diverſchen hiſtorien is / hy was ghededicéert Conſtantino/ende ghemeenlijck noem
men dien Larco Trafil. Deſen ſchoonen booghe / hoewel dat hy als nu een groot deel begraven
deur de ruinen ende waſſinghen van't eertrijck / en is niettemin van grooter hoochden ende zij
poorten ende deur ganghen zijn noch ter tijdt dan twee viercanten/deſen booghe (alſo ick gheſe
hebbe) is ſeer ſchoone in't ooghe ende ſeer rijck van ornamenten ende van ſneden. Wel is wa
dat de cornicementen niet van ſchoonder manieren en zijn / al iſt datſe ſeer rijcke van ſneden zij
vanden welcken dat ick hier nae tracteren ſal. Deſen gront hier onder ghetoont is de Ichnogr
phie vande gheſeyde Archetriumphal/ende was met de oude Roomſche palme gemeten: de wij
de vanden grootſten booghe/is van tweentwintich palmen en vierentwintich minuten: de wij
de vanden minderen booghen ter ſijden hout elf palmen ende elf minuten en halve: de dickte va
den pilaſters houdt neghen palmen ende vier minuten / de dickte vanden booghe inden ſijd
houdt eenentwintich palme en halve/ dies comt de plaetſe binnen den booghe bycans viercant
zijn/de deur vanden pedeſtalen is drie palmen ende neghenentwintich minuten: de dickte van
colommen is twee palmen ende ſeſſentwintich minuten / de welcke colommen zijn gheſtrpeert
ghecanelleert van boven tot beneden / ende zijn geheel ront met haren tegen pilaren daer acht

Den gront der Archetriumphal/vanden keyſer Conſtantinus.

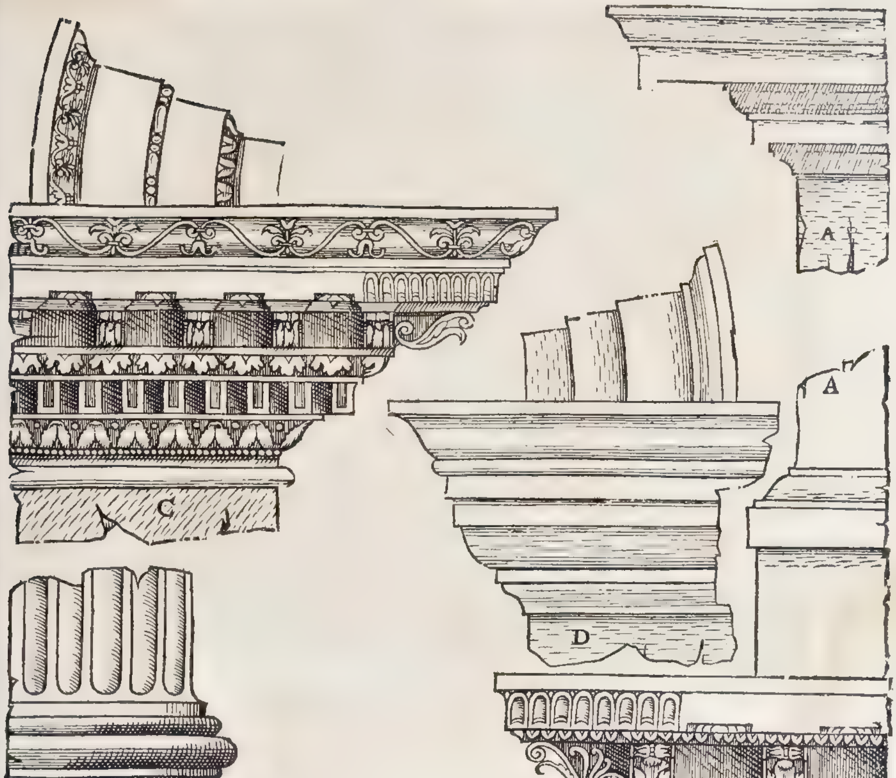

De wijden ende dickten van desen booghe zijn ghenoech verhaelt / maer ick sal nu van zijn hoochden tracteren: ende ten eersten / De base vanden pedestale met den plinto / is hooghe een palme ende dertich minuten: de hoochde vanden platte des pedestaels is seven palmen en vijf minuten: de hoochde vander cornicen des pedestals is van 42. minutē: de hoochde vande conterbase, onder de base ofte dat plinthus vande colomne / is 32 minuten: de hoochde vanden base is 60 minuten: de hoochde vanden tronck der colommen sonder base oft capiteel / is van 26 palmen ende 25 minuten / De hoochde vanden capitele is twee palmen ende 35 minuten ende is composita / De hoochde vande architrave houdt een palme en elf minuten / maer de phrise houdt veel min / ende is nochtans ghesneden / dat welcke alsoo ander tijden ghesent is) der leeringhen van Vitruvio contrari is. De hoochde vande cornice houdt een palme ende 21 minuten / De hoochde vande conterbase onder de tweede ordine is drie palmen ende 9 minuten / Van daer toe in t hoochste vander cornicen zijn 12 palmen / maer de hoochde van dier cornicen houdt 33 minuten / De pedestalen boven die selve cornice en waren niet ghemeten / ende daer oppe hebben beelden ghestaen / ende boven de cornice gheteeckent B / waren oock beelden ghevoecht teghen de vier pilasters / de welcke presenteerden de ghevanghenen daer hy af triumpheerde / de letteren welcke hier onder staen zijn boven den booghe inde plaetse gheteekent A. sonder noch veel andere die in diversche plaetsen vanden booghe staen.

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAX. P. F. AVGVSTO S. P. Q. R.
QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO, QVAM DE OMNI EIVS FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

VAnden proportien ende maten der Archen vanden Keyser Constantinus heb ick ghetracteert / ende nu sal ick vande bysondere leden ende cornicementen de maten setten:ende ten eersten de base gheteeckent F. is vanden pedestale des ghesepden boochs de hoochde vande welcke houdt een palme en dertich minuten/de hoochde van dat plinthus onder de base houdt achtentwintich minuten:de reste vanden leden is matelijck ghedeelt ende ghepropoortioneert nae de selve. De hoochde der cornicen vanden pedestale/welcke onder de base E. geteeckent staet hout tw eenveertich minuten/ende is oock na de principale gheproportioneert: de conterbase onder de base vander colommen (de welcke ick dencke dat daer accidentelijck gheset was/om die colomme te verhooghen)houdt inder hoochden tweendertich minuten / gheheel de hoochde vande base der colommen houdt drienvijftich minuten/vande hoochde der colommen is voren ghesept/ende diesghelijckx vanden capiteele van welcken capiteele dat de forme hier niet en staet / midts dat diersghelijcken in't vierde boeck inde ordine Composita staen / vande hoochde der architraben frisen ende cornicen is oock vooren ghesept:ende die cornice is oock seer manierlijck / want daer en is die licentie niet inne welcke in somanghe andere van desen booghe is/gelijck daer is de imposte vanden middelsten booghe gheteeckent met C. de welcke imposte grooter ende van meer leden comt te zijn dan die groote ende principale cornice / ende sy is gheheel confuys van leden / ende dat d'meeste ende onverdraghelijckst is soo zijn die dentillen ende mutillen d'een boven d'ander. Al en waren daer oock de dentillen niet / soo en behoefdemen sulcken cornice niet om eenen booghe te draghen ende hier inne was de Architect vanden Theatre van Marcello voorsienigher dan dese want die imposten vanden booghen des ghenoemden theaters zijn de schoonste ende best verstandene imposten die ick opt ghesien hebbe / ende vanden welcken datmen leeren mach/ hoemen diergheliicken dinghen behoort te maken. De imposte vande mindere booghen gheteeckent D. is hooghe een palme ende drientwintich minuten en halve de welcke imposte soude veel beter staen/ dat de twee platten tusschen d'astragal boven ende d'echine onder verkeert waren in pleyne alleen:dat welcke dan voor abacus dienen soude/oft oock voor een croone hebbende haer behoorlijcke projecture de base onder de tweede ordine gheteeckent A. is hooghe sestien minuten/de hoochde vande opperste cornice is 43. minuten/welcke hoochde te luttel zijn soude aen so groote distantie/en ware dat haer gaulaerde projecture oft oversteecken haer niet en hielpe/om datse van onder op ghesien zijnde/haer veel grooter toont dat sy is/daerommе prijse ick seer dees corone in sulcken ghevalle ; ende voorwaer alle de cornicen/ vanden welcken dat die cornice meer projecturen heeft dan hoochden/responderen altijdt beter/ende men machse dunder van steenen maken/oock lijden die edificien veel min ghewichts: niettemin en behoeftmense daeromme van te veel licentieuser projecturen te maken maer men sal in Vitruvio daer af lesen inde coronen vande Jonica ende vande Dorica/want hy leert daer claerlijck ghenoech af.

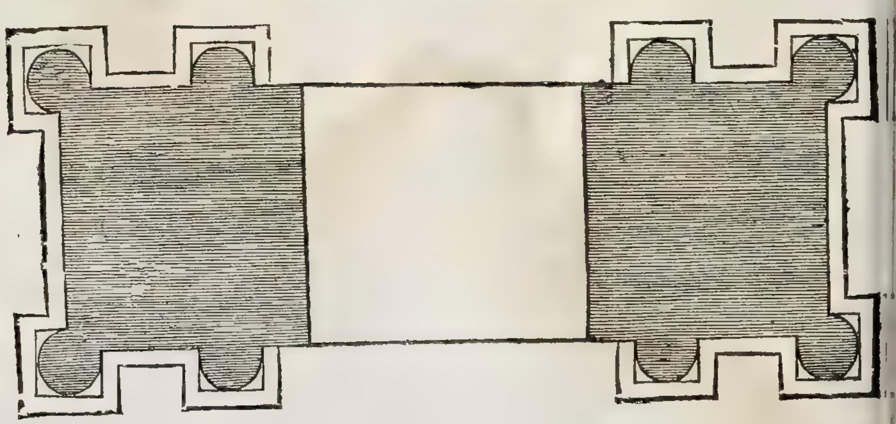

A
C
D
A
E
B
F

Buyten Anconen op de haven is een hooft dat hem een goet deel ter zeewaerts inne ſtreckt dat welcke niet ſonder grooten coſt ghemaeckt en was om de ſchepen te beſchermen vander zee van levanten: op d'eynde dan van dien hoochde ſtaet een Arche triumphael al van marbere/ ende van wercke Corinthia/daer en is oock niet ghesneden dan de capiteelen/de welcke met ſeer goeden verſtande gemaeckt zijn: ende inder waerheyt ſoo is dees edificie van ſulcker bequaemheyt ende correſpondentien / ende de leden ſijn ſoo wel gheaccordeert met gheheel den lijve/dat een / al iſt dat hy de conſt niet en verſtaet / hem nochtans ten minſten verheucht van zijn ſchoonheyt/ ende die ghene diet verſtaen / ſiende alſulcken concordantien/ en blijven niet alleenlijck ghecontenteert / maer dancken den goeden Architect / die welcke onſer eeuwen occaſie ghegheven heeft te moghen leeren van deſer ſchoonder ende wel ghemaeckter edificien: inde ornamenten vanden welcke is alſoo wel de ordine van Corinthien onderhouden ende gheobſerveert/als in eenighen anderen booghe diemen vindt/ende deur ſijn goede vergaderingen is hy noch al geheel/ dan dat hy berooft is van vele ornamenten. Deſen ſchoonen booge deur ſo vele alſmen begrijpt/ſo deden maken Nerua Trajanus/vandē welcken de ſtatue oft figuere(nae datmen ſeyt) in t'hoochſte vanden booghe was ſittende op een peert ſchijnende die volcken te dreygen welcke hy beſtreden hadde/op datſe niet weder en rebelleerden: ende dees ſtatue was van copere ſeer wel ghemaeckt: daer waren oock tuſſchen de colommen boven die cornice gheteeckent E. ſommighe coperen beelden/nae dat de letteren bethoonen tot dien plaetſen gheſchreven ſtaende/daer ſijn oock ſeker liteeckenen van gaten/de welcke bethoonen datter feſtonen ghehangen hebben van copere oft andere dergheliicke dinghen gheweeſt zijn/de welcke al moghen vanden Gotten oft Wandalen oft ander vyanden gherooft zijn gheweeſt. Deſe edificie was met den Antijckſen voet ghemeten: vande welcke den gront hier onder ſtaet/de wijdde vanden booghe is thien voeten/ſijn dickte inwaerts houdt 9. voeten ende twee minuten: de dickte vande colommen/is twee voeten en elf minuten/de intercolomnie oft ſpatie tuſſchen de colommen / houdt ſeven voet en vijf minuten / de colommen ſtaen upten muere eenen voet ende elf minuten / de hoochde vanden booghe/is 25. voeten ende een derdendeel/ ende dees hoochde al houtſe meer dan twee vierkanten en m: ſtaet daerom niet/alſmen de gheheele maſſe t'ſamen aenſiet/ de hoochde vanden pedeſtalen met allen haren cornicen / is vijf voeten: haer breedde is drij voeten ende vijfthien minuten en half: de hoochde vande baſe der colommen t'ſamen met de onderbaſe / ſijn eenen voet en ſeſendertich minuten: de hoochde vanden colommen tot onder dat capiteel is neghenthien voeten tweentwintich minuten en halve: haer dicte onder dat capiteel is van eenen voet en ſeſenvijftich minuten: de hoochde vanden capiteele/is twee voeten en vierentwintich minuten met ſijnen Abaco: ende dat Abacus hout thien minuten: dat gheſeyde capiteel ſalmen vinden in mijnen vierden boeck in d beginſel van d'ordine Corinthia: de hoochde vander architraven is eenen voet en twaelf minuten: de hoochde der friſen/ is van eenen voet eñ achtien minuten: de hoochde vande cornice/is eenen voet ende tweeentwintich minutē / de hoochde van dat plinthus boven op de cornice hout eenen voet ende ſes minuten en halven/ de hoochde vande baſe boven dat gheſeyde plintus/is dertich minuten/de hoochde van dat epitaphie tot onder die cornice/is ſes voeten en tweeentwintich minuten maer die cornice daer boven en was niet ghemeten.

Den halven ouden Roomſchen voet.

Den grondt des boochs van triumphen van Anconen.

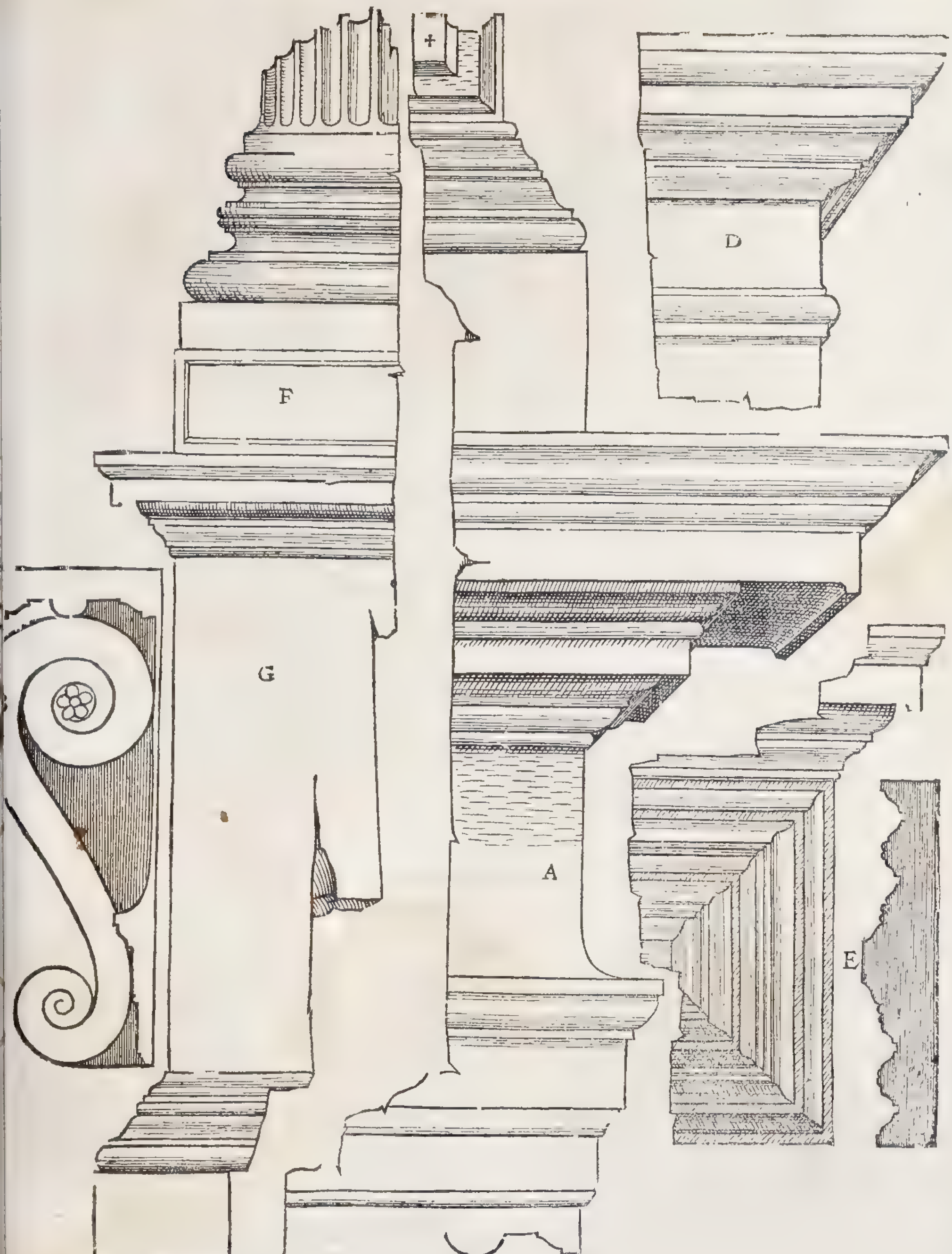

PLOTINÆ AVG.
CONIVGI AVG.

DIVÆ MARTIANÆ
AVG. SORORI AVG.

MY dunckt dat ick aengaende den maten des boochs van Antonen ghenoech ghesept hel
de, maer op dat de leden vanden cornicementen te beter verstaen worden/soo sal ickse hi
voorts grooter toonen ende eerst aende benedenste deelen alsoo die boven der eerden in
werck gheset zijn: De hoochde vanden pedestale ghetekent G. is ghesept te zijne van vijf voete
met alle zijnen cornicementen: maer de hoochde van dat plinthus der basen des pedestaels is va
achtien minuten: de base boven dat plinthus is neghentien minuten: ende een derde hooghe:
cornice vanden pedestale is hooghe twintich minuten ende een derde: ende oock soo vele hout di
steen daer op ghetekent/met F. den welcken by mijnen advijse / daer ghestelt is om de colommen
verhooghene: ende en toont daeromme niet qualijck / maer meer nidts dat het ghetiert is met e
nen lijstken rondtsomme, waer deur dat hem vanden plintho der basen afschept soo staet seer w
nae mijn duncken: de base de welcke Corinthia is t'samen met de cincte der colommen hout drie
veertich inder hoochden / ende haer projecture houdt sestien minuten en halve inder breedden/
dickte vanden pedestale houdt drie voet ende vijftien minuten en halve, de dickte vanden colo
men is twee voeten ende elf minuten / ende vander canalen staender dertiene buyten den pilast
de wijdde van eenen canale is seven minuten en halve, ende dat lijstken diese schept houdt tw
minuten en halve: de hoochde vanden capiteele is vander colommen dickte beneden, sonder d
abacus: dat welcke capiteel heeft een seer schoone forme / deur de welcke dat wy moghen ghele
ven dat den text van Vitruvio ghecorrumpeert is, ende dat Vitruvius de hooghden vanden c
piteele sonder d'abacus verstont om dieswille dat den meesten hoop vanden capiteelen die ick gh
sien ende ghemeten hebbe/ zijn alle van sulcker hooghden ende oock noch hoogher ende ald
meest die capiteelen welcke inde Rotonde staen / vanden welcken datmen in't beginsel van de
boecke een sien mach / de hooghde vande architrabe boven de colom. is eenen voet en twaelf
nuten: de hooghde vande frise is eenen voet en achthien minuten/de hooghde vande cornice is
nen voet en tweentwintich minuten / dese drie zijn t'samen ghetecckent met een A. Dat plint
boven de cornice is hooghe eenen voet en ses minuten en halve/de base daer oppe hout dertich
nuten/de spatie daer de letteren in gheschreven zijn is hooghe ses voeten tweentwintich minu
ende is met een cruys ghetecckent: die imposte vanden booghe is ghetecckent met D. end
hooghde houdt eenen voet en vijftien minuten / maer de bovenste cornice alsoo ghesept is en
niet gemeten. De hooghde vande mensole in plaetse vanden sluytsteen geteeckent B. boven
hooghe is drie voeten ende dertich minuten/ ende heft buyten den muer eenen voet en veer
minuten in dat bovenste deel / ende in dat deel beneden comtse eenen voet uyte / de vier tafelk
met den cornicen daer oppe/de welcke tusschen die colommen staen / machmen ghelooven da
onderhoudt van halven beelden ghemaeckt zijn, vanden welcken dat hier besijden de forme
ghetekent met E. ende is daer oock by dat profil van besijden, waer by datmen siet hoe datse g
wrocht zijn want sy zijn vol werckx tot byden centre. De hooghde vande cornicen die hier bo
staen is tweendertich minuten / al en heb ick niet ten nauysten van lede tot lede alle de projecti
ende hooghden ghenarreert / soo heb ickse nochtans met d'alder grootster diligentien overg
brocht vande groote in dees cleyne forme, ende waren, alsoo vande reste ghesept is, met den ou
Romeynschen voet ghemeten.

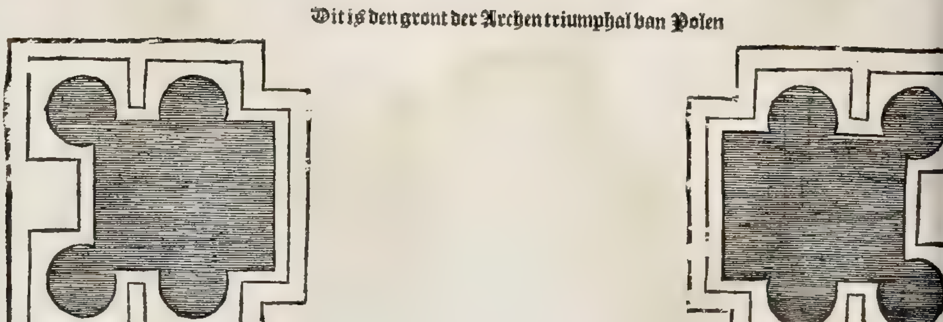

F
D
G
A
E

Pola een stadt in Dalmatien byder zee gheleghen is begaeft met veel antiquiteyten / ende boven dat Thatre ende Amphiteatre (daer voren af ghesept is) soo syinder noch ander edificien vanden welcken dat ick als nu tracteren sal. Dus is daer een Arche triumphael van Corintischen wercke/seer rijcke van ornamenten / soo van figuren als van loofwercke ende andere vremdicheyt: alsoo dat vanden pedestalen opwaerts/daer gheen werck noch spatie en is onghesneden/soo wel van voren in't aensicht/als van ter syden ende van binnen/daer toe oock onder inden booghe/inden welcken dat vele ende diversche wercken van sneden zijn/alsoo datse groote spatie behoeven soude die te willen thoonen: waerom dat ic alleenlijc sulcken deelen toonen sal/ als den Architeet behoeven/byder inventien ende maten. Den gront vanden na volghenden booghe staet hier onder/ende was met eenen moderne voet ghemeten/van welcken voet dat de helft hier onder staet/den booghe is wijdt twaelf voeten en halve:ende zijn hoochde is ontrent eenentwintich voeten:de pilasters inde zijden binnewaerts / zijn dick vier voeten / de dickte van een colomne houdt eenen voet ende neghen oncen en halve die intercolomnie hout twee voeten dry oncen en halve:den pilastre vanden booghe is breet/eenen voet en twee oncen/de hoochde van dat plintus onder de base vanden pedestale/houdt eenen voet:de base is hooch vier oncen:dat plat vanden pedestale houdt drie voeten/ ende de cornice houdt vier oncen/dat plinthus gheteekent met D. onder de colommen houdt vier oncen:de hoochde vande base der colommen met haren plintho is thien oncen ende een quaert: de hoochde vanden colommen is sestien voet/ een once ende drie quaert/De hoochde vanden capitele/is 2 voeten ende een once/De hoochde vande architrabe/is eenen voet ende een once / De hoochde vande frise is 1 voet en 2 oncen/ De hoochde vande cornice is eenen voet en thien oncen/ De hoochde van dat plinthus boven de cornice is eenen voet en twee oncen / De hoochde vander basen des pedestals ende ooc van dat plinthus daer op eenen voet en twee oncen/ Maer de hoochde vander basen alleene is tien oncen / De hoochde vanden platte des pedestals houdt 2 voeten ende een once/Syn cornice houdt ses oncen/dat cavet boven die cornice (welck Vitruvius nae mijn gheloove Coronalisis noemt, houdt vijf oncen:ende dit is aengaende den maten vanden naevolghenden booghe.

Den halven ghemeenen voet.

Dit is den gront der Archen triumphal van Polen

De maten vanden presenten booge zijn voren genoteert: in de navolgende sijde sullen die particulare leden opentlicker ghetoont worden. Dese groote letteren hier onder staen inde frise met Y gheteeckent.

SALVIA, POSTVMA. SERGI, DE SVA PECVNIA.

Dese ondergheteekende majuskulen staen inde drie pedestalen gheteeken X H. ende A.

L.SERGIVS.C.F.
ÆD.II.VIR.

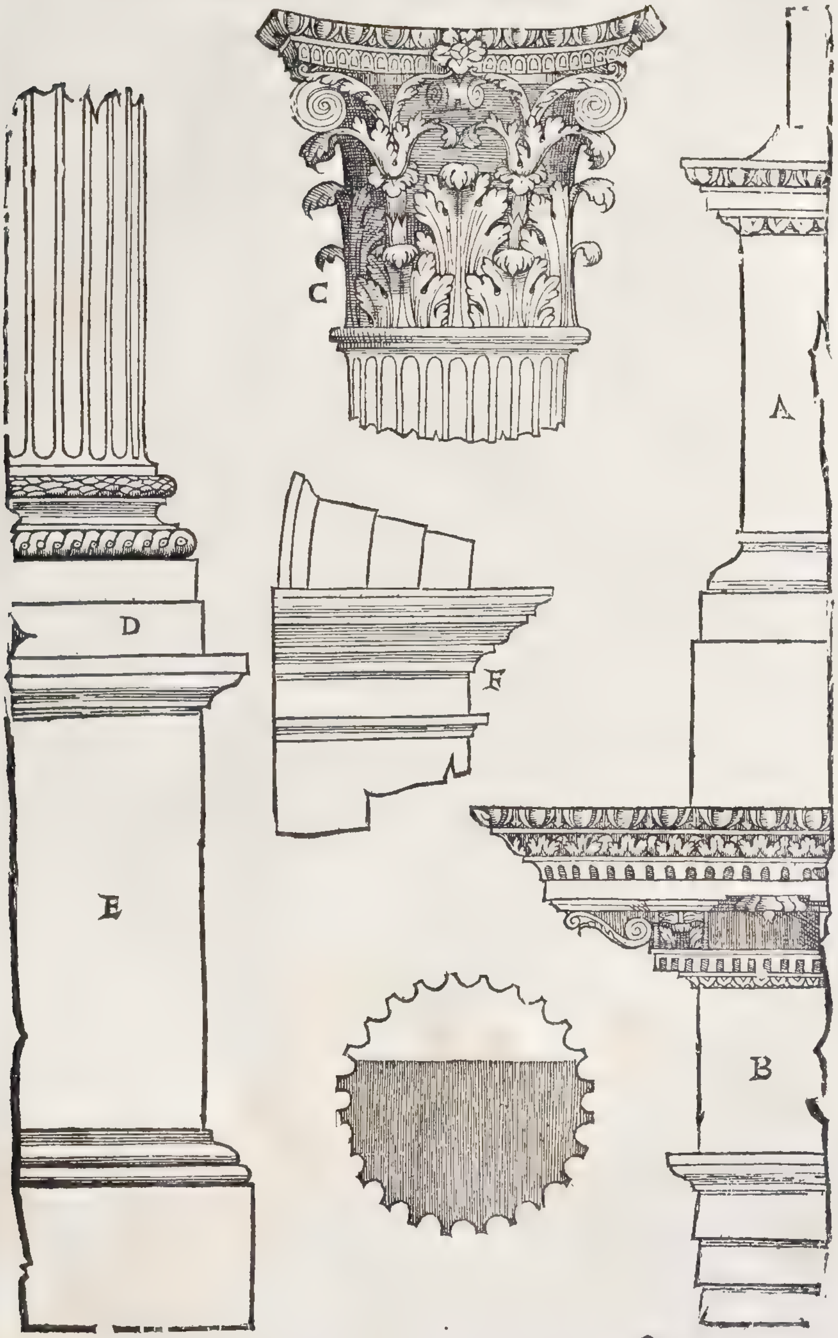
L.SERGIVS.L.F.LEPIDVS.ÆD.
TRI.MIL.LEG.XXIX.

C.SERGIVS.C.F.
ÆD.II.VIR QVINQ.

Van der Antiquiteyt.

IN de ghepasseerde syde heb ick ghetracteert vanden universalen maten der Archentrumphael van Po-
la/oock heb ick daer af de figure ghetoont / ende eensdeels verhaelt vanden alderschoonsten/ende rijck
sten ornamenten der selven : nu sal ick vande particulare maten der leden tracteren/ ende eerst sal ick be-
ginnen aen dat onderste deel ghelijck dat eerst boven der aerden gheset was: de hoogde van dat plinthus
onder de base vanden pedestale is eenen voet / hoe wel dat noch onder dit een ander leyt van veel meerder
hooghden maer t'is onder d'eerde: de hooghde vande omghekeerde cimatie daer boven met dat astragalus
is vier oncen/het platte des pedestaels is drie voeten hooghe: zijn cimatie boven houdt vier oncen/oock so
veel houdt de onderbase boven de cimatie: de hoochde vande base der colommen is tien oncen / ende is seer
wel ghewrocht van sneden/ende hoewel dat haer forme Dorica is/ nochtans betoonen die delicate cieraten
datse voor een Corinthia ghemaeckt is / de colommen zijn ghecanelleert van boven tot beneden / ende daer
comen alsoo veel canalen buyten den pilaster/ als de figure hier onder betoont/die hoogde vanden capiteel
met zijnen Abaco houdt twee voeten ende een once / dat welcke capiteel is boogher dan die dickte vande co-
lomne beneden is : niettemin ist seer graticus ende bevalt der ooghen wel/ oock ist alder rijckelijckst ghe-
wrocht / ghelijck hier voorts in zijn eyghen figure ghetoont wordt/ ende altijdts als dat capiteel van Co-
rinthien in sulcker proportien teghen die colomne zijn sal / dan sal ick't bevallijcker der ooghen achten/da
oft het t'samen met den abaco maer de hoogde vanden diameter der colom. en hadde / ende hoewel dat h
Vitruvius alsoo beschrijft / dies niettemin (ghelijck ick tot meer plaetsen geseyt hebbe) soo mocht den tex
ghecorrumpeert zijn. Die hoogde vande architrabe houdt eenen voet ende een once / de hoogde vande frise
is eenen voet ende twee oncen: de hoochde vande cornice is eenen voet ende tien oncen/de welcke cornice se
licentieus is/al isse rijck van wercke/om dies wille dat sulcken rijcklijckheyt haer confondeert/maer t'g
ne dat hem meest mistaet dats d'echine met den eyeren boven op de Scima/ een dinck dat voorwaer der oo
ghen mishaecht / ende dat noch meer lasterens weert is / dat is dat die gheseyde echine in dat bovenste de
deurghesneden is sonder met eenich lidt ghedeckt te zijn / op datse vanden wateren niet gheconsumeert
worde. Maer altijdts hebbender licentieuse Architecten gheweest / ghelijckt noch zijn in onsen tijden /
welcke om dat volck te belieben brenghen veel sneden in heur wercken/sonder regart te nemen aen die qual
teyt vander ordinen/ ende sy sullen alsoo wel inde wercken vande Dorica/de welcke vasticheyt ende grav
teyt begeeren/veel sneden setten/als in die wercken van Corinthien/ die welcke deur haer teederheyt dive
sche ornamenten eyschen: maer die verstandighe ende juditieuse Architecten sullen altijdts dat decor verwi
ren / ende ist datse wercken na de Dorica maken/soo sullense de goede Antiquen volghen / welcke meest m
de leeringhe van Vitruvius overcomen : ende ist datse eenighe wercken na de Corinthia maken/soo sull
sy die cleeden met ornamenten ghelijck sulcken ordine behoeft. Ende dit heb ick willen verhalen om die
adverteren dies niet en weten / want die wetende en behoeven mijn goetdunckens niet. Nu om ten propo
ste te keeren/soo is boven dees cornice een basement dat welcke drie pedestalen uytmaeckt: dat plinthus o
der dat basement / d'welck daer gheset is teghen de projecture vander cornicen / want anders soude in't a
sien de base verduystert worden/is eenen voet hooghe: boven dat staet de base : waer af de hoogde tien onc
houdt/ dat platte vanden basemente is hooghe twee voeten ende een once / de cornice boven is eenen halv
voet hooghe/de welcke cornice seer graticus is / ende haer leden scheyden hem wel van malcanderen/mid
dat tusschen de twee ghesnedene leden een ongheſneden staet / boven die cornice is dat lidt datmen Coro
lisis noemt / soo als ick Vitruvium verstae / waer af dat de hoogde vijf oncen houdt : boven dese zijn no
sommighe steenen die gheen eynde met allen en hebben / maer men mach ghelooven datter ander dingh
opghestaen hebben/de hoogde van desen steenen is tien oncen/de hoogde vanden imposte des booghs is t
oncen: de welcke imposte gheheel licentieuselijck ghemaeckt is / ende hoewel dat die drie leden d'een bov
d'andere diversch zijn/soo ghelijcken sy nochtans elcanderen in projecturen/waerom datse in't werck g
goet effect en doen/d'ander leden salmen byden caracteren inden groote booghe kennen.

C
A
D
F
E
B

Van der Antiquiteyt.

IN Veronen zijn veel booghen van triumphen / onder de welcke dat eenen is byde poorte van Castelvecchio/den welcken voorwaer goede forme ende proportie heeft: desen booghe deur soo veel alsmen begrypt / was alsoo wel van achteren als van voren gheciert / ende oock inde sij- den hadde hy twee inganghen ghelijckmen deur de vestigien bekennen mach diemen daer noch siet, al ist dat ick maer een sijde alleene en toone. Dese edificie was met den selven voete ghemeten daer den ghepasseerden booghe van Pola mede gemeten is: de wijdde van desen booghe is thien voet en halven: de dickte vande colommen is twee voet ende twee oncen/ die intercolomnie is van vier voet ende drie oncen / den pilaster ofte pilaer vanden booghe is twee voet ende twee oncen breet. De dickte vanden booghe inde sijden binnewaerts is vier voet en halven / de wijdde vande tabernaculen tusschen die colommen is twee voeten ende thien oncen / ende dit is aengaende den wijdden ende den dickten. Maer comende tot den hoochden soo is de base vanden pedestale der colommen t'samen met den plintho / hooghe eenen voet ende drie oncen: dat platte vanden pede- stale houdt vier voeten ende drie oncen en halve: zijn cornice houdt tien oncen en halve: de hoochd vande base der colommen heudt eenen voet/ de hoochde vanden tronck der colommen sonder bas ende capiteel houdt seventhien voeten ende drie oncen: de hoochde vanden capiteel is twee voeten ende vier oncen en halve: de hooghde vande architrabe is eenen voet en halve: de hooghde vanden frisen is eenen voet seven oncen en halve / de hooghde vande cornice hout eenen voet ende tien on- cen: ende hoewel dat in dees figuere de frontispicie is / soo en sietmense nochtans inden booge niet want vander eerster cornicen opwaerts en isser niet met allen / niettemin al is den muer vanden jare gheconsumeert soo sietmen daer nochtans sommige vestigien deur de welcke datmen begrij- pen can dat de frontispicie daer gheweest heeft: die bovenste cornice en isser niet: ende dat rom e set gheen mate met allen der antiquiteyt aengaende / maer ick hebbe daer eene gheteeckent me sulcker maten ende formen als ick die maken soude / hebbende voor ghemeen reghel dat die bo venste dinghen dat vierdedeel minderen teghen die beneden staen. Dese cornice dan sal dat vier dedeel minder zijn dan daer onder staet ende worde aldus uytghedeelt / dat de gheheele hooghd sy in vier deelen en half geset/ dat half deel voor d'astragal met zijnen lijckstren zijn een deel salme der frisen gheven / een ander deel sal voor dat ledt onder de corone zijn: dat welcke een denticulu oft een echine zijn mach/ ende een ander deel sal voor de corone met zijn lijstken zijn/ ende dat vier de deel sal voor de Scime zijn: de projecture sy ghelijck de hoochde ende alfo sal dees bovenste co- nice met der voorseyder redenen gemaeckt zijn. Tusschen de colommen staen tabernaculen dae statuen inne waren / vanden welcken dat de wijdden twee voeten tien oncen houden / ende d hoochde houdt seven voeten ende zijn diepte inden muer is eenen voet ende tien oncen/ de hoogh de van heuren basemente is vier voeten met base ende scime / die pilaerkens zijn op elcke sijde e nen halven voet dicke: die architrabe houdt vijf oncen en half: de frise is hooghe ses oncen / d hooghde van de cornice sonder de scime hout vier oncen: de hooghde van dat timpanum der fron tispicien is acht oncen. Boven dese tabernaculen zijn tafelkens met eender cornicen daer oppe/ t welcke tafelkens inder breedden twee voeten / ende inder hooghden eenen voet houden/ de hoog de vanden cornicen is elf oncen: de hoochde vande openheyt des booghs hoewel dat hy eensdee beneden begraven is soo is hy meer dan tweemael/ soo hooghe als breet, want zijn wijdde is tie voet ende een quaert, ende die hooghde is van twintich voeten en halve: dat capiteel ond den booghe is alsoo hooghe alst breet is / d'werck van desen booghe is Composita/ ende was se met statuen van coper ende merber gheciert/ nae datmen begrypen inde ydele plaetsen.

Dit is den gront vanden naevolghenden booghe.

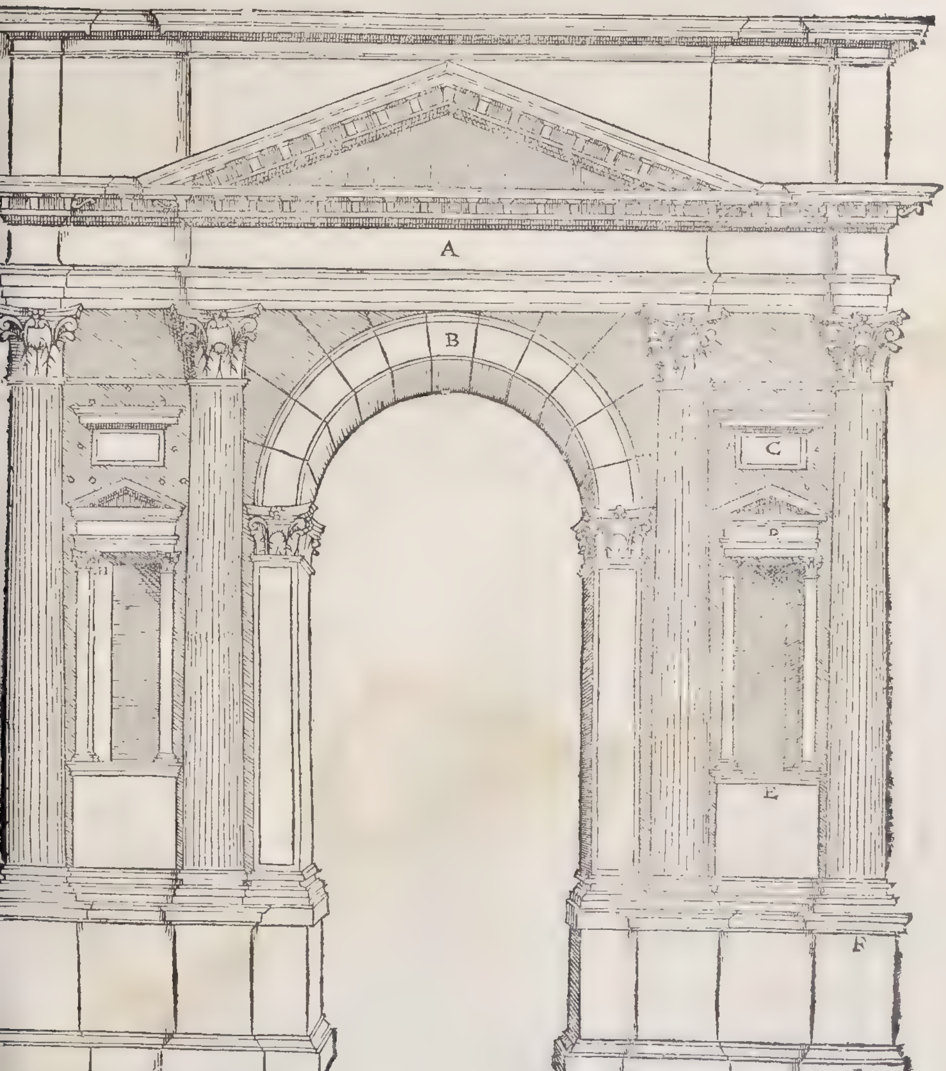

De forme der Archen triumphal van Castel vechio in Veronen is ghefatsoneert ghelijck hier onder ghetoont wordt/ende al ist dat daer vander phrisen opwaerts geen lieteecken van ornamenten en zijn/dienietteminmocht het soo ghestaen hebben: ende om dat de leden van desen soo cleyn zijn datmense qualijck verstaen can/ soo salmense inde naevolghende zijde opentlijcker gheteekent ende beschreven sien. Desen booghe van triumphen deur datmen in d'binnenste deel des booghs gheschreven vint/willen sommighe seggen/dat Vitruvius dien soude hebben doen maken/ maer ick en gheloofs niet ende dat om twee redenen/ten eersten en sie ick niet dat de inscriptie Vitruvius Polio seyt / maer was mogelijck een ander Vitruvius dien dede maken:d'ander opentlijcke reden is dese/dat Vitruvius Polio in zijn schriften van Architecturen die mutilen ende dentillen t'samen in een cornice staende damneert ende verworpt / ende een sulcken cornice vintmen hier in desen booghe/ daeromme en affirmeer ick niet dat Vitruvius (ic meyne den grooten Architect)desen booghe gheordineert heeft/maer t'sy hoe dat het wille/soo heeft desen booghe een schoone forme.

Dese letteren sijn onder den tabernakel in dat pedestal.
C.GAVIO.CF.
STRABONI.

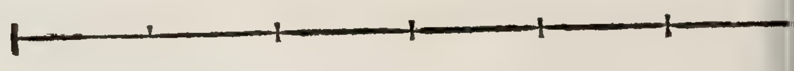
Dese letteren zijn inde binnenste syde vanden booghe ghesneden.
L.VITRVVIVS.L.L.CERDO
ARCHITECTVS.

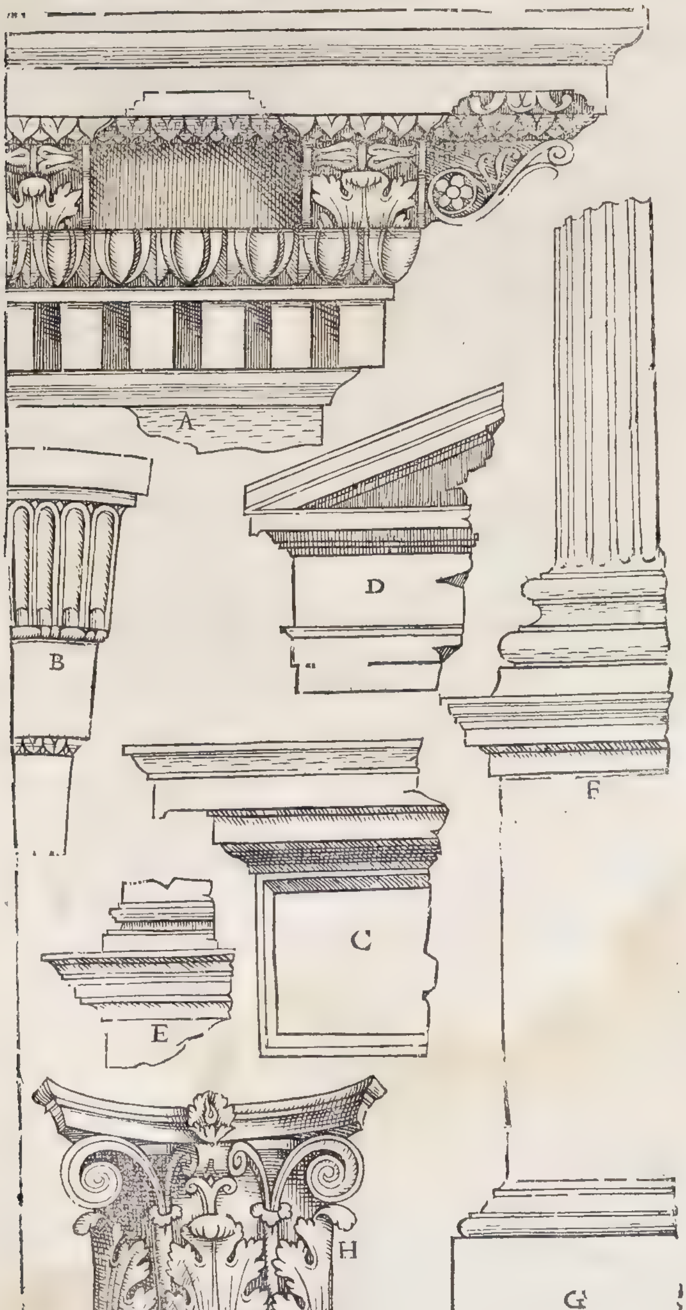
Dese letteren sijn oock in dat pedestal des tabernakels.
M.GAVIO.C.F.
MACRO.

DJN dat ick niet te vollen beſchꝛeven en hebbe de particulare maten der leden vanden ghepaſſeerde
booghe/noch en hebſe oock ghetoont in ſulcker foꝛmen/ datmenſe wel daer uyt begrijpen mach/daer
om ſietmenſe hier vooꝛts grooter getoont / ende in ſulcken foꝛmen vanden ſelven overgheſet/ende te
eerſten. De hoochde van dat plinthus onder die baſe des pedeſtals ghetecckent met G. is eenen voet en dꝛ
oncen. De hoochde vander baſen boven op dat ſelve houdt ſes oncen : dat platte vanden pedeſtale ghetcken
F. is vier voeten dꝛie oncen en halve hooge / zijn coꝛnice daer op is inder hoochden van thien oncen ende e
halve: de baſe vander colommen is hooghe eenen voet/dat plinthus van die baſe verkeert hem in een coꝛon
liſis/dat welcke dinck my ſeer behaecht/ midts dat ick ſommighe Gꝛiecſche pedeſtalen alſo gheſien hebb
die colomme is gheſtrypeert oft ghecanelleert van boven tot beneden : de hoochde vanden capitele van de
colommen houdt eenen voet vier oncen en halve / maer zijn foꝛme en is hier met/midts datſe ghetoont is
dat beginſel vāde oꝛdine compoſita: dat welcke capiteel in effecte compoſitum is/hoewel datmē gheheel d
booge Coꝛinthia noemen mach/ende dit capiteel ſtaet inde geſeyde plaetſe/ getekent met C. ende dieſgel
ken vindtmen inde ſelve plaetſe dat capiteele vande impoſte des boochs / dat welcke ghetekent is met
maer dat capiteelken vanden tabernakelen tuſſchen de colommen / is hier vooꝛts ghetekent met H. ende
ſoo ooc de coꝛnice met der baſen getekent E. is die ghene die onder de tabernaculen comt: de figure C. is
taſel boven die gheſeyde tabernakelen : ende de figuere ghetekent D. is de architrabe/phꝛiſe ende coꝛn
vander frontiſpicien des tabernakels: die figure ghetekent met B is d'werck dat om den booghe loopt
coꝛnice ghetekent met A is de pꝛincipale coꝛnice boven den booghe / de welcke in effecte ſeer bevallijck e
wel bewꝛacht is/nochtans lijdtſe die vicie/welcke andermaels van my gheſept is/dats dat die mutilen
de denticulen die van Vitruvius ghereppꝛobeert zijn met d'alder blijckelijckſte redenen: maer in dees pa
gie volcht eenen grooten roep van velen/de welcke ſegghen/dat nae Vitruvius ſoo veel Architecten/coꝛ
ceu met mutilen ende dentillen ghemaeckt hebben tot allen plaetſen van Italien ende oock daer buyten
ſoo dat daer nu vooꝛts aen gheen argueren teghens en is maer is eenen yeghelijcken gheooꝛloft in zij
wercken te maken t'ghene dat hy in d'antijck ſiet: teghen den welcken dat ick antwooꝛden mach dat lo
nende die beginſelen ſo ſullen ſy verwinders van alle dinck zijn: maer iſt datſe Vitruvium willen beken
vooꝛ eenen grooten gheleerden architect / ſoo den meeſtendeel belijdt ſoo ſullen zy ſelve (leſende Vitruvi
met goeden ſinne) bekennen datſe onghelijck hebben.

De helft vanden ghemeenen voete/daer die Jchnographie ende die oꝛtographien t'ſamen
met den oꝛnamenten deſer edificien mede ghemeten zijn.

A
B
D
F
C
E
H
G

In Veronen aende poorte Del Leoni / is een Arche triumphal met twee ghelijcke deurganghen d'welc
ke ick tot gheender plaetsen meer ghevonden en hebbe/maer wel met drij booghen/welcke edificie al heeft
die figure van ses vensters boven / sy in zijn daeromme niet deurgaende noch oock seer diepe inden muer
waer uyt datmen begrypen mach datter ronde beelden in ghestaen hebben. Boven d'eerste cornice inde
middelt is dees edificie gheeancert in manieren van een nicche maer niet seer diepe inden muer / nietternin
met hulpe vande projecture oft dat oversteken vander cornicen / soo mochten daer menschen staen eenigh
officie doende die wyle datmen triumpheerde / maer want hier den Architect luttel aen ghelegen is / so
wil ick vanden maten tracteren. Ende ten eersten soo is die openheyt vanden eenen booghe elf voeten wijd
ende achthien hooghe/den block onder dat pedestal / is eenen voet hooghe / die base vanden pedestale houd
drij oncen/dat platte des pedestaels/houdt twee voeten ende een once inder hoochden/ende zijn cornice hou
drij oncen/de hoochde vander basen der colommen is acht oncen en halve : die hoochde vander colommen son
der base oft capiteel/is van twaelf voeten een der dendeel / haer dickte is van eenen voet ende vier oncen/d
hoochde des capiteels / is van eenen voet ende acht oncen / die hoochde vande architrabe/houdt eenen voe
en vyf oncen/de hoochde vander phrisen is eenen voet ende acht oncen / ende oock soo vele houdt de hoochd
der cornicen / vander cornicen tot der tweeder ordinen / zijn drij voet en halven / waer op seker mutilen zij
daer beelden moghen ghestaen hebben ghevoecht teghen dye seven pilastren/tusschen die welcke zijn die ven
sterkens verciert met pilaerkens maer niet seer verheven/de wijdde van een venster houdt twee voeten end
twee oncen / haer hoochde is van vier voeten ende drij oncen / de hoochde vande grootste colommen/ is vij
voeten ende vier oncen met basen ende capiteelen/ ende zijn plat niet seer verheven/de hoochde vande tweed
architrabe/ houdt ses oncē en halve/ de hoochde vander phrisen is eenen voet en half/de hoochde vander cor
nicen is thien oncen en halve/die Corona lisis boven die selve cornice/ is hooge thien oncen/de base vander
tweedē pedestale is van eenē voet/dat platte desselfs is hooge drij voet seven oncen en halve/de base vande
tweeder colommen is van acht oncen/ de hoochde der colommen is acht voeten drij oncen en halve/de dickt
der selver colommen is thien oncen en halve / die hoochde vanden capiteele / is eenen voet inde een once e
halve/de hoochde vander architraben / houdt eenen voet ende een once/de hoochde der frisen/is eenen voe
ende twee oncen/ de hoochde vander cornicen is eenen voet / op de welcke dat noch vanden muer staet / mae
men siet niet wat het wesen wilt. Desen booghe en is niet seer dicke/ noch men sitter die ander syde niet ver
ciert/midts datmen achter desen booghe noch eenen anderen vindt alsoo nae by een staende datmen nauwe
lijcks tusschen beyden gaen can / alsoo ick hier nae segghen ende den anderen in figuren thoonen sal/de ven
sters en staen soo niet in ordinen/maer staen een luttel ongheschickt / want die twee vensters en comen nie
recht in perpendicle op 'tscherpe vande frontispitien/maer staen ter syden/dat welcke der oogen mishaecht
ende om dat ick sulcken discordantien niet lijden en coste/hebse in ordinen gheset / de capitellen van desen bo
ge zijn eensdeels Compositen ende sommige Corinthien / also ick hier na seggen sal ende in figuren toonen.
Beminde leser/ alsoo Carottus een Schilder van Veronen desen boghe oock geconterfeyt ende ghefigu
reert heeft / soo en is de cornice onder dat timpanum daer niet: ende hy set daer sommighe ordinantien var
figuren inne / rustende op de architrabe / de welcke architrabe (verstaet tusschen de twee colommen bove
elcken boghe) oock eensdeels plat is/ter causen vanden navolghenden ghescrifte.

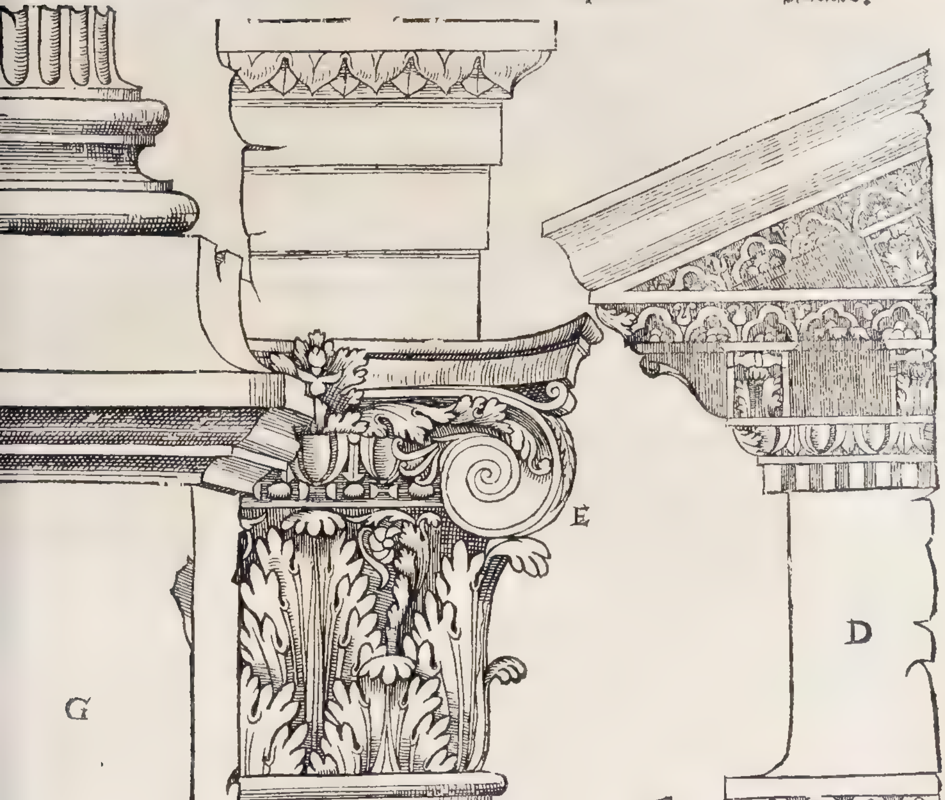
Boven desen boghe ter rechter handt staen dese navolghende letteren.

T. FLAVIVS P. F. NORICVS IIII. VIR. ID. V. F. BAVIA. Q. L.
PRIMA SIBI, ET POLICLITO SIVE SERVO, SIVE LIBERTO MEO,
ET L. CALPVRNIO VEGETO.

A
B
C
H
I KL
D
F
F
G

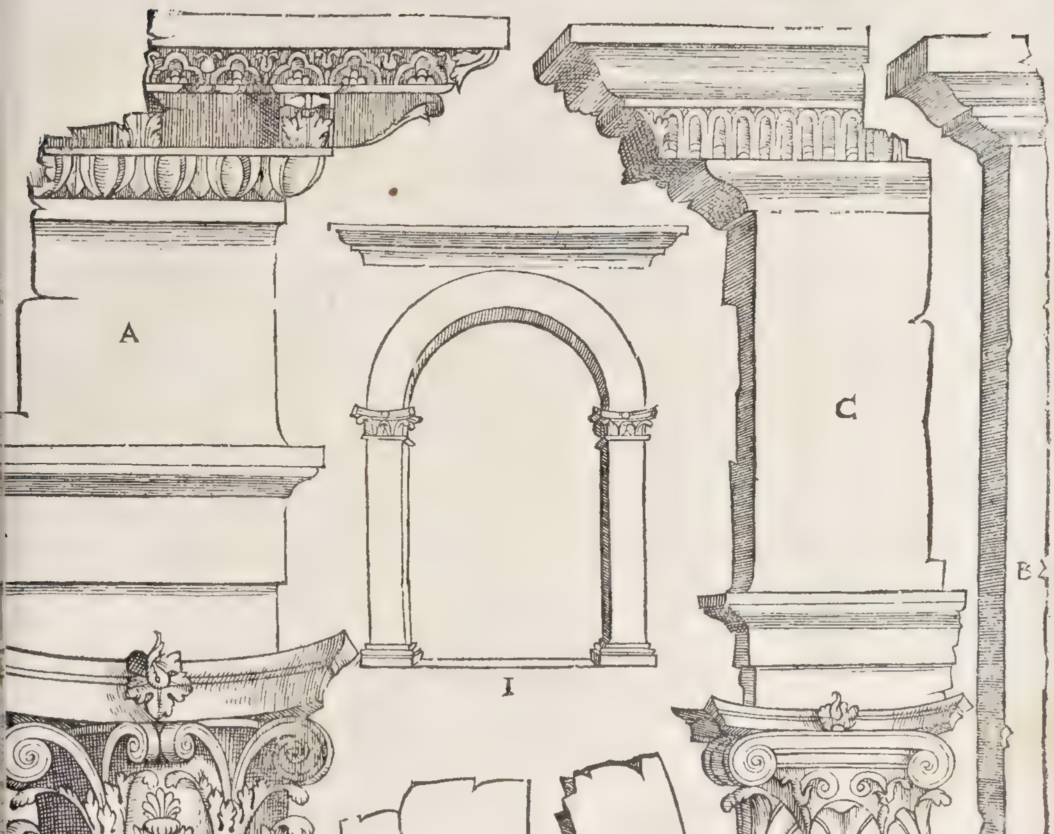
HIer voren heb ick vande universale maten des voorseyden boochs/ende daer toe heb ick zijn forme gheproportioneert nae de selve betoont / maer vanden particularen leden en geb ick en soo cleynen forme eenighe sekerheyt connen gheven : van welcken leden midts datter veel ende diversche ornamenten zijn / willen wy in dees naevolghende bladeren tracteren. Vande hoochden ende van den dickten en sal ick niet meer vermanen / want dat eens ghesept is/ maer ick sal alleenlijck toonen welck datse zijn. De figure met der G. gheteeckent is dat eerste pe= destal met zynder basen ende met den beginsel der colommen daer oppe de welcke ghecancelleert is/ende alle die leden zijn gheproportioneert nae de groote. Dat capiteel gheteeckent met E. heb= bende de architrabe daer oppe/ volcht op die eerste colommen / alsoo de caueringhen betoonen: De figure geteeckent D. comt d'architrabe frise ende cornice te zijn t'samen by den anderen/ de welcke boven die ghesepde eerste colommen staen / de welcke cornice deur de auctoriteyt ende deur die ex= emplen welcke ick in veel plaetsen gheallighheert hebbe/ sal de wijse Leser moghen bekennen oft se viticus oft goet is. Dat capiteel gheteeckent met F. is t'ghene dat den booghe onderhoudt op de viercante pilaren/ ende dees twee capiteellen zijn van latijnsche wercke ende seer schoon : en alsoo ick dan ghesept hebbe en sal ick vanden maten niet tracteren/ want dese figuren na de principale gheproportioneert/ ende met grooter neersticheyt vande groote in't cleyne ghetransporteert zijn.

De helft vanden ghemeenen voet daer den voorghetoonden doobbelen booghe/ met zijnen naevolghenden ornamenten mede ghemeten was.

E
D
G
F

Alsoo ick ghesept hebbe / soo is den ghepasseerden booghe seer rijck van ornamenten/ende onder so is velen isser daer die wel verstaen zijn / eñ daer toe isser daer oock:die vitieus ende mismaeckt zijn / ende inder waerheyt soo 'en vind'ick daerinne gheen dinck dat my meer mishaecht / dan de ghepasseerde cornice gheteeckent met D. midts der voorgheseyder redenen: maer alle d'ander ghepasseerde zijn van goeder manieren soo wel de cieraten als de cornicen:ende alsoo die ghepasseerde leden vander eerster ordinen zijn / even ghelijck zijn dese naevolgende vander tweeder ordinen. Dat mutilus getekent met H. is in't beginsel vander tweeder ordinen boven die frontispicien/op welcke mutilen (alsoo ghesept is) waren figuren ghevoecht teghen die platte pilasters:de venstre getekent met I. is den forme van eene der ses vensters met dat cornijsken daer oppe / ende staet daer rechts ghevolcht op zijn mate. Dat capiteel ende die base K. is vande selvi vensters ghetoont in grooter formen op dat die leden te bat moghen verstaen worden:die base en de dat capiteel ghetekent met L. is dat pilaerken tusschen de pilasters ende de vensters:ende inder waerheyt in die twee basen/te weten/die van dat grootste pilaerken ghevoecht met der cleynder was de Architect seer ingheniens te accorderen d'eene met den anderen / alsoo dat den grootsten pilaer soude zijn behoorlijcke basen hebben / ende den minderen soude oock minder base hebben naer advenant dat welcke ick seer prijse : die architrabe frise ende cornice gheteeckent met C. te thoont die vander tweeder ordinen boven die pilaerkens:dese cornice is seer manierlijck ende niet confuys van snede. dat pedestal gheteeckent met B. betoont dat vander lester ordinen/op de welc ke rust de base gheteeckent met M. alsoo oock dat capiteel welck daer boven staet/is zijn ghesell ende is pure Corinthia/dat welcke is conformeert aen't principale / van wercke ende van teeder heyt ende is seer gratieus (nae mijn duncken). D'architrabe frise ende cornice gheteeckent met A betoont de laetste cornice/ d'architrabe en is niet vitieus om datse alleen twee fascien heeft / wan haddeser drie sy soude deur de ververringhe te becommert staen : de cornice met den mutilen b haecht my seer wel / midts datse de dentillen niet en heeft / ende is oock wel ghedeelt van leden oock en isse niet confuys van sneden / maer heeft een gracelijcke projecture de welcke een weynig meer haer hoochde heeft.

De helft vanden ghemeenen voete.

A
I
C
B
H
K
L
M

DEse Archetriumphael was eer dan de gepasseerde gemaect / d'wele dat tafelken betoont daer in staet P VALERIVS. Q. CECILIVS. Q. SERVILIVS. P. CORNELIVS. ende men meynt dat het ten tyden van Hanibal gheweest is: desen booghe is metter selver mate vanden anderen booghe ghemeten: de wyde van elcken booghe houdt elf voeten/ ende zijn hooghe seventien voeten: de pilastren vanden booghen / syn eenen voet en acht oncen breet: tusschen die twee pilasteren syn vyf voet en vier oncen: die syden houden elck dry voeten: die cimatie onder die C. in plaetse van architrabe/ houdt ses oncen en halve: de hoochde der phrisen / is eenen voet seven oncen en halve: dat lysken boven die phrise hout twee oncen/ die cimatie onder dat denticulus is vier oncen ende een quart / ende die cimatie daer boven/ is van een once en halve: d'astragal hout een once: die cimatie onder die croone hout een once ende dry qaert: die croone is hooghe dry oncen en halve/ haer cimatie houdt twee oncen een quaert / de seime is hooghe dry oncen en halve/ maer haer lyste hout twee oncen/ de projecture van al hout soo vele ols de hoochde. Dat basement boven dees cornice houdt eenen voet een once en halve inder hoochden/ de dickte vande ghecanelleerde colomne houdt eenen voet ende dry oncen/ de hoochde sonder capiteel hout seven voeten ende een once en halve/ dat capiteel is hooge tien oncen/ dees colomne en heeft gheen base noch cincte. Carettus die desen booghe oock ghecontersfeyt heeft / en set maer vier percken daer historien in ghesneden zijn ende vyf colommen in dees derde ordine/ ende inde tweede oorden/ maer vier vensters vyf pilasters ende daer boven ooch vyf colommen/ de derde cornice en cannen niet becomen.

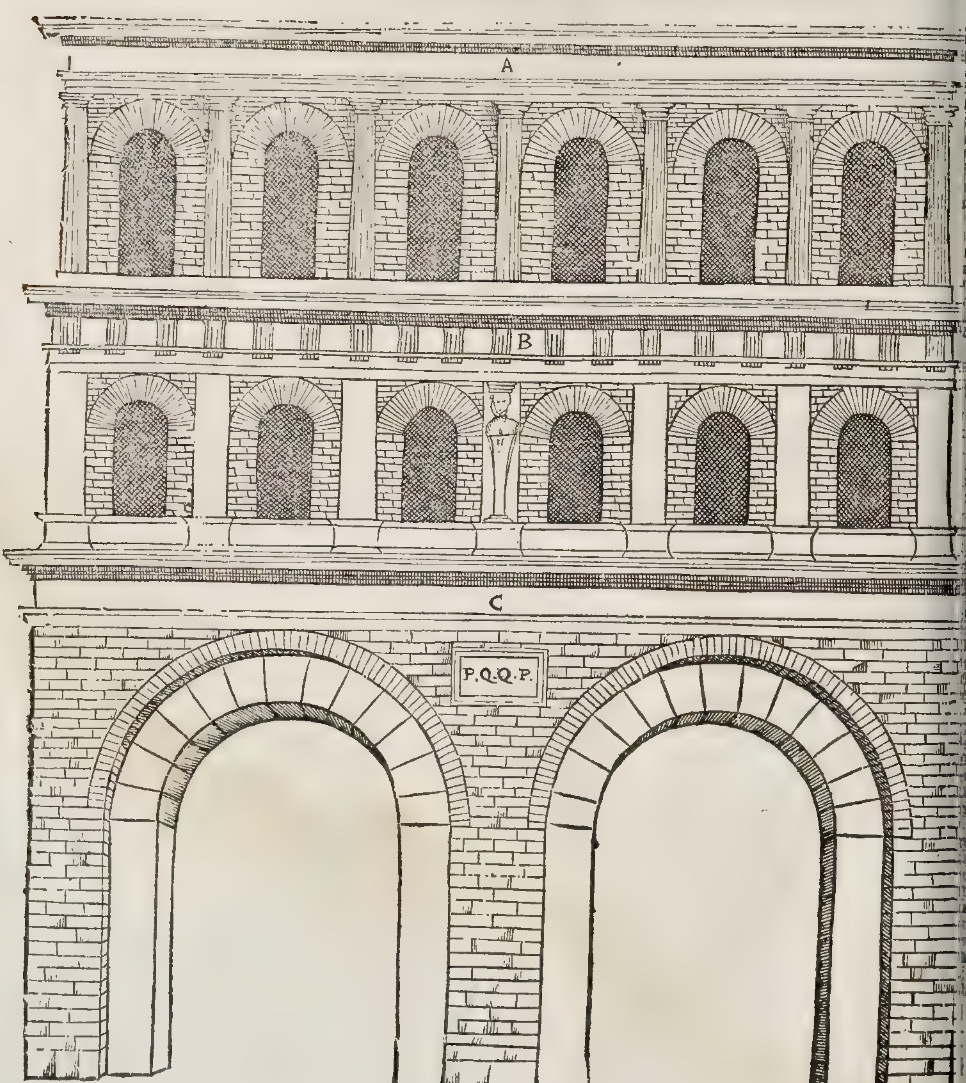
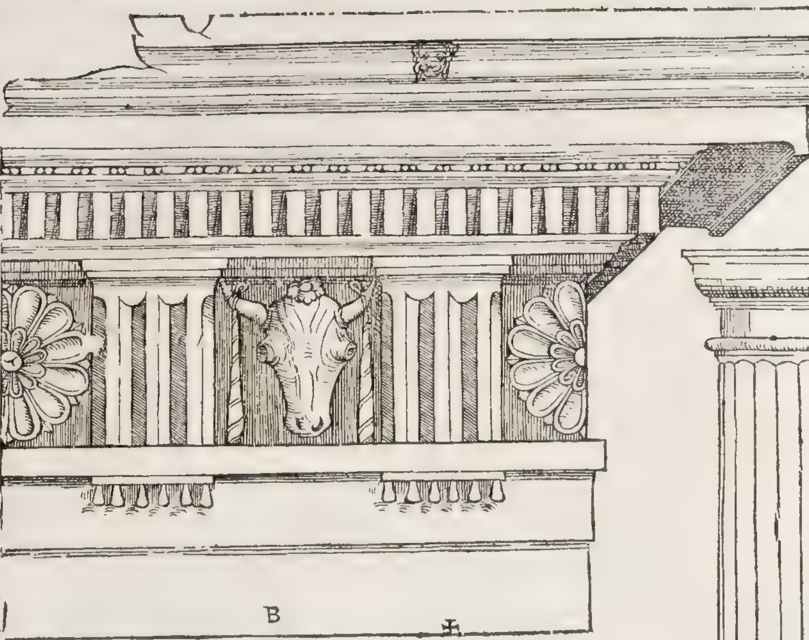
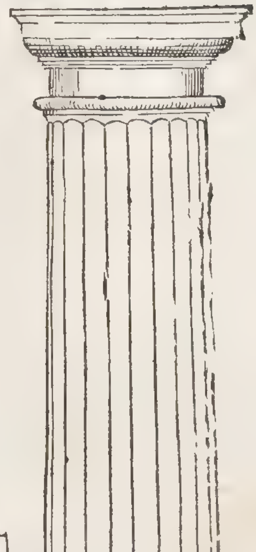
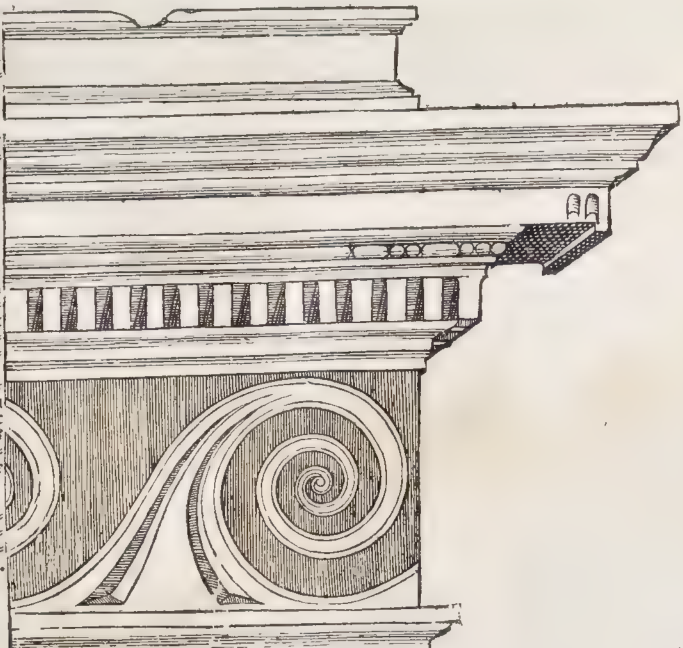

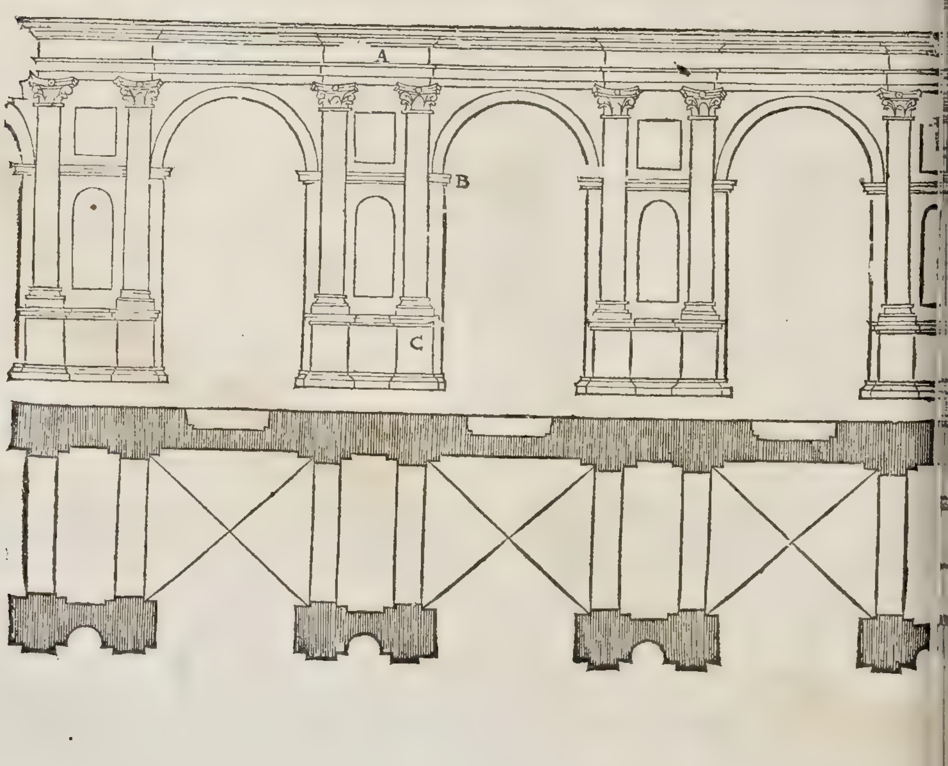
figure
is d'ar=
itrabe
ñ corni=
de ven=
e hooch
de eerste
er archi
s 8 oncé
aert/ de
e fascie
r.oncen
e:de te=
at ij.on=
ohȝise is
eenen
j. oncen
rdde des
hs hout
oer:dat
daer bo=
oudt ij.
vander
d'ander
datte
een once
quaert
acie on=
dentil
ij.oncen
aert: de
e der
n is vier
ende ij.
: dat ca=
r boven
en once:
agalen
quaerté
ce:de ci=
ové die
oncé i.
sde
e der ee
é iiij.on=
er cima=
. oncen.
chde v.
me is
een:haer
is ij. on=
halve:d
ture van
t gelyck
chde:ge
en boog
Doȝic.
nt woȝ=
der den
é astra=
naer dat
en ydel=
ie dé ar=
over
Deel an=
ghen in
en sal ic
n midts
er licen=
ijn/ ende
neest de
trium=
Dei Boȝ=
idts dat=
n barba=
werck is.

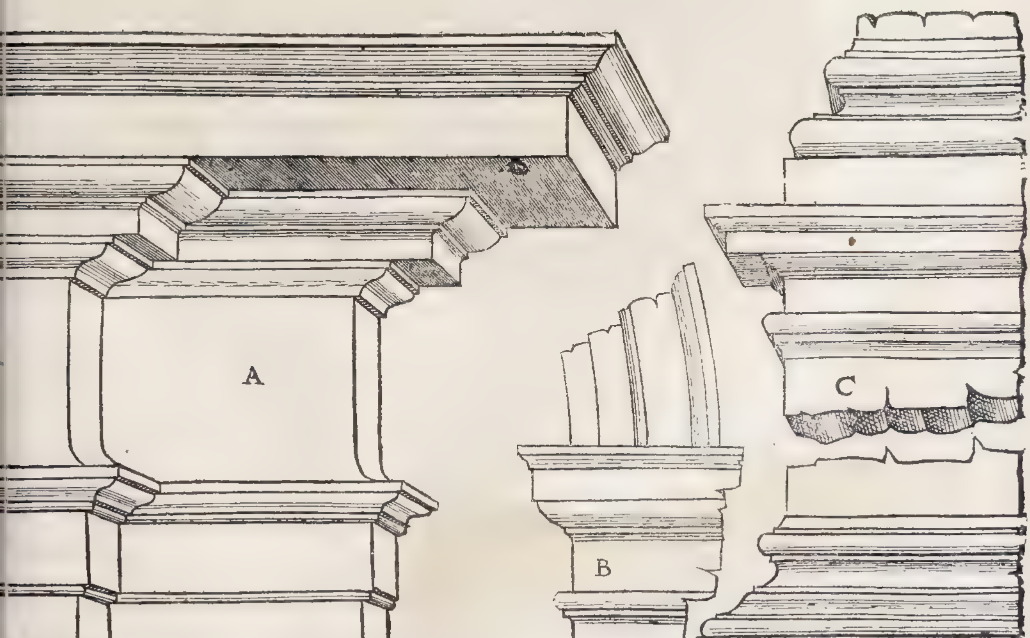

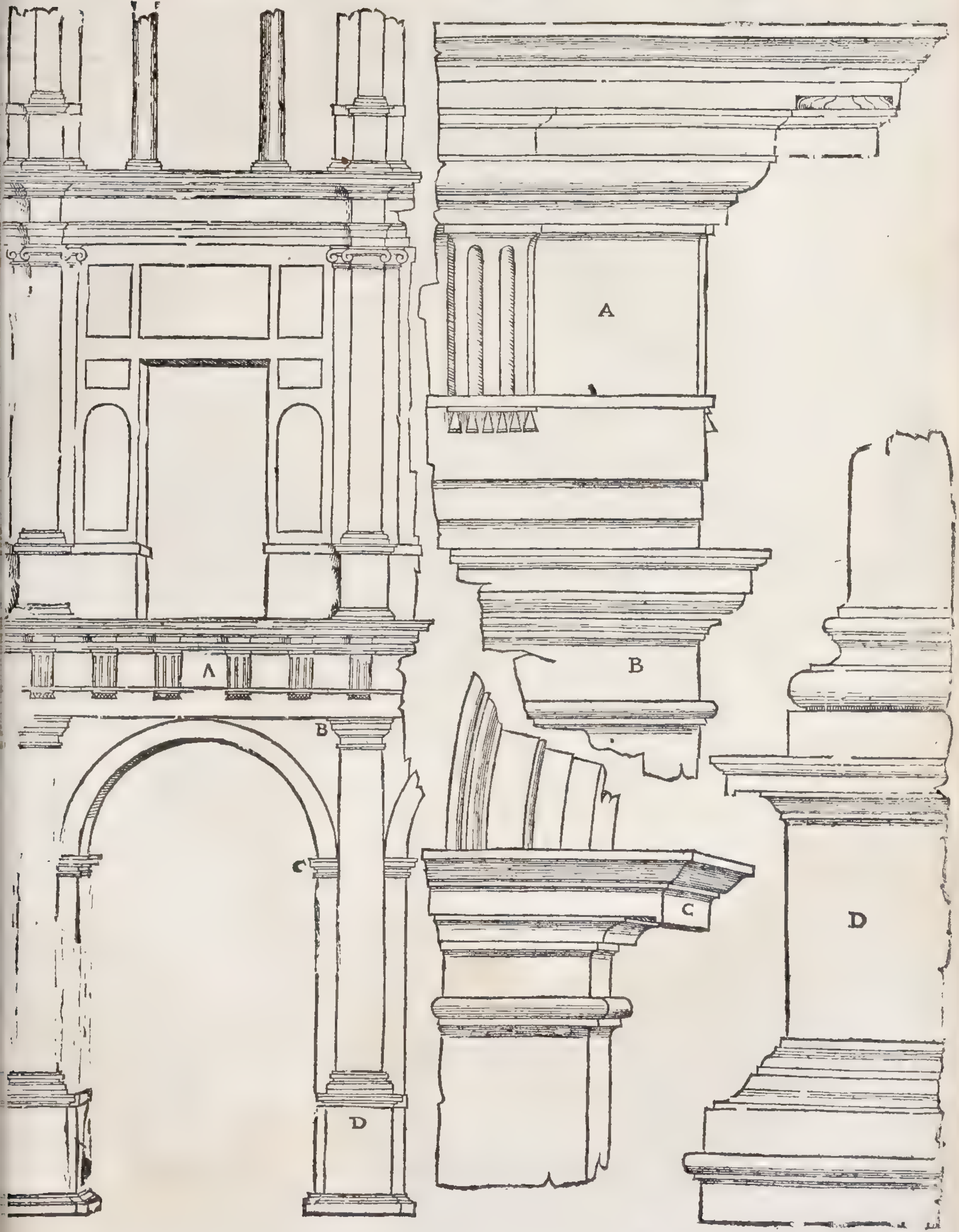
NA dat ick van soo veele antijcsche dinghen ghetracteert ende in figuren ghestelt hebbe soo ist reden dat ick oock sommighe vande moderne toone / ende aldermeest van Bramants wercke/hoewel dat icken niet achterghelaten en hebbe / ghetoont hebbende dat wonder-lijck werck van S. Peters/ ende ander dinghen tracteer ende vanden heylighen templen:ende inder waerheyt soo machmen wel segghen dat hy de goede ende perfecte Architecture heeft doen verrijsen, nochtans deur middel van Julio P. M. soo dat betuyghen alsoo veel schoone wercken van hem binnen Rome gemaeckt van den welcken dese hier onder een is/ dese is een galerie ghe-maeckt te Belvedere inde hoven des Paus / in d'welcke datmen twee schoone dinghen merckt: d'een is haer sterckte de welcke nidts dat de pilastren van soo grooter breedden ende dickten zijn/ streckt tot eeuwichheydt d'ander datter soo veel schoone acompagnementen ende soo wel verciert zijn ende boven die schoone inventie isse seer wel ghepropotioneert: dit werck is met de antijcse palme ghemeten. De breedde vanden booghen is achtien palmen/ ende oock so veel houden de pi-lasters:de breedde des pilasters is ghedeelt in elven / een deel op elcke sijde sal den pilaster die den booghe draecht hebben/dat comen dan twee deelen te zijn : ander twee deelen salmen een colomne gheven / comt vier deelen : twee deelen salmen den pilasterkens vanden nicchen gheven ende drie deelen der nicchen/alsoo sullen die elve uptghedeelt zijn. Die hoochde des pedestals sal vande helft der wijdden des pilasters zijn / de hoochde vande base des pedestaels sal een deel vande voorseyde elve hebben : de cornice houdt dat neghenste deel min dan de base/ de hoochde der colommen met base ende capiteel sy van neghen diameters ende daer toe noch dat sevenste deel: de base is vander helft der colommen dickte / dat capiteel is van een dickte ende dat sevenste deel voor d'abacus / de hoochde vande architrabe frise ende cornice houden soo veel als dat pedestal sonder zijn base. Ende dese hoochde worde in elven ghedeelt / vier sullen voor d'architrabe zijn drie sal men der frisen gheven om datse onghesneden is ende de vier salmen der cornicen geven : als dan den halven cir-ckel der booghen ghetrocken is / soo sal de hoochde des lichts ghedobbeleert comen:ende daer na de imposten ghetrocken op haer plaetse de welcke van halve colommen dickte/ soo sullen de nic-chen ende quadren daer boven haer seker proportien hebben.

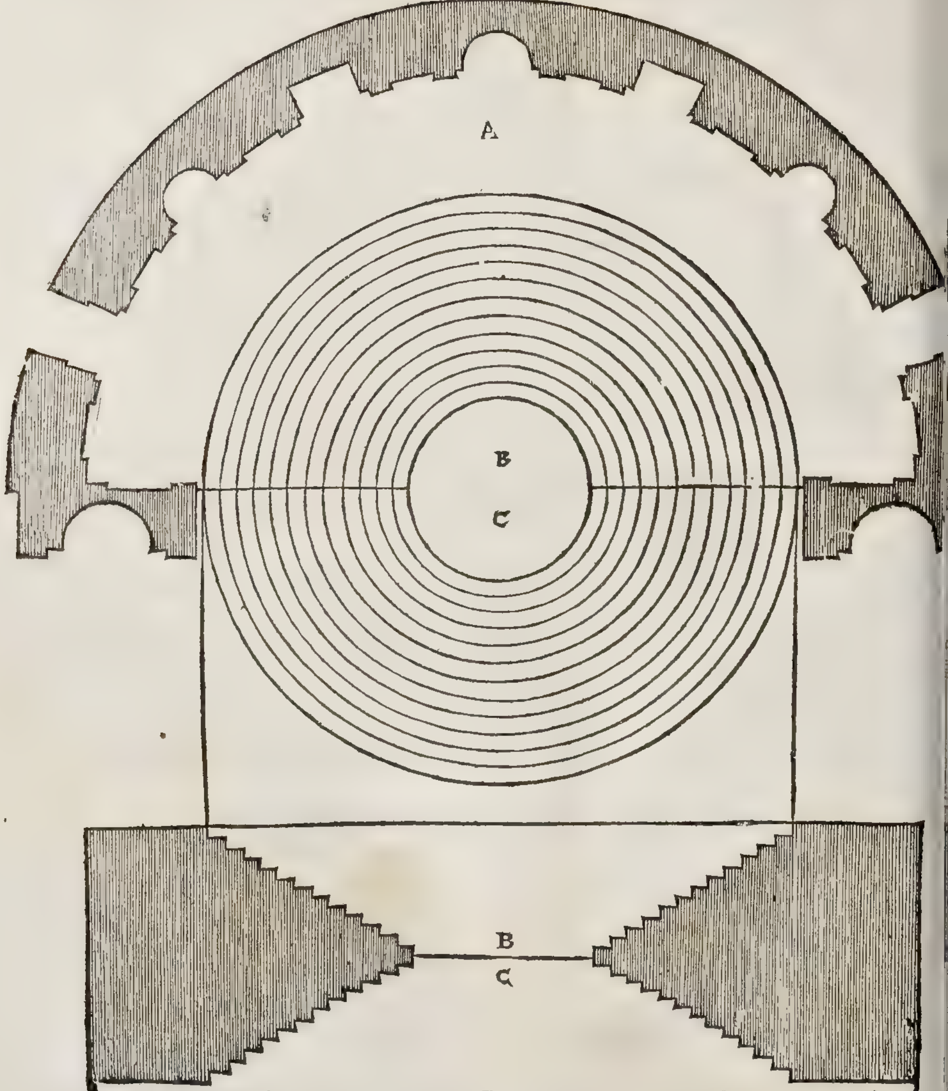
)M dat ick hier beſijden midts dat de figure ſoo cleyne is / niet perfectelijck en heb connen toonen de leden der logien voorꝛſept / ſoo heb ick die hier onder in grooter foꝛmen willen toonen/dat deel C. is dat pedeſtal van dier logien / oock ſtaet daer de baſe vander colom= oppe gheꝑꝛopoꝛtioneert nae de groote: de figure B. betoont d'impoſte vanden booghen met deel deſſelven. De figure ghetekent met A. bethoont d'architrabe friſe eñ coꝛnice boven de co= nen:de ghenerale maten aengaende de hoochden zijn eens gheſept / daeromme en ſal ickſe nu verhalen / wantſe nae de groote gheꝑꝛopoꝛtioneert zijn. In dees coꝛnice hadde die Architect one judicie/dat hy de coꝛone onghebꝛoken deur liet loopen/ende dat hy de ander leden vander nen nederwaerts liet uytſpꝛinghen / dat welcke comt ſeer gracelijck te ſtaen / ende de croone ſtercker ende bewaert dat gheheele werck vanden wateren: met welcker inventien dat de hitect hem ſal moghen behelpen in diverſchen accidenten / want die uytſpꝛonghen der coꝛni= en ſtaen altoos niet wel/ maer in ſommighe plaetſen wel ende in ſommighe qualijck/ oock zijn uytſpꝛonghen onverdꝛaghelijck/daer die colomme gheen pilaſters vande ſijden en heeft / maer deſen uytſpꝛonghen heb ick bꝛeeder getracteert inden vierden boeck in dat tractaet van vier= leye Simmetrie der colommen.

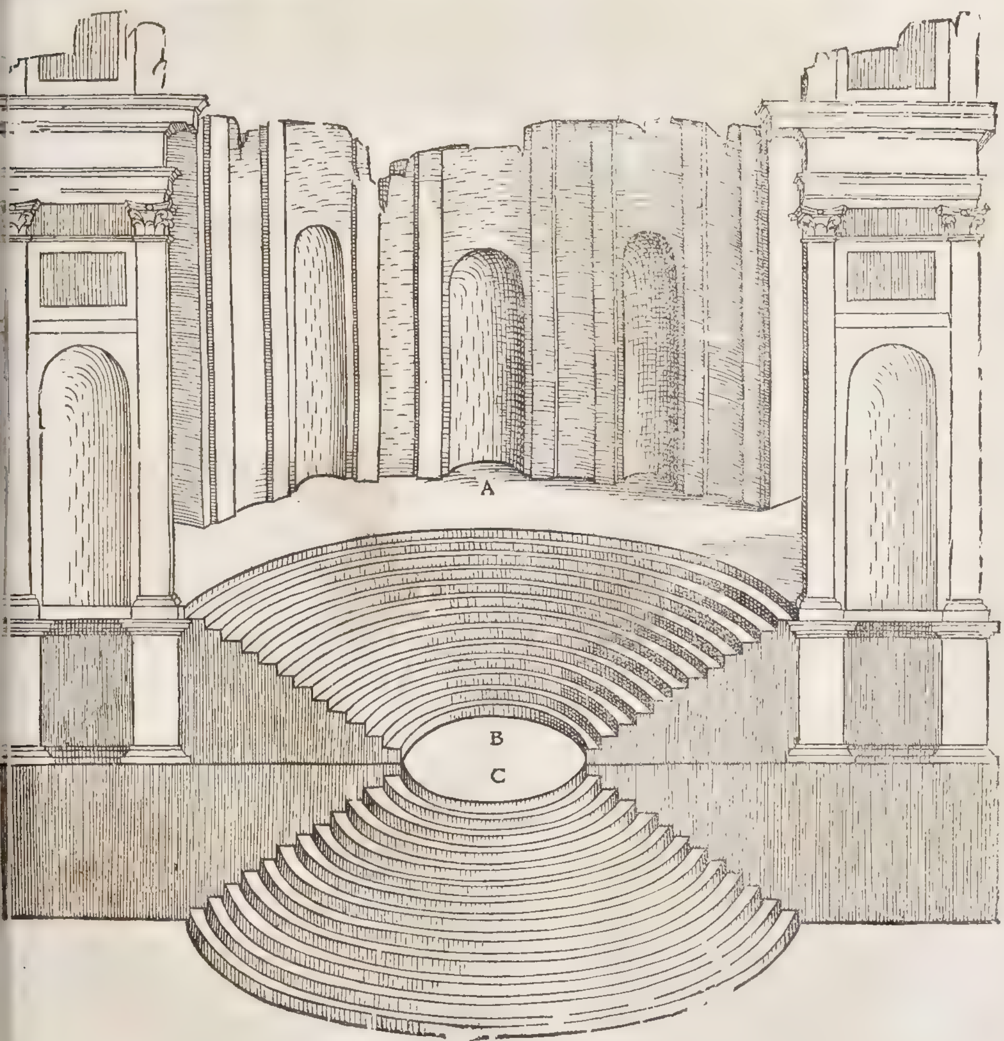
HIer voren heb ick vanden Architect Bramant een werck ghetoont / dus sal ick nu no
een ander toonen vanden selven meester ghemaeckt / vande welcke de voorsienige Arc
tect sal moghen groot behulp nemen deur de diversche vercieringhen die daer inne s
In dees logie wilde die Architect drie ordinen d'een boven d'andere thoonen/ te weeten/ die Do
ca / Jonica ende Corintia: ende inder waerheyt soo waren die ordinen schoone/ wel verciert en
verselschapt: dies niet te min midts dat die pilastren vander eerster ordinen Dorice te cranck w
ren/ ende de boogen te wijdt nae de proportie der pilasters/ daer toe deur dat massijf vanden mi
der Jonijcscher ordinen daer op staende/ soo heeft die werck in naevolghende tijden begost te r
neren. Maer Balthazar van Sienen een seltsaem ende verstandich Architect repareerde sulch
ruine makende noch teghen pilasters met haren onder booghen: ende daeromme heb ick ghese
dat de wijse Architecten van deser fabrijcken leeren moghen: leeren segh' ick niet alleenlijck te m
teren de schoone ende welghemaeckte dinghen / maer hem te wachten van errooren/ ende altoos
consideratien te hebben/ wat quantiteyt van ghewichte dat die benedenste dinghen te onderh
den hebben/ dus sy die Architect liever vreesende dan cloeck: want is hy vreesende soo sal hy altijd
het seker nemen/ ende zijn dinghen met consideratie maken/ oock sal hy raets pleghen/ ja van mi
deren dan hy is/ vanden welcken datmen dickwils leert/ maer is hy te groots ende dat hy hem
seer in zijn const ende wetenheyt betrout/ soo en sal hy den raet van anderen niet willen/ waer d
dat hy dickwijl vergaen sal / dats dat zijn dinghen qualijck uptcomen sullen. Nu willen wy w
der tot der logien keeren vande welcke dat ick spreke ende gheven sommighe reghelen van ha
proportien/ de wijdde des boochs sal in achten ghedeelt worden: drie van dien deelen sullen vo
de breedde vanden pilasters zijn / ende de hoochde vanden booghe sal sesthien sulcken deelen h
den/ den voortooch des pilasters worde ghedeelt in vieren/ twee salmen den pilastren vanden bo
ghen gheven/ ende d'ander twee sullen voor de dickte der colommen zijn/ de hoochde vanden pe
stale sal vander wijdden des lichts de helft houden / de hoochde vander colommen sal van ach
haerder dicten zijn met der basen ende den capiteele die / hoochde vande architrabe frise ende c
nice sy van dat vierdedeel der colommen lengde. Die tweede ordine sal vander eerster ghemind
zijn dat vierdedeel / te weten / dat vanden pavimente der ordinen Dorica/ tot aen't hoochste v
zijn cornice ghedeelt worde in vieren/ ende drie van dien selven sullen zijn voor die gheheele ho
de vander Jonijcscher ordinen/ ende also sullen alle die leden in hem selven dat vierdedeel ghem
dert zijn. Desghelijckx salmen oock met der derder ordinen (de welcke Corinthia is) teghen
tweede doen / hoewel datse daer niet en staet/ midts dat het te groot ghereeckent is: maer om d
Leser niet confuys te laten met den twee colommekens die daer te midden comen/ begheerende
weten hoe datse eynde nemen / soo suldy weeten datmen een sulcken inventie vinden sal / ind
vierden boeck in d'ordine vande Dorica op de sijde H. ij. ende hoewel dat die colommekens Jo
ca zijn inden ghesepden boeck/ dies niettemin salmense Corinthia moghen maken/ ende op dat
Architect te bat soude moghen de leden ende cornicementen van desen wercke verstaen / soo h
ick hem die in grooter formen ghetoont ende gheproportioneert nae de principale / ick segg
vanden leden der eerster ordinen / want tot die andere en costmen niet ghemackelijck comen
die te nemen.

A
B
C
D
A
B
C
D

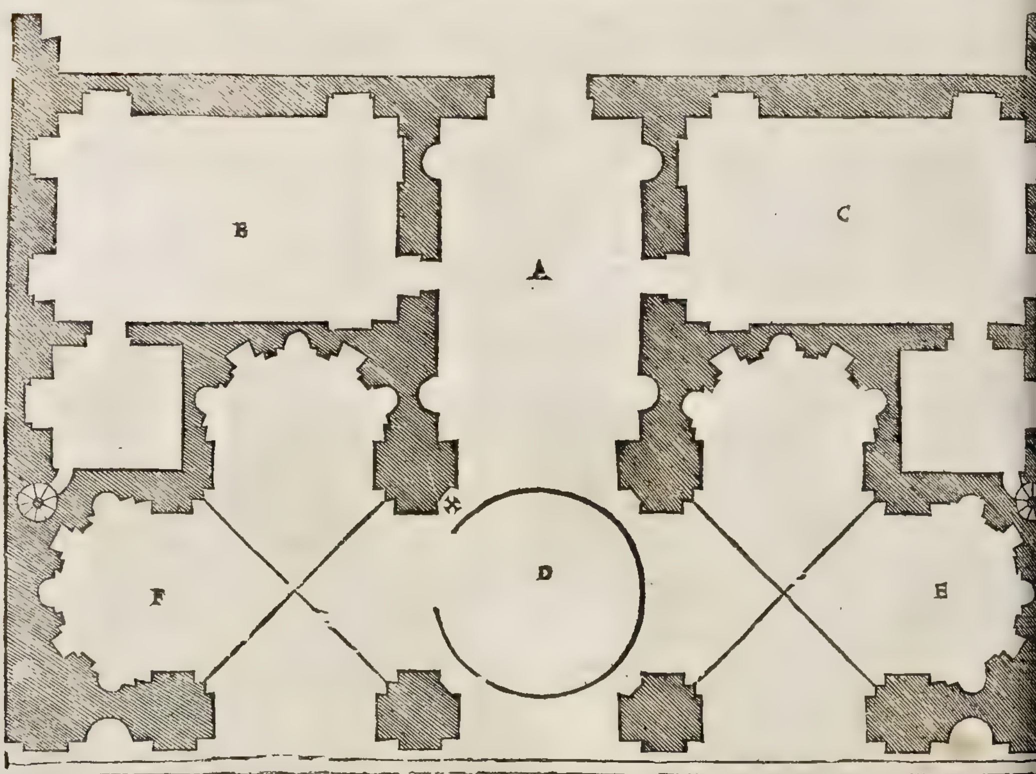
TOt Belvedere aenden inganck vande hovinghe des Paus / deur de logie die ick hier voor ghetoont hebbe / want de plaetse altijdts opwaerts gaet / daer is eenen opganck die seer schoon is / deur den welcken datmen op een pleyn comt die de forme van eenen Theatre heeft / waer af den grondt hier onder ghetoont wordt / ende daer toe heb' ick dat profil daer onder gheset op datmen 't verstaen soude / hier en heb ick gheen rekeninghe vanden maten ghehouden / willende alleen betoonen die inventie vanden trappen / ende den halven circkel hoe dat hy staet. Desen halven circkel comt seer verheven te staen van den eersten hof des Paus ten palayse waerts / ende achter den halven circkel vindtmen een seer groote pleyne met schoonen appartementen / tot welcker plaetsen datmen deur die twee poorten gaet / diemen inde sijden van desen halven circkel siet / in welcke plaetsen dat veel schoone statuen zijn / ende onder d'ander so isser den Laocoon / den Apollo / den Tybre / de Venus / de Cleopatra / ende den Hercules.

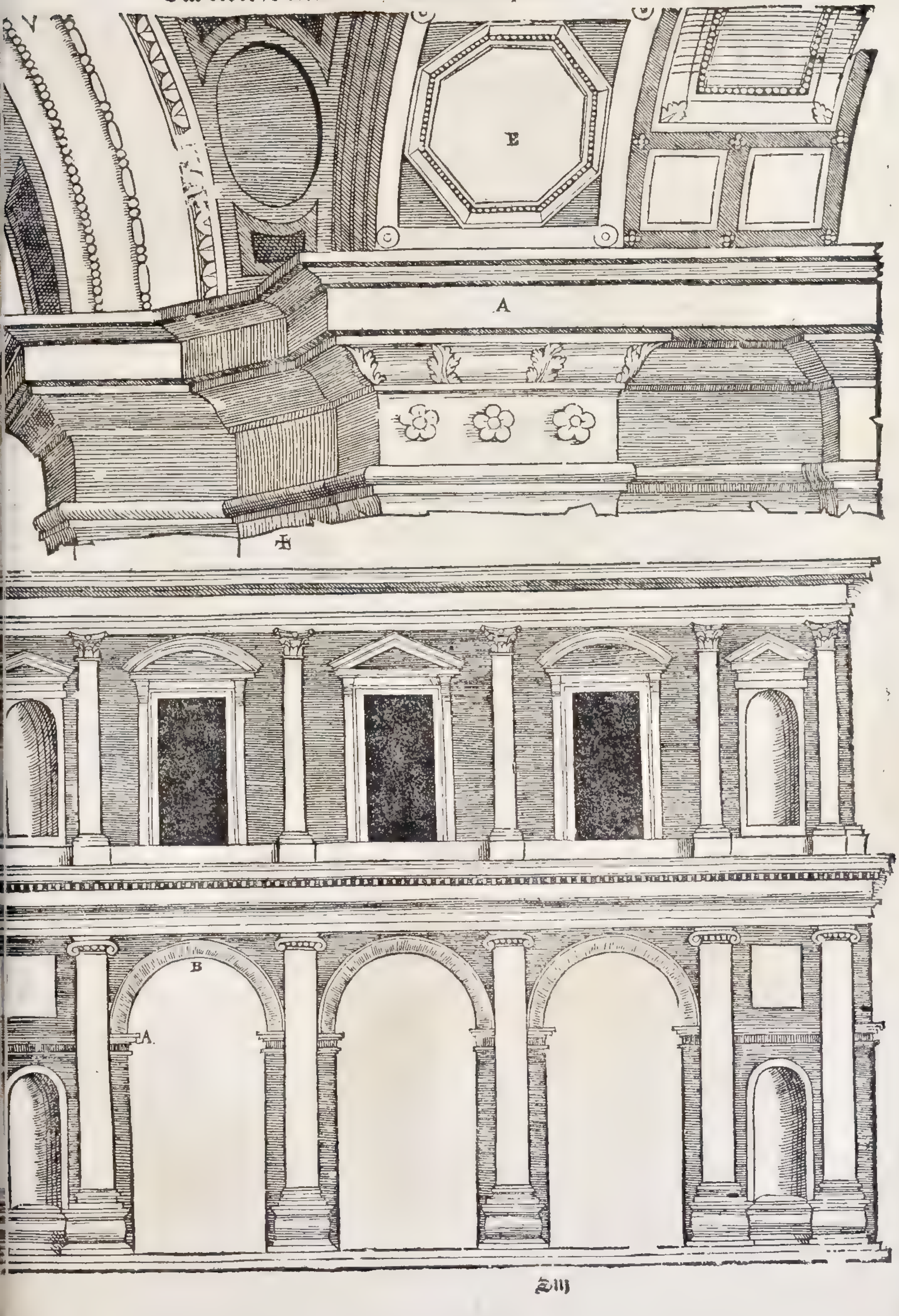
Dit is dat opstaende oft ortographie vanden ghetoonden grondt/ ende alsoo ick ghesept hebbe en sal ick vande maten niet tracteren achtende alleene op de inventie: ende hoe wel dat hier op elcke zijde alleen eenen pilastre met sijn twee colomnen ghetoont wordt / nochtans versamen sy met sommighe logien daer voren af getracteert is/ ende dat blijckt bvde dobbele colomnen ende de niecchen met den [p]iadzen daer boven. Inde plaetse van Belvedere sijn noch veel meer ander dinghen die ick en bethoone/en- [d]e onder andere dinghen isser eenen wonderlijcken windestrap inden grondt/ vanden welcken een fonteyne [g]aet seer over vloeyende van wateren/den welcken opganck is al om vanghen van colomnen in dat binnen- [s]te deel/ de welcke colomnen sijn van vier ordinen/ te weten / Dorica/ Jonica Corinthia ende Composita: maer dat te verwonderen ende alder nigenieust is / dats dat tusschen d'eene ende d'ander ordinen gheen af- [s]cheyden gheset en wordt: maer men gaet vande Dorica in Jonica/ende vande Jonica inde Corinthia/ende vande Corintha inde Composita/ met sulcker const dat een mensche niet ghewaer en wordt waer dat een or- [d]ine eyndet ende in d'ander gaet: alsoo dat ick oordeele dat Bramant noyt schoonder noch costelijcker Ar- [c]hitecture ghemaeckt en heeft dan dese.

Buyten Rome/A monte maris /is een seer schoon plaetse met alle den deelen die tot een rust plaetse behoeven/de welcke singulare deelen ick liever swijghen van daer luttel af segghen wille / maer ick sal alleen tracteren ende betoonen een logie met haerder fascien gheordineert / vanden diuinen Raphael Durbijn/hoewel dat hy ander appartementen/ende groot beginsel tot ander dinghen ghegeven hadde/dat courtil hoewel dat het viercant is/nochtans hadde hy dat in't ronde gheordineert/nae dat de fondamenten eensdeels uptwijsen. Dat vestibulum gheteeckent A. ende die twee plaetsen B. ende C en staen in sulcken formen niet / maer om den grondt te voldoen / heb ick die daer soo ghesét/want dat deel C. eyndet in eenen berch / ghelijck oock dat deel E. maer in d'ander sijde der logien gheteeckent F en is den halven circkel niet/ende dat was ghelaten om sommighe appartementen niet te vernijpen/maer om gheselschaps wille hebben daer by ghesét. D'ordine van deser logien is over schoon / vande welcke dat t'welfsel concordelijck verandert is/want dat middelste deel is met een ronde tribune/ende die twee ter sijden zijn cruyswijs/ in welck verhemelte ende oock inde mueren Jan van Vdenen wonder van stucco ende gheschilderde grooteschen met meer vremdicheyts ghemaeckt heeft/alsoo dat onder de schoone ende verstandelijcke architecture met de vercieringhen van stucco ende van schilderien / daer toe die antijcsche statuen daer zijnde dese logie wel een d'alderschoonste mach ghenoemt worden. Ende daer toe den halven cirkel niet en respondeert op den anderen/en wilde d'architect niet ongheciert laten/ maer dede daer zijnen discipel Julio Romano in die fascie den grooten Poliphemus schilderen/met veel Satirkens rondtsomme/d'welcke werck de Cardinael de Medicis/ die namaels de Paus Clemens was /heeft doen maken. De maten van deser logien en sal ick niet setten/maer de inventie sy den architect ghenoech / hoewel dat alle dinghen naer groote gheproportioneert zijn / ende hier voorts siedy dat opstaende ende die fascie van deser logien / maer die nicchen ter sijden en zijnder niet.

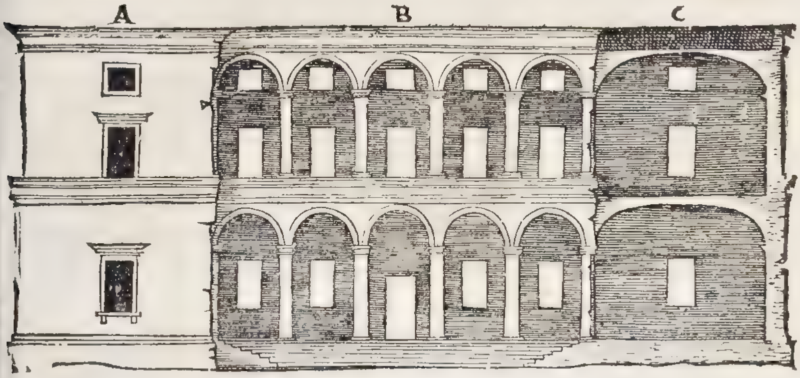

Deur dit naevolghende deel B. ende A. machment heel welfsel vander voorseyder logien begrijpen welcks schoonheyt altemael inden hoeck met den cruyce gheteeckent gheleghen is / den welcken (verstaet oock die drie andere)hem seer wel schickt in't opheffen vander tribunen inden middelt/ende gaet altoos bindende met die duplicatie vanden pilaren / tot elcker fascien vanden pilaster/de welcke pilaren (midts der coronen die gheheel blijft / en maken die pilasters niet teeder te schijnen / maer meer sulcken brekinghe des pilasters in twee pilaren/maeckt een ruym opsien / ende staet niettemin in termijne van eenen vasten pilaster/want de base desselven pilasters vervolcht oock. Ende om dat inde naevolghende figure inden pilaster maer eenen platte pilaer met noch een stuck ghetoont en is / soo segh' ick om te bat verstaen te worden/ dat elcke fascie der pilasters van binnen der logien ofte galerien/oock in drien ghedeelt is/ vanden welcken datmen twee platte pilaren ende op de hoecken met een intercolomnie verstaen ende maken sal / ende al ist (alsoo ick ghesept hebbe) dat het twee platte pilaren met een intercolomnie zijn / nochtans comt het altsamen eenen pilaster te zijn.

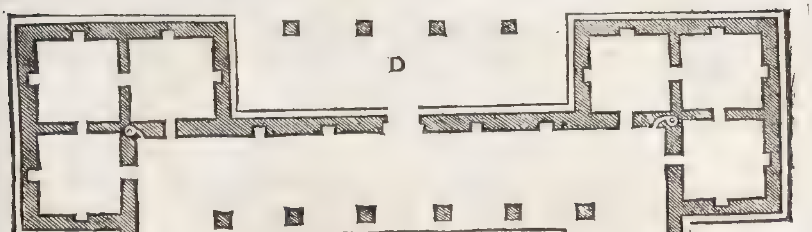

E
A
B
A.

ONder d'andere steden van Italien / soo wordt Napels La Gentile ghenoemt / ende dat
niet alleenlijck van groote Baronnien / Heeren / Graven / ende ontellijcke Edelmannen:
maer is oock soo wel begaeft van hovinghen ende huysen van playsanten/als eenich lant
van Italien. Ende onder d'ander ghenoechlijcke plaetsen die buyten der stadt gheleghen zijn/soo
isser een palays datmen Poggio Reale noemt / dat welcke de Coninck Alphonsus dede bouwen
voor zijn ghenoechte inden tijden dat (voortijdts eens t'gheluckich) Italien vredelijckst was/ende
nu ongheluckich deur haer discordien. Dit palays heeft seer schoone forme ende is seer wel ver-
deelt in soorten / datmen in elck eenen vanden hoecken soude moghen een groot heerschap logghe-
ren/ende datte midts dat daer ses goede cameren zijn sonder die stantien onder d'eerde ende som-
mighe secrete camerkens: de forme van deser schoonder edificien inden grondt ende in't opstaende
is hier naevolghende / ende de maten hier af en set ick u niet / om dies wille dat ick alleenlijck/op
die inventie gheacht hebbe: want die wijse Architect sal moghen imagineren / van wat grooten
dat hy begheert een camer te zijne/zijnde alle van eender grooten: ende dan van dier cameren sal
hy alle de maten vande reste der edificien moghen nemen / de welcke edificie (alsoo ghesept is) die
edele Coninck useerde voor zijn ghenoechte midts datmen de plaetsen op't landt in de somer ende
aldermeest inde groote hitten ghebruyckt. De coutre van desen palayse is ombanghen met d'een
galerie boven d'andere / ende inde middelste plaetse gheteeckent met E. gaetmen met trappen ne-
der/in een schoon pleyne ghetirast / in welcke plaetse de Coninck zijnde met alsulcken Heeren alst
hem beliefde/ende daer etende oft bancketterende / dede sommighe secrete plaetsen openen/waer
deur dat in eenen ooghenblijck de plaetse vol waters quam / alsoo datse alle in't water saten/ende
alst den Coninck beliefde/dede dat water weder wech gaen: maer daer en ghebraken geen diver-
sche cleederen om hem te verkleeden/noch oock costelijcke bereyde bedden voor de gheene die te ru-
sten beliefde. O Italiaensche wellusticheyt / hoe sydy deur u discordie te niet ghegaen. Van d'al-
derschoonste cruythoven met diversche compartimenten/ vande boomgaerden ende boomen/van
die alderleye fruyten in grooter menichten/van die vijvers ende vissen/vande plaetsen voor diver-
se voghelen groot ende cleyne/vanden stallen wel ghestoffeert met allen soorten van peerden/ende
van veel ander schoone dingen/en wil ick niet seggen / om dat Marcus Antonius Michael Edel-
man van deser stadt/seer verstandich inder architecture/ende die veel ghesien heeft/daer af te vol-
len ghetracteert heeft: in een epistole in Latijn aen eenen zijnen vriendt ghesonden. Maer om we-
der te keeren aende deelen des gheseyden palays dat welcke recht viercant is / soo ist van binnen
omleyt met twee galerien d'een boven d'andere: in welcke vier hoecken binnen de dickte vanden
muer staen de windeltrappen om boven te gaen. De vier logien oft galerien buyten geteeckent B.
en zijnder niet/maer tot commoditeyt ende vercieringhe der edificien souden sy daer wel voeghen.

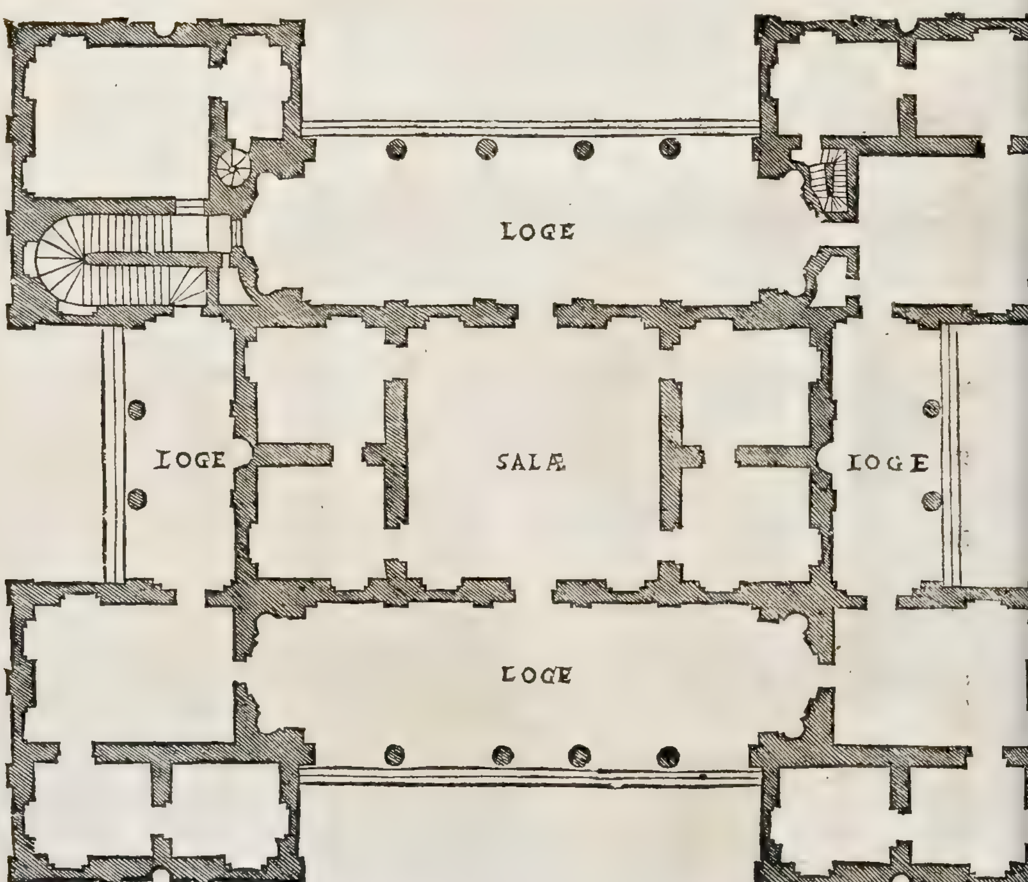
In dees figure hier onder heb ick willen betoonen die ortographie van binnen ende van buyten/dat deel gheteeckent A. betoont dat deel van buyten/dat deel B. representeert de galerien van binnen/dat deel C. bewijst de stantien van binnen: in dees figure en heb ick het dack vander edificie niet gheteeckent/want nae mijn duncken soud' ick sulcken edificie willen gheplaestert hebben/in soorten datment voor een wandelinghe useren om't landtschap te sien.

Den gront van dat Poggio reale van Napels.

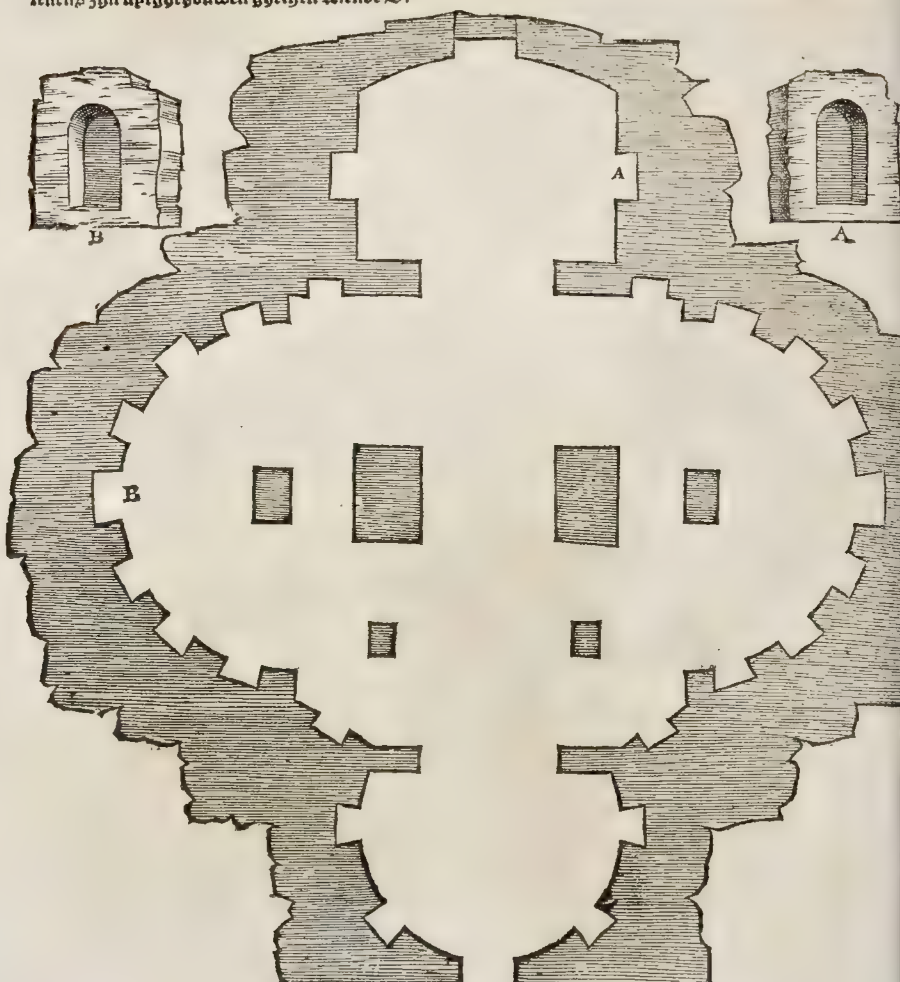
COnsidererende op die schoone edificie van dat Poggio Reale / so is my in gedachte gecomen hier noch een op die maniere te setten/maer in ander forme van appartementen/ ende by avonturen met meer gemacr/mits dat die stantien alle van eender grootē zijn/dat welcke niet wel en overcomt/maer tis van noode dat de eerste grooter dan de tweede sy/in dees edificie en maeck ic u geen plaetse noch lucht van binnē/om dat het een huys op't landt is niet becommert sijnde van eenigher sijden / ten heeft aen alle vier de hoecken lichts ghenoech. Maer yemandt mocht segghen/dat de sale met den vier cameren / midts datse gheen licht dan deur de logien en hebben doncker zijn souden / want het gheen perfecten dach en is : daer machmen op antwoorden / dat / zijnde dees edificie ghemaeckt om inde groote hitte te useren/midts datse gheen plaetse inden middelt en heeft/soo sal de sale met den vier cameren altijdts coel zijn / met datter de Sonne niet aen en mach/die plaetsen sullen seer gheriefllijck zijn op den middach/ende ghenomen dat dat die gheseyde plaetsen soo volcomen licht niet en hebben als die ander woninghen / dies niettemin sullense wel soo veel lichts hebben als sy behoeven/want sulcken siet men in Bolognien / de welcke is in dier manieren/ende daer toe zijnder oock van binnen plaetsen met logien/ ende worden daghelijckx bewoont. Dese edificie is alsoo ghedisponeert/dat zijn de hoeckmueren van goeder dickte/ soo sal de reste sterck ghenoech zijn/ende al waren de mueren van middelbarigher dickten / midts datse alle conterforten d'een van den anderen zijn / salt noch sterck ghenoech wesen. Vande maten en wil ick niet tracteren / midts dat dit gheproportioneert zijnde / de experte Architect sal moghen imagineren nae den wille des patroons / de groote van eender plaetsen/ende die dan deelen in soo veel voeten oft ander maten/ datmen daer met alle de reste der edificien meten mach: ist oock dat het die ghelegentheydt vander plaetsen verdraghen mach / soo sal boven alle dinck dees edificie ghesét worden / dat de Sonne op stae teghen den eenen hoeck / op dat alle de sijden moghen vander Sonnen beschenen worden / want stondtse met der eender fascien in't oosten / ende met der ander in't westen/soo soude daer uytvolghen dat de noortsijde nemmermeer Sonne hebben en soude / d'welck romatijck ende onghesondt ware.

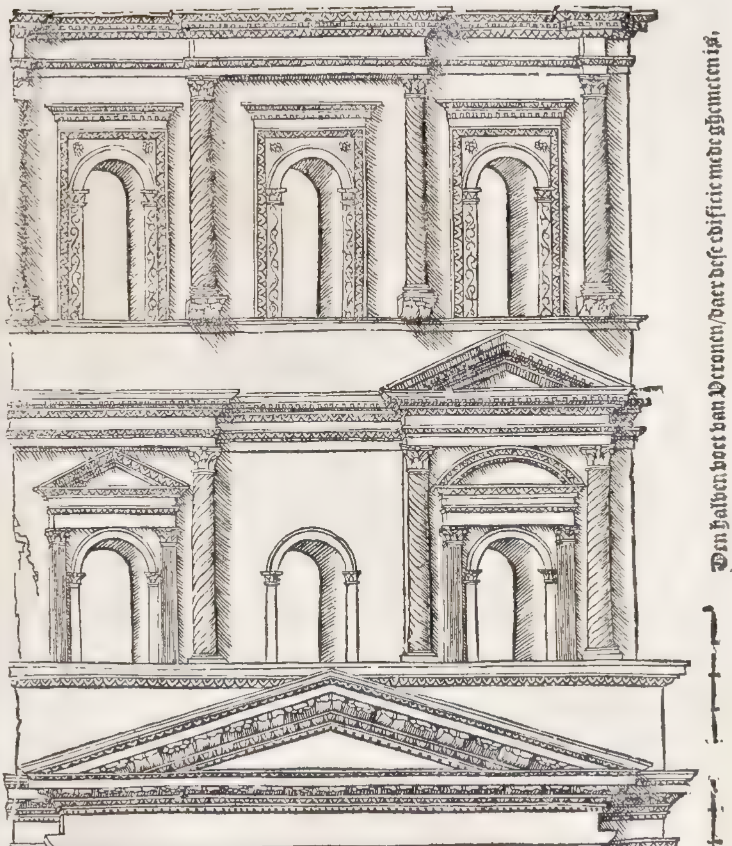
IN diverſche manieren ende ordinantien ſoudemen op den voorghetoonden grondt moghen bouwen/ niettemin midts dat dit een plaetſe van playſancen is / ſoo heeft my goet ghedocht om der welluſticheyt die ſelve nae de Corinthia te maken. Ick en ſal my niet bemoeyen in't tracteren vanden maten noch hoochden / want in't vierde boeck in d'ordine vande Corinthia O ij. ſalmen een tractaet vinden dat welcke t'ſamen met der goeder j[?]ditien des Architects / voor dees maten voldoen ſal. Ende om dat in deſe faſcie gheen vercorten met allen en is waer deur datmen de logien oft galerien ende de platte oft gheſlotene plaetſen uyt malcanderen kennen mach/ ſoo ſal ick't in ſchrifte ſetten / de twee hoochſte ſijden op elck eynde/ verſtaen hem met platte pilaren van beneden tot boven / dat deel tuſſchen beyden d'welck neerder is/ verſtaet hem twee galerien boven een te ſtaen vande welcke dat die colomnen rondt zijn willen / ende dat ſelve verſtaet hem achter ende tot beyde ſijden. Men ſoude oock boven de logien een plaveytſel oft anders wel beſet teghen den reghen moghen maken met zijnen gheleente/uyt der cornicen vande eerſte ordine der figueren voorſeyt / en alſo ſoude de ſale inden middelt t'ſaemen met den vier cameren der tweeder ordinen beter licht hebben. Om twee ſaecken heb ick die cleyn venſtren boven de groote vander eerſter ordinen ghemaeckt/ d'eerſte is/dat wiltmen die venſters alſoo neder maecken dat een menſche ghemackelijck ſittende daer uyt ſien mach/ſoo blijfter dan (alſmen de venſters niet hoogher dan de deure maken en ſoude) te veel ſpatien tuſſchen die venſters ende die ſolderinghe/dat welcke doncker ſoude zijn/aldus van bringhen die gheſeyde venſterkens meer lichts inde ſale. D'ander reſpect is / dat die cameren byde ſale en behoeven van dier hoochden niet te zijn/maer men mach daer hanghende cameren in maken / daer toe ſullen die venſters te paſſe comen. Vanveel ander dinghen ſoudemen moghen tracteren/de welcke ten wille vanden architect ſtaen.

IEk en was eerst niet van sinne dat ick desen gront/ noch ooc nauwelijc die edificie vanden hondert colomnen ghestelt in d'blat M. i. in desen boeck te setten/ midts dat het dinghen sijn die hy (onse aucteur) van hooren segghen ghemaeckt heeft: dat welcke my niet weert en dunckt by t'ghene dat geconterfeyt ende ghemeten is te staen/ nochtans op datmen niet segghen en soude dat ick den boeck gelijck onvolmaeckt ende verrompen hadde laten uytgaen/ d'welck den benijders oorsake gheven mocht desen boeck te mispriisen: soo en heb ick niet alleen die hier by willen setten / maer heb noch daer toe ghedaen dees andere naevolghende figure van hem in d'blat K. iij. Om dan tot desen grondt te keeren/ soo seyt onse Aucteur aldus/ in Jerusalem alsoo hem vertelt is) vindtmen in eenen berch uytghehouwen een edificie van goeder grooten in manieren hier onder gheteeckent: ende op dat deur de wijdde van dat middelste het welfsel niet inne vallen en soude / soo waren hem de twee pilasters inden middelt ghelaten / daer toe noch twee middelbare ter zijden met noch twee minder voren onderhoudende dat welfsel, d'welcke altsamen met instrumenten uyt den rootsen ghehouwen is. Inden eersten inganck zijn vier capellekens: in dat middelste sijnder achthien/ ende achter staender twee / ende een ghesloten deur / de welcke bethoont datmen voorder ginck: de meeste capelle is wijdt ontrent de lenghde van eenen mensche / waer uyt datmen de groote van d'edificie begrijpen mach/ dees plaetse en heeft gheen licht/ noch men en can niet ghemercken datse eenich licht gehadt heeft/ die capellekens zijn uytghehouwen ghelijck A. ende B.

Midts dat onse Auteur int blat K iij alsoo ghesept is) vermaēt van een arche triumphal in Veronē staēde genoemt dat bursari de welcke hy sept daer heel barbarisch eñ confuys vā leden te zijne/ gelijc sy na de leeringe Vitruvij ende der goeder Antijcken in effecte is / dies niet te min overmidts datse Joannes Carottus (de welcke onsen Aucteur meynt te begrijpen) voor een cleynot in sijnen boec der antiquiteyten van Veronē/ scherper ende reynder dan alle zyn andere figurē/ want de reste seer grof is, geteeckēt heeft/ so hevet my goet gedocht/ dese den nieusgierighen leser hier te thoonen / op dat hy sien eñ mercken mach (met der reglen Vitruvij voorsept) wat goet oft quaet datter inne is / sy sal by aventueren sommigen van desen lande bet behagē dan eenige ander / midts datse gewent sijn veel wercken in harē architecturē te soeckē. Ende om dat dese figure in dit formaet te groot was so en heb ic maer deen helft hier getoont/ eñ mē sal aende ander sijde noch een ander helft verstaē/ te weten/ noch een poorte oft booge/ met vensters ende anderen ornamenten gelijc dese/ den voet van Veronē daer dese tegēwoordige edificie met gemetē was / staet hier besijden half/ van welcken voet dat eenen cleynen in't pedestal onder de grootste colonne staet / waer deur datmen die maten byeans begrijpē mach / wāt de geseyde Carottus en geeft vā alle sijnē figurē anders geē bescheet / uytgenomē vande figure des wonderlijcken spectakels tsamen met eenē theatre daer boven/ eñ bovē al (mits d'opgaē des berchs) noch eenen tempel vā Janus gelijc onse Aucteur vermaēt achter in dat blat J. iij. in desen tegenwoordigen boec / van deser geseyder edificien geeft de geseyde Carottus meer bescheets dan van allen den anderē/ eñ op dat ic den Leser voldoē mach van al dat in desen boecke vermaent wort / so heb ic die geseyde figure alleen gedruckt/ om dat sy te groot (ende nae mijn duncken) te grof was om hier by te setten. Vale.

Den halben voet van Veronen/ daer dese edificie mede ghemeten is,

Eynde des derden Boecks.

Dat vierde Boeck,

Vervatende

De Regelen van

Metselrijen / op de vijf manieren van Edificien/ te weten/ Thuscana/ Dorica/ Jonica/ Corinthia/ ende Composita : Ende daer by gheset die exempelen van den Antiquen/ die in d'meeste deel met de leeringhe van Vitruvio overcomen. Met noch toegesette Figuren die in't eerste niet en waren/ ende sommige texten vanden Auteur gebetert hier oock by gheset.

t'AMSTERDAM,

By Hendrick Laurensz. Boeckvercooper/ op't Water/ int Schrijfboeck. Anno 1616.

Den beminders der Architecturen.

ALſoo Vitruvius ſeyt dat de gheene die ſonder letteren ende gheleertheyt ghebout hebben al hebbenſe ooc vander hant meeſters geweeſt/en hebben geen vermeert werck connen ghemaken:ſo en hebben ooc andere geen hant-werekers zijnde / eñ die hem alleene op de lettere verlaten hebben maer den ſchijn ghevolcht/ ende met dat beproefde:der welcker ſommighe / al hebbenſe Vitruvium voorghenomen te commenteren ende figureren ſoo en hebbenſe midts diverſche texten diemen daer af vindt/haer reghelen niet connen gelijckelijck beſluyten/ maer hebben veel dinghen in twijfel ghelaten,ende dat meer is hebben voor goet aenghesien t'geene dat in't werck niet ſtaen en mach . Ende de oorſake van deſer dolinghen is, dat het leſte boeck deſſelfs. Vitruvij inhoudende de figuren/ verloren is / waer by datmen zijn meyninghe te vollen bekent ſoude hebben.Hieromme ſchijnet dat ſommighe Antiquen ſeer bloode gheweeſt hebben in haer wercken/ ende byſonder inde ordine vande Dorica ; want om dat Vitruvius gheen Dorice baſe en noemt/ maer wel in die plaetſe van een Attica tracteert (moghelijck niet aenſiende dat hy daer gheen ordine van Attica en beſchrijft/ ſo en hebbenſe der dorijſcher colommen gheen baſen derven maken: ter contrarien andere/moghelijck de duyſterheyt vanden texten verachtende, oft oock deur ongeleertheyt/zijn ſoo verre buyten ſchreven ghegaen in vecle dinghen/datſe niet alleene de reden ende exempelen der goeder Antiquen en hebben verlatē/ maer hebben boven dat haer werc monſtreus ende onbevallijck der oogen gemaeckt ghelijckmen deſe erroren inden Antiquen ſien mach. Waer deur beminde Leſer dat hem veel Architecten in beyden geleert zijnde/ daer over becommert hebben/ende byſonder in deſen onſen tijden Bramant van Caſteldurante / Balthaſar van Sienen/ ende meer andere/midts dat ſoo Iulio 2.P.M. als deur andere / de Architecture grootelijck opghestaen is tot haren tijden:de welcke dan/nae langhe diſputeren ende onderſoecken ſo overmenigerley texten/als commenten/t'ſamen met den exempelē der goeder Antiquen/hebben met autoriteyt (om der ſaken een eynde te maken) niet alleen de Spira Attica / der Dorica toeghevoecht/maer oock ſoo veel ordinen alſſer in't ghebruyck zijn / beginnende aende Thuſcana als de grooſſte tot aen d'alſſer teederſte/die ſelve in een gemeene reghel ende ſekere forme geſet met haren ornamenten ende maten/de welcke reghelen Sebaſtiaen Serlius Architect/ende diſcipel des ghenoemden Balthaſars beſchreven ende in figuren gheſtelt heeft/alſoo dat wy achterlatende de duyſterheden Vitruvij hier deur moghen een onſtraffelijck werck-maken.Ghemerckt dan dat alle liefhebbers der architecturen gheen Italiaens en verſtaen / ſoo heb ick deſe (na mijn ordeel)alderſekerſte ende claerſte reghelen uyt den Italiaenſche in nederlandts overgheſet / behalven de namen van allen porceelen der baſen capiteelen cornicen etc:die en heb ic niet verduyts / hoewel dat Baſtiaen byde vocablen Vitruvij de gheuſeerde moderne vocablen van Italien ſet / der welcker wy ſommighe ſoo qualijck verſtaen ſouden als de Latijnſche : waeromme dat ick prijſen ſoude/ aenghesien dat wy dees maniere van Vitrubio in ſchrifte ontfanghen hebben / datmen hem die namen Vitruvij ghewende / op dat de gheleerde vanden werck-man ende de werck-man vanden gheleerden verſtaen worden.Oock op dat den ghemeenen man leſelijcker zijn ſoude/ ſo heb icken in brabantſche letter ghedruckt. Ende hoe wel dat deſen vierden boeck van ſevenen eerſt uytghegheven worde/ midts dat hy den orborlijcſten is/ſoo en zijn nochtans die andere niet min behulpich totter architecturen ofte conſte van metſelrien / ghelijckmen inde navolgende voorrede ſal mogen vernemen.

COR·GRAPHEVS LECTORI.

Pictores,Statuarij,Architecti,
Et vos ô Latomi,ô Fabri,experitam
Quotquot Symetriam probatis, eia
Huc adeſte alacres, novum hunc laborem
Spectate, huncce novum videte læti
Theſaurum,exiguóque comparate
Ære has divitias,bene æſtimandas
Ingenti pretio, hic meridiano
Phœbo lucidius queat videri,
Quidquid toto opere in Vitruviano
Aut ſit difficile, aut male explicatum.
Aut non ſufficiens, minúſque noſtris
Aptum temporibus: nihil deeſt jam,
Nihil jam difficile aut tenebricoſum
In libris legitur Vitruvianis.

'T SELVE AENDEN LESER.

Schilders,Beeldt-ſnijders, Architecten vroet,
Ende oock ghy Steen-houwers, ghy Smeden ſterck
Lief-hebbers der Symmetrien conſte ſoet,
Comt hier,comt beſiet dit coſtelijc nieuwe werck
Beſiet deſen nieuwen ſchat in dees boecks perck.
Coopt deſen rijckdom om eenen penninck cleyn,
Hy is nochtans ſeer dierbaer voor leeck oft clerck
Hier in ſuldy vinden claer als den dach reyn,
Waer in ons Vitruvius dat edel greyn
Inde gheheele ſijn conſtighe boecken
Schijnt ſwaer te zijn,en int verſtant niet pleyn,
Oft niet volmaeckt in al ſijns ſchrijvens hoecken,
Oft t'onſen tijden niet nut. Spaert nu t'ſoecken
Daer'nis niet meer ſwaers,niet duyſters over al,
Hy is nu luchtich en claer,ſoo breet ſoo ſmal.

Sebastiaen Serlius totten Lesers.

GOede Leser/ nadien dat ick bereydt hebbe eenige regulen inde architecture/meynende dat niet alleenlijck de hooge sinnen en hebben te verstaen/maer dat ooc elck middelbarige verstant die mach zijn begrijpende/na dat het meer oft min sal geneycht zijn tot sulckē conste: de welcke regulen zijn in seven boecken gedeelt/so hier onder sal beteeckent worden. Maer midts: dien dat dese const dat eyscht/so heb ick willen beghinnen desen vierden boeck upt te gheven/den welcken is meer tot propooste eñ nootsakelijcker/dan de andere/om de kennisse van menigerleye manieren van edificien ende cierheden der seluer. Ten eynde/dat een yegelijck mach hebben eenige kennisse van deser conste / dewelcke niet min genoechlijc en is den sinnen die dencken opt gene datter te maken is/maer oock voor de oogen als sy gemaect is. Welcke const deur de cloeckheyt vanden befaemden eñ excellenten geesten nu zijnde/so bloeyt in dese onse tijden/ gelijc de Latijnsche sprake ten tijde van Julius Cesar ende Cicero dede. Neemt dan met blijder eñ edelder herten ten minsten den wille(oft d'effect niet en volcht)dien ick voorwaer seer groot gehadt hebbe om u te voldoen inden desen arbeyt.

Inden eersten boec sal ick tracteren vanden beginselen der Geometrien / ende van diverschen deursnijdingen der linien / also veel dat de Architect sal moghen goede reden geven van al'tgene dat hy wercken sal.

Inden tweeden/ sal ick betoonen int bewerp eñ in woorden soo veel vander Perspectiven/ dat willende/hy sal mogen openen zijn concept oft voornemen in een sienlijck bewerp.

Inden derden salmen sien de Ichnographie dats den grondt/de Ortographie dat is d'opgherechte van voren/de Scenographie oft Sciographie dats het insien deurt vercorten vanden meesten deel der Edificien die in Romen zijn/ in Italien/ ende daer buyten/neerstelijck gemeten/ende daer by in schrifte gestelt/die plaetsen daerse zijn/ende haer namen.

Inden vierden die desen is/ salmen tracteren van vijf manieren van edificien / ende van haren ornamenten/als Thuscano/Dorico/Jonico/ Corinthio/ eñ Composito/ dats te seggen/gemengt. Ende met dese wort by na ombvangen de heele const/deur de kennisse van diverschen dingen.

Inden vijfsten sal ick seggen van veelderleye manieren der tempels / gheteeckent in diversche formen/te weten/rondt/viercant/sescant/achtcant/ey-wijs/ende cruys-wijs/met haren gronden/ hoochden/ende vercorten/neerstelijck gemeten.

Inden sesten sullen wy seggen van allen wooningen diemen hedendaechs gebruycken mach/ beginnende van aent snootste huysken oft hutteken soo wy t'noemen willen/ende van grade tot grade verbolgende tot aen d'aldercierlijcste palays van princen/so wel opt dorp als int stadt.

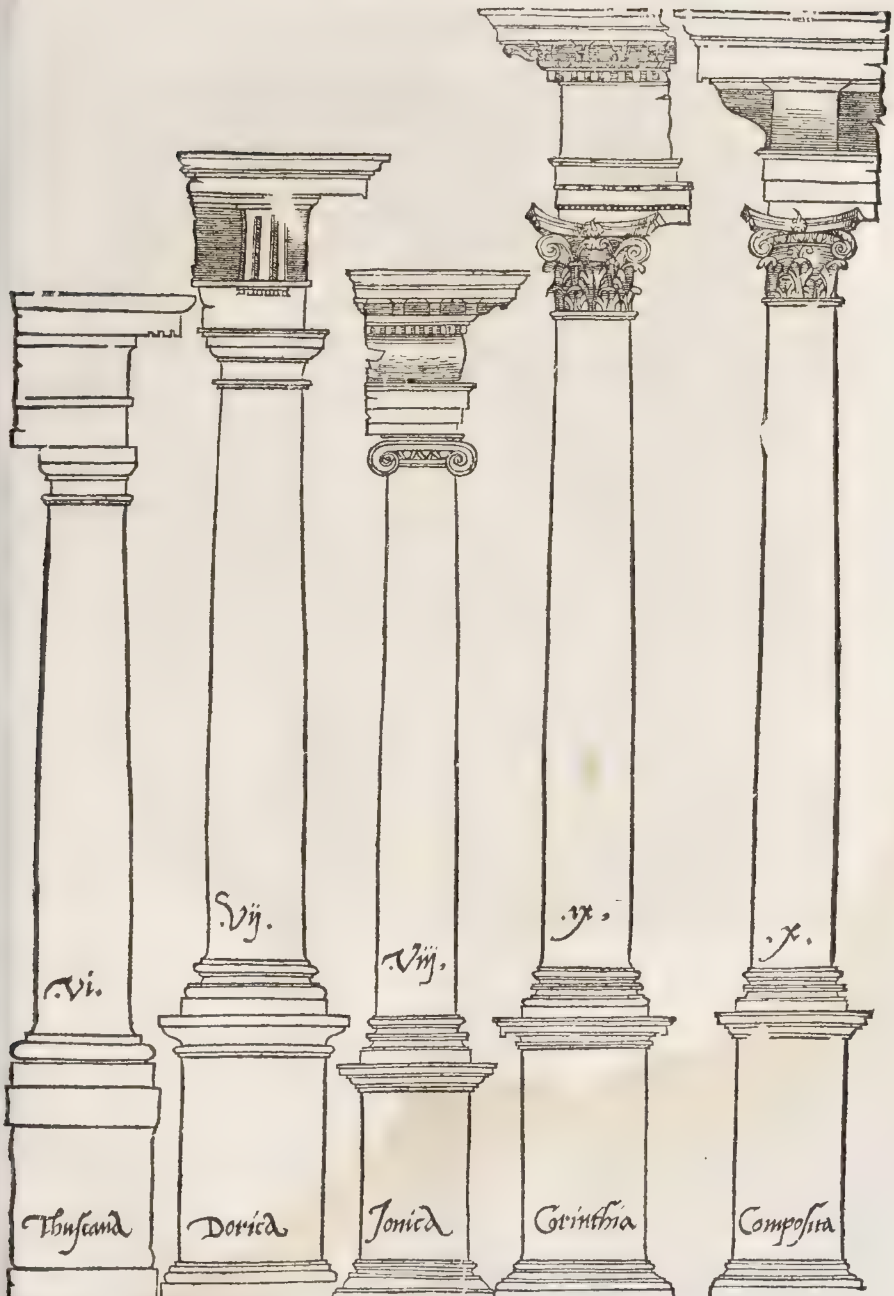
Inden sevenden eñ lesten/sal besloten worden veelderley accidenten oft toevallen / die den Architect gemoeten mogen in diversche plaetsen/ende vreemde manieren der ghelegentheyt/ende int hermaken oft repareren vanden huysen: ende hoe wy te doen hebben om ons te behelpen met die andere edificien/eñ diergelijcke dingen die in wesen zijn/eñ die oock t'ander tijden int werck ghestaen hebben.

Nu dan/om bat voorts te gaen met redelijcker manieren/sal ick beginsel geven vande grofste ende minst gecierde ordine/dat is/vande Thuscane/ die de boerachtichste is : ende de sterckste/oock van minder tederheyt ende gracelijcheyt.

Die Antiquen(so ons Vitruvius leert)dediceerden dedifitien den Goden/die hun toevoeghende nae huer nature/sterck oft teeder/ende also is de forme diemen heet Dorica/toegeschreven den god Jupiter/ den god Mars/ende den stercken Hercules / dese sulcken forme van eenen stercken man neemende. Ende de forme diemen heet Jonica/is toegeschrevē der goddinnē Diana/den god Apollo/den god Bacchus: dese nemende vande matronale forme dat is van eender cloecker vrouwē die deel heeft vant stercke eñ teder/want Diana midts vrouwelijcker naturen is teder/maer deur dexercitie der jacht isse sterck/desgelijcx Apollo deur sijn schoonheyt is sacht/niettemin is ooc sterck/mits dat hy een man is/tselve segge ick van Baccho. Maer de maniere der Corintia genomen vander maechdelijcker formen/ wildense toegeschrevē hebben der goddinnē Vesta/een overste der maechden. Maer in dese tegenwoordige tijden dunct my goet te procederē deur ander maniere/niet verbremdende daerom vandē Antiquen voorsz. Mijn meyninge is(achter volgēde de costumē van onsen kerstenen)dat ic(also verre als vermach)sal toeschrijven de heylige edificien nae yegelijcx wesen/ Gode eñ zijnen Heyligen. Ende de profane/dats d'ongewijdde edificien/ so publique als private/sal ic toeschrijvē den menschen na yegelijcx staet eñ professie. So seg ic dan dat de maniere Thuscana (na mijn duncken/behoorlijck is tot stercten/als tot poorten van steden/tot castelen / tot plaetsen om schatten / munitien ende artiglerien te bewarē/tot gevangenissen/tot havenen der zee/ ende andere diergelijcke totter oorlogen dienende. Het is wel waer dat het boersche werc/ te weten/ dat met diversche bindingen van stenen rouwelijcke ghebotseert ende sommige oock van desen gemaect met eenige tederheyt/tot behaghen dat de steenhouwers daer in ghehadt hebben/is somtijts byden ouders ghemenght gheweest onder Dorica/ende oock somtijts onder Jonica ende Corinthia. Niettemin mits dat (inder waerheyt) de Thuscana de rouste ende minst ghecierdt van allen den anderen is/so dunct my dat de dorpsche meer overcomt ende gelijckenis heeft metter Thuscana dan met eenighe andere. Het welcke men claerlijck merckt onderhouden gheweest te zijn

vanden Thuscana/alsoo wel binnen haerlieder ouerster ende principaler stadt Florentsen/als buyten op de dorpen/in soo grooten ende schoonen edificien ende soo costelijcken fabrijcken gemaeckt op de boersche maniere alsmen sien mach in gheheel kerstenrijck/ ghemenght (niettemin) met sulcke boersche ende teeder manier als den Architecten believt heeft: waer deur ick segghen wil dat dier ghelijcke edificien meer overeencomen metter Thuscana dan met anderen specien. Daeromme veranderende sommighe vanden antijken/ ende sommighe andere vanden onsen/soo sal ick bewijsen in diverse manieren van sulcken wercke / hoemen mach maken poorten van steden ende sterckten: ende ooc in publicque ende private plaetsen/ huysen/ logien/ galerien/ venstren/ niechen/ brugghen/ waterleydinghen / ende dierghelijcke diverse ornamenten die eenen Architect moghen toecomen. Men sal oock moghen (niet gaende buyten tghene dat de ouders ghemaeckt hebben) menghen/ende vereenigen de boersche maniere met de Dorica ende oock met Jonica ende somtijts met Corinthia/totter believten vanden ghenen die zijn fantasie soude willen contenteren / dwelck men dat segghen mach dat het meer is by ghedooghe dan by redenen: ende dat daerom/ want die Architect behoort te procederen met der grooter behoorlijcker manieren ende vasten verstande / aldermeest in publique ende treflijcke wercken/inde welcke seer loffelijck is de redelijcke behoorlijckheyt.

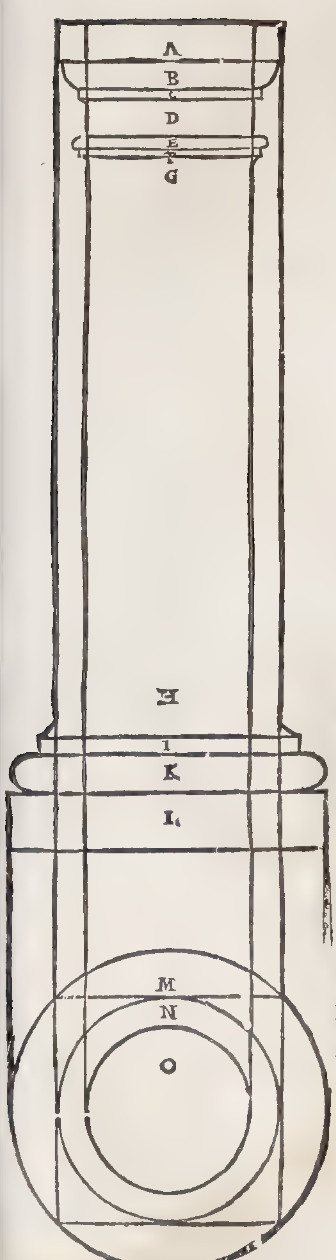
Ick hebbe willen int begintsel van desen boeck navolghen de Comicos / dat is die Comedien pleghen te schrijven: onder de welcke eenighe willende re[illegible]teren oft spelen een Comedie/ hebben eenen bode voorgesonden/ de welcke met corten woorden den toehoo[illegible]ers gaf tverstant van al tghene datmen inde selve tracteren soude. Daerom ick willende in desen boeck tracteren vande vijf manieren van Edificien/te weten/ Thuscano/Dorico/Jonico Corinthio/ende Composito/ soo heeft my goet ghedocht datmen int begintsel siet de figuren van allen den specien diemen tracteren sal. Ende hoe wel dat inde Colommen ende haer ornamenten niet en sijn alle de proportien ende maten gheteeckent / dan alleenlijck de principale by ghenerale regulen/ niettemin des en sal niet ghebreken te sijnder plaetsen ten sal al punctelijcker gheteeckent worden: maer dit is ghedaen/soo ick ghesept hebbe / om te betoonen een ghenerale regule tot een opsien alleenlijck. Ende om dat verstaen te worden van een yeghelijck/ sal ick stellen inde begintselen vanden ordinantien/ de vocabelen van Vitruvio/met a.b.c. op den cant gheteeckent / alsoo datse elckerlijck kennende sal moghen noemen na zijns lants aert ende maniere. Ende ten eersten den stilo vato oft pedestalo Thuscano/ick meyne/het platte (sonder corone ende base/sal zijn een viercant perfect: Den pedestalo Dorico sal so veel meer zijn als het trecken eender linien van hoecke tot hoecke van den viercante perfect/ die stellen de rechtoppe: Den pedestalo Jonico sal van een viercant ende een half zijn. Den pedestalo Corinthio sal zijn een viercant ende twee derdendeelen van tselve viercant. Den pedestalo Composito salmen van twee perfecte viercanten maken. Oock en verwondert u niet/dat het navolghende Capittel. sal zijn het vijfste / dwelck ander voor het eerste verwachten souden/ overmidts dien dat den eersten boeck sal inhouden een Capittel vander Geometrien / ende den tweeden vander Perspectiven/ salder twee houden/ ende den derden vander Antiquiteyt salder een houden/ de welcke maken vier capittelen/soo dat om dier redenen wille het navolghende sal zijn het vijfste.

.vi.
.vij.
.viij.
.ix.
.x.
Thuscana
Dorica
Jonica
Corinthia
Composita

Vande ordinantie oft maniere der Thuscana, en van hare ornamenten.

Dat vijfde Capittel.

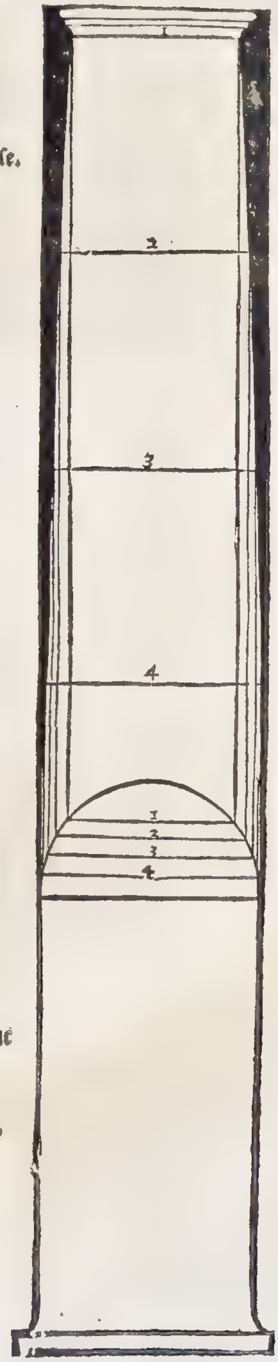
MEn vindt inde schriften Vitruvij int vierde Boeck int 7. Capittel datmen de colomme thuscane van seven deelen hooghe met capiteel ende base behoort te maken/ welcke mate neemtmen aen der colommen dickte beneden/ de hoochde vande basis oft basement sy vander helft der colommen dicte ende ghedeelt in twee ghelijcke portien/ een salt plinthus zijn/ dander ghedeelt in drien/ sullen de twee dat thorus zijn/ tderde de cincta. De projecture der basis salmen dus maken/ eerst maeckt eenen circule soo groot als de colomme beneden dick is/ ende setten in een viercant/ ende buyten dat viercant noch eenen circkel ghetrocken rakende de vier hoecken/ dat sal de projecture oft uytspronc zijn. Ende al hebben alle ander basen huer plinthen viercant/ niettemin behoort dese Thuscane rondt te wesen na den text Vitruvij. De hoochde des capiteels sy gelijck de basis/ ende dat gedeelt in drien/ een deel sal dat abacus zijn/ dat ander salmen in vieren deelen: drie sullen den echino ghegeven worden/ t'vierde den annuloost cincta datmen riem oft bant oft lijstken verduytschen mach: dat derdendeel restende sal voor dat Hypotrachelium oft phrise zijn: dat astragal met de cincta sy vande helft der phrisen maer dat gedeelt in drien/ twee sullen voort ront zijn/ eñ derde zijn lijstken/ den uytspronck sy als de hoochde/ ende hoewel dat dit lijstken hier met den capiteel ghenoemt wordt/ ist nochtans een deel der colommen/ dewelcke colomme behoort boven ghedunt te zijn dat vierdedeel: ende oock het capiteel int bovenste deel en sal niet grooter zijn dan de colomne beneden. De maniere om de colomne te minderen sal dese zijn/ dat den tronck der colommen sy ghedeelt in drien/ dat derdedeel beneden sal op zijn loot hanghen/ ende d'ander twee derdedeelen salmen in soo veel ghelijcke delen setten alsmen wilt: daer na op dat derdedeel der colommen ghelept eenen halven circkel/ ende van aende lienen die daer hanghen vanden uyterstem hoecken des capiteels inne waerts ghemeten dat achste deel/ twelck in als sal wesen dat vierdedeel soo ghesept is. Van onder t'cancken (daer de colomne dunst is) salmen twee linien op zijn loot trecken tot op den halven circule/ ende die deelen des circkels uytwaerts salmen tot beneden in so veel ghelijcke portien setten/ als de twee derdendeelen der colommen inhouden/ dat ghedaen zijnde tot beyde sijden/ soo worden vanden eenen punct des halven circkels totten anderen so veel parallellen oft dwerse linien getrocken/ ende op elcke linie geteeckent zijnde tgetal van boven nederwaerts/ ende desghelijckx op de linien die de colommen delen/ tselue ghetal in ordine gheset zijnde/ soo ist seker dat de eerste linie sal accorderen met dat dunste der colomnen boven: daerna neemt de tweede linie des halven circkels/ ende setse op de tweede linie der colommen/ daer na de derde op derde/ ende de vierde op de vierde: ende als dat ghedaen is van aende basis des halven circkels tot aende linie 4. worde een linie ghetrocken/ ende van aende linie 4. tot de lini 3. noch eenen treck/ ende vande 3. tot 2. noch een linie/ ende vande 2. tot 1. noch een lini/ ende alsoo dan van de twee sijden der colomnen/ hoe wel dat de linien elc in hem selven recht zijn/ scheppen nochtans een cromme linie/ welcke daerna de neerstige constenaer deurt hantwerck weet te verdrijven ende te moderen alle de canten inde vergaderingen der linien. Ende al is dese reghel ghemaeckt tot de colomne Thuscana (dewelcke is boven dat vierdedeel ghemindert) niettemin machse oock dienen tot alle die soorten van colomnen/ ende hoe dat de deelen der colommen/ ende des halven circkels in meerder ghetal zijn soo veel sal de minderinghe haer verliesen.

A. Abacus oft tailloer
B. Echinus.
C. Annulus oft Cincta.
D. Hipotrachelium of frise.
E. Astragalus.
F. Annulus oft Cincta.
G. Dicte der colomnen boven.

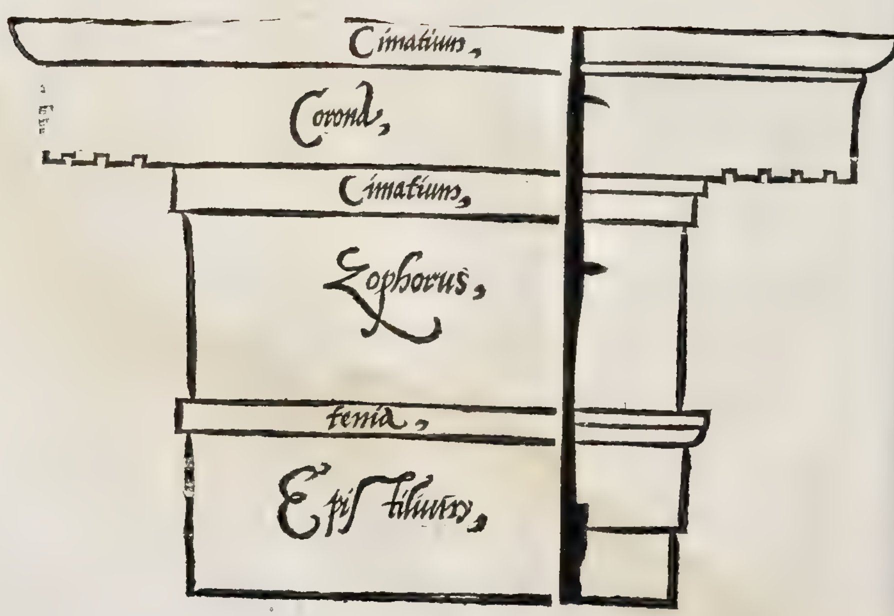
H. Dicte der colommen beneden.
I. Cincta.
K. Torus.
L. Plinthus.

M. Projecture oft uytspronc vande base
N. Dicte der colomnen beneden.
O. Dicte der colom. boven.

Van de Thuscana

DE colomne volbracht zijnde met capiteel ende base/soo zijn de architrabe/frise/ende cornice daer op te setten. Dat Epistilium oft architrabe sy vander hoochden des capiteels/ende de tenia oft lijste van dat seste deel desselfs: dat sophorus oft frise sy vander selver hoochden/desghelijckx oock de cornice met haren leden. Ende die selve ghedeelt in vieren/een deel sal voor de Cimatie zijn/de twee deelen tot de corone / ende dat leste totter cimatien oft fascien onder de selve: de projecture oft uytspronck van allen sy ten minsten ghelijck haer hoochde. Ende onder inde corone salmen canaletten maken groote oft cleyne na dattet werc is / ende tot wille des wercmans. Maer om dat dit werck grof ende simpel van leeden is/ soo machmen (na mijn duncken) wel oorlof nemen eenige deelen daer toe te doen/die tot den selven schijnen te behooren/ende dit sal zijn alsment werck sal willen lieflijcker maken ghelijckmen hier onder siet in dit afghedeelde. Noch prijse ick de coronen die meest projecturen oft uytsprongs buyten huer viercant hebben/bysonder als die steenen daer toe oorberlijck zijn hem selven te draghen. De welcke projecturen brenghen commoditeyt ende vercieringhe: commoditeyt / ist datter wandelinghen boven comen salse te ruymer zijn/ ende oock salse d'werck beschermen vanden wateren: de vercieringhe oft bequaemheyt/alsmen d'werck van behoorlijcker distantien aensiet/ sal't te grooter schijnen/ende daer den steen ghebreken sal midts der cleynheyt sal de projecture voldoen in't grooter schijnen.

Hoewel dat ick voorgheſeyt hebbe/ dat de colomme Thuſcane naden text Vitruvij behoort te zijn van ſeven diameters met baſis eñ capitelle/ welcx proportie eñ forme ſekerlick goet ende gheprobeert is/niet te min om dat de eerſte colommen (alſoo ghy ooc in mijn cleyn boecrkē gehoort hebt) waren ghemaect van ſes deelen/ nemēde die mate vandē voet des mans den welcken is dat ſeſte deel des ſelven. Ende oock om dat die colommē te weten Dorice nu van ſeven deelen zijn/ hebbende haer de Antiquen totter verheffinghen een deel toe gheſet/ ſo dunct my deur ſulcken auctoriteyt/ende mits dien dat deſe colomme robuſter is/datmenſe in haer ſelven behoort leegher te maken dan de Dorica/ waerom datmenſe by mijnen avijſe van ſes delen maken ſal met baſis ende capiteel/ende dit al voor een ghemeene regel. Ende om dat Vitruvius / noch ander Architecten ſoo als icker gheſien hebbe/ noyt reghel vande Stilobati oft pedeſtali ghegeuen en hebben/oock inde antiquiteyten ſo veel alſmen ſiet werdenſe vanden Architecten gemaect na dattet behoefde / tſy tot verheffinghen der colommen / oft tot eenen op ganck met trappen aende galerien oft deur ander ghelijcke toevallen. Die wijle dan dat wy niet deur noot gedwongen en zijn/ ſoud ic oordelen datmen elcker maniere van colomne haer voeghelijck pedeſtal met eenige goede redēgave. Het is kennelijck dat het pedeſtal ten minſten wil viercant zijn te verſtaē het lijf ſonder baſe oft cime: zijnde dan de colomme der thuſcanen de vroomſte van alle den anderen/ ſoo ſal zijn Pedeſtal van een perfeckt viercant zijn / welcx voortooch behoort breet te zijn ghelijck dat plintus vande baſis der colommē/zijn hoochde ſy ghedeelt in vieren: een ſulcken deel ſalmen onder aen ſetten voor dat Plinthus/ ende ooc een totte cima/ welcke leden ſullen ongeſneden zijn ende alſoo dan de colomne van ſes delen is/ſal dat Stilobatum oock in hem ſelven van ſes deelen zijn gheproportioneert na de colomme.

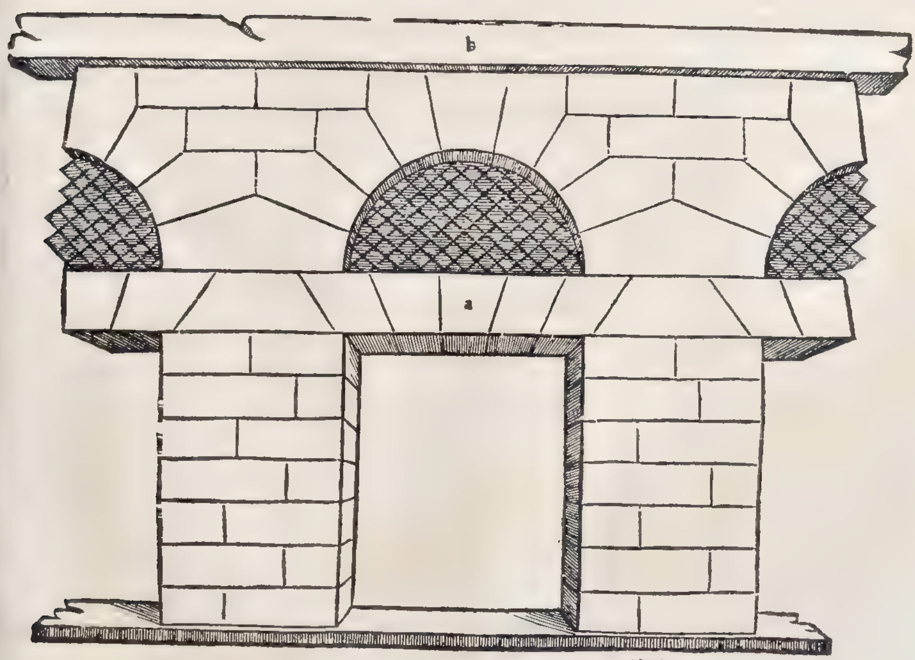

Van de Thuscana

IEk heb ghelooft in desen boeck te tracteren alleene vanden ornamenten ende differente manieren van edificien/ daeromme en sal ick nu niet segghen hoemen de poorten van steden ende fortressen setten sal/ met haren sijden, cannonieré / ende andere circumstantien tot beschermenissen, latende sulcken sorghe den Architect der orloghen na de gheleghentheyt ende accidenten die daer op loopen. Maer ick sal segghen/ als de poorte der stadt oft fortresse gheset is, de maniere hoe mense nae mijn advijs te vercieren heeft / toonende daer toe sommighe figuren. Elcke poorte der stadt (verstatet na de maniere van Italien) heeft van noode te hebben de posternen/ diemen heedt poorten van secourse / dat zijn de cleyn poortkens ter sijden. Maer om te houden die Symmetrie/ dats een voegelijcke mate/ behoortmen te maken een ordinantie aldus. Die mate der poorten is/ dat soo veel als de wijdde des lichts zijn sal/ de helft daer af wordde noch totter hoochden gedaen: de breedde des lichts sy gedeelt in ses/ ende een deel daer af sal den pilaster ter rechter ende ooc ter slincker sijden breet zijn/ het platte der pilaren sy breet vanden derdendeel des lichts/ ende haer hoochde vijf deelen met capiteelen ende basen. De hoochde der basen sal van dat derdendeel der breedden des pilers zijn/ alsso oock capiteelen/ observerende nochtans de regel inde eerste colonume ghegheven. Dat Epistilium/ Zophorus/ ende Corona / sy tsamen van sulcker hoochden als de breedde des pilers/ met de voorschreven reghel. Tusschen den eenen ende den anderen pilaer sal de posterne zijn/ haer wijdde sy ghelijck de breedde des platten pilaers: de hoochde ghedobbeleert na de breedde / zijn pilastren sullen van dat derdendeel der selver posternen zijn. Die elevatie ofte verheffinghe boven der poorzen sal tot wille des Architects zijn. Maer de proportie der fastigien oft frontispicien (dwelckemen hier ghespan/ dack/ ofte ghevel segghen wil) sullen wy in twee manieren toonen in d'ordine vande Dorica.

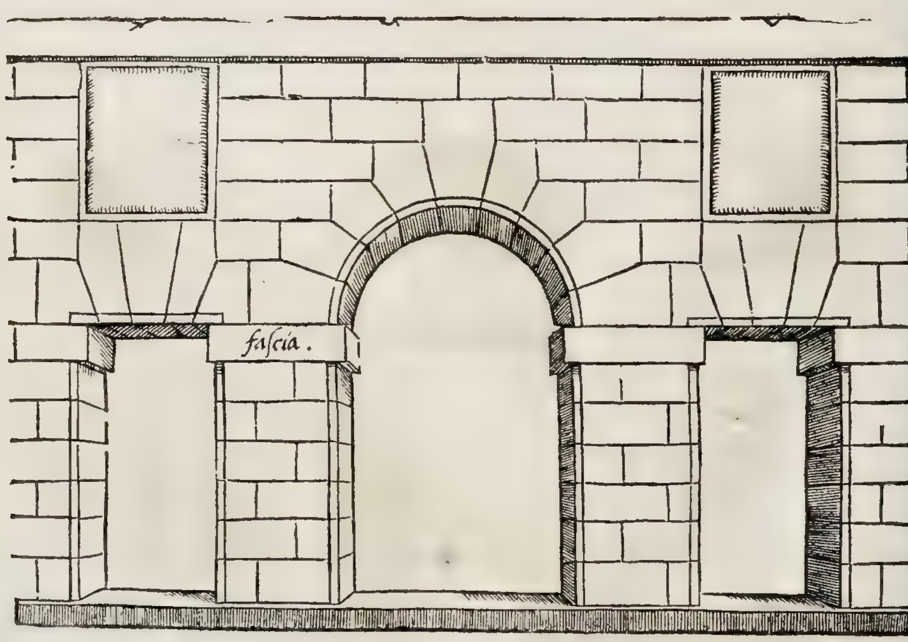

ENde om dat de Architect behoort overvloeyende van inventien te zijn / om hem selven ende andere te voldoen / soo machmen noch in dees andere maniere de poorte der stadt oft fortresse vercieren / observerende dees reghel dat soo breet als den doerganck der poorten is / so sal die hoochde anderhalfmael soo veele / dats twee deelen inde breedde ende drie inde hoochde zijn. Haren pilaster sy dat achste deel vander wijdden der poorten / ende de colomme (verstaet voor de ronde colomme ende platte pilaer) dat vierde deel der poorten. Maer om dat de colomme dat derdedeel inden muer ghemeest ende metten anderen steenen ghebonden is / meer tot vercieringhen dan tot draghen / soo salmense van seven delen hooghe maken / ende oock van achten in sulcken val als d'Architect de poorte sal willen gracelijcker maken. De wijdde der posterné sy vande helft der middel poorten / haer pilasteren ghelijck vander grooter. Haer hoochde sal zijn dat de fascie die den booghe draecht haer supercilie oft architrabe (soo wy dat noemen willen) sy ende vintmen ghenen steen van een stuck tot sulcken werck / soo salmen de cunei oft penanten maken alsoomen inde figure siet / ende aldus sal de proportie van dien posternen zijn van drie deelen inder wijdden / ende vijf dergheliicke deelen inder hoochden. De cunei oft penanten vanden booghe sullen vijfthien zijn / ende inde basen / capitelen / architrabe / frise ende cornice salmen houden de voorschreven reghel / desghelijckx sal oock de elevatie der middelt tot wille des Architects zijn / gelijck van dander ghesept is / ende alsulcken wercken hoese grover ghebootseert zijn / hoese bequamer ter sterckten zijn sullen.

Van de Thuscana

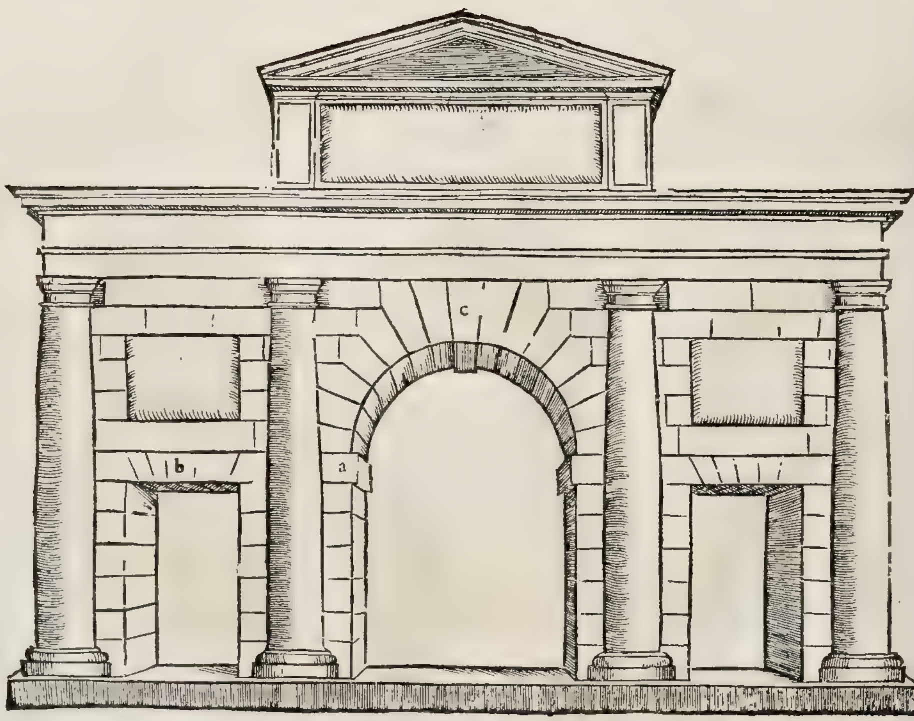
IN ander manieren slechter en stercker/machmen de poorte van een stadt oft casteel maecken volghende d'ordinantie hier onder gheteeckent / ende die proportie der wijdden vande poorte / sy soo veel als de hoochde is tot onder aende fascie die t'welfsel onderhoudt / ende vande fascie opwaerts soo veel hoogher als den halven circkel / maer altijdt na wille des Architects te meerderen ende minderen/ende bysonder als hy deur eenich accident benaut wordt/ende de twee posternen zijn te maken alsoo vanden anderen ghesept is. Haer wijdde sy vander helft der middel poorten/ende oock soo veel massijfs/ofte muers worde tusschen de groote poorte ende te twee cleyne ghelaeten/welcker hoochde wordt ghedobbeleert metter breedde/ende die fascie die den booge onderhoudt/sal oock de cunei vande cleyne poorten. Ende noch mochtmen maecken dat de fascie duerschietende soude de supercilie zijn/dwelcke/alsoo gesept is/ mach verandert worden na goetduncken des Architects sonder van deser ghesetter figuren te verbreemden.

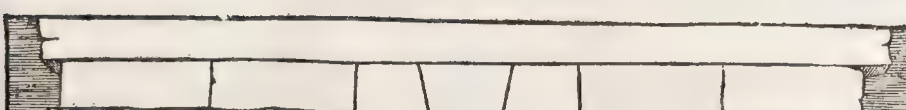
Die diversche ordinantien doen den Architect somtijdts invallen dinghen die hy by avontueren noyt gedacht en soude hebben. Daeromme sal den architect dese navolgende figure seer behulpelijck zijn inden edificien, na de accidenten die hem mochten aenvallen/ ghelijck inden muer van een fortresse zijn soude. Al waer de muer van goeder dickten makende dit werck van binnen / soude ten eersten dienen tot een logie om int drooghe te staen: oock soudet de wandelinghe boven breder maken/ ghemackelijck totter defentien in tijden van oorloge/ ende tot meerder verseeckeringhe mochtment binnen al met eerden vullen. 'Tmocht oock somtijdts den Architect gevallen te bouwen ontrent eenen berch/ ende om hem daer af te bevrijen, want de wateren die altijdt vanden reghen daer af loopen brenghen oock dat eertrijcke beneden / soo ist van noode met dierghelijcken Edificien hem teghen sulcken berch te setten / deur de welcke datmen hem niet alleen versekeren en sal van sulcken suspitie / maer sal oock groote vercieringhe zijn totter fabrijcken. Ende alsulcken inventie heeft Raphael Durbijn ghebruyckt A monte Mario een luttel boven Romen inden wijngaert Clemens Septimi van hem begonst int Cardinalaet Jeronimi Genga: ende buyten Pesera tot een beschermenisse der wateren teghen eenen berch/ heeft hy oock sulcken ordinantie ghebesicht.

DIe Antiquen hebben in dit boerachtich werck diverse manieren van bindingen geuseert/ alsoomen hier onder siet/daer met hem die Architect sal moghen behelpen in veel dinghen nae dattet van noode zijn sal / haer mate sal zijn dat het licht een perfect vierkant sy / ende het massijf (dat is den muer) tusschen beyden sal dat vierdedeel smalder zijn. Dat Supercilium oft architrabe / soo wy't noemen willen sal vanden lichte dat vierdedeel hebben / ende sal ghemaeckt worden van penanten die op den centre loopen in ompaer ghetal / ende boven dat Supercilium worde ghelept eenen halven circkel ghedeelt in neghen ghelijcke deelen / die linien oock al op den centre ghetrocken. Die cunei ofte boochsteenen gheformeert zijnde/ende die drie stucken daer tusschen ghelept met de fascie daer boven sal aldus een eeuwich onverganckelijck werck zijn. Maer op dat de cunei vande architrabe vast ligghen sal van noode zijn den halven circkel te vullen met eenighe ghebacken steenen. Ende tot meerder cieragie machmen ruyten alsoo de Antiquen useerden/ghelijckmen noch siet in Rome tot S. Cosmas ende Damian/dwelck hoewel dattet vanden oudtsten is/noch seer sterck is.

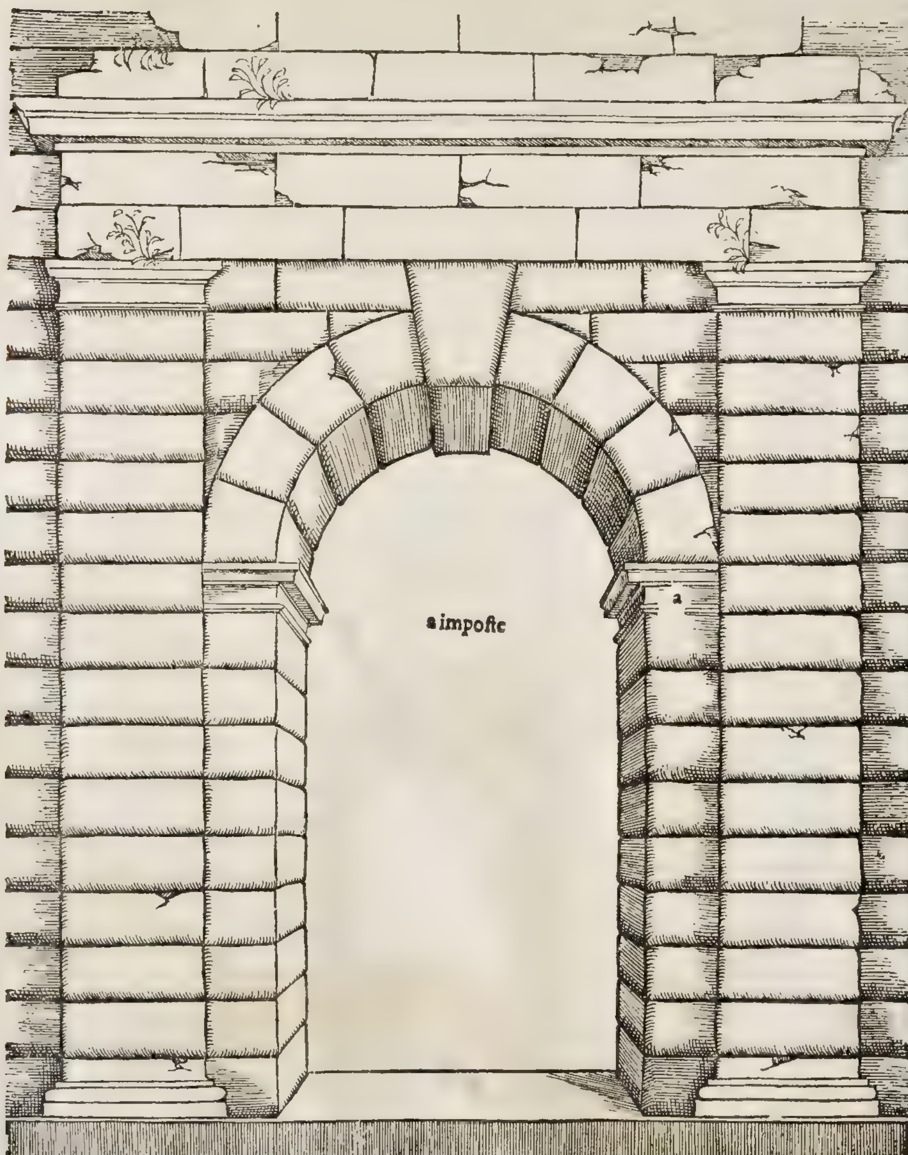

Ghelijck van beginsel ghenoech ghesept is/ mach de Architect oock dese poorte in diversche plaetsen ghebruycken/maer niet tot fortressen/ want den overganck en dient niet tot artiglerie oft groot ghereetschap van oorlogen te handelen/ niettemin van buyten macht dienen tot eenigher poorten. Welcr proportie sal zijn/ dattet licht oft opene twee mael soo hooghe sy als breet/de boochsteenen des halven circkels sullen neghen zijn getrocken op den centre des circkels. De fascie onder den booghe sy van dat sevenste deel der poorten. Vanden fascie nederwaerts totten pavimente/wordet in seven en half ghedeelt/ende sullen ses laghen steens zijn, de drie daeraf sullen elc van een deel ende een half zijn de ander drie van een deel: aldus sullen de seven en half uytghedeelt zijn. Die hoochde des middelste boochsteens ofte den sluytsteen hoemen wilt/ sy vande helft der wijdden vande poorte. De fascie boven de boochsteenen sy breet gelijck den voet/dats het dunste der selver steenen/maer den middelsten boochsteen ende ooc zijnen voet onder sal t'vierde deel breeder zijn.

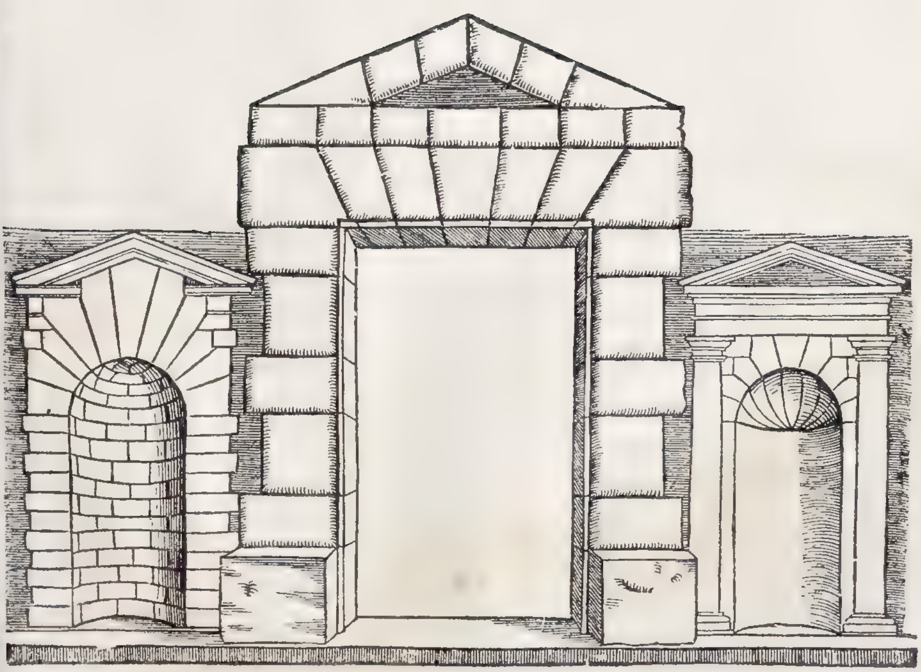

Van de Thuſcana

De proportie van deſer poorten/te weten/de openheyt/is tweemael ſoo hooghe als breet / den pilaſter ende den boghe zijn breet van dat vijffſte deel des lichts/den grooten pilaer ſal noch eens ſo breet zijn: ende zijn hoochde van ſes breedden. De hoochde vande baſe ſal vant vierendeel zijn/ende dat Capiteel van dat derdendeel/alſoo groot ſal de impoſte oft Capiteel onder den boghe zijn. De faſcie inde plaetſe van d'architrabe/ zy van der hoochden des Capiteels: deſghelijckx de Friſe / ende oock de Cornice/ achtervolghende de voorghegheven reglen/de reſte machmen metten paſſer vinden.

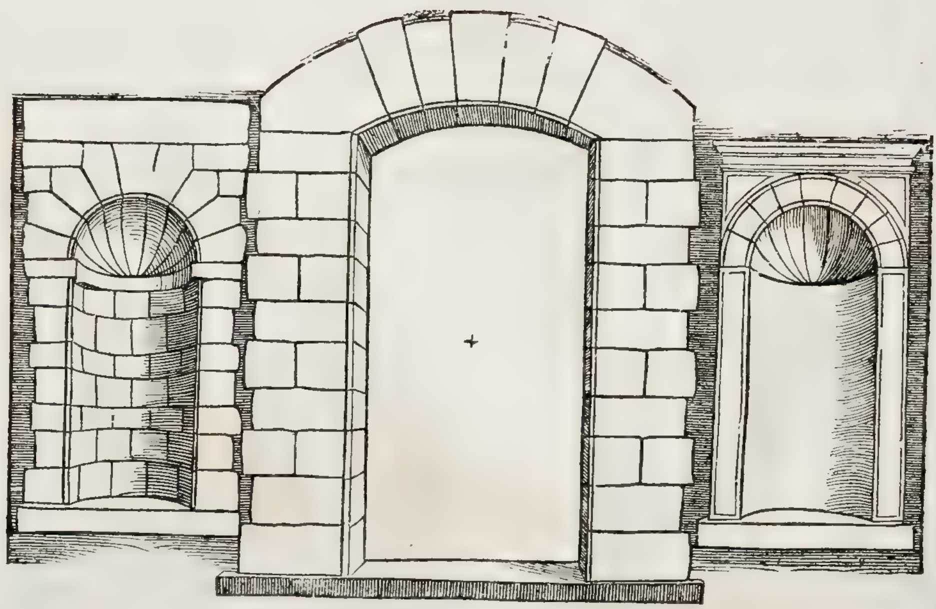

ALs dese poorte / hier onder gheteeckent / seer verschepden van d'ander manieren/niet te min/midts dattet een werck is dienende totter Thuscane/ende oock om datse Antijckx is/ heb ickse na mijn advijs hier willen setten: dewelcke in voorleden tijden was in Rome En Capo de la militia Trayana, hoewel dat mense overmidts ruynen nu niet en siet. Die twee Nicchen die daer besijden staen/zijn uyt haerder plaetsen/dewelcke den voorsienighen Architect sullen moghen dienen als hy die set daerse behooren: haer proportie duer de voorgheghéven regle/sal de Architect lichtelijck tot sijnen wille hebben. Ende vande poorte in haer selven en wil ick gheen mate met allen setten/want alsulcken mate is lichtelijck te vinden.

Van de Thuscana

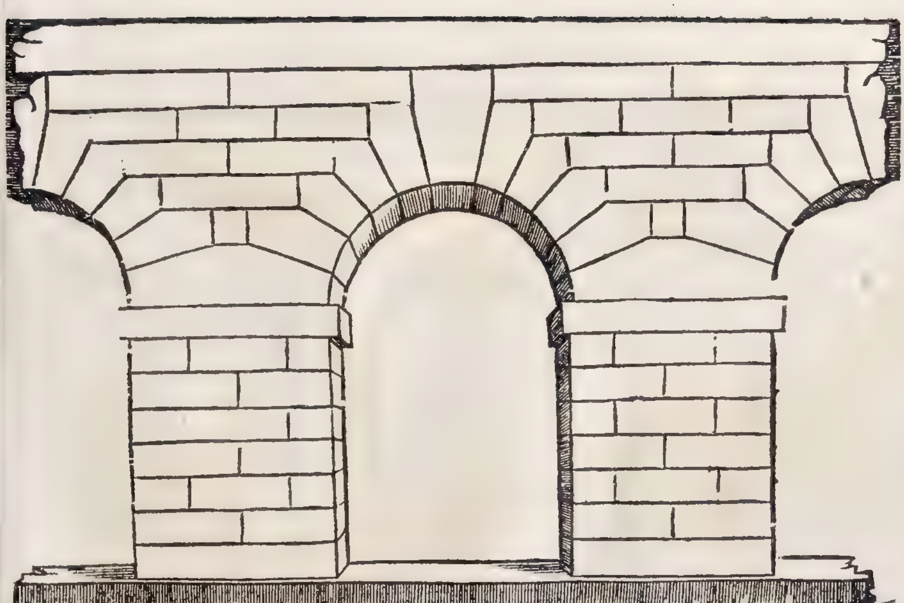
DEse ander maniere van poorte, is gedeckt van dat seste deel des circkels / ende is seer sterck werck / niet te min / de penanten en moghen hem niet versellen met ander bindinghe van steenen: waerom dat / willende sulcken werc maken / soude hem wel houden in eenen muer van ghebacken steenen. Tot haerder proportien en wil ick my anders niet strecken / om dat het een lichte sake zijn sal met een passer inde handt haer maten te vinden. Maer de Nicchen die daer by gheset zijn om t'velt te vullen sal de Architect tot zijnen believen mogen setten, daerse hem best te passe comen sullen: ende niet alleenlijck en sullense moghen dienen tot Nicchen / maer oock tot vensters. Ende ist sake datse immers tot Nicchen ghebruyckt worden / om eenighe beelden daer in te stellen / soo salt altijdt wel voeghen dat de hoochde de dobbele proportie passere oft te boven gae / op datse als men daer eenighe staende beelden inne gheset heeft bat correspondenen / welcke saecke men altijdt laet tot vonniste des Architects.

HEt heeft voortijden den ouden Romeynen bevallen / te menghen met den boerachtighen niet alleenlijck de Dorica / maer oock de Jonica/ende daer toe de Corinthia: Waer deure dattet gheen dwalinghe zijn en sal ist datmen van een maniere alleene een menghinghe sal maken/voorghevende inde selve eens deels dwerck der natueren / ende eens deels dwerck der const/om dat de colommen ghemenght met boerachtighen steenen / ende oock d'Architrabe ende Frise gecorrumpeert deur de penanten/ betoonen t'werck der natueren: maer die Capitellen ende een deel der colommen/oock de Cornice/ daer toe de Frontispice oft den ghevel betoonen t'werck der handen. Dewelcke menghinghe na mijn duncken is seer bevallijck der ooghen, ende toont in haer selven groote sterckte: daerom soud'ickse meer oordeelen te dienen tot een fortresse dan yet anders. Niettemin/in wat plaetse der boerachtigher Edificien zy gheset wordt sal altijt wel voeghen. Ende in sulcken minckrsel heeft Julius Romanus meer gheneuchten ghehadt dan eenich andere / ghelijck Rome dat betuycht in veel plaetsen / ende oock Mantua / ende daer buyten int schoone pallays ghcheeten/vulgariter El, Te. Een exempel waerachtelijck in onsen tijden van Architecturen ende schilderen. De proportie van deser poorte is aldus te maken / dat de wijdde van dobbel proportie sy, dats twee breedden inder hoochden vaste onder den booghe: den pilaster sal van dat sevenste deel der wijdden zijn/ende die colomme tweemael soo dicke als den pilaster/haer hoochde metten Capitelle sal van acht deelen zijn. Dat Capitel Architrabe/Frise/ende Cornice/ ghelijck voren ghesept is, sullense ghemaeckt worden: alsoo oock sal dat fastigium/frontispicium/ oft den ghevel ghetoont worden/ghelijck ghesept is/inde Dorica. Den halven circkle des boechs sal in elfve ghedeelt worden/voor de boochsteenen maer de sluytsteen sal wat grooter zijn/ende believet den Architect/hy mach oock wat upthanghen. Die fascie die den booge onderhout/sy vande halve colommen dickte: van daer nederwaerts salment in neghen delen/vanden welcken sullen de twee zijn voor dat nederste deel der colommen: die ander seven ghedeelt / sullen de steenen zijn die de Colommen binden ende dwers overtrecken. Ende hoe dit werck ruyder ghebootseert wort (nochtans met consten) hoe dat in sulcken ordine werckelijcker staen sal/besonder de steenen die de Colommen omvanghen/ende oock de penanten.

TEn is niet ghenoech dattet werck van goeder sterckten sy / maer t'behoort oock met consten ghemaeckt te zijn dat het der ooghen contentere. Waeromme dees bindinge van steenen niet alleene seer sterck en is/maer oock ingheniens ende den sienders aengenaem: van welcker inventien de Architect sal moghen ghedient worden aen veel dinghen. Haer proportie sal zijn/dat de openheyt inde breedde/eene ende een halve inder hoochden sy / den half en circkle worde ghedeelt in negn ende een vierendeel / om dat den middelsten steen dat vierde deel breeder dan dander zijn sal. De hoochde desselven sluptsteens sy vander helft der openheyt des lichts die platte fascie onderhoudende den booghe/heeft vanden lichte dat sevenste deel. Vander fascien nederwaerts/worden seven deelen ghemaeckt / de fascie boven de penanten sal breedt zijn ghelijck den sluptsteen onder is / den welcken machmen onder uyt maken hanghende dat achste deel zijnder breedden. Aengaende de bindinghe der anderen steenen metten penanten/sietmen merckelijck inde figure.

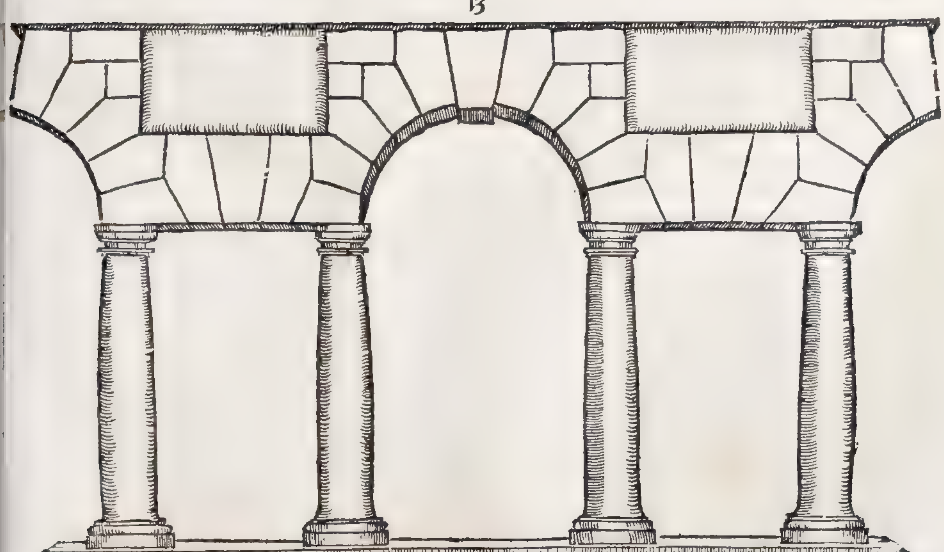
Van de Thuscana

OM dat die gheriefflicheden bekeert zijn in vercieringen / ende somtijts de ornamenten passeren de nootsakelijckheyt/om de const te toonen / ende oock den rijckdom des gheens die doet bouwen. Soo is dese inventie ghemaeckt voor gherief / voor sterckte / ende voor cieraet/tot gherief/aengesien die openheden der selver: tot sterckte om dat tusschen beyden veel massijfs oft muers is ende wel ghebonden: ende tot cieraet / om datse rijcke van ornamenten is. Met welcker inventien(alsoo ghesept is) hem de Architect sal connen behelpen in diversche wercken. De proportie daer af sal wesen, dat het gesloten oft massijf so wijdt sy als d'opene/ dewelcke openheydt worde tweemael inder hoochden ghesetl / de pilasters sullen vander wijdde zijn dat achste deel/ende de Colommen dat vierde deel. De intercolomnie (dats de wijdde tusschen de twee Colommen)sy van een colommen dicte : de hoochde der Colommen met Base ende Capitel van acht delen. Inde Architrabe/Frise/Cornice/Base/ende Capitel/ wordt ghehouden de voorschreven regle . De penanten ende ander bindinghen sietmen inde figure . Ende hoewel dat de Colommen noch twee delen over de voorgheghevenregle gaen/nochtans om datse na by een staen/ende eensdeels inden muer ghemest/meer ghesetl tot vercieringhen dan tot stercten/mach dat in sulcken gevalle wel gheschien duer d'auctoriteyt van veel Antijckrse wercken.

T'Js een schoon sake den Architect te zijn overvloepende van inventien / om de diversche accidenten die den bouwende overcomen: want somtijts salmen goet ghetal van Colommen vinden / maer soo neder oft cort datse niet dienen en sullen tot t'ghene daermense be- hoeft' ten sy dat d'Architect raedt vinde om hem te behelpen. Waeromme / ist dat de Colomme niet soo hooghe en is datse reycken mach tot onder de fascie die ghelijckx den solder leyt van deser logien/so salmen mogē met dees maniere van penanten climmē tot bequamer hoochden. Dewijle [v]an dattet ter rechter ende ter slincker sijden goede contreforten oft schouderē hebbe / aengaende [h]'t ghewichte van boven salt seer sterck zijn. Maer om te welven sonder binden met ijseren oft metalen gheerden en soude niet seker zijn. Min vreesen soudet zijn waer de logie niet soo breet datmense met steenen van eenen stucke decken mochte / oft oock te versien met goeden balcken. etc. [D]ie proportie hier af sal wesen / dat die wijdde des boochs houde de spatie van vier colommen dickten/ende de hooghde tweemael soo veele: die minder spatie tusschen die Colommen sullen van drij Colommen dickten zijn: ende de hoochde van ses Colommen dickten/ende also sal elcke wijdde noch eens soo hooghe zijn als breedt. Ende de Colommen wantse grooter last draghen/sullen vander eerste ghesepder maten zijn: de reste sietmen seer claerlijck inde figure / maer van Basen [en]de Capiteelen is eens voor al ghesept byde eerste Colommen.

B

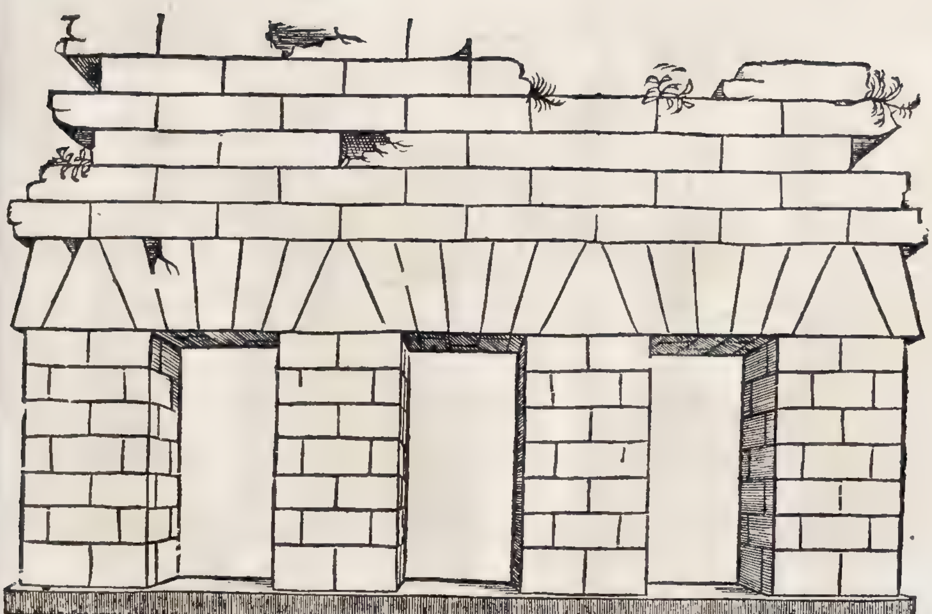

Van de Thuscana

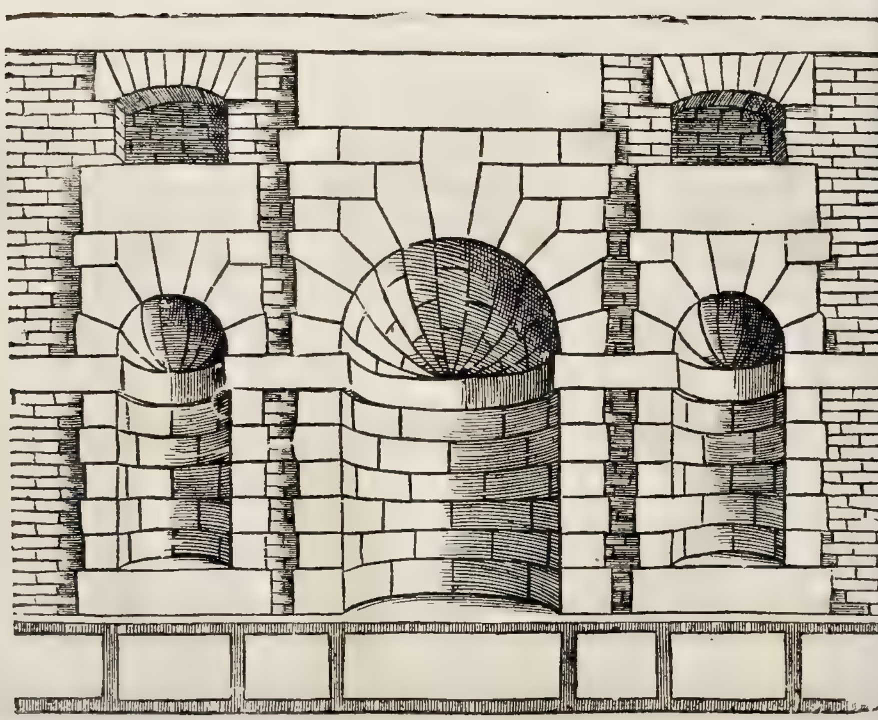
HOe wel dat desen booghe seer sterck is / nudts de concordantie der bindinghen / soo is hy daer toe oock ingenieus ende bevallijck der ooghen. De welcke inventie niet alleenlijck en sal moghen dienen tot logien oft galerien van sulcken wercke / maer aen brugghen van rivieren ende beken/om ooc water te leyden vanden eenen berch op den anderen oft tot een aque-ducte. De proportie is/dat de wijde van den eenen Pilastre totten anderen/oock de hoochde sy tot onder de Fascie die den booghe draecht. De Fascie sy van dier wijdden oft hoochden dat sevenste deel. Vander fascien nederwaerts wordet ghedeelt in sessen: den halven circkle sy ghedeelt in neghen ende een quaert, want den sluytsteen is dat vierde deel meerder dan d'ander / de reste vindtmen metten passen.

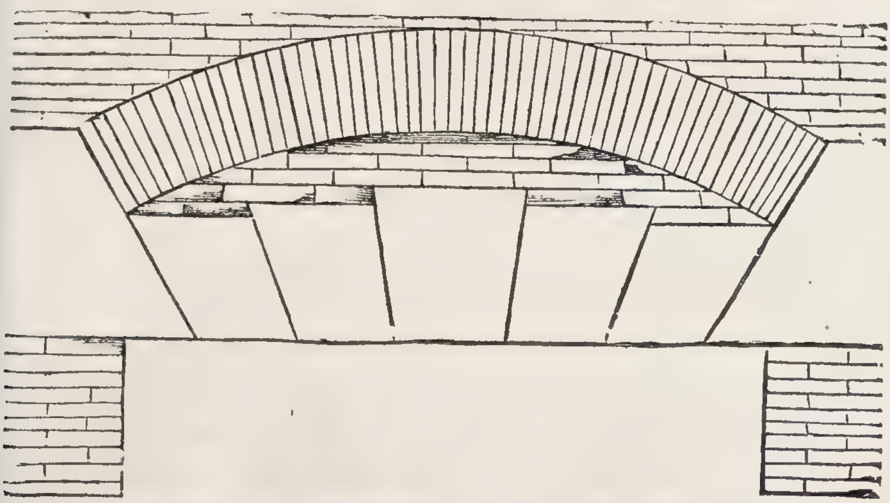
Het mocht somtijdts ghevallen/datmen in eenen grooten muer veel gaten behoorden soude tot gherief der Edificien / daer dit werck / om alle ghewichte te draghen alder sterckst toe zijn soude:ende oftmen niet soo veel lichts en behoefde/machmen de sommighe met gebacken steenen vullen. Welcker proportie zijn sal dat de spatie des lichts ende des massijfs even breet sy/ende tweemael soo hooghe als breedt/ Hoe wel dat sulcke dinghen te meerderen ende te minderen zijn/na goetduncken des Architect. Ende dierghelijcken wercken sietmen noch in Rome/niet alleenlijck die seer oudt zijn/maer noch heden aldersterckste. Het exempel hier af is tot S. Cosmas en Damianus.

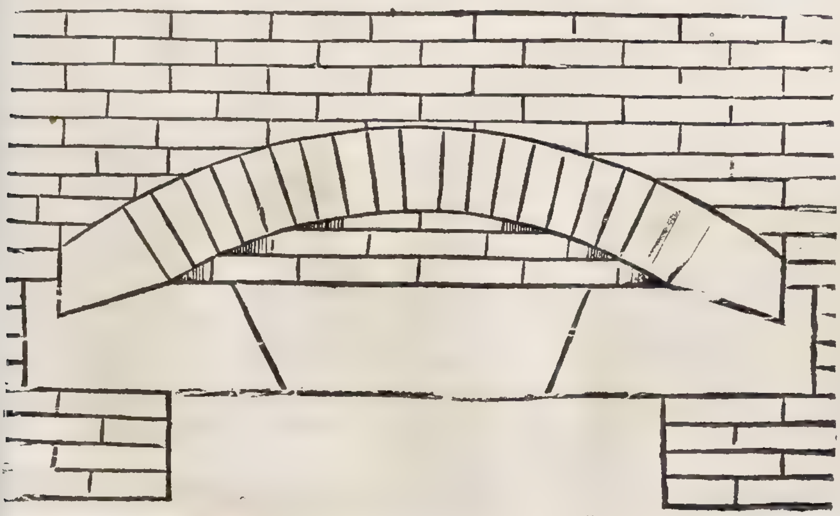

MEn seyt/dat aensien doet ghedencken/ waer deur dat dickwils ghemaeckt wordt t'welck men niet maken en soude/hadment nerghens ghemaeckt ghevonden. Alsoo salmen somtijdts in eenen hof oft ander plaetsen/ een sijde muers vinden die deure noch venster hebben en sal/ende nochtans wel behoeven gheciert te zijn op dese ruyde maniere / ende boerachtich werck/daer hem die voorsienighe Architect sal moghen behelpen met deser inventien. In welcken plaetsen datmen beelden/ ende ander reliquien van Antiquiteyten setten mach. Van de proportie ende van haren maten/en sal ick niet setten/want tsal inden wille des Architects zijn/die te verhooghen oft verbreeden na de accidenten.

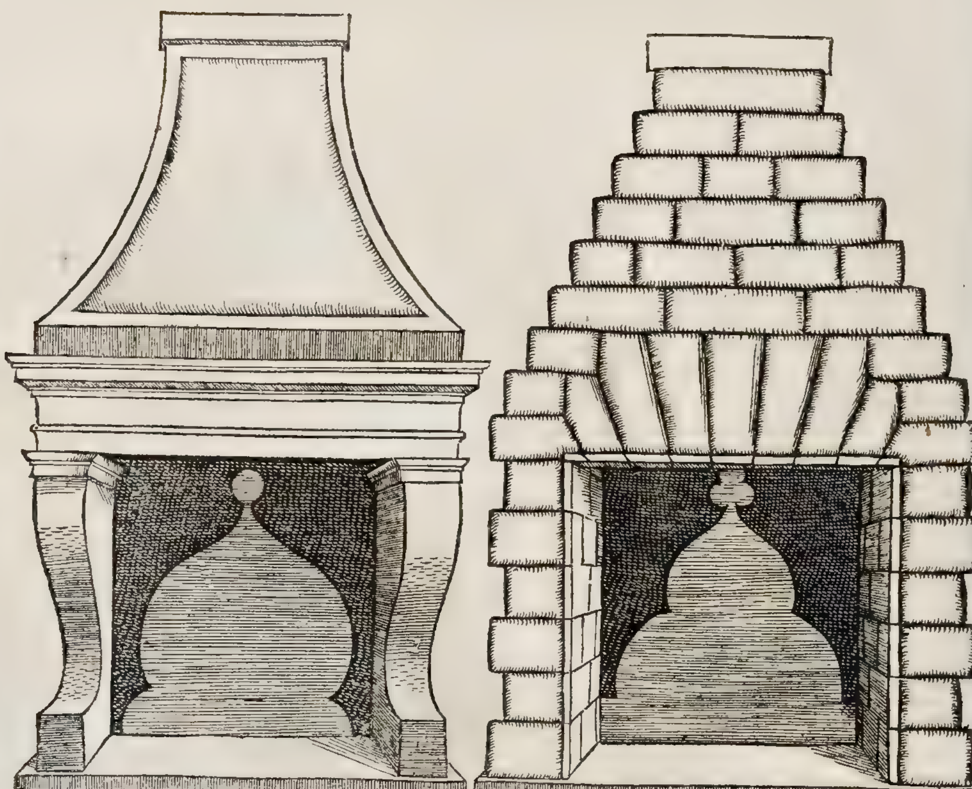
ENde om dat den meesten hoop der supercilien oft architraben soo wyse noemen willen / die boven poorten oft ander winckels ghesect zijn/ deur de wijde (ist dat den steen niet van goeder grooten is)en mogen resisteren aent ghewichte/waer deur datse in toecomenden tijden comen te breecken/alsoomen in seer veel plaetsen sien mach . Soo salmen moghen al ist in grooter distantien(ommer dat de schouderen ter sijden sterck zijn)maken sulcken werck van stucken/als hier onder in twee manieren gheteeckent staet/dwelck sonder twijfel sal seer sterck zijn / ende hoe den last boven swaerder is hoe tgheduerigher zijn sal.

Van de Thuſcana

HOewel datmen inde ſchriften van Vitruvio/ gheen notitie en heeft/in wat manieren dat de Antiquen in palaiſen ende ſonderlinge plaetſen dat vier gebruyckten om te warmen. Men vindt oock inde Antijcke edificien verſchijninghen van ſchouwen/om den root uytganck te gheven. Noch deur eenighen Architect / en heb ick opt connen de waerheyt vernemen van ſulcken ſake: niet te min/wantmen van veel jaren herwaerts gecoſtumeert is/niet alleen vieren in ſalen ende camer en te maken tot ghemack der menſchen/maer oock ghewent diverſche ornamenten in ſulcken plaetſen te maken. Als ic dan tracteren wille in dit Volumen/van allen den ornamenten die den Architect ende der Fabrijcken moghen toevallen/ ſoo en ſal ick niet laten te toonen ſommighe formen van ſchouwen ofte heertſteden ſoomenſe noemen wilt/dewelcke voegen tot de Thuſcaenſe maniere/alſmenſe behoeven ſal in ſulcken edificien. De eene is delicaet buyten den muer/dander van boerachtighen wercke heel binnen de dickte des muers.

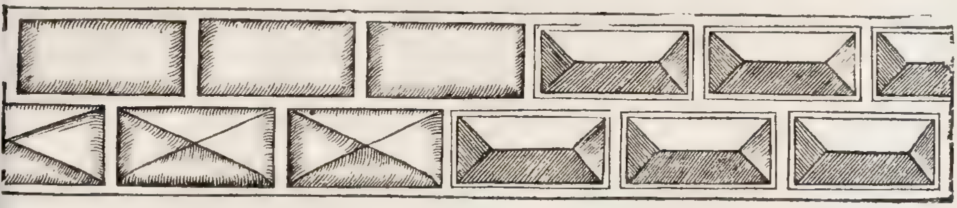

De eerste voerachtighe wercken waren in dese maniere ghemaeckt / dat is stucken van steenen rouwelijck gheboorseert/maer haer vergaderinghen zijn met delighentien ghemaeckt.

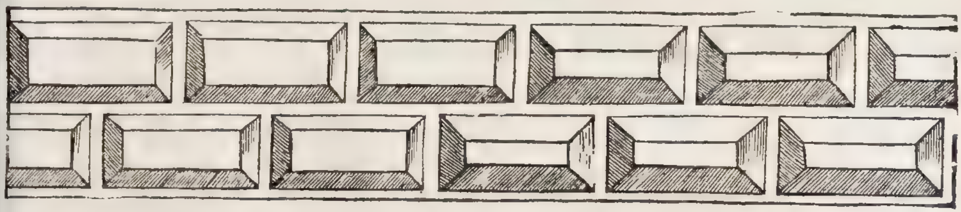

Daer na hebbense met meerder lieflijckheyt/ de steenen ghedeelt met dit plat diese schept/ende noch naderhant tot meerder vercieringhe die crupcing daer over ghemaeckt.

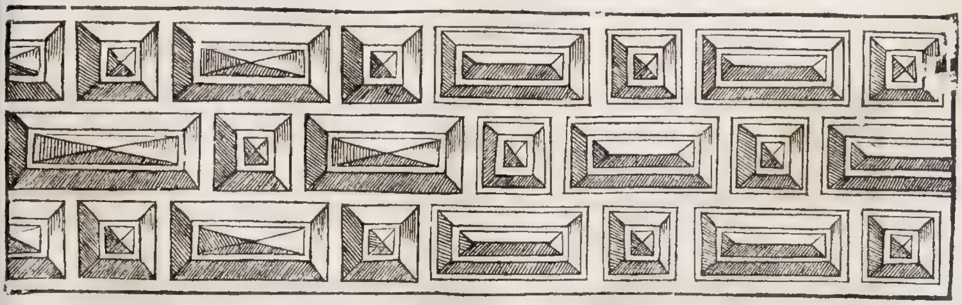
Ander Architecten/willende daer ghewrochte Diamanten in brenghen hebbense op dees maniere met meerder reynicheyt ghemaeckt.

Ende alsoo van ouder tot ouder ist ghecomen altijdt veranderende/ datmen voor Dinanten platte tafelen gheset heeft/ende oock meer verheven alsoomen hier onder ghetekent siet.

Sommighe ander Architecten hebben meer sonderheyt / ende gheschicter deelinghe willen ghebruycken/ niet te min/alsulcken werck geeft zijnen oorspronck vande Rustique/datmen noch gemeenlijck met puncten van Diamanten heet.

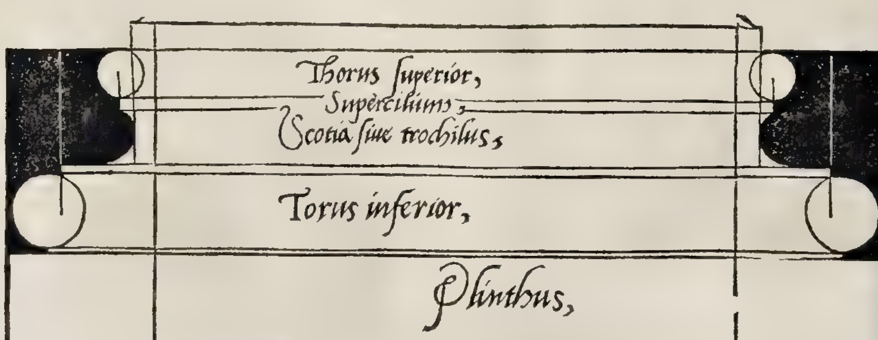

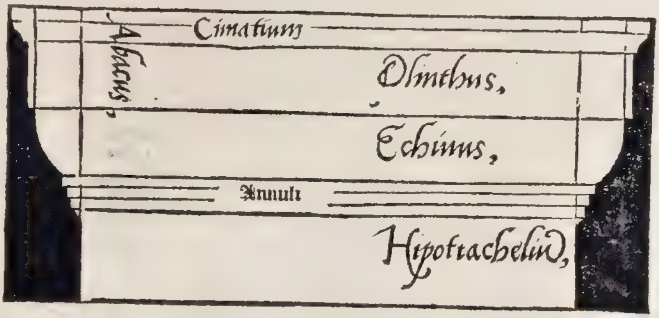
Hier eyndet de maniere vander Thuscana/ende volcht de ordine vander Dorica.

Vande maniere der Dorica met hare ornamenten.

Dat seste Capittel.

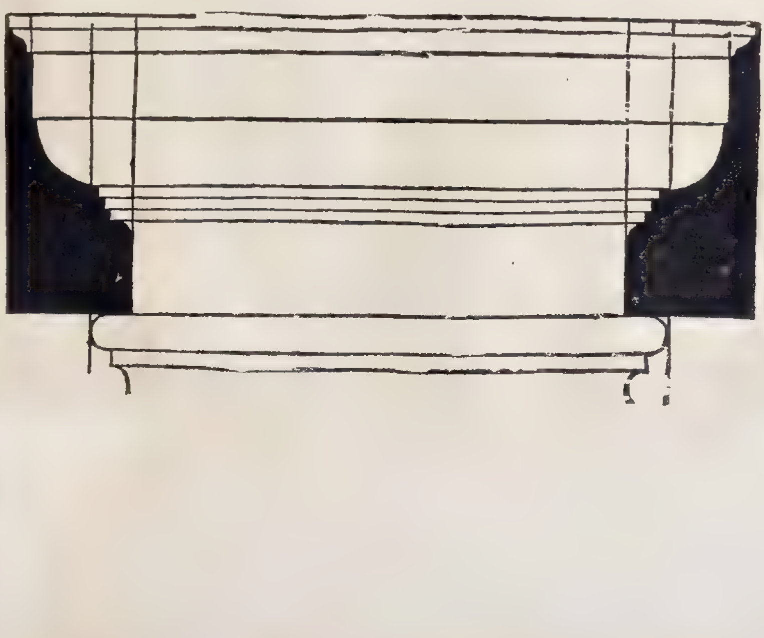
DE Antiquen (alsoo ghy ghehoort hebt) aensaghen den staet der Goden / ende ordineerden de Dorica tot Juppiter / Mars / Hercules ende ander robuste goden : maer wy willende Christo Paulo / Petro / Georgio / oft ander sulcken heylighen eenighe templen bouwen, die niet alleen souldaten gheprofessijt zijn gheweest, maer manlijckheyt ende cracht ghetoont hebben in haer leven te strecken voor t'geloove in Christo: Alsulckenen behoort de Dorica: ende niet alleen aen Goden, maer oock lieden van wapenen ende van sterckten, tsy groote personagien middelbare / oft cleyne / wat edificien datmen haer maken sal behoort tot dese maniere van Dorica. Ende hoe de personagie vromer is, hoe dat hem vaster werc toebehoort; hoe sulcken oock teerder is hoement werck lieflijcker maken sal, alsoo wy op zijn plaetse segghen sullen. Comen wy dan weder tot den particularen wercken ende haer proportie. Van dese Dorica tracteert Vitruvius int vierde boeck int derde Cap. maer vande Basis totter colommen heeft hy ghetracteert int derde boeck hoewel dat de opinie van sommighe is / dat het de basis vande Corinthia zijn soude / midts datmense veel aen de colomme Corinthia / ende Jonice ghebruyckt heeft. Oock dunckt den sommighen dat de colomme Dorica gheen basis en hadde / hebbende regard aen veel Antijcke edificien ghelijck aent Theatrum Marcelli een d'alderschoonste werck, ende vander middelt nederwaerts Dorica / welcker colommen geen basis en hebben: maer siet den tronc rusten op eenen trap sonder yet anders. Daer is noch Al carcer Tulliano dat letteecken eens tempels Dorice / waer af de colommen sonder basen zijn. Men siet in Veronen oot een Arco triumphale Dorice, daer die colommen sonder basen zijn. Niettemin om dat de Antiquen de basis Corinthia in ander manieren ghemaeckt hebben / ghelijck ick in zijn plaetse toonen sal. Soo seg ick de basis Atticurga / van Vitruvius int derde boeck beschreven / de Dorica te zijn / ende dit sietmen Bramante gheobserveert te hebben in zijn Fabrijcken van hem binnen Rome ghemaeckt : den welcken Bramant / gheweest zijnde licht ende inventeur der goederen ende waerachtigher architecturen, de welcke vande Antiquen af tot zijnen tijden onder Julio ij. P M. begraven hadde gheweest behoortmen volle gheloove te gheven. Die basis vande Dorica dan / sal hooghe zijn een halve colommen dickte / ende t'plinthus vant derdedeel zijnder hoochden : van de reste worden vier deelen ghemaeckt / een sal voor Thorus boven zijn / d'ander drie worden in twee ghelijcke deelen geset / d'een voor dat Thorus beneden, ende d'ander salmen den Trochilo / Trochille oft Scotie gheven; maer de selve ghedeelt in seven / een salt bovenste lijstken zijn / ende een ander voor t'onderste. De projecture oft uptspronck vande base / sy vander helft der hoochden / ende alsoo sal t'plinthus op elcke fascie houden een dickte en een halve der colom. Ende staet de basis beneden ons ghesichte / dat cantken onder t'bovenste thorus (vanden selven verdupstert zijnde) behoeft wat neerder te zijn / daer toe dan dander : maer staet de basis bovent ghesichte / het cantken bovent benedenste Thorus oock vanden selven verdonckert sal grooter dan d'ander zijn, daer toe oock de Scotia verdupstert vanden Thoro / in sulcken ghevalle salmen meerder maken dan de ghegheven mate / ende in sulcken accidenten moet die Architect voor hem sien, waerom dat Vitruvius begheert datse inde Mathematica gheinstrueert zijn / die in zijn boecken studeren sullen.

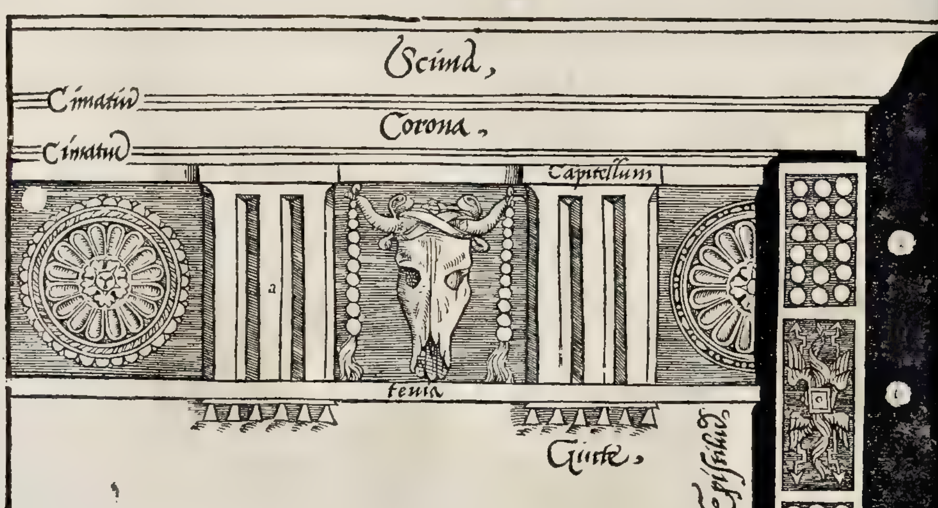
ENde om dat Vitruvius deſe oꝛdine vande Doꝛica uytghedeelt heeft in Moduli oft Modellen/makende de colomme van twee Modellen inder dicten/ ende haer hoochde met Capitel ende Baſe van 14. modellen/ alſoo comt dan de Baſis hooghe te zijn een Modulus : den tronck der colommen ſal van twaelf modellen zijn / ende dat Capitel van eenen Modulo comt in als 14. De hoochde des Capitels woꝛt in dꝛie poꝛtien gedeelt / vanden welckẽ een ſal vooꝛ Tplinthus ofte Abacus zijn:in d'welcke verſtaetmen oock de Cimatie: d'ander den Echino met de Annuli:dat derde woꝛt den Hipotrachelio/oft der Fꝛiſen gegeven/van welcken Hipotrachelio/de dicte ſy dat ſeſte deel minder dan de colomme beneden. De bꝛeede des capiteels int bovenſte deel ſy op elcke faſcie twee Moduli / ende dat ſeſte deel van eenen Modulo : ende dit is naden text Vitruvij. Hoe wel dat ick my te verſtaen ghebe/ dat den text ghecoꝛrumpeert is aende pꝛojecture/ de welcke in effect comt ſeer armlijck by t'ghene datmen aende Antiquen ſiet: ende daerom na dit capitel ſal ick noch een ander maken na mijn goetduncken/ met zijn particulaer maten naerder beſchꝛeven/ midts datſe Vitruvius metten coꝛtſten overſlaet.

Als dan dat Capitel in dꝛien ghedeelt is/ghelijck vooꝛſz is/ſoud ick ſeggen datmen Tplinthus of Abacus oock in dꝛien deelen ſoude:een deel vooꝛ de Cimatie met haer regle/ lijſte/ oft filet:maer de ſelve dickte ghedeelt in dꝛien/een ſal de lijſt zijn/ ende de twee ander de cimatie. Dat Echinus ſy deſghelijckx in dꝛien ghedeelt/de twee derdendeelen zijn vooꝛ d'echinus:ende dat reſtende vooꝛ de Annuli ſalmen oock in dꝛien deelen/ghevende elcken een. Dat Hipotrachelium oft Friſe ſy gelijck van d'ander gheſeyt is. De Pꝛojecture van elcken deele ſal ghelijck zijn hoochde zijn: alſoo doende ſalt met pꝛoevelijcker redenen ghemaeckt zijn/ende de ooghen des aenſienders bevallen.

Van de Dorica

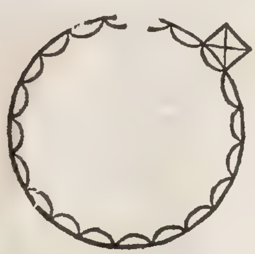
Op de Capitellen setmen de Epistilia oft Architraben / welcks hoochde sal van eenen Modulo zijn/ende die ghedeelt in seven/een sal de tenia oft lijste zijn/de gutten met de lijstkens onder de tenia (welcke Vitrubius subtenia noemt) zijn tsamen van eenen Modulo dat seste deel:welcker hoochde ghedeelt in vieren / de drie portien sullen de gutten zijn/ ende d'ander d'lijstken. De gutten sullen ses int ghetal zijn/hanghende onder de trigliphen. De hoochde vanden triglipen oft triglisfen sal een modulus ende een half zijn/ ende de breede een modulus/welcke breede ghedeelt in twaelven/op elcke sijde sal een ghelaten worden tot de halve canaletten:ende vande thien overblijvende deelen salmen de ses den platte der trigliphen gheven/ende de vier voor de canaletten inden middelt. Ende van dat een trigliph tot d'ander/ sal de spacie van eenen modulo en half zijn / dewelcke spatie sal recht viercant comen / ende wordt van Vitrubius Methopa ghenoemt. In welcke spatien alsmense verchieren wilt / salmen daer in snijden / ossen hoofden ende schotelen / niet sonder beteekenissen: Want de Antiquen als sy Sacrificie deden van stieren/ghebruyckten daer oock schotelen ende platelen toe / ende setten dan sulcke dinghen rontomme heur Templen tot cieraet. Op de Trigliphen setmen heur capitelen/de hoochde daer af sy dat seste deel van eenen Modulo. Boven de trigliphen of heur Capitelen worde de Corone gestelt met de twee Cimatien/d'eene boven/d'ander onder: ende tsamen ghedeelt in vijven/de drie sullen voor de Corone zijn/ende de ander twee voor de Cimatien: Maer de hoochde van al sy van eenen halven modulo. Op de Corona worde de Scima gheset welcker hoochde sy een half modulus / daer toeghedaen noch dat achtste deel/voor zijn lijste boven. De projecture vander Coronen sal van drie deelen/de twee houden van eenen modulo. Inden gront der Coronen recht boven de trigliphen/worden de gutten in ordinen gheset/alsoo ghy inde figuere besijden hanghende / siet. Ende oock tusschen de Trigliphen snijtmen Fulmini dat zijn de ghevloghelde blixemen / oft men mach de spatien ydel laten. De projecture oft den uytspronck vande Scima/sy ghelijck haer hoochde:ende alsoo elck deel/uytghesteken de Corone/ sal zijn projecture hebben ghelijck de hoochde is. Maer soo veel als de Coronen / meerder projecture sullen hebben/by aldien dat het die steenen vermoghen/ sullense hem statigher vertoonen. Ende dit sietmen de oude Romeynen gheobserveert te hebben/ alsoo ick in zijn plaetse betoonen sal infiguren ende maten.

In dien datmē de colomme gestri-
ceert/oft met canalen makē wilt/
so sullender 20. in ghetalle zijn/in
manierē gecancert/ dat vande een sijde
totter ander in de spatie der striē/wor-
de een rechte linie getrocken/de welcke
sal de sijde van een viercant sijn/ ende
t'viercant geformeert zijnde/ in welcx
centre settende den passer metten eenen
voet/ ende met den anderen voet raec-
kende den eenen ende den anderen hoec
der linien/ ende dien omtreckende sal
zijn oprechte cavering maken/de welc-
ke sal t'vierde deel van eenē circkle zijn/
alsoo onder ghetoont wordt.

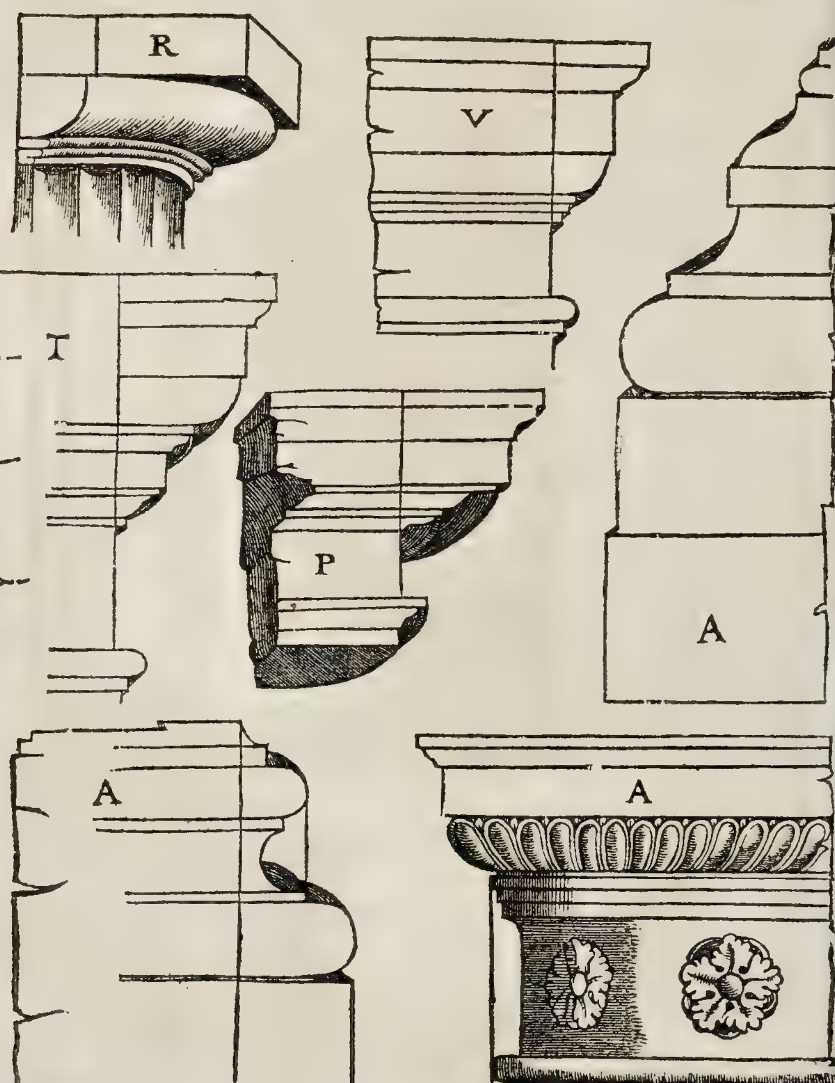
Ende oft tot verheffingē der colom-
men/ oft om ander saecken van noode
waere/ dat Stilobatum oft Pedestal/
niet hebbende te obedieren aen eenighe
sake van meerder ofte minder hooch-
de/so sal dat platte van desen Stiloba-
to ghelijckx den Plintho van de Ba-
sis der colommen zijn/ ende de hooch-
de/te weten/ het effen oft platte sal we-
sen/dat van vier breeden sy ghemaeckt
een perfect viercant/ ende vanden ee-
nen hoeck totten anderen een linie ge-
trocken voor Diagomus/soo veel als
den Diagonius lanck is sal de hooch-
de des plats zijn/ghelijckmen hier be-
neden siet/dat welcke gedeelt in vijven
salmen een deel boven/ toe setten voor
de Cimatie met zijn toe behoortē/noch
een deel salmen der basen gheven/ende
alsoo sal dit Pedestal van seven deelen
zijn/gelijck de colomme. Ende hoewel
dat dese tegenwoordige prosecture des
capiteels verre buytē den regle Vitru-
vius gaet/ mits datse perpen diculaer
is mettē plintho der Basis/ niettemin
om dat icker ghesien hebbe in sommi-
ghe Antiquen/ ende oock int werc heb-
be doen stellē van sulcker soorten/heeft
my ghedocht dat ickse hier setten wil-
de tot believen des geens diese besigen
wilt/hoe wel dat de Vitruvianen(son-
der anders de Antiquen ghehandelt te
hebben)sullen dese opinie loochenen/
maer willense regart nemen aen de A-
vaci vande Corinthia/ welcke projec-
ture is ghelijckx hanghende aen dat
Plinthus der Basis/ en sullen niet soo
haest sulcken projecture verworpen.

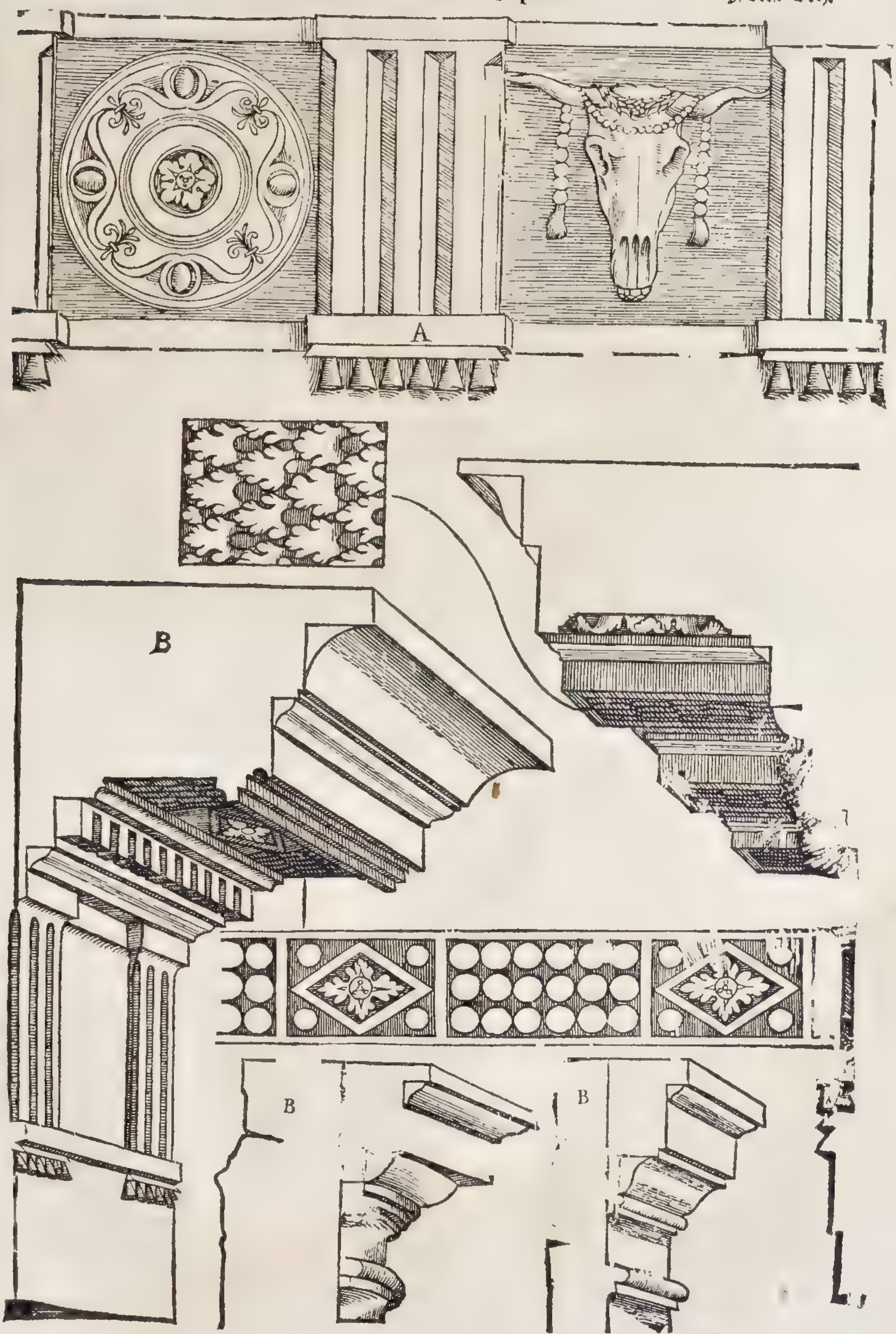

Van de Dorica

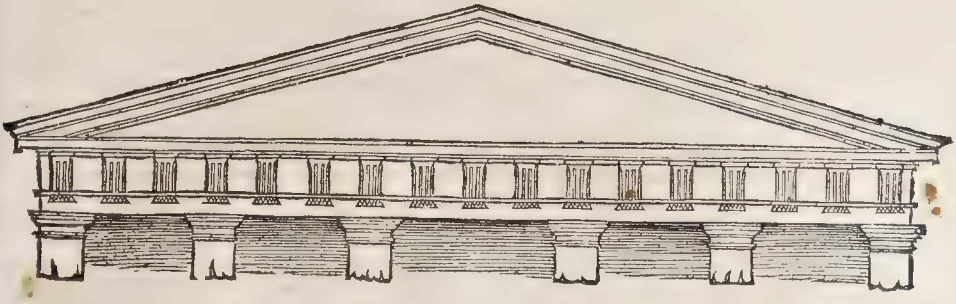
OM dat ick groote differentien vinde tusschen de schrifte van Vitruvius ende de dinghen van Rome ende andere plaetsen van Italien/soo heb icker sommighe willen toonen diemen noch int werck siet: ende hoe wel datse van cleynder formen zijn/sonder ghetalen ende maten/niet te min zijnse ghe- proportioneert na de groote/ende met grooter neersticheyt int cleyn geset. Dat Capitel R. was ge- vonden buyten Rome aen een brugghe vanden Tyber. Dat Capitel V/is in Veronen op een Arco trium- phael. Dat Capitel T/is in Rome aen eenen temple Dorice Al carcer Tulliano. Dat Capitel P/was ghe- vonden tot Pesaro/met meer andere lof weerdige Antiken. Den uytspronc des selfs hoe wel dat hy groot is/niet te min hy is den aensienders bevallijc. Dat Basement/de Basis ende 'tcapitel A zijn in Rome Al foro boario. De Cornice/'tcapitel ende de imposta van eenen booge B/zijn aent Theatre Marcel. De cor- nice/frise/ende Architrabe A/zijn ooc in Rome Al foro Boario. Welcke ick getoont heb op dat de architect kiese dat hem best bevalt. Voorts sal ick hier op verbolghende sommighe particulare maten setten/ den Architect van noode.

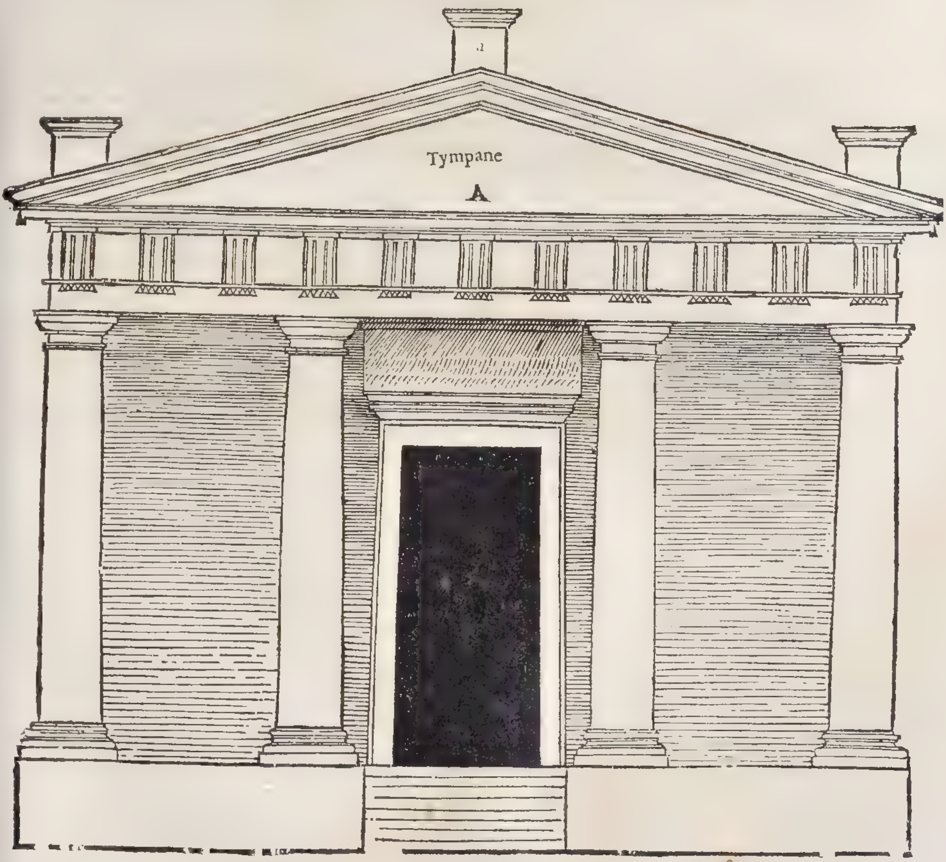

A
B
B
B

Van de Dorica

SIjnde de deelinghe der Triglipﬁen ende Methopen/ in deſe ordine ongereet/nochtans ſeer van noode/ ſoo ſal ick arbeyden om die te verclaren ſoo vele als in mij is. Soo ſegh ick ten eerſten/ dat hoewel den text Vitruvij ſeyt/ dat de Modellen vanden wercke Heraſtilos/ dats van ſes colommen/ willen ghediſtribueert oft uytghedeelt zijn in 35. ſoo en vinde ick daerom niet dat de deelinghe alſoo ſtaen mach / ende dat daerom: want willende de middelſte intercolomme vier Methopen geven/ ende dander ſpatien drie/ dat geſeyde getal en machs niet uytmaken/ maer ſoo vele als ick conſiderere/ willender 42 zijn/ ſomen in deſe navolghende figure ſien mach ende rekenen. Alſoo oock int werck Thetraſtilos/ dats van vier colommen/ ſeyt den text/ dats den voortooch vanden gheheelen wercke/ ſoude ghedeelt zijn in 23/ dwelcke ſoo niet ſtaen en mach/ willende der middelſter ſpatien vier methopen gheven ende d'andere twee elck drie methopen: maer by mijnen advijs/ behoorender ſevenentwintich te zijn/ ghelijckmen inde volghende figure oock ſien mach. Als dan dat voorſte des tempels in ſevenentwintich ghedeelt is/ twee modellen ſal de colomme dick zijn/ de middelſte intercolomme ſal van acht Modellen zijn/ dats van vier colommen dickte: de intercolommen beſijden ſullen elck van vijf en halven zijn/ dats twee ende een quaert ende een quaert half quaert: ende alſoo ſullen die 27 gediſtribueert zijn. Ende boven elcke colomme zijn triglijf gheſet zijnde/ ende de trigliphen met methopen ghedeelt nade voorghegheven reghel/ ſoo ſal de middelſte ſpatie vier methopen hebben/ ende die ter ſijde ſullender drie hebben. De hoochde vande colomme/ capiteel/ architrabe/ etc. ſullen nade voorſeyde reghel gemaeckt worden. Maer de hoochde vanden Faſtrigio oft ghevel/ ſy dat neghenſte deel vande lengde der Cimatien die boven de corone is/ ſettende die mate onder de A. tot boven aen de onderſte cimatie der corone B. Die Acroteria oft pedeſtaelkens gheteeckent a. op dat Faſtigium / ſullen hooghe zijn vande helft des Faſtigij oft ghevels/ te weten/ van het effen of plat dat Vitruvius timpatum heet: voor ſullenſe breet zijn ghelijck de colomme boven is/ ende de middelſte ſy dat achtſte deel hoogher dan d'andere. Ende om dat die deure oft poorte van deſer Dorica oock quaet te verſtaen is / ſoo ſal ick in ſchrifte ende figuren toonen ſoo veel als icker af verſtae. Den text Vitruvij ſeydt dat vanden pavimente tot de lacunarij dat is van op den tert der galerien tot onder dat welfſel oft den hemel onder A. ghedeelt worde in drie deelen en half / ende twee deelen ſullen voor de hoochde des lichts zijn/ alſoo ſeyt den text na mijn duncken. Maer om datmen in cleyne figuren niet ſoo wel tonen en mach de particulaer maten; ſoo ſal ickt int navolghende blat grooter ende perfecter ſetten.

Tympane
A

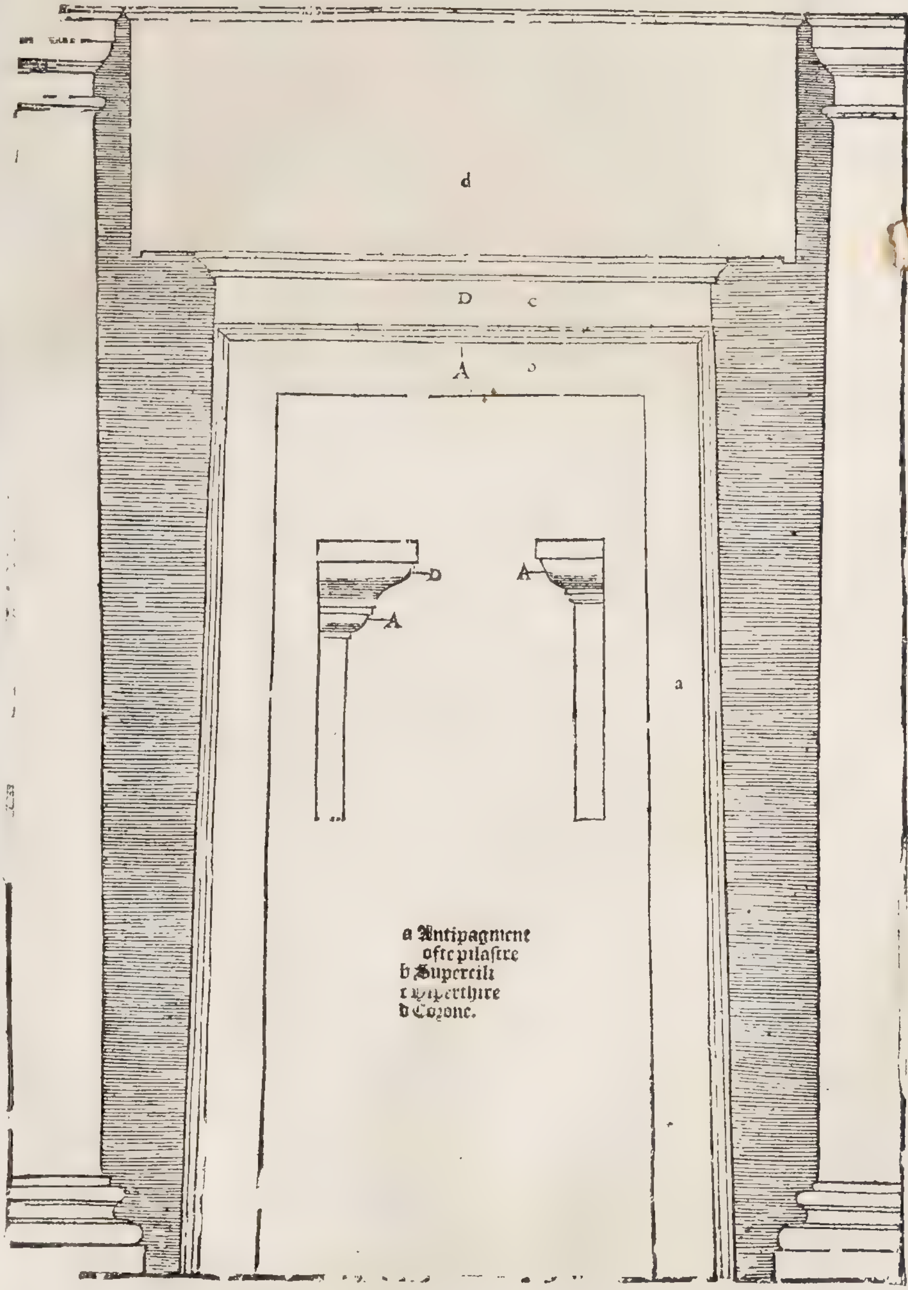
Van de Dorica

Ghemaeckt hebben alsoo gheseyt is drie deelen en halve van beneden tot boven / twee delen sullen voor de hoochde des lichts zijn, welcke hoochde gedeelt in twaelven / een deel sal dat antipagmentum oft den pilaster breedt zijn / ende 5 deelen en halve sal dat licht breedt zijn: ende is t'licht onder van sestien voeten, in dat bovenste deel sal dat derdedeel des pilasters gemindert worden, ende den selven pilaster worde boven oock gedunt zijn veertienste deel. Dat supercilium oft architrabe sy vander selver hoochden / inde welcke is te maken dat Cimatium Lesbium met den Astragalo: welcke Cimatie sal vanden sestendeel des supercilij zijn, ick meyne dat Astragalum Lesbium / alsoo ghetoont wordt inde figure A. Het schijnt wel dat den text alleen de Cimatie boven dat supercilium meynt / maer alsoo ickt inde Antiquen ghesien heb / soo heb ickt omme D'antipagmentum willen maken. Op dat Supercilium, in plaetse van frise salmen dat Hyperthyrium setten oock alsoo hooch: int welcke / seyt den text / snijtmen dat Cimatium Doricum: ende dat astragalum lesbium / inde Sima sculptura welcke passagie seer confuys is. Maer hier in gheve ick my selven te verstaen dat den text ghecorrumpeert is / ende daer hy seyt / Sima Sculptura / dat hy seggen wilt, sine Sculptura / dats sonder Sculpture oft snede, te weten dat Cimatium Doricum / ende dat astragalum lesbium / waer af de forme ende proportie inde figure A. ende D. is. Ende om dat den text oock seyt / dat de Cimatie vande corone sy vergheleken oft van hoochden ghelijck tbovenste des capiteels, ist alsoo, soo comt de corone seer groot te zijn der welcker ick (naden text) soo veel projecturen ghegeven heb, als de hoochde des supercilij is. Hoe wel dat sulcken croone nimmermeer in werck voeghen en soude / niettemin om te tracteren vanden ornamenten heb ick hier willen mijn goetduncken segghen ende in figuren betoonen.

Correctie S. Serlij opt ghene dat voorseyt is.

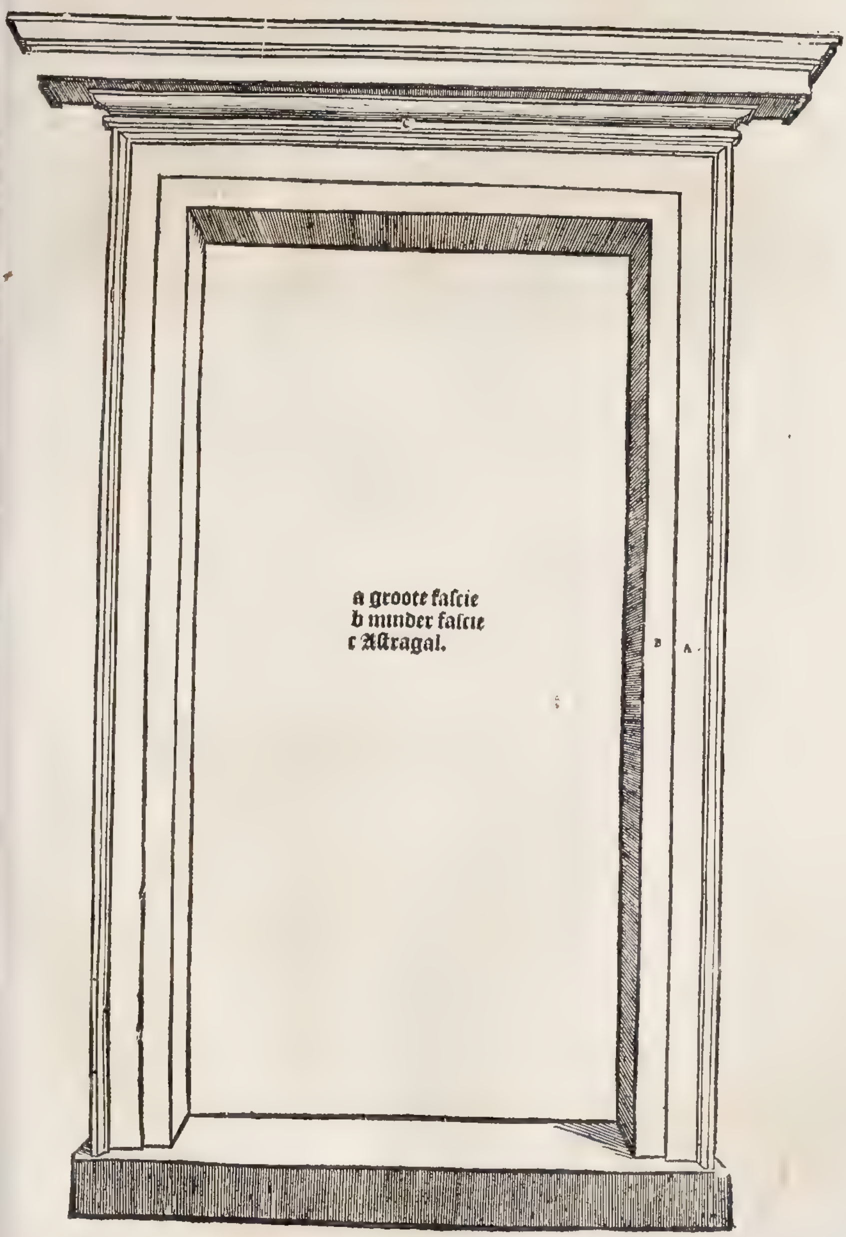
Ick heb die passagie van Vitruvio naerder ondersocht ende oversien / daer hy seyt vande Cimatie Dorique ende d'astragalo van lesbien inde Sima sculptura: alsoo dat ick bevinde dat Sima sculptura / wilt verstaen zijn van platter sneden niet seer verheven / ende midts dat ick veel dergheliјcken inde Antiquen ghesien heb / te weten / dat die astragalen / bladeren ende eyeren etc. seer luttel projecturen ende oock verheffinghen hebben / soo houd'ickt daer oock voor naerder correctie des oversetters aengaende der deuren.

Midts dat onse Aucteur dese correctie over de Cimatie ende d'astragal hier gheset heeft / daer nae mijn duncken luttel aen leyt: soo dunckt my goet den text noch wat te helpen aengaende der deuren / daer meer aenghelegen is: want daer Vitruvius seyt datment vanden paveytsel tot onder de Lacunarij in drien en half deelen sal / machmen verstaen tot boven dat Timpan gheteeckent B. ende dan soude de deure wel comen / ende de croone soude moghen den Plintho vanden capiteele ghelijcken: ende midts dat de texten in ander plaetsen oock soo verscheyden zijn ghelijck int uytdeelen vanden Modellen / daer af dat Cesarianus seyt: hoe dat hy wel drie of vierderley ghetallen vonden heeft / so machmen te min twijfelen / dit en is oock qualijck verstaen. Dit heb ick (met oorlof) willen hier by setten op datmen d'edificie niet onvolmaeckt en late / gelijckse ons Aucteur verlaet / want hoe wel dat hy meer ander deuren figureert / so en seyt hy niet hoese inde voorgaende edificie staen sullen.

d
D c
A b
D
A
A
a
a Antipagment
ofte pilastre
b Supercili
c Hyperthire
d Corone.

Van de Dorica

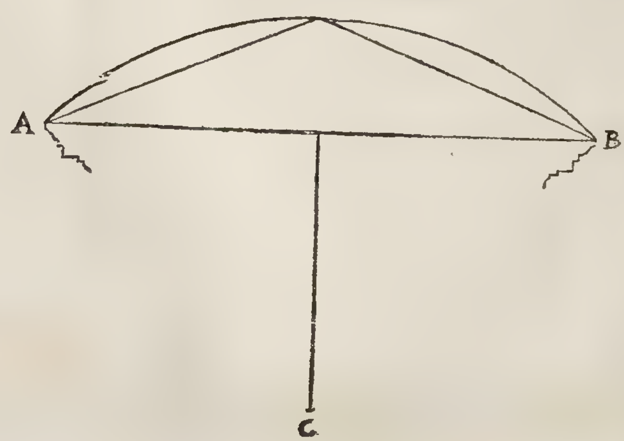
DOM datmen voorwaer in onſen tiſden / die boven gheminderde poorten oft deuren niet en coſtumeert ghelijck die Antiquen deden / dwelcke ick om ſekere reden niet en blamere. nettemin / ſommighe verſtandighe Architecten hebbender ghemaeckt de welcke der meeſter menichten niet bevallen en zijn. Wilt dan de Architect een Thiromatum ofte deure ſimpelijck met luttel verclieringhen maken na de maniere der Dorica ſoo mach hy die ordinantie ende mate van deſe navolghende figure houden: Vande welcke dat licht/ofte t'geene datter open is/ſal tweemael ſoo hooghe zijn als breedt. Dat antipagmentum oft den pilaſter ſal dat ſeſte deel der breedden des lichts zijn: buyten om d'antipagmentum ſalmen een Echine maecken met twee lijſtkens/ die welcke ſal van dat vijfſte deel des pilaſters oft antipagmentum zijn/ hoe wel dat het aende gepaſſeerde poorte van dat ſeſte deel is/ nettemin om dat ickt int antijcks gheſien heb aen een middelbare poorte van twijfſte deel/ſoo heb ickt hier oock ghevolcht. Ende alſoo voorſeyt is/ dit Echinus en ſalmen niet maken van dat vierdedeel des circkels / maer de helft platter oft legher/welck ghelijck Vitruvius Cimatium Leſbium heet. De reſte vanden pilaſter ſy in neghen ghedeelt/ende de vijf ſullen der grooter faſcien ghegheven worden / ende de vier der minſter faſcien. Boven D'antipagmentum(te weten dat Superſilium)worde de Cornice gheſet / van ſulcker hoochden als dat Superſilium is/ende worde in 3 ghelijcke deelen gheſet: dat eerſte deel ſal voor de Cimatie met den Aſtragalo zijn/dat tweede deel voor de Corone met haer Cimatie/ ende dat derde voor de Scima. Maer daer worden noch dat achtſte deel toeghedaen / ende dat projecture/ ſallie/ oft dat overſteken ſy na de voorghegheven reghel int beginſel van de ſerodinen.

a groote fascie
b minder fascie
c Astragal.

Van de Dorica

AL ist dat Vitruvius inde ordine der Dorica/ alleen van een poorte ofte duere mentie maect/ ende donckerlijck ghenoech (na mijn duncken) als voor ghetoont is/ soo duncket my redelijck te zijn / datmen niet alleene een soorte useren en sal/ maer veelderhande manieren/ om een werck te vercieren/ ende diversche gheesten te payen. Daeromme alsmen eenighe deghelijcke poorte wilt maken / machmen dese maniere volghen / observerende dees regule/ die is datmen de breedde des lichts tweemael inder hoochden sette ende haren pilaster worde van dat achste deel des lichts gemaeckt/ ende die colomme van dat vierde deel der breedden/ dewelcke datmen negenmael inder hoochden setten sal/ hoewel dat het meer dan de ghegeven mate is/ en isse daerom niet valsch/ midts datse eensdeels inden muer ghemetst is/ ende oock aenghemerckt sommighe Antijcken die in sulcken val noch teerder zijn: op de colommen setmen de architrabe/ vander hoochden des Pilasters oft Supercilij: de Phrise sal drie quaert der colommen dickte houden / ende boven elcke colomme worde een Triglijf gheset / ende vanden eenen Triglyphe totten anderen worden drie Triglyphen/ ende vijf spatien uytghedeelt. Dit ander particulare leden ghelijck Base/ Capiteel/ Phrise/ Triglyph/ ende Cornice/ volghen de voorgheghheven regule. Ende om dat sommighe Fastigien/ Frontispicien/ daken ofte ghevels hoogher zijn dan die Vitruvius beschrijft/ haer ghemeene reghel sal zijn/ datmen de Cornice van den eenen hoeck totten anderen/ ghelijck van A. tot B. in tween deele ende de helft sal inden middelt nederhanghen op zijn loot tot op C. ende als dan den eenen voet op den punct C. geset/ ende met den anderen voet van aenden hoeck A. omtreckende totten hoeck der Cornicen B. Dat bovenste vande circulaer linie sal de behoorlijcke hoochde des Fastigij oft ghevels zijn.

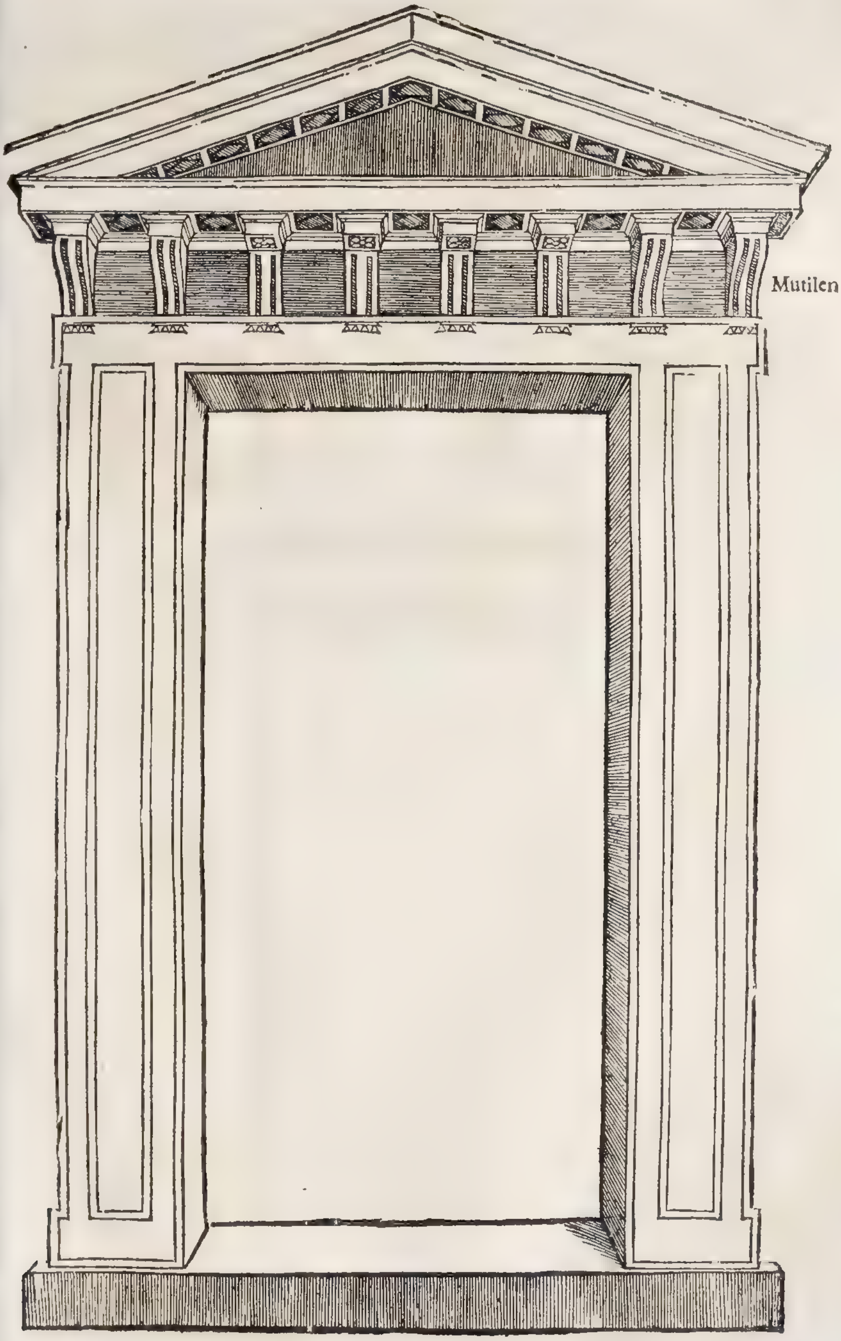
Dat vierde deel des circkels.

a Supercilie
b Epistilie oft
Architrabe.
c Zophore ofte
Phrise.

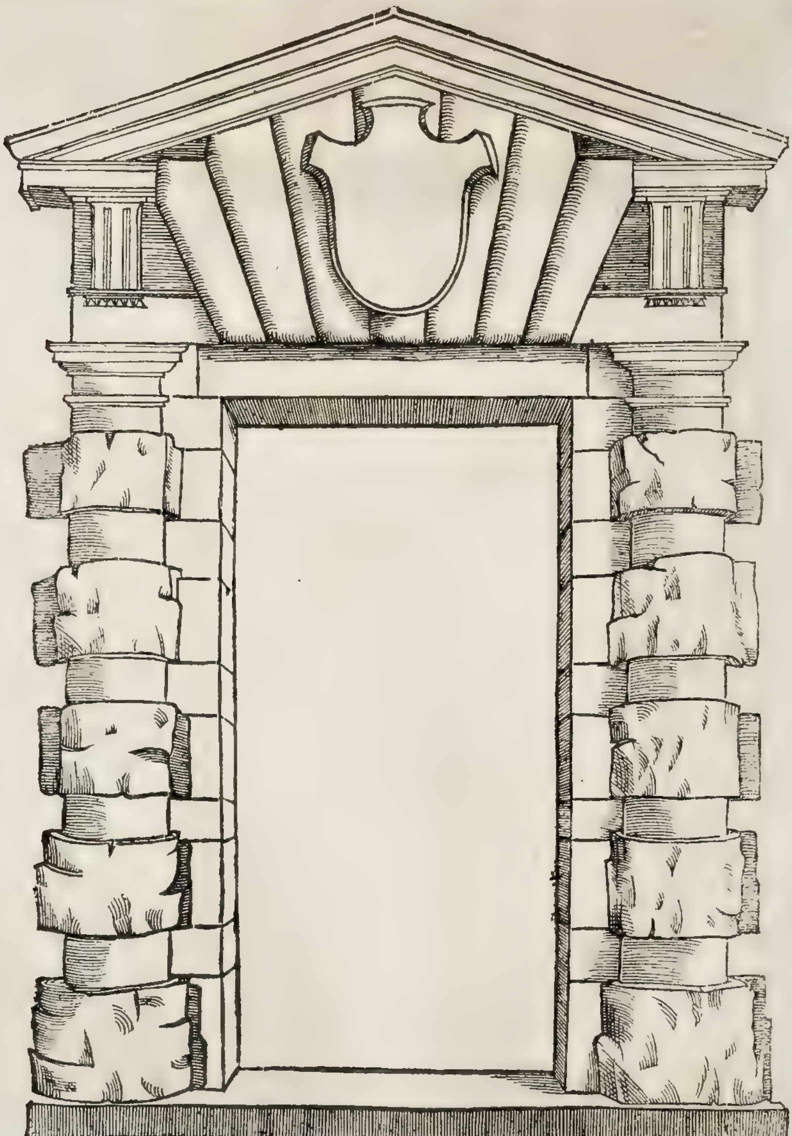
Van de Dorica

EEn veranderinghe/valt somtijdts lieflijcker int aensien / dan een puere simpelheyt in haer eyghen naturere, waeromme dat het oan te lofelijcker is / als van diversche leden/ nochtans van ghelijcker natueren, een stuck werckx ghemaeckt wordt ghelijckmen inde navolghende figure sien mach: inde welcke zijn Trighphen ende Mutilen in een ordine, dwelck ick in effecte noch int Antijck / noch schrifte ghevonden en hebbe. Maer Balthasar van Sienen / een d'alder upterste ondersoecker der Antijcken/mach daer by avontueren yet afghesien hebben/ofte is selve de vinder gheweest / settende de Trigliphen boven de deur om datse niin lijden ende de Mutilos boven dat vaste der pilastren/dewelcke draghen al tgewichte des fastegij, dwelcke na mijn duncken voeghelijck is/ende was seer ghepresen van Clement. VII. de welcke sekerlijck die alderverstandichste was in allen consten. Dese poorte sal t'licht oock dobbel gheproportioneert hebben/ maer den pilaster sal van dat sevenste deel der hoochden zijn / ende dat Supercilium de helft daer af. De breedde vande Trigliphen ende Mutilen/ is vande helft des Supercilij/ ende de hoochde een dobbel breedde/makende alsoo twee Mutilen op eenen pilaster / ende vier Trigliphen boven de duere: de spatien sullen altsamen viercant zijn. Boven de Mutilen ende Trigliphen/salmen de Capiteelen oft Abaci setten / welcker hoochde oft dickte sal t'vierdedeel minder zijn dan dat Trigliph breet is/ende de Cimatie dat derdedeel van d'Abacus. De hoochde der Coronen met haerder Cimatien sy ghelijck dat Trigliph breedt is / ende de Scima oock alsoo vele: dat oversteken der coronen voren/sal soo vele houden als de spatie vanden eenen Abaco totten anderen/alsoo dat inden gront perfecter viercanten comen. Maer de projecture oft oversteken ter rechter ende ter slincker sijden/sal half soo groot zijn als voren: de projecture vande Scima ende die Cimatie sullen elck ghelijck haer hoochde zijn. Dat fastigium sal int bovenste hooghe zijn dat vijfste deel der wijdden/vanden eenen hoeck der Scimen/in rechter linien tot den anderen.

Mutilen

Van de Dorica

HOewel datmen in dese Dorica veelderleye manieren van poorten maken mochte / niettemin/om datmen hedensdaechs de nieuwicheyt begheert/ besonder alsse met redenen ghemaeckt is / al ist dat colomme / frise ende ander leden metten boerachtighen ghemenght zijn/nochtans sietmen al haer formen daer inne. Ende al heb ick geseyt/ datmen dat Rustijck aen die fortressen ghebruycken soude/ nochtans mochte dit dienen om een veranderinghe/ maer buyten niet om 't vatten des geschuts/etc. Dat licht hier af is oock dobbel inder hoochden:de Colommen tweemael soo breedt als den pilaster/hooge veerthien modellen. Met Capiteele, Triglyphen/ Fastigium,etc. doet alsoo voorseyt is. Voorts laet ickt den Leser te wille/ want my dunckt datter lutter aenhanght/ ende is voren ghenoech gheroert.

Mijn gedachte was int beginsel/dat ic in dit vierde boec alleen vande ornamenten der vijf manieren van Edificien tracteren soude/als van Coloni. Pedestal. Episti. Topho. Corni. Poorten/Venstren/Nicchen en sulcken stucken. Maer daer na ben ick ghedelibereert (om dit volumen te cieren) te toonen diversche fascien ofte aensichten van edificien/als Templen/huysen/palaisen/etc. Ende want de colommen als sy beneden op den gront staen/ prijselijcт zijn/ soo comt nochtans somtijdts datmen de colommen niet dick ende lanck ghenoech en heeft na zijn begheerte/ alsoo dattet van noode is het pedestal daer onder te setten. Daerom heb ick dese navolghende ordinantie ghemaeckt. welcke proportie sal zijn dat de wijdde dobbel inder hoochden gheset worde: den pilaster metten booghe houdt vander wijdden een twaelfste deel/ de colomme noch so dicke: die intercolomnie vande helft der wijdden des lichts: de wijdde der Nicchen twee Colommen dickten/ende vier inder hoochden: dat pedestal hooghe vier colommen dicte/ zijn breedde ende reste alsoo voorsept is: de colomme met de base ende capiteel sal neghen deelen hooch zijn d'epistilium de halve colomme dickte/ oock dat triglyph vander selve breedden/ ende tweemael soo hooghe met den capiteel: de triglyphen gheset alsoo ghy siet: de corone ende reste salmen maken ghelijck voorsept is. De hoochde des ghevels gaet wat buyten schreven Vitruvij/ want sulcken ende hoogher heb ick in d'Antijck ghesien/ sy is ghemaeckt vant seste deel der coronen lengde. D'acroteria sullen breet ende hooch zijn gelijck de colomme boven is sonder cornicen/ende d'middelste tseste deel hoogher/als oock de colomme van neghen delen/sy is inden muer ghemest.

Van de Dorica

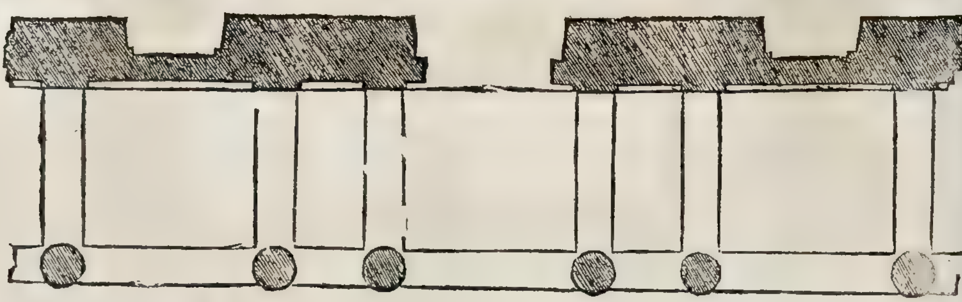
DEse navolghende figure mach de verstandighe Architect ghebruycken tot diversche dinghen/ende machse veranderen nade accidenten die hem overcomen/sy mocht oock dienen om een schilderie te vercieren op eenen outaer/ghelijckmen nu in veel plaetsen van Italien useert. Voor een Arco triumphale mochtse oock dienen / alsmen dat basement inde middelt wech name. Der ghelijcken mochtmen een poorte daer niet vercieren sonder de vlueghelen ter sijden/ ende oock met de selve/ende somtijdts voor cieraet van een venster / oft van een Nicche/oft tabernale/ oft dergheliicken dinghen. Welcke proportie salmen aldus maken/ dat de openheyt oft het ledighe inde wijdde worde gheset in vijf deelen/ ende een van dien sal de dickte der colommen zijn: de fascie ofte lijst rontomme sy vander helft der colommen dickte/de hoochde der openheyt sal van seven colommen dicte zijn / ende also sijn base ende capiteel tsamen een colommen dicte/salse in als van acht delen inder hoochden comen te zijn. Dat pedestal sy hooch drie colommen dickte/ende de breedde oft voortoch ghelijck dat plinthus onder de colommen:de intercolomnie vander sijden sal van een colommen dickte zijn / ende inde hoecken sal t'vierdedeel van een colomme staen/ de vlueghelen ter sijden daer de Nicchen in comen / sullen van een ende een halve colomme zijn / maer de Nicchen een colomme breedt/ende drie hooch. D'architrabe sal de halve dickte hebben / ende dat Triglyph oock soo breedt / maer zijn hoochde sonder dat capiteel sal een viercant zijn ende twee derdendeelen/ waer duer / settende de triglyphen ter rechter ende ter slincker sijden recht boven de colommen/ende tusschen beyden noch vier trigliphen ende vijf methopen/ de uytdeelinge oprechtelijck comen sal te weten dat de spatien sullen recht viercant comen. De corone ende de frontispicie/ende alle de ander leden/soo wel beneden als boven/sullen ghemaeckt worden ghelijck van beginsel ghesept is. Ende om dat de trigliphen op de sijden hem verbremden vanden schrifte Vitruvij/hoewel dat icker vanden Antiquen ghesien hebbe op de hoecken staen/dit sy nochtans toe believe des Architects/ die te maken ofte niet. Ende al en was ick niet van sinne in dit vierde boeck eenige gronden oft platte formen te setten midts dat ick in d'ander boecken daer af tracteren sal; nochtans aen sulcken voortooghen die swaer te verstaen zijn sullen/ sal ick haer ichnographie oft plante daer by setten tot meerder verlichtinghe.

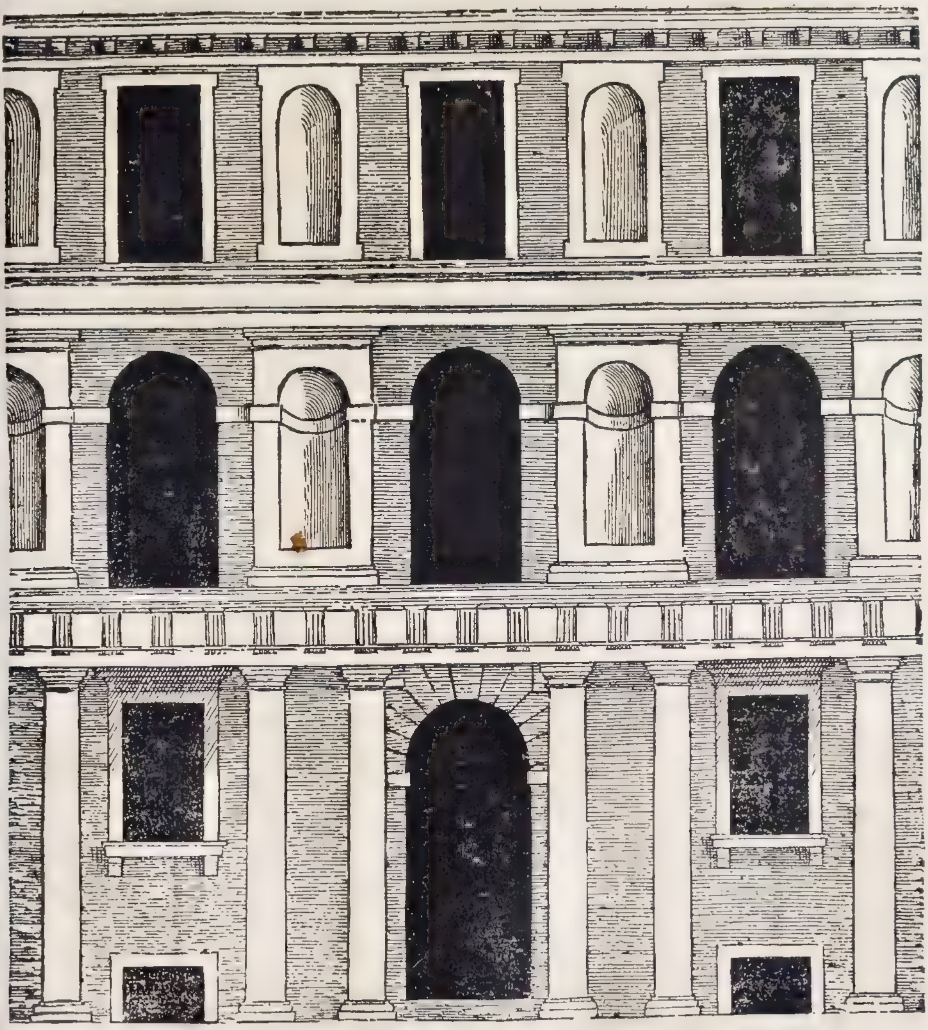

Van de Dorica

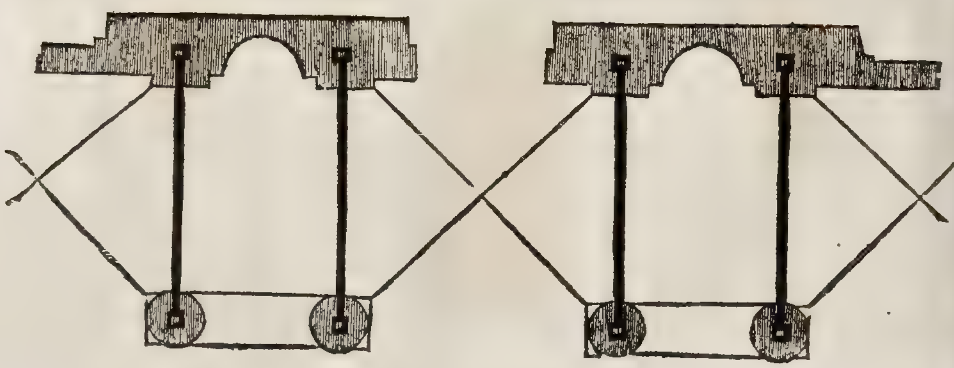
AL en hebben de Antijken (soo veel alsmen siet) als de Epistilia op de ronde Colommen ghe- set hebben / niet anders dan dat Fastigium daer op gheset / useerende sulcke ordinantie al- leene aen Templen ende aen andere edificien niet / soo en wil ick nochtans niet laten eeni- ghe maniere van huysen sonder booghen te maken. Want willen wy booghen maken met haren viercanten pilaren ende ronde colommen daer voor tot meerder vercieringhe / begheerende dan een lichte galerie / de pilaers metten booghen souden te veel lichts benemen. Ende willen wy al- leen op de ronde colomme de booghen setten dat sal valsch zijn / om dat de vier hoecken des boochs dat ronde oft d'lijf der Colommen passeren sullen. Ende daeromme / niet alleene van deser ordi- nen / maer oock vanden anderen meyn ick sommighe huysen ende ander edificien sonder booghen te maken / dese sal dan aldus ghemaeckt worden / dat de grootste intercolomnie van vier colom- men dickte sy / ende de cleynste van een en een halve: de hoochde der colommen sal van neghen de- len zijn met basen ende capitellen: de architrabe / frise / cornice / etc. sullen naden ouden reghel ghe- maeckt worden. De wijdde der vensters / zy van twee colommen dickte: de hoochde een viercant ende twee derdendeelen / ende haer pilasters van dat seste deel des lichts hebbende de Cornice bo- ven / ghelijck metten capiteele. De duer sal breet zijn van drie colommen / ende haer hoochde van seven / alsoo sal tlicht der vensters ende der deuren van ghelijcker hoochden zijn / de Triglyphen ende Methopen sullen ghedeelt zijn alsoomen siet. De tweede ordine sal minder oft corter zijn dat vierdedeel / (nade leeringhe Vitruvij) ende alsoo sullen architrabe / frise / ende cornice / oock dat vier- dedeel ghemindert worden / de vensters daeraf met den pilaster / sullen breet zijn ghelijck de bene- denste / de ornamenten der Nicchen sullen in perpendicule der colommen staen / ende alsoo sal dat holle der Nicchen breedt zijn ghelijck de intercolomnie: haer hoochde sal van twee viercanten en- de een half zijn. De derde ordine sal corter zijn dat vierdedeel dan de tweede / de architrabe / frise / cornice na advenant: maer tsamen in drien ghedeelt zijnde / een sal voor d'architrabe / dander voor de Frise metten Mutilen oft modiglions / ende t'derde voor de Cornice zijn. Hier af suldy de parti- culare maten achter de Composita vinden / de vensters sullen oock breedt zijn gelijck de beneden- ste / maer de Nicchen sullen dat vierdedeel minder dan d'ander zijn. Haer hoochde van twee vier- canten en half / de reste suldy lichtelijck vinden.

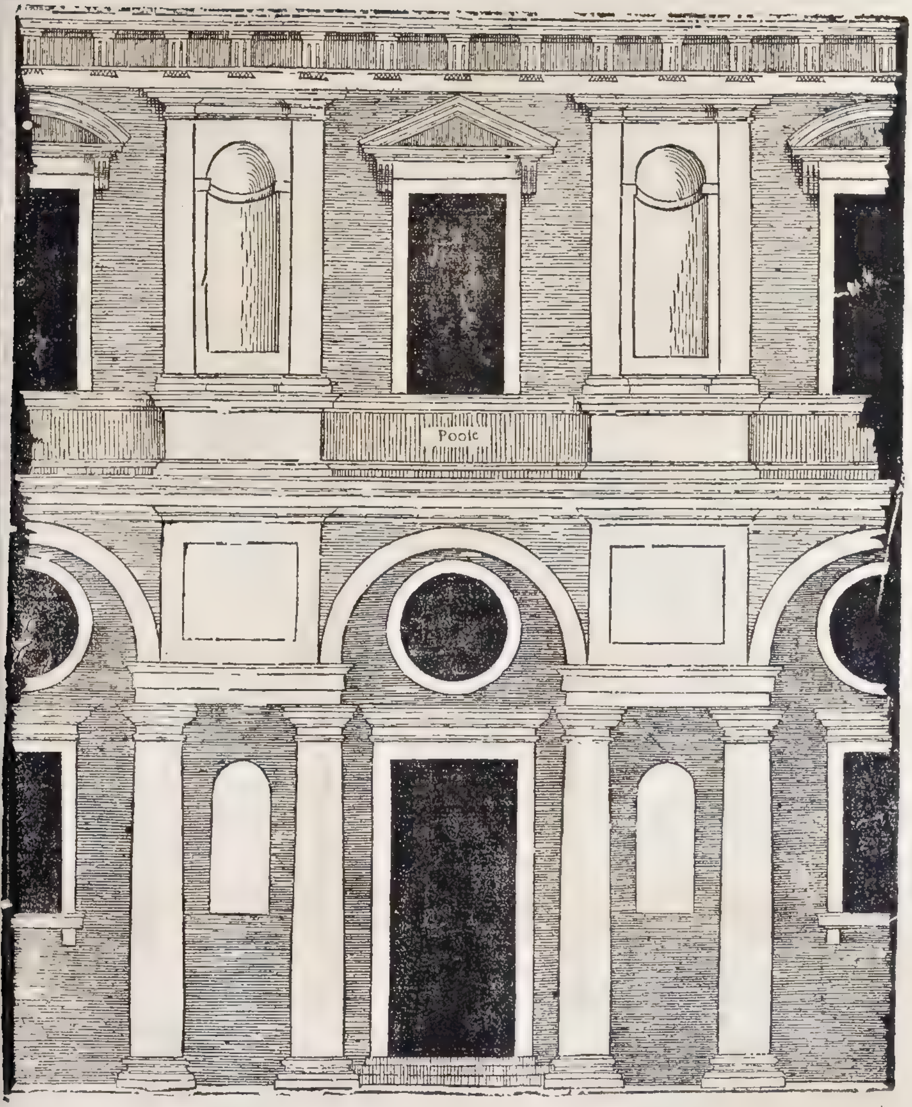

Van de Dorica

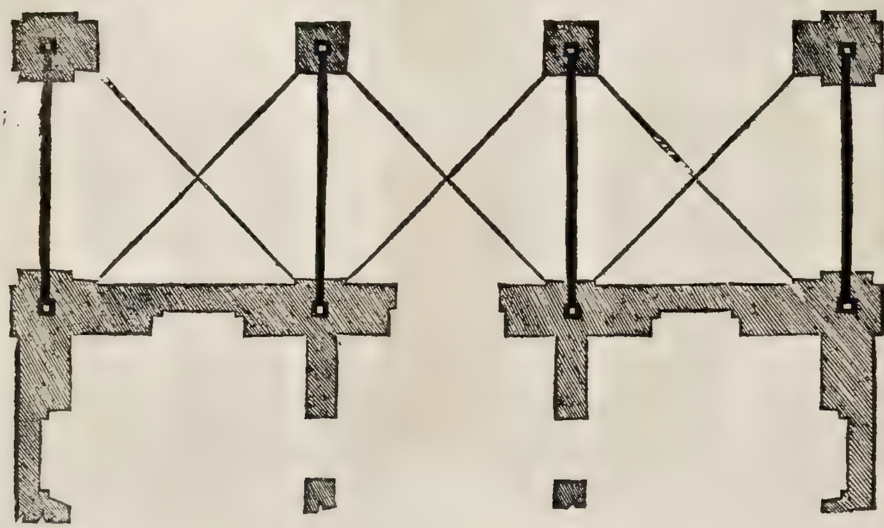
HOewel dat in d'ordine Thuscane inde fascie 13. gheteeckent ghetoont hebbe een sulcken inventie / dese is daeromme different/om dat dees logie oft galerie wilt ront gewelft zijn/ ende daer de booghen zijn willen de crotieren ghemaeckt worden/alsoo ghy inden gront siet. Ende om dat de colommen die sijden welcke altijdt afdringhen niet en souden moghen onderhouden, soo salmen boven de colommen inde sijden yseren gheerden legghen alsoo ghy inde platte forme siet: maer van metael sullense gheduriger zijn. De proportie van dese fascie salmen aldus maken/dat de grootste intercolomnie van vier colommen dickte sy / ende de minste van twee. De hoochde der colommen met base ende capiteel sal seven dictē hebben: d'epistilium van drie quaert der colommen dickte/boven d'welcke sal gemaeckt worden eenen halven circkel ende die sal voor breedt zijn een halve colom. dickte: op de booghen setmen de corone vander hoochde des epistilij. Tusschen beyden de booghen sy een manier van venstre ghemaeckt welckr wijdde ghelijck die intercolomnie daer onder zijn sal ende de lijste oft boort/ vander breedden des boochs. Dat cavet oft trochille ende dechme boven de vensters een deel der Cornicen / sullen nochtans tot verciersingen boven de vensters wat uytspringen. De wijdde der deurē sal van twee colom. ende een quaert zijn. Den pilastre of d'antipagmentum sal van d'licht hebben dat seste deel: de hoochde salmen sal den Supercilio volgē tot onder t'capitel der colom. welcke forme van capitellen sal bovē die deure ende die vensters volghen. Die vensters sullen breedt zijn int licht twee colom. dickten/ maer dees dickte boven genomen in desen val: de lengde des lichts sal een viercant eñ een half zijn: die nicchen sullen oock vander selver hoochden zijn. Die ordine boven / oft die tweede stagie soo wy segghen willen sal minder oft corter sijn dat vierdedeel gedeelt is dees maniere: Dat het Podium oft borstweringhe van een colom. dickte ende een halve hooghe sy/de reste worde in vijve ghedeelt/een van dien sal Architrabe/Frise ende Cornice zijn. Die nicchen metten ornamenten sullen in perpendicule comen boven die vensters tusschen die booghen/maer vanden breedden vijf deelen gemaeckt/ de twee sullen de colom. hebben/ de reste sal voor de nicchen metten pilasters zijn. Die Cornice boven die nicchen houde ghelijck eene van dien colom. breedt is / ende die Basen vander helft. Die venstren tusschen die nicchen sullen int licht dat vierde deel min houden dan die deure / ende van dobbel hoochde/maer van de reste der ornamenten(om dat dit werck wat ghemenght is) salmen byde Jonica ende byde Corinthia meer bescheets vinden. Die Trigliphen in dees compositie/ tusschen d'een ende d'ander/en sullen haer Methopen niet recht viercant maken / om dat ick boven elcke venster ende elcke nicche dry Trigliphen heb willen setten/ghelijckmen sien mach inde figuere/ende ghebreeckter eenighe ander mate/ altoos ghedraegh ick my aen die Regle inden beginne ghegheven.

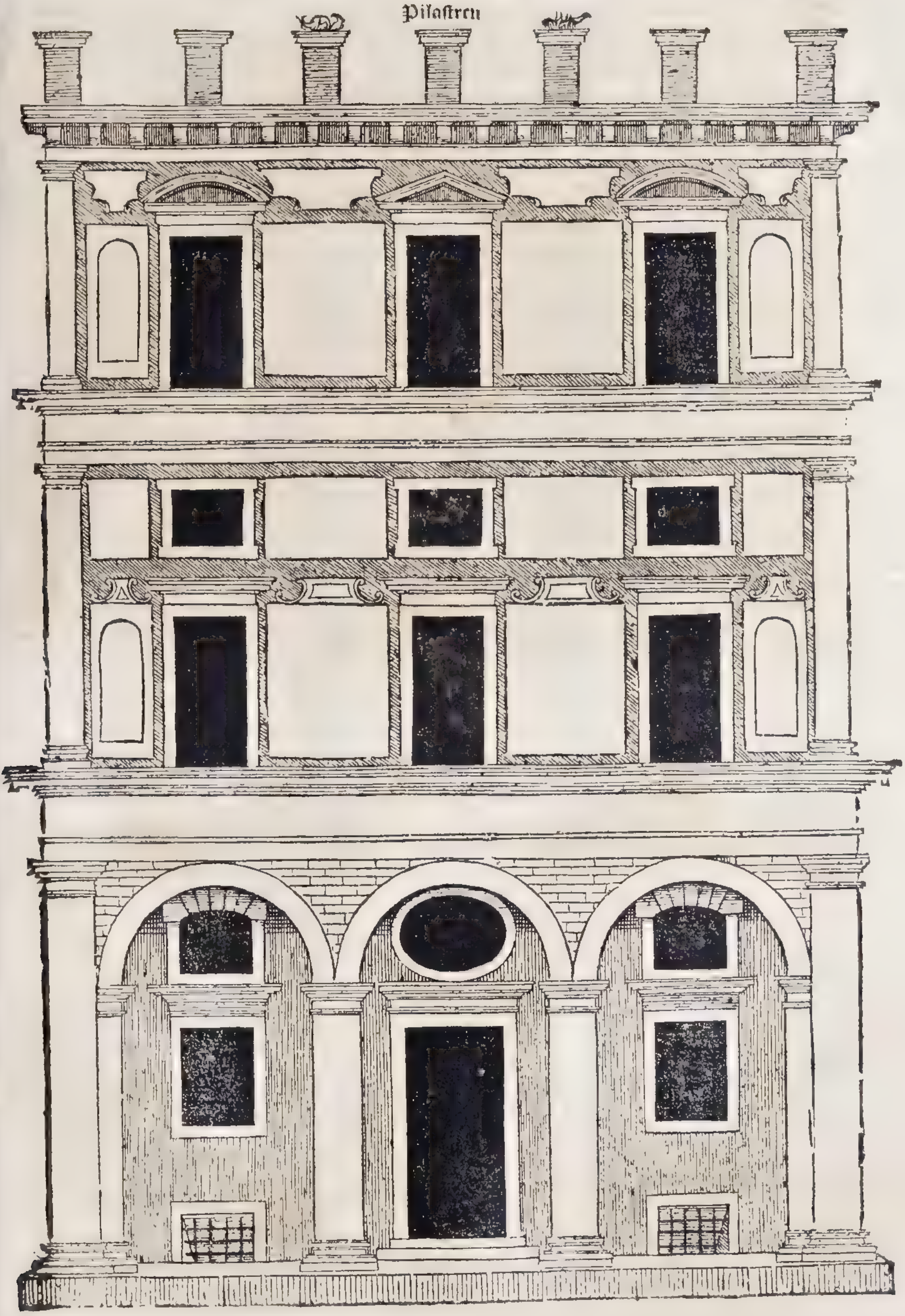

Poole

Van de Dorica

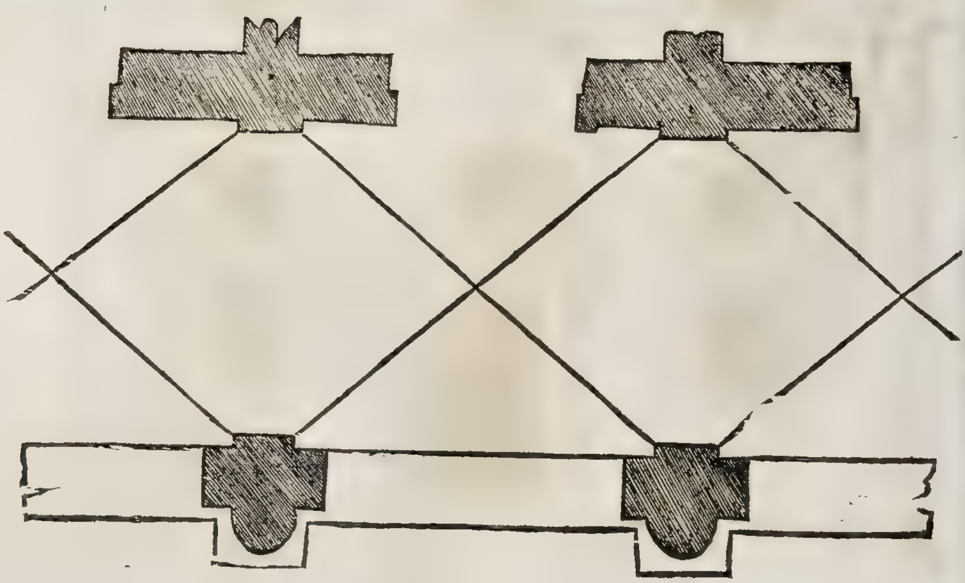
OM dat somtijdts yemant sal willen altemael booghen inde logie hebben / ende om dat wy voore ghesept hebben dat het confuys is / booghen op ronde colommen te setten / soo machmen daer wel viercante pilaren onder maken met Basis ende Capitel ghelijck d'ander. Ende hoe wel dat dit huys gheheel is / d'welck luttel waer voor eenen die veel erven hadde / soo machmient uyt setten in vijve ende somtijdts in seven booghen. Welckx deelinghe sijn sal / dat elcke intercolomme van vier dickten sy / de hoochde der colom. met base ende capitel / van ses deelen / ende daer boven den booghe gheset breet voren vande halve colomne / het opene sal in dobbel proportie comen. Boven die booghen setmen Architrabe / Phrise ende Cornice: de hoochde van al sal van twee colom. zijn. Ende ghedeelt in dry deelen en halve / een sal D'architrabe zijn / een en halve voor de Frise / ende een deel tot die Cornice. Vande ander leden salmen de voorgheghevεn regle volghen. Die deure sal twee colom. wijt zijn / den pilaster van dat seste deel des lichts: maer die cornicen der deuren ende vensters sullen die forme de hoochde vanden capitellen hebben. De vensters sullen een colomne ende een half wijt zijn / ende haer lengde oft hooghde worde in Diagono ghenomen. Die hoeckcolomnen sullen breet sijn ghelijck d'ander / maer haer hoochde sal van acht deelen en half zijn. De tweede ordine boven dese sal dat vierde deel minder zijn: de hoeckcolom. met Architrabe / Frise / ende Cornice / ghemindert nae advenant: de vensters boven die booghen met den pilasters sullen wijt zijn gelijck d'ander beneden / maer de hoochde van twee viercanten / die Frise boven die selve, sal breedt zijn ghelijck dat Supercilium / ende die Cornice oock soo velc. Die cleyne vensters daer boven zijn ghemaeckt om twee saken, ten eersten is die stagie alsoo hooghe ghelijckse van buyten schijnt / soo sal de camer ende oock dat welfsel te lichter zijn / ten anderen willende tot gherief eenighe hanghende cameren daer in maken / soo soudemen d'lichts daer deur scheppen. De derde ordine oft stagie sal minder dan die tweede zijn dat vierde deel / ende daer na die selve in vijve ghedeelt / een deel sal voor d'architraben / een der phrise, ende cornice sijn ghedeelt in drijen ghevende een deel der architraben / een der phrisen / dat derde der cornicen. Ende inde Phrise sullen die Mutilen / oft modiglions ghedeelt zijn alsoomen siet. Dat licht vande vensters sal zijn ghelijck / die andere / maer sy sullen dat twelfste deel hooger zijn / midts datse voorder van t'gesichte zijn. De pilasters / phrise, ende cornice / sullen zijn gelijck d'ander. De Frontispicen ende booghen salmen maken ghelijck vpde deuren der Dorica ghesept is. Tot vercieringhe ende om noch een ordine boven al te voeghen / soo machmen dees Acroterien oft pilaerkens daer op setten, ende die best te passe comen machmen tot roockgaten nemen Die spatien tusschen de vensters die wit blijven / zijn ghelaten om daer in te schilderen na wille des Architects ende des patroons vanden huyse. Ende tot meerder sekerheyt der Fabrijcken salt goet sijn die yseren geerden daer in te legghen ten minsten dweers over de galerie oft logie / ghelijck ghesept is.

Pilastren

Van de Dorica

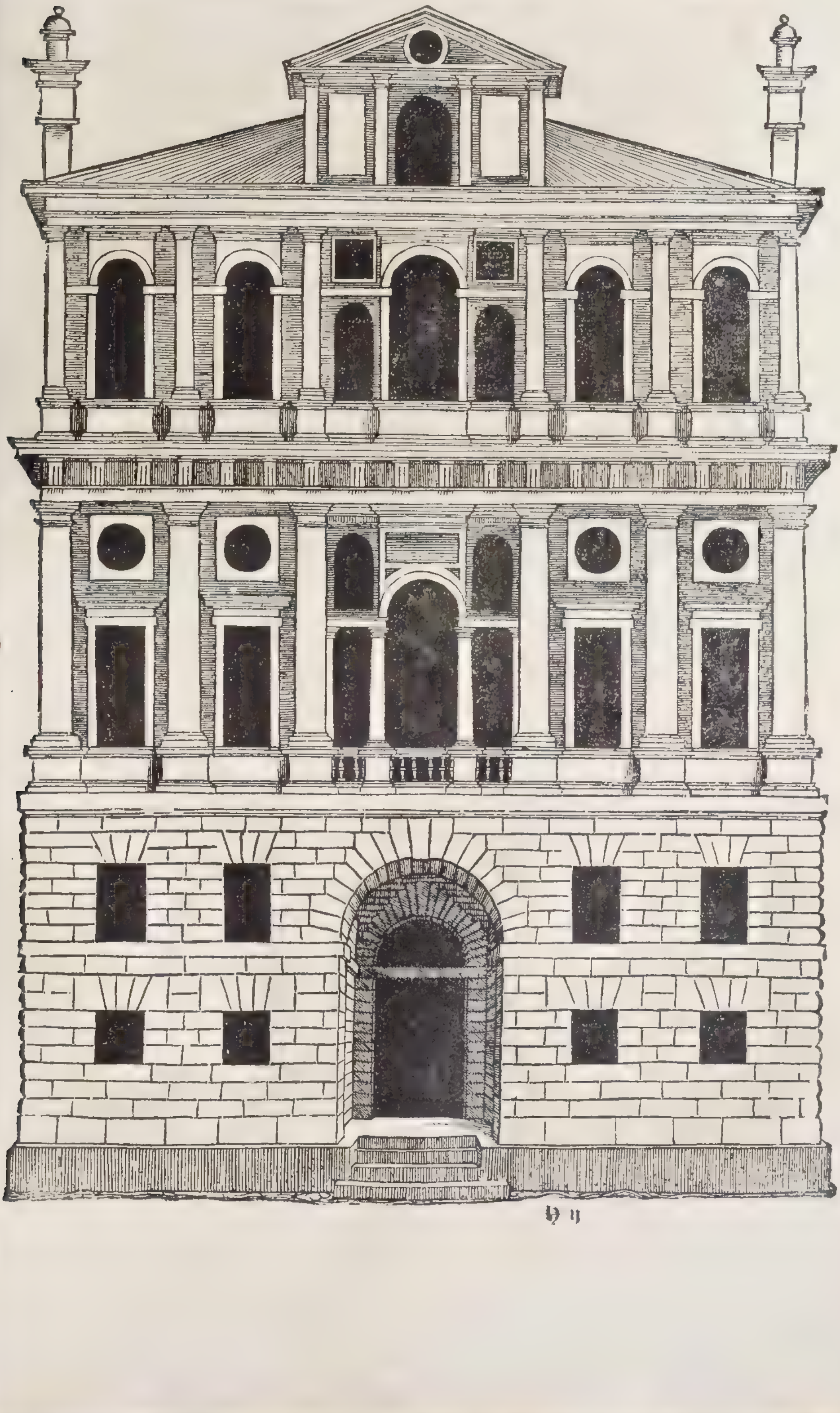
IN de edele stadt van Venegien / om datse nauwe ghehuyst zijn / moeten haer lichte scheppen waer datse connen / also dat haer timmeringe seer different is by die van Italien. Nochtans alsoo ghy sien muecht machmen hem lichts ghenoech geven / observerende d'antijck / welcks deelinghe sal aldus zijn. Datmen die wijdde van eenen booghe in twee en half deele ende een deel sal voor de breedde des gheheelen pilaers zijn / welckx dickte sal vander helft zijn / ende die ronde Colomme oock soo veel: die hoochde des boochs sal van een viercant ende twee derdendeelen zijn: oock machmense van twee viercanten maken hooghende de reste na advenant. Die imposta oft capitel onder die booghen sal de halve dickte der colommen hebben / beseghende de selve welcke voor ghetoont is vant Theatrum Marcelli. Die deure sal drie colommen dickte wijdt zijn / ende die hoochde een viercant met twee derdendeelen: den pilaster oft antipagmentum van dat achtste deel des lichts / de corone sal ghelijck den capiteele comen / maer de Scima daer op ghesett zijnde / salmen dat Fastigium maken ghelijck ghesept is: ende daer boven meer oft min lichts gheven na behoef der Fabrijcken. Ende staet het inden lijdt oft aen eenighe opene plaetse / soo machmen ter sijden winckels maken / alsoo ghy siet responderende aende Fabrijcke / boven die colomme worde dat Epistilium geset van half de colomme dickte / de breedde der Trigliphen oock so veel: de hoochde salmen meer oft min maecken dat die spatien viercant worden / op de welcke salmen die cornice setten van dat seste deel hoogher dan d'Epistilium / die particulaer deelen salmen na de voorghegheven reghel maken. Die ordine daer boven sy dat vierdedeel minder / maer makende een plinthus onder de colom. van sulcker hoochde als de projecture der cornicen bedraecht / soo wordt de reste ghedeelt in vijve / een deel sal Architrabe / phrise ende cornice zijn / dewelcke (als voorsept is) sullen oock in drien ghedeelt worden. Die colom. die d'architrabe onderhouden sullen neghen deelen hooch zijn / de minder colom. die de booghe onderhouden zijn dunder dan d'andere dat derdedeel / de spatien inder middelt onder den booghe / sal tweemael soo wijdt zijn als die sijde / alsoo dan die cornicen welcke den booghe draghen op die colommen ghesett zijnde / ende den halven circkel ghemaeckt tot onder die architrabe / oock die ooghen besijden den booghen / soo salt uyterlijcken licht zijn: ende daermen een camer behoeft machmen tmiddelste licht sluyten ende die sijden sullen tot vensters dienen / dies niettemin sal d'ordinantie van buyten blijven ende binnen en salt niet nuttaen / want die ghesloten plaetse sal voor de schouwe oft heerdt-stede zijn / de welcke men sept datmense altijdts tusschen twee vensters maecken soude na des menschen aensicht / dat de vensters d'ooghen ende de schouwe de nuese zijn soude / die altijdt den roock op treckt.

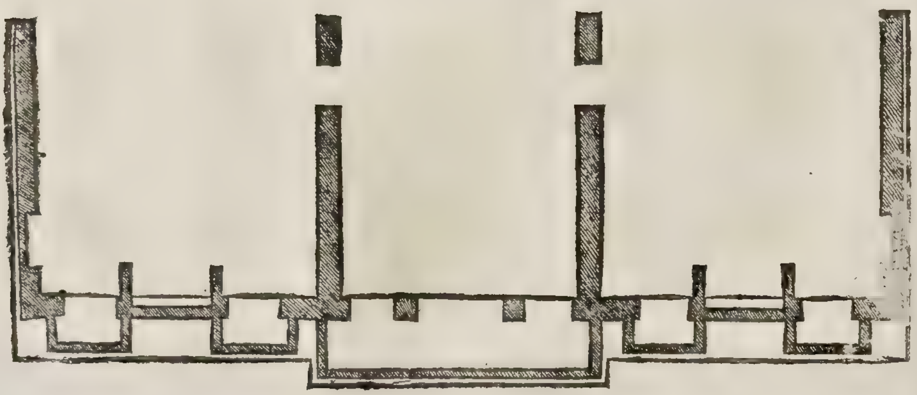
Van de Dorica

OM dese presente fascie te deelen/seyt hy (want anders en maeckt hy gheen prologe) salmen de breedde deelen in xiiij. ende een van desen delen sal voor een colomme zijn / de middelste intercolomme sal van ses deelen zijn/ d'andere sullen elck van drien zijn/ die vensters sullen een colomme ende een halve houden, de hoochden 2. sullen vierkantn en half zijn/ de pilasters van dat seste deel des lichts: de vensters in d'eerste ordine zijn van der selver breedden / die benedenste sullen een perfect viercant zijn/ ende d'andere van een viercant en half. De poorte sal van colommen dickten wijt zijn / op dat de colommen een vast fundament hebben moghen/ de hoochde der poorten is van een viercant ende twee derdendeelen/ maer die boochsteenen ende reste sietmen genoech inde figure. Van beneden onder den booghe tot boven de fascie sullent twee colommen dicten zijn. Ende al ist dat alle andere ordinen boven willen altijdt dat vierde deel ghecort zijn / in desen val (nae mijn advijs) om dat de compartitie der colommen boven op dit boerachtich werck begint / ende op dat het grove niet te veel plaetsen en beneme / oock want het sterck ghenoech is/ behoortse vanden selver hoochden te zijn. Boven d'eerste ordine dan salmen een Podium maken/ hooghe van een colom en halve/ op de welcke datmen die colommen setten sal inder ordinen alsoo ghesept is/ de hoochde sonder dat Podium worde in vijven ghedeelt de vier daeraf sullen voor de colommen zijn ende dander voor haer ornamenten / waer af de Trigliphen sullen ghedeelt worden alsoomen siet oberserverende de voorghegheven regule. Die middelste worde alsoo ghedeelt/ dat de cleyne colommen vande helft der grooter zijn/ ende die middelste intercolomme sal noch soo breedt zijn als die ter sijden staen/ dewelcke sullen ghelijck der ooghen vande vensters zijn. Boven de vensters om t'licht te meerderen salmen de ooghen maken / ende boven de cleynste spatien der middelt salmen maken t'ghene datmen hier siet / oft van ghesellschaps weghen de selve ooghen. Ende al resten hier noch particulare deelen / die salmen altijdts voorwaerts soecken. De derde ordine metter toe behoorte sal oock dat vierdedeel ghemindert worden / maer de venstren sullen breedt zijn ghelijck de benedenste/ ende alsoo oock haer hoochde/ die ander dingen machmen metten passer lichtelijck vinden. De verheffinghe inder middelt sonder dat frontispitium/ sal vander helft der derder ordinen hooch zijn; vander resten mach de Architect af en toe doen alsoo t'hem believt.

Van de Dorica

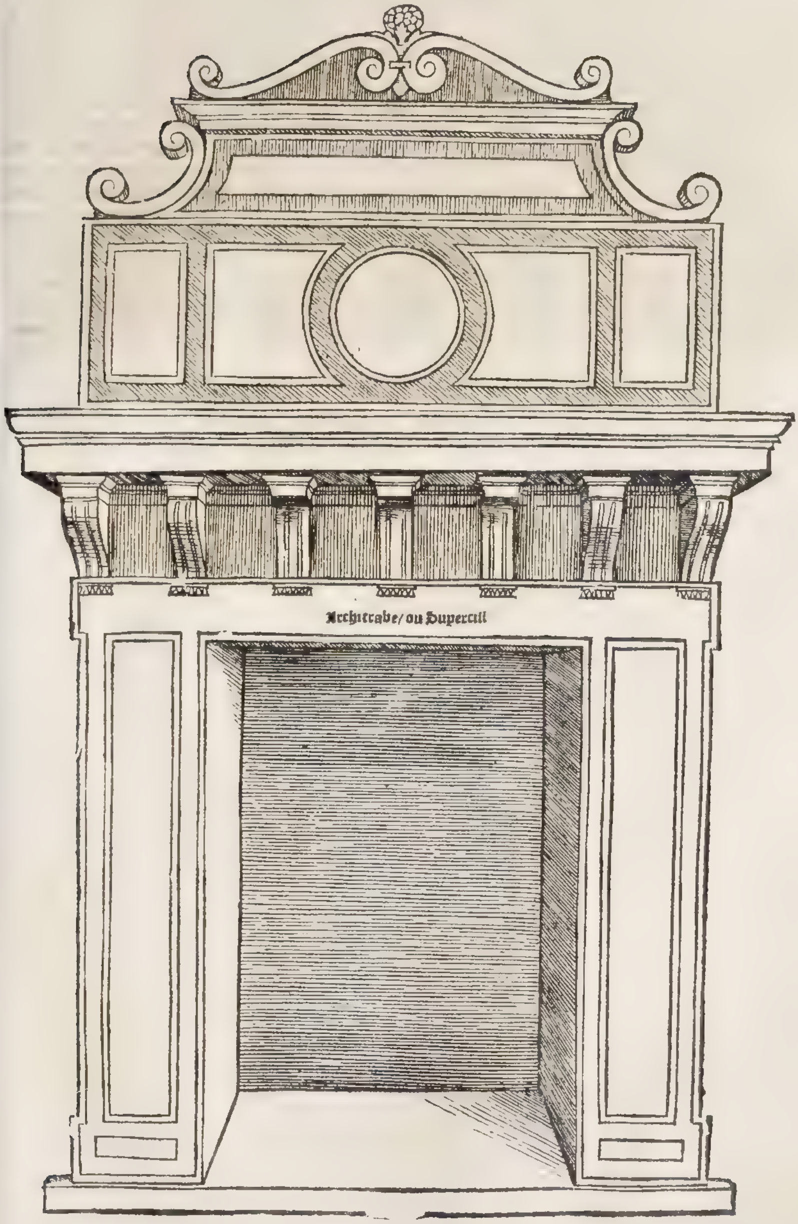
HIer achter heb ick ghetoont in twee manieren hoemen de fascien oft voortoogen maken mach op de Venetse manier/maer om datse in sulcken wercken geerne sommighe overstekinghe hebben/dewelcke meest op de canalen ghemaeckt worden om de versche lucht des waters:waer op den meesten deel der huysen haer toonlijckste sijde oft fascie hebben/ oock om die triumphen te schepe die daer dickwils gheschien/bringhen die overspronghen groot ghemack int aenschouwen/ende zijn nietteming onbehoorlijcke dinghen/die welcke anders gheen onderhouden en hebben dan de Modighons.Oock sulcken dinc dat zijnen standt niet vast en heeft/ beschadicht den muer daer die Antijcken wel toeghesien hebben/ datse noyt sulcke oversteken gemaeckt en hebben dan de cornicen/daerom seg' ick/wiltmen in sulcke timmeringhen dergheliicke dinghen met eenighe redenen maken / soo sal van noode zijn dat den eersten muer sulcken dickte hebbe/dat hy voor soo veel uyt stae als dat platte des oversteekens behoeft / alsoomen inden gront siet/ ende om dat den middelsten muer meer uytstaet dan de sijden/ wiltmen hem niet soo dicke maecken/soo machmen van binnen een stercken booghe setten die middelste onderhoude/hoewel dat het ledich ende van luttel ghewichts is. Dese plante is te verstaen boven de fascie oft staighe vanden Rustico/desen dan ghemaeckt zijnde alsoo ghetoont is/ soo sal die compartitie der fascien boven dese zijn / dat het middelste deel van drie portien / ende de sijden van drie en halve zijn/ ick meene binnen de mueren alsoo den gront wijst. De hoochde van deser tweeder ordinen sy gelijck d'onderste byde voorseyde redenen. Ende men sal ten eersten dat Podium maken van ghemaeckelijcker hoochden om te lenen/datter blijft worde in vijven ghedeelt een van dien sal depistilium metter resten zijn ghedeelt (ghelijck dickwils ghesept is:) de wijdde des middelsten deels worde alsoo/dat die openheyt metten booghe noch soo groot sy dan de sijden/ ende de hoochde ghedobbeleert ende alsoo de architraben op de colommen gheset tot onderhouden des boochs/soo sullen alle de vensters op de rije gaen/oock om meerder commoditeyt des lichts ende tot vercieringhe/ sullen die ooghen ende die viercante vensters ghemaeckt worden. Die ornamenten van veel dinghen/wiltmense(om des costs wille)niet maken van marber oft ander steenen/die machmen metter schilderien voldoen. Die derde ordine sal oock dat vierdedeel minder zijn dan de tweede/ende alsoo oock elck deel na aduenant volghende die voorgheghevenreghel / ende al wordt de Jonica boven de Dorica gheset/dwelck de Antijcken wel somtijdts ghedaen hebben/de proportie daeraf suldy hier na vinden op zijn plaetsen.

Van de Dorica

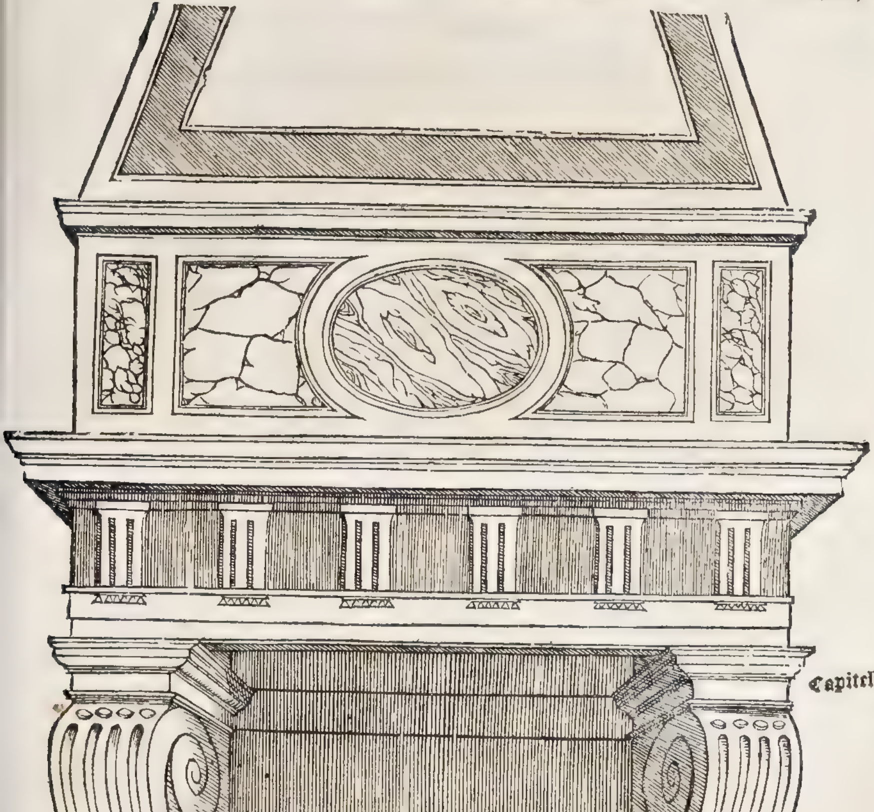
Al heeft de Architect soo veelderley inventien in dese ghepasseerde dinghen der Dorica ghesien/ ende sal hem met de selve connen behelpen tot diversche ordinantien van schouwen/ nochtans sal icker van deser ordinen twee setten/ een middelbarighe heel inde dickte des muers/tot een cleyne camer oft huysinghe/ dander om een grooter plaetse buyten den muer ghetrocken met haren modiglionen. Om dat een cleyn camer somtijdts becommert zijn soude met eender schouwen/ soo is van noode gheheel binnen de dickte des muers te maken/ ende de hoochde der openheyt na gheleghentheyt der plaetsen ghemaeckt zijnde/ wordt in vier deelen en halve ghedeelt/een sal den pilaster breedt zijn/ maer die architrabe sal die helft houden:die Tenia/ ofte lijste rontsomme gaende sy van dat deel sevenste/ ooc zijn alle d'ander lijstẽ vander selver breeddẽ. De Trigliphen ende modiglionen sullen die halve architrabe breedt zijn/ maer haer hoochde salmen dus nemen/ dat soo de Mutilen boven de pilasters staen/ ende tusschen beyden oock de Trigliphen uytghedeelt zijnde/ de Methopen moghen haer viercant vander breedden der architraben hebben/ maer de Methopen ofte spatien tusschen de modiglionen en sullen daeromme niet viercant komẽ. Die capiteelen vande Mutilen eñ Trigliphen sullen hooge zijn als halfde breedde vanden Trigliphe:de corone met Cimatie ende Scima/sullen hooghe zijn ghelijck de architrabe/ ende gedeelt zijnde in twee/een deel sal voor de corone zijn/ van dander salmen drie deelen maken/ een voor de Cimatie metter lijsten/ dander twee sal de Scima met haer lijst hebben. Dat overstekon der coronen sal soo groot oft cleyn zijn/dat die spatien tusschen die capiteelen der Trigliphen inden gront der coronen moghen viercant comen/ om dat/ oftmen daer roosen insetten wilde/ sy haer gheschickte plaetse hebben moghen:de projecture der Scima met der Cimatien salmen maken ghelijck de hoochde:tgheene datter boven staet is na wille des Architects. Maer is de schouwe oft heertstede seer cleyn/ tot een cleyne camer soo salmen den pilaster van dat sevenste deel der hoochden vander openheyt maken/ende de reste alsoo gheseyt is.

Architrabe/ ou Supercil

Van de Dorica

DEse andere heertstede buyten den muer salmen aldus maken: dat / als de hoochde ende wijdde ghenomen zijn na gheleghentheyt der plaetsen/worde sulcken hoochde van op den grondt tot onder de architrabe ghedeelt in vieren / ende een deel salmen der architraben/ frisen/ende cornicen gheven/haer delen ghemaeckt nade voorghegheven reghel/ende hoewel dat-se grooter schijnen soo comt dat om datmense van onder siet. De breedde vande modiglionen sal van dat sevenste deel haerder hoochden zijn. de capiteelen vander helft dier breedden / ende worde ghedeelt ghelijck vande capiteelen dorice gheseyt is. Sommighe minderen de breedde onder van dese modiglionen dat vierdedeel / op dat den voet wederomme uytspringhe een vierdedeel / alsoo dat het Plinthus onder den voet comt breet te zijn gelijc dat bovenste deel/maer wildemen sulcken modiglion al van eender breedden maken / dat soud'ick prijsen in een groot werck/midts dat het onderste treckende naden muer ende vanden ghesichte gaende hem van selfs vercleynt. Ende om dat het deel dwelck den roock ontfanght de piramde volcht / dat in een groote hoochde niet wel staen en soude/soo machmen dees ordine op dat d'eerste cornice setten / hoogher oft legher somen wil/oft na gheleghentheyt der plaetsen. Dees maniere van schouwen machmen houden in grooter formen / maer wiltmense cleyn maecken soo salmen de hoochde van aen dat paviment tot de architrabe in vijven deelen/waer af een sy voor de cornicen / ende de breedde der modiglionen sal van t'neghenste deel haerder hoochden zijn/t'capitel vande helft der breedden/dus salt in middelbaer formen gracelijcker vallen. Dit seg ick by experientien om dat ick dees grootste mate in cleynen formen ghehouden hebbe int maken van sommige schouwen/maer sy zijn te grof ghecomen.

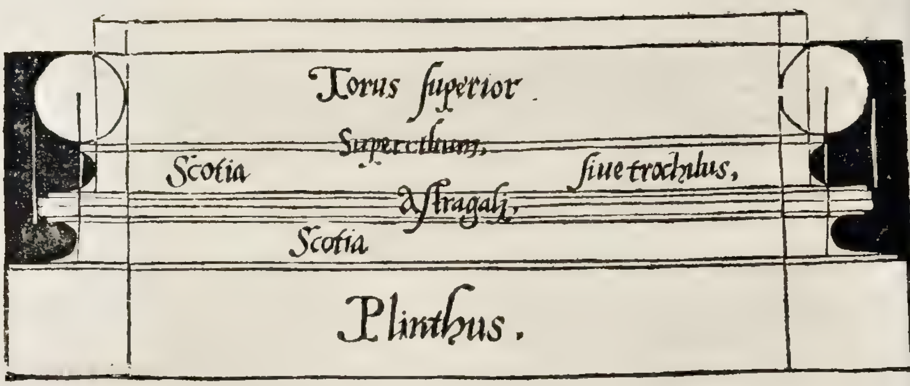
Eynde der Dorica, ende volcht die Ionica.

Capitellen
Modiglionē

Van de ordine der Jonica met haren ornamenten.

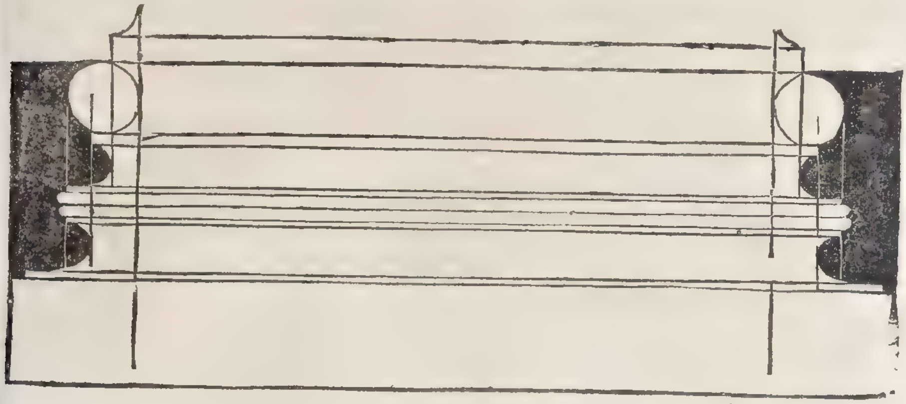
Dat sevenste Capittel.

VAn dese Jonica tracteert Vitruvius int vierde boeck int eerste capittel/ende alsoo ghesept is / nae mense de Antiquen vande forme der vrouwen / ende voechdense tot Dianen tot Apollo ende Bacchus/etc. Maer wy Christenen hebbende van deser ordinen een Tempel te maecken/dien sullen wy dedicceren sulcke Santen oft Santinnen die tusschen dat robuste ende teeder ghewecst zijn / desghelijckx in ghemeenen wercken ist voor ghelcerde stille luyden welcke noch robust noch teeder gheweest zijn/ dien sal dese ordine ofte maniere dienen. Comen wy nu totten maten: die colomme Jonica voor een ghemeede reghel salmen van acht deelen maken met capiteel ende base: hoewel datse Vitruvius van acht en halven beschreven heeft / soo salmense somtijdts van neghen ende meer maken by voorghehoorder redenen . Maer dese alsoo ick ghesept hebbe salmen van acht deelen maken / een vanden welcken sal de dickte beneden zijn/ ende also sal haer Basis vande helft dier dickten zijn/ welcke base Vitruvius neerstelijck beschrijft int derde capittel des derden boecks in deser manieren. Dat de voorseyde base sy vande helft der colommen dickte/ maer dat plinthus sy daer af dat derdedeel: t'plinthus af genomen/salmen vande reste seven deelen maken/ drie daer af sullen dat Thorus zijn / ende de vier sullen voor de twee Scotien oft Trochillen zijn met haren Astragalen ende lijstkens/alsoo dat elcke Trochilus zijn Astragalum hebbe Die Astragali sullen dat achste deel vanden Trohilo zijn: die cantkens oft lijstkens vander helft des Astragali . Ende hoewel dat elcke Scotie metten toebehoorten van eender hoochden is/nochtans sal d'onderste grooter schijnen want tsal onder uytschieten totten uytersten vant plinthus. Die projecture sal aen elcke sijde dat achtste ende een sestiende deel zijn/also dat het plinthus over alle sijden dat vierde ende dat achtste deel meerder zijn sal dan de dicte der colommen. Ende om dat de cincte oft lyste gheoccupeert is van sulcker grooten des Thorus/soo dunckt my datmense de helft grooter dan dander maken soude/observerende in alle die leden sulcke discretie als by de Dorica ghesept is.

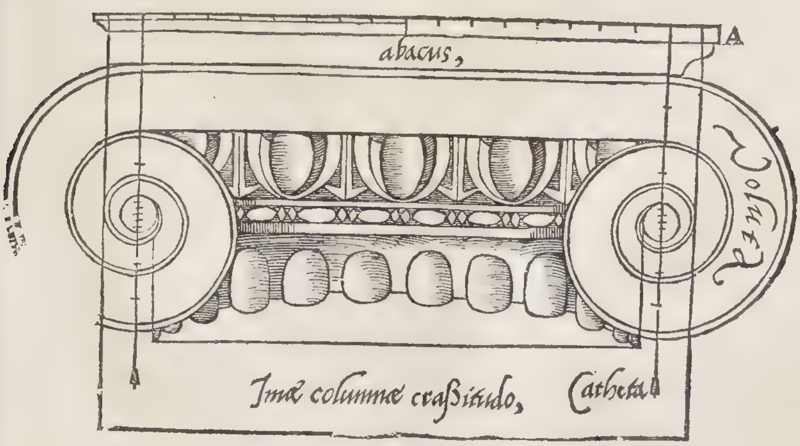

OM dat die basis vande Jonica deur Vitrubio beschreven de meeste menichten niet en contenteert/ midts dat het Thorus seer groot is/ende die Astragali seer cleyn onder soo grooten lidt/nae d'oordeel van veel verstandighe die dickwils op sulcke dinghen ghedisputeert hebben/ soo sal ick met reverentien ende groot aensien van sulcken Aucteur / hier na mijnen goetduncken een formeren. Dat plinthus dan ghemaeckt zijnde alsoo ghesept is / de reste worde in drien ghedeelt / ende een deel salmen den Thoro gheven/d'ander onder dat Thorus ghedeelt in sessen/een van dien sal voor eenen Astragalo zijn/ende

zijn cincte vander helft: de cincte of supercilium onder dat Thorus sy so breedt als d'astragalus/ de reste is voor de Scotie oft Trochille/ t'ander derdendeel datter bleven is / sal oock in sessen gaen/ een totten astragal/ de helft totter cincte / ende d'anderste oock desghelijckx / de reste is voor de Scotie onder uytcomende/ alsoo ghesept is.

Dat Capitellium Jonicum salmen op dees maniere maken / dat de hoochde van dat derdedeel der colommen zijn sal / ende dat voorste des Abacus breedt een colommen dickte / ende daer toe noch gedaen dat achthienste deel d'welck sullen in als negenthien deelen zijn / maer innewaerts een deel en half op elck eynde wordt de linie geheeten Catheta ghetrocken: de welcke sal neghen deelen en half houden/ dat comt op de helft vander breedden des capiteels een deel en half sullen voor d'abacus zijn/ welcx hoecken ghy maecken muecht nae de rechte oft slincke syde / want beyde zijnse Antijck / die acht deelen die onder d'avacus hanghen/ sullen voor die Voluten zijn. Ende om dat het moeyelijck zijn soude in dees cleyne figure, bysonder inde ooghen de ghetalen te setten/ daeromme sal ick in dit nacomende blat int groote meer bescheets daer af setten/ daer by oock de maniere vanden strien der colommen te maken/ met de figuere vande syde der Volnten ende des capiteels: Maer is de colomme van 15 voeten nederwaerts/ soo sal sy boven ghemindert worden tseste deel / in manieren als byde Thuscane ghesept is: ende salse van vijfthien voeten opwaerts zijn/ soo leest Vitruvius int derde boeck tweede capittel.

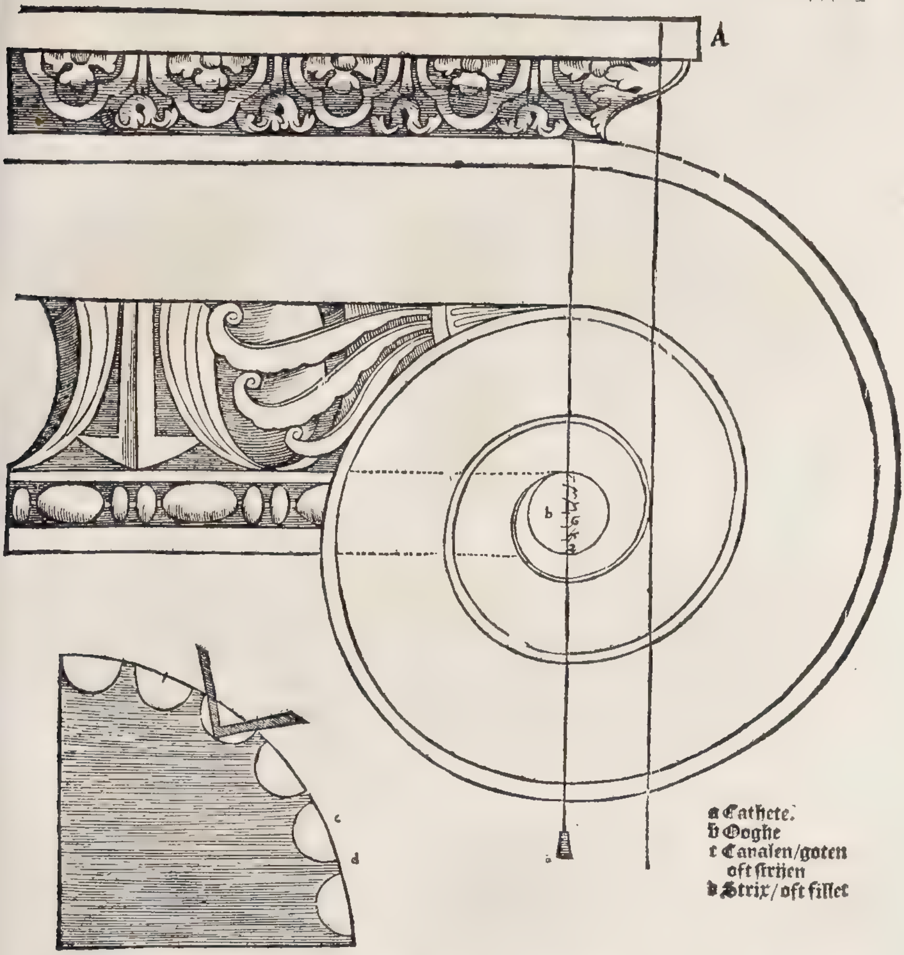
Van de Jonica

Als dat Capitel van dese Jonica eensdeels ghemaeckt is/soo rest hier noch de Volute te beschrijven / die welcke sal ghemaeckt worden op die linie gheheeten Catheta / dat wy hier segghen / het recht loot:ende alsmen van onder dat Abacus af vier deelen laet / soo sal dat vijfste deel voor de ooghe sijn/ so blijvender vander ooghen nederwaerts noch dry deelen/ dus comense in als acht te zijn/also ghesept is. Die ooghe sal in sessen ghedeelt worden/ende daerinne die ghetallen gheset zijnde alsoomen siet/soo salmen den eenen voet vanden passer op den punct 1. setten/ende den anderen voet onder dat abacus omtreckende nederwaerts tot aende Catheta op dat achtste deel. Latende dan daer den selven voet des passers staen/brenght den anderen voet op den punct 2. ende draept wederom opwaerts teghen die Catheta. Hout dan daer oock den voet des passers ende brenght den anderen voet tot op 3. draept dan wederomme nederwaerts tot aende Catheta. Ende houdende daer oock dien voet / soo brenght den anderen op den punct 4. Dan wederom draepende tegē die Catheta ende den passer daer houdende/brengtmen den voet op 5. ende alsoo omdraependen doetmen met 6. desghelijckx/ende dan commet metter ooghen te sluyten / daer machmen een roosken maken wiltmen. Die ander particulaer maeten machmen metten passer lichtelijck vinden: die strijen der colommen diemen canalen heet/sullen vierentwintich zijn / ende een van desen salmen in vijven deelen/ daer af de vier sullen voor de goten oft canalen zijn/dat vijfste voor de lijste gheheeten strix van Vitruvio/ende also van aenden eenen cant des plats der lijsten tot den anderen salmen een rechte linie trecken / daer af den middelt sal den centre vande uptholinghe zijn. Maer wiltmen somtijden een dunne colomme maken dicker te schijnen/ soo sullen der strien achtentwintich zijn / dat abacus van desen Capiteele is op die sijde alsoo breedt als voren / welckx sijde is gheproportioneert na tgheene dat voorgheghe ven is. Discrete Leser/ ick hebbe des Volute ghelept na dat mijn simpel verstant vermocht heeft / om dat den text Vitruvij swaer te verstaen is/ende dat meer is gheloovende die selve figure hier af inden lesten boeck te samen met meer schoone dinghen/welcken boeck men niet en vindt.

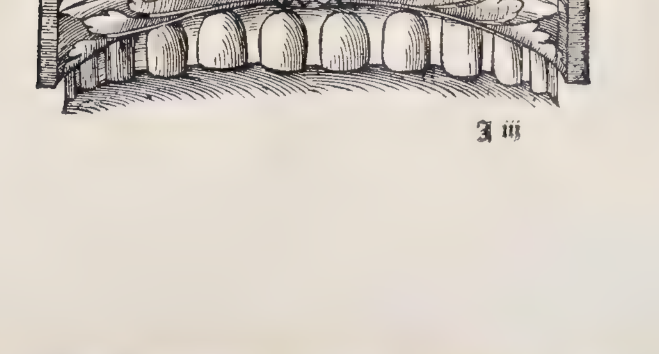
S.Serlius volghende opt voorseyt.

Discrete Leser daer zijn veel dinghen diemen niet opt nauste in figuren betoonen can/ten sy dat hem in Architect practiserende behelpe / ghelijck vande cincte oft den bant van deser Voluten:den welcken(ist dat het Capiteel seer groot is)sal wel staen / dat zijn breedde dat vierdedeel vander ooghen houde: ende indien dat het Capiteel middelbarich is/soo salmense van derdendeel der ooghen maken/ende is t'capiteel cleyne / soo machmen de helft vander ooghen nemen altijdts na discretie des Architects. Want hoe vele dat icker inde antijcsen ghesien hebbe/alle zijnse different. De dickte dan gheteeckent zijnde boven onder d'abacus/ soo setmen den passer een weynich neerder dan de 1. drapende van boven aende Cathete tot beneden:derghelijcken setmen den passer een weynich boven de 2. draepende van onder tot boven/teghen de Cathete:desghelijckx setmen den passer voorts beneden 3. ende voorts boven de 4. etc. ghelijck dat hem selven wijsen sal.

Aengaende daer ick boven gesept hebbe datmen den lesten beloofden boeck van Vitruvio niet en vinde daer af zijn diversche opinien/sommighe segghen dat ten tijden Vitruvij veel ongheleerde Architecten waren/ghelijck oock nu ten tijden / die meer ghelucks dan verstants hadden / ende midts dat de vermetelhept suster vande onwetenhept alsulcken ghehoor heeft onder den gheменen man dies niet en verstaet/dat daer duer de verstandighe veracht ende van luttel weerden ghehouden worden:dus meyntmen dat Vitruvius daerom gelaten heeft t'openbaren/ om de ondanckbare niet en leeren. Andere segghen dattet hem te swaer wel om in figuren te stellen/dwelc ick van soo sulcken Aucteur niet en ghelove. Maer dat sommighe segghen/hoe dat desen lesten boeck soo behaechlijck was midts de voldoeninghe met den figuren / dat hy deur te veel nauwe bewaren/met anderen schatten gherooft ende vonden onwetenden vermelt is/ dat gheloove ick best:ghelijck den crijch/vyandt van alle goede consten noch desghelijckx doet:ende dit is sonderlinge te beclaghen / midts datmen deur de figuren/ soo veel diverschept van texten soude moghen op den rechten wech setten hebben.

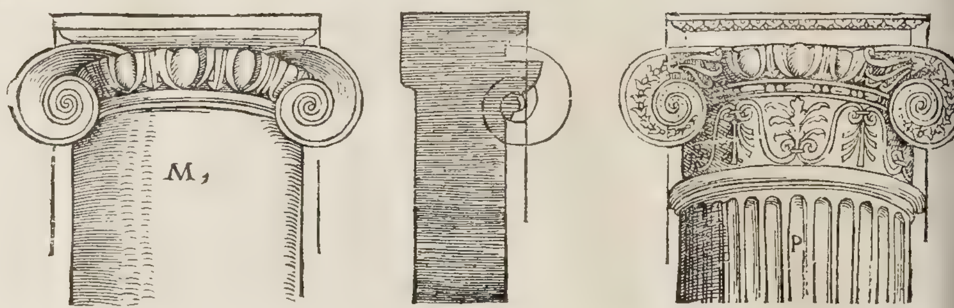

a Cathete.
b Ooghe
c Canalen/goten oft strijen
d Strix/oft fillet

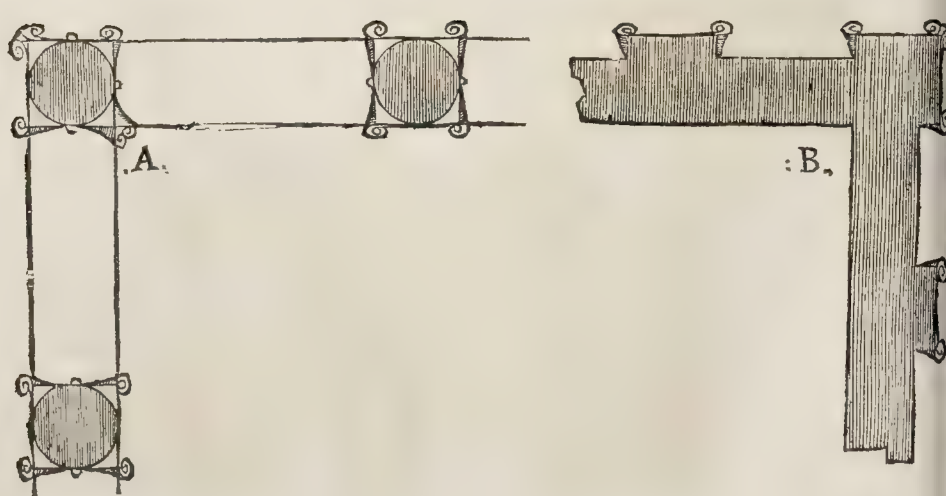

Van de Jonica

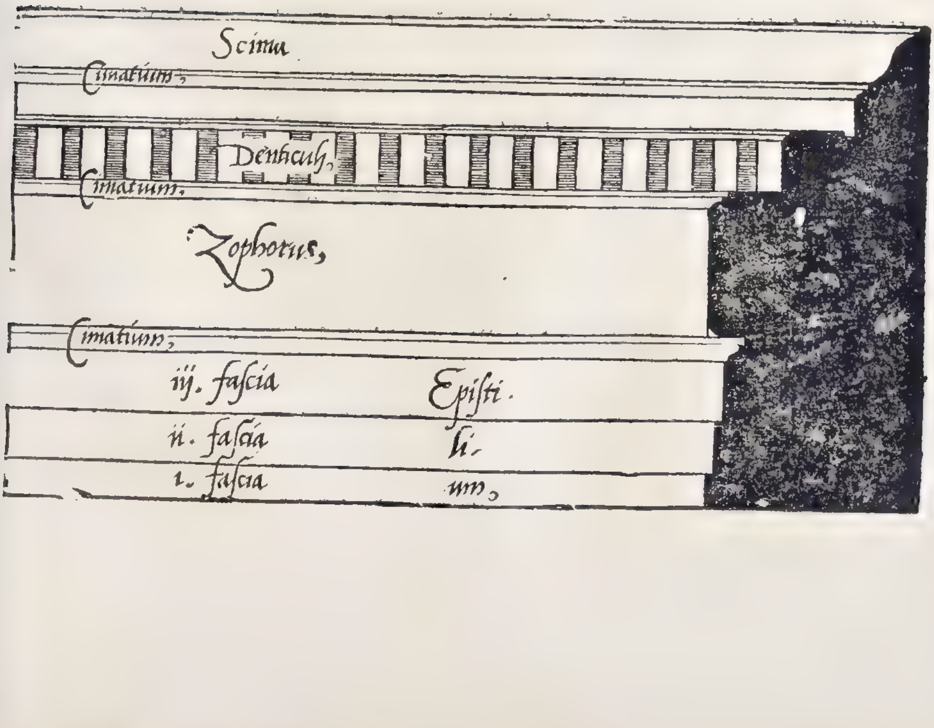
HJer achter heb ick ghetoont na den text van Vitruvius dat capiteel vande Jonica/te maken soo veel als ickt verstae/ nu sal toonen hoe daer sommighe vanden antijcsen Romeynen ghemaeckt staen. Dat capiteel M. staet noch aent Theatum Mar. daer af sal ick sommighe ghenerale maten setten: dat voorhooft des abacus is ghelijck de colom. beneden. De Voluten springhen tsestedeel des abacus upt ende hanghen tot de helft des abacus: die hoochde des capiteels is dat derdendeel der colommen beneden/ maer om dat sulcken Capiteelen sommighe Architecten soberlijck gheciert dochten/ hebbense frise somen int capiteel P. siet daer toe ghedaen/ makende die hoochde des Capiteels van twee derdendelen der colom. dickte beneden/ welck Capiteel men heden in Rome siet/met noch meer dergheliicken.

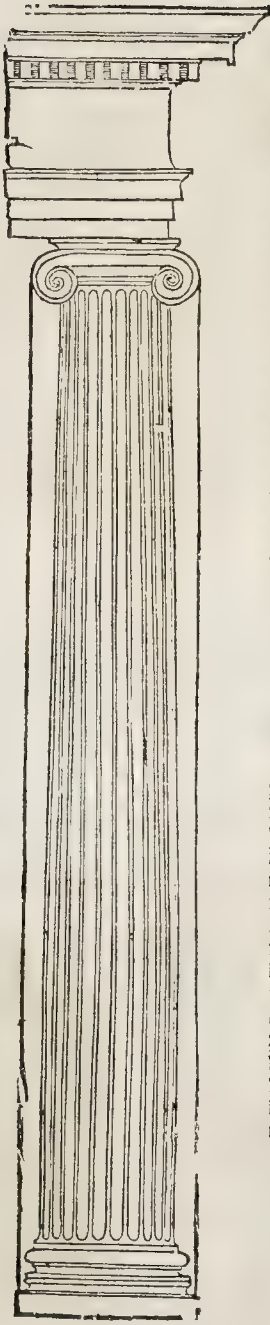
ENde om dat het somtijden mochte den Architect gheballen/ een viercante sluptinghe met Joniische Capiteelen te maken/alsoo dat het sommighe Architecten misvallen is int setten vande Voluten/maer om die erruer te mijden/ sal hem van noode zijn de hoeck Capiteelen te maken alsoomen in desen gront siet/ ende van sulcke Capiteelen was een te Rome ghevonden/ dwelck menighen te dencken gaf/om te weten waer toe dattet ghemaeckt was/in sulcker manieren datment Capiteel van confusien hiet/ ten lesten na veel disputatien/ wert besloten/dat het in eenen deurluchtighen hoeck ghestaen hadde/ sluptende die ordine der colommen gheteeckent A. ende heeftmen platte colommen te setten/ teghen den muer aenden hoeck op dat de Voluten tot beyden sijden ghelijck comen machmense maken ghelijck inden gront B. gheteeckent is.

Dat Epistilium oft d'architrabe is aldus te maken: Is de colomme van twaelf voeten tot xv. hooghe / d'architrabe sal vander helft der colommen beneden zijn: isse van xv. tot xx. voeten hooghe / soo salse ghedeelt worden in xiij / ende een sal de hoochde der architraben zijn/noch van xx. tot xxv. voeten sal de colomme in twaelf en halven ghedeelt gheworden, ende een deel salmen der d'architraben gheven: ende is de colomme van xxv. voeten tot xxx hooghe, soo salmen d'pistilium van dat twaelfste deel der hoochden maken/ende alsoo hoe de colommen hoogher zijn/hoemen die architraben na advenant meerderen sal/ want hoe een dinck voorder vant ghesichte gaet hoe dat het meer van zijnder grooten verliest. Die architrabe gemaeckt dan van zijnder behoorlijcker hoochden ende ghedeelt in seven / een sal de Cimatie zijn / ende haer projecture oock alsoo vele: datter over blijft deeltmen in twaelven/ de drie salmen der eerster fascien geven, de vier der tweeder/ ende de vijf sullen der derde ghegheven worden. Die dickte der architraben sal onder zijn gelijck de colomme boven int dunste is, maer die dickte der architraben boven/ sal ghelijc de dickte der colommen beneden zijn: die Zophore oft frise sal haer mate hebben na gelegentheyt des werckx: want heeftmen daer yet in te snijden/ soo salmense dat vierdedeel hoogher dan d'architrabe maken: maer maecktmense sonder schulpture oft snede / soo salmense dat vierdedeel minder maken. Op de frise salmen heur Cimatie setten / ende sal van dat sevenste deel der selver frise zijn, ende de projecture oock soo vele. Boven de Cimatie setmen dat Denticulus oft dentille inder hoochden ghelijck de middelste fascie / ende de projecture oft sallie ghelijck de hoochde. De breedde der tanden sy dobbel inder hoochden: de intersectie oft hollicheyt tusschen de tanden sal dat derdedeel smalder zijn/de Cimatie hout vande Dentille dat seste deel: de corone met haerder Cimatien hout de groote der middelste fascien; de projecture der coronen metten Denticulo hout soo veel als de hoochde der frisen is metten Cimatie. De Scima is dat achtste deel hoogher dan de corone: haer reghel oft lijste sal vant seste deel zijn ende de projecture ghelijck de hoochde. Ende alsoo alle Eephore oft hoecken(uytghenomen de coronen/) seyt onse Aucteur/ sullen altijdts wel staen als haer projecture ghelijck de hoochde is.

Van de Jonica

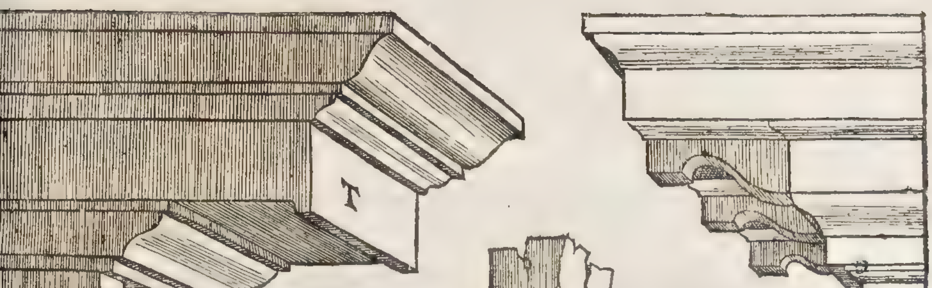

OM dat de wercken van Roome seer diversch zijn vande schriftẽ Vitruvij/ soo sal ick een ander Colomme formeren/daerop d'architrabe/ frise ende cornice tsamen van dat vierdedeel der colommen hoochde zijn sal. Wilt vierdedeel gedeelt in thienen / die drie sullen voor d'architrabe zijn/ ghedeelt op de voorseyde maniere: drie salmen oock der ghecromder frisen gheven/ende die vier der cornicen/de welcke vier sullen gedeelt worden in sessen/ een salmẽ den denticulo geven/ noch een der cimatiẽ die de mutilen onderhout/ eñ twee sullen den mutilen gegeven worden/ een der coronen / eñ tleste aende scima / de projecture van al / sy ten minsten gelijck de hoochde: eñ een sulcken cornice wort gevonden A Sante Sabina , te Rome in een ordine vande Jonica.

ENde of het somtijden van noode ware de Colomme te heffen / eñ niet gedwongẽ oft benaut van yet daer ontrent/ so sal altoos de proportie vandẽ pedestal zijn/dattet voor breet sy gelijck dat plintus der colommẽ/maer de hoochde van tplatte des pedestals sal eẽ viercant eñ een half zijn/ de welcke in sessen gedeelt/ een salmen tot der Basen geven/ eñ een ander totter cornicen/dat sullen in als acht delen zijn/ ende also sal dit pedestal gelijc de colomme oock van acht delẽ zijn. Dit altemael verstaet hem int gemene/latende altoos inde wille des Architects.

DEur die groote differentie die ic inde dingen van Roome vinde/ aende gene die Vitruvius beschrijft/soo heb icker sommige vanden bekentsten willen toonen dienen eensdeels te Romen noch int werck siet. Die cornice / frise / ende architrabe gheteeckent T. is aent Theatrum Marcelli in d'ordine Jonica boven de Dorica / den pilaster met de basis daer op oock gheteeckent T. is aende selve ordine onder de colommen Jonice. Die cornice voor imposte van eenen booghe gheteeckent T. is oock aende selve ordine ende onderhoudt den booghe, die cornice metten Mutilen gheteeckent A. was ghevonden tot S. Adriaens ende S. Laurens in Rome: d'architrabe gheteeckent F. is ghevonden nel Friulle, welcke architrabe om datse de drie fascien sonder Astragalen hadde/ ordeeld'ick de Jonica te zijn. Vanden maten hier af en set ick anders niet / want ick die met groote neersticheyt vant groote int cleyne ghebracht heb / welcke maten met den passer wel te vinden zijn.

Van de Dorica

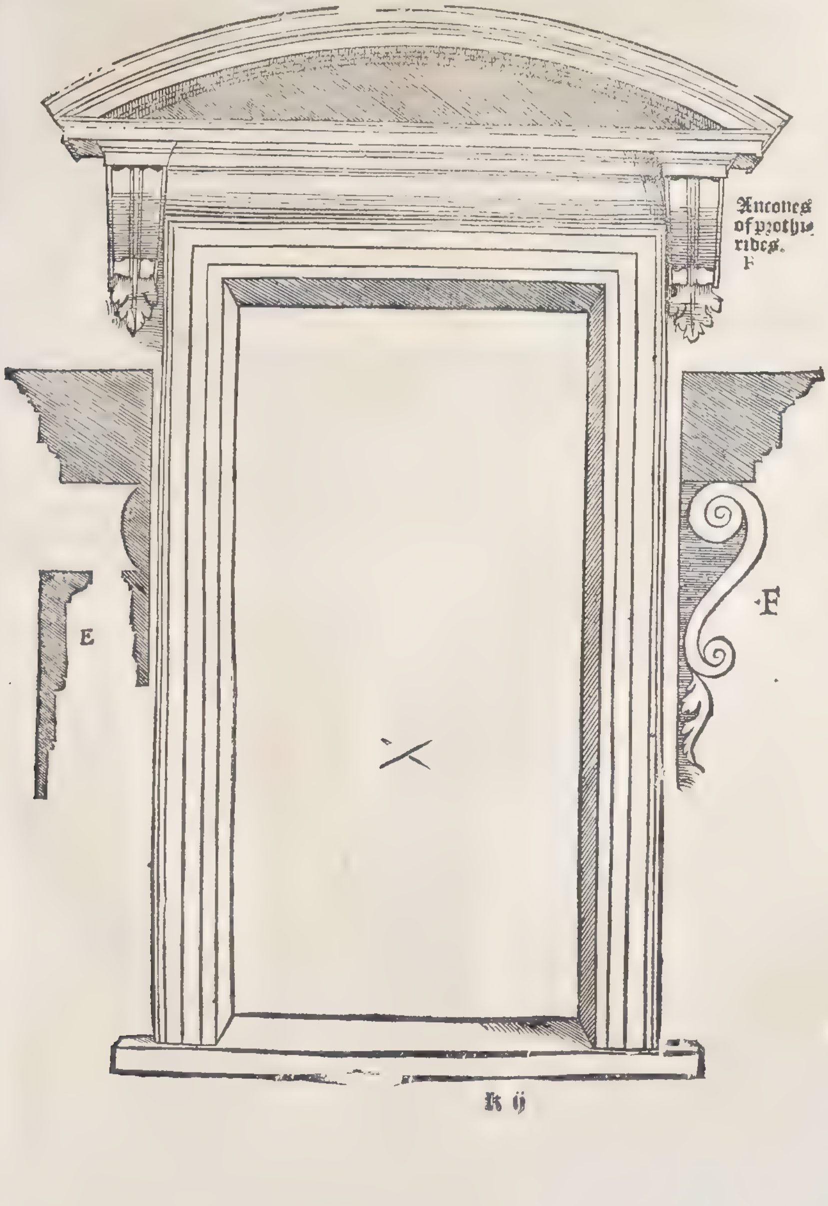
HOewel dat het Thiromatum Jonicum dats de duere)van Vitruvius beschreven na mijnen dunc-ken niet en comt gheproportioneert respondeerende aen dedificie ghelijck tbehooren soude / so en sal ick niet laten daer af te tracteren soo veel als icker af verstae/ soo seg ick dan dat den text Vitruvij hem ghedraecht/aengaende der hoochden des lichts aent Thiromatum Doricum/dats alsoo voor-sept is/van aent pabiment tot aende lacunarij/ worden drie deelen en halve gemaeckt/ ende twee delen daer af worden der hoochden des lichts ghegheven / daer af dat de corone seer groot blijft/ghelijck oock van de Dorica: Maer daer volcht noch een ander erreur (dat is) makende de poorte oft duere vijf deelen inder hoochden/ende settende daer af de drie beneden/ghelijck den text sept/oock gheminderdt int bovenste ghelijck de Dorica / soo vind ick dat de wijdde hier af breedder comt dan de intercolomnie vander middelt/makende eenen Tempel van vier colommen met den maten die Vitruvius int derde boeck beschreven heeft / alsoo ick hier ghefigureert heb/op datmen de correspondentie deser deuren aen haren Tempel sien mach / dwelck nae mijn duncken niet en overcomt/ende daerom/ want heeft de duere der Dorica/ welcx ordine van colommen neerder is dan vande Jonica/haer hoochde van twee viercanten ende weynich meer/soo seg ick dat de due-re der Jonica welcker colommen hoogher zijn/ behoorde in haer selven hooger van licht te zijn dan de Do-rica. Maer sy en heeft het niet soo veele naden text/de welcke sept vijf deelen inder hoochden/ende drie inder breedden: maer dit altsamen sy met reverentien ghesept van eenen soo grooten Aucteur: Niettemin/nemen-de de deelen des texts Vitruvij/ welcke tot proposte comen moghen/ sal ick daer af een ander figure hier besijden maken sonder boven te minderen/maer diese tot zijnen luste boven minderen wilt/die houde d'ordi-ne vande Dorica.

De Translateur.

Alsoo hem Vitruvius in dese edificie ghedraecht aende hoochde des lichts vande dorica, daer is voren by de selve ghenoech af ghesey t: m... aengaende de wijdde van deser deuren, daer hy seyt, dat de hoochde vander openheyt in twee en half deelen soude, ende gheven der wijdden eenen half: daer is moghelijck, ghelijck meer ghesey t is, den text oock ghecorrumpeert, ende mach zijn datter een quaert te vele gheleyt is: want alsment van thien hooch ende vijf breedt maeckte, soo soudet licht van twee viercanten zijnde, redelijck comen, behoudelijck dat de intercolomnie soo wijdt ware als vande dorica: want die selve is van vier diameters, en dese maer van drie colommen wijdt, ende d'antipagmentum en soude dan niet verduystert zijn, alsoo datmen deur d'uytlaten van een quaert, dees edificie soude moghen volmaken.

IEk segghe dat t'licht van deser deuren ten minsten van twee viercanten hooge zijn sal: d'antipagmentum oft pilaster sal van dier hoochden dat twaeffste deel houden / ghemaeckt inder manieren ghelijck van d'epistilium Ionicum ghesegt is / ende daer worden d'astragali toeghedaen alsoo inde figure E. ghetoont is. De Frise bovent supercilium wiltmen daer in snijden / soo salse t vierdedeel hoogher zijn dan t'supercilium / maer wilmense effen laten / soo wortse t'vierdedeel minder. De corone metten anderen leden sullen ghelijck t'supercilium hoogh zijn gedeelt soomen siet in de figure F. D'ancones ofte prothirides sullen boven breedt zijn ghelijck den pilaster / maer t'beneddenste deel ghelijckx der hoochden des lichts hangende / salt vierdedeel gheminderd worden / vanden welcken hanghen de bladeren alsoo men inde figure F. siet. Dat deel des circkels inde plaetse vanden Fastigio / zijn hoochde sal aldus ghemaeckt worden, datmen met den passer de twee hoecken vande Scima in't bovenste grijpe / ende den eenen voet des passers ghesoncken tot op den punct vanden crupce / dan met den anderen voet dat deel des circkels ghetrocken dit sal de hoochde zijn / de welcke comt dat derdedeel van eenen circkel in zijn / welcke maniere van Fastigium te maken oft niet te maken / sal altijdts in't goetduncken des Architects zijn. Dit mach oock dienen tot vensters ende ander dinghen.

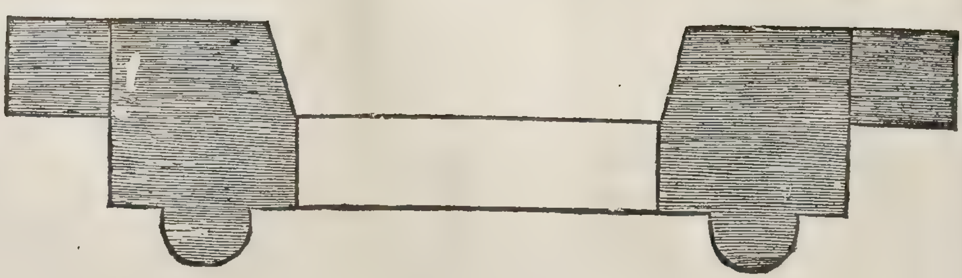
Van de Jonica

VAnder navolghender poorten is dat licht meer dan van dobbel proportie / te weten / van twee viercantē ende noch een quaert / dat platte des pilasters sal van d'achtste deel zijn der breeden des lichts / ende die colomme sal tweemael so dicke zijn / de selve colomme sal boven gheminsert zijn dat seste deel / haer hoochde sal van neghen deelen (met basis ende capiteel zijn / achtervolghende de maten die voren ghesept zijn. Ende hoewel dat dese colommen een deel meer houden dan de voorseyde regel / ten is daerom niet waerachtelijck / midts dat allen de tweederdendeelen buyten den muer staen / ende datse anders geen gewichte en draghen dan de frontispice: ende oft oock deur eenich accident dese colommen die neghen delen passeerden / ten ware oock niet te blameren / wantse alleenlijck tot een cieraet ghesett zijn / ende oock om datse inden muer gebonden zijn. Die hoochde vande architrabe sal zijn gelijck de Supercilie boven de deure is / die frise wortse ghesneden soo sal mense hoogher maken ghelijck voorsept is / blijftse onghesneden soo maecktmense soo veel neerder. Die Cornice sal hoogher zijn. ghelijck dat epistilium oft architrabe / ende vanden anderen leden worde ghedaen ghelijck inden beginne van deser ordinen ghesept is. Die frontispice sal inden wille des Architects zijn / oft hooger oft legher te maken deur eenighe vanden voorgheghevent reglen. Met dese inventie mach hem die Architect behelpen aen veel dingen. Ende oock na datment behoeft mach hy d'licht hooghe oft leeghe maken / ende somtijts wel van een viercant ende een half / ende somtijdts van een viercant ende twee derdendeelen / maer is hy niet ghedwonghen soo soud'ick prijsen de dobbele proportie / dat is van twee viercanten.

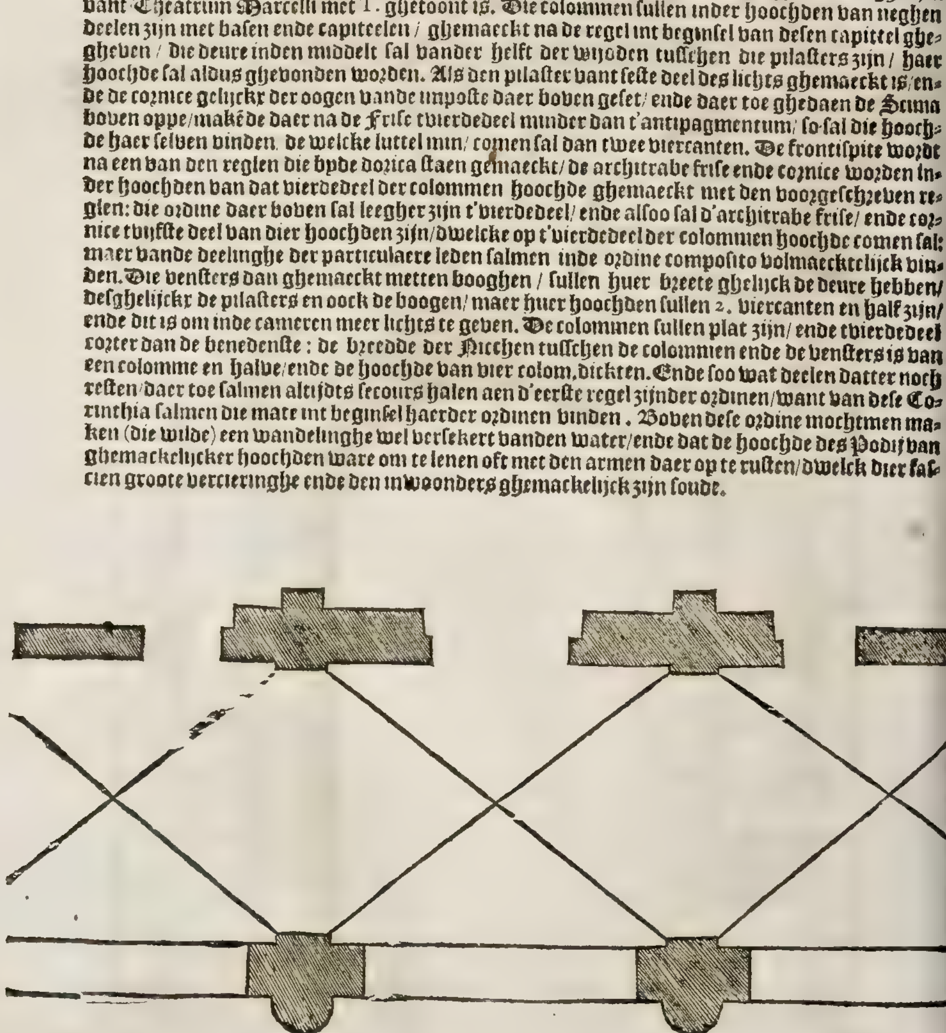
Van de Jonica

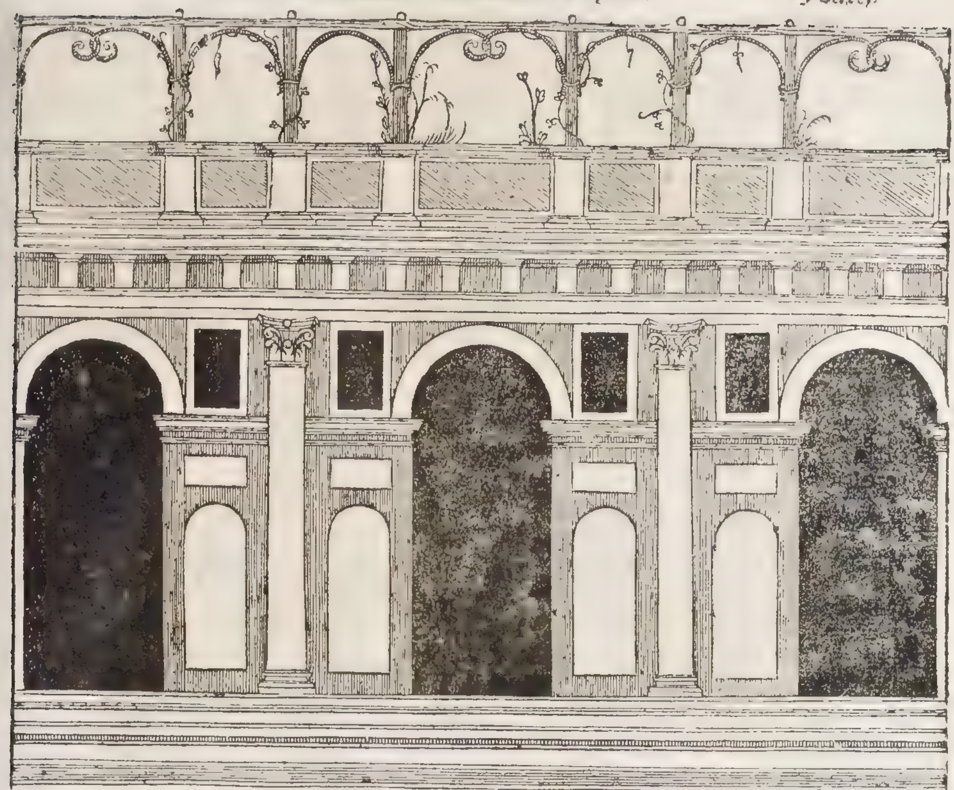
AL heb ick dit Rustijck by de ordine vande Thuscanen ghevoecht / ende niet alleene in veel plaetsen tot die Thuscane gheappliceert / maer oock met de Dorica ghemenght / soo heb ickt ghedacht oock inde Jonica te setten. Ende dit en is daerom in allen edificien die na de Jonica ghemaeckt worden niet te setten. dan met goeden propooste/ ghelijck buyten op't lant/ende ist in sulcker ordinen niet te blameren/oock inde stadt/totter edificien van eenen gheletterreerden oft coopman machment verdraghen. Maer in wat plaetsen datmense sal willen maecken / ende in manieren van een oversteken soude dees ordine daer op setten / ghelijckmen inden grondt hier onder siet soo sal de proportie van desen wercke zijn / dat het licht tot onder den booghe van twee viercanten zy/ende den pilaster dat achtste deel der breedden des lichts / die colomme houdt daer af dat vierdedeel/ maer haer hoochde met base ende capiteel sal van neghen vier deelen zijn. Den booghe des halven crickels worde in derthien ende een quaert ghedeelt / om dat den middelsten steen een quaert meer houden sal dan d'andere:d'architrabe frise ende cornice zijn tsamen dat vijfste deel der colommen/van welcke drie stucken datmen elfdelen maken sal/vier sullen voor d'architrabe zijn/drie voor de frise/ende vier totter cornicé. Die hoochde vant Podium sal vander breedden des lichts zijn: die cornice ende base machmen upten voorghetoonde stilo bato nemen / maer d'ander base/capiteel architrabe/ ende cornice/ salmen soo in't beginsel geseyt is/vande boochsteenen ende d'ander die de colomme binden sietmen inde figure.

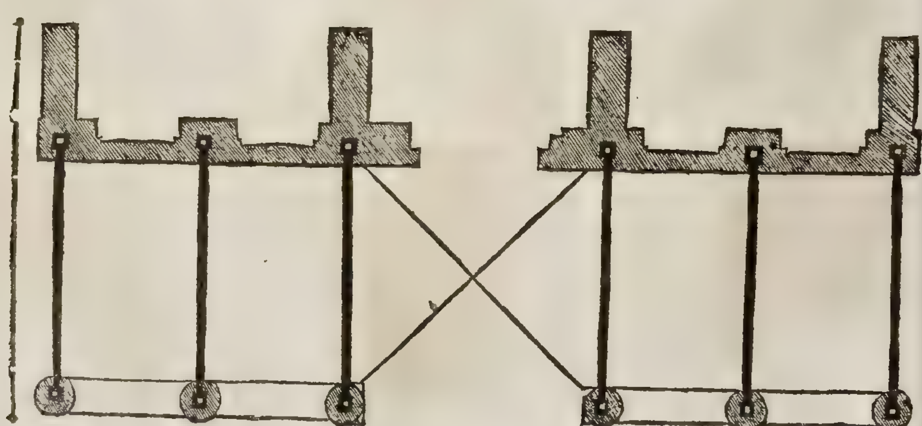
HOewel dat de hoochde van dees booghen niet en is van dobbelder proportien gelijck den meesten hoop vanden anderen die ick getoont heb/ daerom en is sulcken dinc niet valsch/ maer is met sinne alsoo ghemaeckt/om dat het somtijts mochte ghevallen/ dat inde compartitie van eender fascien deur d'obedieren van eenigher noodtlijcker hoochden/ ende oock om de booghen ompaer te maken/ die altijdts soo zijn willen om die principael poorte inden middelt te stellen die in sulcken val niet souden mogen tot sulcker hoochden comen. Maer als wy niet bedwonghen en zijn van eenigher nootsaecken/ soo soud'ick altijdt meer loven die dobbel hoochde dan ander proportie. Die wijdde dan tusschen den eenen pilaster ende den anderen/ sullen drie deelen zijn/ende die hoochde vijf: maer daer na de wijdde in vijven ghedeelt/ soo sal den heelen pilaer (die de twee pilasters bevanckt) twee deelen hebben/ ende die dickte der colommen sal van eenen deel zijn alsoo sullen die pilasters elck van een halve colom. dickte zijn: desghelijckx oock den booghe/ oock die imposte die den booghe onderhoudt sy vander selver hoochden/ ghemaeckt ghelijck vant Theatrum Marcelli met T. ghetoont is. Die colommen sullen inder hoochden van neghen deelen zijn met basen ende capiteelen/ ghemaeckt na de regel int beginsel van desen capittel ghegheven/ die deure inden middelt sal vander helft der wijdden tusschen die pilasters zijn/ haer hoochde sal aldus ghevonden worden. Als den pilaster vant seste deel des lichts ghemaeckt is/ ende de cornice gelijckx der oogen vande imposte daer boven geset/ ende daer toe ghedaen de Scima boven oppe/ makẽde daer na de Frise t'vierdedeel minder dan t'antipagmentum/ so sal die hoochde haer selven vinden. de welcke luttel min/ comen sal dan twee viercanten. De frontispite wordt na een van den reglen die byde dorica staen gemaeckt/ de architrabe frise ende cornice worden inder hoochden van dat vierdedeel der colommen hoochde ghemaeckt met den voorgeschreven reglen: die ordine daer boven sal leegher zijn t'vierdedeel/ ende alsoo sal d'architrabe frise/ ende cornice t'vijfste deel van dier hoochden zijn/ dwelcke op t'vierdedeel der colommen hoochde comen sal: maer vande deelinghe der particulaere leden salmen inde ordine composito volmaecktelijck vinden. Die vensters dan ghemaeckt metten booghen/ sullen huer breete ghelijck de deure hebben/ desghelijckx de pilasters en oock de boogen/ maer huer hoochden sullen 2. viercanten en half zijn/ ende dit is om inde cameren meer lichts te geven. De colommen sullen plat zijn/ ende t'vierdedeel corter dan de benedenste: de breedde der Nicchen tusschen de colommen ende de vensters is van een colomme en halve/ende de hoochde van vier colom. dickten. Ende soo wat deelen datter noch resten/ daer toe salmen altijdts secours halen aen d'eerste regel zijnder ordinen/ want van dese Corinthia salmen die mate int beginsel haerder ordinen vinden. Boven dese ordine mochtmen maken (die wilde) een wandelinghe wel versekert vanden water/ende dat de hoochde des Podij van ghemackelijcker hoochden ware om te lenen oft met den armen daer op te rusten/ dwelck dier fascien groote vercieringhe ende den inwoonders ghemackelijck zijn soude.

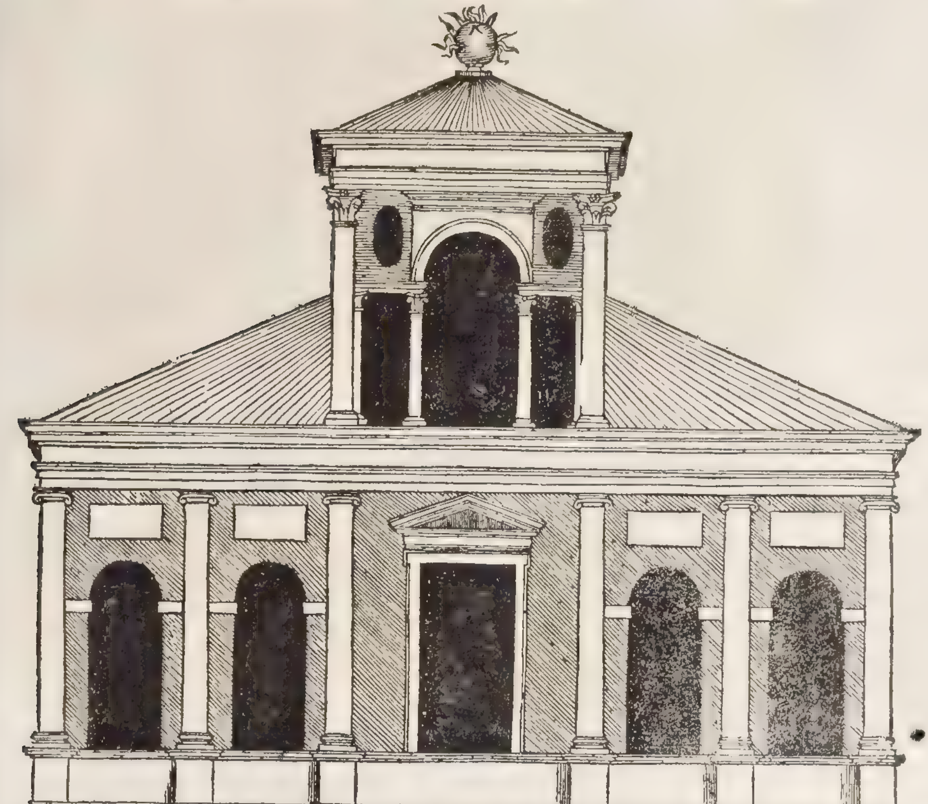

Van de Corinthia

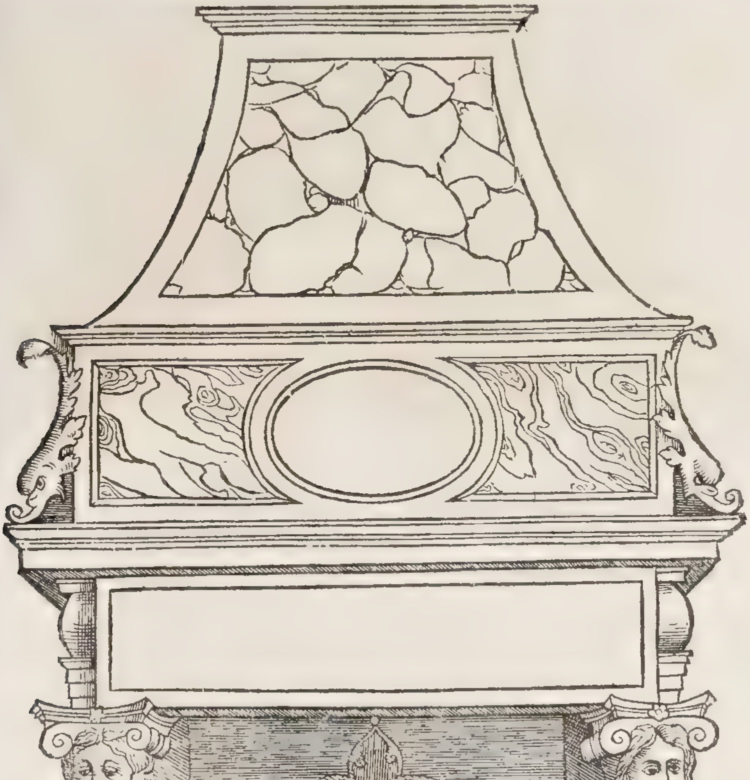
SOmtijdts/alsoo ick noch ghesept hebbe/sal de Architect goet getal van colommen binden/maer soo neder datse niet volden en sullen tot zijnen wercke/ ist dat hy hem daermede niet en can behelpen/ ende alsulcken leden appliceren tot behoef der edificien die hy sal willen maken/daeromme climt de hoochde der galerien boven de colommen/ soo machmen int midden der fascien eenen booghe maken onderhouden zijnde van d'architrabe die boven de colommen zijn sal die welcke architrabe sal voor imposte oft onderhouden zijn van een rondt welfsel: maer daer den booghe zijn sal/wort een trociere ghemaeckt/ alsoo ghy inden gront siet/ende tot sterckten sy op elcke colomme eenen flueten van yser/ oft metael ghelept/ alsoo byde Dorica ghesept is. Maer die deelinghe van deser fascien sal sulcx zijn/ dat de middelste intercolomnie van ses colom. dickten sy/ende de hoochde der colom.met Basen ende Capiteelen sy van acht deelen:d'architrabe hout soo veel als de colomme int bovenste dick is/desghelijckx den booghe:boven den welcken datmen een cornice maken sal/ welcker hoochde sal t'vierdedeel meer houden dan d'architrabe sonder dat Thorus onder met zijnen lijstken/ dewelcke Cornice sal oock capiteel maken aende pilaerkens boven de colommen/ende sullen de selve breedt zijn ghelijck de colomme boven is. Die intercolomnien besijden sullen van drie colommen dickten zijn/de hoochde der deuren sal zijn/dat die architrabe onder den booghe voor cornice sy boven de deure/veranderende eensdeels haer leden ghelijckmen gheteeckent siet. Onder die Cornice wort een Frise gheset/de welcke sy t'vierdedeel minder dan d'architrabe/ ende t'supercilium metten pilaster vander selver hoochden. Maer so veel als van onder de supercilie tot op de trappen zijn sal van dier helft sal de breedde des lichts ghemaeckt worden/ende alsoo sal dat licht van twee viercanten zijn. De vensters sullen ghelijckx der ooghen staen vander deuren/ende haer wijdde sy van twee colom. dickten maer de hoochde sal in diagano ghenomen worden/die tweede ordine sal t'vierdedeel minder dan d'eerste zijn/ende als t'podium van ghemackelijcker hoochden ghenomen is/ datter blijft worde in vijve ghedeelt/ de vier sullen voor de hoochde der colommen zijn ende d'ander voor d'architrabe/frise ende cornice observerende de ghegheven mate van sulcken ordine: die breedde vander venster inde middelt/ is met den Antipagment ghelijck dat licht der deuren wijdt is/ maer dat licht sal dobbel inder hoochden zijn/in d'ornament boven salmen derghelijcken reghel houden. Die vensters ter sijden sullen wijdt zijn ghelijck die beneden staen/ ende haer hoochde sal ghelijckx der grooter zijn: die verheffinghe inden middelt boven de tweede ordine sal oock dat vierde deel corter zijn dan d'ander/ ende elck lidt ghemindert na aduenant. Vanden lichte hier af wordt die benedenste ordine ghehouden/maer dese derde ordine te maken oft niet/is inden wille des Architects.

Van de Jonica

SIjnde/alsoo ick int beginsel van desen boecke ghesept hebbe/de maniere vande Jonica naer de Matronale forme ghenomen/ soo ist oock noch een ghelijckelijcke sake hebbende te maken eenighe heert-stede van sulcker ordinen/datmen so veel alsmen mach dese spatie daer in voeghe/welckr proportie sal dese zijn/ dat die hoochde der openheyt ghestelt zijnde/ salt vanden solder tot onder aen d'architrabe in acht ghedeelt worden ende dat sal na de insettinghe der colommen zijn/ vande welcke datmen dese monstruese of ghemengde (soo wy segghen willen) trecken sal/gheconformeert aen sulcken maniere de welcke dienen sal voor Modighons. Die architrabe/frise ende cornice/sy vander hoochden dat vierdedeel/ghelijck voor ghesept is:die tafel op de capiteelen/die de architrabe ende frise bedeckt/ ghelooof ick dat sommige Antiquen gheuseert hebben/om meerder spatie te vinden om in te schrijven / ende oock om datse in nieuwicheydt begheerich waren: de welcke tafel te maken oft niet te maken/ sal altijt inden wille des Architects staen: die tweede ordine met die Delphinen/is om twee saken ghemaeckt / d'een is om den mondt der schouwen die den roock ontfanght opender te maken:d'ander is/om die Piramidael forme te benemen die den hals vander schouwen in een camer van goeder hoochden maect/maer altijdts sullen sulcke dinghen inder vryheyt des Architects zijn / meerder oft minder oft oock niet te maken.

Van de Ionica

DEse ander maniere van schouwen comt seer ghemackelijck voor cleyne plaetsen/ende men useertse neerder dan des menschen aensicht/ op dat het vier 'dwelck den ooghen seer schadelijck is/den mensche de reste vanden lijve verwarmē mach. De wijdde van deser schouwen sy een volmaeckt viercant / den pilaster sal vander wijdde dat seste deel hebben / ende de Cimatie van dat sevenste deel des pilasters. Van de reste salmen twaelf deelen maken / die drie salmen der eerster fascien gheven:vier der tweeder/ ende de vijf aende derde fascie. Oock machmen tot meerder vercieringhe die Astragali maken ghelijckmen hier inden cant siet: die hoochde der Voluten sy ghelijck die drie fascien sonder dat Cimatium ende van haer ghemaeckt drie ghelijcke deelen/een deel sal voor de frise zijn met de Canellature / d'ander sal voor Dechitie met den Astragalo ende lijstken zijn: ende dat derde salmen der Voluten gheven / de welcke sal op de sijden hanghen ghelijckx den Cimatio / maer de bladeren sullen tot onder aen d'architrabe hanghen. De hoochde der coronen met die twee Cimatien/ende die Scima hout ghelijck de tweede ende de derde fascie tsamen met de Cimatien ; maer de projecture der coronen / Cimatien ende Scimen/ elck houde altijdt soo veel als de hoochde. Dese alsulcken forme heb ick int werck doen maken/ ende ghevalt peghelijcken wel:maer ghelijck by d'ander gesept is/ ist datse deur haer breedhept te grooten spatie neemt: soo machmen den pilaster van dat achste deel der wijdden maken / ende daer deur salse gracelijcker in haer selven zijn. Dat deel daer boven op ghemaeckt tot een ornament/sal die Architect moghen maken soo hem dat believen sal / want dese schouwe verstaet huer selven gheheel inde dickte des muers. Ende dit ornament soude wel dienen voor een deure oft venster van sulcken ordine.

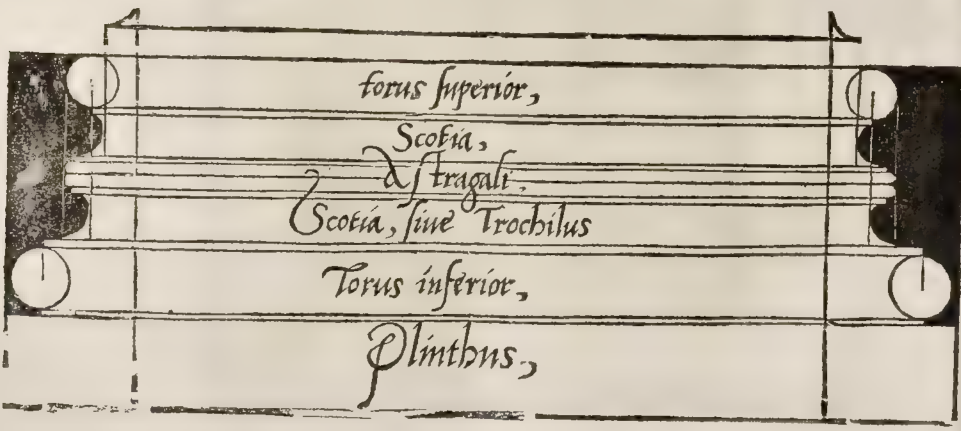
Hier eyndet die Ionica, ende volcht die Corinthia.

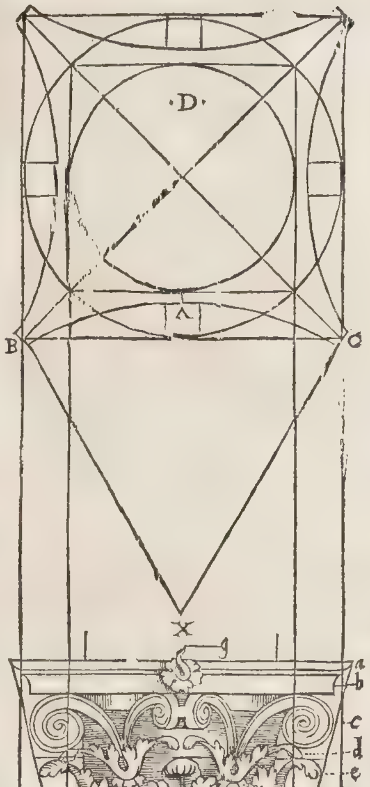
Vande ordine Corinthia
ende haren ornamenten.

Dat achtſte Capittel.

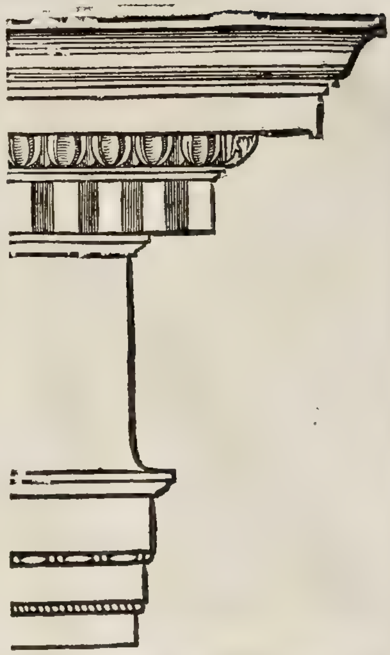
IN deſe Corinthia tracteert Vitruvius alleene vant capiteel int vierde boeck int eerſte Capittel / bycans al oft hy ſegghen wilde / als dit op de colomme vande Jonica gheſet ware/ſoudet een werck Corinthia zijn:ende hoewel dat hy int tweede Capittel noteert dat hercomen vande Modiglions onder die Coronen / daerom en gheeft hy van den anderen leden ggeender hande reghel / oft mate. Maer die Antique Romeynen hem ſeer in deſe ſpetie Corinthia vermakende (ghelijck oock vanden anderen)maeckten de baſe van deſe colommen ſeer verciert ende overvloepende van leden:van welcke baſen om eenighe regulen te gheven / en ſal ick niet verſwijghen een vande ſchoonſte edificie van Rome / dat is het Pantheon ghenaemt onſe Vrouwe de Rotunde/ ſettende daer af alle de maten. Die colomme vande Corinthia ſalmen voor een gemeene regel met baſe eñ capiteel van negen deelen hooch maken/vande welcke dat capiteel hooch zijn ſal gelijc de colomme beneden dick is/maer haer baſe ſal vander helft dier colommen dickte zijn. Eñ van dier helft oft hoochde der baſen vier gelijcke deelen gemaect/ſo ſalmen een den Plintho geven/d'ander drie worden in vijf ghelijcke deelen geſet/daeraf ſal d'een voor dat Thorus boven zijn/ende Thorus onder ſal dat vierdedeel dicker zijn : datter dan overblijft worde in twee ghelijcke deelen gheſet/daeraf ſalmen dat een deel tot die Scotie beneden geven met haren Aſtragalo ende twee lijſtkens/dat Aſtragal ſal vant ſeſte deel ende elck cantken oft lijſtken vande helft des aſtragals zijn: maer dat lijſtken op dat benedenſte Thorus ſal van twee derdendeelen des aſtragals zijn . Alſoo oock ſalmen dat tweededeel partten : dat d'aſtragalus tſeſte deel ende t'lijſtken vander helft ſy: maer dat lijſtken onder t'bovenſte Thorus ſal t'derdedeel meerder zijn dan d'ander. Die projecture vanden Plintho ſal boven een ander ordine van colommen ſtaen, ſoo ſalmenſe gelijck de Jonica maken, maer is den ſtandt beneden op den grondt ſoo ſalmen de projecture ghelijck de Dorica maken. Ende oock nade plaetſe daer die baſen gheſtelt ſullen worden/ ſoo moet die Architect daeraf en toe weten te doen gelijck voren geſeyt is: want als deſe baſe beneden der oogen ſtaet ſoo ſalſe wel comen/maer wortſe boven d'ooghe gheſet/ alle de leden die vanden anderen geoccupeert worden midts der diſtantien / ſalmen behoeven grooter te maken dan de ghegheven regule:alſmenſe oock in meerder hoochden ſet : hoeftmen van min leden ende bromer te maken:ende in dit was die Architect vande Corunde ſeer verſinnich / dat hy aen de colommen boven d'eerſte ordine van binnen maeckte de baſen wel met twee Scotien / maer met eenen aſtragalo alleene inde plaetſe vande twee.

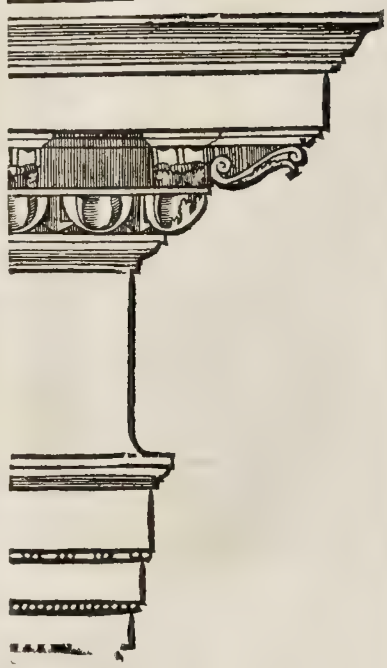
Die vermatie vandē Capitelle Corintio/ was van eender maget van Corinthien: maer om dat Vitruvius int vierde boec int eerste Capittel haren oorsprонck beschrijft / soo en sal ick my niet moeyen daer anders af te narrerē. Ic wil wel seggen dat/hadtmen eenen Tempel tot der maghet Marien / oft ander Santen ende Santinnen van maechdelijcken leven te maken / oock aen huysinghen oft sepulturen tot persoonen van suyveren eerlijcken leven / daer mochtmen dese maniere useren. Van dit Capitel dan sal die hoochde sijn ghelijck de Colommen beneden dicke is / ende dat Abacus sy dat sevenste deel dier hoochden: vande reste worden drij deelen ghemaeckt / een voor die bladeren beneden / d'ander voor de bladeren inden middelt / ende dat derde sy voor de Cauliculi oft Voluten soo wy seggen willen: maer tusschen de Voluten ende die middelste bladerē worde een spatie ghelaten tot die minder bladeren vanden welcken wassen die Cauliculi. Dat bloot Capitel met der B. ghetceckent/ sal onder zijn gelijck de Colommen boven dick is. Onder dat Abacus worde een Cincta gemaeckt/welcker hoochde vande helft des Abacus sijn sal/van welcken Abaco drij deelen ghemaeckt/een sal de Cimatie metten lijstken zijn / ende de reste voor dat Plintus. Onder de vier hoeckē van dat Abacus worden die grootste Cauliculi gemaeckt/ ende inden middelt vanden Abaco sy een blomme gemaeckt van sulcker grooten als d'abacus dick is/onder de welcke salmen die minste Cauliculen maken: onder de grootste eñ ooc onder de cleynste Cauliculen sal men die Middelbladeren voeghen/ tusschen die welcke sullen uytwassen de minste bladeren / ende uyt dien spruyten de Cauliculen oft Voluten. Die middelste ende oock de onderste bladeren sullen elck acht in ghetal sijn staende tusschen malcanderen gelijck de figure C. toont. De wijde van dat Abacus van hoecke tot hoecke sal van twee diameters der colommen beneden zijn/ den welcken diameter geset in een viercant ende buyten dat viercant eenen Circkle getrocken die de vier hoecken rake / daer nae buyten dien grooten circkel een ander viercant ghemaeckt/ende ghedeelt in diagono / dat is/overhoeck / sullen die linien toonen twee diameters lingden te zijn/ghelijck den text Vitruvius seyt. Maer van de linie B. C. salmen eenen perfecten trianghel maken/ eñ op den hoec X. sal den punct sijn om dat D'abacus te caueren / ende vander spatien tusschen den grootē circkel ende den cleynen worde vier deelen gemaeckt / een deel sal boven die A. blijven / ende drij wordender aldus wech ghenomen/dat den eenen voet vanden passer op X. ende den anderen op dat punct A. ghe-set wordde / ende omdraeyende van B. tot C. daer die cromme linie raken sal aende twee sijden des Trianghels / daer sal den termijn vanden hoeck des Capitels zijn. D'exempel is in de figuere D ende in dees maniere sal dat Abacus in perpendicule comen metten Plintho vande Basis.

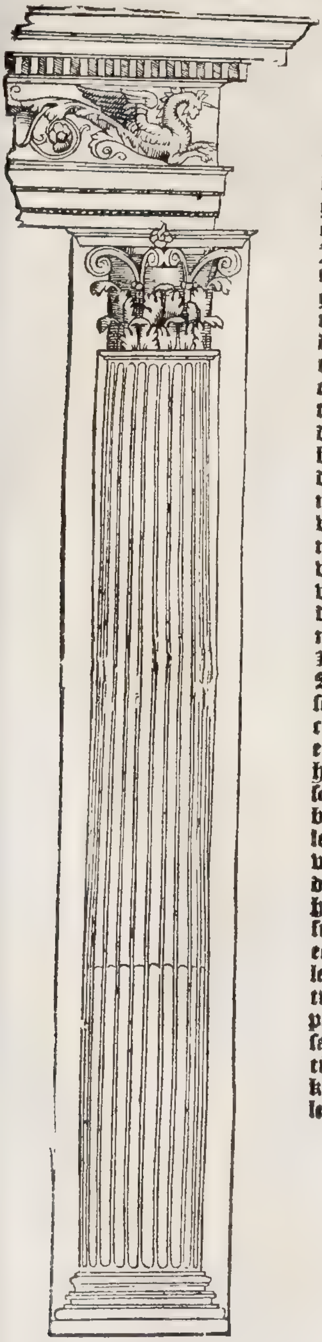

AEngaende de architrabe frise eñ cornice van deser Corinthia / ghelijck ick int beginsel van desen capittel geseyt heb / soo en geefter Vitruvius geenderhande mate af / hoewel dat hy die afcomst der mutilen set / de welcke men makẽ mach in alle manieren van cornicen / alsomen inde Antiquiteyten siet. Maer om manierlijck te procederen niet te wijt gaende vanden text Vitruvij / so sal ic op dit capiteel die ornamentẽ der Jonica setten / doende daer toe die astragalen inde architrabe / ende een Echinus onder die corone / ghelijck sommighe matighe Architecten in Rome ghedaen hebben. So seg' ick / als d'architrabe ghemaeckt is ghelijck byde Jonica staet / onder de middelste fascie worde een astragal ghemaeckt van dat achste deel der selver fascien / eñ onder de bovenste fascie oock een van dat achste deel der selver fascien met pater-nosterkens ghewrocht / alsomẽ siet. Daer na als de phrise met der cimatien gheset is / daer toe dat denticulus met den cimatio / soo salmen dat echinus daer op setten van sulcker hoochden als d'eerste fascie is / de welcke midts projecturen ende sneden meerder dan de middelste fascie schijnen sal: boven d'echine setmen corone / cimatie / ende sime / alsoo byde Jonica gheseyt is.

ENde want sommighe Roomsche Architecten procederende wat stoutelijcker / en hebben niet alleen D'echinus boven dat Denticulus gheset maer maeckten Mutilen ende Dentillen t'samen in een Cornice / d'welcke van Vitruvio seer gedoemt is iiij. B. Cap. ij. om dat de Dentillen presenteren eenige cantkens Asseri van Vitruvio ghenaemt / ende die Modiglions sijn tot insettinghen van ander eynden van hout genaemt Canterp vanden selven Aucteur / welcke twee sorten van balrkens en moghen niet t'samen in een plaetse staen / ende ic voor my selven en soude nemmermeer verdraghen Dentillen ende Mutilen in een Cornice / hoewel dat Romen overvloepende daer af is eñ diversche plaetsen van Italien. Maer manierlijck procederende in sulcken ordine / so vind ick een ghenerale Regule / dats dat de hoochde der colommen met Base ende Capitel gedeelt worde in vieren / eñ een van dien geeftmen D'architrabe Phrise ende Cornice / ende sulckẽ hoochde accordeert met der Dorica. Dit vierde deel van salmen in tien deelen / drp sullen d'architrabe sijn ghedeelt als voorseyt is / drp worden der Phrisen gegeven / ende de vier blijven voor de Cornice. Maer vande vier worden neghen deelen gemaeckt / een sal voor de Cimatie boven de phrise zijn / twee salmen den Echino met zijn lijstken gheven / twee ander sullen voor de Mutilen met haren Cimatio sijn / ander twee sullen voor de Corone zijn / eñ de twee laetste deelen voor de Sima met haer Cimatie / de welcke sal van t'vierde deel den Simen zijn. De projecture van allen sy gelijck voorsept is. Men sal ooc dese Architrabe Phrise ende Cornice van dat vijfste deel der colommen hoochden mogen maken / also Vitruvius van't Theatrum in't vijfste boeck Cap. vij. seyt.

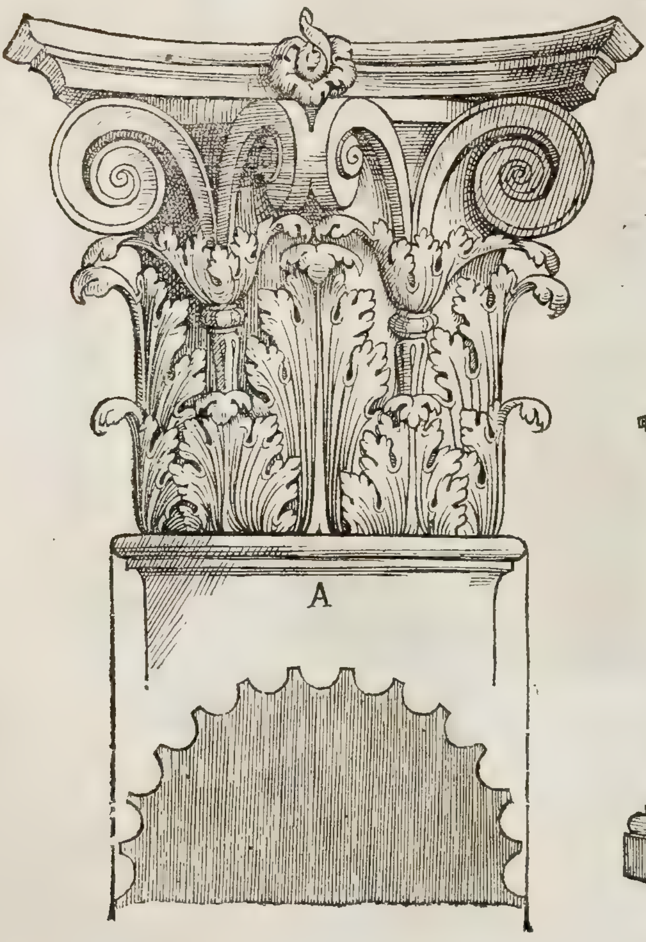

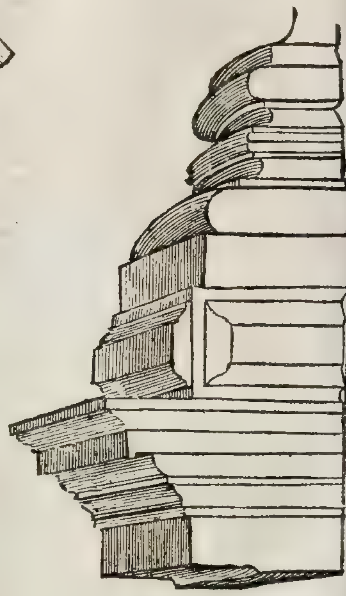
DJe minderinghe vande colomme Corinthie sal ghemaeckt worden gelijck vanden anderen geseyt is. ende ooc na datse hooch is/ maer van 16. voeten nederwaerts sal sy boven gemindert worden dat seste deel met die voorghegheven reghel: ende wortse gestrieert oft ghecanaleert / soo salmense gelijck de Jonica maken: maer van dat derdedeel nederwaerts sal die caueringhe vol zijn/ gelijck hier aenden cant staet: Dat coronement wel sonder mutilen is/ daer af is d'architrabe vande halve colommen dicte/ die frise midts datter in ghesneden is/ comtse t'vierdedeel meerder dan d'architrabe / ẽ die cornice sonder die Cimatie der frisen is hooghe ghelijck d'architrabe / de hoogde van altsamen is wat min dan twijfste deel der colommen/ niettemin ist dat die projecture vander coronen broom is / soo salt meerder hoochde toonen dan int effect is / ẽ sal aen d'edificie van min ghewichts zijn/ waerom dat de voorsienighe Architect altijdt mach die deelen uytkiesen die hem best te passe comen/ ommers dat hy niet buytẽ de lessen Vitruvij en gae ende buyten die goede Antiquiteyt welcke dat men duer zijn schriften bekent. Oft ooc deur eenich accident dese colomme te doen hadde van eenen gheproportioneerden pedestal/ niet hebbende te obedieren aen eenige saken/ soo sal die proportie daer af zijn/ dat die breedde ghedeelt wort in drie/ daer af sullen twee deelen inder hoochde toegedaen wordẽ (dats een viercant ende twee derdendeelen) ick meene het platte welcke hoochde wordt dan in seven gedeelt / een sulcken salmen tot der Basis setten/ noch een tot der Cornicen bovẽ: dewelcke sullen in als neghen deelen zijn gheproportioneert na de colomme. Maer vande particulaer leden der basen ende cornicen sal ick hier na toonen met sommige Antiquen / vanden welcken dat men alsulcken mate als best te propooste comen sullen/ nemen mach.

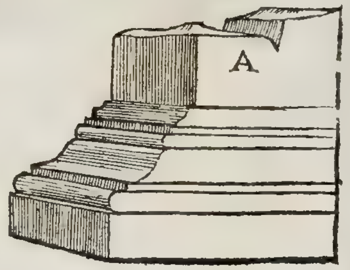

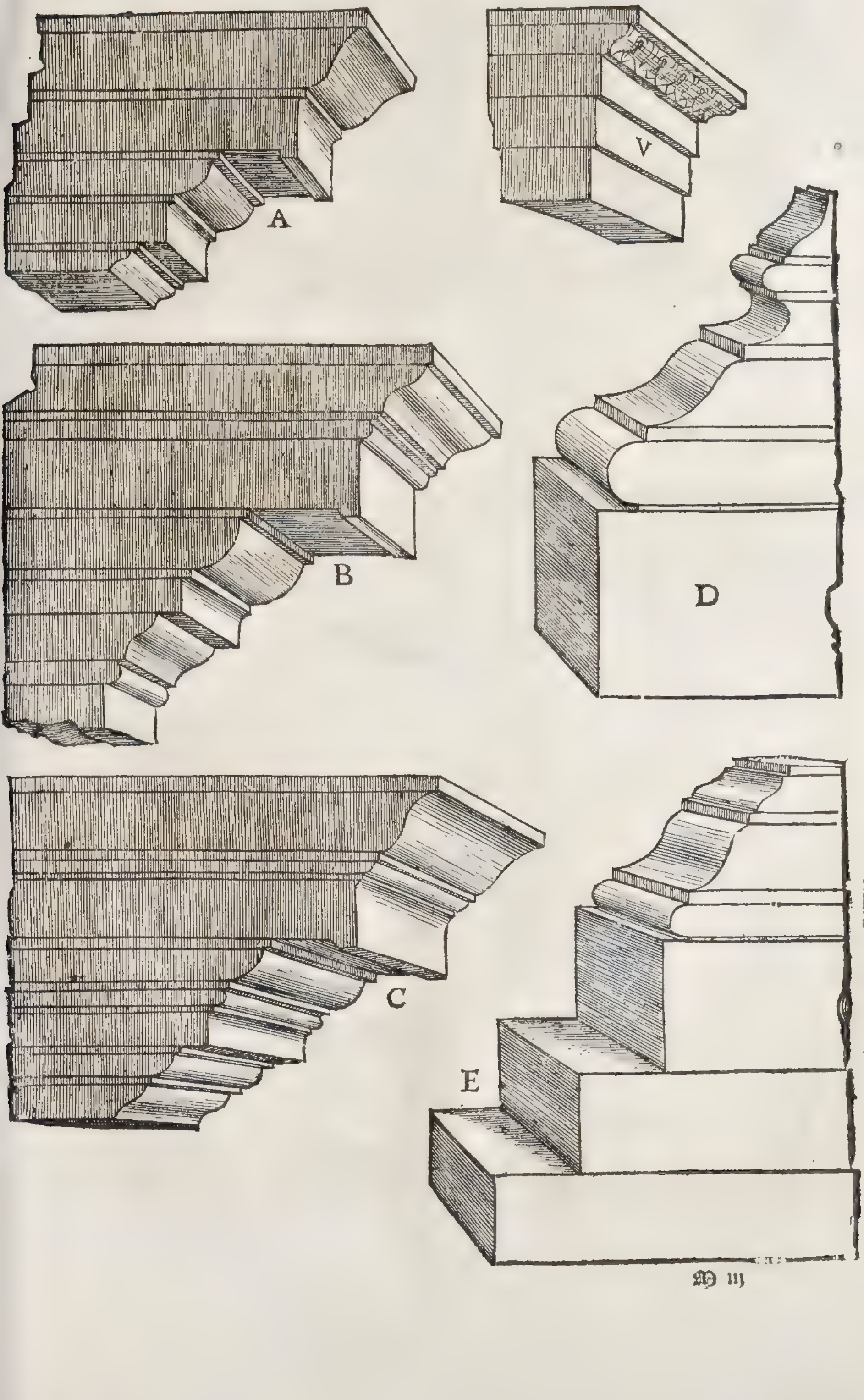
Van de Corinthia

Onder d'ander antiquiteyten der Corinthia diemen in Italien siet / dunckt my dat het Pantheon van Roome ende de Arco triumphale op de haven van Anconen / vanden schoonsten ende best verstaen zijn / van welcken Arco t'capiteel hier onder gheteeckent A. is gheproportioneert met grooter diligentien na t'groote. welckx hoochde gaet wat buyten schreven Vitruvij / niettemin t'heeft daerom goede correspondentie / ende moghelijck dat Vitruvius meynde dat de hoochde des capitels soude van een colom. dickte zijn sonder Dabacus: maer dat den text hier in ghevalscht is / om dat ick niet alleen dit capiteel / maer meer ander ghevonden heb van sulcken proportien Die colom. hier af sijn ghecaneleert / alsoo hier ghetoont is: dat pedestal met de base daer op is een lidt vanden selven booghe oock gheproportioneert int cleyne. De Cornice hier besijden / was ghevonden Al foro transitorio in Rome / die met der A. gheteeckent is seer manierlijck voor een Cornice Corinthie sonder modighons: die met der B. gheteeckent is een weynich vrijer: maer die metter C. is d'alder ongheschicste / overmidts de ghedobbeleerde deelen die van der Coronen nederwaerts gheen goede gratie en hebben / ende oock om dat de Corone aen soo veel Cornicen al te luttel projectueren heeft. Die Basis van een pedestal gheteeckent D. is seer schoone by mijnen duncken ende oock d'basement met E. gheteeckent oordeel ick dat het een dinck gheweest dat het in eenighe edificie ghecontinueert is Welcke dinghen altsamen machmen appliceren aen d'ordine Corinthie / ende aende Jonica heb' ick oock dergheljicken ghesien. D'architrabe V. is in Veronen aen een Arco triumphale: welcker fascien staen contrarie aende ghene die Vitruvius beschrijft / nochtans heb ickt hier gheset om sulcke differentie te toonen.

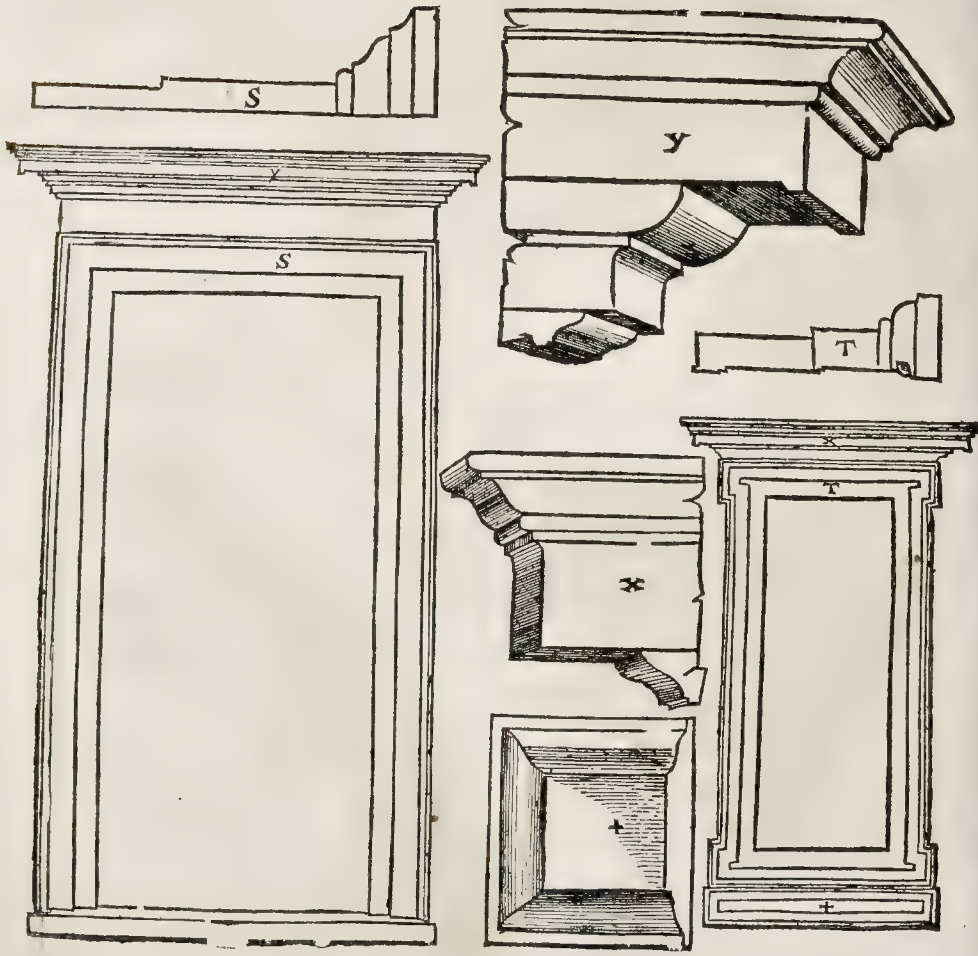

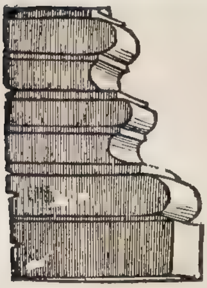

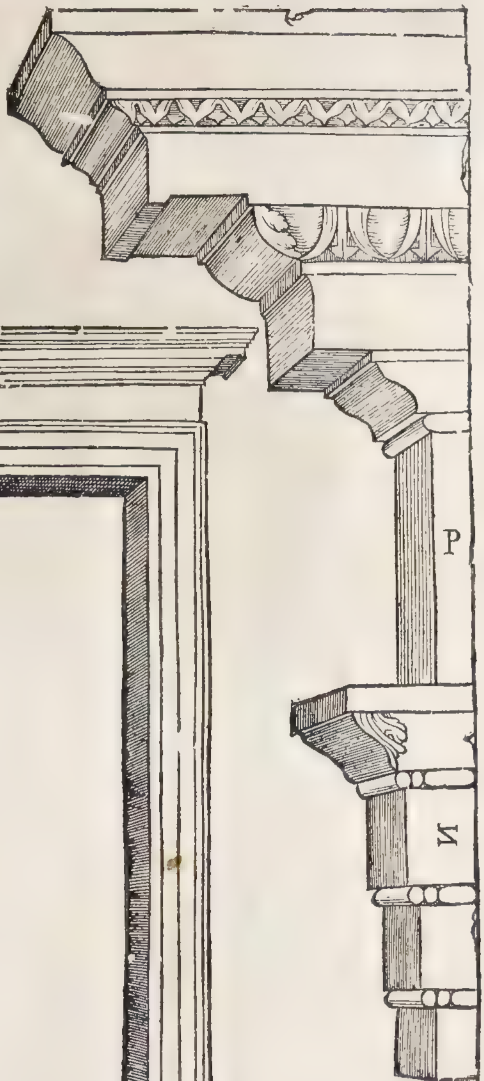

A
V
B
D
C
E

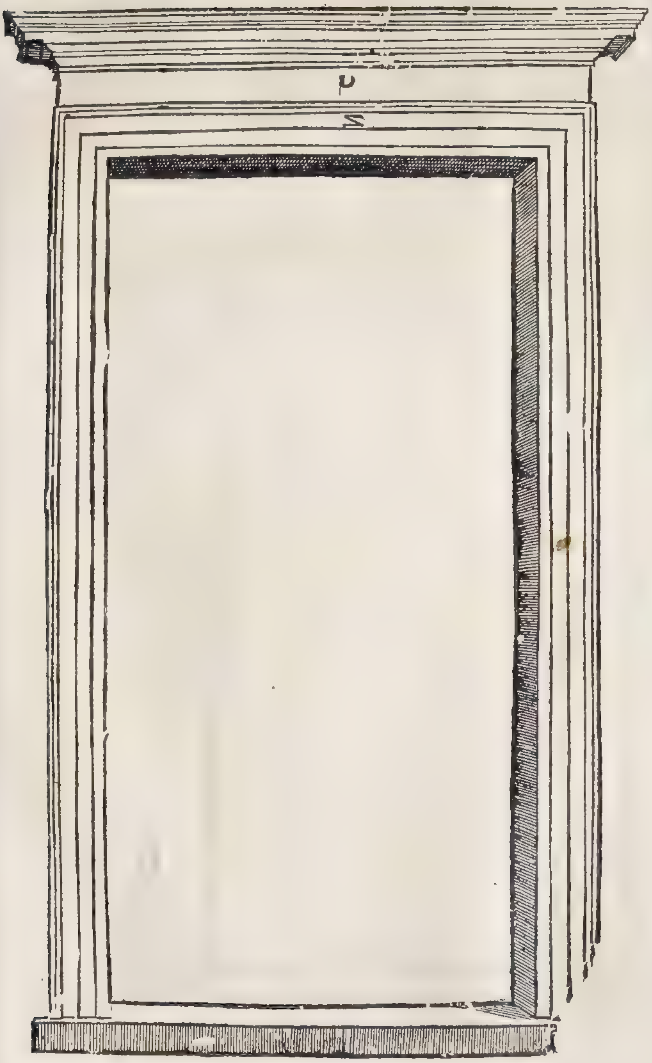
Van de Corinthia

VAnden deuren deser Corinthia en tracteert Vitruvius niet met allen/maer ic sal aende antiquen gaen diemen noch in wesen siet. De poorte oft duere gheteeckent S. Y, is A. Tiuoli op de riviere Auiene, aen eenen ronden Tempel na de Corinthia ghemaeckt/ de welcke deure is boven gemindert dat achthienste deel; de hoochde passeert twee viercanten/dat reste vanden leden is nae t'groote geproportioneert. Die venstre T. ende X. is aenden selven tempel gemindert boven ghelijck de deure: die pilasters oft antipagmenten zijn altsamen gheproportioneert/de welcke men metten passer wel vinden can. Die navolghende deure geteeckent P. Z. is die van dat Pantheon te Rome oock Corinthia/de welcke is twintich antijcsche palmen breedt/ de hoochde veertich. Oock sept men dat t'antipagmentum al van een stuck is ende ic en heb oock anders niet ghesien/ d'antipagmentum van deser deuren is breedt vander wijdden des lichts dat achste deel/ ende is in zijnder sijden van goeder dicten. Maer om datmen dat voorste niet aen en sien can sonder deel vander sijden te sien; soo schijnen den aensienders breeder dan't in effect. Ende dese duere (om datse soo hooghe is) comt in perpendicule / ende niet ghemindert ghelijck d'ander voorsept is. Alle die ander leden zijn gheproportioneert nae de groote: de basis boven de poorte/is ghelijck die vande platte colommen boven d'eerste ordine: die ick ghealligeert heb byde Corinthia.

P
N

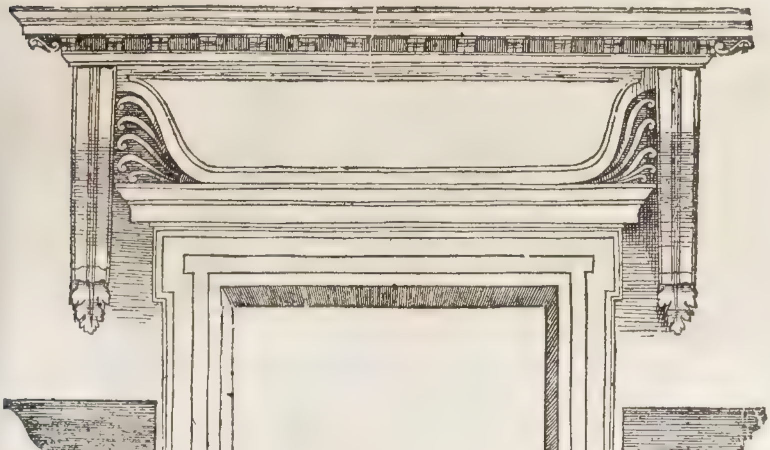

v
S

Van de Corinthia

DEes deure hier onder geteeckent/is A. Palestina, datmen nu Pelestina heet/ende is Corinthia. Die wijdde is van twee viercanten / dat antipagmentum oft den pilaster is breedt van dat seste deel der wijdden / ghedeelt inder voorseyder manieren: die sophore oft phrise is dat vierdedeel meerder dan de supercilie. Die corone ende reste houdt ghelijck de supercilie, ghedeelt alsoomen siet inde figure: die prothyrides oft ancone 3 met datter aen is, hanghen soo leeghe alsoomen siet. De frontispice worde ghemaeckt ghelijck in d'ordine vande Dorica byde tweede fascie ghesept is.

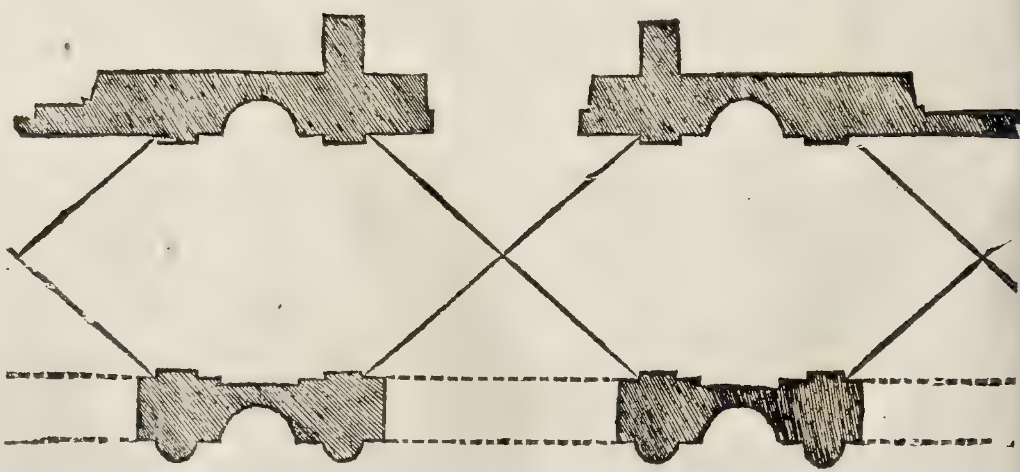

AL is deſe deure different van alle den anderen die ick opt inde Antiquen gheſien hebbe ſy is nochtans ſeer bevallijck der ooghen ende ſeer toonbaer, welcke deure is buyten Spoleten ontrent een halve myle buyten der ſtraten aen eenen Antijckſchen tempel na de Corinthia ghemaeckt. Van welcker proportien ende particulaer leden en ſal ick niet voorder ſpreken/ want die nauwe ſoeckt/machſe met den paſſer al vinden.

Van de Corinthia

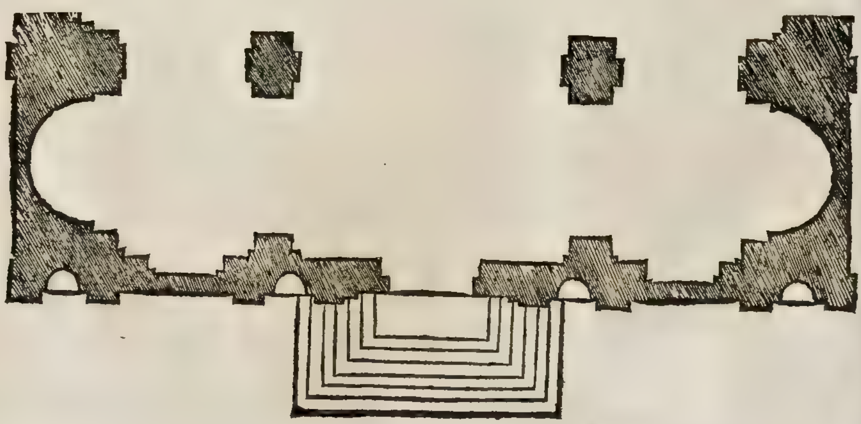
VAn dese Corinthia/de welcke yegelijcken bevalt, sal ick meer soorten van edificien maken/ gevende daer af eenige generale regelen / om noch meer te voldoen den ghenen die mijnen arbeyt bevalt. Ende om dat die oude Architecten/ die daer wilden dat heur dingen onverganclijck zijn souden/maeckten te pilaers (daer de pilasters in besloten zijn) die de booghen onderhouden van goeder dickten: te dier causen heeft dese navolghende fasete der pilaer (dat s'ghelheele lijf) voren breet ghelijck de wijdde der booghen is/maer zijn dickte houdt dat vierdedeel min. Die dickte der colommen sal vant seste deel des pilaers zijn / die Nicchen tusschen die colommen zijn breedt twee colom. dickte haer hoochde sal wat min zijn dan twee viercanten: die hoochde vanden pedestal is van drie colom. dickte. Die hoochde des boochs salmen van twee viercanten maken: de hoochden der colommen met basen en capiteelen sullen neghen deelen en halve zijn / de breedde des boochs met den pilasters salmē van een halve colom. maken: de imposte die den boge draecht/ sy vander selver hoochde / ghemaeckt inder manieren ghelijck die vant Theatrum Marcelli in d'ordine Ionico / de welcke imposte dienen sal voor cornice boven de deure. Maer de hoochde der deuren salmen aldus maken: dat onder die geseyde cornice die supercilie oock van gelijcker hoochden ghemaeckt worde / ende van daer nederwaerts worden twee ghelijcke deelen ghemaeckt tot op de trappen: van welcken deelen een de breedde des lichts zijn sal / desgelijckx sal oock de cornice der deuren gelijckx der oogen met den vensters comen/ ende de Cimatie vanden pedestal sal oock ghelijck onder de vensters comen: dat licht der vensters sal in diagono genomen worden/ ende dat antipagment vant seste deel des lichts. De particulaer leden vant pedestal / base ende capitelen/ worden ghemaeckt ghelijck int eerste van deser ordinen ghesept is. Boven de colommen worden d'architrabe/ frise ende cornice ghesett / ghedeelt inder manieren als vanden beginne ghetoont is/ de hoochde der tweeder ordinen salt vierdedeel corter zijn dan d'eerste / ende alle de leden daer nae ghemindert ghelijckmen inde figure sien ende meten mach. D'elevatie boven die ick niet voor een geheele ordine en achte maer veel leeger / de hoochde daer af is gelijck den booghe beneden wijdt is / ende haer cornice de welcke dient voor architrabe ende frise salt vijfste deel vander hoochden dier ordinen zijn/welcker maten datmen vanden capitello Dorico nemen mach/ende tot meerder ornament machmen een Fastigie boven setten/maer dat selve inder midden settende / souden de twee cleyne boven de Nicchen qualijck voeghen / ten ware datmense ront liet loopen / daer deur soude t'werck verandert ende lieflijcker der ooghen zijn.

Van de Corinthia

A Ltijdts als die Architect sal willen eenen Tempel bouwen/hoe zijnen gront ofte dat pabiment hoogher vander eerden gheheven is hoe dat d'edificie statelijcker zijn sal want alsoo hebben die rechte Antiquen ghedaen/ hoewel datse ander formen van Templen useerden seer different van dese navolghende/want sy maeckten een corpus alleene. Maer wy Christenen maecken de meeste menichte van onsen templen in drie deelen boeghende een deel inden middelt/ ende twee deelen op de sijden/ ende somtijden worden de Capellen buyten die sijden ghemaeckt/ ghelijckmen inden gront siet. Die wijdde deser fascien sal van 32. deelen zijn/een vanden welcken sal de dickte zijn van een colomne. Der middelster intercolomnien salmen seven deelen geven. Die grootste intercolomnie besijden sal vier deelen en halve hebben. Die intercolomnie met den Nicchen sal twee deelen hebben/ende alsoo sullen de 32. deelen besteet zijn. De booghen met den pilasters sullen een halve colomne breedt zijn. De wijdde der deuren sal van drie deelen en halve zijn: de hoochde van seven deelen: d'impost onder den booge is breedt gelijc den booge. De hoochde des pedestals is van drie deelen. De hoochde der colommen met base eñ capitele van neghen deelen en halve. D'architrabe phrise ende cornice sullen vant vierde deel der colommen hoochde zijn: ende alsoo vanden particulaer leden die noch resten/worde d'eerste regle ghehouden. Vanden vensters/ nicchen/ende ander ornamenten/machmen inde figure begrijpen ende meten. De tweede ordine sal dat vierde deel corter zijn dan d'eerste/ ende alle de leden ghemindert na advenant: maer d'architrabe phrise ende cornice worden in drie ghelijcke deelen gheset/ alsoo van d'ander ghesept is. Die Fastigie sal ghemaeckt worden gelijckse Vitruvius in d'ordine vande Dorica getoont heeft. twee sijden die tot vercieringhe ende onderhoudinge staen/ sullen tvierdedeel van een circkel zijn/ waer af den centre A ende B is/ van welcken dinghen boven elcken booge die de Capellen schept/ machmen een setten/de welcke sullen groot onderhouden zijn tot den middelsten wercke/ende ooc langhs daer moghen de wateren van dat bovenste dack af comen tot op dat benedenste.

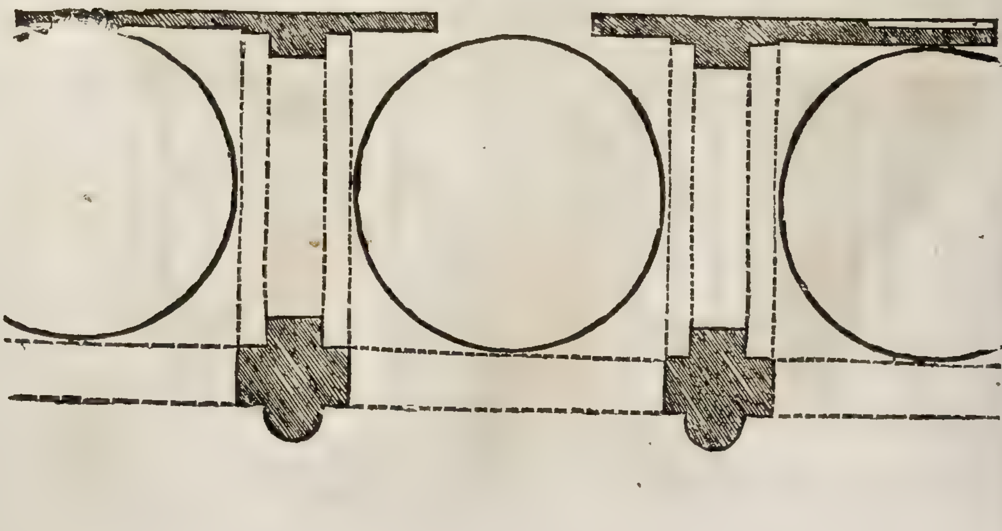

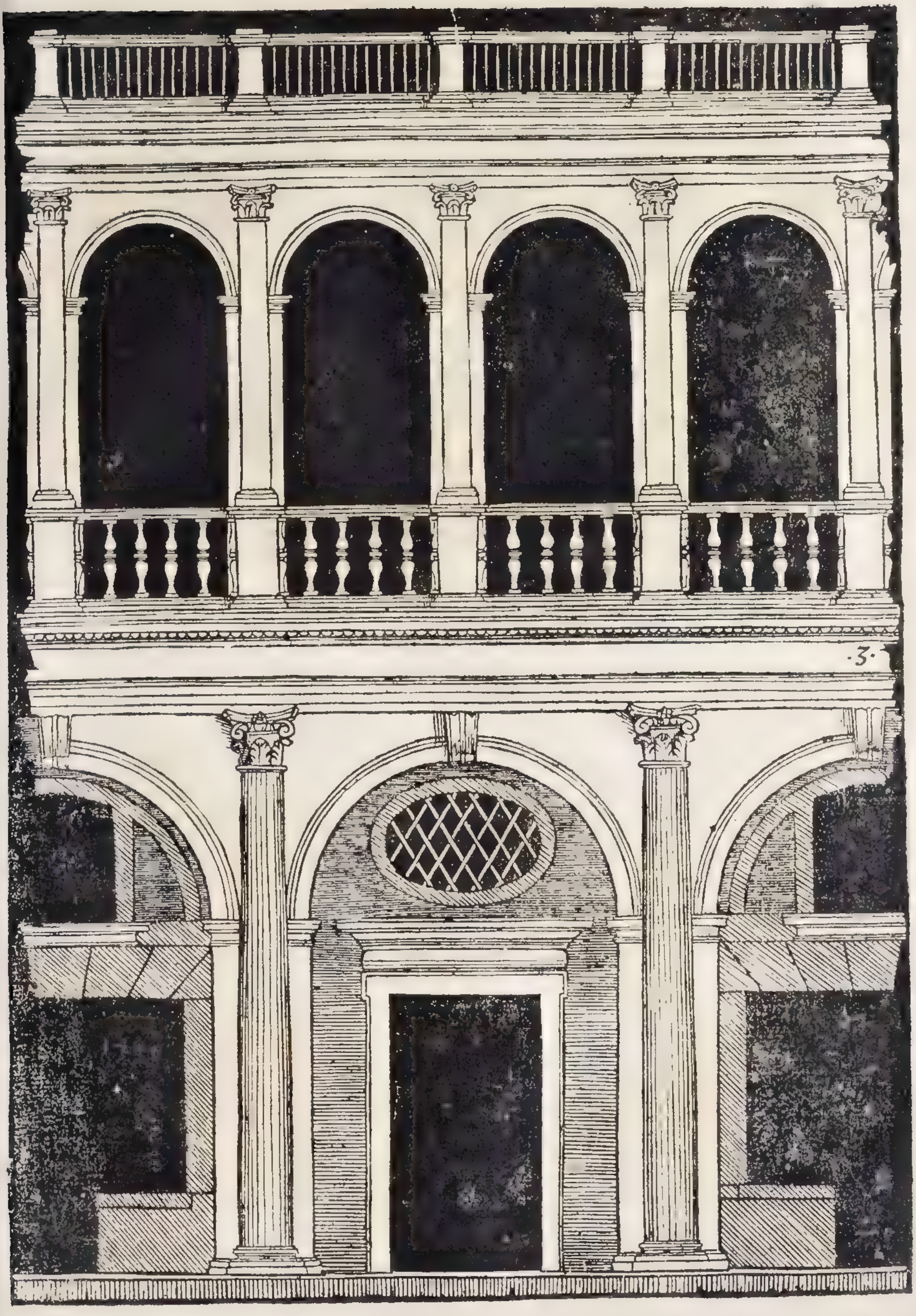
A

B

Die deelinghe van dit navolghende werck sal zijn / dat den pilaer vant derde deel der wijdden des boochs sy/maer de dickte vant seste deel:de dickte der colommen oock soo veel. haer hoochde met base ende capiteele van tien deelen en halve/den booghe/ pilaster/ende imposte/ vande halve colomme / de maten vander imposte machmen nemen vanden capitello Dorico/ veranderende de leden / die selve sal oock dienen voor cornice boven de deure/ ende tot onderhout der vensters boven de winckels:de hoochde des boochs (want somtijdts deur eenighe oorsake salmen hem soo leege behoeven als ghy siet) sal van drie deelen inder breedden ende vijf inder hoochden zijn/ende alsoo sal de deure de selve proportie hebben . D'antipagment sal seste deel des lichts zijn. Eñ ist dat de Architect de hoochde der boogen sal willen van dobbel proportie maken so sal de deure ooc van sulcker proportien comen: maer de colommen souden behoeven eenen grooten steen onder die basen/met welcken dingen hun die Antiquen veholpen hebben . De hoochde van d'architrabe frise ende cornice sy van twee colommen dickte ghedeelt ghelijck int eerste der reghelen ghesept/oft inder manieren van sommighe voorghetoonde Antiquen. Ende om dat de spatie van onder den booghe / tot den solder die effens dat platte der cornicen is/te groot zijn soude om int cruys te welven/soo meen ick in sulcken val recht achter de colomme eenen booghe te maken/ende elcke spatie ketel-wijs te welven/gelijckmen inden gront siet: de hoochde der tweeder ordinen salt vierdedeel minder zijn dan d'eerste gedeelt in deser manieren/ dat het Podium twee der benedenster colommen dickte hooch sy . Ende van daer opwaerts worden ghemaeckt vijf deelen / een salmen d'architrabe frise ende cornice gheven/ende de vier sullen voor de colomme zijn: de booghen met den pilasters sullen van een halve colomne zijn / vande reste worde gheobserveert de generale reghel. Ende ist dat de fascie aen eenighe plaetse oft werck staet ghelijck deur de winckels betoont wordt/soo salt ghemackelijck ende cierlijck zijn/een leninge boven d'opperste cornice maken/maer om versekert te zijn van reghen/sneeu/ende vorst / soo sal boven alle ander diligentie van noode zijn een welfsel oft plaveytsel te maken wel ghesloten ende af hanghende om der wateren wille/ maer seeckerder salt zijn/ is sulcken solder met loot ghedeckt. Ende hoewel dat de goede Architecten damneren ende vlien een colomme oft pilaer op een ydel plaetse te setten/ tgheene dat ick oock niet en prijse/niettemin om dat ick een sulcken subject aen dat Porticus Pompei in Rome ghesien hebbe/maer na de dorica ghemaeckt/soo heb ick my verstout dergelijcken te setten/oft het pemanden dienen mochte.

3

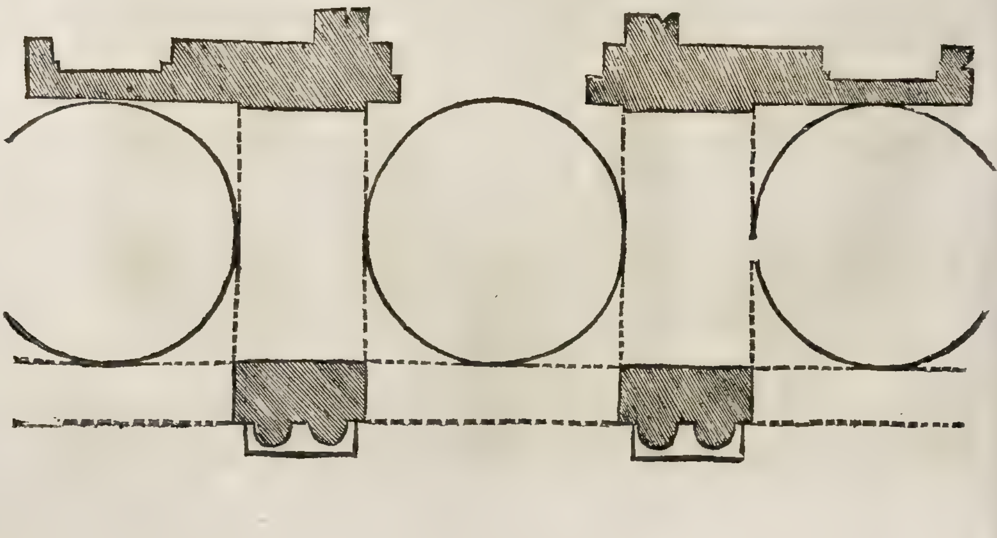
Van de Corinthia

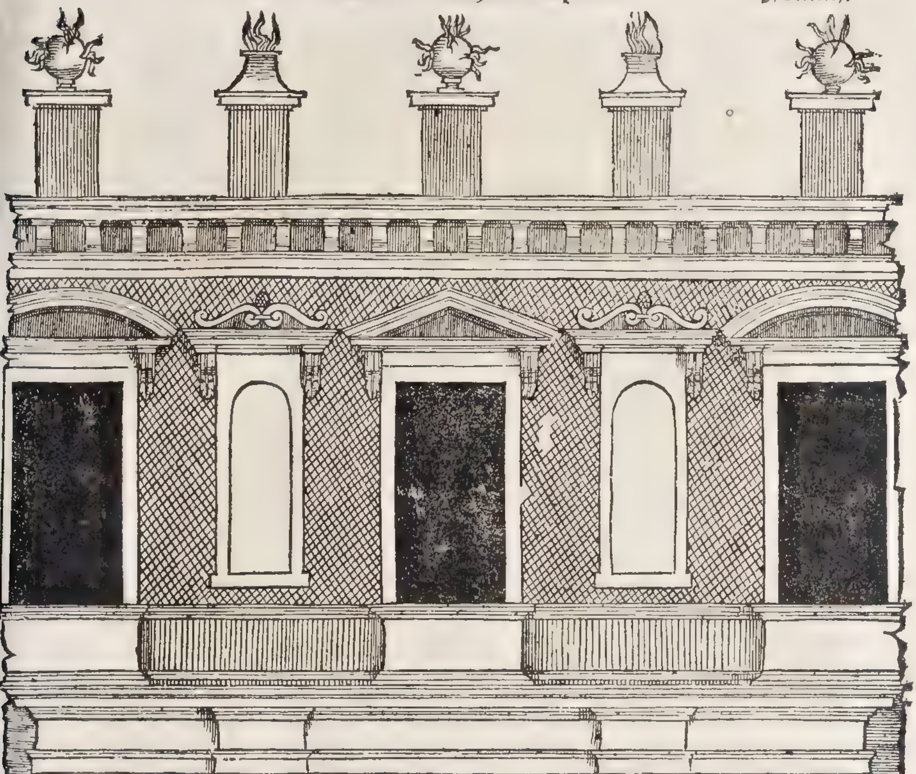
OM dat de Venetianen in heur fabrijcken hun seer vermaken inde Corinthia/oock in veel vensters ende podien ghenoech / soo heb ick hier een gheformeert dat overvloeyende van lichte ende podien is/ende hebbe ooc willen logie boven logie maken. de welcke meer commoditeyts inne brenghen dan de oversteken ende leningen / ende de fabrijcke sal meerder presentie hebben / om dat alle die dinghen daer t'ghesichte van binnen op comen mach van meerder satisfactien zijn. Die Compartitie van deser fascien sal zijn dat de breedde ghedeelt worde in 30. ende een vanden selven sal de dickte van een colomne zijn: de middelste intercolomnie sal van vieren zijn/maer alle de ander van drien:ende also sullen de 30.deelen gedistribueert zijn. De hoochde der colommen sal van thien deelen en halve zijn met Base ende Capitel. D'architrabe phrise/ende cornice sy tsamen dat vijfste deel der colom.hoochden/die leden ghedeelt alsoo voor ghesept is. De lichten der vensters zijn een colom.ende een halve wijt al in perpendicule van boven tot beneden/ maer de hoochde vande eerste vensters sy van drie deelen breedt ende vier hooghe / ende die daer op staen sullen de hoochde in diagono hebben. De wijde der deuren sal van twee colommen zijn/ ende de hoochde vier. D'antipagmentum met supercilie phrise/ ende cornice/worden ghedeelt gelijck van d'ander ghesept is/ ende alsoo sal oock de cornice der deuren gelijckx de vensters beneden comen. De tweede ordine sy legher dan d'eerste dat vierde deel: maer de leninghe met den Balusters ghemaeckt zijnde van sulcker hoochden als een venster breedt is / soo worde de reste vander hoochden in vijf ghedeelt een sal voor d'architrabe/ phrise ende cornice zijn/ ende d'ander vier sullen voor de colomme zijn met base ende capitele. De hoochde der vensters sy van twee viercanten/ vande reste der ornamenten worde gedaen gelijck by dergelijcken ghesept is/ en also ooc de deure der logien sy ghelijck die beneden is. De derde ordine worde gemindert van der tweeder dat vierde deel/ende elck lidt derghelijcken/sonder de hoochde van de vensters die sal van twee viercanten zijn/ende meer hoogher dan leeger/om dat de hoochde van selfs mindert. Die elevatie inden middelt sy inder hoochden oock dat vierdedeel ghemindert/ghelijck van den anderen gesept is. D'architrabe/ phrise/ende cornice zijn van dier hoochden dat vierdedeel. Dat fastigium salmen maken ghelijck vanden Tempel der Dorica ghesept is/ende resten daer noch ander maten/soo salmen altijdt keeren tot der eerster regulen. Hier onder en sal ick ghenen platten groot setten/want de perpective der logien toonet al claerlijck.

Van de Corinthia

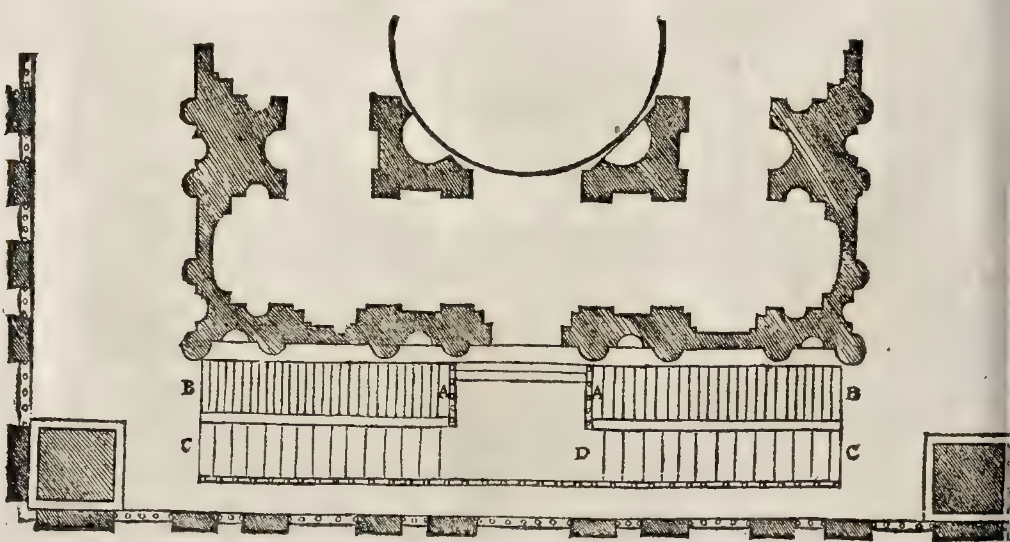
ALsoo ick ander reysen ghesept hebbe / dat een Architect colommen ghenoech sal hebben / maer so cort datse somtijden niet te propoost comen en sullen / ten sy dat d'industrie eñ const des Architects sulckx sy dat hy hem daer mede behelpen can. De compositie van deser fascien sal zijn / dat de wijdde eens booghs van dobbel hoochden sy aende breedde: den pilaer sy voren breedt de helft van sulcker wijdden: maer van dien pilaer drie delen en half ghemaeckt / soo sal een van dien de dickte van een colomme zijn: die intercolomnie van een halve colomme / ende oock soo veel houden de pilasters met den booghe. De hoochde vanden pedestalen sonder de plinten onder, sy ghelijck den heelen pilaster breedt is, die leden ghedeelt ghelijck vanden pedestal der Corinth. gesept is: de hoochde vande colom. met basen eñ capiteelen sullen van elf deelen zijn / ende dat en sal daerom niet valsch zijn / wantse hert aen een staen / ende meer tot een ornament dan tot onderhoudinghe van eenighen ghewichte gheset. De hoochde van architrabe frise ende cornice / salmen van dat vierde deel der colommen maken / ende in perpendicule der colm. sullen alle de leden uptheffen sonder de corona eñ cima / de welcke willen recht deur gaen sonder crocken / want also hebbent die goede Antiquen gheuseert: desgelijcx oock Bramant een licht der architecturen in onser eeuwen heeft een sulcken huys in Roome a Beluedere ghemaeckt. De wijdde der deuren sal van vier colommen dickte zijn / ende tweemael soo hooghe: d'antipagment supercilie ende frise: sullen alsoo ghemaeckt zijn dat de cornicen die den booghe onderhout diene boven de deure ende oock boven de vensters die wijdde der welcker sal van drie colommen dickte zijn ende de hoochde van vijf: de tweede ordine sy vander eerster ghemindert dat vierdedeel maer gheheel de hoochde gedeelt in ses / soo salmen een den Podio geven / vier sullen voor de spatien der vensters eñ d'ander sal voor architrabe frise en cornice zijn gedeelt inder manieren gelijc in d'ordine vande Composita ghevonden sal worden. De wijdden der vensters zijn in perpendicule aende benedenste ende de breedden tweemael inder hoochden. Vande reste der ornamenten alsoo vande vensters als vande Nicchen / worde ghedaen ghelijck aen deser ghelijcke poorte Jonica ghetoont is / de welcke met meer lieflijckheyts ende met meerder cieragien ghewrocht sal een werck Corinthie worden. De breedde der Nicchen met den pilaster sal in perpendicule der colommen boven zijn / maer de wijdde daer af in seven ghedeelt / soo sullen de vijf voor een Nicche zijn / ende die twee voor de pilasters: de hoochde sal van drie breeddeñ zijn / om datse verre vant ghesichte staen / waer deur datse corter schijnen. De pilaerkens boven de cornice zijn voor ornament ghemaeckt / ende oock tot gerief om vanden sommighen schouwen te maken.

Van de Corinthia

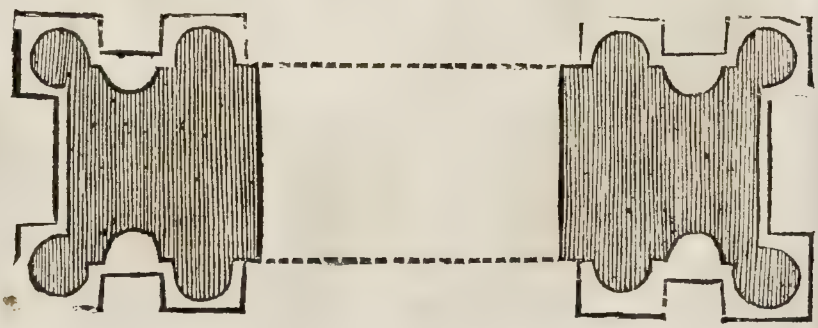
DInghen welckmen na ghemeen usantie maeckt: hoewel datse met allen proportien ende maten ghestelt zijn/worden wel ghepresen / maer nemmermeer verwondert. Maer dingen die ongheuseert zijn/wordense met eenigher redenen gemaeckt ende wel geproportioneert/ en sullen niet alleen ghepresen worden vanden meesten hoop / maer oock verwondert. Daerom dees edificie present welcke eenen heylighen tempel presenteert / salmen eerst van een vast rustijck maken alsoo men siet/ende van suicker hoochden als tot der plaetsen ende gheleghentheyt behoeven sal/maer dat het niet min hooghe en sy dan van twee mans lengden. Op welck platte oft pavimemt datmen climmen sal/beginnende vandē trap A. staende binnen den ingant/ eñ climmende tot B. daer salt platte zijn waer den tempel een wijdde wandelinge met eender leninge rontsomme hebben sal. Den welcke tempel sal verheven staen van aende wandelinghe oft pavimemt tot boven de hoochde vanden podio oft leninghe noch drie trappen: ende om daer te comen: salmen van aenden graet C. tot opt platte D. gaen / dwelcke sal de hoochde vanden podio zijn / met noch een ander leninghe de welcke hoogher zijn sal dan de benedenste. Ende van desen platte tot aent paveysel des tempels sullen de voorseyde drie trappen zijn: de wijdde van deser fascien sal in 24. ghedeelt worden/ende een van dien deelen sal der colom. dickte zijn de middelste intercolomnie sal vier deelen hebben / die besijden staen daer de venstren comen sullen drie deelen hebben / ende daer de Nicchen zijn sal men elcken anderhalf deel gheven/ alsoo sullen de 24. deelen besteet zijn. Die selve stilobaten als buyten aent podium zijn/sullen oock onder de colom. gemaeckt worden van welcken pedestalen sal de hoochde sonder de plinthe haerder basen van drie deelen zijn. De hoochde der colommen met basen ende Capiteelen sullen van thien deelen en halve zijn. D'architrave/ Phrise/ende Cornice sal vant vierdedeel der colom. zijn/ alsoo van d'andere ghesept is/ende de leden oock in vier manieren ghedeelt: de wijde der poorten sal drie deelen hebben / ende de hoochde seven delen en half/ d'welcke komt op twee viercanten en half: ende dit is ghedaen om datse deur die distantie comt corter te schijnen aen't ghesichte des geens die beneden is. De wijdde der vensters sal een deel en half zijn / maer haer hooghde sal meer dan twee viercanten sijn om de voorseyde vercortinghe: de breedde der Nicchen sy van eenen deele/ende de hoochde van drie breedden om de gheseyde redenen: de ordine die de fastigie houdt / zy in hoochden ghelijck dat pedestal beneden/ende de cornice t'vierdedeel der selver hoochden: ende die andere daer den ketel oft dat dack upheft sy ooc van dier hoochden: dat welcke sal soo veel meer dan half ront zijn alst de Projecture der cornicen bedecken sal. Aende vier hoecken des tempels tot grooter vercieringe salmen mogen vier obeliscien maken/de hoochde der welcken (sonder de Scimen) sal gelijck der oogen zijn aent beginsel vande fastigie/ende de Scimen ghelijck den fastigio/de welcke fastigie salmen met der regulen maken die voor by den tempel der Dorica ghesept is. Die deelen onder den tempel sullen voor eenighe plaetsen van oratien zijn geheeten Confessionalen welcke ick genoech in veel plaetsen ghesien hebbe onder de hooghe altaren.

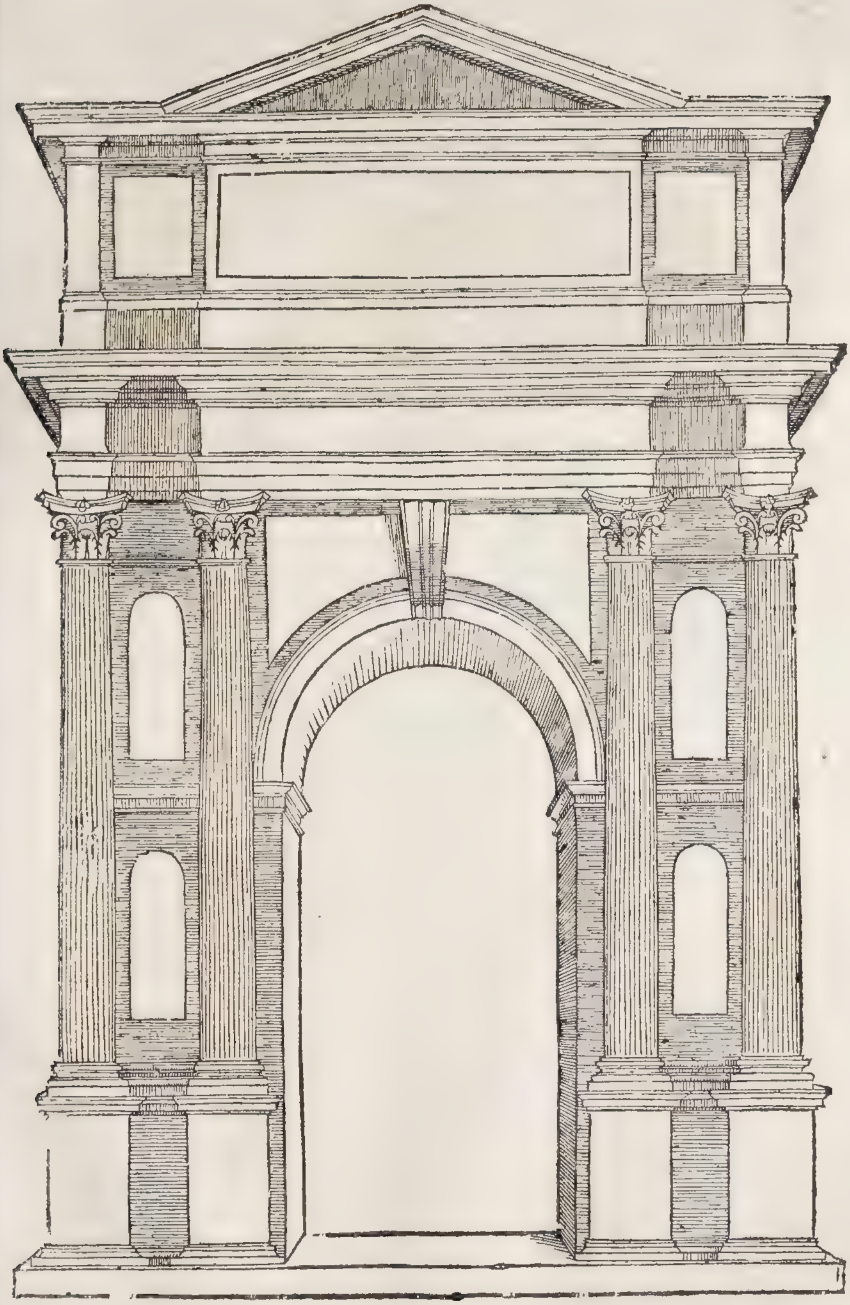

Van de Corinthia

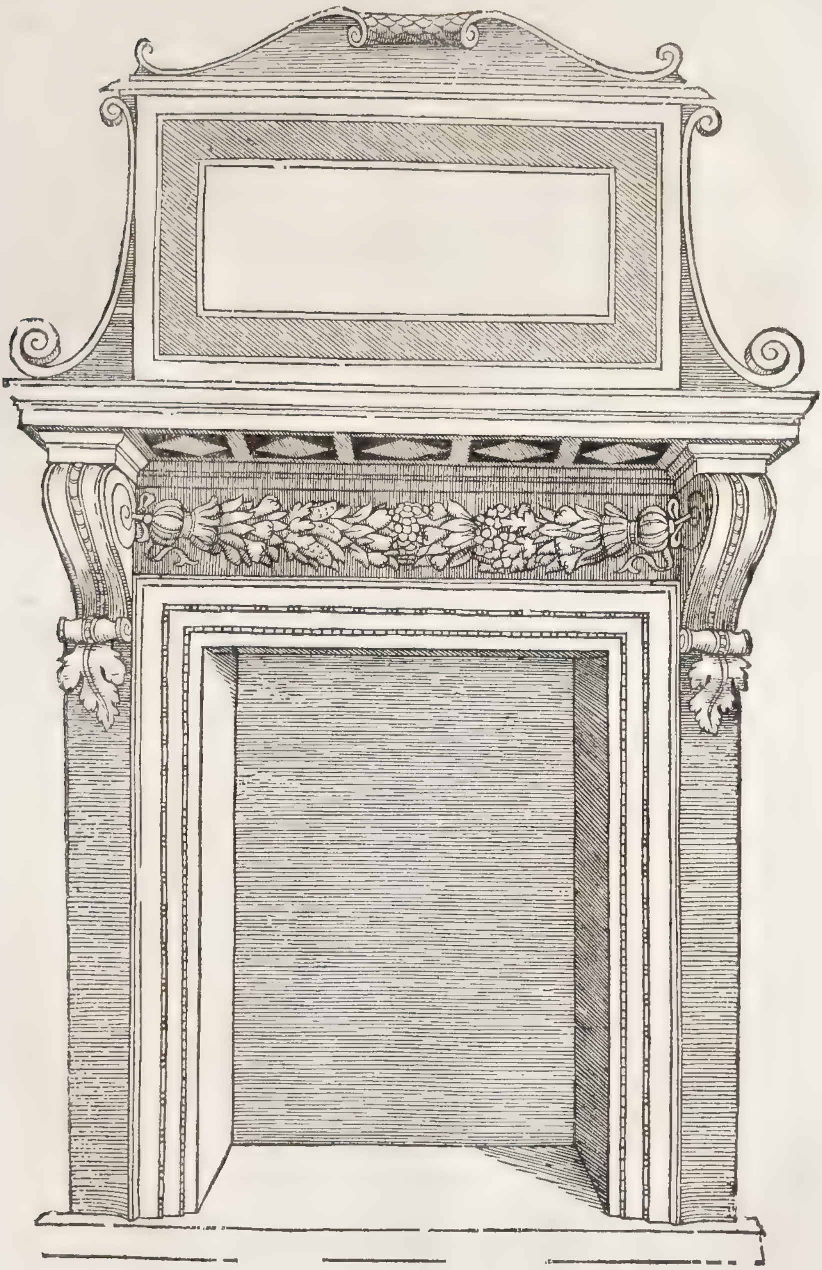
HOewel dat in onsen tijden gheen poorten van triumphen van merber oft ander steenen en maeckt/niettemin/als eenighe groote personagie een intre in een stadt doet soo maectmen hem inde schoonste plaetsen vander stadt eenighe poorten triumphale verciert in diversche manieren van schilderien. Wilmen daerom eenighe Archen na de Corinthia maken/die proportie ende mate sal zijn/dat het licht van twee viercanten sy ende daer toe noch dat seste deel: de dickte der colommen sal vander wijdden des lichts zijn dat vijfste deel. De hoochde des pedestals sy van dry colommen dicte/ende de hoochde der colom. sal van thien delen en half zijn/d'epistilie/sophore/ende cornice/zijn tsamen vant vierdedeel der colom. hoochde. Ende alsoo van onder den booghe tot onder d'architrabe sal een rolle hanghen van twee dickten der colommen. hooge/ ende haer minderinge onder sal op den centre des boochs getrocken worden. Vande particulaer leden/als van pedestal/base/capiteel/ architrabe, frise/ ende cornice/ salmen de voorgheghevén reghel houden: de breedde des boochs met den pilaster sy van een halve colomme/ die intercolomnie sy van anderhalve colom. De Nicchen zijn breedt een colom / ende die hoochde drie om een staende figure in te setten/de hoochde der tweeder ordinen salmen aldus maken/dat de colomne sonder pedestal int bovenste der cornicen in drie deelen gheset worde / ende een van dien sal de hoochde zijn/maer van dier hoochden dan vier deelen gemaeckt / een sal de cornice daer boven zijn/de deelinghe der selver machmen trecken upt den capiteele vande Dorico veranderende de leden. De hoochde der basen staen verheven boven die cornice die dickte van een colomme beneden/ende dat is om dat de projecture der coronen de reste van die basen nederwaerts verhuplstert: de cornicen sullen uptheffen alsoo ghy inde figure siet. De hoochde vanden Fastigio salmen maken na eene vanden reglen byde Dorica ghegheven / ende dese presente figure is eensdeels ghelijckende die tot Anconen staet / maer met grooter reverentien van sulcken Architect heb ick de maten in een ghenerale regule ghebrocht / op dat een yeghelijck sulcken maten lichtelijck soude connen int werck brenghen.

Van de Corinthia

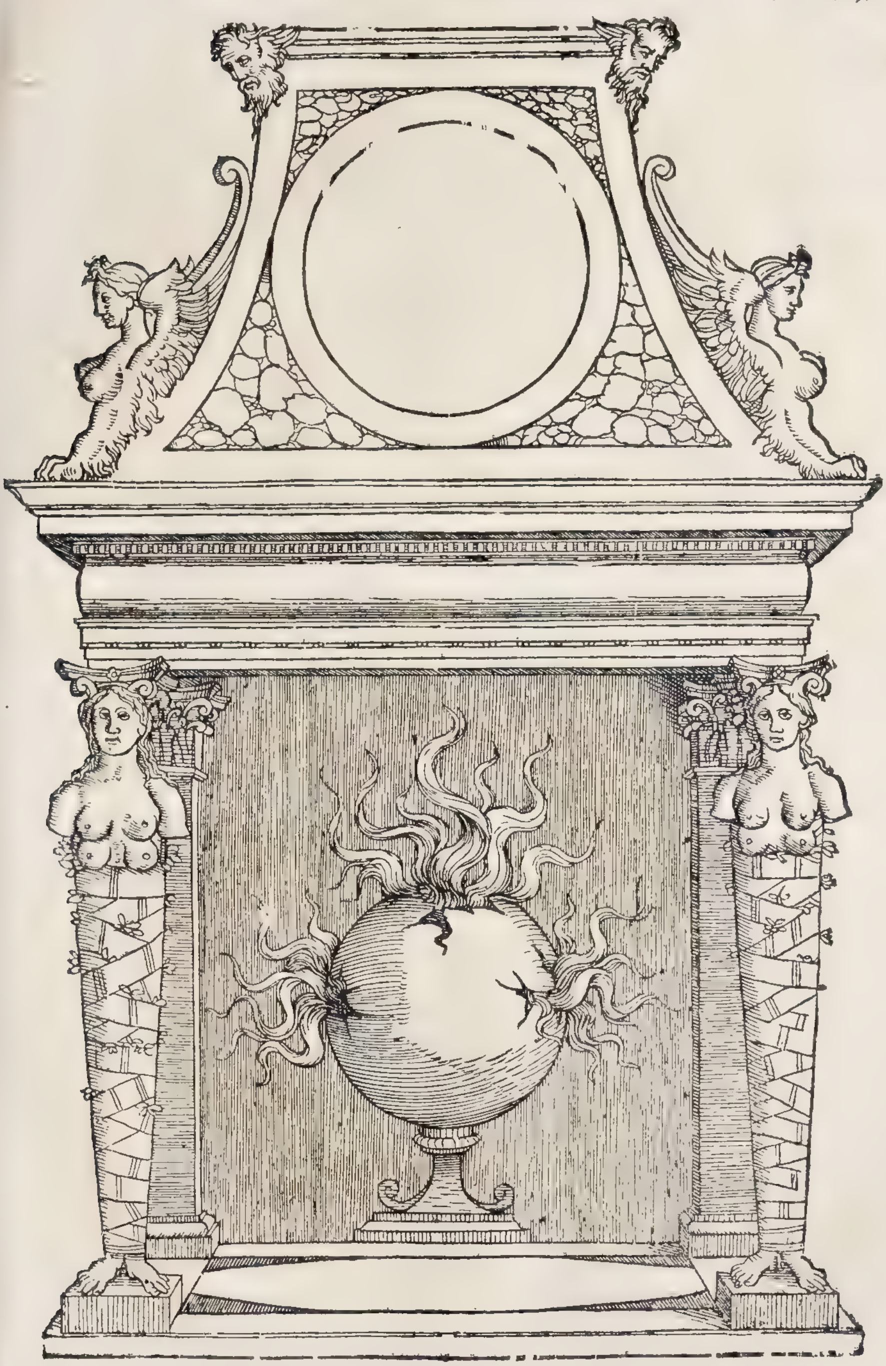
SOo vele als my van noode ghedocht heeft/ heb ick ghetracteert van dese Corinthia/hoewel datmen van veelderleye ornamenten tracterē mochte: maer van den ornamenten der schouwen is nootelijck te tracteren deur dat daghelijckx gebruycken der selver daermen niet sonder en mach/ want niet alleene in groote/ maer in elcke cleyne camer costumeertmen vier te maken/daermen in sulcke enghe plaetsen aldusdanighe schouwen gheheel inden muer useert. aende welcke datmen diversche ornamenten na de Corinthia soude moghen ghebruycken. Maer salmense in deser formen maken/soo worde de wijdde ghenomen na gheleghentheyt der plaetsen ende den pilaster salmen van dat seste deel dier wijdden maken/ oft oock van dat achtste deel sal d'werck gracelijcker zijn/den welcken pilaster oft antipagmente(tsamen met de supercilie)sal ghedeelt worden ghelijck de architrabe vande Corinthia. Die frise daer boven nidts dat daer ingheſneden is salmen dat vierdedeel meerder maken dan de supercilie: de cornice tsamē met de capiteelen der mutilen sal soo veel als dat supercilium houden/ ende de selve ghedeele in drien/ ghelijck vande cornice der Corinthia ghesept is. Die breedde vanden mutilen oft ancones(soo wy segghen willen)sal boven zijn gelijck den pilaster:maer beneden/ dwelcke tot onder aende openheyt raect/ sullense dat vierdedeel smalder zijn:ende onder upthanghen twee bladeren/ alsoomen inde teeckeninge siet/welcker projecture sal in den wille des Architects zijn. Van dat ornament boven de cornice te maecken oft niet te maecken daer en is niet veel aengeleghen/ oock en sal dese inventie niet alleen dienen tot een schouwe te vercieren/ maer oock voor een deure/ oft ander dinghen machse ghebruyckt worden/ende de frontispice sal daer op wel voeghen/alsmense voor een deure besicht.

Van de Corinthia

IN een ſale oft groote camer behoeft oock een groote ſchouwe oft heert-ſtede gheproportioneert na de diſtantie/der welcker behoeft groote openheyt/daerom ſalmen daer willen maken die Modiglionen ſufficient tot ſulcken overſpronck/ die ſullen twee plaetſen ter ſijden beſlaen: maer in ſulcken ſubject verſtae ick een platte colomme te maken/ende voor die een ronde colomme verſcheyden van dander in ſulcker manieren / dat tuſſchen beyde de colommen plaetſe blijve/ende in deſer manieren ſalt gherief ende vercieringhe by brenghen. Ende om dat alſo ick int beginſel van dit Capittel geſeyt hebbe/die maniere Corinthie haren oorſpronck heeft van eender Maghet der ſelver ſtadt Corinthia/ſoo heb ickſe hier willen in voeghen voor een colomne. Die hoochde ende breedde der openheyt/gheſet zijnde na de plaetſe / ſoo worde die hoochde in 9 deelen ghemeten/ende een van dien deelen ſal voort hooft zijn van dat meyſken/ voorts die gheheele figuere gheformeert ende ghebondelt alſoomen ſiet/ſoo ſal de platte colomme oft den pilaer ſoo wy ſeggen willen/ vander ſelver proportien zijn / obſerverende die voorghegheven maten . Op die colomme worde d'architrabe / friſe / ende cornice gheſet/ welcker hoochde tſamen ſy van dat vierdedeel der colommen lengde/ghedeelt na de voorghegheven reghel. Vander cornicen opwaerts na de plaetſe ende haer hoochde machmenſe vercieren op deſe maniere hier ghetoont . Ende wie twijfelt dat ſomtijdts deſe inventie niet dienen en ſoude tot een deure / makende ſulcke colomme teghen den muer/ ende aldermeeſt voor die poorte oft deure van eenen hof / oft plaetſe van triumphen / ende diergheliycke.

Hier eyndet die Corinthia, ende begint die Compoſia.

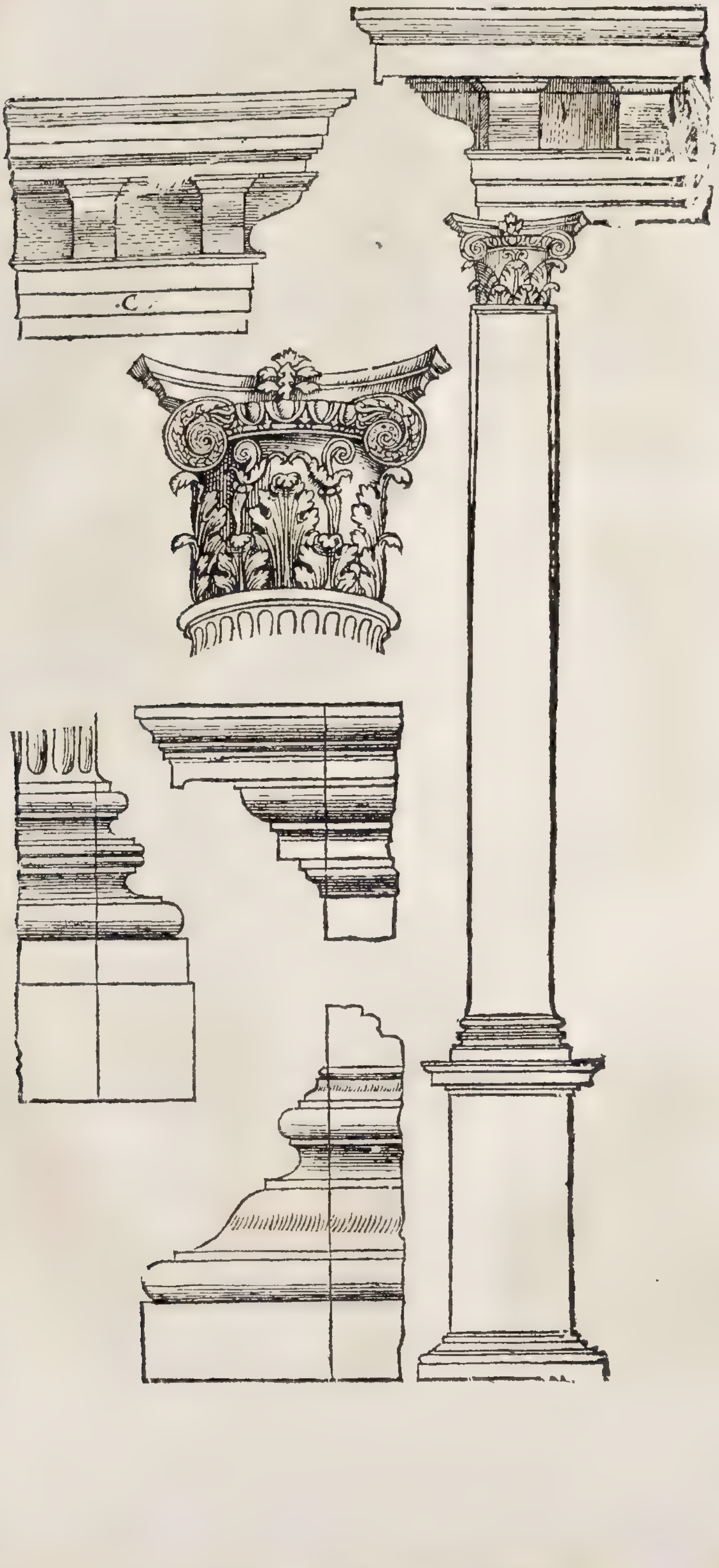

Van die Composita, Met haren ornamenten.

Dat neghenste Capittel.

HOewel dat Vitruvius leert vier manieren van colommen te zijn / dat is Dorica / Jonica / Corinthia / ende Thuscana / gevende hier byeans vander Architecturen d'eerste ende simpele ornamenten / soo heb ick nettemin aende voorseyde viere eene (byeans) vijfste maniere willen voeghen ghemenght vande simpele voorseyt / ghemoveert deur d'auctoriteyt der Roomscher wercken diemen met den ooghen siet. Ende inder waerheydt de voorsichticheyt des Architects behoort sulckx te zijn / dat hy na dat het behoeven sal menich-werf vande voorseyde simpelheydt een menginghe behoort te maken / aensiende de nature ende subject. Ende noch daer toe sal somtijdts de Architect / tot wiens oordeel veel diversche subjecten comen sullen / gheabandoneert ende verlaten worden vanden raden Vitruvij / de welcke en heeft het niet al connen overgrijpen / waer deur dat hy benaut zijn sal de handt te slaen aen zijn eygen goetduncken. Ic meyne om dat Vitruvius na mijn advijs in gheen plaetse en roert van dese Composita / vanden sommighen Latina gheseyt / andere noemense Italica: de welcke d'oude Romeynen by avontueren niet moghende boven d'inventie der Griecken gaen vinders der Dorica tot insettinghe des mans / ende vander Jonica na d'exempel der matronen / ende der Corinthia nemẽ de forme van den maechden / maeckten dan vanden Jonica ende Corinthia een compositie / settende de volute vande Jonica met den echino int capiteel Corinthio. Ende dese hebbense meer ghebesicht aende Architriumphale / dan aen ander dinghen / ende dit dedense met goeder voorsichticheyt / om datse triumpherende van alle dien landen vanden welcken dese wercken haren oorspronck ghehadt hebben: soo mochtense wel nae haer believen / ghelijck overste van hunlieden / dese vindinghe tsamensetten / ghelijck sy aende groote fabrijcke vant Roomsche Coliseo ghedaen hebben. Ende daer gheset hebbende de drie ordinen d'een op d'ander / als Dorico / Jonico ende Corinthio / hebben boven al dese Composita gheset / die van yeghelijck soo ghenoemt is hoewel soo veel alsmen siet / de capitelen byeans Corinthia zijn: maer een schoon judicie (na mijn duncken) was dat hebbende dees ordine gheset int alderhoochste deel van den Coliseo / dwelck seer ververt vander oogen des opsienders / soo soudmen ghesien hebben / haddense vanden Jonico ende Corinthio d'architrabe frise ende cornice boven de colom gheset / dat sulcken werck deur de langhe distantie soude armelijck ghecomen hebben: maer settende de Mutilen inde frise / die maeckten dwerck rijcke / ende t'holp der projecturen vande corone / daer toe dedet noch dit ander effect / dat is / dat d'architrabe frise ende cornice schenen een cornice alleen te zijn deur de modiglions inde frise gheset / alsoo datse grooter presenteerde observerende haer proportie.

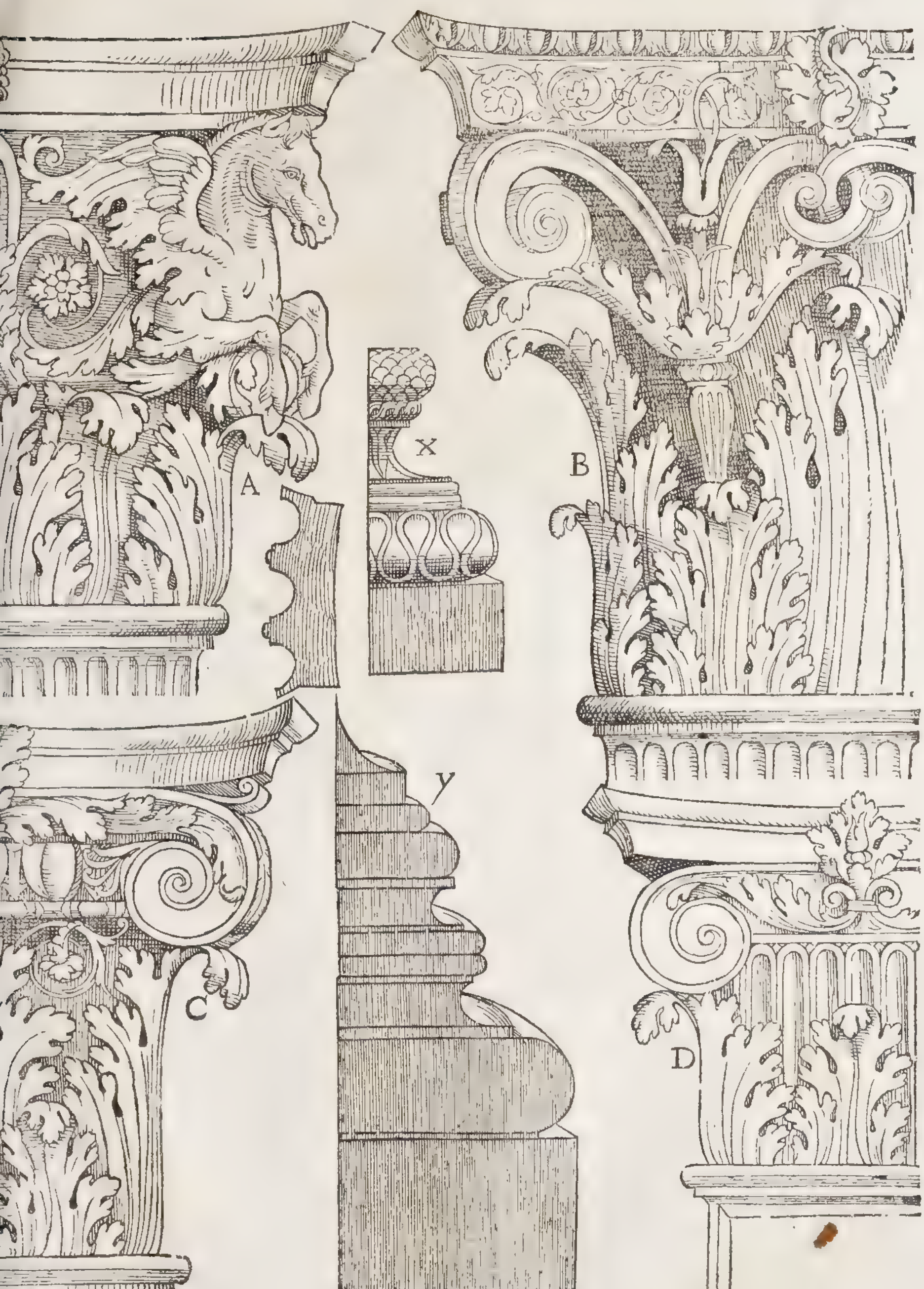
DE hoochde van deser Composita sal met base ende capiteel van tien deelen zijn: haer basis sy vande helft der colommen dicte / ende men salse Corinthia maken met de maten byde Corinthia ghegheven. Ende dese sietmen noch inde poorten triumphael van Tito ende Vespasiano in Rome. De colommen machmen ghecanelleert ghelijck de Jonica maecken / oock somtijden gelijck de Corinthia na goet believen des Architects. T'capiteel machmen maken met den reglen der Corinthia / makende de Voluten wat grooter dan de caulicoli Corinth. dwelck capiteel siet men inden voorseyden booghe / ende is hier besijden ghetoont: d'architrabe, frise ende cornice / salse verre vant ghesichte staen / soo sal d'architrabe hooch zijn ghelijck de colomne boven dick is. Die frise daer de mutilen in zijn worde vander selver hoochden / de cimatie vandẽ mutilen sal vant seste deel zijn / de projecture vande mutilen sy gelijck de hoochde. De hoochde der coronen met haren Cimatie houde soo veel als d'archtrabe / ende die ghedeelt in twee / soo sal deen de corone zijn / ende d'ander de cimatie / de projecture daer af sal ghelijck de hoochde zijn. Ende dit is voor een gemeen regule / hoewel dat inde navolghende figure c. de leden ende maten siet vande geene die aent Coliseo voorseyt is / ende want dees colomne de tederste van allen is / so behoeft haer pedestal gracelijcker te zijn dan d'andere / achtervolghende de ghemeene regel / de hoochde daer af sal een dobbel breedde zijn / te weten tplatte / ende van dier hoochden sullen acht deelen ghemaeckt worden / een vanden welcken salmen der basen gheven / oock soo veel tot der Scima. Maer vande particulaer leden machmen de exempelen hier besijden nemen / de welcke altsamen zijn geproportioneert na de pedestalen vanden boven ghenoemden booghe van triumph. Ende alsoo zijnde colomme van tien deelen / dat pedestal sal in hem selve ooc tien deelen zijn geproportioneert na de colomme. Eñ hoe wel datmen alle pedestalẽ in perpendicule maeckt / nochtans in Athenen een d'alderoutste stadt zijnder sommige wat ghemindert int bovenste deel dat welcke ick niet en blamere.

C

Van de Composita

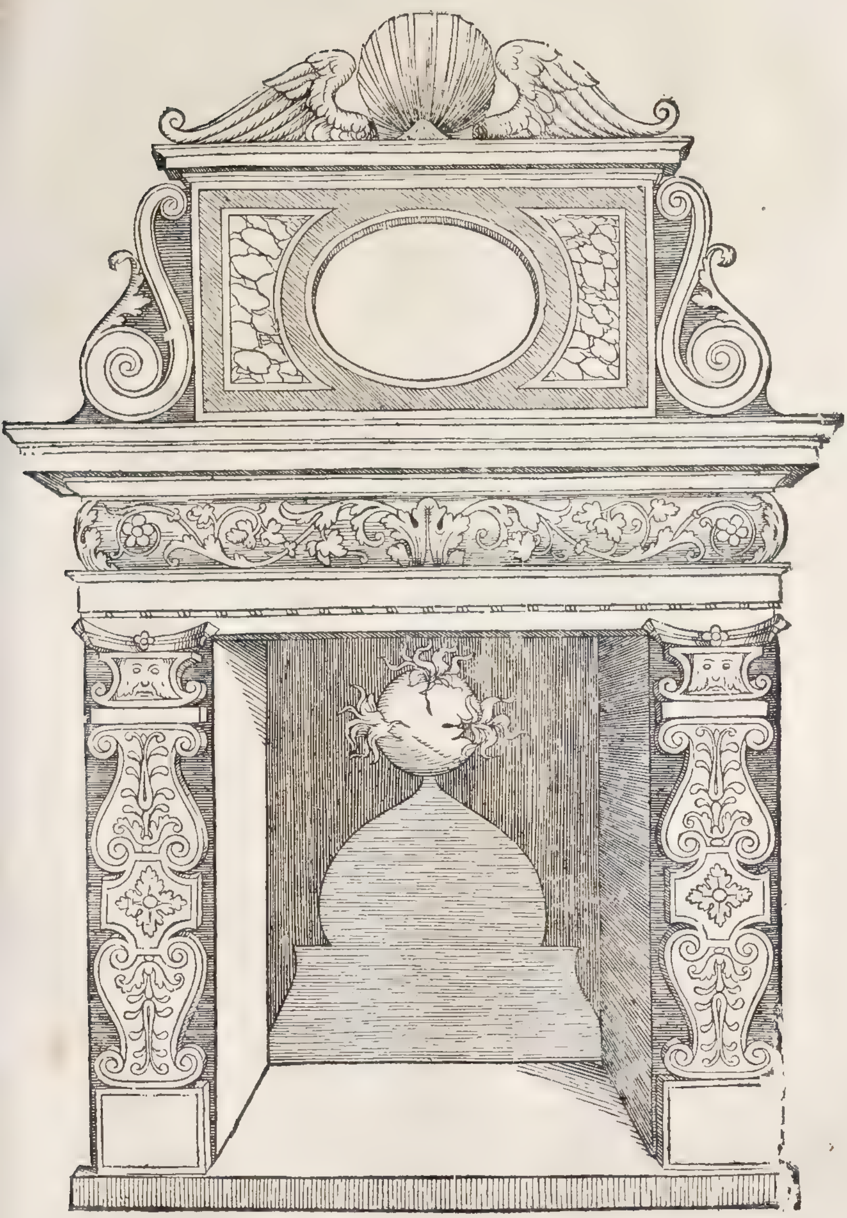
OM dat D'antiquen diverſche menginghen ghemaeckt hebben / ſoo en wil ick niet helen vande alder bekentſten ende voeghelijckſten / op dat de Architect van dien uptleſen mach na zijnen goetduncken die hy behoeven mach. Dat capiteel hier onder gheteeckent T. is gecomponeert vande Dorica/Jonica/ende Corinthia/d'abacus ende cimatie is Doricum:d'echine ende ſtrien zijn Jonice/d'aſtragali ende bladeren zijn Corinthia. Deſghelijckx de baſis midts de twee Thoren is Dorica/maer deur de twee ſcotien ende d'aſtragal/oock deur de lieflijcke cieraten bethoonenſe Corinth:welcke dinghen zijn in Treſtevere in Rome. T'capiteel X. tſchelijckx de baſe zijn van twee ſpetien/Dorica ende Corinthia. D'abacus des capiteels(ende oock de baſe)is Dorica/maer de baſe deur de lieflijckheyt des wercks machmen Corinthia noemen / ende alſoo zijn de bladeren des capiteels vanden Corinth. Maer want d'abacus viercant is/ende alle d'ander leden rondt/ſoo ſalmen inde vier hoecken onder d'abacus de rooſen ſnijden/ghelijck ghy hier onder ſiet. T'capiteel A. met dat monſtre peert in plaetſe van cauliculen / machmen Composita heeten/ ende is aen de Baſilica del foro tranſitorio: de ſtrien vande colom. zijn diverſch van d'andere/ gelijcmen beſijden daer ſiet byde A. de baſe X. is Composita/ eñ is binnen Rome/ t'capiteel is enckel Corinthia ende is totten drie colonnmen beſijdent Coliſeo. Dat capiteel C. is Composita van Jonico ende Corinthio aen een Arcotriumphale in Veronen. T'capiteel D. is aenden ſelvẽ booge aen ſommige platte colom. De baſe Y. is Composita midts d'aſtragalus/welck op dat bovenſte thorus ſtaet/ende is Antijck in Rome.

A
X
B
y
C
D

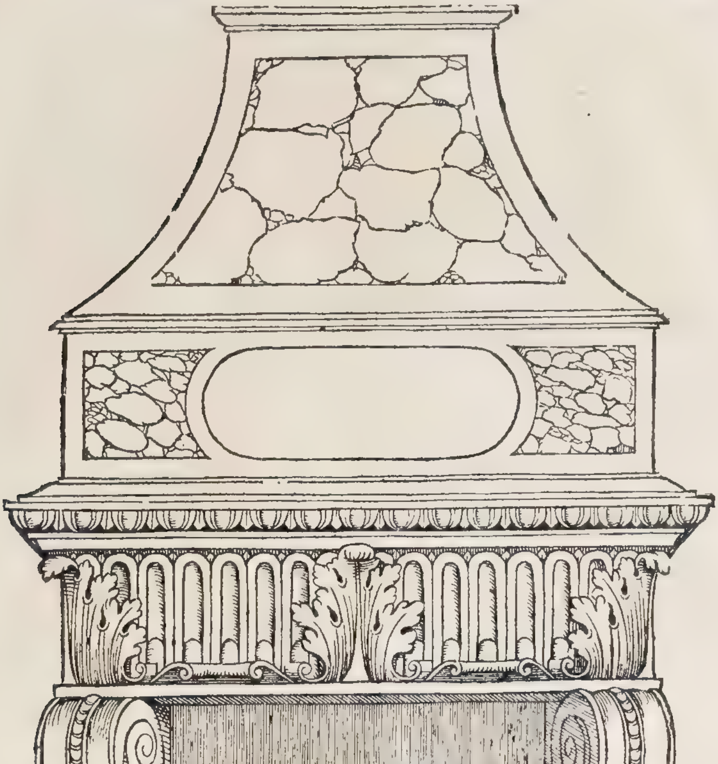
Van de Composita

VAn dese Composita en sietmen niet veel Edificien dan Architriumphali/ende daer toe zijn den meesten hoop ghemaeckt van stucken / ghenomen van anderen Edificien: niettemin/ hebbende een ghenerale reghel daer af ghegheven/ soo en sal ick geen ander inventien der Edificien van sulcken spetie maken / want die voorsienighe Architect/ na dat het van noode zijn sal / mach hem behelpen met de ghepasseerde inventien / veranderende die in Composita. Maer om dat ick van elcker ordinen twee soorten van schouwen toonen wille / d'eene binnen den muer ende d'ander buyten. Dese presente schouwe de welcke behoort gheheel/inden muer te staen/ wiltmense in een cleyn plaetse maken/ haer hoochde sal aende schouderen des mans comen/op dat het ghesichte ende ooghen niet geoffenciert en worden vanden viere. Ende de wijdde sal na den eysch vander plaetsen zijn. De hoochde tot onder d'architrabe worde in vierē gedeelt/ende een sal d'antipagmentum ofte den pilaster breedt zijn / ghewrocht in manieren ghelijckmen siet gheteeckent. Ende in dese Composite (midts datse vrijer is dan de andere) heb ick desen pilaster seer diversch vanden anderen ghemaeckt / nemende nochtans een deel deser inventien van eenen Antijcksen stoel die tot S. Jans te Lateranē is in Roome. D'architrabe sal van de helft der breedden des pilasters zijn/ haer cimatie van dat seste deel/ de reste salmen in seven deelen: ende de drie salmen der eerster fascien gheven / de vier der tweeder : d'astragalus salmen van een half deel maken ghenomen tusschen beyde de fascien . De phrise om datse ghesneden is / salmen dat vierdedeel hoogher maken dat d'architrabe/ de cornice houde de hoochde van d'architrabe / eñ men salder seven deelen af maken/de twee salmen der cimatie onder de cimatie onder de corone geven/ ander twee salmen der coronen geven/ende noch een voor de cimatie der selver/de twee restende zijn voor de Scima. Ende de projecture van als/sy ghelijck de hoochde. Maer ist datmen den pilaster van dat seste deel zijnder hoochden maeckt/ende d'ander leden na advenant ghemindert/soo salt veel gracelijcker comen / ende aldermeest als dwerck van cleynder formen is: de ornamenten boven de cornice machmen maken oft niet/na den wille des werckmans.

Van de Composita.

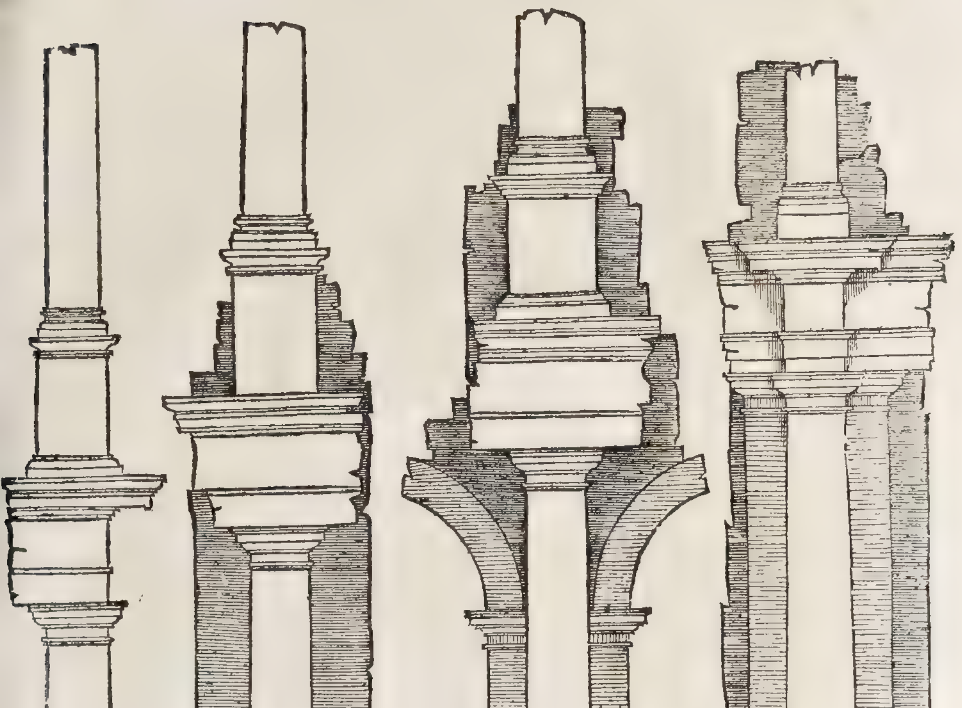
ANdere ornamenten van schouwen soudemen moghen maken van dese Composita / ende in diversche formen/midts dat dese licentieuser is dan d'ander manieren van bouwen. Ende tot een veranderinghe van d'ander formen salmen dese teghenwoordighe oock moghen maken met deser regulen. Dat wesende de hoochde vande architrabe ghelijck een man van goeder staturen/salmen die selve hoochde in achten deelen / ende een van desen sal voor de breede der Modiglions zijn oft Rollen/oft somense noemẽ wilt. Vitruvius noemtse Prothyrides. De hoochde des pedestals sy ghelijck oft ware om op te sitten: de ordine boven de Modiglions / de welcke gheen reghel met allen en hout / sal twee deelen en halve vander breedden des Modiglions zijn. Ende om dat alsoo ick ghesept hebbe/dese maniere buyten reghel gaet/soo sullen de bladeren/ende ander leden/inden wille des Architects zijn. Men soude oock boven de Modiglions die Dorica/ende de Jonica/ oock somtijden de Corinthia moghen setten/ met de regulen inder beginselen ghegheven. En op dat de kele die den roock ontfanght ruymer sy / soo machmen haer die cleyne ordine boven maken / de welcke haer comt schoonder forme te gheven dan die gheuseerde die in piramide oft scherp op gaet.

Van vierderley Simmetrie.

DIe Architect behoort groote judicie te hebben / om de diverschept der compositien ende ornamenten van Edificien / midts datter sommige plaetsen inde architecture zijn / aende welcke meghen bycans seker Reghelen ghegheven worden: want ten zijn geen accidenten die meemen buyten onser opinien / dan alle daghe sietmen sommighe colom. die met haren verscheyden positien toonen in hem selven verscheyden maten / na dat de plaetsen zijn daerse staen. Dese veranderinghen geeftmen den edificien in een van vier manieren / dats settende die colom. bycans in een insule sonder eenighen ghesellc tot hulpe ter sijden oft van achter / ende dese sekerlijck draghen groot gewichte / ende inder hoochden ende gaense niet boven die voorsz. Regle: d'exempel van deser is inde eerste colom. A. Maer voechtmense aenden muer (nochtans heel ront) vanden welcken onderhouden ende gheholpen sijnde machmense boven de voorsz. noch een dickte hoogher maken: d'exempel is inde colom. B. oft ooc treckende die alleen twee derdendeelen buyten den muer, mochte noch een dickte oft meer hoogher dan d'ander gaen / midts datmen dier ghelijcken in sommighen edificien siet climmen tot neghen dickte en halve / ende aldermeest in Coliseo van Rome in d'ordine der Dorica / alsoo ghetoont wort inde derde colom. C. Maer meer zijnse gheholpen als sy ter sijden de pilasters hebben / de welcke draghende al tghewichte / gheven den Architect comoditeyt om de colom. graeclijcker te maken / ja oock van sulcker teederheyt / datse badt moghen ghesept worden de plaetse te houden tot cieraet dan tot stercktc. Noch machmen een colom twee derdendeelen uyten muer trecken / ende setten over elcke zijde eenen halven pilaer / de welcke sullen der colom. so helpen datmense noch een dickte heffen mach. Ende in desen val d'architrave / phrise / ende cornice sullen mogen uptheffen op de ronde colom. al waerse oock plat / om dat die halve pilaren d'architrab. etc. op de sijden houden sullen: maer op een colom. alleen ist vitieus sulcken werck uytspringhende te maken / want dander deelen besijden souden gheabandonneert syn sonder eenighe hulpe: d'exempel van desen sietmen inde colom. D. Maer als de colom. eenich ghewichte t'onderhouden hebben sonder eens anders hulpe / eñ sullen bequame intercolomnien hebben en sal niet geoorloft zijn buyten de termijnē te gaen: Ja hebbense ordine boven ordine te onderhoudē / reden salt sijn datmense bromer make op dat dwerck gedueriger sy. Ende al ist dat het pedestal groote hulpe int opheffen der colom. is, niettemin waren de colom. hooch ghenoech / soo soud'ick prijsen datse de pedestalen ontsleghen waren / bysonder inde benedenste ordine. Maer van de tweede ende derde ordine midts reden der podien / oock om de colom. te verheffen dienen die pedestalen: ende dit hebben d'oude Romeynen inde Theatren ende Amphitearen gheobserveert.

Maer vande positie der colom. boven colom syn diversche redenen. De eerste is dat de projecture des pedestals vande boven gesette colom. niet voorder uytgaen en soude dan de dicte der onderster colom. ende dese soude een alder sekerste reden zijn: maer om dat de tweede ordine seer verminderen soude van d'eerste / en souder gheen ander ordine meer op dienen midts der grooter navolghender minderinghen. Ander reden ende meer tot propoost sal dese zijn / dat het platte des pedestals behoort ten minsten in perpendicule vander colom beneden te zijn / ende boven dien pedestal de colom te setten ghemindert tvierdedeel vande ghene die onder staet soo inder dickten als inder hoochden: also overcomt dese regel met dier van Vitruvius int Theatrum / welcker figuere is boven die colom. A. Ende wilt men de colom. niet soo seer minderen / soo salmen de bovenste colom. int onderste deel moghen maken ghelijck de benedenste int bovenste deel dick is. Maer in desen val salt platte oft massijf des pedestals breeder comē dan de benedenste colom. onder dick is / niettemin die van dat Theatrum Marcelli doen sulcken effect / d'exempel hier af sietmen boven de colom. B. Ende dese dry redenen syn proevelijck ghenoech. Maer D'antique Romeynen inde groote fabrijcke vanden Coliseo maeckten die colom Jonica Corinthia / ende Composita / alle van eender dickten / ende die Dorica onder alle dander / maecktense dicker ontrent twintichste deel. Ende dit (na mijn duncken) maecktense met goeden rade want hadtmen alle de colom. 'tvierdedeel ghemindert deen boven dander / de leste soude in sulcke groote fabrijcke / midts langher distantien / seer cleyn gheschenen hebben / d'welcke sietmen nu wel correspondeeren deur de hoochde: 'tbewijs hier af is boven de colom. C. Ende ghelijck de colom. D. minder is dan die beneden staet dat vierdedeel / om dat / heeftmen middelbarighe edificien van dry ordinen te maken / soo soud' ick prijsen datmen elcke ordine 'tvierdedeel minderde / na Vitruvius leeringhe. Maer is de fabrijcke van grooter hoochden / soo machmen d'ordine vanden Coliseo houden / dat d'ordine der Dorica Jonica / ende Corinthia / elck ontrent een hoochde zy / maer d'ordine daer bovē wast inder hoochden ontrent tvijfste deel / ende dit is so ick ghesept hebbe om haerder verberringhe / dwelck deel deur de groote distantie comt vander hoochden der ander ordinen te schijnen. Ende al ist dat de betooninghe van desen colommen Dorice is / nochtans volghet op alle manieren van colommen.

A
B
C
D

Van harde ende ghebacken steenen.

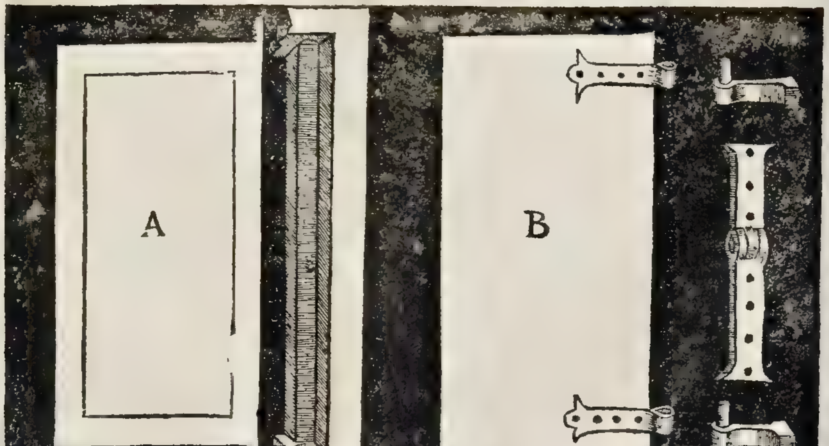
GHetracteert hebbende van so vele ende diversche ornamenten van steenen/so ist een redene dat ick noch
tractere hoemense int werc setten sal / ende aldermeest hebbende by een te voegen harde ende gebacken
steenen: welcke dinghen behoeven groote diligentie ende const / om dat die ghebacken steenen ghelijck
tvleesch zijn inder fabrijcken/ende die natuerlijcke steenen gelijck de beenen zijn diese onderheuden: de welc-
ke twee dinghen ist datse niet wel te samen by een en sullen ghebonden zijn in voortgaenden tijden sullense
faelgeren: ende daerom dat fondament ghemaeckt wesende in sulcker manieren als de plaetse eysschen sal/
soo ist van noode dat die voorsienighe Architect hebbe doen bereyden ende wercken alle de harde steenen/en-
de ooc de gebacken / met die andere materie tot behoef der fabrijcken/ende also op eenen tijt comen te metsen
ende samen te binden die ghebacken steenen metten harden. Den harden steenen is van noode datse soo veel
inder muer gaen/dat al en waerder gheen moortele die te samen hielde / datmen segghen mochte datse van
hem selven vaste souden staen in den muer: dwelck doende, sullen de wercken tot eenigher gheduericheydt
gaen. D'exempel hier af sietmen besijden inde figuer A: daer oock ghetoont wordt hoe datmen die borstwe-
ringhen maken mach sonder eenighe sorge. Ende heeftmen Pedestalen met colommen daer op te setten daer
harde en sachte steene by een comen/zijn die harde steenen niet wel met den sachten inghevoecht/gelijckmen
inde figure B siet/die wercken en sullen niet langhe dueren. Ende zijn de colommen van meer stucken/ som-
mighe van dien/dats vanden minsten / sal goet zijn datse dieper inden muer gaen om sekerlijck d'ander te
onderhouden. Maer zijn de colommen van een stuck / soo willense ten minsten dat derdendeel inden muer
zijn: maer de Basen en Capitelen sullen veel meer inden muer gaen. Ende boven al vande Coronc ende an-
dere Cornicen die verre buyten den muer springhen / moet dat binnenste ongheworochte dat buytenste ver-
weghen/op dat hem selven draghe. Maer ist datmen midts dier tijdt der steenen oft merbers eenighe fascie
oft stagie sal willen becleeden/so salt van noode zijn/ dat die Architect eer hy boven d'eerde begint te metsen
hebbe doen bereyden ende wercken alle die harde steenen/tsamen met die ander materien tot sulcken behoef.
Ende alsoo metsende ende te gader sluytende de harde metten ghebacken steenen soo segh ick dat het sommi-
ghen stucken van noode zijn sal so diepe inden muer te gaen/ datse dander stucken houden mogen deur cracht
van invoeginghen / also ghy inde figure C siet./op datse byder tijt niet uyt den anderen en scheyden. Maer
op dat den muer vanden ghebackenen steenen niet en come te sincken/ende sinckende souden die dunne platen
breken deurt ghewichte van boven/soo waren van noode wel ghecante ghebacken steenen/wel ghetemper-
den moortele ende tusschen de steenen luttel moortels ende wel ghevoecht deen op d'ander. Ende boven al en
willen sulcke wercken met gheen ghewelt ghemaeckt zijn, noch met haesten ghewicht boven ghewicht ghe-
pact hebben/maer men salse van laghe tot laghe wat laten rusten: want wiltmense met der haest metsen en-
de ghewicht daer op setten/ soo ist seker dat den muer wat sincken sal/ ende die steenen (niet moghende tghe-
wichte regheeren) sullen moeten breken. Maer wordet met der tijdt ghemaeckt / soo sullen die dinghen in
heuren ter mijn blijven. Niet te min ick soude altijdts meer prijsen die wercken gheheel inden muer gebon-
den/dan de ghevoechde oft becleede / ende aldermeest aende mueren van buyten en behoortmense na mijn
advijs niet te maken/ om dat die also luttel Edificien als vanden Antijcken gemaect hebbē gewest/gedect
van merber ende ander fijnen steenen / nu ghesien worden sonder schorsse/daer alleen die masse vanden ghe-
backen steenen gebleven is. Maer die Edificien daer die harde met den ghebacken steenen ghebonden zijn/
sietmen noch heden in wesen: Niettemin/wiltmen enckel sulcke wercken maken/dit dunct my den sekersten
wech. Hoe wel dat sommighe Architecten in diversche plaetsen van Italien hebben sommighe fabrijcken
van simpelen mueren ghemaeckt / latende daer inne de plaetse vanden harden steenen/ende eenen tijdt daer
nae hebben die ornamenten daer in gheset. Nochtans midts dat sulcke dinghen niet wel inden muer ghe-
bonden/maer bycans ghehecht zijn / sietmen in veel plaetsen vanden stucken ghevallen / ende noch alle da-
ghe ruyne dreyghen.

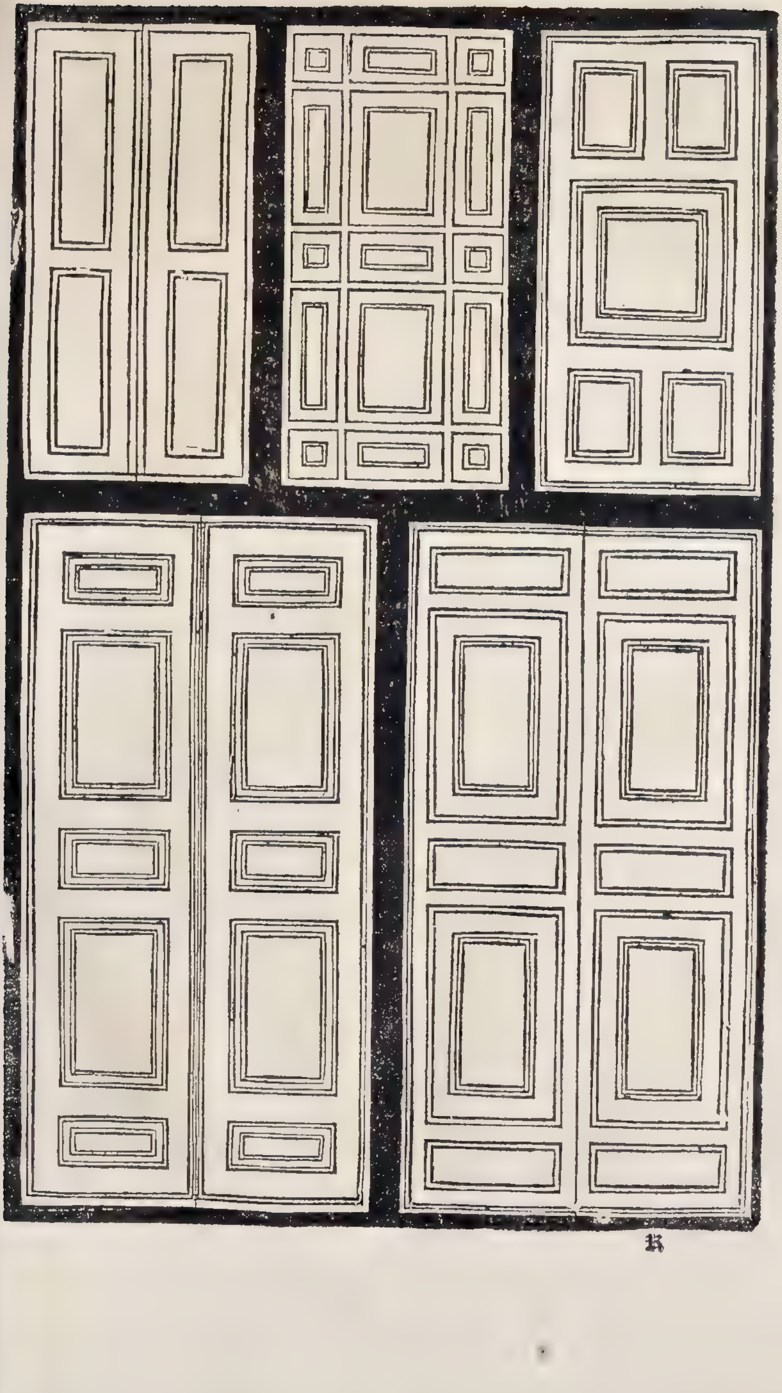

A
B

Van houten oft metalen deuren,

Dat thiende Capittel.

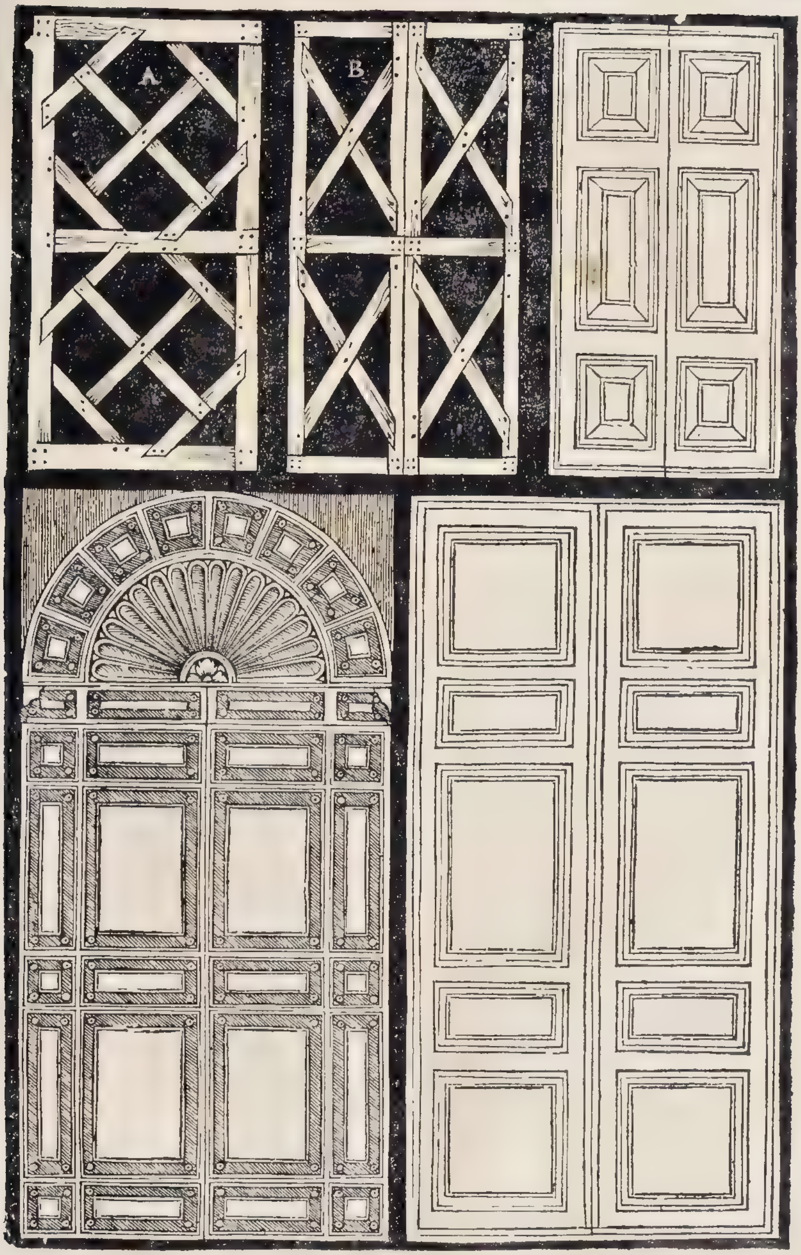
NA mijn duncken heb ick ghenoech ghetracteert vanden ornamenten elcker maniere van edificien den steenen roerende / nu sal ick tracteren vanden deuren die de edificien sluyten sullen/t'sy van hout oft van metal / ende salder sommige figuren af toonen. Vanden hangsels en wil ick niet voorder spreecken/ want in alle de werelt weetmen daer bescheet af/niettemin/ die harren welcke die antiquen useerden/alsoo ghetoont wordt inde figure A. gaven den edificien min lasten/ende waren ghemackelijcker open ende toe te doen/dan die ghene diemen nu over alle landen useert na de figure B. Maer oft dees deuren van metal oft van houte zijn/ huer ornamenten sullen ghemaeckt worden in sulcker manieren/ dat/ soo veel als d'ornament van steene vromer zijn sal/ d'ornament vander poorten oock volghe / op datse malcanderen ghelijcken: ende ter contrarien/is t'ornament teeder/so salmen de deuren t'sy van hout oft van coper oock dien maken gelijckende/ welcke verkiesinghe inden wille des Architects zijn sal. Ende om eenighe verclaringhe van sulcke ornamenten te gheven / soo suldy hier besijden vijf manieren daer af sien / welcke den meesten hoop vanden antiquen ghenomen zijn.

Van den Ramen der deure.

WAntmen de poorten/deuren oft bladeren (soo wyse noemen willen)niet altijt van een stuck en maeckt/dat aen die van sulcker soorten geen hout en behoeft noch yser/maer men maeckt de hencsels vanden selven stucke.De gheene diemen van houdt maeckt/ ende daer na van coper ghedeckt worden van redelijcker dickten/ de welcke ist dat sy van platten tassen deen aen d'ander sullen ghevoecht zijn / al zynse wel ghelijmt ende met pinnen oft clauwen verwaert/dies niettemin is altijdt de nature vanden houte te crimpen ende te wassen na dat den tijt droogh oft vocht is. Wiltmē dan sulcken deure maken die van coper/yser/oft anderen metale ghedect sal worden/den sekersten wech siet men hier besijden inde figure A. ende B. want de hou= ten en wassen nemmermeer inder lengde/maer blijven altijdt in hueren wesen/van welcken houte de dickte oft tederheyt inde wille des Architects wesen sal/na dat het ghewicht is datse te dragen sullen hebben/alsoo machmen oock die spacien vanden selven houte vullen. Ende om dat alle de Antijcse deurganghen int ghemeene van viercante formen zijn / uytghenomen die vanden poor= ten der stadt oft Architriumphali de welcke ghewelft zijn. Niettemin in onsen tyden maecktmen de deuren veel boven ront/by avontueren tot meerder sterckte/ende oock om dat sy tot sommigen propooste der edificien wel comen/dier heb ick ten minsten een inventie willen toonen/om datmen inder waerheyt altijdt niet al bevanghen en can/want den Architect veel accidenten overcomen tot sulcker tijdt die hy dan eerst ordineren moet.

A
B

Vande ornamenten der picturen binnen ende buyten de edificien.

Dat elfste Capittel.

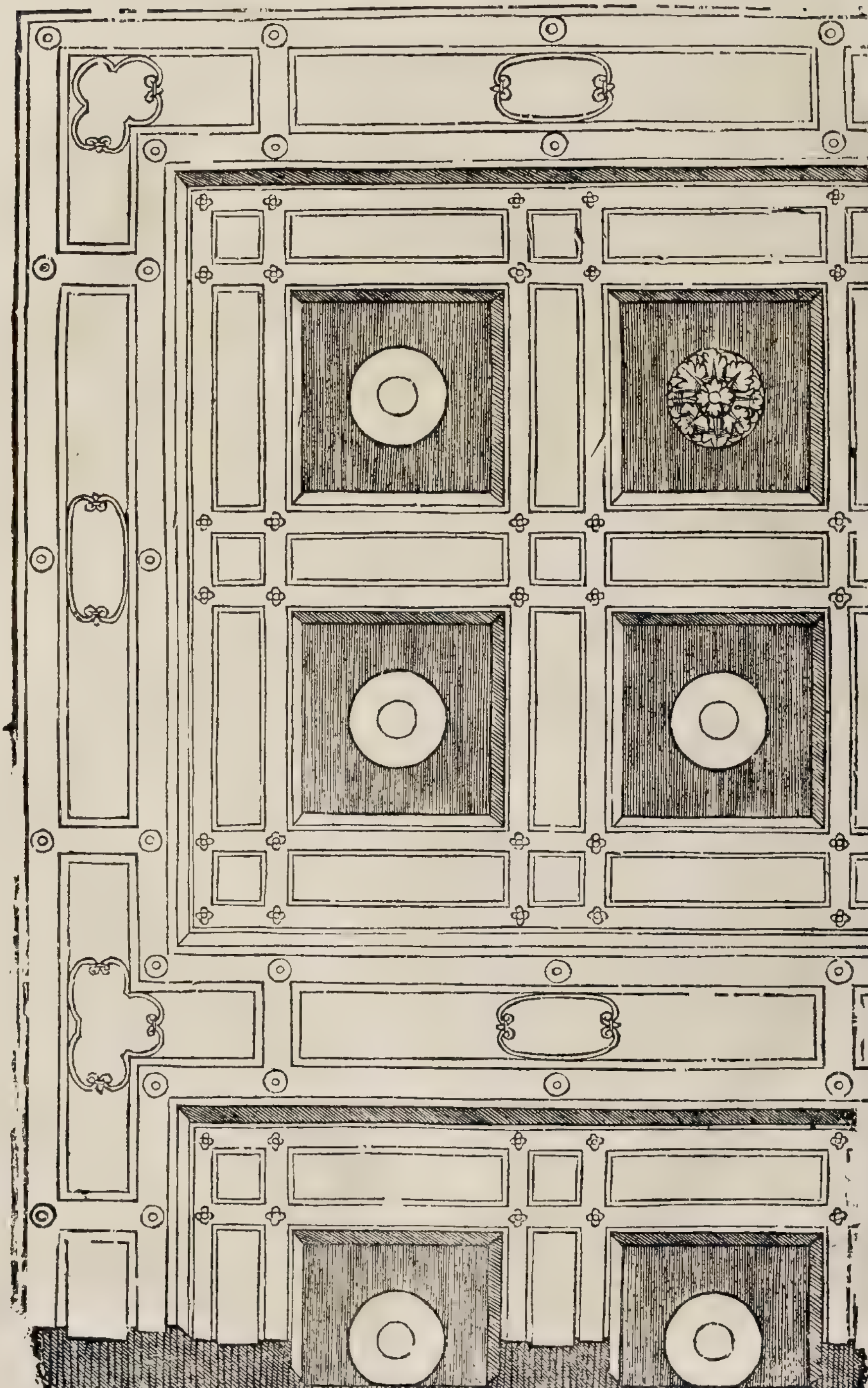
OP dat ick niet eenighe soorte van ornamenten en late / daer ick niet eenighe reghel af en segghe/soo wel inder picturen als in ander dinghen/soo seg ick/dat de Architect niet alleen sorghe te dragen en behoort van den ornamenten by den steenen oft merber: maer oock vant werck des pinceels om de mueren te cieren/ende behoeft dat hy d'ordinantie daer af geve/als patroon van alle die aende timmeringhe wercken om des wille datter sommighe schilders gewcest zijn cloeck genoech aengaende de practica/maer inde reste van soo luttel verstants/ dat sy / willende haer handelinghe ende verwe toonen/ hebben ontschict ende somtijdts bedorven eenighe ordine/om datse niet geconsidereert en hebben die picturen te setten in huer plaetse. Daerom hebbende te vercieren eenighe fascien van Edificien met den pinceel/soo is certeyn datter gheen openheyt en behoeft daer lucht oft landtschap in schijnt/want die breecken d'edificien/ende van een dinck dat ghelyvich ende dicht is/ transformerense in deurluchtich onsterck als een geruyneerde oft onperfecte edificie. Desghelijckx en behoevender gheen personagien noch dieren ghecolorecrt/ten ware datmen eenighe deuren oft venstren vercierde daer menschen in waren. Maer oft ommers de huyswaert oft schilder coleuren begheeren / op datmen d'werck niet en breecke oft bederve/ machmen vercieren eenich cleet aenden muer ghehecht/ende daer in schilderen datmen wilt. Noch machmē na usantie van triumphen aenden muer hanghen festonen van bladeren/fruyten/bloemen/ oock schilden/ tropheen/ ende sulcken dinck dat rueriijck is. Maer wiltmen met vasten verstande die mueren schilderen / soo machmense fingheren van merber oft ander steen/snijdende daer in datmen wilt: van metael machmen oock in sommighe Nicchen/figuren vercieren/alsoo salt dwerck vast blijven/ende lof weerdich van alleen diet waerachtighe uyt den valschen kennen/waer toe dat onse Aucteur hier veel excellente wercklieden verhaelt(die ick om corthevt overslae) welcke anders niet dan wit en swart in edificien ghebesicht hebben/ende niettemin van sulcker deucht datse yeghelijcken ingenieusen int aensien verwonderinge gheven. Noch machmen inde mueren der logien rontomme de hoven met goeder redenen vercieren eenighe openheyt / ende van coleuren maken lucht/ lantschap/huysen/ figuren/ gedierten oft datmen wilt. Desgelijcx heeftmen cameren/salen/ofte ander plaetsen ontrent der eerden van binnen te cieren/so wordt den schilder toegelaten op de mueren in manieren van Architecturen eenighe openheyt te maken / ende daer deur te sien na dat de plaetse is, want boven t'ghesichte en machmen niet dan lucht/of welffels/hooghe berghen / ende d'opperste van huysingen sien. Setmen oock figuren bovent ghesichte / die moetmen van onder sien / ende niet den grondt/daer sy op staen. Ende sal de schilder somtyden deur perspective willen maken te schijnen een sale ofte ander voorder stantie/soo mach hy teghen over den inganck met eenigher ordinen van Architecturen/ die maken verre ghenoech te schijnen by datse in effect zijn sal/ende dit dede Balthasar(alsoo geleert in desen consten als eenich ander in onsen tijden) in t'cieren eender salen van Augustijn Gijse coopman in Rome/ daer hy met deser const sommighe colommen ende ander Architecturen vercierde tot dien propooste / dat de groote Peeter Aretijn alsoo judicieus inder picturen als inde Poesije/soude ghesevt hebben in dit huys gheen perfecter schilderie te zijn dan dese/ hoewel dat daer oock werck is van Raphaels handt. Als dan de mueren ghecicrt zijn sullen/wiltmen dan de welffels oock vercieren / soo salmen de vestigie der Antiquen volghen / makende dingen diemen grooteschen noemt/ de welcke midts datmense maken mach somen wilt / comen daer wel inne / als van bladeren/ bloemen/dieren/voghelen/ende ander ghemengde ghedrochten. Maecktmen oock somtijdts eenighe cleederen vanden figuren ghehouden/ofte erghens aenghehecht / daer machmen sonder begrijp in maken datmen wilt. Maer sal den schilder believen eenighe figuren als levende te maken int welffsel, soo moet hy seer verstandich / seer gheexerciteert inde perspective ende judicieus zijn / in dinghen te kiesen tot postooste der plaetsen/ende eer hemelsche vlieghende dinghen dan aertsche maken/ met sulcker const dat hy de figuren alsoo can doen vercorten (al zijnse monstreus) datse/ als men tot zijnder behoorlijcker distantien daer af staet/ schijnen t'leven te ghelijcken. Ende als dit te Lorcten/Mantua/ende ander plaetsen in Italien van wercklieden wel ghemaeckt/soo hebben die verstandighe schilders in onseu tijden sulcken vercorten ghcschout/om dat het inder waerheyt niet soo vriendelijck der ooghen en is voor den ghemoene man. Daerom Raphael Durbijn/die ick altijdts Divijn noemen sal / want hy zijns ghelijcken in deser saken(ick swijghe meerder) niet ghehadt en heeft/somen van hem oordeelt als hy t'welffsel der logien van Augustijn Gijse wilde cieren/ schoude t'vercorten soo veel als hy mocht. Want als hy in't hooghste des welffsels quam/ende daer de maeltijdt der Goden / hemelsche dinghen/ende tot propooste des welffsels maken wilde, wechnemende de herdtheyt des vercortens/vercierde een laken van hemelscher verwen ghehecht aende festonen als een roerlijck dinck ende maeckte daer in de maeltijdt alsoo werckelijck ende cierlijck / datmen die logie vat achten soude tot een bereytsel van triumphen/dan een eeuwighe schilderie ghemaeckt op den muer. Alsoo dan die Architect/welck sonder perspective niet en mach noch en behoort te zijn/ sal niet lyden/ als overste der wercliedeu die inde Fabrijcke wercken/dat daer yet ghemaeckt worde sonder zijnen raet ende vonnis.

Van platte solderinghen en hare vercieringhen.

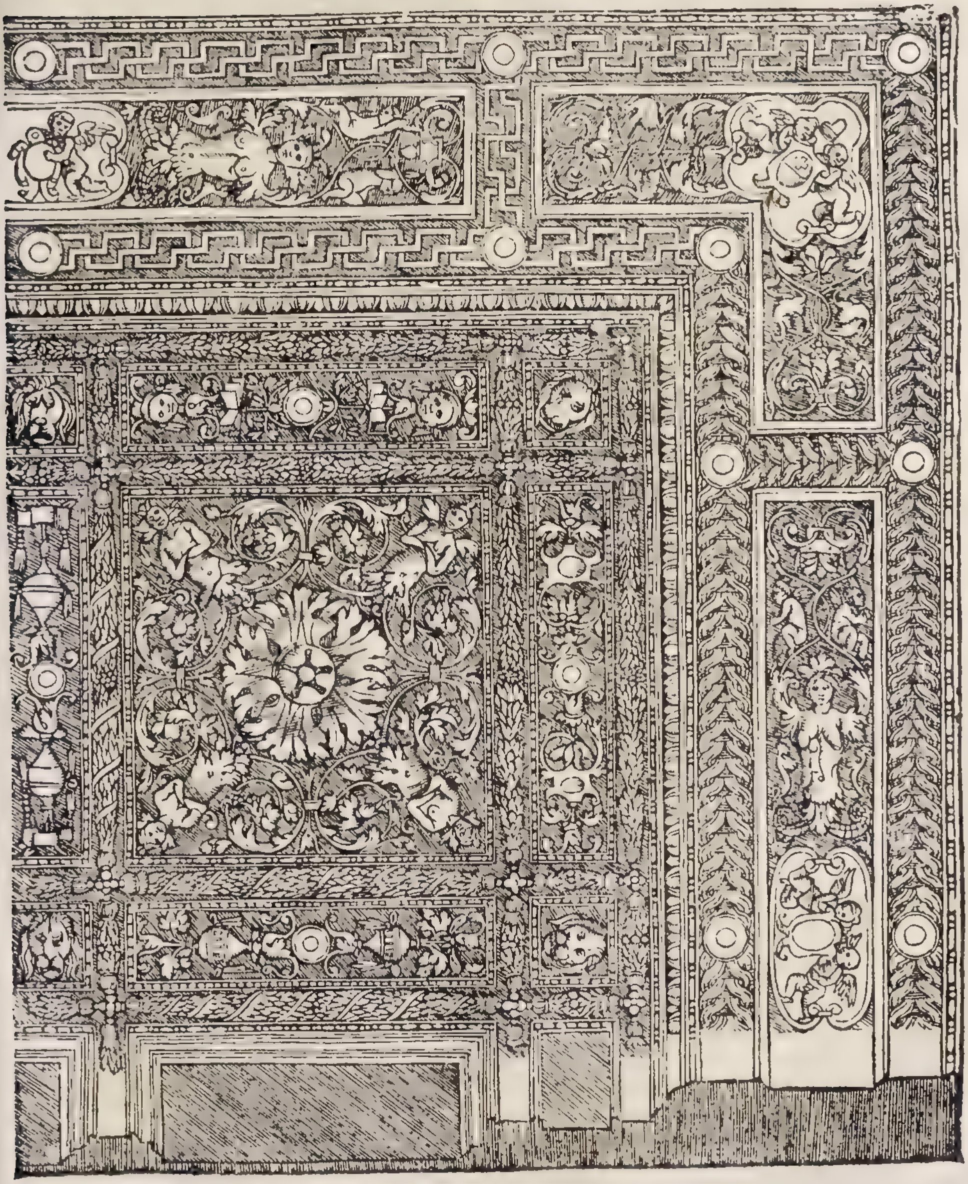
Dat twaelfste Capittel.

HOewel datmen in onsen Nederlanden niet en useert de solderinghen te vercieren van hout-
werck / nochtans als een huys van buyten gheheel na de oudt maniere ghemaeckt ware/
soudet qualijck voeghen dat niet alleen de solderinghe en accordeerde / maer oock koetsen/
bancken etc. ende dat meer is ick soude seggen dat elcke staige binnen vander selver ordinen sou-
de ghestoffeert zijn sal van buyten ghetoont wordt. Dus segh'ick dan is den hemel oft solderinge
van grooter hoochden soo behoort de deelinghe vroom wijt van spatien ende van goeder upthef-
finghen te zijn/ende wiltmense cieren met schilderien: t'moet oock vroom ghemaeckt zijn, ghecon-
formeert na dat het groot ende verre is / oock behoordet van licht ende bruyn ghemaeckt te zijn:
ende inde middelt der velden setmen een verguldende roose. Maer wiltmen eenighe verwen daer
in brenghen/soo salmen dat velt van blauw maken als deurluchtich/maer dat die roosen ghebon-
den zijn met eenighe looveringhen ofte grootesschen / op datse niet en schijnen inde lucht te han-
gen / ende altoos dat de cornicen die de viercanten oft ander velden sluyten / wel vergult oft van-
der selver verwen ghestoffeert zijn. Maer comt het eenichsins dat den solder niet hooch en is/ soo
salmen dat werck teeder ende cleyn maken tschelijckx de schilderie. Alsoo dat goet te verstaen is/
ende set hier na twee figuren die nochtans beyde een zijn / d'eer e van blooten houte ende d'ander
ghestoffeert/alsoo hy voorts seyt. Ende dese ordine heb ick ghehouden inden hemel vande groote
librie in het Paleys van Venegien/in den tijdt des Princen Andreagriti, om dat desen hemel leger
was dant behoefde, na de wijdde ende lengde der salen/so dede ickse van teederen wercke maken/
midts der redenen voorseyt.

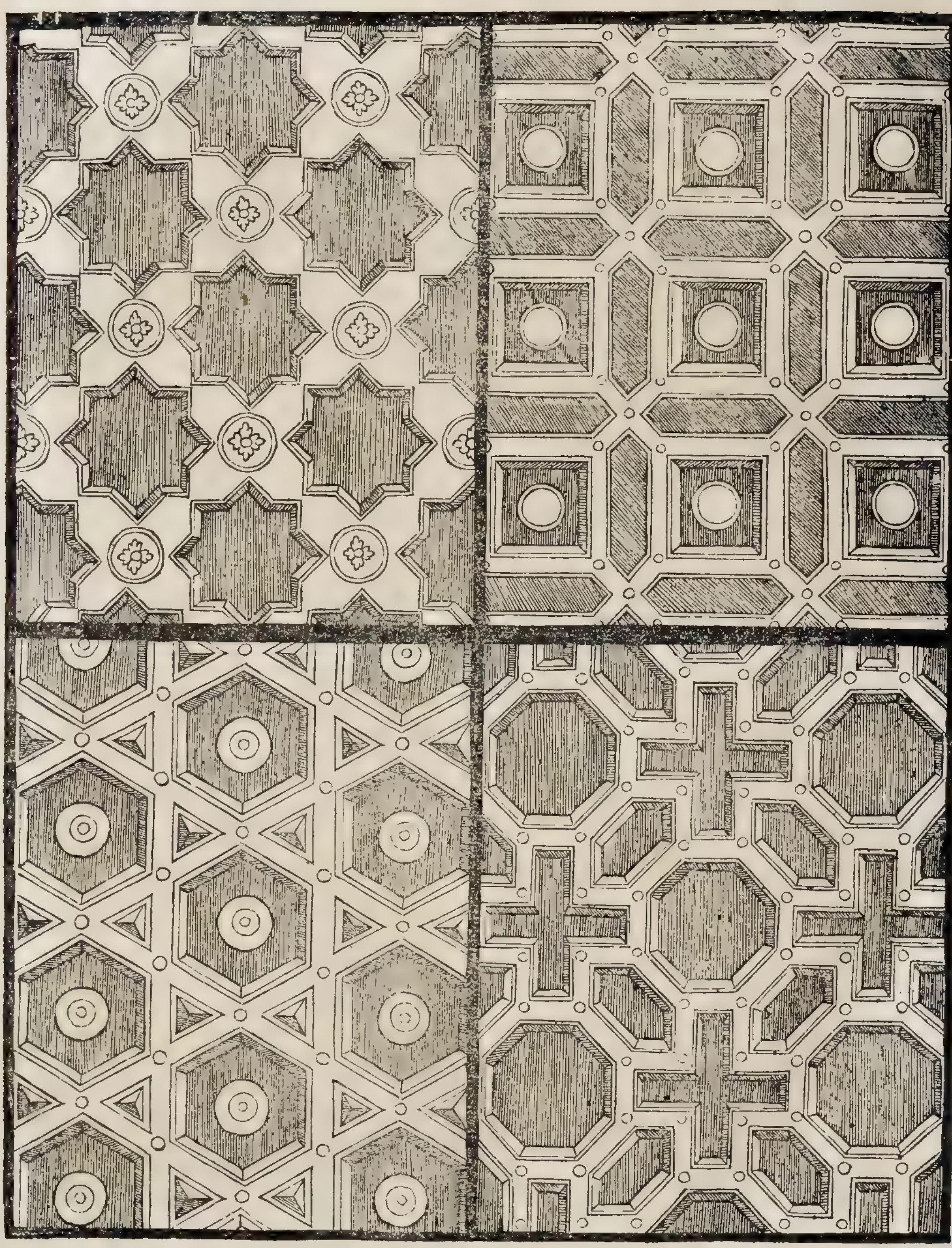
'Thoutwerck aen den solder der librijen voorscrevt.

Dits d'ordinantie der stofferingen vande selve.

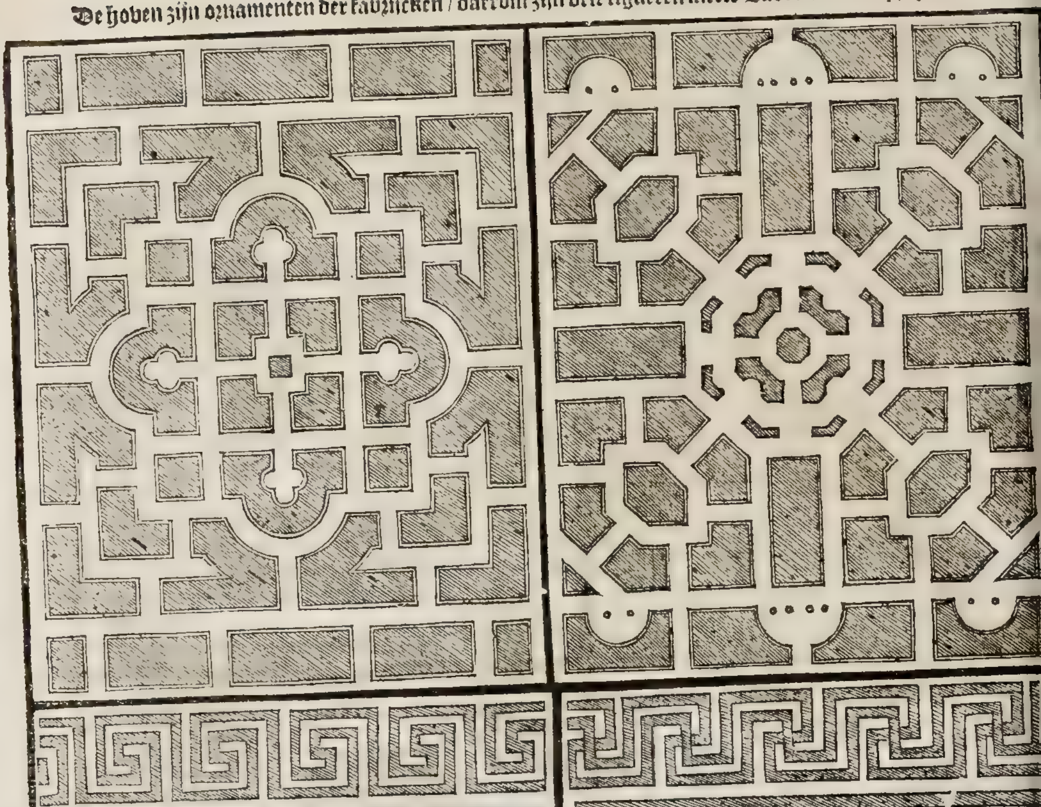

Een ander manicre van Solderinghe

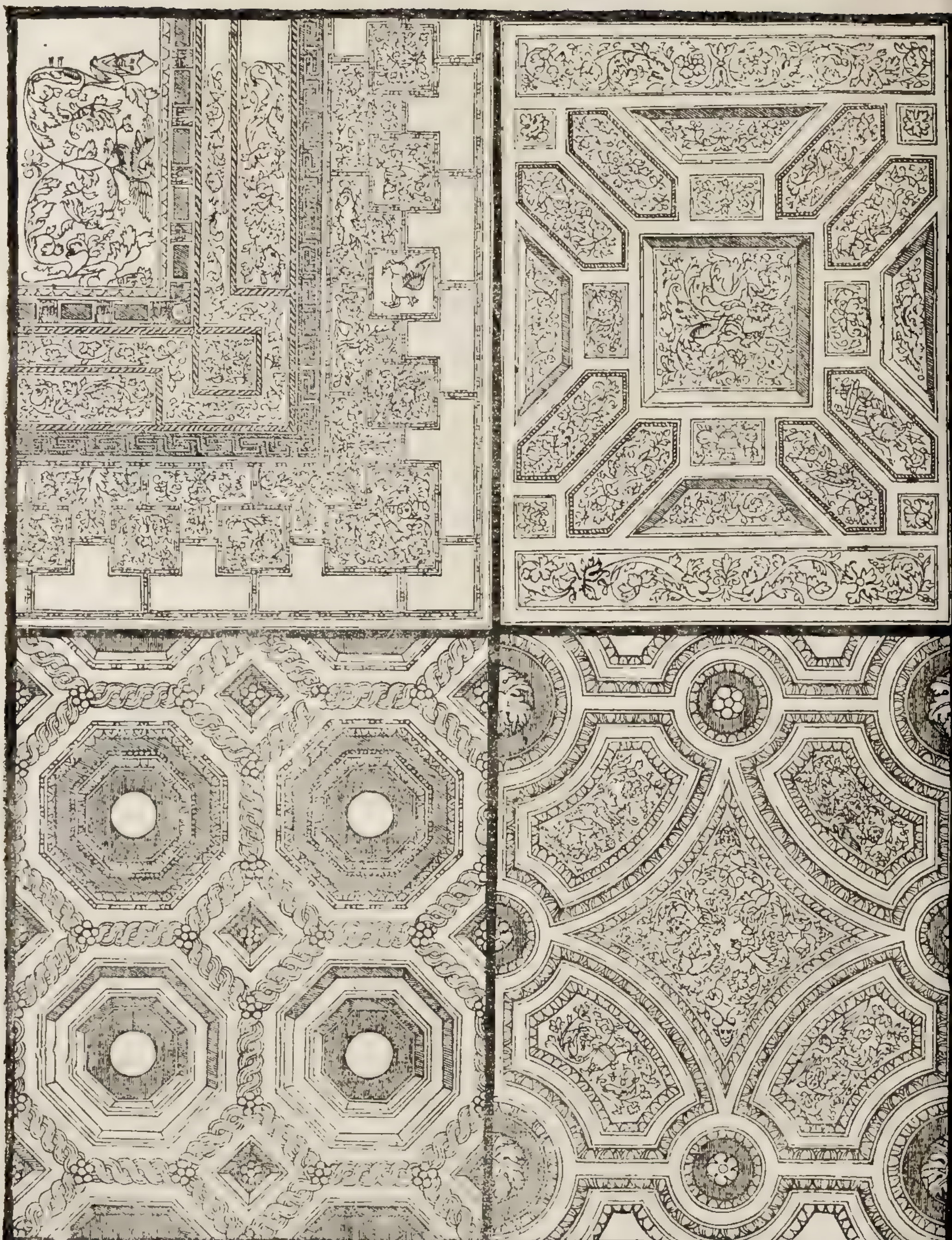

De hoven zijn ornamenten der fabrijcken / daerom zijn dese figueren mette Laberinten ten propooste.

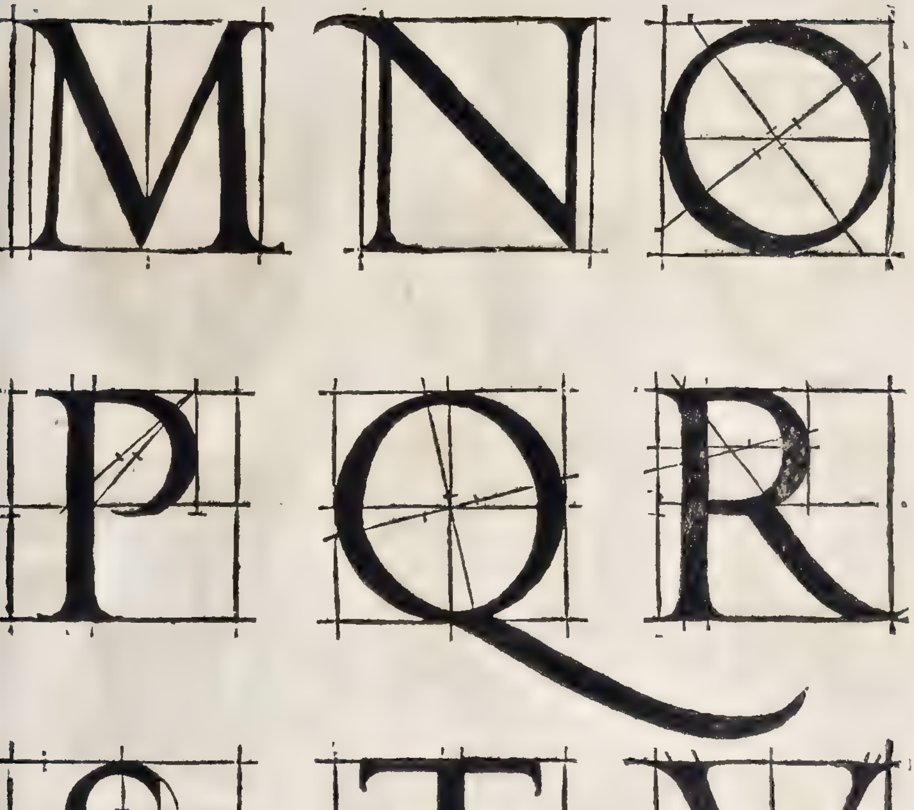

TEn lesten seyt onse Aucteur van verwapinghen, te weten, hoemen die ordineren ende coloreren, ende setten sal na staet, hanteringhe, ende nature alsoo datmen daer deur mercken mach wat gheslacht oft van waer dat het ghecomen is, want (seyt hy) wy sien dat die Antiken de Princé figureren in majesteyt, de Bisschoppé in pontifical, de Capiteyné gewapent, ende alsoo elcken in sulcken habyt als hem best ghelijckende is: desghelijckx wilt hy datmen de wapenen om voor de Edificien te setten, ordineren ende coloreren soude van ghedierten, voghelen, &c. gout, silver, Hemelsche, aertsche, vierighe oft swerte verwe, maer gheen metal op metal, noch verwe op verwe. Maer om dat d'Architecten hier te lande geen wapené en ordineren nae haren goetduncken, willen wy dit voorby varen, ende in plaetse van desen een figuere van letteren setten, de welcke den Architect dickwil gevallen te snyden oft anders te setten, als bové poorten, deuren, in Phrisen, ende ander tafelkens, om eenige namen, Titulen, Diuisen, oft ander leeringhen in te setté, tot beliefde des Patroons, oft om kennisse te nemen van Palaise eñ andere sekere geordineerde plaetsen. Nochtans mits dat hier noch solderingé by geset zijn, die daer in gebraken, so sal ic de figueren vanden wapenen die hy gemaect heeft, achter de letteren setten, op dat het boeck volcomen sy. Die Architect dan gheen kennisse hebbende van goeden letteren, wordt benaut verre eñ breet te soecken yemanden die hem die selve schrijft, ende hoe wel dat hyse in ghe schrifte heeft, overmits onkennisse der proportien, wordense verckende ghecorrumpeert, tot verachtinghe haers werckx, ende des gheene die hem die voorseyde gheteeckent heeft. Daerom al zijnse van Lucas Patiolus, Geofroy Tory, ende Albertus Durer ghefigureert, de welcke met malcanderen niet geheelijck en overcomen, so wil ic nochtans dese andere voor een gemeen Reghel hier toonen achtervolgende onse Aucteur, de welcke (achterlatende alle superstitie) die Colommen ende Pedestalen in een voeghelijcke mate ghebracht heeft, deur wiens auctoriteyt ick bycans soude segghen, datmen dese letteren van meer ende min deelen hooch soude mogen maken na de ordine der Colom. Maer om de Simmetrie te schrijven op dat ick niet te wijt en loope, wil ic Vitruvium volgen, daer hy seyt, dat de Colommen Ionica neghen deelen hooch is ende deur d'betoonen van diverse Aucteuren is dese forme van letteren oock in Ionica ghevonden, dus laet ickse oock van neghen deelen: ende oftmense byde Corinthia oft Composita van thien deelé maken willen, ten soude niet qualijck voeghen, want ghelijck de Corinthia meest ghebruyckt wort om de teerderheyt, soo worden dese letteren oock meest van tien deelen gemaect: maer wordense byde Dorica ende Tuscana van acht ghemaeckt, ten sal byde voorseyde reden niet seer te verachten zijn, aenghemerckt de grofheyt des wercx, oock salmen na de leeringhe Vitruvij die Simmetrien connen veranderen, ghelijck op ander plaetsen ghenoech verhaelt is, wantse deur sommighe oorsaken grover ende teerder ja heel valsch schijnen by datse in effect zijn. Om dese letteren ghemackelijc te formeren salmen eerst een perfect viercant maken, ende setten dat in so veel deelen alsmen der letteren geven wilt: maer oft sy van ses, seven, acht, neghen, oft thien deelen meer oft min zijn, so sal den dunsten trec van dat derdendeel des dicten zijn, ende der dwersen treck vande helft: de hoecken sullen ten minsten soo veel projecturen hebben als de letter dick is, getogen op den passer. Maer hoe veel dat d'een letter binnen t'viercant ende d'ander buyten gaet, ende waermen den passer setté sal om de ronde te trecken, sietmen in de figuré. De O machmen ooc stellé op de mate vande Q. Den steert vande Q stercke hem tot anderhalf viercant, ende sinckt een half viercant, sommighe makent wat corter. Ick en wil niet sustineren dat dese letteren de beste zijn, elck neme die hem best behaghen. Ten is oock gheen noot om elcke cleyne letter desen arbeyt te doen, maer t'gevalt somtijts datmense eenen voet oft sesse meer ende min hooghe te maken heeft, welcke datmen niet ten goeden fine brenghen en soude sonder een seker proportie te volghen.

A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L

M N O
P Q R
S T V
X Y Z

Eynde des vierden Boecks.

Het vijfde Boeck

Van de Architecturen Sebastiani Serlij / in den welcken van diversche formen der Templen ghetracteert wordt / na de maniere van den Antijcken / ende oock dienende voor de Kerstenen.

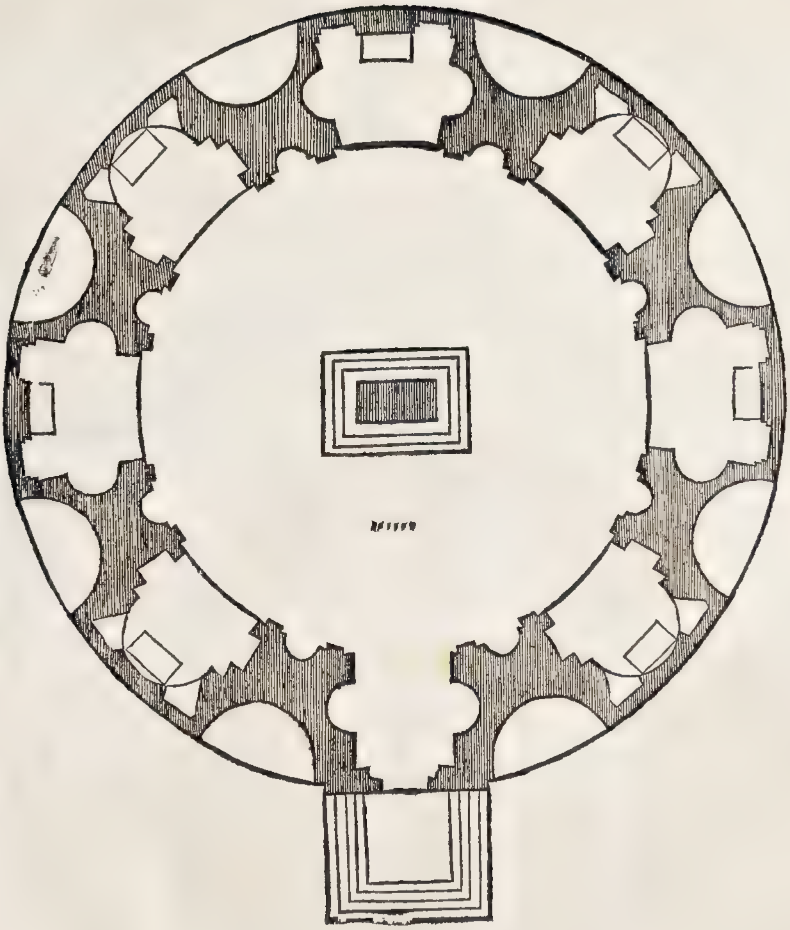
Over-ghesett uyt d'Italienasche in Nederduytsche sprake, door Pieter Coecke van Aelst, doen ter tijdt Schilder der K. Majesteyt.

t'AMSTERDAM,
By Hendrick Laurensz. Boeck-verkooper, op't Water in't Schrijf-boeck.
Anno 1616.

Het vijfden Boeck van veelderley manieren van Tempelen.

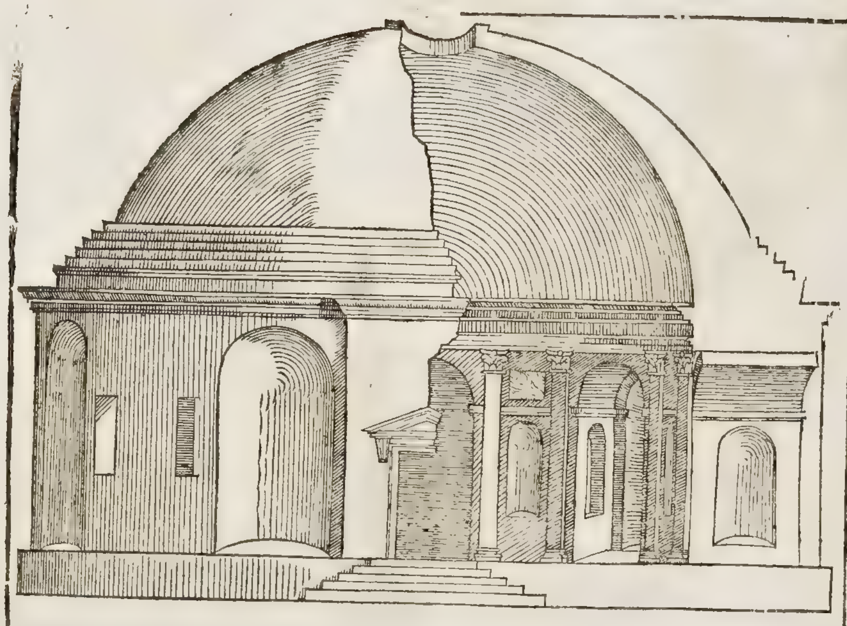
Dat xiiij. Capittel.

HOewel datmen in kerstenrijcke vele ende diverse formen van Tempelen ende kercken siet/soo wel Anticke als Moderne / nochtans midts dat ick voortijdts belooft hebbe sommighe Ordinantien daer af te toonen/om t'ghetal van mijnen Boecken te voldoene/soo willen wy vanden selven tracteren/ende in t'bewerp ten minsten twaelve verscheyden manieren van Templen setten met haren gronden ende maten. Ende om dat de ronde forme de perfectste van allen is / soo sal ick daer aen beginnen. Maer al ist dat in onsen tijden/het sy deur cleyn devotie/oft deur brekheyt vanden menschen gheen groote kercken meer begonst en worden te maecken: Jae datmense noch niet en volmaeckt die voortijdts begost zijn: soo sal ick die mijne soo cleyne maecken / als sy souden moghen in redelijcker wijse passeren / op datse met cleynen coste in corter tijdt souden moghen volmaeckt worden. Den Diameter van van desen grondt sal alsoo lanck als hooghe zijn / nae de figuere van den circle / te weten van 'tsestigh voeten. Die dickte vanden muer sal van't vierendeel des diameters zijn dats van vijfthien voeten / op datmen daer ghemackelijck die capellen binnen maecken mach. De welcke capellen sullen twaelf voeten breedt zijn. Die Nicchen tusschen die pilaren / sullen vier voet breedt zijn: die andere binnen den inganck / ende van drie Capellen / sullen ses voet en halven breedt zijn. Ende om den cost van steen ende calck te sparen / soo salmen van buyten tusschen die Capellen die groote Nicchen maecken / der welcker breedde sal comen op vijfthien voeten. Desen Tempel staet verheven vander eerden ten minsten vijf trappen / ende al waert noch hoogher ten waer niet quaet/ want dat eertrijcke verhoocht met der tijdt / alsoo datmen in veel oude Templen ende kercken nederwaerts treet/ daer men voortijdts opgheclommen heeft: maer die trappen willen altijdts onpaer zijn/nae de leeringhe van Vitruvio daer hy van den Templen spreeckt/op dat (seyt hy) alsmen metten rechten voet begint te climmen/men hem metten selven rechten voet op dat paveytsel des Tempels vinde. Aengaende den fondamente soo en canmen niet ghefaelgeren datment diepe ende breedde make/maer die minste breedde diemen onder soude moghen legghen is dese/ datmen vanden Diameter der dicten des muers een perfect vierant maecke / ende den Diagonus van dien vierante sal de breedde vanden fondamente des muers onder zijn. Alsoo dunckt my dat het Vetruvius beschrijft daer hy van fonderen spreeckt. Maer aengaende der stoffen des fondeersels in vasten oft herden gronde/ ende oock in waterachtighen gronde en behoeve ick hier niet te verhalen/midts dat het alle man bekent is.

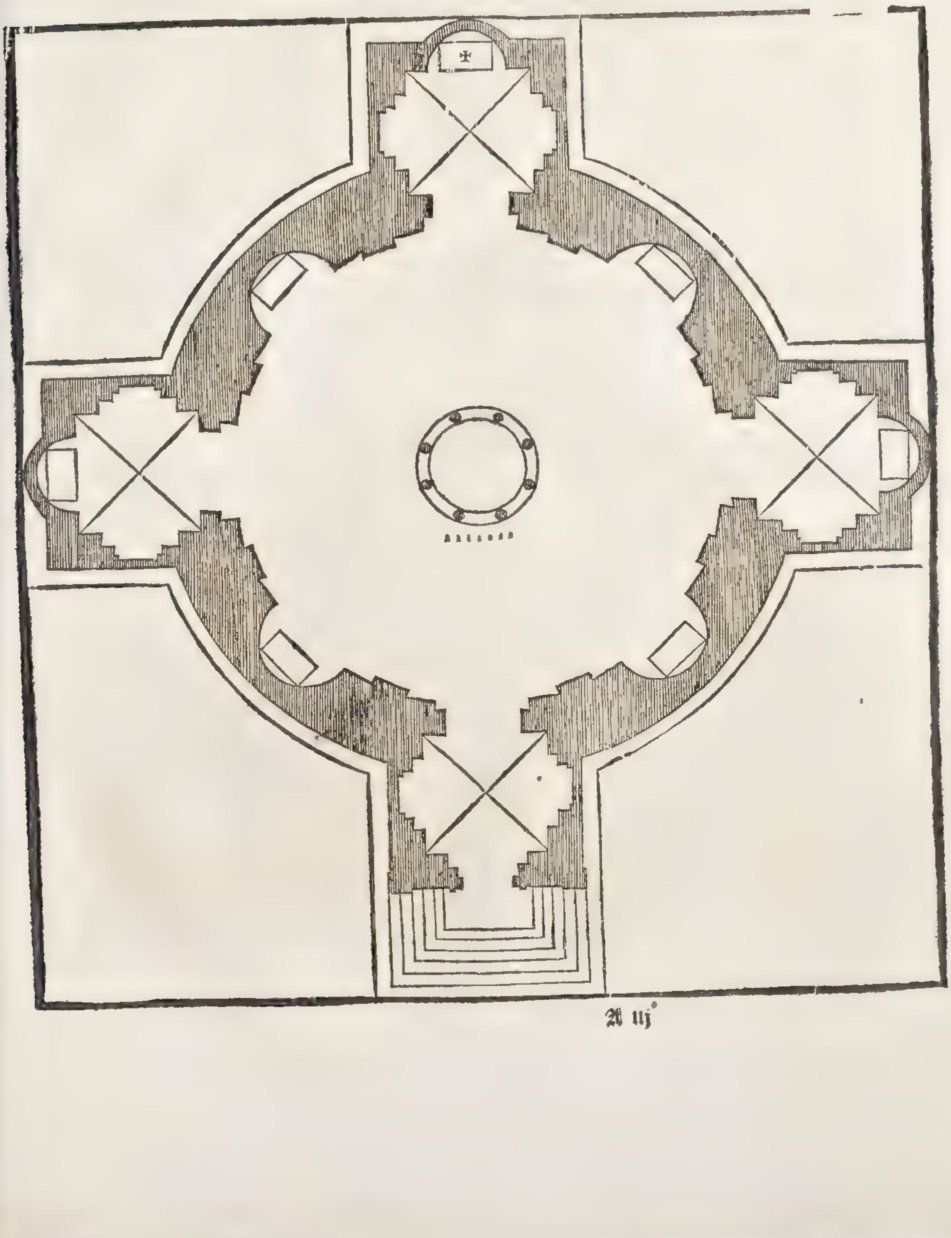

Van diversche formen der Templen.

Ghetoont hebbende den grondt van desen ronden Temple / soo volcht hier nu dat opstaende dees Tempels van buyten en oock van binnen/midts dat hy al willens ghebroken ghemaeckt is om alle beyde te siene : dat binnenste des Tempels is nae de maniere van Corinthien ghemaeckt. De gheheele hoochde van aen t'pavimment tot boven teghen d'welfsel / houdt tsestich voeten:die dertich voeten sullen voor den ketel oft rondt welfsel zijn. De reste nederwaerts salmen deelen in vijf en halven / daer af sal d'een deel voor Cornice Frise ende Architrabe zijn: die vier en halve restende deelen / sullen die Colonmen met basen ende capiteelen hooghe zijn / van welcken altsamen dat ghy die particulare maten in mijnen vierden boeck byde Corinthia vinden sult. Die Nicchen tusschen die platte pilaren/ sullen thien voeten hoogh zijn: die andere sullen vijftien voeten houden. Dat gat boven dat welfsele / sal wijdt zijn dat sevenste deel des Diameters vanden Temple: Boven dat selve gat machmen een lanterne maecken met glasen ghestopt / oft men macht open laten daer duere sal lichts ghenoech commen voor dat middelste des Tempels/midts dat die capellen heur licht by hem selven hebben deur die vensters. Het dack van desen Tempel/sal alderbest met loode ghedeckt zijn. De Cornice van buyten / sal staen ghelijckx der binnenster/ maer veel grover van leden/ midts datse te water ende te winde staet. Aengaende der deuren/dier vindy ghenoech in mijnen vierden boeck.

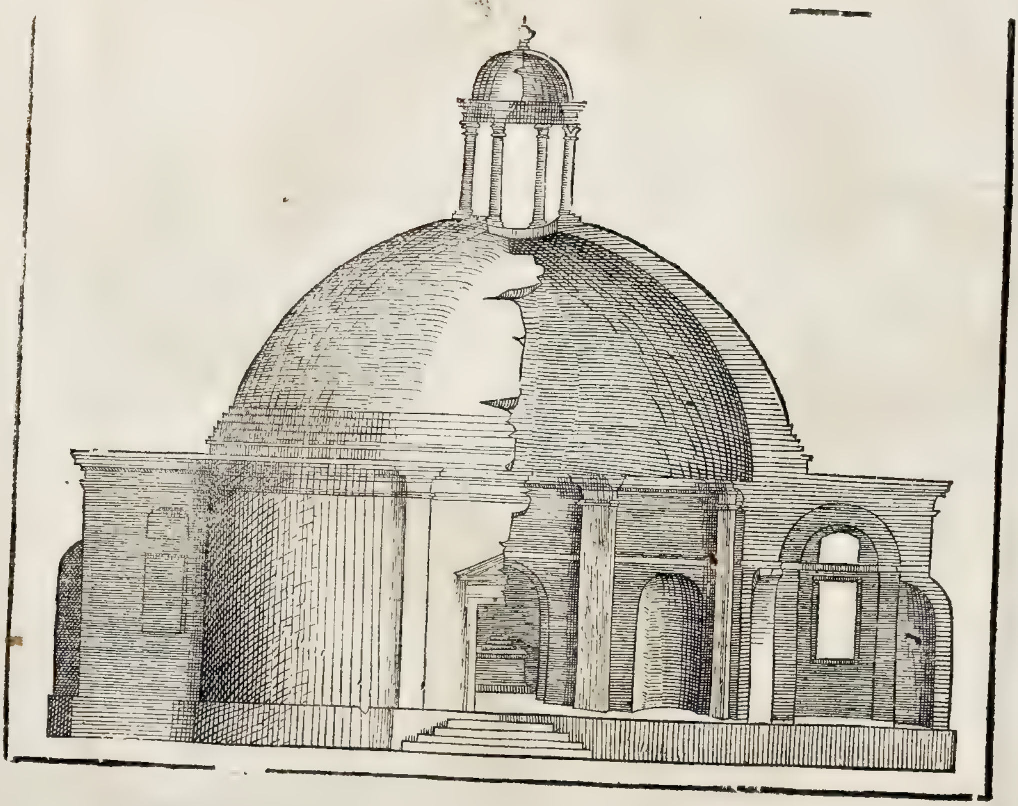

AL is den grondt van desen navolghenden Tempel oock rondt / soo heeft hy nochtans een veranderinghe deur die viere uytsprونghen te weten drie capellen / ende oock den inganck vanden selven fatsoene. Den diameter van desen Tempel / houdt achtenveertich voeten: die dickte des muers/houdt een sevenste deel vanden diameter. De capellen zyn veertien voet in't viercante/sonder de Nicchen:die ander vier Nicchen oft cleyn capellen / sullen neghen voet breedt zijn:die viercante capellen hebben heur licht van besijden : maer dat licht vanden Tempel boven in't welfsele/sal wijdt zijn dat vijfste deel des diameters met eene lanterne daer oppe/ gelijck vanden anderen ghesept is. Tot desen Tempel salmen oock met vijf trappen op climmen: Ende mits dat de hoecken buyten die Templen altijdts onreyn ligghen / soo soud' ick prijsen datmen eenen viercanten muer daer omme trocke / soo hooghe als den opganck/op datmen daer niet soo lichtelijck by comen en soude.

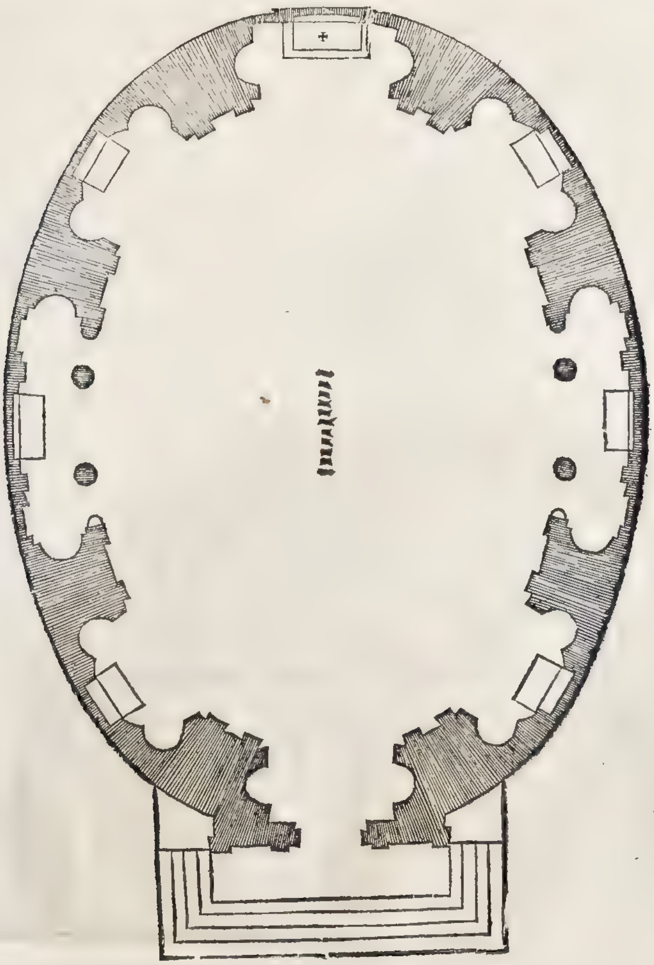

Van diverſche formen der Templen.

V Anden ghepaſſeerden grondt/ſoo ſiedy hier d'opſtaende/ſoo veel van binnen als van buy-
ten / midts dat het ghebroken ſchijnt. Die hooghde van binnen houdt ghelijck den Dia-
meter/dats achtenveertich voeten. De helft ſal voor dat halfrondt welffel zijn. Ende dat
lucht gat boven (alſoo gheſept is) ſal wijdt ſijn van t'vijfſte deel des Diameters / daer op datmen
eene lanterne ſetten ſal met ghelaſen ghelijck inde figure ghetoont is / ende dat welffele ghedeckt
met loot oft ander materie. Vanden welffel nederwaerts ſalmen dat cornicement van twee voe-
ten en half hooghe maecken/ghefornicert ghelijck d'impoſte vanden booghen des Theaters van
Marcellus inden vierden boeck in't ſevenſte Cap. fo. 37. ende ſal dienen voor Capiteelen uytge-
nomen dat Plintus metter Cimatien dat voor Corone dienen ſal. De pilaſters zijn breedt / vier
voet en halven. Die groote capellen/zijn hooghe eenentwintich voeten: die cleynſte capellen/ſullen
derthien voet en halven hooghe zijn/boven half rondt. Boven die drij viercante capellen ende bo-
ven den ingancK machmen plat decken wat af hanghende om des waters wille: oock machmen
binnen die dicKte des muers trappen ordineeren / om daer op te climmen ende een yſeren oft ſtee-
nen ghelcente daerom maecken. Den Tempel machmen decken daer af datmen beſt ghereedt-
ſchap heeft/maer van loode ſoudet alder ſekerſt zijn.

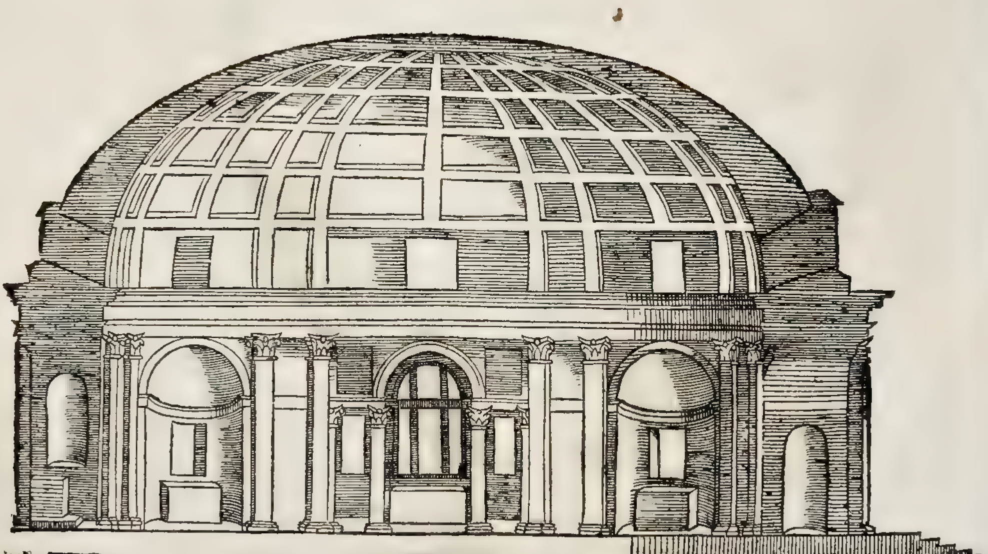

NAe de ronde figuren welcke die perfecſte zijn / ſoo ghelijcken beſt die ouale dats eywijs / daeromme heeft my behaecht eenen tempel op ſulcken maniere te maecken / den welcken tempel bꝛeedt zijn ſal ſeſſenveertich voeten/ ende lanck ſeſſentſeſtich voeten. De dickte des muers ſal acht voeten houden/ ende daer binnen ſullen die capellen ſtaen / ende al en zijnſe niet te ruym / ſoo en derfmenſe oock niet affluy- ten. Die wijdde van die twee grootſte capellen / houdt twintich voet en halven binnen de welcke ſijn twee Niechen, elck bꝛeedt vier voeten. De colomnen ſullen dick ſijn eenen voet en half / ende die halve naer advenant. Die ſpatien tuſſchen die middelſte colommen ſullen ſeven voet en een half houden/ ende d'ander ſullen vier en een quaert houden. Dees twee capellen ſullen elck dꝛy venſters hebben/die middelſte ſal wijdt ſijn ſes voeten ende d'ander ter ſijden elck dꝛy voeten. Die capelle metten hooghen altaer / ſal thien voet bꝛeedt zijn / ende ſes voet verre inden muer met Niechen ghelijck de groote / ende een venſter boven den altaer van ſes voeten wijdt. Die vier andere capellen/ ſullen van halven circkel ſijn thien voeten wijt/hebbende oock dergheliјcke Niechen/ende een venſter van vier voeten wijdt boven den altaer. Ende midts dat dees capellen by hem ſelven lichts ghenoech hebben / ſoo mocht men hem daer met lijden vooꝛ den gheheelen Tempel/ maer op dat daer noch lichter woꝛde/ ſoo ſalmen boven die capellen noch venſters maecken. Deſen tempel en ſal oock niet min dan vijf trappen opgaen: die deure ſal wijdt ſijn ſes voeten / ende ſal met vier pilaren gheciert woꝛden na de Coꝛinthia. Den inganck binnen ſal ghelijcken der capellen vanden hooghen altaer.

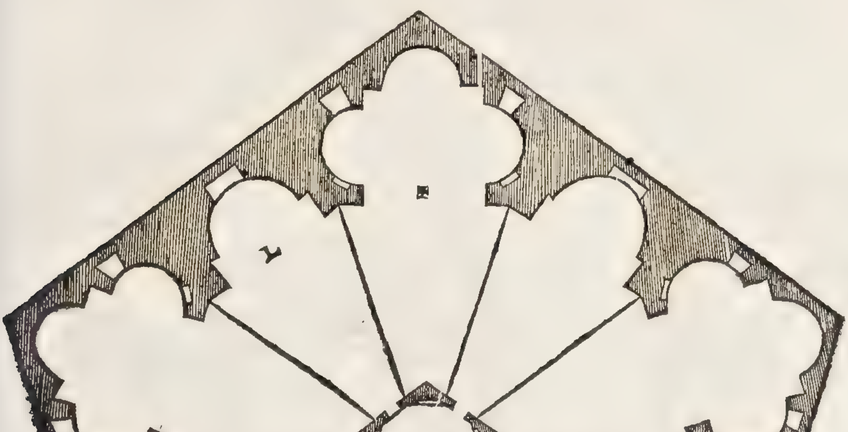

Van diversche formen der Templen.

DEes figure hier onder betoont den ovalen tempelen van binnen/den welcken van t'pavement tot onder dat welffsele hoogh is ghelijck die breedde / dat is van sessendertich voeten: van t'pavement toe boven de cornice / sullen't drientwintich voeten zijn / welcke hoochde ghedeelt in vijven/soo sal d'een deel voor Architrabe Frise ende Cornice zijn. Die ander vier deelen/sullen voor de hoochde vanden pilaren sijn die de capellen scheyden: die particulare maten hier af vindy in mijnen vierden boeck in d'ordine van Corinthie / midts dat desen tempel van sulcken wercke ghemaeckt is. Die hoochde vanden ronden colommen / sal twaelf voeten houden. De architrabe die den booghe onderhoudt / is van eenen voet: De poorte (alsoo by den grondt ghesept is) sal met vier platte pilaren gheciert zijn/in sulcker formen ende maten/ghelijck die binnen den tempel staen / ende oock met sulcken cornicement. De poorte oft deure sal eenen booghe op twee pilasters hebben tusschen die platte pilaren. Dat welffsel van desen tempel machmen vercieren alsoo ghetoont wordt inde figuere ende noch rijckelijcker / maeckende die vensters boven die cornice nederhanghende ghelijckmen siet. Ende decktmen dan den tempel met loot voor d'beste: soo sullen die vensters ghenoech beschermt zijn.

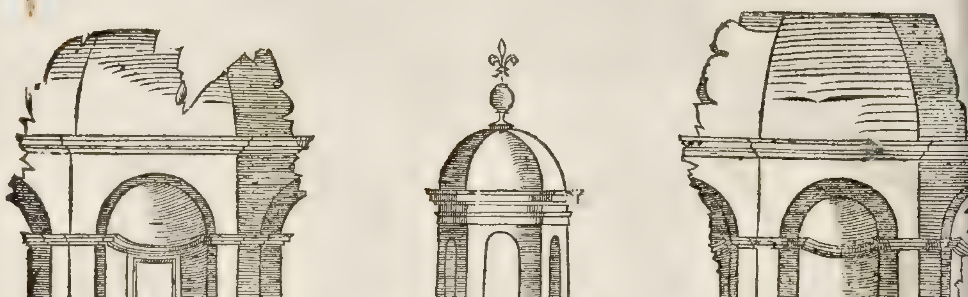

AL is dees forme vijfhoeckich dat welcke in Architecturen niet ſoo ſchickelijck en is / daeromme heb ickſe binnen van tien hoecken willen maecken. Den Diameter van deſen Temple is tweentſeſtich voeten lanck. Den Diameter vande lanterne/houdt twaelf voeten De vijve groote cappellen/houden vijftien voeten in't viercante / ſonder de Nicchen de welcke thien voeten wijdt zijn. De cleyne capellen zijn breedt vijfthien voeten / ende gaen vier voeten inden muer tot aenden halven circkel / den welcken wijdt is dertien voeten. De groote capellen ſullen twee venſters hebben / ende de cleyne eene. De wijdde vander deuren/houdt ſeven voet en halven. De logie buyten ſal breedt zijn thien voeten/ende lanck vierentwintich voeten: de vier pilaren hier af ſullen twee voeten viercant zijn. De middelſte ſpatie tuſſchen die pilaren ſal thien voeten houden/ende d'ander twee ſpatien vier voeten. Die ſijden vander logien/ſullen een gheleente hebben met baluſters ghemaeckt. Inde ſijden vander poorten/ſullen twee windeltrappen ſtaen om op dat poortael te gaen/ ende oock rontſomme den Temple. Deſe Temple ſtaet neghen trappen verheven vander eerden/ende men machſe onder hol maecken.

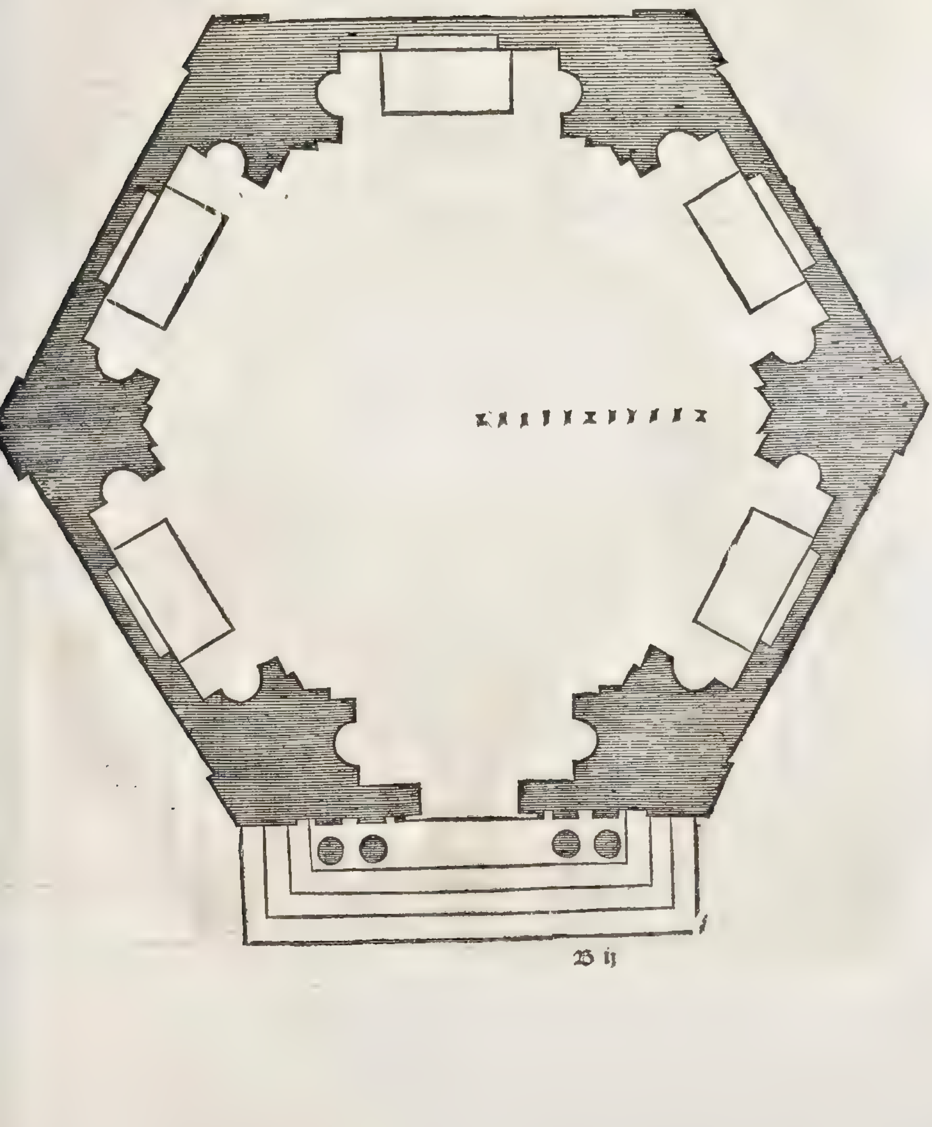

Van diversche formen der Templen.

HOewel dat desen Tempel ghesloten is / soo sullen wy nochtans de maten binnen wel toonen / ende is binnen alsoo hooghe als breedt dat is tweentsestich voeten. De lanterne is oock soo hooghe als breedt tot aende cornice. Dat welfsel / is van halven circle: dat welfsel vanden Tempel is oock van halven circkel hooge eenendertich voeten: de reste nederwaerts sal de cornice van twee voet en halven hebben / geformeert gelijck d'imposte vanden Theatre Marcelli inden vierden Boeck in d'ordine Jonica geteeckent. T. folio. 37. Dees cornice salmen buyten ghelijcks der binnenster setten / maer grover. De viercante pilaren vanden poortale zyn hooghe veertien voeten / met basen ende capiteelen Dorijcke. D'architrave is de halve dickte vanden pilaer hooghe. Boven den booghe is de cornice dat vierdedeel minder dan de groote / maer van der selver formen: Ende sal dienen voor capiteelen aende pilaren. Boven dees cornice salmen een borstweringhe maecken met balusters ofte van ysere. Die twee stucken boven dese Temple betoonen de capellen van binnen / Ende dat metten Cruyce getekent betoont de grootste capellen vande welcke dat de hoochde vijfentwintich voeten houdt. Dat ander stuck gheteeckent met I. betoont de minder capellen oock vijfentwintich voet hooghe. De pilasters welck de capellen scheyden / sullen drie voet breedt zijn. De hooghde sal van neghentien voeten zijn: ende men sal daer een cornice maecken / die rantsomme den Tempel gaen sal / dienende voor capiteelen aende gheseyde pilasters / welckx forme datmen nae dat capiteel Dorijcke maecken sal / maer een weynich verandert. Dat cornicement aende lanterne mach men met architrave frise ende cornice maecken.

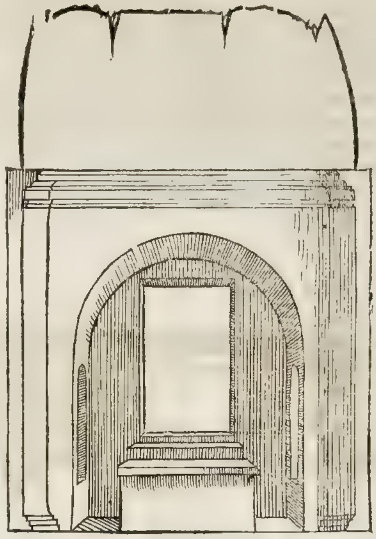

Den grondt van desen navolghende Tempel sal sescantich zijn/ houdende in diameter vijfentwintich voeten: ende die dickte des muers vijve. De wijdde vander capellen houdt tien voeten/ ende gaen vier voeten inden muer: die wijdde vanden Nicchen, hout twee voeten. Die deure vanden Tempel is wijdt vijf voeten/ gheciert met dobblen colommen/ de welcke dick zijn eenen voet ende een quaert: den opganck is vijf trappen ofte meer wiltmen/ doch onpaer. Elcke capelle heeft een venstre van vier voet en halven breet/ dwelc licht ghenoech inbringen sal/ al en isser gheene lanterne. Aende ses hoecken buyten den Tempel/ salmen platte pilaren maken van twee voet en quaert een breedt/ ende weynich uytspringhende. Ende oftmen den Tempel grooter maecken wilde/ ende datmen by faute van steene gheen dicker colommen maecken en coste/ soo machmen Corinthia maecken ofte Jonica: ofte wilment Dorica maecken/ soo machmen hem met pedastalen te hulpe comen.

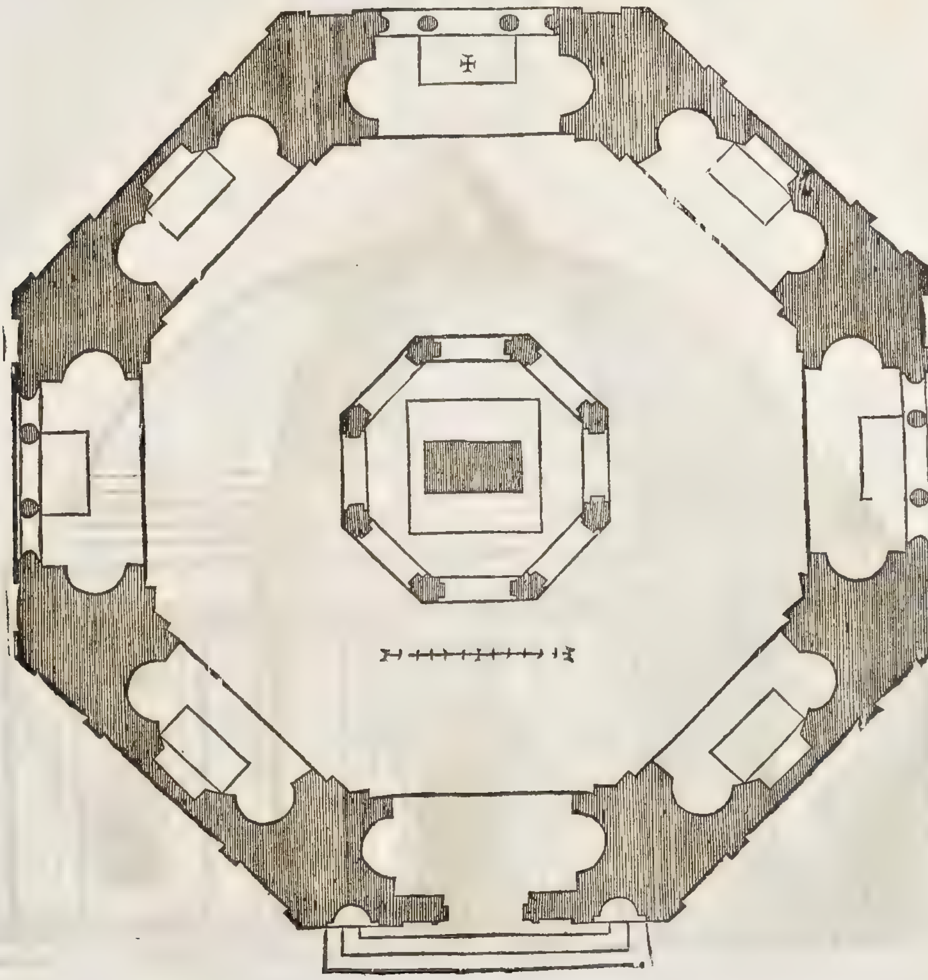
Van diversche formen der Templen.

NAe dat wy den grondt vanden ses-hoeckighen Tempel ghetoont hebben / soo behoeven wy oock den Tempel in d'opstaende te betoonen ende te beschryven / soo wel van binnen als van buyten/want al is den Tempel gheheel ghesloten/ soo hebben wy daer boven op een capelle gheset van binnen te siene / midts dat sy alle ryde van eender formen zyn/ ende desgelycke houdt den inganck oock die selve forme. Maer aengaende den buytensten dele soo seg ick/dat de hoochde van op dat pavement beneden tot bovẽ de cornice achtien voetẽ houden sal. Die cornice rondtsomme den Tempel/ salmen van eenen voet en halven maken/ maer die leden vander selver cornicen salmẽ na dat capiteel vande Dorica maecken / om datse oock dienen sal voor capiteel op de pilasters aende ses hoecken. Behalven dat Plinthus met zynder Cimatiẽ/dat welcke /mits dat het dienen sal voor een Corons en sal bovẽ de pilasters/ maer recht deur gaen alsomen inde figure mercken mach. Dat portael voren sal geciert zyn/met ronden colommen eñ met zyn platte tegenpilarẽ/ daer af dat de middelste intercolomnie/oft spatie tusschẽ die colommẽ / sevẽ voetẽ en half houdẽ sal. Die colommen sullen eenen voet ende halven dick zyn : maer die spatie tusschen elcke twee colommen eñ pilaren/ sullen eenen halvẽ voet houdẽ. Dese geseyde colommen sullen hoogh zyn acht voet en drie quaert: die capitelen sullen Dorica zyn/maer den basen om datse benedẽ aendẽ voet te regene eñ te winde staen : ende oock om datse de basen vande platte pilaren/ende den groben pilasters zyn soudẽ/ ombangende den Tempel tallen syden : soo salmense Thuscani maken. De hoochde van d'architrave sal eenen voet houden / waer op dat den hooge staen sal/ende die deure salmen/ voorts vercieren/ gelyckmen inde figure sien mach. Dẽ opganc sal ten minsten vijf trappen hooghe zyn. Dat dack salmen van eeniger materien decken die in dien landẽ gebruick ende wel te becomnien is / anders soudet altijdts best van loode zyn/ eñ dit is aengaende dat werc van buyten. Om te tracteren vanden binnensten deelen so is ghesept dat een capelle voor alle dିẽ: die breedde van desen cappellen houden elf tien voeten : ende inder hoochden houdense dertien voet en halven/ ende gaen inden muer vier voeten. Aen elcke zijde hebbẽse een Nicche die breet is twee voeten. Bovẽ den altaer is een venster die vier voet en halvẽ breet is ende hooge seven voeten. De cornice binnẽ den temple sal vander selver hoogden staen ghelyck de buytenste/ende sal oock vander selver figurẽ zijn: want dat Plinthus metter Cimatien sal ooc rechte duere rontsomme dẽ tempel gaen sonder bovẽ die pilasters upt te springene/anders dan datmense wel teerder maecken mach dan die te regen ende winde staet, de basen machmen oock wel nae de Dorica maken. Eñ al ist dat alle die ander getoonde templẽ van binnen haer hoochde hebben/ gelijck die breede oft den Diameter/is sal nochtans desen mits dat hy so cleyn is/ noch eenen halvẽ Diameter hooger zijn/ dats te weten/eenen Diameter ende eenen halven / dat welcke comt op sevendertich voeten en half.

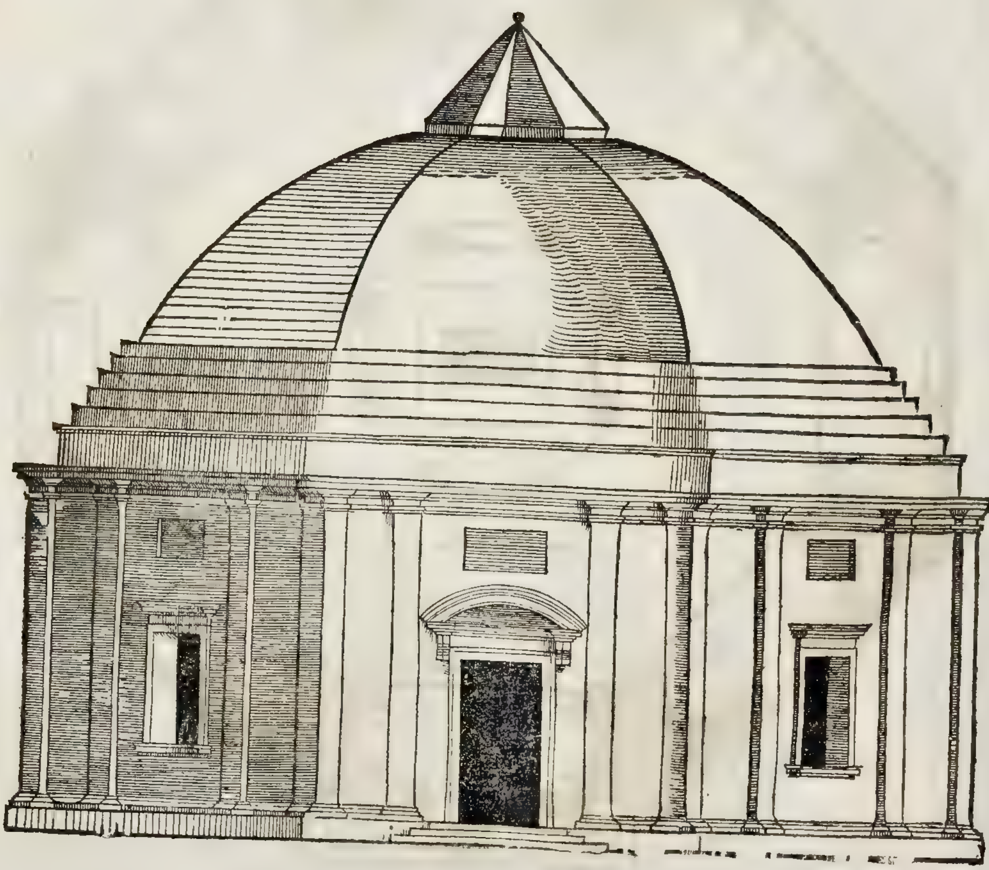

AL en hebben dees voorſz. ende oock ſommighe naevolghende Tempels / gheen torens om clocken op te hanghene nae de maniere vande kerſtenen / noch oock gheen ſacriſtien ende andere vertreck plaetſen/ſoo mochtmenſe nochtans met goeder manieren buyten aen voeghen/maer alſoo/datmen van binnen den Tempel daer inne ginghe:ende alſulcken ſubjecten ende inventien en ſullen in mijn ander Boecken niet ghebreken. Den grondt van deſen naevolgenden Tempel is achtcantich daer af dat den Diameter binnen drienveertich voeten houden ſal/ ende den muer acht voeten. De capellen zijn wijdt twaelf voeten ende gaen inden muer ſes voeten. De drie capellen zijn van halven circle ende d'ander drie met den inganck zijn quadrangular. Elck capelle heeft twee Nicchen/die ſullen vier voet breedt zijn. Die drie venſters inde halve circkels/ zijn vier voeten breedt: d'ander drie metten colommen zijn elf voet wijdt. De deure is wijdt vijf voeten. Inden middelt des Tempels machmen eenen altaer ſetten/ ghedeckt met een Tribune op acht pilaſters. Den Diameter hier af ſal twaelf voet lanck zijn: Ende begheertmen deſen Tempel grooter/ſoo machmen de voeten vergrooten.

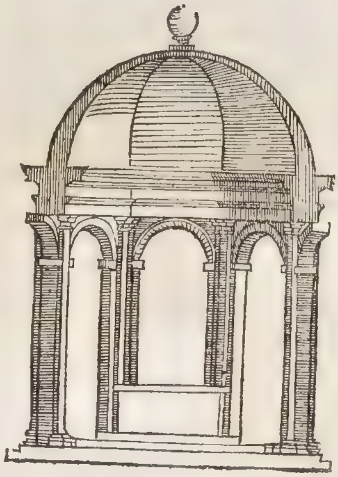

Van diversche formen der Templen.

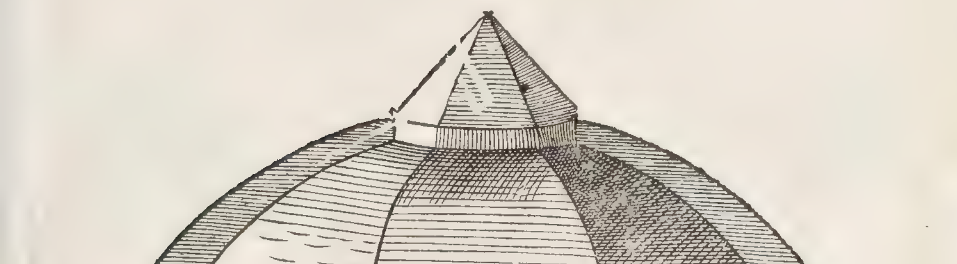
Dees figuere hier onder dient tot den achtcantighen voorghetoonden grondt / ende is dat opstaende van buyten. Van op den hoochsten trap tot d'opperste vander Cornicen sullent eenentwintich voeten en half zijn/dat welcke die helft vander binnenster hoochden is. De Cornice sal twee voeten houden ghedeelt ghelijck dat capiteel vande Dorica/ ende sal oock op de pilasters uytspringhen sonder dat Plintus ghelijckmen inde figure : men sal daer oock een simpel base onder setten / hooghe van dry vierendeel voets. De breedde vanden pilasters op de hoecken sal van dry voeten zijn/ende die innewaerts staen en sullen maer twee voet breedt zijn. Die deure/ is wijdt vijf voeten/ende sal derthien en half hooghe zijn:d'ornament van dees deure vindy inden vierden Boeck hyde Jonica folio. 38. Die maniere vanden vensters sietmen ghenoech inde figure: wiltmen noch meer lichts inden Tempel hebben / soo machmen boven een gat maecken ende dat met ghelase punctwijs ghedeckt voor den reghen.

VAn deeſ binnenſte oꝛtographie/ſoo zijn de coꝛnicen ende pilaren van foꝛmen eñ hoochden ghelijck die buytenſte. Vander coꝛnicen opwaertſ gaet dat welfſel op eenen halven circule: de dꝛy grootſte Cappellen / zijn met booghen ghewelft/ende zijn hooghe achtien voeten: die ronde colommen / ſullen dꝛy vierendeel voetſ dicke ſijn/ de halve na advenant/ende ſullen hooch zijn ſeſ voet en halven. D'architrave daer den booghe op comt / ſal oock dꝛy vierendeel voetſ houden. Die intercolomnie vanden middelt / ſal vier voet en half houden / eñ tot beydẽ ſijden twee

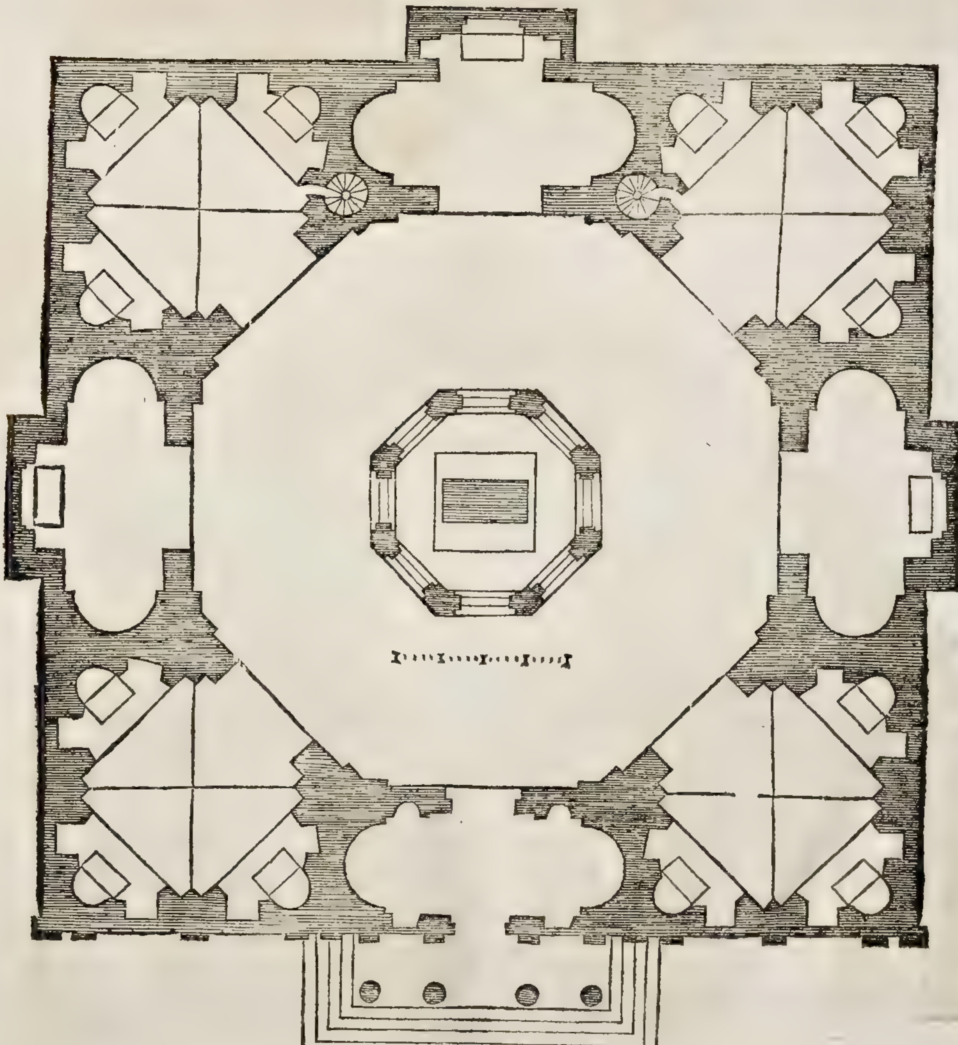

voet ende een quaert: die capellẽ van halven circle ſullen ooc achtien voeten hooghe zijn: de Nicchen van alle den capellen ſullen thien voet hoog zijn/ die Tribune die in den middelt ſtaen ſoude metten altaer / ſtaet boven gheteeckent/ende iſ hooge van aenden grondt tot boven de coꝛnice achthien voetẽ: dat coꝛnicement houdt daer af dꝛie voeten/die reſte blijft vooꝛ die pilaren / daermen op de ſijde Pilaſterſ met booghen maken ſal ende al van doꝛicſen wercke ſo wel van binnen alſ van buyten: die Tribune iſ van halven circule.

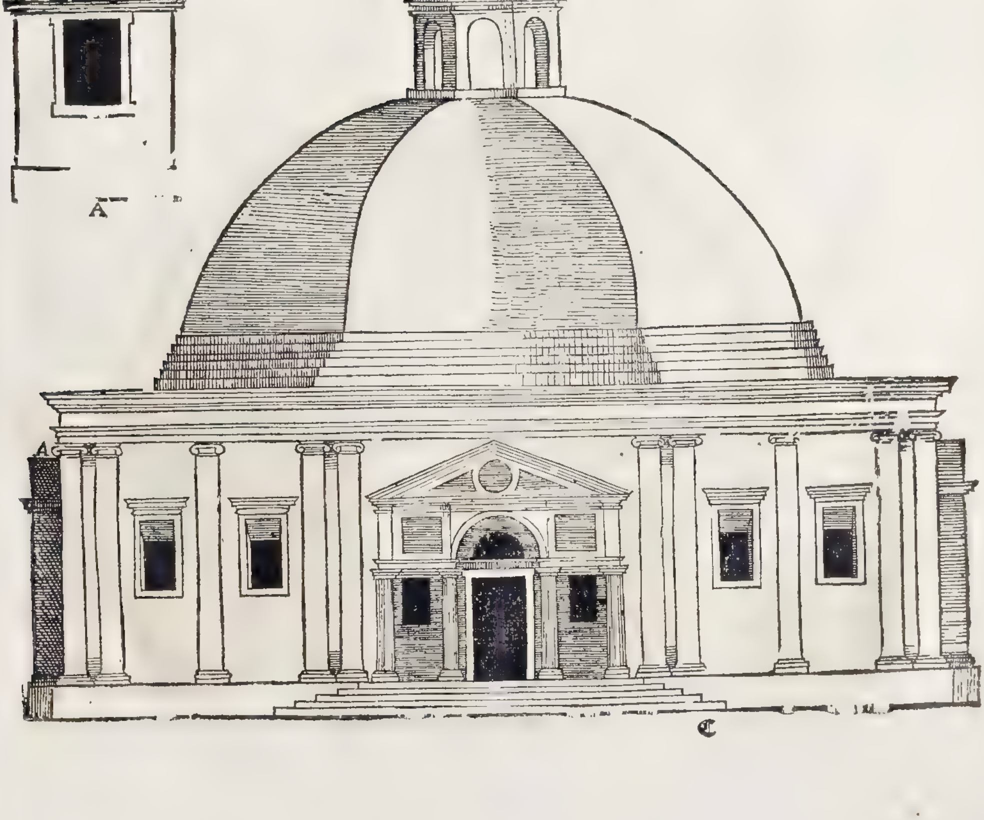

Van diversche formen der Templen.

AL is desen gront buyten vierkant so is hy nochtans binnẽ achtkantich/daer af dat den Diameter binnen vijfentsestich voeten houdt/ende den muer sestiene. Den ingang van alle die capellen houdt twaelf voeten / ende den muer is daer dicke drie voet en halven: de hoeckcappellen / sullen binnen sestien voet vierkant zijn. De Nicchen metten altaren/sullen twaelf voet breedt zijn: die vier opene eñ twee blinde vensters/ sullen drie voet en halven houden. De twee minder cappellen / sullen binnen lanck zijn sonder de Nicchen tweentwintich voeten: de Nicchen sullen thien voeten breedt zijn. De vensters / sullen wijdt zijn ses voeten: dat poortael buyten is lanck sevenentwintich voeten / ende wijdt vijf voeten. Teghen over die platte pilaren commen ronde colommen / die zijn dicke eenen voet en drie quaert. De deure is wijdt ses voeten: dat poortael binnen / is bycans ghelijck eene van den cleyne capellen. In den middelt machmen oock eenen hooghen altaer setten/ met een tribune/ daer af dat den Diameter twintich voeten houdt. De pilasters zijn dicke drie voeten/ende de halve eenen voet. De platte pilaren inde hoecken zijn breedt drie voeten.

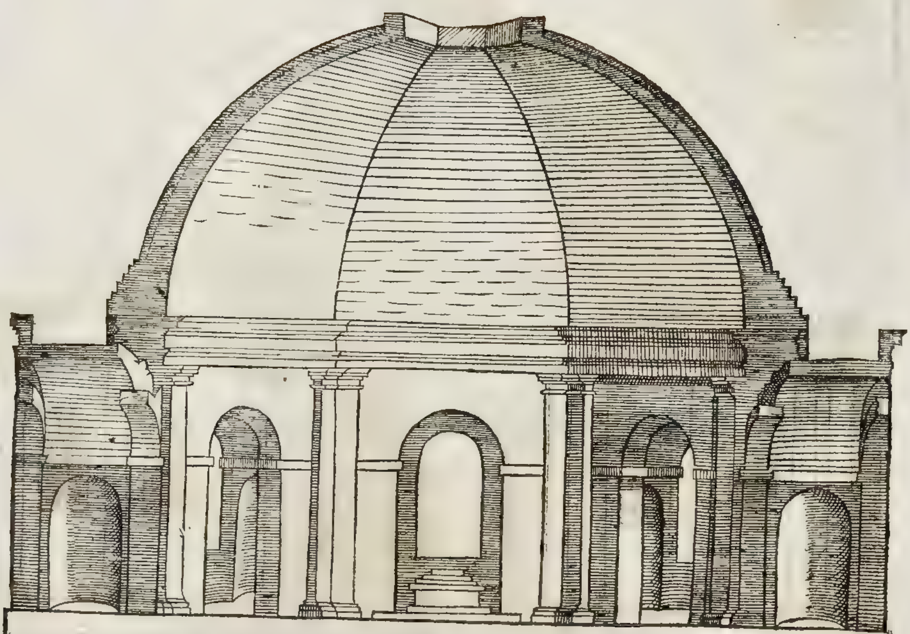
Dit is d'ortographie vanden voorghetoonden achthoeckighen ende viercanten Tempel/ ende is alleene de figure van buyten / waer af dat wy de hoochde beschrijven willen / ende ten eerſten : van aen dat paueytſele des portaels tot aen t'hoochſte vander cornicen / ſullen tweendeertich voet en half zijn . Die hoochde daer af ghedeelt in ſeſſen/ſoo ſal d'een deel voor Architrabe Friſe ende cornice zijn/die ander vijve deelen blijven voor de pilaren/de welcke breet zijn de twee voet en halven/en ſullen daerom niet te lanck zijn/midts datſe twee by een ende luttel verheven ſtaen . De maten van altſamen machmen inde ordine Jonica inden vierden boeck halen: Boven dees cornice ſtaet de Tribune / op de welcke dat een lanterne ſtaen ſal / om inden middelſten Tempel licht te ghevene/ daer af datmen lichtelijck de mate ſal moghen vinden metten cleynen voete die inden grondt ſtaet . De ronde colommen voor dat poortael / ſullen dertien voeten hooch zijn. D'architrabe is van eenen voete. Boven den booghe ſal de cornice groot zijn die dicke van een ronde colomme beneden / ghedeelt ghelijck een capiteel vande Dorica . De frontiſpicie climt tot aende Architrabe vanden Temple: den opganck/ is van vijf trappen. Dit cleyn figuerken gheteeckent met A. is een vanden capellen van buyten die drie voeten uyten muer ſpringht/ welckr venſtre tien voeten hooch is ſonder d'licht boven die cornice / ende is boven half rondt ghedeckt ghelijckmen ſiet.

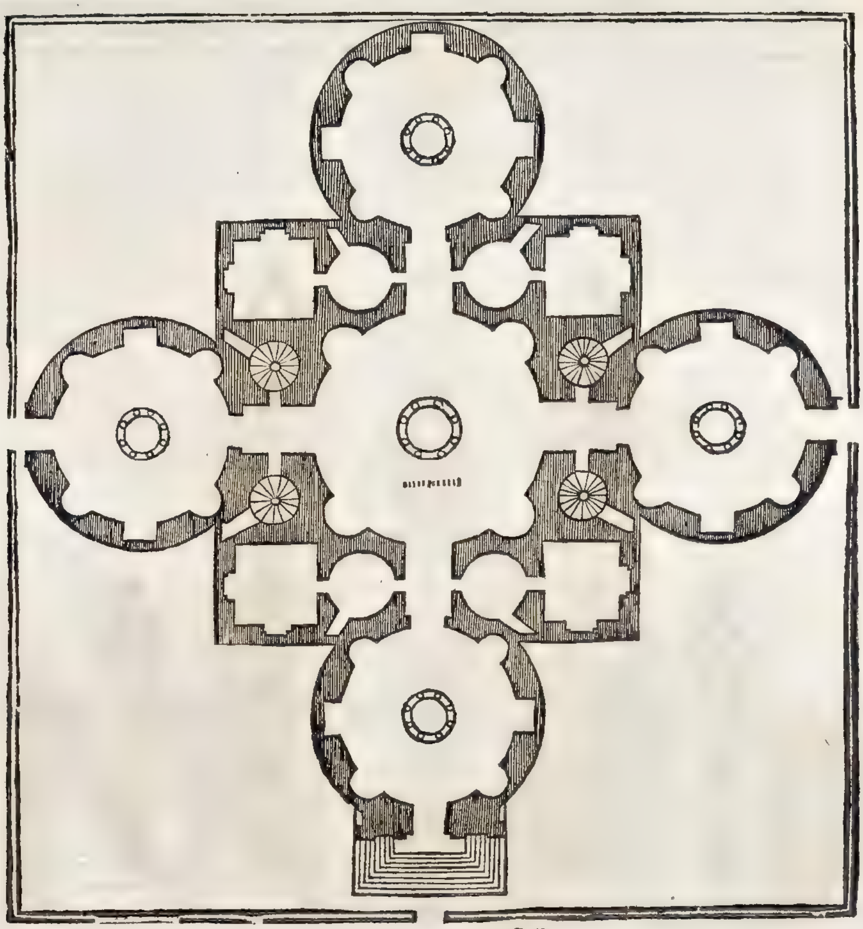
C

Van diversche formen der Templen.

ALs wy dan van desen Tempel den gront ende d'opstaende van buyten in't viercante ghetoont hebben/soo willen wy den achtcantighen Tempel van binnen oock beschrijven ende in figueren hier onder setten. Ende hier siedy hoe datmen deur die windel-trappen/ welcke binnen den inganck vanden grondt gheteeckent staen/op een schoone wandelinghe clummen mach. De hoochde van desen Tempel binnen is ghelijck (bycans) alle die voorghetoonde/ ende oock diemen byde Antijcken vindt/te weten/soo hooghe als breet/ welcke forme uyt den circkel ghenomen wordt. Dat rondt welfsele/ als voor den halven circkel/ occupeert d'een helft:ende van d'ander helft nederwaerts / worden ses deelen ghemaeckt / daer af dat d'een deel voor D'architrabe Frise ende Cornice zijn sal / de welcke sullen nae de Dorica ghemaeckt worden. Die ander vijf deelen zijn voor den muer metten pilaren / die welcke dat oock twee voet en halven breedt zijn sullen ghelijck de buytenste / maer van Capitteele ende Base ghelijck de Dorica. Die maten soo wel van Basen ende Capiteelen / als van Architrabe Frise ende Cornice / suldy oock inden ghenoemden vierden boeck vinden in d'ordine vande Dorica. Die breedde des ingancks van allen den capellen/houdt twaelf voeten:maer de hoochde vanden selven capellen houdt vierentwintich voeten. De vier grootste capellen die inde hoecken staen / zijn binnen veerthien voeten viercant/met haren pilastren om met boogen daer op te welvene. Die hoochde van alle den Nicchen/ soo wel van die maer thien voet breedt en zijn / als die van twaelf voeten/sullen alle vijfthien voeten hooghe zijn. De lanterne sal derthien voeten in Diameter houden/ende die reste sal de Architect lichtelijck metten cleynen voet wel vinden:

DEsen gront hier onder mach cruys-wijs genaemt worden/ daer af dat de principale plaetse inden middelt achtenveertich voeten in Diameter houdt. Die vier Nicchen metten vier deurganghen / zijn elck thien voeten breedt : maer die deurganghen/zijn vijfthien voeten lanck. Die vier cleyn templen houden in diameter sessendertich voeten : ende haer Nicchen ende vensters (daermen altaren inne setten mach) ende die deuren / zijn elck wijdt ses voeten. Die vier plaetsen binnen die vier hoecken / dat moghen wooninghen van Priesters ende ander kercken dienaers zijn / ende houden sesthien voeten viercant : Daer boven machmen vier toornen setten/ ende deur de windel-trappen daer op gaen / Die vier ronde formen moghen sacristien ende ander vertreck plaetsen zijn. Dat gheheel viercant buyten bevanghende den binnensten ronden Tempel/houdt t'allen sijden achtentachentich voeten. Den principalen inganck sal neghen trappen hebben/ende die deure mach oock wel grooter zijn dan de twee ander ter sijden.

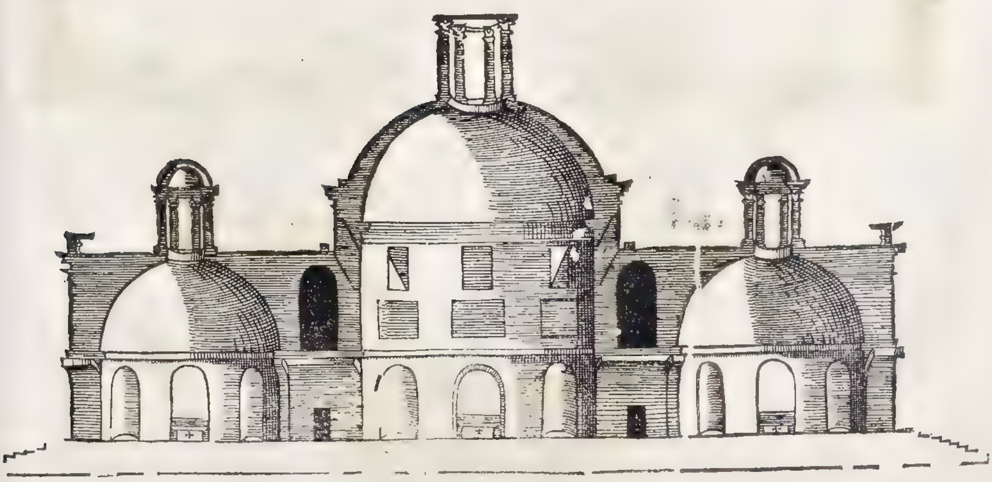

Van diversche formen der Templen.

VAnden ghetoonden grondt des tempels/ soo volcht hier die buytenste ortographie vander eender sijden/te weten van voren / hoewel datmense alle vier/oft ten minsten alle drij alsoo soude moghen vercieren. De hoochde dan vander eerster ordinen/beginnende van op den hoochsten terdr des opganckx tot aen d'bovenste der Cornicen sal achtendertich voeten houden / de welcke hooghde in sessen ghedeelt / soo sal d'een deel voor d'architrabe frise ende cornice zijn / ende dese sal de gheheele edificie rontsomme bevanghen. Van deser eerster cornicen totter tweeder vanden middelsten tempel sullen derthien voeten zijn. Van deser hoochden salmen vijf deelen maecken/ende d'een deel daer af sal voor cornice frise ende architrabe zijn. Die selve groote der cornicen sal aende lanter en vande vier minste capellen oock dienen:die welcke lanternen sullen van binnen in Diameter acht voeten houden. De derde ordine teghens die vier torens/en sal maer een platte fascie hebben / recht ghelijcks den voete vanden grootsten lanterne die op dat ronde dack staet. Den selven lanterne sal van binnen in diameter thien voeten houden/ende sijn hoochste sonder dat ketelsten sesthien voeten. Dees hoochste ghedeelt in vijven / soo sal d'een deel voor dat Cornicement sijn van desen lanterne / ende d'ander voor de corintische pilaren. De vierde ordine vanden toren sal oock vander selver hoochden zijn/ende metten selven cornicement ghe- ciert. Ende hoe wel dat van deser cornicen nederwaerts / die ordine vanden torens niet seer voegelijck en staen/midts datse hebben moeten obedieren aende cornicementen vanden tempel/nochtans nae de Antiquiteyt soo ist een verdraghelijcke onvoeghelijckheyt. Dat bovenste deel vanden toren d'welcke nerghens aen gheobligeert en is / sal hoogh sijn vande dickte des selven torens. Dat vijfste deel van dier hoochden sal voor dat cornicement zijn / ende die reste voor de colomnen ghemaeckt nae de Jonica. Boven die cornice wordt dat gheleent ghemaeckt metten ronden dacken alsoomen siet.

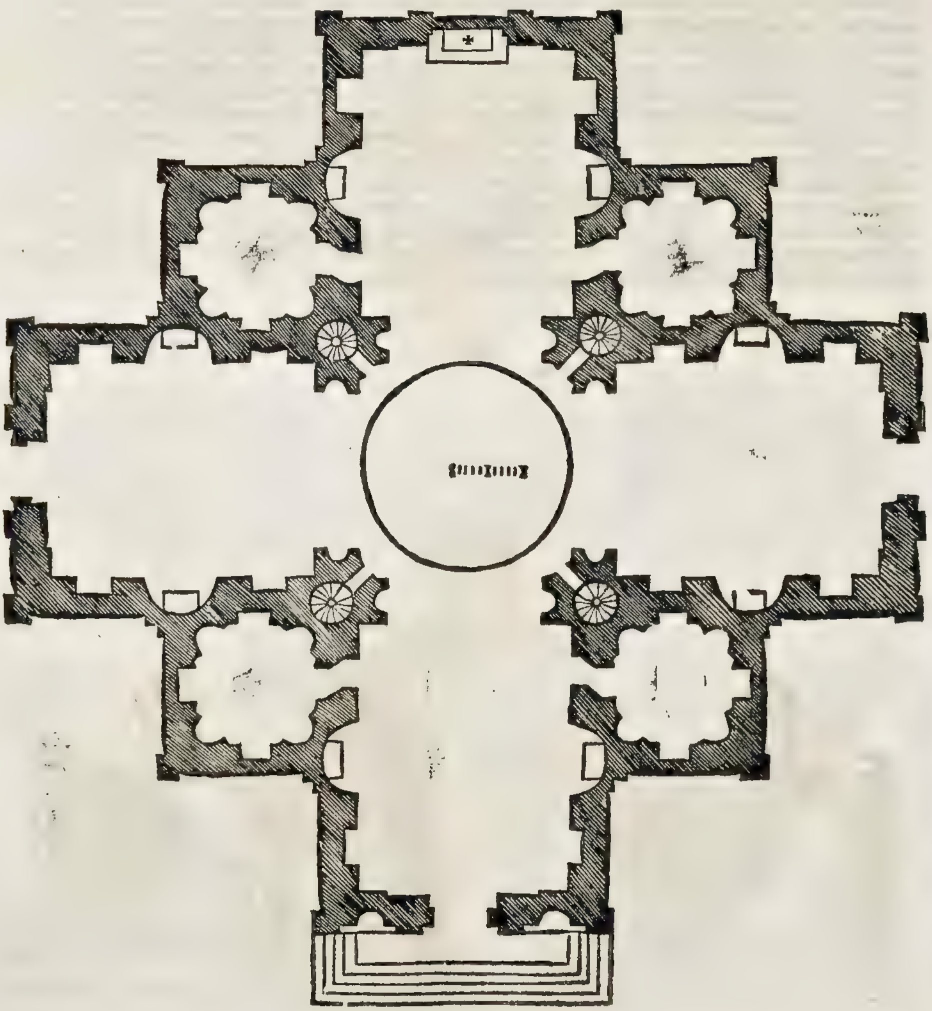

HIer onder volcht dat opstaende vanden voorsz tempel van binnē te sien: te weten de helft van de dry tempels. Ende om dat den middelsten tempel meer lichts hebben soude dan vande lanterne / ghelijck oock die andere viere doen / deur de vensters beneden/ soo hevet van noode gheweest die buytenste cornice hoogher te maecken dan de binnenste om d'licht bycans in perpendicle te nemen / ghelijckmen dat inde figuere considereren mach. Van aent pavement tot aent hoochste der cornicen/ sullen vierenveertich voeten zijn. Die Cornice (midts datter colommen noch pilaren ontrent en zijn) machmen bastaert/ende nae wille maecken/behoudelijck datse niet veel oversteksens en hebbe / om t'ghesichte des welfsels niet te benemen. Dees Cornice sal eenen voet en halven hooch zijn/en mach nae dat capiteel vanden Dorica ghemaeckt worden. De hoochde van allen den Nicchen / sal vijfthien voet houden. Boven die Nicchen/sal een fascie rontsomme over alle die deelen van den tempel gaen / soo wel die cleyne templen/ als den grooten. Boven dees fascie sullen die half ronde welfsels vanden vier capellen staen. Boven dees vier capellen/ sal een pleyne zijn/ een weynich hanghende ghemaeckt om d'water af te seynden / met sijnen borstweringhen rontsomme / daermen metten windel-trappen deur die torens op comen sal. Ende indien dat desen tempel aen eenighe open plaetsen staet / soo sal't daer boven een schoone wandelinghe zijn / maer men moet wel toesien datmen daer gheenen sneeu op en laet ligghen/ want die selve deurdrinckt ende beschadicht de metselrien seer. Die deuren vander sijden hebben oock neghen trappen al en staense inden gront niet gheteeckent. Ende als dese ende deser gelijcke edificien soo hooghe/oft noch hoogher vander eerden staen/so salmense wel moghen welven ende plaetsen van deuotien oft anders daer inne maecken. Men siet ghemeenlijck dat rontsomme die kercken alle hoecken vuyl ligghen / dat welcke oneerlijcke is voor ghewijdde plaetsen / daerom soud' ick prijsen datmen die gheheele edificie in't viercante bemuerde soo hooghe als die trappen/ op dat het niet soo ghereet en ware/ende datment voor een kerck hof wijdde. De torens die achter inde hoecken van dees helft comen souden/midts datse op desen Diameter niet en staen/ende oock tot minder becommeringhe om datmen wel dencken can hoese van binnen ghestelt zijn / soo en sijnse in dees figuere niet gheteeckent. Ende watter voorts meer ghebreken mach / wordt inde discretie vanden Architect gheset/ den welcken bouwende/ veel accidenten ontmoeten sullen/ diemen niet alle op d'nauste beschrijven oft oock bedencken en can.

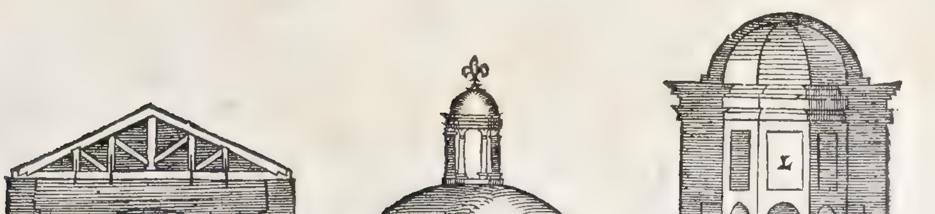

Van diverſche formen der Templen.

AL ſcheen den voorghetoonden Tempel cruyſ-wijs nochtans ghelijckt deſen naevolghenden veel badt/ende eerſt ſullen wy ſpreken vanden voorſten inganck den welcken voor alle voldoen ſal/midts datſe al van eender formen zijn. De wijdde houdt dertich voeten/ende de lenghde ſevenendertich: den muer is dicke ſeven voeten: te midweghen op elcke ſijde comen twee Nicchen/die ſullen elck breedt zijn thien voeten. Die deure/ is wijdt acht voeten/Den deurganck om inden circkel te comen/ is wijdt tweentwintich voeten. Die pilaſters/zijn daer dicke ſeven voeten: haer Nicchen / vier voeten. Binnen die pilaſters/ſullen die windel-trappen ſtaen om boven te gaen:ende op dat dees pilaſters te vaſter zijn ſouden om de Tribune te dragen/ſo ſalmen inde vier hoecken achter teghen die pilaſters/dees achthoeckighe capellen maecken van achthien voeten in Diameter ende den muer is dick vier voeten. De Nicchen/deuren/venſters ende blinde venſters/ ſullen wijdt vijf voeten zijn. Die hoecken vanden Tempel buyten / hebben haer platte pilaren breedt drij voeten:den opganck is van vijf trappen.

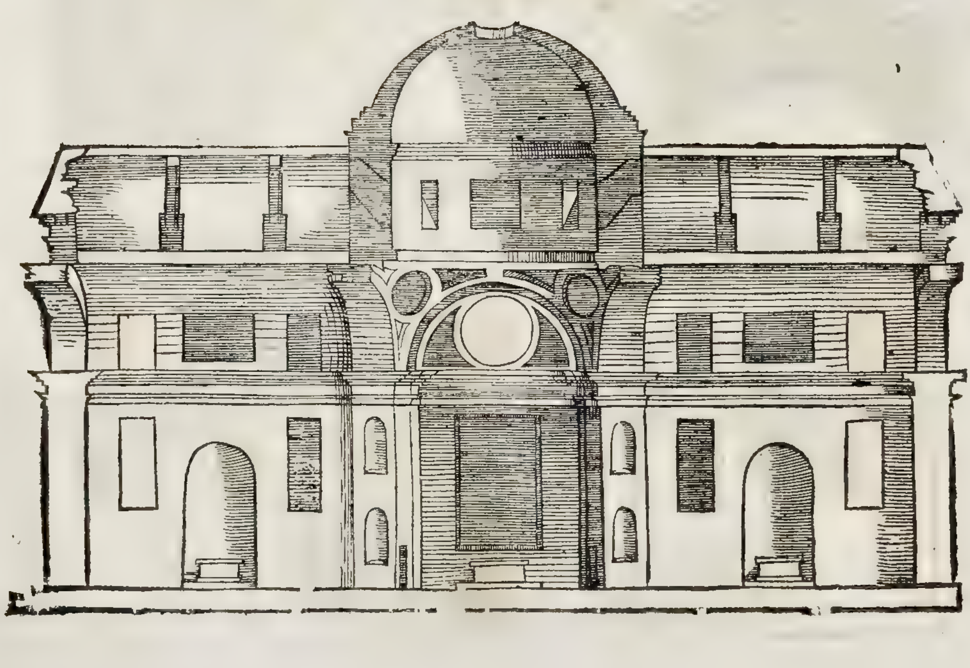

DE buytenste ortographie vanden viercanten ghecruysten temple sietmen hier onder/ ende is aenden inganck breedt vierenveertich voeten: ende is hooghe van op den terdt tot boven die Cornice/ dertich voeten. Dat cornicement/ houdt vijf voeten: de reste i. lijft voor de pilaren welcke Jonijck zijn sullen. De tweedde ordine is hooghe tweentwintich voeten: de hoochde salmen delen in sessen / een sal voor dat cornicement zijn / ende d'ander vijve voor de Corintsche colomnen. Dees twee ordinen sullen den Tempel omvanghen/ waer af dat ghy de maten halen sult inden vierden boeck. Dat dack sal thien voeten hooch zijn: maer hier te lande daert vele wayt/ reghent/ ende sneeut/ daer macht wel hoogher steken. Boven den borst van dees frontispitie oft dack / sal een Cornice comen van twee voeten/ daer op sal den ketel oft dat rendt welfsel rusten/ hebbende boven in't hoochste een lanterne/ den welcken hooghe is thien voeten/ sonder zijn dack. Dat deel gheteeckent C. betoont dat dack oft den ghevel van binnen: ende dat ander gheteeckent met der L. betoont eene vanden vierhoeckighen capellen. Ende al staen dees vijf trappen totten opganck / alleenlijck aen dees duere / soo behoorense nochtans aen d'ander twee deuren ter sijden oock ghemaeckt te worden. Ende dat ornament vander deuren / salmen inden voorsz vierden boeck inde ordine van Jonica wel vinden.

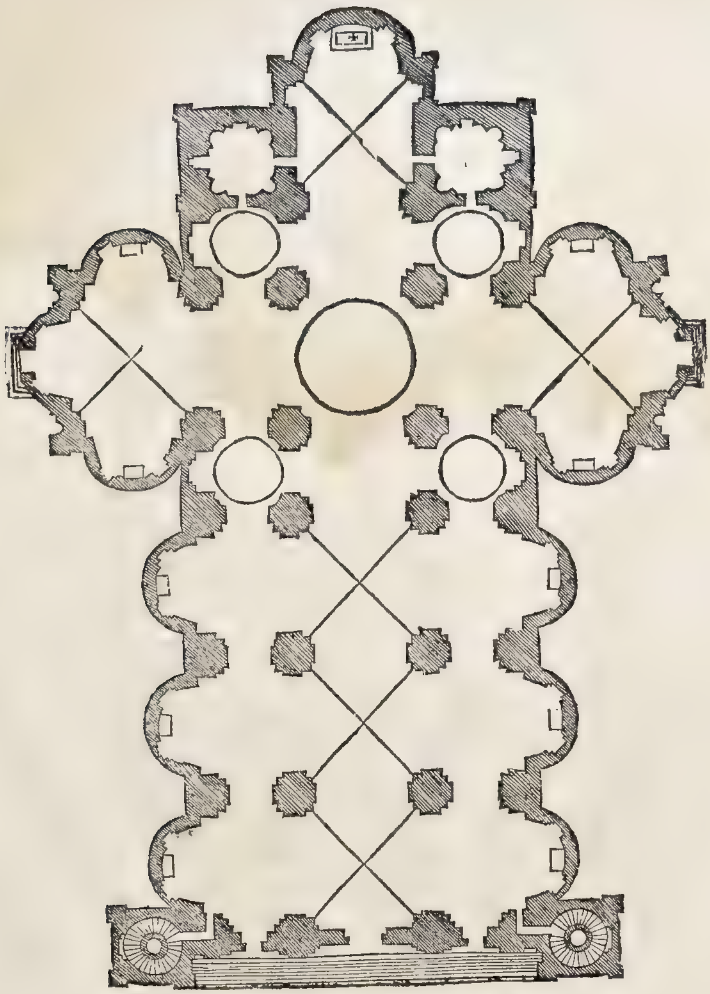

Van diversche formen der Templen.

Als wy nu desen viercanten ghecruysten Temple van buyten ghetoont hebben/ soo siedy hier onder dat deel van binnen ghelijck oft hy diametralijck over den centre in tween ghesneden ware. Ende ten eersten sprekende vanden middelt daer die Tribune op staet/ daer ist van aenden hoec des pilasters tot aenden anderen dertich voeten. Van op t'pavimente tot in't hoochste vander Cornicen zijnt ooc dertich voeten. De hoochde van dier Cornicen Frisen ende Architraben houdt vijf voeten/ ende dese sal van binnen rontsomme den Tempel gaen. Boven dees Cornice rusten die booghen/ welcke die tribune draghen. Boven die booghen comt een groote fascie/ van daer opwaerts salment hooghen vijfthien voeten. Ende die cornice sal twee voeten houden/ maer sal weynich oversteken/ om dat welfsele niet te belettene. Van deser cornicen nederwaerts nae de fascie/ salmen achte treckende vensters maecken van seven voeten viercant/ ghelijckmen dat inde figuere siet. Die lanterne/ sal wijdt zijn vijf voeten. Van aen dat paviment tot aent gat vande lanterne/ salt seventseventich voeten hooghe zijn. De plaetse daer den hooghen altaer staet/ comt teghen over den principalen inganck. In dat groot viercant machmen een altaertafle setten/ ende daer boven sal een groote ronde venstre comen ghelijck oock boven alle vier de deuren. De tweede sijde en behoeuick u niet te beschrijvene/ want deur den grondt ende dees figure/ machmense lichtelijck begrijpen. Al en is hier oock van geen torens vermaent/ soo machmender wel ten minsten twee boven die capellen in de hoecken setten. Oock ghelijck dickwils in meer plaetsen verhaelt is/ mach de Architect duer goede redenen sommighe dinghen veranderen: want al ist datmen in Italien ende andere Heere landen daert meest altijdts sonneschijn is cleyne vensters soeckt om de coelte te hebbene. Diesniettemin die Noordwaerts woonen daert romatijck ende dickwils doncker is/ moghen nae gheleghentheydt de vensters wel grooter maken ende den Tempel meer lichts gheven/ sonder d'ordine te brekene/ ghelijck in't vierde boeck vanden Veneetschen huysen ghesept is.

ALſoo ick in mijnen vierden boeck belooft hadde/ ſoo heb ick diverſche manieren van Tempelen ghetoont te weten: rondt/ eywijs/ viercant/ vijfcant/ ſeſcant achtcant/ ende cruyſwys: niet alleenlijck nae de maniere vanden Antiken / maer oock dienende voor de Christenen/ ghelijckmen dierghelijcke formen in Italien ende elders noch maeckt/ waerby dat ickt wel hadde moghen laten: maer midts datmen de Templen oft Kercken hier te lande lanck / ende oock cruyſwys maeckt ghelijck Raphaels grondt (van Sinte Peeters Kercke te Roome) in mijnen derden boeck/ ſoo ſal ick noch twee oft drij manieren hier an ſulcker formen ſetten/ achtervolghende daer in die maniere vanden Antiquen. Den grootſten deurganck oft wandelinghe midden inden buyck is wijt dertich voeten: de twee ſmaelſte zijn wijdt vijfthien voeten: de pilaſters met haren platten pilaren houden t'allen ſijden vijfthien voeten: De drij capellen van halven circule beſijden de twee cleynſte wandelinghen zijn wijdt vijfentwintich voeten/ ende ſullen wat buyten den muer ſtaen. Den diameter vande tribune houdt ſeſſendertich voeten/ die vier cleyne tribunetten oft ronde welfſels zijn in diameter eenentwintich voeten / maer ſy en ſullen den dacke niet uytcomen. Dat cruyſwerck heeft op elcke ſijde een deure/ ende die drij halve circkelen zijn elck wijt vijfentwintich voeten: den achterſten halven circle daer den hoogen altaer ſtaet is wijdt eenendertich voeten. Beſijden den choor zijn twee achtcantighe ſacriſtien/ houdende in diameter eenentwintich voeten. Voren aenden grootſten inganck des tempels is de middelſte deure wijdt twaelf voeten ende die twee cleyn deuren ſes voeten/ op de ſijden comen twee torens wijdt ſevenentwintich voeten. Binnen die windel-trappen/ ſtaet een wijdt gat om de clocken op te doen/ ende al heeft deſen tempel veel trappen men machse wel min maken,

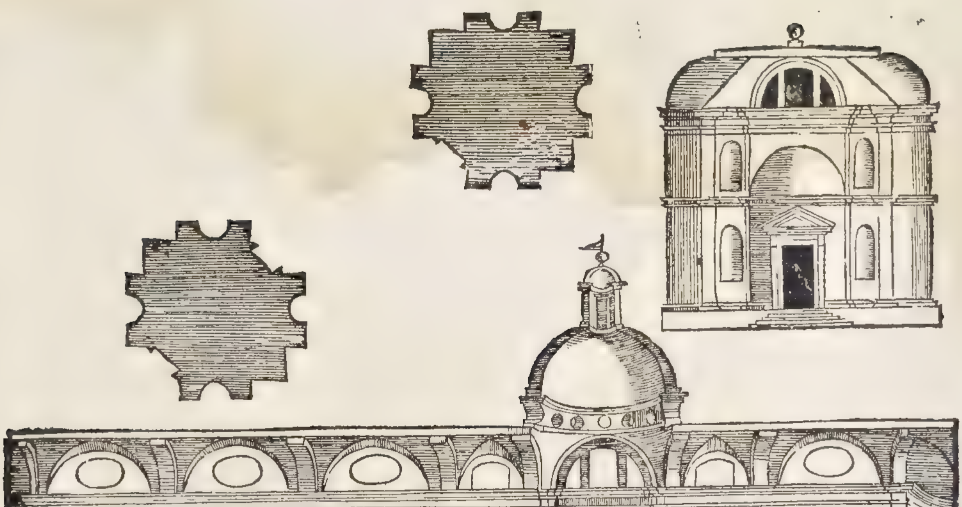

Van diversche formen der Templen.

DIt is d'opstaende vanden voorghetoonden grondt / daer af dat d'eerste cornice hooghe staet tweentsestich voeten : die welcke hoochde in sessen ghedeelt/soo salmen d'een deel voor cornice frise ende architrave laten/ende die reste sal voor die platte pilaren zijn/ die selve sullen breedt sijn vijf voeten/ende van dorijcsen wercke. De middelste deure is hooghe vierentwintich voeten / de twee cleynder besijden sullen twaelf voet hooch zijn. Men sal die groote deure ende die cleyne vercieren/ alsoomen in dees figuere siet/ nemende de particulare maten uyt d'ordine vande Dorica in mijnen vierden boeck. Die elevatie oft verheffinghe inden middelt sal tot boven de cornice hooch sijn vijfentwintich voeten : ende de cornice vander selver/sal dat vierde deel minder sijn dan d'ander cornice daer onder/ ghemaeckt nae de forme vanden dorijcessen capiteele. De frontispicie is hooghe vijfthien voeten : daer boven comt dat dack oft den ketele met sijnen lanterne daer oppe/der welcker maten datmen uyt die voorgaende nemen mach. Beneden op d'eerste cornice besijden die middelste verheffinghe/ salmen een basement maecken van vijf voeten hooghe/ boven dat selve basement salmen die tweede ordine vanden torens setten hooghe tweenveertich voet en halven / maeckende die cornice dat vierde deel minder dan d'ander/ gheformeert nae dat capiteel vande Dorica : die derde ordine/ sal dat vierde deel minder sijn dan de tweede/ende cornice nae advenant : die vierde ordine / sal oock dat vierde deel minder sijn dan de derde / ende die cornice naer advenant. De borstweringhe boven dees cornicen sullen vier voet hooch zijn/ende van op die lijst tot aenden punct vander pyramiden sullen sessendertich voeten zijn. De vensters machmen uyt mijnen vierden boeck halen.

DEes navolghende figure betoont den voorschreven Tempel van binnen / waer af dat die lenghde ende breede inden gront verhaelt zijn / maer hier willen wy vander hoochden spreken. De cornicen sullen hooch staen/ende groot zijn ghelijck de buytenste/dats dat seste deel van tweentsestich voeten/ maer sy sal nae de Jonica ghemaeckt worden. De platte pilaren sullen oock Jonicks zijn. Die imposten/welck de booghen draghen/sullen oock Jonicks zijn/der welcker formen ende maten datmen altesamen in mijnen vierden boeck vinden sal in zijn ordine. Alle die capellen sullen haer licht by hen selven hebben / ghelijckmen siet: Boven die capellen sal dat welfsel met een mane ghebroken worden / om daer een ovael ront gat inne te maecken/op dat het noch meer lichts geven soude. Eñ op dat de tribune oock meer lichts dan vande lanterne hebben mach soo salmen vanden dacke opwaerts een frise met lijsten maecken/ende setten daer oock ronde licht gaten inne. Dees cleyne ghesloten figuere/ boven desen Tempel alleen staende betoont eene vanden sij-deuren aen dat cruys-werck/waer af dat die deure wijdt is tien voeten/ende hooghe twintich. Die architrave frise ende cornice onder het dack/ al zijn de pilaren op een ander maniere ghebroken met der lijst vanden portale / sal nochtans accorderen met den cornicemente dat rontsomme den tempel gaet. Ende al en is hier oock niet ghetoont hoe dat die wijdtste spatien oft wandelinghen tusschen die pilasters in't cruys ghewelft zijn / ende hoe dat die smaelste wandelinghen niet soo hooghe ghewelft en zijn / noch oock ghetoont en is de forme vanden cleynen ketelkens ende sacristien, soo sal die Architect dat selve wel connen imagineren upten grondt/ want die hem sulcken werck onderwinden sal/en moet niet sonder verstant zijn.

Van diversche formen der Templen.

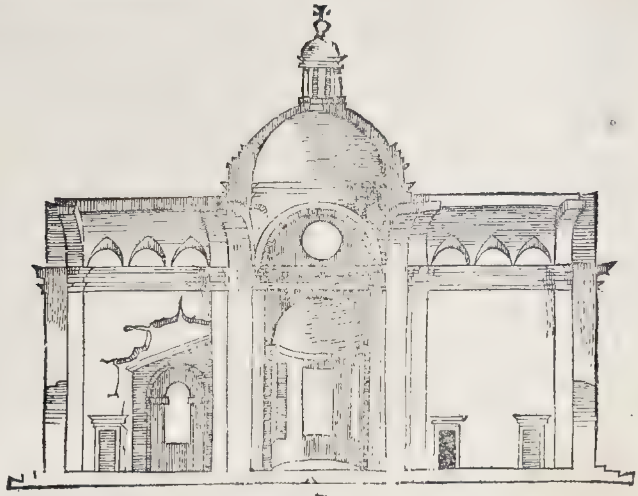
DEsen naevolghenden Tempel is inden midden wijdt dertich voeten. Dat cruysweerck / ende oock die Tribune / t'samen met den hooghen choor / houden elck dergheliicke dertich voeten. De booghen welcke dat Tribune draghen / sullen wijdt zijn vier en twintich voeten. De pilasters op de syden daer de Nicchen staen / sullen vijf voet breedt zijn. Elcke syde van dat cruys werck / is lanck achtendertich voeten / ende sullen elck een deure hebben. Dat deel voor den hooghen choor ten altaerwaerts / is vierCant. De pilasters met den Nicchen voor den halven circule vanden hooghen altaer / zijn breedt vijf voeten / ende staen van een / vierentwintich voeten. De Nicche oft halven circkel is wijdt drijentwintich voeten. Inde twee hoecken ter syden den hooghen choor / comen twee satristien die sullen seventien voeten in't vierCant wijdt zijn. Vande Tribune totten principalen inganck / sullen op elcke syde vijf capellen staen / die sullen binnen vijfthien voet in't vierCant houden. Die mueren tusschen beyden / sullen dick zijn vier voeten. De vensters / sullen wijdt sijn ses voeten / ende daer sullen die altaren staen. Den muer sal aende deuren dicke zijn vier voeten / ende ter syden daer de Nicchen staen vijf voeten. Hier voren sal een looghe van veerthien voeten breedt ende van achtentsestich voeten lanck. De Nicchen sullen breedt zijn acht voeten. Op de syden van desen poortale sullen die toorens staen / ende sullen ter syden soo breedt uyt staen als dat cruys werck. Den Diameter binnen die torens houdt achthien voeten / ende al zijnse acht cant / men machse oock viercantich maecken. De windeltrappen staen binnen die dickte des muers.

Aengaende d'opstaende vanden selven Tempel / ende sprekende eerst van dat poortael / soo machmen midts hulpe vanden vierden boeck / ende deur den grondt de particulare maten van deser ordinantien wel vinden: boven sal dat poortael plat ende sonder dack zijn / om d'licht inden Tempel niet te benemen. Van op den tert oft paueytsele / tot boven die Cornice welcke rontsom den Tempel gaet / sullen sevenentveertich voeten hooghe zijn. D'erchitrabe Frise / ende Cornice houden vijf voeten / die tweede ordine houdt 37. voeten / ende haer cornicementen sullen t'vierdedeel minder zijn dan d'ander / Dees selve hoochde ende Cornicen sullen oock dienen voor de tweede ordine vanden torene / sal dat vierde deel minder zijn dan de tweede ordine / ende de Cornice sal oock dat vierde deel verminderen: daer boven sal een cleyn verheffinghe staen daer den ketel op rusten sal.

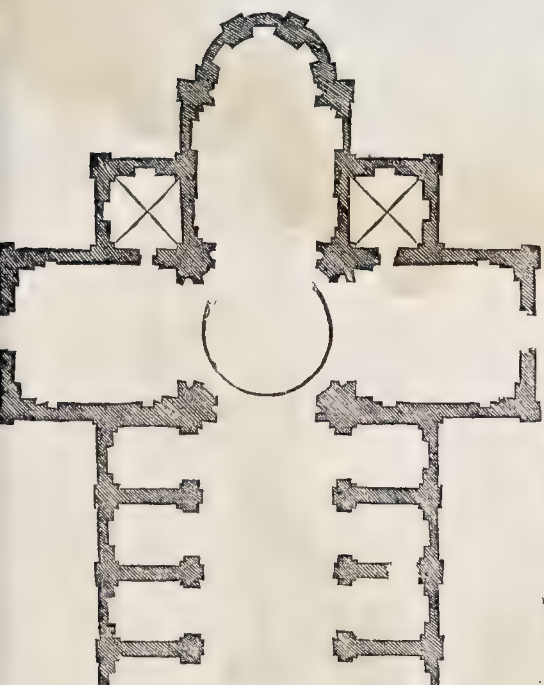
De figuren boven den ghesloten en Tempel gheteeckent met A. betoont dat binnenste deel vanden vijf capellen. De hoochde van aent paueytsel tot boven d'eerste Cornice / houdt sevenentwintich voeten: de Cornice sullen daer af die vier voeten houden ghemaeckt ghelijck een capiteel vande Dorica. Die andere bovenste Cornicen sullen van hoochden ghelijck de buytenste zijn. Ende tusschen dees eerste ende die tweede Cornicen / sullen Jonickse platte pilaren staen: tusschen die welcke dat die vensters gheset zijn. D'ander figure boven die gheseyde gheteeckent met B. betoont die Tribune / den choor ende die syden van dat cruys-werck / metten openen ende blinden deuren. Deur d'een syde die met wille ghebroken is / siedy de sacristie van binnen. De Cornice onder de booghen die den ketel draghen is ghelijck d'ander cornice die rontomme den Tempel gaet. Die Cornice die boven de booghen onder den ketel comt / sal bastaert zijn / de lanterne salmen nae de voorghetoonde lanternen maecken moghen. Dat ander deel gheteeckent met C. is eene vande deure ter syden / ende is alsoo in ronder formen ghedeckt. Die deure is wijdt neghen voeten / ende is hooghe achthien voeten.

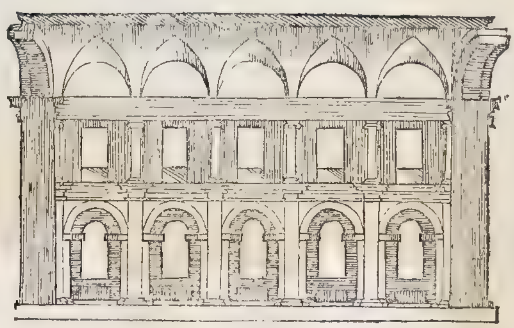

C

B

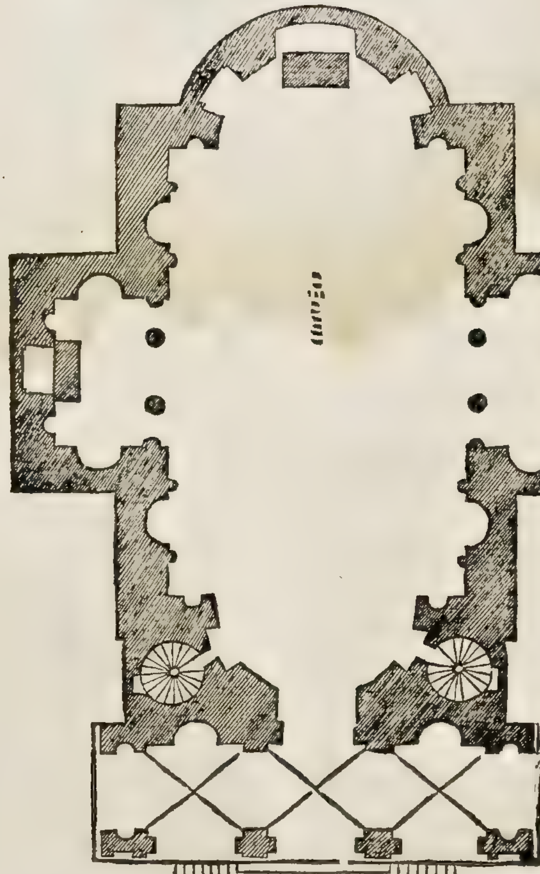

A

Van diversche formen der Templen.

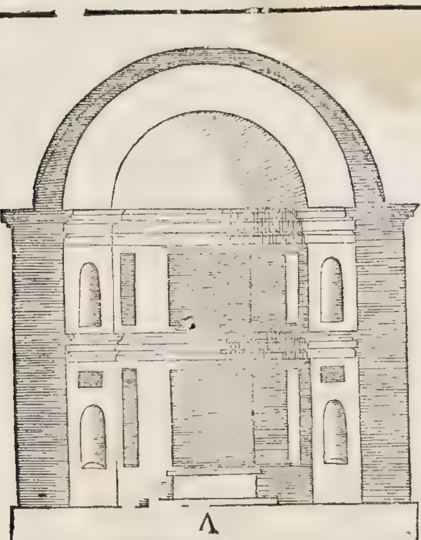
Hoe wel dat in dees nederlanden seer schoone tempelen nae de moderne ghemaeckt zijn/ niet alleenlijck met dry wandelinghen inden buyck / maer oock wel vijve / soo en is mijn meyninghe niet gheweest van sulcken grooten templen te schrijven/ mids dat elcke stadt haer hooft kercken heeft: Maer dese sijn alleene / om sulcken te maecken ter plaetsen daer deur eenich ongheval de kercken vergaen zijn / mids datmen die hedens daechs seer swaerlijck in grooter formen soude connen weder op bringhen/ tot deser meyninghe set ick hier dees leste figure noch slechter dan d'ander. Desen sal wijdt sijn sessendertich voeten: ende lanck vierenvijftich. Op elck eynde voor ende achter sal eenen halven circkel staen / hebbende vierentwintich voet in Diameter. Dien halven circkel daer den hoogher altaer staet heeft twee vensters / elck wijdt ses voeten. De deure vanden inganck des tempels sal acht voet wijdt zijn. In't cruys vanden tempel sullen twee capellen staen hebbende inder lenghden achthien voeten /ende inder breedden twaelf voeten. De venster achter den altaer sal wijdt sijn ses voeten. Alle die groote Nicchen zijn oock ses voeten wijdt/ende die cleyne dry voeten. De colomnen zijn dicke twee voeten: d'intercolomnie inde midden is van ses voeten/ende d'ander ter sijden sijn van dry voeten/die vier Nicchen binnen aen buyck/sijn gheciert met ronden colomnen inden muer staende. Buyten den tempel is een portael van thien voet breet: ende lanck tweenvijftich voeten. De hooch-pilasters sullen breet sijn ses voeten / als contreforten / ende d'ander sullen breedt sijn dry voeten. Binnen die dickte vanden muer sullen twee windel-trappen staen. Ende al en heeft desen tempel gheen torens / soo machmense ghelijck die voorghetoonde daer aen maecken.

Dees figure van binnen is goet te verstaen ende vanden pavemente tot boven d'eerste cornice houdt die hoochde eenentwintich voeten / daer af houdet cornicement dat seste deel: d'ander is voor die Jonghesche colommen. Dat pedestal vanden Nicchen sal dat vyfste deel houden/daer op staen colommen van Corinthien. De frontispicien zyn drij voet boven die cornice: de blinde vensters daer boven machmen oock open maecken. Die wandelinghe met de borstweringhe/boven dat portael, moetmen wat hanghende maecken om d'water. Die Capellen vanden hooghen altaer gheteeckent met A. heeft die cleyne Nicchen hooghe seven voet en halven/dat vierkant boven den altaer/is voor een tafele breedt van thien voeten ende hooghe van twaelven.

Den Tempel van buyten heeft zyn dorisse cornice hooghe ghelyck die binnenste: dat deel vander tweeder ordinen heeft zyn pilaerkens metten cornicen daer oppe van twee voeten /die welcke cornicen sullen ghemaeckt worden nae de imposte vanden Theatre Marcelli in t'vierde boeck / ende om dat boven besyden t'dack drij voet plaets blyft / soo machmen daer een gheleente maecken, soo wel voor een cieraet als voor den ghemack. Dat dack machmen met loodt met schaellien decken.

Hier eyndet dat vyfste boeck der Architecturen tracterende van diversche Templen/upten Italiaensche in Duytschen overgeset deur Peeter Coeck van Aelst schilder/Ende is gevisiteert ende gheapprobeert by myn Heer Joannes Goesimini van Oorschot/Prochiaen van sint Jacobs T'Hantwerpen. Met Previlegie der K. Majesteyt/ onderteeckent P. de Lens.